

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ  
ПОЛТАВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ  
ІМЕНІ В. Г. КОРОЛЕНКА

# ВИТОКИ

## педагогічної майстерності

Науковий журнал

*Виходить двічі на рік*

*Заснований у травні 2007 року*

**Випуск 26**

Серія «Педагогічні науки»

INDEX  COPERNICUS  
I N T E R N A T I O N A L

Ulrichsweb Global Serials Directory

Полтава  
2020

ISSN 2616-6623  
UDC 37.091.12:005.336.5

**THE SOURCES OF PEDAGOGICAL SKILLS**

**Founder and publisher:**

POLTAVA V. G. KOROLENKO NATIONAL PEDAGOGICAL UNIVERSITY

*The journal is published by the decision of Academic Council of Poltava National V. G. Korolenko Pedagogical University  
(Protocol No. 7 dated 17.12, 2020)*

*The journal is in the list of scientific professional publications of Ukraine (category B)  
in which the results of thesis may be published (Order of Ministry of Education and Science of Ukraine  
dated July 02, 2020, No. 886).*

*The journal is indexed in: Index Copernicus International, Ulrichsweb Global Serials Directory*

**Editor in Chief**

**Grynyova Maryna** – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Corresponding Member of the National Academy of Sciences of Ukraine, Dean of the Natural History Faculty, Poltava V. G. Korolenko National Pedagogical University

**Members of the editorial board**

**Grynyov Roman**, Doctor of Sciences (Physics and Mathematics), Faculty of Physics, Ariel University, State Israel

**Danyso Oksana**, Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor of the Poltava V. G. Korolenko National Pedagogical University

**Dovga Tetiana**, Candidate of Pedagogical Sciences, Professor of the Central Ukrainian V. Vynnychenko State Pedagogical University, Kropyvnytskyi

**Dziuba Tetiana**, Candidate of Psychological Sciences, Associate Professor of the Poltava V. G. Korolenko National Pedagogical University

**Dyachenko-Bohun Maryna**, Doctor of Pedagogical Sciences, Associate Professor of the Poltava V. G. Korolenko National Pedagogical University

**Zhamardiy Valery**, Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor of the UMSA

**Zhdanova-Nedilko Olena**, Doctor of Pedagogical Sciences, Associate Professor of the Poltava V. G. Korolenko National Pedagogical University

**Kononets Nataliya**, Doctor of Pedagogical Sciences, Associate Professor of the Poltava University of Economics and Trade Higher Educational Institution

**Kraschenko Yuriy**, Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor of the Poltava V. G. Korolenko National Pedagogical, Chairman of the Young Scientists Council at the Ministry of Education and Science of Ukraine

**Morgun Volodymyr**, Candidate of Psychological Sciences, Professor of the Poltava V. G. Korolenko National Pedagogical University

**Tkachenko Andrii**, Doctor of Pedagogical Sciences, Associate Professor of the Poltava V. G. Korolenko National Pedagogical University

**Khomenko Pavlo**, Doctor of Pedagogical Sciences, Professor of the Poltava V. G. Korolenko National Pedagogical University

*Managing Editor* – Doctor of Pedagogical Sciences, Associate Professor **O. Zhdanova-Nedilko**

**The Sources of Pedagogical Skills:** The journal / Poltava V. G. Korolenko National Pedagogical University. – Poltava, 2020. Issue 2. (Series «Pedagogical Sciences»). – 258 p.

The journal includes research results of scientists and lecturers, scientific researches of doctoral and postgraduate students on the problems of future teachers training, improvement of teacher's professional skills in comprehensive and vocational schools in the context of national and international educational system.

*Certificate of the state registration*

*Series KB No. 23451-13291 IIP dated June 22, 2018*

© Group of authors, 2020

© Poltava V. G. Korolenko National  
Pedagogical University 2020

## **ВИТОКИ ПЕДАГОГІЧНОЇ МАЙСТЕРНОСТІ**

*Засновник і видавець:*

ПОЛТАВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ В. Г. КОРОЛЕНКА

*Друкується за ухвалою вченої ради Полтавського національного педагогічного університету*

*імені В.Г. Короленка (протокол № 7 від 17.12. 2020 р.)*

Журнал уходить до переліку наукових фахових видань України (категорія Б),

в яких можуть публікуватися результати дисертаційних робіт

(Наказ Міністерства освіти і науки України від 2 липня 2020 р. № 886).

Індексується в Index Copernicus International та Ulrichsweb Global Serials Directory

### **Головний редактор**

**Гриньова Марина Вікторівна** – доктор педагогічних наук, професор, член-кореспондент НАПН України, декан природничого факультету Полтавського національного педагогічного університету імені В.Г. Короленка

### **Члени редколегії**

**Гриньов Роман Станіславович**, доктор фізико-математичних наук, факультет фізики Аріельського університету, Держава Ізраїль

**Даниско Оксана Володимирівна**, кандидат педагогічних наук, доцент Полтавського національного педагогічного університету імені В.Г. Короленка

**Довга Тетяна Яківна**, кандидат педагогічних наук, професор Центральноукраїнського державного національного педагогічного університету імені В. Вінниченка, м. Кропивницький

**Дзюба Тетяна Михайлівна**, кандидат психологічних наук, доцент Полтавського національного педагогічного університету імені В.Г. Короленка

**Дяченко-Богун Марина Миколаївна**, доктор педагогічних наук, доцент Полтавського національного педагогічного університету імені В.Г. Короленка

**Жамардій Валерій Олександрович**, кандидат педагогічних наук, доцент Української медичної стоматологічної академії, м. Полтава

**Жданова-Неділько Олена Григорівна**, доктор педагогічних наук, доцент Полтавського національного педагогічного університету імені В.Г. Короленка

**Кононець Наталія Василівна**, доктор педагогічних наук, доцент Вищого навчального закладу Укоопспілки «Полтавський університет економіки і торгівлі»

**Кращенко Юрій Петрович**, кандидат педагогічних наук, доцент Полтавського національного педагогічного університету імені В.Г. Короленка, голова Ради молодих учених при МОН України

**Моргун Володимир Федорович**, кандидат психологічних наук, доцент Полтавського національного педагогічного університету імені В.Г. Короленка

**Ткаченко Андрій Володимирович**, доктор педагогічних наук, доцент Полтавського національного педагогічного університету імені В.Г. Короленка

**Хоменко Павло Віталійович**, доктор педагогічних наук, професор Полтавського національного педагогічного університету імені В.Г. Короленка

*Відповідальний редактор – доктор педагогічних наук, доцент **О.Г. Жданова-Неділько***

**Витоки педагогічної майстерності:** журнал / Полтав. нац. пед. ун-т імені В. Г. Короленка. – Полтава, 2020. Випуск 26.(Серія «Педагогічні науки»). – 258 с.

Журнал містить результати досліджень учених та викладачів, наукові пошуки докторантів, аспірантів із проблем підготовки майбутнього вчителя, удосконалення професійної майстерності викладача загальноосвітньої і професійної школи в контексті вітчизняного та світового освітнього простору.

*Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого засобу*

*Серія КВ № 23451-13291ПП від 22 червня 2018 р.*

© Колектив авторів, 2020

© ПНПУ імені В. Г. Короленка, 2020

## **Інформація для авторів**

1. Журнал «Витоки педагогічної майстерності» призначений для публікації досліджень у галузі педагогіки, що розкривають проблеми її історії, теорії професійної освіти, виховання та навчання, соціальної педагогіки, освітнього менеджменту.

2. Журнал виходить двічі на рік.

3. Рекомендований обсяг статей, що подаються до друку, від 10 до 14 сторінок (формат аркуша А-4, розмір шрифту 14, міжрядковий інтервал 1,5, поля 2 см з усіх сторін).

4. Статті проходять процедуру первинного редакторського, редакційного розгляду та рецензування. Тексти можуть бути відхилені або повернуті авторам на доопрацювання на кожному з етапів, залежно від виявлених невідповідностей чи недоліків (у змісті, якості викладу матеріалу та технічному оформленні). Процес рецензування закритий. Остаточну ухвалу про друк статті приймає Вчена рада університету за поданням редакційної колегії видання. Автора інформує про це рішення і час виходу збірника відповідальний редактор.

4. Рукописи статей повинні містити такі компоненти: 1) постановка проблеми в загальному вигляді та вказівка на її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями; 2) аналіз найвагоміших публікацій, у яких започатковано розв'язання досліджуваної проблеми й на які спирається автор; 3) вирішення досі не вирішених аспектів наукової проблеми, яким і присвячено цю статтю; 4) формулювання мети й завдань статті; 5) виклад основного матеріалу з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів; 6) висновки з дослідження та перспективи подальшої розробки цього тематичного напрямку. Бібліографічний апарат оформлюється у відповідності зі стилем АПА.

5. Технічне оформлення наукової статті:

- вгорі ліворуч – **індекс УДК**;
- через рядок ліворуч – **ім'я та прізвище автора напівжирним шрифтом** (наприклад: **Лариса Коваленко**);
- через рядок по ширині сторінки – **ORCID автора**;
- через рядок по ширині сторінки – назва закладу, де працює дописувач (наприклад: Полтавський національний педагогічний університет імені В.Г. Короленка);
- через рядок по центру напівжирними прописними літерами – **назва статті** (наприклад: **РОЗВИТОК ІДЕЇ СПІВРОБІТНИЦТВА В СУЧАСНІЙ УКРАЇНСЬКІЙ ПЕДАГОГІЦІ**);
- через рядок з абзацу – анотація (до 100 друкованих знаків) і ключові слова (5–7) курсивом українською мовою;
- через рядок, з абзацу – текст статті;
- через рядок по центру – слова «**Список використаних джерел**»;
- через рядок у алфавітному порядку чи в послідовності цитування – список використаних джерел (рекомендована кількість до 10-12);
- через рядок по центру – слово «**References**»;
- список використаних джерел у латинській транслітерації;
- через рядок – прізвище та ім'я автора англійською мовою;
- у наступному рядку – назва закладу, де працює дописувач, англійською мовою;
- у наступному рядку – назва статті англійською мовою;
- у наступному рядку й далі – розширена анотація (реферат – не менше 200 слів, 2000-3000 друкованих знаків) та ключові слова (5-7) англійською мовою.

6. Посилання на літературу в тексті подаються в круглих дужках за зразком (Лещук, 2008, с. 15);

7. У окремому файлі слід подати відомості про автора: прізвище, ім'я, по батькові, науковий ступінь і звання, місце роботи й посада (дані для публікації в рубриці «Наші автори»), адреса для пересилання журналу, телефон, e-mail (не публікуються).

8. Редакційна рада може не поділяти поглядів дописувачів.

УДК 378.091.12:316.647.5  
https://doi.org/10.33989/2075-146x.2020.26.227411

**ІРИНА БАБЕНКО**  
**ГРИГОРІЙ КУЗЬМЕНКО**  
ORCID: 0000-0002-7985-146X

Полтавський національний педагогічний університет імені В.Г. Короленка

## **СУТІСНО-ЗМІСТОВА ХАРАКТЕРИСТИКА ПОНЯТТЯ «ТОЛЕРАНТНІСТЬ» ЯК ПРОФЕСІЙНОЇ ЯКОСТІ ВИКЛАДАЧА ВИЩОГО ЗАКЛАДУ ОСВІТИ**

У статті здійснено аналіз сутності поняття «толерантність», проаналізовано толерантність як професійну якість викладача вищого навчального закладу, визначено її структурні компоненти. Автор спирається на думку, що ключовими конструктами толерантності особистості є: толерантність як протилежність егоїзму та егоцентризму; толерантність як терпимість до оточуючих людей; толерантність як шлях до добра, істини й співчуття; толерантність і норма (почуття міри) як складові частини традиційної культури. Аналізується специфіка особистісного, когнітивного, емоційного й поведінкового компонентів толерантності

*Ключові слова:* толерантність, професійна якість, викладач, вищий педагогічний навчальний заклад

**Постановка проблеми.** Нові вимоги, що ставляться державою перед вищою школою в сучасних умовах її функціонування, визначають перспективні напрямки професійної підготовки фахівців освітньої галузі. Значний дослідницький інтерес привертає до себе проблема гармонійного поєднання високого рівня професіоналізму майбутніх вчителів, наукового світогляду й особистісних якостей, серед яких особливе місце в сучасних умовах посідає толерантність. Формування толерантності особистості є стратегічним завданням вітчизняної системи освіти. Така значущість феномену толерантності актуалізує необхідність уточнення сутності толерантності, умов її формування та шляхів упровадження в освітню практику професійної підготовки майбутніх викладачів. Актуальність даної проблеми посилюється, наявністю глибоких протиріч між потребою системи вищої освіти до практичної реалізації викладачами принципу та недостатньою теоретичною і методичною розробленістю питань її комплексного дослідження як професійної якості.

**Аналіз останніх досліджень та публікацій.** У сучасній науці категорія толерантності виступає об'єктом вивчення різних наукових галузей (філософії, соціології, психології, медицини, педагогіки). Педагогічний контекст феномена толерантності розглянуто у працях таких авторів, як І. Абакумова, Є. Білозерцев, О. Волошина, Б. Герушинський, Н. Кудзієва, В. Сластьонін та інші. Здійснений нами аналіз наукової літератури засвідчує, що науковцями досліджено зміст поняття «толерантність», проблема формування толерантності в полікультурному освітньому середовищі, психолого-педагогічні та організаційно-методичні аспекти формування толерантності особистості школяра, студента, вчителя.

Як засвідчує здійснений нами аналіз наукової літератури, недостатньо дослідженою залишаються проблема формування досліджуваної якості у викладачів вищих педагогічних навчальних закладів як показника їх професійної компетентності.

**Мета статті** – охарактеризувати толерантність як професійну якість викладача вищого педагогічного навчального закладу, визначити її структурні компоненти.

**Виклад основного матеріалу дослідження.** Поняття «толерантність» є доволі багатозначним та динамічним, про що свідчить понад 40 його визначень. Цим, зокрема, пояснюється той факт, що означене поняття є багатоаспектним, оскільки його сутність аналізується крізь призму психологічних та світоглядних якостей особистості.

Перші згадки про толерантність зустрічаються в роботах мислителів XVI-XVII ст. (Дж. Локк, Ф. Вольтер, Ж.-Ж. Руссо та ін.) У перекладі з латинської мови толерантність (tolerantia) означає терпимість, що етимологічно походить від латинського дієслова *tolerare* (втримувати, терпіти, долати) (Волошина, 2007, с. 66).

Дослідниця І. Воробйова, узагальнюючи історичний аспект становлення терміну «толерантність», здійснила його етимологічний аналіз в різних мовах світу. Вона дійшла висновку, що в більшості культур світу це поняття трактується як здатність людини до терпимості. Зокрема, у французькій мові толерантність (tolerance) – повага свободи іншого, його способу мислення, поведінки, політичних і релігійних поглядів; в англійській мові – стійкість, витривалість, а також терпимість і допустиме відхилення в межах норми; у китайській мові (kuan gong) – прояв великодушності; в мовах арабських країн (tasamul) – прощення, поблажливості, м'якості, співчуття, терпіння, прихильності до інших; у перській мові толерантність означає терпіння, витривалість, готовність до примирення (Воробйова, 2006, с. 11).

Ідеями толерантності просякнуте педагогічне вчення К. Ушинського. Відстоюючи ідеї народності та науковості освіти і виховання підростаючого покоління, учений ствердив важливість усезагальної освіти на засадах демократизації та гуманізації, поваги до культурно-історичних цінностей, мови, традицій народу. Освіта, на його думку, має «відкривати шляхи до утворення в людині такого характеру, який протистоюв би напору всіх випадків життя, рятував людину від їхнього шкідливого впливу і давав би їй можливість видобувати звідусіль тільки добрі результати» (Ушинський, 1983, с. 99).

Педагогічна концепція А. Макаренка, що базувалась на вихованні особистості в колективі та через колектив, була спрямована на формування гідного члена суспільства: «...у товаристві хороших дітей дитина хороша, а серед забіяк і сама хуліганить, – вона знає, як себе тримати: за що її похвалить улюблений нею колектив і за що засудить. Так

народжується у дитини твердість, незламність загартованого характеру, так виховується почуття громадської честі, обов'язку, усвідомлення обов'язку щодо інших людей» (Макаренко, 1984, с. 260-266). Отже, педагогічні ідеї А. Макаренка щодо толерантності ми розглядаємо в контексті спільної дії членів виховного колективу на засадах взаємоповаги та взаємодовіри. При цьому в організації такої діяльності вчений надавав провідного значення вчителю: «Не можна допустити, щоб наші нерви були педагогічним інструментом» (Макаренко, 1984, с. 263). А. Макаренко практично розробив технологію діяльності толерантного вчителя, якого вирізняють педагогічний такт та педагогічна майстерність.

Положення гуманістичної педагогіки А. Макаренка розширив і збагатив у своїх наукових пошуках В. Сухомлинський. Його педагогічна теорія ґрунтується на ціннісному ставленні до кожної особистості, а провідним завданням освіти учений вважав виховання у дітей та молоді поваги, співчуття до оточуючих, любові до Батьківщини, турботи про рідних та близьких через такі поняття, як «гідність», «відповідальність», «патріотизм», «терпимість», «довіра» тощо. «Знай, – говорив він, – що є межа між тим, що тобі хочеться, і тим, що можна. <...> Роби все так, щоб людям, які тебе оточують, було добре» (Сухомлинський, 1976, с. 162). Толерантність учителя О. Сухомлинський розглядав як невід'ємний компонент педагогічної майстерності, показник педагогічної культури, складниками яких є чуйне, вдумливе ставлення до кожної дитини, увага й піклування про кожного вихованця (Сухомлинський, 1976, с. 518).

М. Акімова та О. Галстян справедливо наголошують, що у науковій літературі поняття «толерантність» відносно особистості педагога стало використовуватися нещодавно, але традиційно вивчалася така професійно-важлива його якість як «педагогічний такт». Ця якість має безліч точок дотику з толерантністю, таких як повага до особистої гідності дитини, ставлення до неї як до цінності, урахування індивідуальних особливостей учнів для реалізації виховних впливів (Акімова, Галстян, 2010).

Виокремлюючи загальнопедагогічний аспект толерантності як професійної якості педагога, учені одностайні в думці про те, що «толерантність сприяє не лише мирному співіснуванню різних суб'єктів дійсності, а й успішному самоствердженню особистості, самореалізації людини у суспільстві. У цьому випадку вона набуває особистісно-значущого змісту у процесах самостійного освоєння соціального досвіду і виховання, є результатом інтеріоризації (перетворення внутрішніх структур психіки людини завдяки засвоєнню структур соціальної діяльності) і екстеріоризації (перетворення внутрішніх структур психіки в певну поведінку)» (Бідюк, Орловська, 2010). Таким чином, толерантний педагог, завдяки особливій тактиці побудови своєї поведінки відносно вихованців, досягає більшої результативності у формуванні продуктивних міжособистісних взаємин.

У сучасній науковій літературі «толерантність» означає здатність, уміння терпіти, миритися з чужою думкою, бути поблажливим до вчинків інших людей, м'яко ставитися до їхніх помилок. Енциклопедичне визначення цього поняття відображає біосоціальні характеристики феномена толерантності: «...імунологічний стан організму; здатність організму переносити несприятливий вплив того чи іншого чинника середовища; терпимість до чужих думок, вірувань, поведінки» (Совр. слов. иностр. сл., 2002, с. 256); «терпимість до інших поглядів», що в особистісному вимірі є «...ознакою впевненості в собі і усвідомлення надійності власних позицій, ознакою відкритості для всіх ідейних течій, яка не боїться порівняння з іншою точкою зору і не уникає духовної конкуренції» (Филос. енцикл. слов., 1997, с. 103).

Ключовими конструктами толерантності особистості, на думку О. Рибак, є: толерантність як протилежність егоїзму та егоцентризму; толерантність як терпимість до оточуючих людей; толерантність як шлях до добра, істини й співчуття; толерантність і норма (почуття міри) як складові частини традиційної культури (Рибак, 2004, с. 86).

На наш погляд, таке розуміння сутності феномена толерантності акцентує активність, самостійність позиції особистості у визнанні та пізнанні власного «Я», а також індивідуальності іншого (гностичний рівень); у визначенні стратегії у взаємодії з іншими (діяльнісний рівень) і в аналізі результатів цієї взаємодії (аналітико-результативний рівень). Повною мірою означені компоненти притаманні і професійній діяльності людини.

Аналізуючи професійні й особистісні характеристики викладача вищого навчального закладу, виокремимо важливу складову освітньої діяльності, на одну якість, яка вбирає в себе всі інші – культура педагогічної взаємодії, що узагальнено виступає як педагогічна майстерність.

У її основі лежать установка викладача на професійне самовдосконалення, на розвиток у себе якостей, оптимальних для ефективної освіти студентів; знання й використання психологічних закономірностей навчання й виховання; практична реалізація основних принципів дидактики й виховання; уміння організувати педагогічне спілкування (Морозов, Чернилевський, 2004, с. 76).

На думку А. Морозова і Д. Чернилевського, викладач вищого навчального закладу в системі освіти має характеризуватися такими професійними якостями:

1. Професійною підготовкою (практичний досвід; схильність до нововведень; здатність до такої діяльності; прагнення до самовдосконалення; знання специфіки цієї діяльності).

2. Морально-етичними якостями (чесність; сумлінність; готовність відстоювати свої переконання; безкорисливість; порядність; інтелігентність; людяність; доброта; надійність; скромність; принциповість; уміння дотримуватись слова).

3. Комунікативними якостями (особиста привабливість; ввічливість; повага до оточуючих; готовність допомогти; тактовність; увага до оточуючих; уміння бути гарним співрозмовником; товариськість; досяжність для контактів; довіра оточуючим; чуйність).

4. Вольовими якостями (впевненість у собі; підприємливість; наполегливість; ініціативність; незалежність; витримка; схильність до ризику; уміння ставити досяжні цілі; цілеспрямованість; стриманість; врівноваженість; рішучість; самостійність).

5. Організаційно-адміністративними якостями (вимогливість до себе та інших; уміння правильно оцінити себе та тих, хто навчається; індивідуальний підхід до кожного; уміння координувати роботу аудиторії, а також – широта інтересів та незалежність поглядів; готовність до контактів та вміння їх підтримувати; уміння емоційно приваблювати

до себе людей; здатність зберігати емоційну стриманість під час спілкування; прагнення до пізнання себе та інших (Морозов, Чернилевський, 2004, с. 112).

Вітчизняна дослідниця Н. Бутенко дещо розширює цей перелік. Головну вимогу до професійної діяльності педагога, яка зумовлена наявністю в структурі компетентності гуманно-особистісної орієнтації, вона позначає як «уміння почувати людину». Індикаторами його наявності завжди є «інша сторона». Другим важливим конструктом професійної компетенції викладача вищого навчального закладу, на думку вітчизняної дослідниці, є уміння інтегруватися з «іншим» досвідом (історичним, інноваційним, досвідом колег). Подібне вміння запобігає нерозумному запозиченню діяльності носіїв іншого за природою досвіду, попереджає виникнення зневаги до наявності інших підходів (Бутенко, 2009, с. 35-36).

Узагальнюючи наукові дослідників щодо компонентів толерантності та професійних особливостей педагогічної діяльності викладача вищої школи, ми виокремили такі необхідні складові толерантності викладача вищого педагогічного навчального закладу:

- особистісна (повага до інших, впевненість в собі, відповідальність тощо).
- когнітивна (усвідомлення і сприйняття людиною багатовимірності і суб'єктивності власних уявлень і своєї картини світу і на цій основі сприйняття індивідуальності іншого тощо);
- емоційна (емпатія, емоційна стійкість, рефлексія тощо);
- поведінкова (прийняття відповідних рішень, вміння керувати собою у будь-якій ситуації тощо).

Отже, компетентним педагогом вищої школи неможливо бути без оволодіння професійною роллю – бути взірцем толерантності особистості у сфері організації навчально-виховного процесу.

**Висновки і перспективи подальших досліджень.** На основі систематизації досліджень феномена толерантності у філософському, психологічному та педагогічному аспектах було встановлено, що толерантність – це складний комплексний феномен, який розглядається в різних аспектах і розуміється як прийняття індивідуальності іншої людини та власної особистості, вміння розуміти емоційні стани оточуючих, прагнення до діалогу та співпраці у взаємодії, відмова від домінування і насильства. Структура цього психологічного конструкту складається з особистісного, когнітивного, емоційного й поведінкового компонентів. Виділені компоненти ми розглядаємо як нормативно необхідні для успішної діяльності викладача в сучасних умовах реформування вищої освіти. Усі вони тісно взаємозалежні, кожна наступна продуктивна лише за наявності попередньої, сформованої на достатньому рівні.

Перспективу подальших досліджень ми вбачаємо в подальшому комплексному вивченні способів підготовки майбутніх науково-педагогічних працівників до виховання толерантності.

#### Список використаних джерел

- Акимова, М. К., Галстян, О. А. *Толерантность как компонент коммуникативной компетентности педагогов*. Взято с <http://www.psystudy.com/index.php/num/2010n3-11/322-akimova-galstyan11.html>
- Бідюк, Н. М., Орловська, О. В. Толерантність як особистісно-значуща цінність у контексті гуманізації освіти. В кн. *Актуальні проблеми сучасної науки: VII Всеукр. наук.-практ. Інтернет-конф.* Взято з <http://intkonf.org/d-ped-n-bidyuk-nm-orlovskav-tolerantnist-yak-osobistisno-znachuscha-tsinnist-u-konteksti-gumanizatsiyi-osviti/>
- Бутенко, Н. (2009). Компетенції сучасного викладача вищої школи в контексті реалізації його місії. *Вісник Львівського університету. Серія педагогічна*, 25, 1, 31-39.
- Волошина, О. В. (2007). Генезис становлення толерантності як педагогічної проблеми. В кн. *Наукові записки* (Вип. 19, с. 65-71). Вінниця: ВДПУ.
- Воробьева, И. В. (2006). *Феномен толерантности в контексте педагогического взаимодействия*. (Дис. канд. психол. наук). Екатеринбург.
- Макаренко, А. С. (1984). О моем опыте. В кн. *Избранные педагогические сочинения* (Т. 4, с. 260-266). Москва.
- Морозов, А. В., Чернилевский, Д. В. (2004). *Креативная педагогика и психология: учеб. пособ.* Москва: Академический проект.
- Рыбак, Е. В. (2004). *Формирование толерантности у студентов высших учебных заведений*. (Дис. канд. пед. наук). Москва.
- Современный словарь иностранных слов*. (2002). Москва: Русский язык.
- Сухомлинський, В. О. (1976). Як виховати справжню людину. В кн. *Вибрані твори* (Т. 2, с. 149-918). Київ.
- Ушинський, К. Д. (1983). Про народність у громадському вихованні. В кн. *Вибрані педагогічні твори* (Т. 1, с. 43-103). Київ.
- Философский энциклопедический словарь*. (1997). Москва: Смысл.

#### References

- Akimova, M. K., & Galstian, O. A. *Tolerance as a component of the communicative competence of teachers*. Retrieved from <http://www.psystudy.com/index.php/num/2010n3-11/322-akimova-galstyan11.html> [in Russian].
- Bidiuk, N. M., & Orlovska, O. V. Tolerance as a personally significant value in the context of humanization of education. In *Actual problems of modern science: VII Vseukr. nauk.-prakt. Internet-konf.* Retrieved from <http://intkonf.org/d-ped-n-bidyuk-nm-orlovskav-tolerantnist-yak-osobistisno-znachuscha-tsinnist-u-konteksti-gumanizatsiyi-osviti/> [in Ukrainian].
- Butenko, N. (2009). Competences of a modern high school teacher in the context of its mission. *Bulletin of Lviv University. The series is pedagogical*, 25, 1, 31-39 [in Ukrainian].
- Philosophical Encyclopedic Dictionary*. (1997). Moskva: Smysl [in Russian].

- Makarenko, A. S. (1984). O moem opyte [About my experience]. In *Izbrannye pedagogicheskie sochineniia [Selected pedagogical writings]* (Vol. 4, pp. 260-266). Moskva [in Russian].
- Morozov, A. V., & Chernilevskii, D. V. (2004). *Kreativnaia pedagogika i psikhologiya [Creative pedagogy and psychology]: ucheb. posob.* Moskva: Akademicheskii proekt [in Russian].
- Rybak, E. V. (2004). *Formirovaniye tolerantsnosti u studentov vysshikh uchebnykh zavedenii [Formation of tolerance among students of higher educational institutions]*. (Extended abstract of PhD diss.). Moskva [in Russian].
- Sovremenniy slovar inostrannykh slov [Modern dictionary of foreign words]*. (2002). Moskva: Russkii iazyk [in Russian].
- Sukhomlyn'skiy, V. O. (1976). Yak vykhovaty spravzhniu liudynu [How to raise a real person]. In *Vybrani tvory [Selected works]* (Vol. 2, pp. 149-918). Kyiv [in Ukrainian].
- Ushyn'skiy, K. D. (1983). Pro narodnist u hromadskomu vykhovanni [About nationality in public education]. In *Vybrani pedahohichni tvory [Selected pedagogical works]* (Vol. 1, pp. 43-103). Kyiv [in Ukrainian].
- Voloshyna, O. V. (2007). Henezys stanovlennia tolerantsnosti yak pedahohichnoi problemy [The genesis of tolerance as a pedagogical problem]. In *Naukovi zapysky [Proceedings]* (Is. 19, pp. 65-71). Vinnytsia: VDPU [in Ukrainian].
- Vorobeva, I. V. (2006). *Fenomen tolerantsnosti v kontekste pedagogicheskogo vzaimodeistviia [The phenomenon of tolerance in the context of pedagogical interaction]*. (Extended abstract of PhD diss.). Ekaterinburg [in Russian].

**BABENKO I., KUZMENKO G.**

Poltava V. G. Korolenko national pedagogical University, Ukraine

### **ESSENTIAL AND SUBSTANTIVE CHARACTERISTICS OF THE CONCEPT OF "TOLERANCE" AS A PROFESSIONAL QUALITY OF A TEACHER OF HIGHER EDUCATIONAL INSTITUTION**

The article analyzes the essence of the concept of "tolerance", analyzes tolerance as a professional quality of a teacher of higher education, identifies its structural components. The author is of the opinion that the key constructs of personality tolerance are: tolerance as the opposite of egoism and egocentrism; tolerance as tolerance to others; tolerance as a path to goodness, truth and compassion; tolerance and norm (sense of proportion) as part of traditional culture. Based on the systematization of research on the phenomenon of tolerance in philosophical, psychological and pedagogical aspects, it was found that tolerance is a complex complex phenomenon, which is considered in various aspects and understood as acceptance of another person's personality and personality, ability to understand emotional states, desire for dialogue and cooperation in interaction, rejection of domination and violence.

The structure of this psychological construct consists of personal, cognitive, emotional and behavioral components. The specifics of personal, cognitive, emotional and behavioral components of tolerance are analyzed.

The author considers the selected components as normatively necessary for the successful activity of the teacher in the modern conditions of higher education reform. All of them are closely interdependent, each subsequent one is productive only in the presence of the previous one, formed at a sufficient level.

**Key words:** *tolerance, professional quality, teacher, higher pedagogical educational institution.*

Стаття надійшла до редакції 01.09. 2020 р.

УДК 342.8:343.244-053.81  
<https://doi.org/10.33989/2075-146x.2020.26.227416>

**АНАСТАСІЯ БАРДІНОВА**

ORCID: 0000-0003-3320-1194

Полтавський національний педагогічний університет імені В. Г. Короленка

### **ФОРМУВАННЯ У МОЛОДІ УЯВЛЕНЬ ПРО ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЩОДО КРИМІНАЛЬНИХ ПОРУШЕНЬ У ХОДІ ВИБОРЧОГО ПРОЦЕСУ**

У статті розглядаються питання правових гарантій виборчих прав громадян та механізми покарання за їх порушення. З'ясовується зміст юридичної освіти молоді як суб'єктів виборчого процесу.

**Ключові слова:** Конституція України, Кримінальний кодекс України (КК України), виборчі права громадян, кримінальна відповідальність за порушення виборчих прав громадян, Державний реєстр виборців

**Постановка проблеми.** Актуальність обраної проблеми обумовлена процесами побудови України як незалежної правової держави, що знаходить підтвердження у Конституції України (ст. 5), в якій, зокрема, проголошено, що носієм суверенітету і єдиним джерелом влади в Україні є народ. Право визначати і змінювати конституційний лад в Україні належить виключно народові та не може бути узурповане державою, її органами або посадовими особами (*Конституція України*, 1996). Народ України як носій суверенітету і як єдине джерело влади в Україні має безумовне і пріоритетне право на її здійснення безпосередньо та через органи державної влади та органи місцевого самоврядування. Однією із основних форм безпосередньої демократії, за допомогою якої реалізується народне волевиявлення, є вибори (Медіна, 2003, с. 36).



Проте, злочинність, пов'язана з реалізацією громадянами виборчого права, за останні роки в Україні набула загрозливих масштабів, що нерідко становлять перешкоду для визнання результатів виборів об'єктивними. Як свідчить практика, поряд з традиційними способами вчинення злочинів у сфері виборчих правовідносин, в характері злочинних посягань відбулися радикальні зміни, що зумовили виникнення нових нетрадиційних прийомів злочинного втручання у виборчі правовідносини та висвітлення їх у наукових дослідженнях (Мазур, 2011, с. 539-545).

**Аналіз останніх досліджень і публікацій.** Так, проблема злочинності у сфері виборчого процесу стала об'єктом дослідження таких вчених, як: П. П. Андрушко, В. І. Антипов, І. В. Берднік, І. О. Бутяйкін, С. В. Горяний, І. О. Зінченко, Д. О. Колодін, О. В. Кубарева, С. Я. Лихова, М. І. Мельник, Ю. В. Орлов, В. І. Осадчий, О. О. Семенюк, М. І. Ставнійчук, Н. Ю. Турищева, В. П. Тихий, С. С. Тучков та багато інших. Крім того, окремим аспектам цієї проблеми були присвячені дисертаційні дослідження Л. П. Медіної «Кримінально-правова характеристика злочинів проти виборчих прав громадян (ст.ст. 157, 158, 159 КК України)» (2004), С. А. Мозоль «Запобігання злочинам проти виборчих прав громадян» (2008), С. В. Красноголовець «Кримінальна відповідальність за порушення виборчих та референдних прав громадян в Україні та державах Центральної Європи (порівняльний аналіз на прикладі Польщі, Словаччини, Угорщини, Чехії)» (2009), І. В. Берднік «Кримінальна відповідальність за фальсифікацію виборчих документів та документів референдуму» (2012).

Утім, незважаючи на важливі наукові висновки, яких було досягнуто вищевказаними авторами, зміни, що сталися у кримінальному законодавстві України у 2014 році, вимагають перегляду окремих аспектів кримінальної відповідальності за надання неправдивих відомостей до органу ведення Державного реєстру виборців або фальсифікацію виборчих документів, документів референдуму, підсумків голосування або відомостей Державного реєстру виборців, що й обумовило необхідність схарактеризувати більш детально кримінальне законодавство в цьому аспекті.

Тож **предметом** дослідження є кримінальна відповідальність за надання неправдивих відомостей до органу ведення Державного реєстру виборців або фальсифікація виборчих документів та документів референдуму, підсумків голосування або відомостей Державного реєстру виборців.

**Мета** нашої статті передбачає характеристику кримінального законодавства за надання неправдивих відомостей до органу ведення Державного реєстру виборців або фальсифікацію виборчих документів, документів референдуму, підсумків голосування або відомостей Державного реєстру виборців, аналіз об'єктивних та суб'єктивних елементів складу злочину, передбаченого ст. 158 КК України, а також удосконалення кримінального законодавства за надання неправдивих відомостей до органу ведення Державного реєстру виборців або фальсифікацію виборчих документів та документів референдуму, підсумків голосування або відомостей Державного реєстру виборців, що має стати основою просвітницьких дій серед молоді як майбутніх учасників виборчого процесу.

Відповідно до мети дослідження поставлені наступні завдання:

- визначити ключові поняття досліджуваної проблеми;
- розкрити ознаки, що складають об'єктивну та суб'єктивну сторони складів злочину, передбаченого ст. 158 КК України, висловити міркування щодо їхньої профілактики засобами педагогічного впливу;
- дослідити питання встановлення кримінальної відповідальності за надання неправдивих відомостей до органу ведення Державного реєстру виборців або фальсифікацію виборчих документів та документів референдуму, підсумків голосування або відомостей Державного реєстру виборців;
- запропонувати можливі напрями вдосконалення формулювання статті 158 КК України.

Для вирішення поставлених завдань нами використано ряд методів наукового дослідження. Зокрема, *діалектичний метод* наукового пізнання був використаний для дослідження об'єктивних та суб'єктивних ознак складів злочину, що посягають на порядок встановлення підсумків голосування, а також питань удосконалення кримінальної відповідальності за надання неправдивих відомостей до органу ведення Державного реєстру виборців або фальсифікації виборчих документів та документів референдуму, підсумків голосування або відомостей Державного реєстру виборців. *Історичний метод* пізнання дозволив проаналізувати становлення кримінальної відповідальності за надання неправдивих відомостей до органу ведення Державного реєстру виборців або фальсифікація виборчих документів та документів референдуму, підсумків голосування або відомостей Державного реєстру виборців. Для дослідження сутності кримінально-правових норм, якими встановлюється кримінальна відповідальність за порушення кримінального законодавства у розрізі частин ст. 158 КК України та суміжних складів злочинів за законодавством України та країн континентальної Європи – використаний *порівняльно-правовий метод* дослідження. Також, з метою тлумачення і розуміння змісту окремих термінів вітчизняного та зарубіжного кримінального законодавства, аналіз яких проводився в контексті даної роботи, автором був застосований *герменевтичний метод* дослідження.

Вказані фактичні обставини свідчать про те, що засоби кримінального права, які здійснюють охорону передбаченого законом порядку підведення підсумків голосування на виборах та референдумі, не забезпечують належного регулювання зазначених порушень та опосередковано свідчать про недосконалість кримінально-правових норм, що встановлюють відповідальність за фальсифікацію підсумків голосування на виборах і референдумі, а також і про неналежне усвідомлення громадянами відповідальності за їхнє порушення.

**Виклад основного матеріалу.** У процесі досліджуваної проблеми було з'ясовано, що основним способом порушення виборчих прав громадян та здійснення безпосереднього впливу на перебіг результатів голосування є фальсифікація виборчих документів, підсумків голосування та відомостей Державного реєстру виборців. Більш того, аналіз судової практики за 2014–2018 рр., свідчить про існування випадків викрадення чи приховування протоколу про підрахунок голосів виборців, протоколу про підсумки голосування в межах виборчого на виборах депутатів.

Дослідження практики Верховного Суду у складі судів касаційної палати щодо визнання недостовірними результатів чергових виборів народних депутатів України та скасування реєстрації народних депутатів свідчить про

те, що підставами прийняття указаних рішень є відкриття кримінальних проваджень за фактами фальсифікації виборчих документів та підсумків голосування за ознаками злочинів, передбачених статтею 158 Кримінального кодексу України (далі – КК України). Зокрема, стаття 158 Кримінального кодексу України «Надання неправдивих відомостей до органу ведення державного реєстру виборців або фальсифікація виборчих документів та документів референдуму, підсумків голосування або відомостей Державного реєстру виборців», дозволяє з'ясувати наступне.

Під підбунком виборчих документів кваліфікуються дії з виготовлення фальсифікованого документа або внесенню в текст справжнього документа змін, унаслідок чого спотворюється зміст фактів, що ним посвідчуються.

Під незаконним виготовленням виборчих документів кваліфікуються дії, якими порушується нормативний порядок їх виготовлення (наприклад, замовлення виборчих документів за відсутності відповідної виборчої комісії, виготовлення виборчого документа невстановленого зразка).

Під використанням незаконно виготовлених чи підроблених виборчих документів кваліфікуються дії щодо їх застосування виборцями, членами виборчих комісій (комісії з референдуму) або іншими особами безпосередньо у процесі виборів (референдуму) – надання підроблених виборчих бюлетенів громадян для голосування; заповнення незаконно виготовлених протоколів підрахунку голосів на виборчих дільницях (дільницях з референдуму).

Під зберіганням незаконно виготовлених документів або підроблених виборчих документів кваліфікуються дії, пов'язані з фактичним перебуванням вищевказаних документів у володінні особи – тримання їх при собі або у будь-якому приміщенні скритно чи на очах.

Під наданням неправдивих відомостей до органу ведення Державного реєстру виборців важливо розуміти як діяння, яке посягає на передбачений законодавством порядок підведення підсумків голосування та виражається у фальсифікації виборчих документів та документів референдуму, підсумків голосування або відомостей Державного реєстру виборців в такий спосіб, що створює небезпеку та призводить до неможливості визначення дійсного і волевиявлення виборців або встановлення дійсних результатів референдуму на виборчій дільниці чи у відповідних виборах (референдумі). Крім того, статтею 158 КК України передбачена відповідальність за надання неправдивих відомостей до органу ведення Державного реєстру виборців або фальсифікація виборчих документів, документів референдуму, підсумків голосування або відомостей Державного реєстру виборців. Звідси, встановлення кримінальної відповідальності у розрізі статті 158 КК України є необхідним для захисту документованої інформації, зокрема, виборчих документів і документів референдуму.

Суб'єктивна сторона формальних складів злочину, передбачених частинами 1, 2, 3 і 4 статті 158 КК України, характеризується виною у формі прямого умислу. Особа усвідомлює суспільну небезпечність і незаконність своїх дій та бажає вчинити ці дії. Усвідомлення незаконності є обов'язковою ознакою умислу для всіх форм вчинення цього злочину, а не тільки тих, щодо яких в диспозиції статті 158 КК України є пряма вказівка на незаконність (Колодин, 2013, с. 41-45). Тож одним із шляхів запобігання таким злочинам є завчасне ознайомлення учнів старших класів – майбутніх учасників виборчого процесу – з переліком і характеристиками дій, які є карними порушеннями, і з тими наслідками, які настануть для порушника відповідно до чинного законодавства.

Разом із тим, схарактеризувавши статтю 158 КК України в такий спосіб, ми мали можливість переконатися, що вона багато в чому залишається громіздкою в контексті нашого дослідження. Тож автором була висловлена пропозиція щодо подальшого вдосконалення конструкції положення ч. 1 ст. 158 КК України, а саме: 1) «умисне подання до органу ведення Державного реєстру виборців неправдивих відомостей про виборців»; 2) «умисне внесення неправдивих відомостей до бази даних Державного реєстру виборців», «несанкціоновані дії з інформацією, що міститься в базі даних Державного реєстру виборців, чи інше несанкціоноване втручання у роботу бази даних Державного реєстру виборців» більш лаконічною назвою запозиченою у швейцарського законодавця «той, хто фальсифікує, підробляє, усуває або знищує реєстр для голосування». Теж саме можна сказати і про положення ч. 2 та ч. 3 ст. 158 КК України. Ми вважаємо за доцільне висловити припущення щодо можливості спрощення положень ч. 2 та ч. 3 ст. 158 КК України в такий редакції: 1) підробка або незаконне виготовлення, використання або зберігання незаконно виготовлених чи підроблених виборчих документів; 2) викрадення чи приховування виборчої скриньки з бюлетенями або протоколу про підрахунок голосів виборців чи учасників референдуму, про підсумки голосування в межах виборчого (територіального виборчого) округу на виборах чи референдумі, про результати виборів або референдуму; 3) незаконне знищення чи псування виборчої скриньки з бюлетенями, або підписання протоколу про підрахунок голосів виборців на виборчій дільниці, протоколу про підсумки голосування чи результати виборів або референдуму до його заповнення; 4) складення чи підписання такого протоколу не на засіданні виборчої комісії чи комісії з референдуму, на якому здійснюється підрахунок голосів виборців чи встановлення підсумків голосування чи результатів виборів або референдуму, або включення до такого протоколу завідомо недостовірних відомостей конспективним поняттям «той, хто незаконно бере участь у виборах або голосуванні, референдумі або іншій ініціативі».

**Висновки.** Аналіз наукових джерел дозволив нам розкрити ознаки злочинів проти виборчих прав громадян, на які виборцям необхідно звертати увагу і про які кожен із них повинен знати. Також у процесі дослідження було доведено, що одним із засобів запобігання злочинам проти виборчих прав громадян є кримінальна відповідальність.

Перспективу подальших досліджень вбачаємо у забезпеченні правових гарантій виборчих та референтних прав громадян, застосуванні кримінальну відповідальність як одного із видів юридичної відповідальності за порушення виборчих і референтних прав громадян, та у пошукові ефективних способів донесення до них відповідної інформації як засобу попередження відповідних порушень на суб'єктному рівні.

### **Список використаних джерел**

Андрушко, П. П. (2007). *Злочини проти виборчих прав громадян та їх права брати участь у референдумі: кримінально-правова характеристика*: монографія. Київ: ШГ.

- Антипов, В. І. (2015). Проблемні питання відповідальності за перешкоджання здійсненню виборчого права. В кн. В. В. Шаблістий (Упоряд.), *Морально-етичні засади реформування кримінального законодавства України*: матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (С. 98-101). Дніпропетровськ: Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ.
- Колодин, Д. О. (2013). Суб'єктивна сторона підроблення підсумків голосування на виборах та референдумі. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право*, 22, 3, 2, 41-45.
- Конституція України від 28 червня 1996 року. (1996). *Відомості Верховної Ради України*, 30, 141.
- Кримінальний кодекс України від 6 квітня 2001 року. (2001). *Відомості Верховної Ради України*, 25-26, 131.
- Медіна, Л. П. (2003). Виборчі права громадян України як об'єкт злочину. *Вісник прокуратури*, 11, 36-41.
- Мазур, М. В. (2011). Злочини проти виборчих прав громадян: історико-правовий аспект. *Форум права*, 2, 539-545.

## References

- Andrushko, P. P. (2007). *Zlochynty proty vyborchyykh prav hromadian ta yikh prava braty uchast u referendumi: kryminalno-pravova kharakterystyka [Crimes against citizens' voting rights and their right to participate in a referendum: criminal law characteristics]*: monohrafiia. Kyiv: ShH [in Ukrainian].
- Antypov, V. I. (2015). Problemni pytannia vidpovidalnosti za pereshkodzhannia zdiisnenniu vyborchoho prava [Problematic issues of liability for obstructing the exercise of suffrage]. In V. V. Shablysty (Comp.), *Moralno-etychni zasady reformuvannia kryminalnoho zakonodavstva Ukrainy [Moral and ethical principles of reforming the criminal legislation of Ukraine]*: materialy Vseukr. nauk.-prakt. konf. (pp. 98-101). Dnipropetrovsk: Dniprop. derzh. un-t vnutr. sprav [in Ukrainian].
- Kolodyn, D. O. (2013). Sub'iektyvna storona pidroblennia pidsumkiv holosuvannia na vyborakh ta referendumi [The subjective side of falsifying the results of voting in elections and referendums]. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu. Seriya: Pravo [Scientific Bulletin of Uzhhorod National University. Series: Right]*, 22, 3, 2, 41-45 [in Ukrainian].
- Konstytutsiia Ukrainy vid 28 chervnia 1996 roku [Constitution of Ukraine of June 28, 1996]. (1996). *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy [Information of the Verkhovna Rada of Ukraine]*, 30, 141 [in Ukrainian].
- Kryminalnyi kodeks Ukrainy vid 6 kvitnia 2001 roku [Criminal Code of Ukraine of April 6, 2001]. (2001). *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy [Information of the Verkhovna Rada of Ukraine]*, 25-26, 131 [in Ukrainian].
- Medina, L. P. (2003). Vyborchi prava hromadian Ukrainy yak ob'iekt zlochyntu [Suffrage of citizens of Ukraine as an object of crime]. *Visnyk prokuratury [Bulletin of the prosecutor's office]*, 11, 36-41 [in Ukrainian].
- Mazur, M. V. (2011). Zlochynty proty vyborchyykh prav hromadian: istoryko-pravovyi aspekt [Crimes against the voting rights of citizens: historical and legal aspect]. *Forum prava [Law Forum]*, 2, 539-545 [in Ukrainian].

### **BARDINOVA A.**

Poltava V. G. Korolenko national pedagogical University, Ukraine

### **FORMATION IN YOUNG PEOPLE OF PERCEPTIONS OF RESPONSIBILITY REGARDING CRIMINAL VIOLATIONS DURING THE ELECTION PROCESS**

The purpose of the article is to characterize the criminal law for providing false information to the State Register of Voters or falsification of election documents, referendum documents, voting results or information of the State Register of Voters, analysis of objective and subjective elements of the crime under Art. 158 of the Criminal Code of Ukraine, as well as improvement of criminal legislation for providing false information to the body maintaining the State Register of Voters or falsification of election documents and referendum documents, voting results or information of the State Register of Voters.

The analysis of scientific sources revealed the signs of crimes against the voting rights of citizens, which every citizen should get acquainted with at a young age. The study also proved that one of the means of preventing crimes against citizens' voting rights is criminal liability.

We see the prospect of further research in providing legal guarantees of suffrage and reference rights of citizens, using criminal liability as one of the types of legal liability for violation of suffrage and reference rights of citizens.

**Key words:** the Constitution of Ukraine, the Criminal Code of Ukraine (CC of Ukraine), citizens' voting rights, criminal liability for violations of electoral rights of citizens, the State register of voters.

Стаття надійшла до редакції 14.10. 2020 р.

УДК 005.3:37.091[373.2+373.3](477)  
https://doi.org/10.33989/2075-146x.2020.26.227418

**СВІТЛАНА БЕРЕЦЬКА**

ORCID: 0000-0003-1257-1110

Донецький національний університет імені Василя Стуса (м. Вінниця, Україна)

## **МОДЕЛЬ УПРАВЛІННЯ НАСТУПНІСТЮ ДОШКІЛЬНОЇ ТА ПОЧАТКОВОЇ ШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ**

Стаття присвячена обґрунтуванню моделі управління наступності дошкільної та початкової шкільної освіти. Модель управління наступністю дошкільної та початкової шкільної освіти розглянуто як інструмент конструювання майбутніх ситуацій, знаходження альтернатив у розвитку закладу освіти та забезпеченні його конкурентоспроможності. Зміст моделі з'ясовується через концептуальний, нормативний, технологічний та результативний рівні які взаємообумовлені та взаємопов'язані. Підкреслено, що у процесі моделювання та безпосередньої побудови моделі були використані такі принципи: багатовекторність впливу на систему, системно-структурний аналіз, рівневий підхід, послідовність та логічність основних етапів пошуку, конкретність, доцільність обраних методів, цілісність і завершеність процесів. Зауважено, що зберігаючи наступність, заклад дошкільної освіти і школа мають провадити освітню діяльність спільно і системно – всім педагогічним колективом. Наголошено, що лише об'єднавши зусилля педколективів закладів дошкільної і початкової ланок шкільної освіти, а також отримавши підтримку батьківської громади можливо забезпечити психологічно виважений і успішний для дитини перехід з попереднього рівня освіти на наступний.

**Ключові слова:** наступність, управління, модель, неперервність, дошкільна освіта, початкова шкільна освіта

**Постановка проблеми.** Одним із пріоритетів Міністерства освіти і науки України залишається переорієнтування системи освіти на потреби людини. Усі громадяни мають уміти вчитися протягом життя і мати доступ до якісної системи освіти – на це мають бути спрямовані зусилля фахівців та чиновників у галузі освіти. Послідовне здобуття освіти можливе за дотримання принципів перспективності й наступності між суміжними ланками освіти – зокрема між дошкільною та початковою.

**Аналіз останніх досліджень і публікацій.** Питання наступності, її аспекти на різних щаблях освітньої системи розглянуті в дослідженнях Б. Ананьєва, Ш. Ганеліна, Б. Гершунського, А. Запорожця, В. Кожевникова, А. Люблінської, А. Мороза, А. Сманцера.

**Мета статті** – обґрунтувати модель управління наступності дошкільної та початкової шкільної освіти.

**Виклад основного матеріалу дослідження.** Під моделлю розуміється система, що відбиває певне явище або об'єкт так, що це подає нову інформацію про нього. Модель-образ, у тому числі умовний або уявний (зображення, опис, креслення, графік, план, карта тощо), або прообраз якого – або об'єкта або системи об'єктів («оригіналу» даної моделі), використовуваний у певних умовах у якості «заступника» або «представника» (Кожевников, 2007, с. 24).

Через створення моделі управлінської діяльності здійснюється аналітичний опис системи управління, пояснюються причини її недостатньої ефективності, відбувається прогнозування нових умов системи управління, а також наслідків її впровадження, визначається еталон для порівняння чинної та попередньої систем управління, змістовно обґрунтовується проект реальної системи управління.

У процесі моделювання та безпосередньої побудови моделі були використані такі принципи: багатовекторність впливу на систему, системно-структурний аналіз, рівневий підхід, послідовність та логічність основних етапів пошуку, конкретність, доцільність обраних методів, цілісність і завершеність процесів.

Зміст моделі полягає у перетворенні керівником закладу загальної середньої освіти нових набутих знань у конкретні управлінські вміння. Запропонована модель не лише визначає необхідну керівнику закладу освіти сукупність знань, умінь і навичок, а й залишає можливості для її подальшої розбудови. Представлена нами на рисунку 1 модель управління наступністю дошкільної та початкової шкільної освіти має умовні чотири рівні.

Рівні моделі визначають ступінь величини та значущості її складових, необхідних для реалізації управління наступністю дошкільної та початкової шкільної освіти та повноцінної взаємодії керівника з учасниками освітнього процесу.

Модель управління наступністю дошкільної та початкової шкільної освіти розглянуто як інструмент конструювання майбутніх ситуацій, знаходження альтернатив у розвитку закладу освіти та забезпеченні його конкурентоспроможності. Зміст моделі з'ясовується через концептуальний, нормативний, технологічний та результативний рівні. Визначені рівні взаємообумовлені та взаємопов'язані. Логіка та послідовність їх змісту взаємообґрунтовані й дотичні одна до одної.

Першим у структурі моделі є концептуальний рівень. У перекладі з лат. «концепція» – це система поглядів, певне розуміння явищ, процесів або єдиний, визначальний замисел, головна думка будь-якого твору, наукової праці»; система доказів конкретного положення, система поглядів на те чи інше явище, світогляд, світорозуміння, погляди,

переконання (Погрібна, 2009). Розробка концептуального рівня моделі управління наступністю дошкільної та початкової шкільної освіти розглядається як спроба представити її по-іншому, знайти нестандартне рішення.

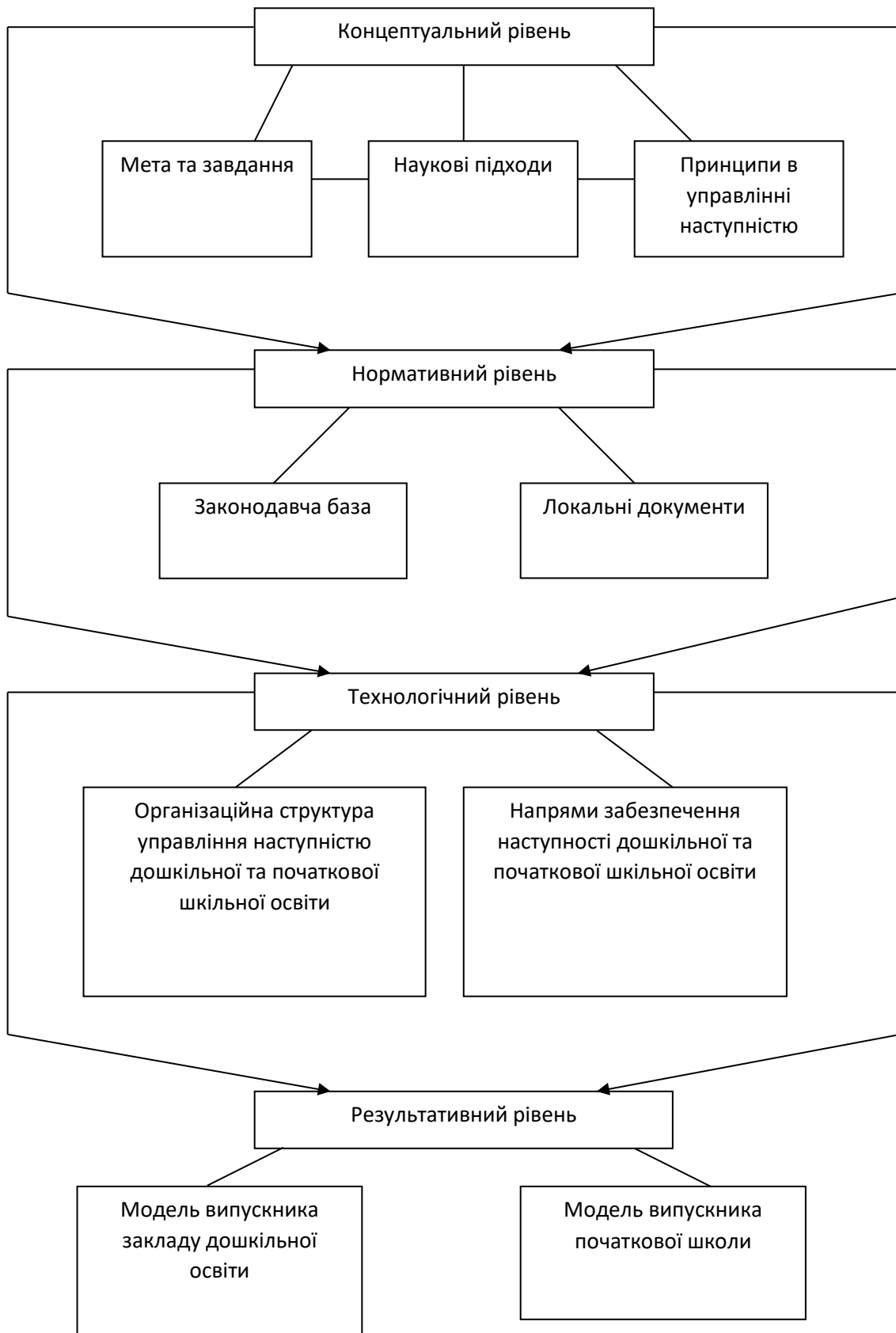


Рисунок 1 Модель управління наступністю дошкільної та початкової шкільної освіти

Ми вважаємо, що універсальної концепції навчання, придатної для різних освітніх установ, бути не може. Кожна освітня установа, співтовариство вихованців–батьків–вихователів, учнів–батьків–учителів, усвідомлено проєктуючи свій власний, несхожий на інші освітній процес, мислить і діє в динамічно мінливому концептуальному полі.

Зміст концептуального рівня розкриває мету, завдання управління наступністю дошкільної та початкової шкільної освіти закладу загальної середньої освіти, наукові підходи і принципи до управління навчальним закладом.

В основу змісту концептуального рівня покладено сучасні наукові підходи до управління наступністю дошкільної та початкової шкільної освіти у закладі загальної середньої освіти, серед яких пріоритетне місце посідають: діяльнісний, системний, цілісний, адаптивний, гуманістичний, стратегічний.

В управлінні наступністю дошкільної та початкової шкільної освіти виділяють наступні принципи діяльності керівника (Конаржевський, 1986, с. 83): наступності, варіативності, персоніфікації, постійного професійного зростання, інформованості, гнучкості й динамізму.

Основна мета нормативного рівня моделі управління наступністю дошкільної та початкової шкільної освіти полягає у визначенні законодавчої бази та розробки локальних документів щодо управління наступністю.

Законодавча база управління дошкільної та початкової шкільної освіти складається з: «Закону України про освіту», «Закону України про загальну середню освіту», «Закону України про дошкільну освіту», Державного стандарту початкової загальної освіти, Базового компонента дошкільної освіти, Концепції нової української школи тощо.

Ключовим аспектом організації управління навчальним закладом є створення структури, елементи якої функціонують і розвиваються як єдине ціле. При розподілі завдань і функцій, прав і обов'язків працівників відбувається рух інформації і приймаються управлінські рішення. Діяльність навчального закладу регламентується різними документами. Зовнішня діяльність (взаємодія з державними органами, третіми особами) регламентується нормативними законодавчими актами, чинними на тій території, на якій заклад освіти здійснює свою діяльність. Внутрішня діяльність закладу освіти регламентується внутрішніми (локальними) документами.

Головною умовою забезпечення наступності у вихованні та навчанні є спрямованість педагогічного процесу дошкільного закладу освіти і початкової школи на всебічний розвиток особистості дитини.

Технологічний рівень моделі управління наступністю дошкільної та початкової шкільної освіти представлений організаційною структурою управління наступністю дошкільної та початкової шкільної освіти та напрямками забезпечення наступності дошкільної та початкової шкільної освіти.

Організаційна структура управління наступністю дошкільної та початкової шкільної освіти представлена на рисунку 2, на якому зображені суб'єкти діяльності та зв'язки між ними.

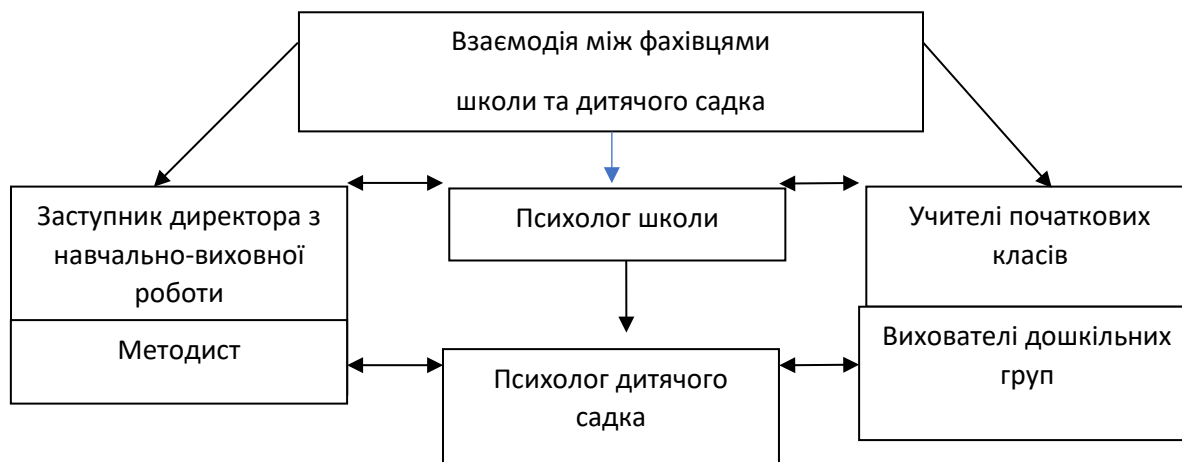


Рисунок 2 Організаційна структура управління наступністю дошкільної та початкової шкільної освіти

Щоб забезпечити наступність між дошкільною і початковою освітою, важливо впровадити єдину і динамічну систему конструктивних дій, спрямованих на розвиток, навчання і виховання старших дошкільників і початківців-школярів, застосування яких буде спільним і для управлінців, і педагогів, і батьків.

Задля ефективного функціонування такої системи, в першу чергу, необхідно налагодити взаємодію між закладами освіти (або відповідними структурними підрозділами закладу освіти) на основі угоди про співпрацю. В угоді про співпрацю визначають: мету співпраці, права та обов'язки кожного закладу освіти. Угоду укладають директори закладів освіти у червні кожного року. Схема взаємодії закладів має визначати: порядок дій, які будуть корегуватися з урахуванням фактичних умов; перспективи функціонування закладів освіти (або відповідних структурних підрозділів закладу освіти).

Орієнтовний перелік дій для створення єдиної системи взаємодії закладів освіти:

1) проведення внутрішнього дослідження якості освіти – послідовних систематичних заходів у межах річного плану роботи закладів задля:

- виявлення та відстежування ознак розвитку освіти;
- встановлення відповідності між фактичними результатами освітньої діяльності та заявленими цілями;
- оцінювання ступенів, напрямів і причин відхилень від заявлених цілей;

2) обговорення проблемних питань організації освітнього процесу і виокремлення завдань, які потрібно виконати на конкретному етапі роботи;

3) розроблення плану та проведення спільних заходів згідно з окресленими завданнями за участі адміністрацій і методичних служб закладів освіти, батьків дітей старшого дошкільного віку.

Щоб забезпечити наступність у роботі закладу дошкільної освіти і школи, необхідно організувати методичну роботу за двома напрямками: інформаційно-просвітницьким практичним.

Інформаційно-просвітницький аспект співпраці між закладами. Важливим елементом наступності дошкільної і початкової освіти є обмін досвідом між вихователями та вчителями початкової школи щодо:

- використання різноманітних форм організації діяльності дітей, ігрових прийомів і методів;
- систем роботи з розвитку мовлення;
- поетапної соціалізації дитини, формування її пізнавальних процесів.

Для обміну досвідом плануйте індивідуальні та інтерактивні (групові, колективні, колективно-групові) форми методичної роботи. Зокрема, застосовуйте такі форми методичної роботи:

- взаємне почергове відвідування вихователями і вчителями відкритих занять/уроків (або інших форм організації освітньої роботи);
- проведення анкетування педпрацівників з питань забезпечення гармонічного розвитку особистості дитини з метою встановлення напрямків для підвищення їх майстерності;
- підготовка і проведення спільних семінарів-практикумів, конференцій, консультацій, педагогічних рад, засідань «круглих столів», тематичних виставок тощо;
- організація спільних методичних об'єднань, творчих груп педпрацівників закладів дошкільної освіти і початкової школи;
- залучення вихователів та вчителів до участі у проведенні спільних педагогічних проєктів, розробленні методичних рекомендацій і порад;
- взаємний обмін педагогічним досвідом щодо практичних питань реалізації наступності між дошкільною і початковою ланками освіти;
- сприяння і надання допомоги у самоосвіті педагогів, систематичному підвищенні їх фахової майстерності.

Інформаційно-просвітницький аспект взаємодії закладів дошкільної та початкової освіти необхідно спрямовувати і на педагогів, і на батьків. У роботі з батьками передбачати:

- анкетування щодо питань індивідуального розвитку особистості дітей, рівня досягнення ними дошкільної зрілості з метою надання консультативної допомоги;
- ознайомлювальну роботу щодо психологічних закономірностей розвитку дитини старшого дошкільного та молодшого шкільного віку;
- Дні відкритих дверей у закладах загальної середньої освіти;
- «педагогічні вітальні» у школі з питань створення у закладі психологічно комфортної обстановки для сприйняття дитиною нової соціальної ролі школяра;
- батьківські клуби;
- інтернет-консультації, вебінари або форуми для батьків тощо.

Практичний аспект співпраці між закладами. Необхідною умовою успішного вирішення завдань наступності є встановлення зв'язку та творчої співпраці між закладом дошкільної освіти і початковою школою на рівні заходів з дітьми.

Напрямки реалізації практичного аспекту співробітництва між освітніми закладами:

- попереднє знайомство педагогів початкової школи зі своїми майбутніми учнями;
- відвідування вихователями відкритих уроків, позакласних заходів своїх колишніх вихованців-першокласників з метою спостереження за їх розвитком;
- проведення ознайомлювальних екскурсій для дітей;
- організація спільних конкурсів, тематичних виставок дитячих робіт, вернісажів тощо;
- проведення спільних митецьких заходів у закладах дошкільної та загальної середньої освіти (відвідування музеїв, театралізованих вистав тощо);
- спільна участь старших дошкільнят і школярів у проєктній діяльності тощо.

Задля наступності дошкільної і початкової освіти обов'язково має бути узгоджена діяльність психологічних служб закладів. Взаємодія закладу дошкільної освіти і початкової школи у питанні роботи соціально-психологічних служб включає:

- здійснення спільного психолого-педагогічного контролю за процесом розвитку дітей;
- дослідження рівня розвитку основних рис особистості дітей старшого дошкільного віку як передумови успішного навчання у початковій школі;
- аналіз умов вдалої адаптації першокласників до шкільного життя;
- використання розвивально-корекційних прийомів у роботі з дітьми, які потребують індивідуального підходу;
- проведення спільних методичних заходів.

Зміст конкретних заходів (зокрема, теми і питання засідань круглих столів, семінарів-практикумів, педрад, методоб'єднань тощо) зазначають у річних планах роботи закладу дошкільної освіти та закладу загальної середньої освіти.

Результативний рівень запропонованої моделі полягає у кінцевому результаті – створенні моделі випускника дошкільного закладу освіти та моделі випускника початкової школи. Результат – це втілена мета, яка більше чи менше збігається з відповідним взірцем.

Під моделлю випускника розуміється передбачуваний результат спільної діяльності дитячого садка і сім'ї, що характеризує їх уявлення про найбільш важливі якості особистості дитини, якими має володіти випускник дошкільного закладу освіти.

Модель випускника має велике теоретичне і практичне значення:

- по-перше, вона виконує інтегруючу роль по відношенню до інших складових образів дошкільної установи;
- по-друге, є основою для розробки цільових орієнтирів освітнього процесу, що дозволяють максимально враховувати особливості навколишнього середовища, специфіки установи, своєрідність педагогічного колективу;
- по-третє, модель випускника виступає як основний критерій ефективності освіти, завдяки якому можна співвіднести отримані результати з думкою педагогів, медичних працівників дошкільного закладу освіти та батьків про бажані результати.

Характерна риса випускника дошкільного закладу освіти – стійке позитивне ставлення до себе, впевненість у своїх силах, відкритість зовнішньому світу. Це знаходить прояв у грі, так як розвиненість ігрової діяльності є показником готовності до навчального процесу.

Модель випускника дошкільного закладу освіти має такі складові:

- психологічна та соціальна готовність до школи;
- розвиток психофізіологічних функцій;
- розвиток пізнавальної діяльності;
- фізичний розвиток.

Початкова школа, спираючись на набуття дошкільного дитинства, має забезпечити подальше становлення особистості дитини, її інтелектуальний, соціальний, фізичний розвиток. У початкових класах діти укріплюють: ціннісне ставлення до рідного краю, держави, української культури здатність до критичного мислення та творчого самовираження бережливе ставлення до здоров'я тощо.

Забезпечуючи наступність та перспективність у роботі закладу дошкільної освіти і початкової школи, можливо створити умови для всебічного гармонійного розвитку ініціативної, компетентної та самодостатньої особистості на перших суміжних ланках системи безперервної освіти.

Реалізація принципів перспективності й наступності у закладах дошкільної та початкової освіти полягає у забезпеченні єдності, взаємозалежності та узгодженості мети, змісту, форм і методів організації освітнього процесу:

- учителі початкових класів мають бути добре обізнаними з освітніми програмами, методами і прийомами розвитку, навчання, виховання дітей старшого дошкільного віку, застосовуваними в закладах дошкільної освіти;
- вихователі старших груп мають бути ознайомлені з освітніми програмами і технологіями навчання початкової школи.

Це необхідно, щоб уникнути ситуацій форсування або, навпаки, штучного уповільнення природного темпу розвитку дітей. Крім того, змістовий і технологічний складові освітнього процесу в закладі дошкільної освіти та початковій школі доцільно узгоджувати з урахуванням вікових та індивідуальних особливостей дітей.

**Висновки.** Отже, дотримуватися принципу наступності дошкільної і початкової освіти шляхом узгодженості підходів до організації життєдіяльності дитини важливо незалежно від соціально-педагогічних умов здобуття нею освіти – в закладі дошкільної освіти, початковій школі, в Центрі розвитку дітей чи просто в умовах сімейного (домашнього) виховання. Зберігаючи наступність, заклад дошкільної освіти і школа мають провадити освітню діяльність спільно і системно – всім педагогічним колективом. Лише об'єднавши зусилля педколективів закладів дошкільної і початкової ланок шкільної освіти, а також отримавши підтримку батьківської громади можливо забезпечити психологічно виважений і успішний для дитини перехід з попереднього рівня освіти на наступний.

### Список використаних джерел

- Інструктивно-методичні рекомендації щодо забезпечення наступності дошкільної та початкової освіти (лист МОН України від 19.04.2018 № 1/9-249).* Доступно: <https://www.pedrada.com.ua/article/2345-zabezpechennya-nastupnost-zdo-ta-nush> [Дата звернення 22 листопада 2020].
- Кожевников, В. М., 2007. Наступність етапів освіти // *Наступність між початковою та основною ланками в контексті переходу школи на 12-річний термін навчання : матеріали електронної Всеукраїн. наук.-практ. конф., 19 червня-19 жовтня 2006 р.* Т. 1. Донецьк : Донбас, с. 21–23.
- Конаржевский, Ю. А., 1986. *Педагогический анализ учебно-воспитательного процесса и управление школой.* Москва: Педагогика, 144 с.
- Погрибна Н., 2009. *Управляти школою по-новому...* Київ: Шкільний світ, 120 с.

### References

- Instruktyvno-metodychni rekomendatsii shchodo zabezpechennia nastupnosti doshkilnoi ta pochatkovoii osvity (lyst MON Ukrainy vid 19.04.2018 № 1/9-249).* Dostupno: <https://www.pedrada.com.ua/article/2345-zabezpechennya-nastupnost-zdo-ta-nush> [Data zvernennia 22 lystopada 2020].
- Kozhevnykov, V. M., 2007. Nastupnist etapiv osvity // *Nastupnist mizh pochatkovoiiu ta osnovnoiu lankamy v konteksti perekhodu shkoly na 12-richnyi termin navchannia : materialy elektronnoi Vseukrain. nauk.-prakt. konf., 19 chervnia-19 zhovtnia 2006 r.* T. 1. Donetsk : Donbas, s. 21–23.
- Konarzhetskij, Yu. A., 1986. *Pedagogicheskij analiz uchebno-vospitatelnogo processa i upravlenie shkoloy.* Moskva: Pedagogika, 144 s.
- Pohribna N., 2009. *Upravliaty shkoloiu po-novomu...* Kyiv: Shkilnyi svit, 120 s.



**BERETSKA S.**

Vasyl' Stus Donetsk National University, Vinnytsia, Ukraine

### **MODEL OF MANAGEMENT OF CONTINUITY OF PRESCHOOL AND PRIMARY SCHOOL EDUCATION**

The article is devoted to substantiation of the model of continuity management of preschool and primary school education. The model of managing the continuity of preschool and primary school education is considered as a tool for constructing future situations, finding alternatives in the development of educational institutions and ensuring its competitiveness. The content of the model is clarified through conceptual, normative, technological and performance levels that are interdependent and interrelated.

The content of the conceptual level reveals the purpose, objectives of continuity management of preschool and primary school education of general secondary education, scientific approaches and principles to the management of the educational institution. The main purpose of the normative level of the model of continuity management of preschool and primary school education is to determine the legal framework and develop local documents on continuity management. The technological level of the model of continuity management of preschool and primary school education is represented by the organizational structure of continuity management of preschool and primary school education and areas of continuity of preschool and primary school education. The effective level of the model is the end result – the creation of a model of a preschool graduate and a model of a primary school graduate. The result is an embodied goal that more or less coincides with the corresponding pattern.

It is emphasized that in the process of modeling and direct construction of the model the following principles were used: multivector influence on the system, system-structural analysis, level approach, sequence and logic of the main stages of search, specificity, expediency of selected methods, integrity and completeness of processes. It is noted that maintaining continuity, the preschool institution and the school should conduct educational activities jointly and systematically – the entire teaching staff. It is emphasized that only by uniting the efforts of pedagogical staff of preschool and primary schools, as well as with the support of the parent community, it is possible to ensure a psychologically balanced and successful transition for the child from the previous level of education to the next.

**Keywords:** *continuity, management, model, continuity, preschool education, primary school education.*

Стаття надійшла до редакції 12 жовтня 2020 р.

УДК 378.091.39:004

<https://doi.org/10.33989/2075-146x.2020.26.227421>

**LUDMILA BLAZHKO**

ORCID 0000-0002-0472-276X

**INNA RASSOKHA**

ORCID 0000-0001-7681-5124

**SERGIY RENDIUK**

ORCID 0000-0003-1593-7632

National University «Yuri Kondratyuk Poltava Polytechnic», Poltava, Ukraine

### **USE OF MOBILE APPLICATIONS IN THE LEARNING PROCESS**

---

Nowadays the interest in integrating mobile applications into the learning process is increasing rapidly, so we need such teaching methods that will facilitate and accelerate the transmission of knowledge to students, intensify the process of learning, teach them techniques for independent work with material, increase productivity of learning and teacher's work. Such teaching methods can be implemented through the use of mobile information technology in education.

The article considers the concept of "mobile learning", analyzes the features and directions of its use in modern education. It is noted that the use of mobile electronic devices and applications in higher mathematics allows you to check quickly the solution, to draw the chart in a few minutes as well as to apply them to distance learning, which greatly facilitates and accelerates knowledge, increases students' productivity and independent work. It is also noted that despite the widespread use and availability of mobile phones among students, mobile learning is not widespread in native universities. The didactic principles to which mobile applications should correspond are defined, and also the attention to the basic advantages and disadvantages of the use of mobile applications in learning process of higher mathematics is paid.

**Keywords:** *mobile applications, mobile learning, mobile devices, mobile technologies, higher mathematics, technical universities*

**Topicality.** The current state of teaching higher mathematics to students of technical specialties is characterized by contradictions between insufficient level of basic mathematical preparation of students and a complex logical structure and a

high level of abstractness of educational material; the need to increase the proportion of students' independent work and public order to strengthen cross-curricular communication and the applied focus of higher mathematics teaching.

At the same time, in many countries there is a steady interest in the problem of the fundamentalisation of higher engineering education, since fundamental disciplines are the basis of applied sciences, and higher mathematics is, in particular, an integral part of the professional training of a future engineer. Mathematical training plays a special role in the training of qualified engineers, gives students of technical universities the opportunity to apply effectively the acquired knowledge in practice, defines a clear understanding of where to apply a particular mathematical method in solving professional problems, focuses on the adequate perception of the content of scientific literature, which uses the appropriate mathematical apparatus, promotes the introduction of new technologies in production, rapid adaptation of specialty to scientific and technological changes.

According to the Decree of the President of Ukraine "On Measures to Ensure Priority Development of Education in Ukraine" and the Action Plan for Improving the Quality of Physical and Mathematical Education, it is envisaged to include in the mathematical disciplines laboratory workshops using the systems of computer mathematics and tools for visualization of calculations, development of educational and methodological complexes in higher mathematics, including independent, distance, active type of education, etc.

In order to accomplish these tasks effectively, it is advisable to integrate such information and communication technology as mobile learning into the methods of teaching higher mathematics to students of technical universities. Today, every student has mobile devices that they use not only for entertaining or receiving a variety of information, but also for solving different learning tasks. The emergence of specialized training programs has been seen recently as an opportunity to use such mobile applications in the general education process, such as in the organization of remote access to general network and specialized resources and services of educational institutions. The timeliness of the use of mobile technologies in the educational environment is primarily due to the steady interest in the use of mobile devices and the high level and dynamics of their distribution. Therefore, the development of mobile technologies leads to the study of the peculiarities of using these devices in teaching higher mathematics to students of technical universities.

**Analysis of research and publications.** The introduction of mobile learning tools into the process of higher mathematics teaching in Ukraine is connected with the research of such scholars as V.Yu. Bykov, K.L. Buhaichuk, M.I. Zhaldak, V.I. Klochko, M.Yu. Kolesnyk, Yu.M. Korovaichenko, O.E. Konevshynska, T.V. Krylova, S.D. Petrovych, S.O. Semerikov, O.I. Skafa and Yu.V. Trius. Features of teaching in the conditions of mobile learning using personal mobile devices are investigated by I.V. Karpolenkova, N.V. Rashevskaya, O.M. Samoilenko et al. However, an analysis of recent research has shown that today, scholars view mobile learning as one of the possible directions of blended learning, which is now being actively introduced into the learning process. The high level of developing multimedia services, mobile Internet and availability of WI-FI technology in the vast majority of universities makes it possible to introduce mobile learning in higher education institutions.

**The purpose of the article** is to identify the possibilities of using mobile applications in teaching higher mathematics to students of technical universities.

**Presenting main material.** The use of Internet technologies in the educational process of higher education institutions is a form of e-learning, which is an integral part of the e-learning that is being developed today. E-learning development contributes to: improvement of the educational process; use of new approaches in conducting lectures and practical classes; prompt search and assimilation of the necessary information; developing new methods of teachers' and students' work, as well as assessment and correction of their knowledge.

The use of such active e-learning as mobile learning, whose development and implementation prospects are still poorly understood, is becoming increasingly popular among technical university students.

The term "mobile learning" in the educational process refers to the use of mobile and portable IT devices, including PDAs (Personal Digital Assistants), mobile phones, smartphones and tablets running the operating system (e.g., iOS, Android, Windows Phone) that support mobile networking and Wi-Fi technology (Bilous, 2018).

Using mobile devices, you can open and create multimedia files, get an Internet access to tailored educational and reference resources, specialized sites containing online tests and practical tasks and share information for educational purposes and more.

With the proliferation of mobile devices, the popularity of various mobile applications is growing. The mobile application is a standalone software product designed specifically for mobile devices to optimize a solution to a problem or task in a user's life. The mobile application is specially designed for a specific platform (Android, WindowsPhone or iOS), distributed through specialty app stores (AppleAppStore, GooglePlay, Windows PhoneStore) and installed on the device as well as a computer application (Bilous, 2018).

Nigel Paine, a member of the International Advisory Board at the University of Pennsylvania in Philadelphia, highlighted elements of mobile learning including the main ones:

1. mobile learning provides the opportunity to use free time intervals;
2. mobile applications must be compact and activated from the point where the work was interrupted;
3. mobile applications should be available on the Internet and synchronized with mobile learning tools (Pein).

As for the field of higher mathematics, students are encouraged to download Java applications to their mobile device ("Mathlab: Engineering Calculator", "Higher Mathematics, Handbook", "Higher Mathematics in Solutions", "MalMath", "Mathematical analysis", "Differential equations", etc.), which not only contain reference information but also provide solutions for some types of equations, explore mathematical models, build the necessary graph quickly, which allows more efficient use of classroom hours, especially of humanitarian disciplines or specialties of shortened learning.

We believe that the development and use of mobile learning programs, electronic textbooks and higher mathematics testing programs will help to generate interest in the subject, activate cognitive activity, enhance students' academic achievement and develop independent work.

Therefore, there is a need to complement mobile technologies with the methodological systems of higher mathematics teaching at higher technical education institutions that will enable the implementation of more efficient blended learning

technology involving the use of both traditional forms of organizing the educational process (lectures, practical classes, face-to-face consultations, independent work, etc.) and innovative ones (mobile consultations, webinars, computer-based workshops, etc.).

Educational mobile applications must first comply with the following didactic principles:

1) activity and independence (being able to study independently at a convenient time, to take initiative during group training with other subjects);

2) individual approach (possibility of choosing the content of training taking into account the interests of students, choosing the level of complexity of tasks);

3) purposefulness and systematic nature (setting of positively formulated short-term goals, revision of goals after their achievement);

4) accessibility (free access to training information and programs using mobile technologies) (Horbatiuk, & Tulashvili, 2013).

Taking into account the didactic principles, the development of the methodological component of the educational mobile application for the study of higher mathematics at technical universities should be carried out in the following directions:

- graphical interpretation of mathematical models and theoretical concepts;
- automation of routine calculations;
- support for independent work;
- study of mathematical models;
- generation of training tasks.

At the same time, the first four areas are aimed at intensifying students' learning activities, and the fifth focuses on increasing the effectiveness of teacher's activity (Slovak, 2011).

Equally important for the unique and attractive mobile product is its functionality, which in turn includes:

- intuitively understandable graphical interface;
- availability of hints on interaction with the functional;
- displaying statistics (personal user profile);
- automatic saving of progress;
- search for specific material;
- work with different types of multimedia materials;
- sending feedback and comments;
- inviting friends to the app via social networks and being able to chat with them.

The use of mobile applications in the educational process is undoubtedly a promising area of developing the educational industry, so it is worth paying attention to the main advantages and disadvantages of mobile learning.

The main advantages of using mobile learning technology are:

- 1) technology innovation;
- 2) the possibility of using portable devices for educational purposes;
- 3) the ability to use technology as an additional learning tool;
- 4) the ability to download the necessary theoretical material to solve mathematical problems at a convenient time for the student through mobile applications;
- 5) mobile learning helps to adapt to learning in the information space;
- 6) the ability to quick access to graphs, tables, formulas;
- 7) the possibility of simultaneous interaction with both one person and a group of persons (Ichanska, 2019).

The disadvantages of implementing mobile learning technology include:

- 1) shortage of quality full-featured educational content for mobile devices and development tools;
- 2) insufficient "technical" training of teachers in creating mobile applications;
- 3) limited display sizes and battery capacity of mobile devices, which is not always convenient for solving complex equations, mathematical functions, and plotting them;
- 4) a limited battery life, which must be taken into account for a long period of time for performing a mathematical task;
- 5) incompatibility of some mobile devices with other mobile applications;
- 6) additional costs for installing specialized mathematical applications with advanced capabilities for performing mathematical calculations (Buhaichuk, 2012 ; Samoilenko, 2015).

**Conclusions.** The rapid development of the modern information society requires major changes and modernization of the higher mathematics education system in Ukraine. One of the ways to improve the quality of the educational process at technical universities, to activate cognitive interest and to motivate students to learn higher mathematics is to introduce information and communication technologies of electronic, distance and mobile learning. The organization of the higher mathematics learning process by attracting mobile learning tools (mobile phones, smartphones, tablets, mobile applications, etc.) and the transition to blended learning (a combination of traditional and innovative learning) ensures the effectiveness of students' learning activities and encourages them to active systematic independent working.

**Prospects for further research.** Looking forward to further studies of the problems of using mobile learning in higher mathematics for students of technical universities, we consider promising a more detailed analysis of foreign experience of using mobile applications and studying the readiness of teachers and students to use mobile applications in higher mathematics classes.

#### Список використаних джерел

Білоус, В. В. (2018). Мобільні навчальні додатки в сучасній освіті. *Освітологічний дискурс*, 1-2 (20-21), 353-362.

- Бугайчук, К. Л. (2012). Мобільне навчання: сутність та моделі впровадження в навчальний процес вищих навчальних закладів МВС України. *Інформаційні технології і засоби навчання*, 1. Взято з <http://journal.iitta.gov.ua/index.php/itlt/issue/view/49#.UiMS7zbIYIQ>.
- Горбатюк, Р. М., Тулашвілі, Ю. Й. (2013). Мобільне навчання як нова технологія вищої освіти. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Педагогіка. Соціальна робота*, 27, 31-34. Взято з <http://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/handle/lib/1815>.
- Ічанська, Н. В. (2019). Оптимальний вибір методів організації інтернет-ресурсів. В кн. *Системи управління, навігації та зв'язку: зб. наук. праць* (Т. 2 (54), с. 83-87). Полтава: ПНТУ.
- Пэйн, Н. 10 элементов мобильного обучения. *Дистанционное обучение: информационный портал*. Взято <http://www.distancelearning.ru/db/el/C89AA03833448937C32577660010ACF1/doc.html>.
- Самойленко, О. М. (2015). Особливості використання мобільного навчання у підготовці бакалаврів математики. *Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка*, 3 (81), 19-23.
- Словак, К. І. (2011). *Методика використання мобільних математичних середовищ у процесі навчання вищої математики студентів економічних спеціальностей*. (Автореф. дис. канд. наук). Інститут інформаційних технологій і засобів навчання НАПН України. Київ.

#### References

- Bilous, V. V. (2018). Mobilni navchalni dodatky v suchasni osviti [Mobile learning applications in modern education]. *Osvitolohichniy diskurs [Educational discourse]*, 1-2 (20-21), 353-362 [in Ukrainian].
- Buhaichuk, K. L. (2012). Mobilne navchannia: sutnist ta modeli vprovadzhennia v navchalnyi protses vyshchikh navchalnykh zakladiv MVS Ukrainy [Mobile learning: the essence and models of implementation in the educational process of higher educational institutions of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine]. *Informatsiini tekhnologii i zasoby navchannia [Information technologies and teaching aids]*, 1. Retrieved from <http://journal.iitta.gov.ua/index.php/itlt/issue/view/49#.UiMS7zbIYIQ> [in Ukrainian].
- Horbatiuk, R. M., & Tulashvili, Yu. Y. (2013). Mobilne navchannia yak nova tekhnolohiia vyshchoi osvity [Mobile learning as a new technology of higher education]. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho universytetu. Serii: Pedagogika. Sotsialna robota [Scientific Bulletin of Uzhhorod University. Series: Pedagogy. Social work]*, 27, 31-34. Retrieved from <http://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/handle/lib/1815> [in Ukrainian].
- Ichanska, N. V. (2019). Optymalni vybir metodiv orhanizatsii internet-resursiv [The optimal choice of methods of organizing Internet resources]. In *Systemy upravlinnia, navihatsii ta zv'iazku [Control, navigation and communication systems]: zb. nauk. prats* (Vol. 2 (54), pp. 83-87). Poltava: PNTU [in Ukrainian].
- Pein, N. 10 elementov mobilnogo obuchenii [10 elements of mobile learning]. *Distantcionnoe obuchenie [Distance learning]: informatcionnyi portal*. Retrieved from <http://www.distancelearning.ru/db/el/C89AA03833448937C32577660010ACF1/doc.html> [in Russian].
- Samoilenko, O. M. (2015). Osoblyvosti vykorystannia mobilnoho navchannia u pidhotovtsi bakalavriv matematyky [Features of the use of mobile learning in the preparation of bachelors of mathematics]. *Visnyk Zhytomirskoho derzhavnoho universytetu imeni Ivana Franka [Bulletin of Zhytomyr State University named after Ivan Franko]*, 3 (81), 19-23 [in Ukrainian].
- Slovak, K. I. (2011). *Metodyka vykorystannia mobilnykh matematychnykh seredovyshch u protsesi navchannia vyshchoi matematyky studentiv ekonomichnykh spetsialnostei [Methods of using mobile mathematical environments in the process of teaching higher mathematics to students of economic specialties]*. (Extended abstract of PhD diss.). Instytut informatsiinykh tekhnologii i zasobiv navchannia NAPN Ukrainy. Kyiv [in Ukrainian].

#### **БЛАЖКО Л., РАССОХА І., РЕНДЮК С.**

Національний університет «Полтавська політехніка імені Юрія Кондратюка», Полтава, Україна

#### **ВИКОРИСТАННЯ МОБІЛЬНИХ ДОДАТКІВ У НАВЧАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ**

На сьогодні інтерес до інтеграції мобільних додатків у навчання буде продовжувати стрімко рости, тому потрібні такі методи навчання, які полегшували і прискорювали передачу знань студентам, активізували процес засвоєння ними знань, навчали їх прийомам самостійної роботи з матеріалом, підвищували продуктивність навчальної праці і праці педагога. Такі методи навчання можна реалізувати на основі використання мобільних інформаційних технологій в освіті.

У статті розглядається поняття «мобільне навчання», проаналізовано особливості та напрями його використання в сучасній освіті. Відзначається, що використання мобільних електронних пристроїв та додатків на заняттях з вищої математики дозволяє швидко перевірити отриманий розв'язок, за декілька хвилин побудувати необхідний графік,

застосовувати їх також і для дистанційного навчання, що значно полегшує і прискорює отримання знань студентами, підвищує продуктивність навчальної та самостійної роботи. Відмічається, що незважаючи на широке поширення і доступність мобільних телефонів серед студентів, мобільне навчання недостатньо поширене у вітчизняних ЗВО. Визначені дидактичні принципи, яким повинні відповідати мобільні додатки, а також звернута увага на основні переваги і недоліки використання мобільних додатків у процесі навчання вищої математики.

**Ключові слова:** мобільні додатки, мобільне навчання, мобільні пристрої, мобільні технології, вища математика, технічні університети

Стаття надійшла до редакції 28.10.2020 р.

УДК 373.091.113:316.772.4  
<https://doi.org/10.33989/2075-146x.2020.26.227424>

**ОКСАНА БОЛЬШАЯ**

ORCID 0000-0003-0543-5196

Полтавський національний педагогічний університет імені В. Г. Короленка

## **ЗАГАЛЬНОТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ФОРМУВАННЯ КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ КЕРІВНИКА ЗАКЛАДУ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ В ПРОЦЕСІ САМООСВІТИ**

У статті розглянуто основи формування комунікативної компетентності керівників закладів загальної середньої освіти у процесі самоосвіти. Обґрунтовується необхідність самовдосконалення та розвитку для роботи менеджерів освіти.

**Ключові слова:** комунікативність, менеджмент, управлінське рішення, освіта

**Постановка проблеми та її зв'язок із важливими науковими та практичними завданнями.** Під час реформування та в ході глобального суспільного прогресу основи освіти зазнають кардинальних перетворень та змін. Під впливом цих процесів управлінська діяльність керівника закладу освіти теж зазнає кардинальних перетворень з розширенням уявлення про її зміст та суть закладів середньої освіти. Освітня галузь України під впливом глобалізації докорінно змінює свою суть та систему управління. На передній план виступає питання по задоволенню кадрового попиту на управлінців нової генерації, що мають високоякісну освіту та кардинально нове, креативне мислення, ідеї та мотивації, бажання та можливості бути як формальним так і неформальним лідером для очолюваного ним колективом.

**Аналіз останніх досліджень і публікацій.** Пов'язана з якісними змінами та широкомасштабними інноваціями в сучасному шкільництві, проблема формування комунікативної компетентності керівника навчального закладу привертає увагу багатьох учених, зокрема: Т. Бутенко, М. Дьяченко, С. Макаренко, Г. Малиновська, Г. Назаренкова і ін. Комунікативну компетентність кваліфікованих робітників досліджували такі вчені, як Л. Сергєєва, І. Соколова, О. Ситник, Ю. Федоренко, Л. Шипіліна і ін.

**Метою статті** є дослідження теорії і практики формування комунікативної компетентності керівника ЗЗСО в процесі самоосвіти.

**Виклад основного матеріалу дослідження.** Постійний процес самоосвіти та вдосконалення менеджера освіти реалізується через постійний процес саморозвитку та освіти, участі у освітніх вебінарах та конференціях.

Самоосвіта – це важлива складова, яка є головною при процесі вдосконалення професійних компетентностей. Суть самоосвіти полягає у постійному науковому пошуці, засвоєнні, постійному оновленні та поглибленні знань. Відбувається процес узагальнення набутого досвіду шляхом системної самоосвітньої праці, що спрямовується на саморозвиток та самовдосконалення особистості, на задоволення запитів та об'єктивних потреб закладів освіти. Це ознайомлення з інноваційними психологічними та педагогічними дослідженнями, впровадженням нових течій організації навчально-виховного процесу та методики викладання освітніх дисциплін.

Комунікативна компетентність являє собою систему ресурсів задля ефективної взаємодії. Вона проявляється через застосування та розвиток спілкування, набуття знань, умінь та навичок. Комунікативна компетентність являє собою інтегровану якість особистості за допомогою якої відбувається адаптація та інтеграція особистості в соціумі. Вона ґрунтується на життєвих установках, стереотипах, цінностях та позиціях спілкування у соціумі.

Комунікація в управлінні – це обмін інформацією, в результаті якого керівник отримує інформацію, що є необхідною для прийняття ефективних рішень. Якщо комунікації налагоджені погано, рішення можуть виявитися помилковими, а працівники неправильно зрозуміють накази та вказівки. Ефективність комунікацій часто визначає якість рішень і те, як насправді вони будуть реалізовані.

Сучасний управлінець – це особистість, що постійно знаходиться у процесі самовдосконалення та роботи над собою, над своїми особистісними та професійними якостями. Менеджеру закладу освіти необхідно володіти великим

запасом управлінських умінь та можливостей для досягнення поставленої мети та завдань, планувати та прогнозувати роботу закладу освіти, організувати гармонійний педагогічний процес, проводити ретельну аналітику та моніторинг освітнього та виховного процесу, при прийнятті управлінських рішень використовувати матеріали проведених моніторинрів.

Основою самоосвіти є самовдосконалення. Цей процес відбувається, як відповідь на вимоги глобального прогресу у всіх сферах життя суспільства, а освічений керівник, який прагне залишатись на високому рівні та збільшувати свій професійний досвід та бути конкурентоспроможним порівняно з іншими у процесі самоосвіти знаходиться постійно. Важливою передумовою процесу самовдосконалення є ставлення самого управлінця до вимог, що висувуються. Це, насамперед, формування самосвідомості людини, як професіонала з творчим підходом до вирішення завдань та поставлених цілей. Основа такої підготовки ґрунтується на гуманістичному уявленні про ключові завдання професійної діяльності та набуття бажаних якостей людини, а саме її фахової свідомості та мислення, творчих активних дій у рамках формування певної компетентності (Балабанова, 2014).

Потреба щодо самоосвіти у керівника може бути обумовлена різними чинниками. Один з них – це особистий розвиток в інтелектуальному плані. Відомо, що майже кожні шість років у свідомості людини відбуваються зміни та з'являються нові інтереси, від цих процесів вона інстинктивно розпочинає оновлювати свої знання та змінювати тип свого мислення. Самоосвіта – основа зростання керівника як фахівця. Якщо процес здійснюється добровільно та свідомо, він проходить стадії планування та управління, все це відбувається під контролем самої людини і є самоосвітою. Під час виникнення деструктивних процесів коли керівник не підвищує свою професійну освіту, не вчиться новому, не запроваджує інноваційні засоби навчання у освітньому закладі - спостерігається регрес у всьому житті та функціонуванні закладу освіти, на педагогічному та учнівському колективах.

Професійне самовдосконалення керівника можливе через безперервний процес самоосвіти, через участь у методичних вебінарах та заходах, що проводяться задля професійного зростання та самовдосконалення.

Процес самоосвіти є провідною формою вдосконалення професійної компетентності основа якого є у засвоєнні, загальному оновленні, поширенні та поглибленні знань, процесу узагальнення набутого досвіду шляхом цілеспрямованої і системної самоосвітньої роботи, яка спрямовується на самовдосконалення та саморозвиток, задоволення особистісних інтересів і об'єктивних потреб освітнього закладу (Волобуєва, 2013).

Самоосвіта управлінця-педагога не повинна зводитися лише до відновлення знань, якими він оволодів у закладі вищої освіти, це ознайомлення з інноваційними педагогічними та психологічними дослідженнями та пошуком інноваційних напрямів у методиці та організації навчального та виховного процесу, розгляд педагогічних проблем на високому науковому рівні.

Т. Волобуєва зауважує, що професійна самоосвіта педагога та підвищення професійних навичок діяльності з подальшим процесом удосконалення особистості як фахівця. Це процес проходження адаптації індивідуальних і неповторних якостей до певних професійних вимог педагогічної діяльності. Постійне підвищення професійної компетентності та неперервне вдосконалення якостей своєї особистості є запорукою досягнення поставленої мети. Зайняття самоосвітою є складним процесом, що передбачає методичний супровід, що формується на почерговості та багаторівневості.

На думку О. Бурлаки, структура процесу самоосвіти може складатися з таких етапів етапів:

- самоусвідомлення з прийняттям рішень здійснення процесу самоосвіти;
- планування та вироблення програми самоосвіти;
- практична діяльність по реалізації поставленої мети, яка пов'язана із роботою над самим собою;
- самокорекція та самоконтроль даної діяльності (Безродна, 2010).

Коли менеджер має мотивацію займатись самоосвітою та саморозвитком, він керується адекватним уявленням про стан своєї діяльності і особистісних якостей та суспільні вимоги (Балабанова).

Сучасність вимагає необхідність у детальному вивченні діяльності управлінця з метою визначення рівня його професійної компетентності та підготовки.

Процес здійснення самоосвіти розпочинається з проведення аналітики власних недоліків у визначеній проблемній сфері з педагогічної, методичної та психологічної підготовки керівника, що спонукає до підвищення рівня самооцінки власних якостей та можливостей підвищення, у кінцевому результаті, професійної діяльності.

Прояв самоосвітньої активності педагогічних працівників є результатом високого рівня самоорганізації власної діяльності за допомогою якої педагог вдосконалює свій професіоналізм. Внутрішнім мотивом самоосвіти педагога має бути бажання покращити слабкі ланки у функціонуванні певного напрямку діяльності та глибоке вивчення теорії у поєднанні з практикою. Процес осмислення та втілення на практиці із запропонованим колегам механізму та алгоритму певних дій (Луначек, 2015).

Процес творчості у діяльності є результатом створення чогось неповторного, інноваційного та креативного, що є якісно новим, оригінальним та унікальним, тому головним завданням менеджера освіти є розвиток власних здібностей та творчої роботи.

Прагнення до креативного та новаційного світосприйняття управлінця сприяє постійна робота та самовдосконалення у поєднанні із стимулюючими факторами. Кожна особистість потребує певних професійних досягнень та прагне до успіху та до самовдосконалення.

Комплексний та об'єднаний підхід до збільшення самоосвіти полягає у поєднанні трудового і морального, фізичного і естетичного виховання та забезпечує всебічний розвиток та підвищення ефективності при вихованні та здійсненні функцій оптимізації усього виховного процесу.

Головним критерієм у самоосвіті є процес доведення розпочатої справи до логічного завершення на кожному її етапі: інформація на засіданні колективу, участь у семінарах чи вебінарах. складання наукової доповіді чи реферату, участь у науково-практичних конференціях.

Самоосвіта дає бажані результати коли вона здійснюється систематично, цілеспрямовано та рівномірно. Цей процес можливий від складання певного індивідуального плану для самоосвіти, який містить такі елементи: підготовка доповіді, виступ на засіданні методичного об'єднання, опис та аналітика роботи, оформлення результатів у вигляді звітів.

Результат самоосвіти керівника виявляється у таких формах:

- доповіді на семінарі та педагогічній раді, або методичному об'єднанні;
- представлення перспективного плану;
- презентація програми;
- підготовка методичного посібника;
- написання статті до фахового видання;
- розробка дидактичного матеріалу;
- аргументація науково-методичної розробки;
- презентація та реалізація проєкту;
- розробка методичного кейсу.

Отже, самоосвіта керівника здійснюється при наявності таких ознак:

- самоосвіта як процес пізнання передбачає не просте закріплення професійних знань і засвоєння уже відомої наукової інформації, а має на меті одержання нових наукових методичних знань та практичних навичок;
- самоосвіта повинна бути безперервною та стабільною постійно поповнюючи нові знання та може здійснюватися на основі попередньої підготовки;
- самоосвіта сприяє оволодінню педагогом та застосування професійних знань його практичної діяльності (Романовський, 2011).

Як зауважує А. Клочко, самоосвіта керівника буде продуктивною за таких умов:

- процес самоосвіти реалізує потреби особистості у інтелектуальному власному розвитку;
- менеджер уміє розпізнавати свої сильні та слабкі сторони. Він володіє способами самопізнання та самоаналітики та є відкритим змінам;
- розвинута здатність до рефлексії (діяльності особистості, що спрямована на усвідомлення власних дій, почуттів та аналіз цієї діяльності із формулюванням висновків);
- програма професійного саморозвитку та самоосвіти складається із можливості проведення дослідницької, пошукової та творчої діяльності;
- менеджер завжди готовий до творчого процесу;
- простежується зв'язок між особистісним та професійним розвитком та саморозвитком.

Далі розглянемо форми і засоби самоосвіти, які можуть бути індивідуальними і колективними. Ініціатором є сам керівник, хоча на організацію роботи часто створюють вплив також керівники методичних об'єднань, курсів підвищення кваліфікації, що ініціюють та стимулюють діяльність педагога та вихователя. Організація адміністрацією практикумів, семінарів та групових форм (Святченко, 2010).

З появою комп'ютера та Інтернету значно підвищуються можливості педагогічної самоосвіти керівника. Виникають нові теми та цікаві завдання із способами їх розв'язання та нові способи самореалізації, які з'являються у педагога через появу новими засобами самоосвіти:

- розробку електронних уроків, посібників тощо;
- розробку наукових доповідей у електронному вигляді;
- розробка інформаційних уроків для кожної теми по шкільній програмі;
- розробка комплексу дидактичного матеріалу для самоосвітніх, практичних та контрольних робіт;
- розробка роздаткового матеріалу з певної тематики;
- утворення термінологічного словника по предметній школі;
- розробку тематичних класних годин, батьківських зборів чи позакласних заходів;
- розробку навчальних проєктів;
- розробку пакету олімпіадного матеріалу;
- проєкт особистої веб-сторінки на освітній платформі;
- розробку тестових питань;
- створення інформаційної електронної бази бібліотеки;
- взаємозалежність самоосвіти та практичної діяльності педагога (результат самоосвіти є підвищення якості навчального та виховного процесу).

Результативність самоосвіти керівника загальноосвітнього навчального закладу можлива за таких умов, систематичність, послідовності, безупинний характер роботи, постійне ускладнення змісту й форми самоосвіти.

Необхідність самоосвіти диктується, з одного боку, самою специфікою діяльності та її соціальною роллю, що з іншого боку сприяє реалізації і тенденціям безперервної освіти та пов'язана із змінюваними умовами у педагогічній праці та потребами суспільства, еволюцією науки та практики, зростаючими вимогами до людини та здатності швидко реагувати на зміну суспільних процесів і ситуацій, готовність перебудовувати свою професійну діяльність та вміння вирішувати нові та більш складні завдання.

**Висновки.** Сенсом самоосвіти є задоволення пізнавальної активності та потреби керівника в самореалізації шляхом безперервної освіти. Зміст самоосвіти полягає в оволодінні технікою та культурою розумової праці при вмінні долати проблеми та самостійно працювати над особистісним професійним самовдосконаленням.

Процес самоосвіти та його управління за своєю структурою складається з декількох послідовних етапів, основа яких пов'язана із підготовкою, здійсненням і отриманням результатів своєї діяльності. Це: визначення мети діяльності та формулювання першочергових завдань, збір усієї інформації про стан об'єкта управління, визначення завдань для

загальної роботи, програмування й прогнозування, організація діяльності та її корекція, аналіз ефективності зробленого. Основними принципами самоосвіти є: безперервність, цілеспрямованість, інтегрованість, загальна та професійна культура, взаємозв'язок та наступність, креативність та варіативність та ін.

Зміст індивідуальної самоосвіти менеджера охоплює систематичне та неперервне дослідження наукової, науково-популярної, навчальної, художньої та іншої літератури. Можливість брати безпосередню участь у функціонуванні шкільних, районних, обласних, державних та міждержавних методичних об'єднань, вебінарів, конференцій, педагогічних читань, розробку окремих проблемних завдань та нестандартне швидке їх вирішення.

У самоосвіті використовуються такі форми: спеціальна освітня підготовка (отримання вищої освіти або другої спеціальності), підвищення кваліфікації (на курсах і в міжкурсовий період в ППО), індивідуальна самоосвітня робота.

Система самоосвітньої роботи керівника передбачає:

- поточне та перспективне планування;
- вибір раціональних форм та засобів знаходження і збереження інформації;
- оволодіння методикою аналітичного дослідження та способами узагальнення досвіду;
- освоєння методів дослідницької та експериментальної діяльності.

Отже, самоосвіта виступає як усвідомлена та визначена потреба у постійному процесі вдосконалення професійної діяльності, на створення умов для розвитку особистісного та соціального значення для професійних якостей особистості. Під самоосвітою менеджера освітнього закладу розуміємо самостійне, самокероване, неперервне, добровільне засвоєння сучасних освітніх ідей та течій, оновлення й набуття нових знань та досвіду, який забезпечує особистісне професійне зростання управлінця та підвищує рівень його компетентності.

#### **Список використаних джерел**

- Балабанова, Л. В. *Організація праці менеджера*. Взято з <https://www.twirpx.com/file/1490509/> (дата звернення 25.11.2020).
- Безродна, В. *Історична освіта як чинник формування комунікативної компетенції*. Взято з [http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis\\_nbuv/cgiirbis](http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis) (дата звернення 01.12.2020)
- Волобуєва, Т. Б. *Самоосвітня діяльність керівника*. Взято з [http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis\\_nbuv](http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv) (дата звернення 30.11.2020)
- Луначек, В. *Педагогічний менеджмент*. Взято з <http://education-ua.org/ua/component> (дата звернення 30.11.2020)
- Романовський, О. *Педагогіка успіху*. Взято з [http://ipood.com.ua/data/NDR/Pedmaister/monograph\\_pedmaister2015.pdf](http://ipood.com.ua/data/NDR/Pedmaister/monograph_pedmaister2015.pdf) (дата звернення 30.11.2020)
- Святченко, І. *Самоосвіта як підвищення компетентності педагога*. Взято з <https://osvita.ua/school/method/7151> (дата звернення 02.11.2020)

#### **References**

- Balabanova, L. V. *Orhanizatsiia pratsi menedzhera [Organization of the manager's work]*. Retrieved from <https://www.twirpx.com/file/1490509/> [in Ukrainian].
- Bezrodna, V. *Istorychna osvita yak chynnyk formuvannia komunikatyvnoi kompetentsii [Historical education as a factor in the formation of communicative competence]*. Retrieved from [http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis\\_nbuv/cgiirbis](http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis) [in Ukrainian].
- Luniachek, V. *Pedahohichnyi menedzhment [Pedagogical management]*. Retrieved from <http://education-ua.org/ua/component> [in Ukrainian].
- Romanovskiy, O. *Pedahohika uspikhu [Pedagogy of success]*. Retrieved from [http://ipood.com.ua/data/NDR/Pedmaister/monograph\\_pedmaister2015.pdf](http://ipood.com.ua/data/NDR/Pedmaister/monograph_pedmaister2015.pdf) [in Ukrainian].
- Sviatchenko, I. *Samoosvita yak pidvyshchennia kompetentnosti pedahoha [Self-education as an increase in teacher competence]*. Retrieved from <https://osvita.ua/school/method/7151> [in Ukrainian].
- Volobuieva, T. B. *Samoosvitnia diialnist kerivnyka [Self-educational activity of the head]*. Retrieved from [http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis\\_nbuv](http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv) [in Ukrainian].

#### **BOLSHAIA O.**

Poltava V. G. Korolenko national pedagogical University, Ukraine

#### **GENERAL THEORETICAL FUNDAMENTALS OF FORMATION OF COMMUNICATIVE COMPETENCE OF THE HEAD OF THE INSTITUTION OF GENERAL SECONDARY EDUCATION IN THE PROCESS OF SELF-EDUCATION**

The article considers the basics of formation of communicative competence for heads of general secondary education institutions in the process of self-education. The article also confirms the necessity of self-improvement and development for the work of educational managers.

The author notes that the meaning of self-education is to meet the cognitive activity and the need of the leader in self-realization through continuing education. The content of self-education is to master the technique and culture of mental work with the ability to overcome problems and work independently on personal professional self-improvement.

The process of self-education and its management in its structure consists of several successive stages, the basis of which is related to the preparation, implementation and receipt of the results of their activities. The main stages are determining the purpose of the activity and formulating priorities, collecting all information about the state of the object of management, defining tasks for general work, programming and forecasting, organization and correction, analysis of the effectiveness of what has been done.



The main principles of self-education are: continuity, purposefulness, integration, general and professional culture, interconnection and continuity, creativity and variability, etc.

The content of individual self-education of the manager includes systematic and continuous research of scientific, popular science, educational, artistic and other literature. Opportunity to directly participate in the functioning of school, district, regional, state and interstate methodological associations, webinars, conferences, pedagogical readings, development of individual problems and non-standard quick solution.

**Key words:** *communicativeness, competence, management, management solutions, education.*

Стаття надійшла до редакції 18.09.2020 р.

УДК 373.5.035:355.01  
<https://doi.org/10.33989/2075-146x.2020.26.227427>

**ЕДУАРД БОРОДАЙ**

Полтавський національний педагогічний університет імені В. Г. Короленка

## **КЛАСИФІКАЦІЯ МЕТОДІВ ВІЙСЬКОВО-ПАТРІОТИЧНОГО ВИХОВАННЯ СТАРШОКЛАСНИКІВ У ПРОЦЕСІ ДОПРИЗОВНОЇ ПІДГОТОВКИ**

У статті розглядаються особливості класифікації методів військово-патріотичного виховання старшокласників у процесі допризовної підготовки, обґрунтовується доцільність розробки комплексної системи методів навчання предмету «Захист України». Розглянуто традиційний підходи класифікації методів військово-патріотичного виховання. Різноманітність поглядів науковців узгоджено з урахуванням комплексного підходу до групування змісту та сутності методів, в результат чого визначено чотири групи методів, їх сполучення та поняття, що характерні для військово-патріотичного виховання: методи формування в допризовній молоді патріотичної свідомості, поглядів та переконань, Методи організації військово-патріотичної діяльності та формування особистого досвіду поведінки допризовної молоді, методи стимулювання і мотивації військово-патріотичної діяльності та поведінки допризовної молоді, методи самовиховання і самопідготовки допризовної молоді до військової служби.

**Ключові слова:** військово-патріотичне виховання, методи, старшокласники, класифікація методів, патріотизм, допризовна молодь, військова служба, захист України

**Постановка проблеми.** Для підвищення ефективності процесу допризовної підготовки учнівської молоді, можливості успішної реалізації моделі формування у старшокласників військово-прикладних навичок у процесі допризовної підготовки постає необхідним завдання визначити структурні компоненти військово-прикладних навичок старшокласників. Найважливішим індикатором якості допризовної підготовки старшокласників, їх готовності до захисту України є високий рівень не лише теоретичної, практичної, фізичної і психологічної підготовки, але й сформованості військово-прикладних навичок. Тож ми маємо визначити та обґрунтувати компонентний зміст військово-прикладних навичок старшокласників.

**Аналіз останніх досліджень.** Вивчення науково-педагогічної літератури з військово-патріотичного виховання як галузі прояву особистісної активності засвідчує, що зазначена проблема досліджувалася у минулі роки науковцями у таких напрямках: військово-патріотичне виховання старшокласників у процесі роботи з фізичної культури (М. Д. Зубалій), формування у молоді морально-політичної готовності до захисту Батьківщини (П. В. Казенко), патріотичне виховання захисників Батьківщини (Г. І. Костаков), військовопатріотичне виховання школярів допризовного віку в процесі занять фізичною культурою (В. Ф. Новосельський), підготовка студентів факультетів фізичної культури до військово-патріотичного виховання учнів (В. В. Олещук), основи військово-патріотичного виховання школярів (В. В. Третьяков, В. П. Фарфоровський), педагогічна оцінка ефективності військово-патріотичного виховання призовної молоді (Г. В. П'янківський), військово-патріотичне виховання учнів (С. С. Сай, А. І. Сай), військово-фізична підготовка в Україні (Я. В. Тимчак), соціально-психологічні проблеми готовності юнаків до військової служби (М. І. Томчук), виховання учнів у процесі початкового військового навчання (В. В. Третьяков), педагогічні основи військово-патріотичного виховання у ЗОШ (Т. М. Шашло) та ін.

**Мета статті** – теоретично обґрунтувати й розкрити методи військово-патріотичного виховання старшокласників у процесі допризовної підготовки.

**Основний виклад матеріалу.** Дослідження літературних джерел (Васютін, 1984, Зубалій, 1998, 2010) та практичний досвід педагогів засвідчують, що військово-патріотичне виховання старшокласників у процесі допризовної підготовки доцільним є застосування комплексної системи методів навчання предмету «Захист України», що потребує здійснення їх класифікації, з метою поділу на групи у відповідності до ключових ознак.

Класифікація методів військово-патріотичного виховання старшокласників має високе методологічне значення для організації навчально-виховного процесу учнів, адже дозволяє структурувати сучасні прийоми навчання, формує

загальне уявлення про виховну систему. Окрім того, наявність певної класифікації методів військово-патріотичного виховання старшокласників забезпечує створення сприятливих умов для формування усвідомленої особистості захисника вітчизни. Зазначимо на позитивний вплив правильно підібраних методів на виховну функцію, що дозволяє учням не лише отримати нормативно-правові знання та практичні навички у сфері військової підготовки, а й розвинути патріотичні моральні якості, набути переконань у необхідності завчасної підготовки до військової служби в армії та інших військових формуваннях.

Досліджуючи історичні погляди науковців на процес військово-патріотичного виховання старшокласників у процесі допризовної підготовки, виявлено, що вчені-педагоги в різні періоди пропонували різноманітні підходи на класифікації методів військово-патріотичного виховання, що наочно відображено на рисунку 1.

Аналіз зазначених методів показав, що частина їх запозичена з теорії і практики виховання учнівської молоді, друга – з теорії і методики військового виховання, та інтерпретовано стосовно військово-патріотичного виховання старшокласників у процесі допризовної підготовки. З рисунку бачимо, що зазвичай автори визначали від трьох до семи класифікацій методів військово-патріотичного виховання, найпоширенішими з яких є методи переконання, особистого прикладу і метод заохочення, метод вправ.



Рис. 1. Методи військово-патріотичного виховання

Будь-яка з наведених на рис. 1 класифікацій допомагає виявити загальні та специфічні особливості військово-патріотичного виховання старшокласників, ефективно організувати теоретичні та практичні форми роботи, тим самим сприяючи доцільнішому й ефективнішому використанню методів у практичній військово-патріотичній роботі. До того ж розроблені класифікації дають змогу побачити й краще зрозуміти призначення методів військово-патріотичного виховання, виявити їхні характерні ознаки та особливості поєднання у визначені групи. Усе це поглиблює теоретичні уявлення про методи військово-патріотичного виховання, створює передумови для творчого пошуку варіантів класифікацій у практичній роботі, прояву педагогічної майстерності вчителів предмета «Захист України», визначення критеріїв оцінювання ефективності окремих методів і варіантів їх об'єднання у групи.

Однак, наявність різних точок зору вчених і методистів на проблему класифікації методів військово-патріотичного виховання допризовної молоді відбиває природний процес диференціації та інтеграції знань про них. Усе виразнішим стає різнобічний, комплексний підхід до якісної характеристики суті класифікацій методів військово-патріотичного виховання, обґрунтування закономірностей їх функціонування, взаємодії та безпосереднього застосування в практичній позакласній роботі загальноосвітніх шкіл.

На наше переконання найбільш комплексний підхід до групування й характеристики змісту та сутності виховних методів обґрунтовано в навчальному посібнику «Педагогіка школи» Г. І. Щукіною та підручнику «Педагогіка» В. О. Сластьоніним. Дослідження авторів було адаптовано до специфіки військово-патріотичного виховання старшокласників. Так, визначено чотири групи методів, уточнено їхні назви, запроваджено нові методи, їх сполучення та поняття, що характерні для військово-патріотичного виховання. До того ж у запропонованій класифікації в окрему

групу виділено методи самовиховання допризовної молоді, що мають першорядне значення у формуванні особистості майбутнього захисника України (табл. 1).

Так, до *першої групи* належать методи формування в старшокласників у процесі допризовної підготовки патріотичної свідомості, поглядів та переконань. Теоретичні основи обґрунтування цієї групи методів військово-патріотичного виховання спираються на принцип єдності свідомості та діяльності. Йдеться про те, що активним захисником своєї країни майбутній воїн стане не внаслідок цілеспрямованої зовнішньої діяльності (підготовки), а переважно завдяки внутрішній усвідомленій потребі в своєму військово-патріотичному вихованні, через високу свідомість, активну розумову діяльність. Ця діяльність має бути спрямована на досягнення учнями допризовного віку загальнолюдських і соціальних цінностей, які впливають на формування в них патріотичних понять, суджень, оцінок, що лежать в основі поглядів і переконань особистості. До цієї групи входять методи *розповіді, бесіди, лекції, диспути, прикладу, переконання, дії громадської думки* тощо.

Таблиця 1

### Класифікація методів військово-патріотичного виховання старшокласників

Методи військово-патріотичного виховання			
Перша група	Друга група	Третя група	Четверта група
Методи формування в допризовної молоді патріотичної свідомості, поглядів та переконань: <i>розповіді; бесіди; лекції; диспути; прикладу; переконання; громадської думки</i>	Методи організації військово-патріотичної діяльності та формування особистого досвіду поведінки допризовної молоді: <i>педагогічна вимога; доручення; метод вправ; привчання; пошуку; виховних ситуацій</i>	Методи стимулювання і мотивації військово-патріотичної діяльності та поведіння допризовної молоді: <i>змагання; заохочення; примушення; перспектив</i>	Методи самовиховання і самопідготовки допризовної молоді до військової служби: <i>самозобов'язання; самопереконавання; самостійних вправ; самоспостереження; самоконтролю; самозвіту</i>

*Друга група* охоплює методи організації військово-патріотичної діяльності та формування особистого досвіду поведінки старшокласників у процесі допризовної підготовки. Їх об'єднання пояснюється тим, що військово-патріотична діяльність не тільки виражає внутрішню позицію і зміст особистості допризовника, а й є вирішальним фактором його саморозвитку та самовиховання. Адже у процесі активної усвідомленої військово-патріотичної діяльності забезпечується його різнобічна підготовка, освоюється дійсність, пробуджується пізнавальний інтерес, патріотичні почуття, свідомість, виникають нові усвідомлені потреби, формуються індивідуальні стосунки. В юнака допризовного віку також активізуються вольові зусилля, нагромаджується особистий досвід патріотичного поведіння, особливо в екстремальних умовах, які часто вимагають великої віддачі моральних і фізичних сил, а інколи й самопожертвування на благо свого народу, рідної землі, країни. В цю групу входять методи *педагогічної вимоги, доручення, вправ, привчання, пошуку, виховних ситуацій та інші*.

До *третьої групи* належать методи стимулювання й мотивації військово-патріотичної діяльності та поведіння старшокласників у процесі допризовної підготовки. Необхідність виокремлення цієї групи методів пояснюється тим, що військово-патріотична діяльність допризовників, спрямована на підготовку до військової служби й захисту своєї країни, має отримувати громадську оцінку й визнання, покликана закріплювати та зміцнювати мотиви й форми поведінки юнаків в екстремальних умовах, що наближені до військової служби. Означену діяльність необхідно постійно стимулювати, спонукаючи інтерес, думки, почуття та дії допризовної молоді в престижному й потрібному для суспільства, країни напрямі. В цю групу входять методи *змагання, заохочення, примушення, перспектив тощо*.

*Четверта група* охоплює методи самовиховання й самопідготовки старшокласників у процесі допризовної підготовки. Виокремлення цієї групи методів військово-патріотичного виховання допризовної молоді зумовлене особливостями їхнього віку, інтенсивним проявом усвідомленої потреби в самовихованні, самостверженні та самопідготовці до майбутньої професійної діяльності й військової служби. У дослідженнях А. Я. Арет, І. Д. Бега, В. Б. Бондаревського, О. Г. Ковальова, О. І. Кочетова, Л. І. Рувінського переконливо показано, що особистість є активною силою не тільки в перебудові навколишнього світу щодо своїх потреб, а й у формуванні власної особистості. До того ж, військово-патріотичне виховання, самовиховання й самопідготовка – дві сторони єдиного процесу формування й удосконалення активного та свідомого допризовника, формування в нього почуття патріотичного обов'язку, позитивного ставлення до такої соціально важливої діяльності, як служба в армії, захист незалежності України. До цієї групи належать методи *самозобов'язання, самопереконавання, виконання самостійних вправ, самоспостереження, самоконтролю, самозвіту тощо*.

**Висновки.** Як бачимо, групування методів військово-патріотичного виховання у наведеній класифікації науково обґрунтоване, спирається на загально визнану в психології та педагогіці теорію діяльності, що враховує специфіку військово-патріотичного виховання старшокласників у процесі допризовної підготовки. Крім того, класифікація відбиває новітні досягнення теорії виховання особистості, узагальнює багаторічні дискусії науковців і практиків щодо групування виховних методів, застосування їх за умов демократизації загальноосвітньої школи. При створенні

наведеної класифікації зроблено наголос на індивідуалізації військово-патріотичного виховання й самопідготовки допризовної молоді до військової служби в складних сучасних умовах. А вже в майбутньому Збройні Сили України будуть професійною армією, для якої самовиховання та самопідготовка допризовної молоді мають основоположне значення, оскільки закладають найнадійніший фундамент для майбутньої професійної діяльності.

#### **Список використаних джерел**

- Бех, І. Д. (1998). *Особистісно зорієнтоване виховання: наук.-метод. посіб.* Київ: ІЗМН.
- Васютин, Ю. С. (1984). *Военно-патриотическое воспитание: теория, опыт.* Москва: Мысль.
- Зубалій, М. Д. (1992). *Військово-патріотичне виховання допризовників: метод. реком.* Київ: ІЗМН.
- Зубалій, М. Д. (2010). *Форми військово-патріотичного виховання допризовної молоді.* Київ.
- Катуков, А. М. (1988). *Военно-патриотическое воспитание учащихся на занятиях по начальной военной подготовке.* 2-е изд. Москва: Просвещение.
- Костюк, Г. С. (1996). *Навчально-виховний процес і психічний розвиток особистості.* Київ: Рад. школа.
- Шашло, Т. М. (1969). *Військово-патріотичне виховання шкільної молоді.* Київ: Рад. школа.

#### **References**

- Bekh, I. D. (1998). *Osobystisno zoriientovane vykhovannia [Personally oriented education]: nauk.-metod. posib.* Kyiv: IZMN [in Ukrainian].
- Katukov, A. M. (1988). *Voенno-patryotycheskoe vospytanye uchaschykh na zaniatyiakh po nachalnoi voennoi podhotovke [Military-patriotic education of students in the classroom for primary military training].* Moskva: Prosveshchenye [in Russian].
- Kostiuk, H. S. (1996). *Navchalno-vykhovnyi protses i psykhychnyi rozvytok osobystosti [Educational process and mental development of personality].* Kyiv: Rad. Shkola [in Ukrainian].
- Shashlo, T. M. (1969). *Viiskovo-patryotychnе vykhovannia shkilnoi molodi [Military-patriotic education of school youth].* Kyiv: Rad. Shkola [in Ukrainian].
- Vasiutin, Iu. S. (1984). *Voенno-patryotycheskoe vospitanie: teoriia, opyt [Military-patriotic education: theory, experience].* Moskva: Mysl [in Russian].
- Zubalii, M. D. (1992). *Viiskovo-patryotychnе vykhovannia dopryzovnykiv [Military-patriotic education of conscripts]: metod. rekom.* Kyiv: IZMN [in Ukrainian].
- Zubalii, M. D. (2010). *Formy viiskovo-patryotychnoho vykhovannia dopryzovnoi molodi [Forms of military-patriotic education of pre-conscription youth].* Kyiv [in Ukrainian].

#### **BORODAI E.**

Poltava V. G. Korolenko national pedagogical University, Ukraine

#### **CLASSIFICATION OF METHODS OF MILITARY-PATRIOTIC EDUCATION OF SENIOR GRADE STUDENTS IN THE PROCESS OF PRE-CALL PREPARATION**

The article considers the peculiarities of the classification of methods of military-patriotic education of high school students in the process of pre-conscription training, substantiates the feasibility of developing a comprehensive system of teaching methods for the subject "Defense of Ukraine". The traditional approaches to the classification of methods of military-patriotic education are considered. The diversity of views of scholars is consistent with a comprehensive approach to grouping the content and essence of methods, resulting in four groups of methods, their combinations and concepts characteristic of military-patriotic education: methods of forming patriotic consciousness, views and beliefs in pre-conscription youth, methods of organization military-patriotic activity and formation of personal experience of behavior of pre-conscription youth, methods of stimulation and motivation of military-patriotic activity and behavior of pre-conscription youth, methods of self-education and self-preparation of pre-conscription youth for military service.

**Key words:** *military-patriotic education, methods, high school students, classification of methods, patriotism, pre-conscription youth, military service, defense of Ukraine*

Стаття надійшла до редакції 12.10.2020 р.

УДК 378.046-021.66  
https://doi.org/10.33989/2075-146x.2020.26.227429

**ІННА ВАЖЕНІНА**

ORCID 0000-0001-5428-0675

**ОКСАНА ЗУБ**

ORCID 0000-0001-9971-879X

Полтавський національний педагогічний університет імені В.Г. Короленка

## **ІНТЕЛЕКТУАЛЬНЕ СЕРЕДОВИЩЕ МАГІСТРАТУРИ ЯК КОНТЕКСТ ОСОБИСТІСНО-ПРОФЕСІЙНОГО СТАНОВЛЕННЯ МАЙБУТНЬОГО УПРАВЛІНЦЯ**

У статті аналізується специфіка магістратури як середовища, яке сприяє інтелектуальному розвитку та особистісно-професійному становленню майбутнього фахівця в галузі менеджменту. Розглядаються педагогічні умови, завдяки яким цей розвиток відбувається достатньо ефективно. Формулюються вимоги до викладача як ключової постаті в формуванні інтелектуального середовища магістратури.

**Ключові слова:** середовищний підхід, освітнє середовище, інтелектуальне середовище, магістратура, майбутній менеджер, педагогічні умови, особистісно-професійний розвиток, викладач

**Постановка проблеми.** Сучасний менеджер – це, насамперед, освічена людина, здатна оперативно аналізувати складні, різномірні ситуації, прогнозувати їхній розвиток, проєктувати ефективні засоби вирішення професійних завдань із урахуванням специфіки як умов діяльності в цілому, так і суб'єктивних чинників, що вимагає від нього загальнопрофесійної, психолого-педагогічної, комунікативної компетентності. Водночас він має бути лідером, вирізнятися харизматичністю, приваблювати творчим, інноваційним підходом до роботи, демонструвати здатність до стратегічного мислення, ерудованість, обізнаність у основних сферах існування галузі та суспільства в цілому. Тож навчання в магістратурі слід розглядати як освітній щабель, на якому ці якості відшліфовуються, і багато в чому – завдяки середовищу, у якому перебуває майбутній магістр-управлінець.

**Аналіз досліджень і публікацій.** Проблема вдосконалення освітнього процесу в магістратурі є для вітчизняної педагогіки досить актуальною, насамперед через новизну самого об'єкта досліджень та його об'єктивну важливість. Адже «її цільові завдання сконцентровані на підготовці особливого складу випускників – інтелектуальної, наукової та науковопедагогічної еліти суспільства» (Балуєк, 2015, с. 8).

Аналізу цього освітнього рівня у порівнянні з іншими, конкретизації завдань, що їх мають вирішити викладачі в роботі з майбутніми магістрами, обсягу і сутності компетентностей, що мають бути сформовані у випускників, присвячено роботи А. Балуєк, С. Вітвицької, М. Гриньової, С. Дворецького, О. Дубасенюк, Н. Дудник, О. Жданової-Неділько, Н. Мачинської, Ю. Тимцуник, Л. Хомич, О. Цюняк, С. Ящука та ін. Проте магістратура у сучасних українських ЗВО переживає нині період становлення, і вченими розглядаються все нові аспекти вдосконалення її діяльності, що відображається значною кількістю публікацій.

**Метою** нашої статті є виокремлення чинників, що сприяють формуванню середовища магістратури як, насамперед, середовища інтелектуального, та визначення педагогічних умов, завдяки яким воно здатне ефективно впливати на особистісно-професійний розвиток майбутнього менеджера.

**Вклад основного матеріалу.** Розглядаючи освітній процес із позицій середовищного підходу, ми неминуче зустрічаємося з необхідністю структурування освітнього середовища, визначення його складників як потенційних чинників впливу на особистість того, хто навчається.

Аналіз прийнятих і вже досить усталених форм роботи з підготовки магістрів у вітчизняних освітніх закладах засвідчує, що як зміст навчальних дисциплін, так і способів їхнього опанування розглядається науково-педагогічними працівниками з урахуванням зростання компетентностей тих, хто навчається, як щодо усвідомлення змісту і цілей власного професійного зростання, так і освоєння на більш високому рівні самого процесу навчання як системи взаємопов'язаних дій, у якій суб'єктність студента проявляється все більшою мірою, наближаючись аж до умов безпосередньої діяльності через моделювання її стандартних (а часто і унікальних) виявів.

Не викликає сумніву, що «компетентність є здатністю (умінням) діяти на основі отриманих знань. На відміну від знань, умінь і навичок, що передбачають дію за аналогією зі зразком, компетентність передбачає досвід самостійної діяльності на основі універсальних знань. Компетентність розглядають як сукупність знань і вмінь щодо здійснення конкретних видів практичної діяльності» (Яцик, 2016, с. 15). Формування компетентностей здобувача освітнього рівня «магістр» вимагає, насамперед, його значної активності, свідомості, здатності до самопроєктування як фахівця та особистості. Останнє має особливу вагу для спеціальностей у сфері «людина – людина», зокрема, для управлінської діяльності, оскільки будь-який керівник – це і фахівець із роботи з кадровим ресурсом, що повинен бачити як можливості і переваги, так і проблеми людей, якими він керує, визначати шляхи вдосконалення їхньої професійної майстерності, напрями та засоби кар'єрного зростання тощо.

У повсякденній навчальній роботі важливо, аби викладач не лише зіставляв результати роботи студента з поставленими дидактичними цілями, а допомагав йому відчутти міру власного зростання. При цьому важливо, щоб при

взаємодії зі студентами він прагнув сформувати у них яскраве ціннісне ставлення до результатів спільної чи самостійної навчальної праці, щоб на заняттях панувала атмосфера взаємоповаги, виражена у інтересі до роботи кожного, у здатності віддавати належне не лише власному, а й чужому теоретичному, науковому пошуку.

Самостійна робота студентів посідає в їхньому особистісно-професійному зростанні особливу роль. Її призначенням бачимо не лише відзначені дослідниками «формування професійної компетентності з дисципліни, навичок дослідницької роботи у навчальній, науковій, професійній діяльності, розкриття та розвиток креативних здібностей, підвищення якості та ефективності навчання (Стеценко & Чикалова, 2016, с. 136), а й можливість вдумливо працювати в окресленому напрямку, вишукувати цікаві для себе як професіонала аспекти в літературі, знайомитися зі значною кількістю різновидів джерел, що сприятимуть студентові в його професійному становленні. Тісно пов'язані можливості самостійної роботи з таким важливим моментом підготовки магістра, як освоєння інноваційних тенденцій у галузі його майбутньої діяльності.

Обґрунтоване О. Цюняк положення, що в умовах магістратури формується готовність майбутніх магістрів до інноваційної діяльності, не викликає сумніву. Таку готовність вона позиціонує як «результат професійної підготовки, інтегративне особистісне утворення, що характеризується поєднанням когнітивного (знання про зміст професії та інноваційної діяльності), мотиваційного (мотиви до інноваційної діяльності та інтереси), рефлексивного (уміння аналізувати результати інноваційної діяльності) та праксеологічного (актуалізація інноваційної компетентності) компонентів, що дозволяють виконувати професійні завдання інноваційного характеру» (Цюняк, 2020, с. 204). Навчання загалом для кожного студента відкриває нові горизонти, вводить його до нових аспектів тієї чи іншої проблеми, але він повинен уміти вирізняти традиційне й інноваційне у професійному контексті, відстежувати прогресивні тенденції не лише у своїй, а і в споріднених галузях, розуміти специфіку їхнього взаємовпливу. Тому варто у роботі зі студентами приділяти увагу обговоренню інформації, що досі не була відображена в змісті дисципліни, привчати їх бачити за певною новиною суспільно-політичного чи наукового характеру більш глобальні чинники, що їх слід урахувувати у фаховій діяльності. Результати ж самостійного пошуку студента варто в той чи інший спосіб оприлюднювати, обговорювати, акцентувати їхню цінність.

Важливим складником інтелектуального насичення освітнього середовища магістратури є науково-дослідна діяльність студентів. Як зазначає А. Балюк, це «робота, орієнтована на теоретичний пошук інформації, аналіз та обробку даних з метою визначення головних положень; проведення емпіричного дослідження, спрямованого на виявлення основних закономірностей та оформлення висновків за його результатами. У більш широкому сенсі цей вид роботи можна трактувати як загальну діяльність, направлену на підвищення рівня теоретичних знань, формування дослідницьких вмій та навичок, а також набуття відповідних професійних компетенцій» (Балюк, 2015, с. 7-8).

Дослідниця відзначає, що метою магістерської кваліфікаційної роботи комплексного підсумку проведених за час навчання досліджень є:

«– виявлення вмій автора планувати експериментальні дослідження, проводити їх, здійснювати опрацювання експериментальних даних і проводити аналіз отриманих результатів;

– формування у магістра навичок роботи з технічною та довідковою літературою та іншими інформаційними джерелами;

– формування та виявлення вмій автора аргументовано подавати свої думки технічно грамотною мовою та публічно їх захищати (Балюк, 2015, с. 8-9). Проте ми можемо додати, що виконання магістерської роботи виступає одним із чинників підвищення цінності знань, розширення смислового поля професійної підготовки, і не лише за рахунок власної діяльності, а й завдяки обговоренню досліджень своїх товаришів, ознайомлення з їхніми досягненнями при захисті результатів виробничої практики, при попередньому та остаточному захисті кваліфікаційної роботи.

Так, нам видається правильним підхід, що застосовується викладачами кафедри педагогічної майстерності та менеджменту імені І. А. Зязюна Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка. Працюючи з групою майбутніх управлінців, науковий керівник їхніх кваліфікаційних робіт проводить їхні сумісні консультації, залучаючи всіх до обговорення певних дослідницьких аспектів кожної роботи. Під час практики вітається допомога товаришам у проведенні опитувань, спостережень, зборі інформації. Це сприяє не лише більш об'єктивному вивченню предмета дослідження самим автором роботи, а й допомагає доторкнутися до виокремлених проблем його колегам.

Підготовка до проходження виробничої практики та її аналіз передбачають декілька форм роботи, що сприяють мобілізації професійного та особистісного потенціалу студента. Навіть в умовах скорочення годин, що відводяться на керівництво практикою, науковці (Костюк, Любченко & Усманова) радять викладачеві знаходити можливість для спостереження за студентами та аналізу якості окремих видів їхньої роботи; бесід із фахівцями, під керівництвом яких працювали студенти; самооцінки студентами ступеня своєї підготовленості до професійної діяльності; аналізу документації студентів (детальний звіт, повністю оформлений щоденник, підготовлені під час практики дослідницькі матеріали). Доречною стане і презентація особистого доробку студента, яка є стимулом для системного осмислення свого особистісно-професійного зростання за час навчання. Сама підготовка до такої презентації, відбір матеріалу для неї сприяє проведенню глибокого самоаналізу процесу особистісно-професійного зростання.

Врешті, важливим складником створення інтелектуального середовища магістратури бачиться залучення студентів до наукових досліджень кафедри, участі в роботі наукових конференцій, які нею проводяться. Вже з перших днів навчання магістранти ознайомлюються з науковим доробком викладачів – як через матеріали сайту кафедри, так і шляхом спілкування під час «круглого столу», який обов'язково проводиться на початку вересня, мають змогу обирати наукового керівника свого дослідження як висококваліфікованого вченого з певного напрямку, що є цікавим для майбутнього магістра. За традицією, що склалася, магістрант бере участь у 2-3 наукових конференціях, працюючи з керівником над підготовкою виступу, написанням тез, аналізуючи по завершенні конференції отриманий досвід.

Практикуються також спільні публікації магістрантів та викладачів, і не лише тезового характеру, а й як досить об'ємні статті у наукових виданнях. Таких публікацій небагато, але, почасти, це виступає ще одним свідченням цінності наукової роботи автора, стимулом для тих, хто має достатні можливості і бажання у здійсненні науково-дослідницької роботи.

В умовах пандемії викладацька і студентська спільноти отримали нові можливості для спілкування через електронні засоби зв'язку, що мають тепер використання не лише у навчальній діяльності і розширюють можливості прилучення студентів до найрізноманітніших форм комунікації, перспективи яких для створення інтелектуального середовища магістратури бачаться досить вагомими.

Водночас, на тлі різноманітних чинників створення інтелектуального середовища магістратури важливим є положення, що інтегративним чинником дієвості цього середовища є особистість студента, значущість розвитку якої в освітньому процесі має бути аксіоматичною не лише для педагогів, а й для нього самого. Усвідомлення ролі власної цілеспрямованої активності в навчанні, її систематизований вияв є пріоритетом, що зумовлює продуктивність отриманої освіти як основи успішної професійної самореалізації і кар'єрного розвитку. Разом із тим, ученими доведено, що «традиційні методи навчання не дають задовільних результатів і не завжди стимулюють самостійність, активність і творчість» (Заскалета & Округ, 2018, с. 40), а отже, є потреба знайти такі чинники впливу, які б цю проблему максимально нівелювали.

Таким чином, розглядаючи педагогічні умови впливу інтелектуального середовища магістратури на особистісно-професійне становлення майбутнього магістра, можемо стверджувати, що вони не обмежуються виключно навчальною роботою і можуть включати наступне:

- наявність широкого наукового контексту здійснення освітньої діяльності ЗВО та кафедру, що достатньою мірою висвітлюється на сторінках ЗМІ, в інтернет-ресурсах, має належні можливості для прилучення студентів до здійснення такої діяльності;
- акцентування ціннісного ставлення до особистісно-професійного розвитку студентів, їхнього інтелектуального збагачення на тлі завдань усіх форм навчальної роботи, що передбачені освітньо-професійною програмою;
- використання інноваційних технологій для розширення можливостей взаємодії викладача і студента у навчальній та позанавчальній роботі, що дає змогу для більш зорієнтованої на особистісно-професійний розвиток студента комунікації;
- моніторинг зростання можливостей майбутнього студента як суб'єкта особистісно-професійного саморозвитку.

**Висновки.** Магістратура має готувати фахівця, не лише компетентного в обраній галузі, але й здатного зростати в процесі професійної діяльності на основі самоаналізу, самопроекування, самоорганізації. Ці навички необхідно сформувати в нього не лише засобами навчання, а й позанавчальної комунікації, прилучення до наукової діяльності викладачів кафедри та науковців у галузі в цілому. Є сенс говорити про інтелектуальне середовище магістратури як контекст такого формування, що для своєї дієвості вимагає низки умов. Розкриття їхнього детального змісту та засобів реалізації бачимо перспективним напрямом наших подальших досліджень.

#### Список використаних джерел

- Балуєк, А. (2015). Особливості підготовки майбутніх магістрів гуманітарних спеціальностей до організації науково-дослідної діяльності. *Наука і освіта*, 9, 7-11.
- Заскалета, С. Г., Округ, А. Є. (2018). Організація самостійної пізнавальної діяльності студентів на заняттях з іноземної мови. *Молодий вчений*, 4.4 (56.4), 39-42.
- Костюк, В. В., Любченко, Ю. В., Усманова, О. В. (2019). *Журналістика. Практика у професійному становленні студентів: методичні рекомендації для здобувачів ступенів вищої освіти бакалавра та магістра, які навчаються за освітньо-професійною програмою «Журналістика»*. Запоріжжя: КСК-Альянс.
- Стеценко, Н. М., Чикалова, Т. Г. (2016). *Роль самостійної роботи студентів у формуванні професійної компетентності майбутніх менеджерів освіти*. Взято з <https://journals.indexcopernicus.com/api/file/viewByFileId/562049.pdf>
- Цюняк, О. (2020). Професійна підготовка майбутніх магістрів початкової освіти до інноваційної діяльності як наукова проблема. *Освітні обрії*, 50, 1, 201-205.
- Яцик, М. Р. (2016). *Формування професійної компетентності майбутніх магістрів з менеджменту економічної безпеки у процесі фахової підготовки*. (Дис. канд. пед. наук). Взято з <http://dspace.lvduvs.edu.ua/handle/1234567890/419>.

#### References

- Baliuk, A. (2015). Osoblyvosti pidhotovky maibutnikh mahistriv humanitarnykh spetsialnosteï do orhanizatsii naukovo-doslidnoi diialnosti [Features of preparation of future masters of humanitarian specialties for the organization of research activity]. *Nauka i osvita [Science and education]*, 9, 7-11 [in Ukrainian].

- Kostiuk, V. V., Liubchenko, Yu. V., & Usmanova, O. V. (2019). *Zhurnalistyka. Praktyka u profesiinomu stanovlenni studentiv [Journalism. Practice in the professional development of students]: metodychni rekomendatsii dlia zdobuvachiv stupeniv vyshchoi osvity bakalavra ta mahistra, yaki navchaiutsia za osvitnoprofesiinoiu prohramoiu «Zhurnalistyka»*. Zaporizhzhia: KSK-Alians [in Ukrainian].
- Stetsenko, N. M., & Chykalova, T. H. (2016). *Rol samostiinoi roboty studentiv u formuvanni profesiinoi kompetentnosti maibutnikh menezheriv osvity [The role of students' independent work in the formation of professional competence of future education managers]*. Retrieved from <https://journals.indexcopernicus.com/api/file/viewByFileId/562049.pdf> [in Ukrainian]
- Tsiuniak, O. (2020). *Profesiina pidhotovka maibutnikh mahistriv pochatkovoï osvity do innovatsiinoï diïalnosti yak naukova problema [Professional training of future masters of primary education for innovation as a scientific problem]*. *Osvitni obrii [Educational horizons]*, 50, 1, 201-205 [in Ukrainian].
- Yatsyk, M. R. (2016). *Formuvannia profesiinoi kompetentnosti maibutnikh mahistriv z menezhmentu ekonomichnoi bezpeky u protsesi fakhovoï pidhotovky [Formation of professional competence of future masters in economic security management in the process of professional training]*. (PhD diss.). Retrieved from <http://dspace.lvduvs.edu.ua/handle/1234567890/419> [in Ukrainian].
- Zaskalieta, S. H., & Okruh, A. Ye. (2018). *Orhanizatsiia samostiinoï piznavalnoi diïalnosti studentiv na zaniattiakh z inozemnoi movy [Organization of independent cognitive activity of students in foreign language classes]*. *Molodyi vchenyi [A young scientist]*, 4.4 (56.4), 39-42 [in Ukrainian].

**VAZHENINA I., ZUB O.**

Poltava V. G. Korolenko national pedagogical University, Ukraine

#### **THE INTELLECTUAL ENVIRONMENT OF THE MASTER'S DEGREE AS A CONTEXT OF PERSONAL AND PROFESSIONAL DEVELOPMENT OF THE FUTURE MANAGER**

The article analyzes the specifics of the master's degree as an environment that promotes intellectual development and personal and professional development of the future specialist in the field of management.

The opinion is substantiated that the master's degree should prepare a specialist, not only competent in the chosen field, but also able to grow in the process of professional activity on the basis of self-analysis, self-design, self-organization. These skills need to be formed in him not only by means of teaching, but also by extracurricular communication, involvement in scientific activity of teachers of the department and scientists in the field as a whole. It makes sense to talk about the intellectual environment of the master's degree as a context of such formation, which requires a number of conditions for its effectiveness (the presence of a broad scientific context of educational activities and the department, which is sufficiently covered in the media, Internet resources, has adequate opportunities to carry out such activities, emphasizing the value attitude to personal and professional development of students, their intellectual enrichment on the background of the tasks of all forms of educational work provided by the educational and professional program, the use of innovative technologies to expand teacher-student interaction in educational and extracurricular activities. allows for more focused on personal and professional development of the student communication; monitoring the growth of opportunities for future students as a subject of personal and professional self-development). We see the disclosure of their detailed content and means of implementation as a promising area of our further research.

**Key words:** *environmental approach, educational environment, intellectual environment, master's degree, future manager, pedagogical conditions, personal and professional development, teacher.*

Стаття надійшла до редакції 10.10.2020 р.



УДК 378.147-054.6

<https://doi.org/10.33989/2075-146x.2020.26.227430>

**ОЛЬГА ВЕЧЕРОК**

**СВІТЛАНА СКАЛЬСЬКА**

**ЛЮДМИЛА ТРУСОВА**

Українська медична стоматологічна академія, м. Полтава

## **РОЛЬ МІЖКУЛЬТУРНОЇ КОМУНІКАЦІЇ НА ЕТАПІ ДОВУЗІВСЬКОЇ ПІДГОТОВКИ ІНОЗЕМНИХ ГРОМАДЯН**

У статті розглядається проблема взаємодії представників різних країн та культур в умовах культурної глобалізації, що породжує нові проблеми культурної адаптації. Також досліджується міжкультурна комунікація у педагогічному процесі як метод соціокультурної адаптації, обумовлений взаємовпливом різних культур та ментальними особливостями їх носіїв.

**Ключові слова:** культура, мультикультурне середовище, міжкультурна комунікація, соціокультурна адаптація, педагогічний процес, полікультурна компетенція

Система довузівської підготовки іноземних громадян належить до числа специфічних педагогічних систем. Проблема адаптації є однією з центральних у цій системі. З огляду на те, що найважчий період адаптації припадає на перший рік життя в Україні, адаптація є найбільш актуальною саме в підрозділах закладів вищої освіти, які здійснюють підготовку іноземних громадян до вступу. У разі успішної адаптації студент готовий максимально реалізувати себе в процесі отримання фахової освіти. Завдання підготовчих факультетів насамперед полягає в тому, щоб адаптувати студентів до нових для них умов життя, підготувати їх до успішного навчання та отримання подальшої фахової освіти.

Педагогічний аспект адаптації проявляється в особливостях пристосування індивідів до нової педагогічної системи, до міжнародного складу груп, необхідності засвоєння великого обсягу інформації на нерідній мові, формуванні нових якісних знань, умінь. Специфічним є і характер самої аудиторії – багатомовної, з різним соціальним, культурним та освітнім рівнем, з індивідуально-психологічними та особистісними особливостями студентів. Часто може виникати проблема співвіднесення світогляду студентів однієї групи, що є представниками різних країн. В результаті аналізу психологічних і соціокультурних факторів адаптації була виявлена залежність успішності соціокультурної адаптації від знання індивідом культури інших країн, ступеня його включеності у міжгрупові контакти. Успішна адаптація являє собою процес занурення в нову «чужу» культуру, що супроводжується освоєнням її цінностей, норм, моделей поведінки.

**Міжкультурна комунікація** – це обмін інформацією, почуттями, думками між представниками різних культур, коли кожен з учасників комунікативного процесу усвідомлює культурну різницю інших. Інший варіант визначення міжкультурної комунікації – це адекватне взаєморозуміння учасників комунікативного акту, що належать до різних національних культур.

Першими до проблеми міжкультурного спілкування звернулися науковці в США у зв'язку із загостренням конфронтації між різними расовими та етнічними групами. Дослідникам вдалося виявити значні відмінності в стандартах, цінностях, уявленнях, моделях мислення та поведінки, які властиві представникам різних культур. Одним з найголовніших завдань теорії міжкультурної комунікації є попередження та усунення міжкультурних непорозумінь (Аксенова, 2011, с. 178).

Кожній культурі притаманні свої ціннісні орієнтації й норми поведінки, котрі зумовили характер комунікації в тому чи іншому суспільстві. В історичному часі соціокультурний простір трансформувалася, відбувалася певна соціокультурна еволюція – процес змін і розвитку людських суспільств. Під час зміни соціокультурних особливостей змінюється і характер комунікативних процесів.

«Сучасне суспільство перебуває на етапі соціокультурної трансформації й модернізації, зміни типу своєї організації, відповідно до чого формується нова культурна реальність, що характеризується новими відносинами між людьми у сфері культури, новими умовами розвитку, особливою системою цінностей, норм і принципів, культурних потреб і засобів їх задоволення. <...> В мультикультурному соціальному середовищі сьогодення існує реальна гуманітарна загроза проявів нетолерантності, принципового неприйняття та неповаги окремими людьми чи національними спільнотами (зокрема регіональними) – людей інших національностей, небажання бачити й поділяти загальнолюдські цінності, які є основою взаєморозуміння» (Щербина, 2014, с. 173).

Під час міжкультурної комунікації відбуваються два протилежні процеси: акультурація (взаємне засвоєння елементів культури), що сприяє інтеграції та взаємозбагаченню культур, і декультурація – втрата основної, сутнісної частини рідної культури.

Особистість – як суб'єкт міжкультурного спілкування – є носієм певної культури, яка формується під впливом різних факторів. З одного боку, поведінку людини визначає система суспільних відносин і культура, до яких вона включена (кожна людина входить до складу певної суспільної групи, яка теж має певну культуру, що впливає на її поведінку). Водночас, кожен індивід має власну систему правил, які впливають на його поведінку. Ці правила

зумовлені не лише національною (етнічною) належністю, а й соціальною роллю та статусом індивіда, його ціннісними орієнтаціями. Отже, кожна людина має свій власний світогляд. Її особистісне сприйняття навколишнього оточення відбивається на форми і методи передачі інформації співрозмовникам. Під час спілкування відбувається обмін думками і досягненнями взаємного порозуміння між людьми. Навіть між представниками однієї культури характер взаємодії обумовлюється їхнім соціальним походженням, вихованням, освітою, сферою професійної діяльності, індивідуальним світосприйняттям, що іноді призводить до деяких труднощів під час комунікації. Але, завдяки записаній у підсвідомості культурній програмі, яка об'єднує спільноту, непорозуміння можна досить легко подолати (Товканець, 2011).

Зовсім інша річ – міжкультурна комунікація. «Різним етнічним групам притаманна специфічна поведінка, що сформувалася під впливом соціального і фізичного оточення. Специфічні моделі поведінки формують специфічну культуру, яку можна визначити як менталітет (система цінностей, ідей, звичаїв). Своєрідність національно-культурних стандартів особливо гостро сприймається у міжкультурній комунікації, коли людина стикається з неочікуваною для неї ситуацією/поведінкою співрозмовників. Щоб зрозуміти причину неочікуваних комунікативних проблем і тим більше оволодіти чужим для себе культурним стандартом, необхідно знайти відповідь на те, чому люди іншої культури дотримуються саме таких правил і поважають саме такі цінності» (Галицька, 2014, с. 35).

У мультикультурному середовищі для подолання непорозуміння та конфліктів необхідним є виявлення і вивчення притаманних різним народам культурних моделей. «Культурна адаптація в контексті міжкультурної комунікації – це культурно-психологічні механізми, що формують стереотипи культурної поведінки та сприйняття певного типу культурного спілкування, приналежність до певної етнокультурної групи, використання можливостей певного суспільства, в якому діють традиційні установи культури. Культурна адаптація пов'язана з такими механізмами адаптації, як комунікація, цінності, норми, ідентифікація, традиції, фольклор, освіта, релігія, сім'я, родинні зв'язки.

У результаті культурної адаптації здійснюються можливості для культурних змін, які відбуваються в результаті контакту з іншими етнічними особами. У процесі адаптації особистість набуває здатності бачення іншомовного світу, одного й того ж способу його категоризації, систематизації, типізації, завдяки чому у них виявляється totoжність засобів інтерпретації природного соціального світу, їх етнічна схожість. Все це дає змогу провести процес ототожнення, уподібнення особи з певною етнічною спільнотою, що розгортається як переживання особою укоріненості в цю спільність, відчуття себе її частиною, так як відбувається процес самоідентифікації, усвідомлення себе членом певної етнічної спільноти, з'ясування свого місця серед інших спільнот, своєї позиції в системі міжетнічних відносин» (Галицька, 2014, с. 35).

Одним із головних завдань сучасної освіти є виховання особистості, котра здатна до діалогічного спілкування, до конструктивної взаємодії, до формування в собі позитивного ставлення до представників інших народностей, до розвитку знань про культури, що її оточують. Це вимагає від усіх учасників педагогічного процесу високого рівня комунікативної культури, комунікативної компетентності, розвинутих навичок спілкування. Вона можлива за умови правильно організованого міжкультурного діалогу.

Справжній міжкультурний діалог дозволяє виявити спільні ціннісні установки, світоглядні позиції, традиції. Для різних культур такими є більшість з тих, що лежать в основі ідей миру: ідея єдності людства, повага прав та життя кожної людини, свобода, терпимість, справедливість, солідарність, турбота про навколишнє середовище. Це дозволяє сприяти збільшенню взаєморозуміння, терпимості й солідарності між народами та культурами.

Викладачі, які працюють в інтернаціональній аудиторії, повинні володіти полікультурною компетенцією. Вона включає знання про соціокультурні особливості студентів, особливості зарубіжних освітніх систем, особливості соціалізації, соціально-демографічних, паралінгвістичних, невербальних засобів і кінетичних особливостей спілкування з представниками інших культур, а також уміння практично застосовувати ці знання.

Викладачам, що працюють з іноземними студентами першого року навчання, необхідно знати основні риси національних культур студентів для правильного розуміння причин культурного шоку. Деякі звички поведінки жителів України можуть виявитися образливими і навіть забороненими в культурі країни, з якої приїхав студент-іноземець, і навпаки. Йдеться про звичаї в області харчування, одягу, етикету, ставлення до тварин, а також святкові і релігійні обряди. Завдання викладача – пояснити студентам об'єктивні причини відмінностей у звичаях, звернути увагу на загальні риси життя людських спільнот, закласти їх до порозуміння і толерантності. Ефективність навчальної діяльності істотно підвищується, якщо викладач враховує національну та етнокультурну специфіку кожного іноземного студента.

Викладачі підготовчих факультетів, працюючи з іноземними студентами, активно застосовують педагогічні технології виховання, які містять два важливих компоненти: пізнавально-навчальний і розважально-видовищний. Значна роль у процесі подолання культурного шоку, мовного бар'єру та інших чинників, що заважають ефективному навчанню, відводиться позааудиторній роботі, яка сприяє згуртуванню колективу в рамках проведення заходів, спрямованих на формування групи як єдиного цілого.

У зв'язку з цим хотілось би поділитися досвідом навчально-виховної роботи викладачів Навчально-наукового центру з підготовки іноземних громадян Української медичної стоматологічної академії. По-перше, навчальні посібники для іноземних слухачів, розроблені викладачами ННЦПГ, орієнтовані не лише на адаптацію студентів до місцевої культури, а й на розширення їх культурного кругозору шляхом знайомства з особливостями культури різних країн. Вони містять тексти та діалоги, присвячені національним традиціям, зокрема, весільним обрядам (Богиня, 2010, с. 24); особливостям невербальної комунікації в різних країнах (Богиня, 2010, с. 73-74); національним стравам різних країн (Богиня, 2010, с. 47-49; Богиня, Варава, 2020, с. 44-46).

Оскільки мова в міжкультурній комунікації є одним з головних елементів культури і водночас її інструментом, на ННЦПГ вже понад двадцять років діє мовний клуб «Меридіани дружби». В рамках його роботи проводяться

позааудиторні заходи наступної тематики: «Давайте познайомимось!», Новорічний вечір, Вечір до дня святого Валентина, Міжнародний жіночий день, Міжнародний день рідної мови, «Вас вітає Україна».

Захід під назвою «Давайте познайомимось!» проводиться наприкінці другого місяця навчання, коли студенти достатньою мірою оволодіють іноземною (українською / російською) мовою. На ньому студенти з різних країн представляють кожен свою рідну країну, знайомлять присутніх з яскравими сторінками її історії та особливостями культури (цікавими звичаями, традиціями, культурними пам'ятками тощо).

Новий рік, день святого Валентина та 8 Березня – свята, знані у всьому світі, проте їх святкування в різних країнах дещо різняться. Так, наприклад, в арабських країнах 8 Березня – це свято матері, тому арабські студенти свої виступи присвячують матерям. На заході, присвяченому Міжнародному дню рідної мови студенти читають вірші або співають пісні своєю рідною мовою.

Наприкінці навчального року, коли студенти достатньо оволодіють українською мовою, проводиться виїзне засідання клубу під назвою «Вас вітає Україна!» (звичай цей захід проводиться у лісопарковій зоні). Студенти одягають український національний одяг, читають вірші або виконують українські пісні, куштують традиційні українські страви.

Значущу роль під час проведення вищевказаних заходів відіграє позитивна емоційна складова, що також значною мірою поліпшує адаптаційний процес.

#### **Список використаних джерел**

- Аксьонова, В. І. (2011). Міжкультурна комунікація як атрибут соціокультурної життєдіяльності суспільства. *Гуманітарний вісник ЗДІА*, 45, 128-140.
- Богиня, Л. В., Савицкая, Т. В., Журенко, В. С., Максименко, Н. В., Трусова, Л. В., Маджар, Н. Н. (2010). *Русский язык. Практический курс*: учеб. пособ. для студ.-иностранцев подготовительного отделения (Ч. 1). Полтава.
- Богиня, Л. В., Савицкая, Т. В., Журенко, В. С., Максименко, Н. В., Трусова, Л. В., Маджар, Н. Н. (2010). *Русский язык. Практический курс*: учеб. пособ. для студ.-иностранцев подготовительного отделения (Ч. 2). Полтава.
- Богиня, Л. В., Варава, С. В. (2020). *Учимся читать и говорить*: учеб. пособ. для иностранных студентов подготовительных факультетов и студентов I–II курсов англоязычной формы обучения. Полтава: ДИСА ПЛЮС.
- Галицька, М. М. (2014). Міжкультурна комунікація та її значення для професійної діяльності майбутніх фахівців. *Освітологічний дискурс*, 2 (6), 23-32.
- Ларіна, Н. Б. (2013). Міжкультурна комунікація й особливості її проявів. *Держава та регіони. Серія: Державне управління*, 2 (42), 15-18.
- Товканець, Г. В. (2011). Врахування особливостей міжкультурної комунікації у педагогічній взаємодії. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Педагогіка, соціальна робота*, 23, 179-182.
- Щербина, В. (2014). Проблема міжкультурної комунікації в сучасному гуманітарному знанні. *Культурологічна думка*, 7, 173-178.

#### **References**

- Aksionova, V. I. (2011). Mizhkulturna komunikatsiia yak atrybut sotsiokulturnoi zhyttiediialnosti suspilstva [Intercultural communication as an attribute of socio-cultural life of society]. *Humanitarnyi visnyk ZDIA [Humanitarian Bulletin ZDIA]*, 45, 128-140 [in Ukrainian].
- Bogynya, L. V., Savitckaia, T. V., Zhurenko, V. S., Maksimenko, N. V., Trusova, L. V., & Madzhar, N. N. (2010). *Russkii iazyk. Prakticheskii kurs [Russian language. Practical course]*: textbook for foreign students of the preparatory department (Part 1). Poltava [in Russian].
- Bogynya, L. V., Savitckaia, T. V., Zhurenko, V. S., Maksimenko, N. V., Trusova, L. V., & Madzhar, N. N. (2010). *Russkii iazyk. Prakticheskii kurs [Russian language. Practical course]*: textbook for foreign students of the preparatory department (Part 2). Poltava [in Russian].
- Bogynya, L. V., & Varava, S. V. (2020). *Uchimsia chitat i govorit [We learn to read and speak]*: a textbook for foreign students of preparatory faculties and students of I-II courses of English language form of education. Poltava: DISA PLUS [in Russian].
- Halytska, M. M. (2014). Mizhkulturna komunikatsiia ta yii znachennia dlia profesiinoi diialnosti maibutnix fakhivtsiv [Intercultural communication and its significance for the professional activities of future professionals]. *Osvitolohichnyi dyskurs [Educational discourse]*, 2 (6), 23-32 [in Ukrainian].
- Larina, N. B. (2013). Mizhkulturna komunikatsiia y osoblyvosti yii proiaviv [Intercultural communication and features of its manifestations]. *Derzhava ta rehiony. Serii: Derzhavne upravlinnia [State and regions. Series: Public Administration]*, 2 (42), 15-18 [in Ukrainian].
- Shcherbyna, V. (2014). Problema mizhkulturnoi komunikatsii v suchasnomu humanitarnomu znanni [The problem of intercultural communication in modern humanities]. *Kulturolohichna dumka [Cultural thought]*, 7, 173-178 [in Ukrainian].

Tovkanets, G. V. (2011). Vrakhuvannia osoblyvostei mizhkulturnoi komunikatsii u pedahohichnii vzaiemodii [Taking into account the peculiarities of intercultural communication in pedagogical interaction]. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu. Serii: Pedahohika, sotsialna robota [Scientific Bulletin of Uzhgorod National University. Series: Pedagogy, social work]*, 23, 179-182 [in Ukrainian].

**VECHEROK O., SKALSKA S., TRUSOVA L.**

Ukrainian medical stomatological academy, Poltava, Ukraine

**THE ROLE OF INTERCULTURAL COMMUNICATION AT THE STAGE OF PRE-UNIVERSITY TRAINING OF FOREIGN CITIZENS**

The paper studies the problem of interaction of people from various countries and cultures in the conditions of cultural globalization, which creates new problems of cultural adaptation.

The paper explores the concepts of «communication», «intercultural communication». The problem of forming the ability of the individual to effective intercultural communication as a means of understanding the mental characteristics of different cultures, which is a guarantor of effective dialogue of cultures in the modern world. The characteristics of intercultural misunderstandings in the process of communication was submitted. Communication as a reflection of the intercultural ties of specific groups of people in a particular period of historical development of society is studied.

Intercultural communication in the pedagogical process is also considered as a method of socio-cultural adaptation, due to the interaction of different cultures and the mental characteristics of their carriers.

The teacher of Ukrainian (Russian) as a foreign language must be understood that foreign students have already formed ideas about their nation. Therefore, it is important to teach them the differences between cultures, to respect the cultural sensitivities, to overcome stereotypes. Foreign students should learn to understand why people of other cultures must behave in particular way. In the conditions of modern education, when people from various countries with specific features of national character and thinking study in one group, the question of intercultural communication acquires special significance. Cultural diversity implies intercultural enrichment. Shortening of intercultural distance, willingness to adapt to existing realities will provide an opportunity to develop an optimal strategy for collaboration in the group.

A dialogue of cultures has contributed progress in universal culture. During the dialogue of culture, there is an acquaintance with another culture and constant development through the mutual enrichment of different cultures.

**Key words:** *culture, multicultural environment, intercultural communication, sociocultural adaptation, pedagogical process, multicultural competence.*

Стаття надійшла до редакції 18.11.2020 р.

УДК:378:615:658.8  
<https://doi.org/10.33989/2075-146x.2020.26.227432>

**ГАЛИНА ВОСКОБОЙНИКОВА**

ORCID 0000-0003-1483-7496

**ВІКТОРІЯ ДОВЖУК**

ORCID 0000-0002-3491-018X

**ЛЮДМИЛА КОНОВАЛОВА**

ORCID 0000-0003-2112-227X

Національний медичний університет імені О. О. Богомольця

## **МАЙСТЕР-КЛАС ІНТЕГРОВАНОГО ЗАСТОСУВАННЯ КОМПЛЕКСУ НАЛЕЖНИХ ФАРМАЦЕВТИЧНИХ ПРАКТИК У ПРОФЕСІЙНІЙ ПІДГОТОВЦІ МАЙБУТНІХ МАГІСТРІВ ФАРМАЦІЇ**

У статті розкрито теоретичне обґрунтування та методичні засади проектування проведення майстер-класу застосування комплексу належних фармацевтичних практик у професійній підготовці майбутніх магістрів фармації у закладах вищої освіти. Визначено, що практичне впровадження обґрунтованих теоретично засад сприяння розвитку вищої фармацевтичної освіти та формуванню професійної компетентності майбутніх магістрів фармації в Україні за результатами системного аналізу в умовах євроінтеграції освітніх процесів на засадах реалізації передового досвіду підготовки магістрів фармації в університетах Центральної та Східної Європи дозволяє здійснити проектування інтегрованого освітнього процесу підготовки майбутніх магістрів фармації в університетах Центральної та Східної Європи і в Україні. Здійснено проведення майстер-класу застосування комплексу належних фармацевтичних практик у професійній підготовці майбутніх магістрів фармації у ЗВО, застосування інтерактивного методу і технології case-study для оцінки якості проведення майстер-класу.

***Ключові слова:** вища фармацевтична освіта, магістри фармації, освітній процес, професійна підготовка, належні фармацевтичні практики, майстер-клас*

**Постановка проблеми дослідження.** Розвиток вищої фармацевтичної освіти в Україні відбувається в умовах євроінтеграції освітніх процесів, за сприяння і співпраці університетів країн ЄС, що є запорукою впровадження передового освітнього досвіду європейських університетів. Сучасні зміни на європейському ринку праці, прогрес світової фармацевтичної та медичної науки, зміни в соціальному, економічному, правовому та освітньому просторі впливає на підготовку фахівців фармацевтичної галузі, спрямованих на особистісний та професійний саморозвиток, здатних забезпечувати надання належних фармацевтичних послуг різним категоріям населення та підвищувати якість охорони здоров'я.

Практичне впровадження обґрунтованих теоретично засад сприяння розвитку вищої фармацевтичної освіти та формуванню професійної компетентності майбутніх магістрів фармації в Україні за результатами системного аналізу в умовах євроінтеграції освітніх процесів на засадах реалізації передового досвіду підготовки магістрів фармації в університетах Центральної та Східної Європи дозволяє здійснити проектування інтегрованого освітнього процесу підготовки майбутніх магістрів фармації в університетах Центральної та Східної Європи і в Україні.

**Аналіз останніх публікацій і досліджень.** Українська фармацевтична галузь на сучасному етапі має достатній науковий та інформаційний потенціал для інноваційного розвитку. Однак інноваційні впровадження потребують значних затрат і можуть бути реалізовані в умовах інтеграційного розвитку й соціального та економічного партнерства українського суспільства, європейської і світової спільноти у досягненні мети якісного лікарського забезпечення населення і, найперше відповідної професійної підготовки магістрів фармації, які є висококваліфікованими фахівцями і дослідниками, – продуктивними силами, що розвивають і змінюють рівень фармацевтичної науки і практики (Воскобойнікова, 2016, с.45).

Передумовою вирішення означеної проблеми є якісна професійна підготовка фармацевтичних кадрів в Україні та зарубіжне партнерство у вивченні та впровадженні досягнень світового рівня розвитку фармацевтичної галузі, також можливість впровадження власних інноваційних розробок в освітнє середовище (Воскобойнікова, 2016, с.25).

Удосконаленню системи професійної підготовки фахівців фармацевтичної галузі сприяє широке впровадження філософії фармацевтичних новацій. Здійснений теоретичний аналіз рівня розвитку фармацевтичної галузі в Україні на початку ХХІ ст. надає можливість визначити перспективні напрями, які відповідають сучасним запитам українського суспільства щодо якісного лікарського забезпечення населення: розробка і впровадження нових діючих речовин, наукове обґрунтування відбору ексципієнтів, введення у промислове виробництво нових лікарських форм, біофармацевтичні, доклінічні і клінічні дослідження на рівні досягнень світового розвитку науки і техніки, охорони здоров'я людини та безпеки (Воскобойнікова, 2016, с.25).

Євроінтеграційні процеси в системі вищої освіти України зумовлюють модернізацію та удосконалення професійної підготовки студентів ЗВО відповідно соціальних запитів ринку праці та оптимізації конкурентоспроможності на європейському ринку праці (Standards and Guidelines for Quality Assurance in the European Higher Education Area, 2005).

Нові запити фармацевтичного ринку зумовлюють удосконалення системи професійної підготовки майбутніх магістрів фармації – технологів парфумерно-косметичних засобів у ЗВО до виконання фахових компетенцій, пов'язаних із забезпеченням лікувально-профілактичних та косметологічних установ, населення парфумерно-косметичними, фармацевтичними товарами і косметичним обладнанням, а також менеджменту реалізації фармацевтичної та парфумерно-косметичної продукції на регульованих ринках. У процесі професійної підготовки студенти можуть ефективно використати

свій час і оптимізувати індивідуальну роботу для формування професійної компетентності у процесі навчання у ЗВО (Довжук, 2020, с.124).

Позасистемні чинники, що впливають на розвиток системи підготовки в Україні фармацевтів можна згрупувати як: середовищні фактори; тенденції міжнародного середовища; спрямованість підготовки фармацевта в Україні та за кордоном. Усі ці фактори є комплексними. У групі середовищних факторів слід виділити найбільш значущі, серед яких: - економічний: охоплює діяльність усіх організацій у сфері фармацевтичного бізнесу, а також саму цю сферу. Для аналізу чинника слід взяти до уваги наявність в Україні фармацевтичних установ різних форм власності (державна, комунальна та приватна); - політико-правовий: охоплює процеси, що відбуваються у політико-правовому полі України, які гальмують або уможливають дію таких загальних чинників як фінансування комунальної фармації, залучення іноземних інвестицій у розвиток фармацевтичної галузі, правове й економічне поле діяльності фармацевтичних установ, систему контролю якості лікарських засобів, законодавче поле діяльності навчальних закладів з підготовки фармацевтів; - соціально-культурний: охоплює загальні та місцеві зміни кількості населення та його вікові характеристики, зниження рівня прибутків, рівень освіти, міграційні процеси, що уможливають потреби в освіті (Бойчук, 2007, с.144).

В університетах країн Євросоюзу ефективна організація фахової підготовки здійснюється на засадах компетентнісного підходу, реалізуючи компетентнісну парадигму якісних змін відповідно до запитів європейського ринку праці (Воскобойнікова, 2016, с. 10)

Формування професійної компетентності майбутніх магістрів фармації у ЗВО ми визначасмо як неперервний дворівневий педагогічний процес на засадах аксіологічного, компетентнісного, системного, гуманістичного, особистісно орієнтованого, діяльнісного, здоров'язберігаючого та валеологічного підходів (Довжук, 2020, с.124).

**Метою** дослідження є проектування проведення майстер-класу застосування комплексу належних фармацевтичних практик у професійній підготовці майбутніх магістрів фармації у ЗВО.

Відповідно до мети визначено завдання: 1) здійснити теоретичне обґрунтування й проектування інтегрованого впровадження в освітній процес професійної підготовки майбутніх магістрів за спеціальністю 226 – Фармація; 2) застосувати інтерактивний метод і технологію case-study для оцінки якості проведення майстер-класу.

Методи дослідження. У процесі дослідження застосовували методи:

– теоретичні: теоретичного аналізу наукових джерел, проектування, моделювання з метою проектування освітнього процесу та розробки і впровадження методологічно-організаційного блоку моделі інтегрованого освітнього процесу підготовки майбутніх магістрів фармації в університетах Центральної та Східної Європи і в Україні; системного і статистичного аналізу методологічного підґрунтя і передового освітнього досвіду університетів Центральної та Східної Європи і України, наукових джерел та інформаційних ресурсів, електронних ресурсів наукометричних баз підготовки магістрів фармації в країнах Євросоюзу;

– емпіричні: вивчення, аналіз та узагальнення педагогічного досвіду, педагогічне спостереження, анкетування, бесіди, тестування знань і спеціальних умінь, рейтингове оцінювання, прогнозування;

Для обробки результатів експериментального дослідження використані математико-статистичні методи. Дослідження здійснено у продовж 2018-2019 рр. на базі Національного медичного університету імені О. О. Богомольця.

Виклад основного матеріалу дослідження. Комплекс належних фармацевтичних практик викладається як окремий навчальний курс відповідно до навчального плану професійної підготовки майбутніх магістрів фармації.

Досвід професійної підготовки магістрів фармації в університетах країн Євросоюзу підтверджує ефективність інтегрованого впровадження настанов з належних фармацевтичних практик у програми викладання спеціальних фармацевтичних дисциплін, зокрема фармакоеконіміки (Ahuja J., Gupta M., Gupta A., Kohli K., 2004, с.80; Nikolov I. I, Petrova G., 2013, с. ).

Проектування інтегрованого впровадження в освітній процес професійної підготовки майбутніх магістрів за спеціальністю 226 – Фармація. Промислова фармація, навчальний модуль «Фармакоеконіміка», табл. 1.

Таблиця 1

**Проектування інтегрованого впровадження в освітній процес професійної підготовки майбутніх магістрів фармації, навчальний модуль «Фармакоеконіміка»**

Назва змістового модулю і теми	Кількість годин
Змістовий модуль 1. Вплив впровадження належних практик на економічну ефективність сучасного фармацевтичного підприємства для зниження собівартості фармацевтичної продукції	
Тема 1. Практичне впровадження комплексу належних практик для підвищення економічної ефективності сучасного фармацевтичного підприємства, зниження собівартості фармацевтичної продукції на засадах впровадження GMP.	4
Змістовий модуль 2. Дизайн інтегрованих фармакоеконімічних досліджень фармацевтичної опіки і доказової медицини та фармації	
Тема 5. Дизайн інтегрованих фармакоеконімічних досліджень та застосування методів фармакоеконімічного аналізу для фармацевтичної опіки на основі доказової медицини та фармації на засадах впровадження GPP.	4
Тема 7. Напрацювання алгоритмів здійснення комплексних досліджень та фармакоеконімічного аналізу для обґрунтування витрат на лікування стаціонарних пацієнтів на засадах GLP.	4

МАЙСТЕР-КЛАС ЗАСТОСУВАННЯ КОМПЛЕКСУ НАЛЕЖНИХ ФАРМАЦЕВТИЧНИХ ПРАКТИК У ПРОФЕСІЙНІЙ ПІДГОТОВЦІ МАЙБУТНІХ МАГІСТРІВ ФАРМАЦІЇ У ЗВО

*Акценти тематичного блоку інформаційного контенту «Education of Pharmacoeconomic e-library»*

З метою забезпечення якості та безпеки застосування лікарських засобів Наказом МОЗ України від 16 лютого 2009 р. № 95 затверджено такі настанови:

- належна виробнича практика;

- належна клінічна практика;
- належна практика дистрибуції;
- належна лабораторна практика;
- належна практика зберігання;
- управління ризиками для якості;
- фармацевтична система якості;
- міжнародні гармонізовані вимоги щодо сертифікації серії;
- фармацевтична розробка.

Наказом МОЗ від 12 квітня 2011 р. № 203 затверджено Настанову «Лікарські засоби. Досє виробничої дільниці».

Наказом МОЗ України № 191 від 25.04.2005 - Настанову «Дослідження біодоступності та біоеквівалентності».

Перелічені Настанови є стандартами МОЗ України. На думку науковців і експертів фармацевтичної галузі, якщо є вказівка про обов'язковість певних стандартів міститься в інших нормативно-правових актах, такий стандарт носить імперативний характер. Прикладом є Настанова «Лікарські засоби. Належна виробнича практика», GMP.

Фармакоекономічне обґрунтування раціональної фармакотерапії та фармацевтичної опіки пацієнтів на засадах GPP зумовлює проведення комплексного фармакоекономічного аналізу.

Клініко-економічний аналіз охоплює вибір медичних технологій, оцінку їх ефективності і безпеки, управління витратами і якістю надання медичної допомоги (Воробьев П.А., Авксентьева М.В., Юрьев А.С., Сура М.В. та ін., 2004, с.41; Zupanets K. O., Dobrova V. Ye., 2016, с.225)

Фармакоекономічний аналіз (ФА) як комплексний багатоступеневий процес дослідження, ідентифікації і порівняння клінічних результатів медичних технологій (МТ) та фінансових витрат на їх виконання з метою визначення їх переваг для окремої людини, системи охорони здоров'я і суспільства в цілому застосування поєднує обґрунтування витрат і фінансові ресурси, методи фармакоекономічного аналізу медичні технології та їх результати, триада Донабедіана, (Mei Jen H. O., Joish N. V., Biskupiak E. J., 2005, с.46).

Основними методами ФА, які найчастіше використовуються є: аналіз загальної вартості захворювання – cost of illness (COI); аналіз «мінімізації витрат» – cost minimization analysis (CMA); аналіз «витрати–ефективність» – cost–effectiveness analysis (CEA); аналіз «витрати–корисність (утилітарність)» – cost utility analysis (CUA); аналіз «витрати–вигода (користь)» – cost–benefit analysis (CBA). Кожен окремих метод використовується з певною метою, за наявності певних умов дослідження та має свою сферу застосування й доведену ефективність

Для забезпечення фармацевтичної опіки на основі доказової медицини та фармації на засадах впровадження GPP необхідним є комплексне застосування методів фармакоекономічного аналізу. Розроблено алгоритм поетапного здійснення фармакоекономічного аналізу на основі комплексного застосування методів, який наведено у табл. 2. Наведений алгоритм є аналітичною розробкою авторів.

Встановлено, що Настанови з належних практик у фармації на регульованих ринках використовуються на всіх етапах обігу лікарських засобів. На етапі розробки препаратів вивчається їх безпека і залежність ефективності від дози на засадах інтегрованого впровадження GMP та GLP.

Таблиця 2

**Алгоритм поетапного здійснення фармакоекономічного аналізу на основі комплексного застосування методів**

№	Етапи фармакоекономічного аналізу на основі комплексного застосування методів	Умовн. позн.
1	Визначення прямих витрат методу.	DC <sub>1</sub>
2	Визначення непрямих витрат методу.	IC <sub>1</sub>
3	Визначення загальної вартості захворювання.	COI
4	Визначення показника різниці у витратах між двома методами лікування.	CMA
5	Визначення витрат на одну одиницю ефективності	CER
6	Визначення коефіцієнта приросту ефективності витрат	ICER
7	Вартісне оцінювання ефективності	
8	Визначення показників ефективності при використанні відповідно 1-го та 2-го методів.	Ef <sub>1</sub> та Ef <sub>2</sub>
9	Визначення показника корисності (кількість якісних років життя, які отримав пацієнт унаслідок лікування)	QALY
10	Порівняння співвідношення «витрати–корисність»	CUR
11	Визначення інкрементального показника корисності	ICUR
12	Оцінюванні корисності методів лікування в показниках	QALY
13	Аналіз «витрати–вигода (користь)»	CBA
14	Визначення коефіцієнта відношення вигоди до вартості	$\frac{K_b}{c}$
15	Оцінювання «вартості людського капіталу»	L
16	Підведення підсумків та узагальнення результатів фармакоекономічного аналізу.	
17	Відбір раціонального призначення фармакотерапії.	

На етапі обґрунтування дизайну проведення досліджень у процесі клінічних випробовувань терапевтичної ефективності та безпеки застосування регуляторним документом є настанова з GLP.

На завершення майстер класу для оцінки якості проведення пропонується вирішення ситуативних задач з використанням інтерактивного методу і технології case-studi, використовується програмний пакет «Кейс професійної готовності магістрів фармації до реалізації фахових компетенцій фармакоекономічного обґрунтування раціональної фармакотерапії та супроводу фармацевтичної опіки».

**Висновки.** На основі проведеного системного аналізу здійснено теоретичне обґрунтування проектування та методичне забезпечення проведення майстер-класу застосування комплексу належних фармацевтичних практик у професійній підготовці майбутніх магістрів фармації у ЗВО.

Для методичного забезпечення здійснення фармацевтичної опіки на основі доказової медицини та фармації на засадах впровадження GPP розроблено алгоритм поетапного здійснення фармакоекономічного аналізу на основі комплексного застосування методів фармакоекономічного аналізу.

Для оцінки якості проведення застосовано інтерактивний метод і технології case-study вирішення ситуативних задач з використанням програмного пакета «Кейс професійної готовності магістрів фармації до реалізації фахових компетенцій фармакоекономічного обґрунтування раціональної фармакоterapiї та супроводу фармацевтичної опіки».

Перспективами подальших розвідок напряму дослідження є розробка тренінгів компетентнісного навчання майбутніх магістрів фармації для реалізації фахових компетенцій фармакоекономічного обґрунтування раціональної фармакоterapiї та супроводу фармацевтичної опіки.

#### Список використаних джерел

- Бойчук, І. (2007). Сучасні тенденції професійної підготовки фармацевтів в Україні. В кн. А. Г. Гудманян (Ред.), *Гуманітарні проблеми становлення сучасного фахівця: матеріали VIII Міжнар. наук.-практ. конф.* (с. 144-145). Київ: НАУ.
- Воробьев, П. А., Авксентьева, М. В., Юрьев, А. С., Сура, М. В. и др. (2004). *Клинико-экономический анализ (оценка, выбор медицинских технологий и управление качеством медицинской помощи)*. Москва: Ньюдиамед.
- Воскобойникова, Г. Л. (2016). *Концептуальні основи фармацевтичної інноватики у промисловій практиці. Майстерні магістеріуму*. Київ.
- Воскобойникова, Г. Л. (2016). *Менеджмент науково-педагогічної діяльності у європейському вимірі: навч.-метод. посіб.* Київ.
- Довжук, В. В. (2020). *Професійна підготовка магістрів фармації в університетах країн Центральної та Східної Європи: теорія і практика*. Київ.
- Ahuja, J., Gupta, M., Gupta, A., & Kohli, K. (2004). Pharmaco-economic. *Natl Med J India*, 17, 80.
- Mei Jen, H. O., Joish, N. V., & Biskupiak, E. J. (2005). The role of pharmaco-economics in formulary management: Triptan case study for migraine. *Pharmacy and Therapeutics Journal*, 30, 46.
- Nikolov, I., & Petrova, G. (2013). Pharmaco-Economic Education Needs Investigated by ISPOR Chapter – Example from Bulgaria. *Value in health*, 16. Retrieved from <https://www.ispor.org/member-groups/global-groups/regional-chapters/bulgaria>
- Standards and Guidelines for Quality Assurance in the European Higher Education Area. (2005). A323–A636. A. 479. Retrieved from <http://www.enqa.net/bologna.lasso>.
- Zupanets, K. O., & Dobrova, V. Ye. (2016). Process model of the trial site quality management system. *Asian Journal of Pharmaceutical and Clinical Research*, 9, 3, 225-228.

#### References

- Ahuja, J., Gupta, M., Gupta, A., & Kohli, K. (2004). Pharmaco-economic. *Natl Med J India*, 17, 80.
- Boichuk, I. (2007). Suchasni tendentsii profesiinoi pidhotovky farmatsevtiv v Ukraini [Current trends in the training of pharmacists in Ukraine]. In A. H. Hudmanian (Ed.), *Humanitarni problemy stanovlennia suchasnoho fakhivtsia [Humanitarian problems of becoming a modern specialist]: materialy VIII Mizhnar. nauk.-prakt. konf.* (s. 144-145). Kyiv: NAU [in Ukrainian].
- Mei Jen, H. O., Joish, N. V., & Biskupiak, E. J. (2005). The role of pharmaco-economics in formulary management: Triptan case study for migraine. *Pharmacy and Therapeutics Journal*, 30, 46.
- Nikolov, I., & Petrova, G. (2013). Pharmaco-Economic Education Needs Investigated by ISPOR Chapter – Example from Bulgaria. *Value in health*, 16. Retrieved from <https://www.ispor.org/member-groups/global-groups/regional-chapters/bulgaria>
- Standards and Guidelines for Quality Assurance in the European Higher Education Area. (2005). A323–A636. A. 479. Retrieved from <http://www.enqa.net/bologna.lasso>.
- Vorobev, P. A., Avksenteva, M. V., Iurev, A. S., & Sura, M. V. et. al. (2004). *Kliniko-ekonomicheskii analiz (otcenka, vybor meditsinskikh tekhnologii i upravlenie kachestvom meditsinskoi pomoshchi) [Clinical and economic analysis (assessment, selection of medical technologies and quality management of medical care)]*. Moskva: Niudiamed [in Russian].
- Voskoboinikova, H. L. (2016). *Kontseptualni osnovy farmatsevtichnoi innovatyky u promyslovii praktytsi. Maisterni mahisteriumu. [Conceptual bases of pharmaceutical innovation in industrial practice. Master's workshops]*. Kyiv [in Ukrainian].
- Voskoboinikova, H. L. (2016). *Menedzhment nauково-pedahohichnoi diialnosti u yevropeiskomu vymiri [Management of scientific and pedagogical activity in the European dimension]: navch.-metod. posib.* Kyiv [in Ukrainian].
- Dovzhuk, V. V. (2020). *Profesiina pidhotovka mahistriv farmatsii v universytetakh krain Tsentralnoi ta Skhidnoi Yevropy: teoriia i praktyka [Professional training of masters of pharmacy in universities of Central and Eastern Europe]*. Kyiv [in Ukrainian].
- Zupanets, K. O., & Dobrova, V. Ye. (2016). Process model of the trial site quality management system. *Asian Journal of Pharmaceutical and Clinical Research*, 9, 3, 225-228.



**VOSKOBOYNIKOVA G., DOVZHUK V., KONOVALOVA L.**

Bogomolets National Medical University, Kyiv, Ukraine

### **MASTER CLASS APPLICATION OF A COMPLEX OF APPROPRIATE PHARMACEUTICAL PRACTICES IN THE PROFESSIONAL TRAINING OF FUTURE MASTERS OF PHARMACY**

The article reveals the theoretical justification and methodological principles of designing a master class on the application of a set of good pharmaceutical practices in the training of future masters of pharmacy in higher education. It is determined that the practical implementation of the theoretically grounded principles of promoting the development of higher pharmaceutical education and the formation of professional competence of future masters of pharmacy in Ukraine based on the results of systematic analysis in the context of European integration of educational processes. The process of training future masters of pharmacy at universities in Central and Eastern Europe and in Ukraine. The design of integrated implementation in the educational process of professional training of future masters in the specialty 226 - Pharmacy, the use of interactive method and case-study technology to assess the quality of the master class.

To provide pharmaceutical care based on evidence-based medicine and pharmacy on the basis of GPP implementation, it is necessary to comprehensively apply the methods of pharmacoeconomic analysis. An algorithm for the phased implementation of pharmacoeconomic analysis based on the integrated application of methods has been developed.

It is established that the Guidelines on Good Practices in Pharmacy in Regulated Markets are used at all stages of the circulation of medicines. At the stage of drug development, their safety and dose-dependence of efficacy on the basis of integrated implementation of GMP and GLP are studied.

At the stage of substantiation of the design of research in the process of clinical trials of therapeutic efficacy and safety, the regulatory document is a guideline with GLP.

To assess the quality of the proposed solution of situational problems using the interactive method and case-study technology, the software package "Case of professional readiness of masters of pharmacy to implement professional competencies of pharmacoeconomic justification of rational pharmacotherapy and support of pharmaceutical care."

***Key words:** higher pharmaceutical education, masters of pharmacy, educational process, professional training, good pharmaceutical practices, master class*

Стаття надійшла до редакції 02.09.2020 р.

УДК: 379.821-057.875(4)

<https://doi.org/10.33989/2075-146x.2020.26.227434>

**СТАНІСЛАВ ГРИНЬОВ**

**ЮЛІЯ ПІДДУБНА**

ORCID 0000-0001-5000-8615

Полтавський Національний педагогічний університет імені В.Г. Короленка

### **ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ДОСВІД ДІЯЛЬНОСТІ СТУДЕНТСЬКИХ КЛУБІВ ЗА ІНТЕРЕСАМИ В УМОВАХ КАРАНТИНУ**

Інноваційні сучасні форми роботи студентських клубів за інтересами успішно втілюються у позааудиторну діяльність студентів в умовах карантину і забезпечують ефективність такого виду роботи студентської молоді.

Студентські клуби за інтересами розглядаються як об'єднання людей, засноване на спільній зацікавленості щодо певних питань з різних напрямків і створене на добровільних засадах. Студентські клуби є місцем для обміну досвідом і думками, що сприяє вдосконаленню їх знань у різних сферах діяльності та інтелектуальному розвитку.

**Ключові слова:** студентські клуби за інтересами, позааудиторна діяльність, форми роботи, пандемія, коронавірус, COVID-19

**Постановка проблеми.** Людина потребує соціалізації і спілкування, що є важливою і невід'ємною частиною її життя. У зв'язку з пандемією коронавірусу і введенням карантинних обмежень ускладнилась і можливість контакту між людьми. Сучасні комп'ютерні технології дають змогу підтримувати зв'язок із соціумом та працювати разом з іншими людьми навіть на відстані.

На основі чинного законодавства Кабінет Міністрів видав постанову «Про встановлення карантину та запровадження посилених протиепідемічних заходів на території із значним поширенням гострої респіраторної хвороби COVID-19, спричиненої коронавірусом SARS-CoV-2». У цьому документі виділили два основних напрямки, які відповідають темі роботи: функціонування закладів освіти та проведення масових заходів в умовах послабленого карантину. Згідно цієї постанови, на території кожного регіону України, в якому наявне значне поширення COVID-19 встановлюється «жовтий», «помаранчевий» або «червоний» рівень епідемічної небезпеки. Відповідно до цих рівнів

встановлюються обмежувачі заходи, а саме: на території регіону, на якій встановлено «зелений» або «жовтий» рівень епідемічної небезпеки, проведення масових заходів та діяльність закладів освіти дозволена за умови дотримання відповідних вимог, а у регіонах з «помаранчевим» та «червоним» рівнями, проведення заходів і відвідування закладів освіти заборонено (Кабінет Міністрів України, 2020).

Важливим документом є постанова МОЗ №50 від 22.08.2020 року «Про затвердження протиепідемічних заходів у закладах освіти на період карантину у зв'язку поширенням коронавірусної хвороби (COVID-19)», що видана з метою запобігання поширенню коронавірусної хвороби (COVID-19). У цій постанові вказано, що суб'єкти, які відповідають за влаштування та утримання закладів освіти, мають здійснювати свою діяльність з урахуванням необхідності забезпечення належних протиепідемічних заходів, спрямованих на запобігання ускладнення епідемічної ситуації внаслідок поширення COVID-19. При дотриманні даних вказівок, робота закладу освіти може продовжуватись із мінімальними ризиками інфікування (МОЗ, 2020).

Залежно від епідемічної ситуації в регіоні визначимо такі форми навчальної та позааудиторної роботи в закладах вищої освіти: очна (за дотримання вимог) чи у онлайн-режимі.

Студентство завжди відзначалось своєю активною життєвою позицією, тому і зараз, в умовах карантину студенти з різних куточків світу знаходять можливість спілкуватися, ділитися досвідом і мотивувати одне одного. Через діяльність студентських клубів за інтересами в багатьох ЗВО.

**Аналіз останніх досліджень і публікацій.** Аналіз літературних джерел переконливо засвідчив, що у працях українських дослідників (І. Бебешкіна, І. Петрова, В. Воловик, І. Зязюн, І. Зверева, А. Капська, І. Бех, В. Кірсанов, В. Перебенесюк, В. Піча, М. Поплавський, Н. Цимбалюк, Р. Деніна, Л. Клочек, В. Коваль, Г. Овчаренко, Н. Скрипник, А. Стоян та ін.) висвітлені психолого-педагогічні та соціально-педагогічні аспекти, функції та принципи організації позааудиторної роботи зі студентами в умовах закладу освіти.

Проблеми формування культури дозвілєвої і позааудиторної роботи студентів у студентських клубах в закладах вищої освіти України досліджують наступні науковці С. Пішун, О. Семашко, В. Степура, А. Стоян, С. Цюлюпа, В. Сохань, В. Суїменко, Н. Черниш, О. Якуба, А. Ярова, І. Соколова, В. Тюска, З. Бондаренко, В. Ортинський, С. Шашенко та інші.

**Мета статті:** вивчення та обґрунтування європейського досвіду діяльності студентських клубів за інтересами в умовах карантину.

**Виклад основного матеріалу.** *Студентський клуб за інтересами* – це об'єднання людей засноване на спільній зацікавленості щодо певних питань з різних напрямків і створене на добровільних засадах; місце соціалізації студентів, обміну досвідом і думками, що сприяє вдосконаленню їх знань у різних сферах діяльності, інтелектуальному розвитку та становленню особистості (Деніна, 2015, с. 282-284).

Основними принципами організації діяльності студентського клубу за інтересами є:

*принцип інтерактивності* виражається в можливості регулярного контакту всіх учасників клубної діяльності за допомогою спеціалізованого інформаційного середовища (в тому числі, форуми, електронна пошта, онлайн-конференції та ін.);

*принцип адаптивності* дозволяє легко використовувати новітні матеріали, що містять цифрові інноваційні ресурси, в умовах позааудиторної діяльності студентів. *Диверсифікація* (урізноманітнення) інформаційних ресурсів;

*принцип гнучкості та індивідуалізації* дає можливість учасникам клубної діяльності працювати в необхідному для них темпі і в зручний для себе час, а також забезпечує можливість роботи у період карантину;

*принцип оперативності та об'єктивності* оцінювання ефективності роботи студента з метою покращення його результативності;

*принцип етики в дистанційному спілкуванні* (онлайн-безпека, поведінкова послідовність і дисципліна) (Коваль, 2009, с. 19-23).

*Основні завдання діяльності студентського клубу:*

формування культури взаємоповаги всіх учасників клубної діяльності, толерантної поведінки у студентських колективах;

забезпечення індивідуального підходу до кожного учасника клубу;

сприяння повноцінному особистому розвитку студентів і створення необхідних умов для стимулювання самореалізації особистісних творчих здібностей, саморозвитку і самовиховання.

*Основною метою діяльності студентського клубу за інтересами* є виховання соціально і морально зрілої та освіченої людини.

*Основні види діяльності студентського клубу:*

*діагностика:* виявлення здібних студентів, викладачів, клубів і колективів, визначення соціальних напрямків та культурно-масового розвитку окремих студентів;

*розвиток:* реалізація культурно-освітньої і культурно-масової роботи, формування позитивної майбутньої перспективи.

Діяльність студентських клубів спрямована на створення колективу, в якому організовується інтелектуальне спілкування молоді на актуальні питання з метою саморозвитку і обміну інформацією та можливістю психо-емоційної розрядки. Успішність та популярність клубу залежить від правильного вибору його тематичної спрямованості, яка визначається аудиторією на яку напрямлена діяльність і спектром їх інтересів. Тематика клубу має носити актуальний характер і знаходити практичне втілення.

Організаційну структуру студентського клубу за інтересами утворюють такі компоненти: ментор, члени клубу, об'єкт впливу (учасники заходів).

*Ментор* – це експерт у певній області, який очолює клуб, організовує його діяльність та концентрує учасників на досягненні поставленої мети і їх особистісному зростанні.

*Члени клубу* – люди, що складають основу клубу, об'єднані спільними інтересами і у ході колективної діяльності здійснюють обмін досвідом та інформацією.

*Об'єкт впливу (учасники заходів)* – люди, добровільно залучені до клубної діяльності з метою саморозвитку у ході ознайомлення з результатами роботи клубу.

*За напрямками діяльності виділяємо такі студентські клуби:*

*Інформаційно-пізнавальні* – клуби за інтересами учасників де студенти ставлять перед собою проблемні питання та разом розглядають їх, що сприяє розвитку колективізму та розширює їх знання у певній галузі.

*Наукові* – учасники проводять наукові дослідження та створюють інноваційні розробки, пишуть наукові статті та вчаться працювати із структурою наукової роботи, обговорюють і поширюють результати своїх досліджень та вчаться працювати з публікою і презентувати свою роботу.

*Соціогуманітарні* – сприяють роботі студентів у прикладних наукових дослідженнях шляхом формування естетичного сприйняття, розвитку креативного мислення та створення сприятливих умов для інтелектуального розвитку особистості.

*Художньо-мистецькі* – розвивають творчі здібності учасників, комунікативні навички та прищеплюють естетичні відчуття шляхом організації культурно-масових заходів (виставок, фестивалів, творчих конкурсів)

*Естетично-дозвіллієві* – спрямовуються на розширення світогляду і виховання естетики у студентів засобами мистецтва; створення середовища для спілкування людей з метою проведення культурного дозвілля.

*Літературні* – клуби організовані з метою згуртування студентів зацікавлених у літературній творчості і формування їх літературного смаку шляхом проведення вечорів поезії, літературних зустрічей і обговорень (Овчаренко, 2008, с.35-38).

*Форми організації діяльності студентських клубів за інтересами* – це зовнішньо виражена діяльність, що здійснюється відповідно до встановленого плану і режиму роботи орієнтованого на певну аудиторію.

На прикладі діяльності студентських клубів Полтавського національного Педагогічного університету імені В. Г. Короленка ми можемо розглянути такі форми організації, які є ефективними саме в умовах карантину:

*Онлайн-конференція* – організація чітко регламентованого спілкування учасників на певну тематику у режимі реального часу за допомогою інтернет-ресурсів. Така конференція відбулася на кафедрі біології та основ здоров'я людини 22-23 жовтня 2020 р. у режимі відеоконференції Zoom за участі членів наукового клубу природничого факультету. У конференції взяли участь понад 180 дослідників із 32 наукових установ та навчальних закладів з усіх регіонів України та із зарубіжжя, частина яких виступила на пленарному засіданні з результатами своїх досліджень.

*Науковий практикум* – вид роботи, при якому застосовуються отримані раніше знання і навички у певній галузі. У нашому університеті із 25 вересня до 9 жовтня 2020 р. за участі викладачів кафедри музики, у режимі онлайн, відбувся науковий практикум «Теоретико-методичні основи мистецького розвитку особистості в контексті педагогічної інноватики», у якому взяли участь викладачі мистецьких шкіл і коледжів та керівники художніх клубів.

*Аналітична сесія* – збори для обговорення поточних подій або результатів діяльності. Основний зміст аналітичної сесії складають дослідження елементів певного процесу шляхом логічної обробки інформації та оцінка ефективності і якості результатів. У формі аналітичної сесії регулярно працює науковий клуб природничого факультету «Студентське наукове товариство», що об'єднує близько 30 студентів і додатково залучає зацікавлених людей. Засідання проводяться регулярно (раз на місяць) і на період карантину здійснюються за допомогою онлайн-платформи Zoom.

*Відеозустріч* – різновид відео-конференції, при якому учасники можуть вільно дискутувати на актуальні для них питання. У такій формі свої зустрічі проводить клуб англійської мови «English Club», що функціонує на факультеті філології та журналістики. Зустрічі проходять щотижня і об'єднують велику кількість студентів.

*Панельна дискусія* – форма дискусії, на якій виступають кілька доповідачів з короткими повідомленнями після чого модератор пропонує учасникам ставити питання, тобто така форма роботи передбачає дискусію учасників на задану тематику. Саме у такій формі 16 травня 2020 року пройшло відзначення Дня Європи на природничому факультеті організоване учасниками наукового клубу. На засіданні зібралось близько 50 учасників, серед яких були присутні студенти і викладачі факультету. У ході роботи обговорили важливі для нашої країни питання, а сам захід пройшов на онлайн-платформі Zoom (Піддубна, 2020, с. 183-186).

Так продовжують свою роботу студентські клуби Дрексельського університету. Pride Club Drexel об'єднує близько 125 студентів, які знаходяться у різних частинах світу, але, все одно, продовжують влаштовувати заходи онлайн-режимі. Кожного дня вони збираються, щоб поспілкуватися, випити кави і поділитися культурою різних країн. Звісно, через карантин клубу довелося відмінити свій великий захід – футбольний турнір, але вони продовжують щотижневі уроки італійської мови на платформі Zoom. Маріо де Лоренцо – засновник і президент клубу говорить, що спостерігалось зниження кількості учнів на роках після зміни формату на віртуальний, але він і решта учасників клубу вважають, що варто залишатися активними, навіть якщо вони знаходяться у різних часових поясах.

Це деякі із умов, з якими довелося зіткнутися студентам Дрексельського університету. Хоча заходи і були призупинені з 14 березня, та все ж невдовзі після початку навчального семестру студентські клуби почали працювати і на шостий тиждень вже було проведено більше 350 онлайн-заходів (Beth Ann Downey, 2020).

Студентські клуби університету Мейсона також не припинили свою роботу. Джереміас Сур – президент філософського клубу говорить, що клуб бував чудовим місцем для спілкування студентів за інтересами і тому вони планували почати проводити онлайн-зустрічі за допомогою Zoom чи інших програм, хоча і все буде по іншому (World Health Organization, 2020).

Студенти зберігають фізичну активність навіть під час карантину. Так команда з нетболу Університету Сассексу побігла всією Великобританією. Благодійний забіг був організований президентами збірної з нетболу у якому взяли участь 34 члени команди, кожен з яких пробіг по 44 км. Так студенти не тільки зібрали кошти для Національної служби

охорони здоров'я Великобританії (NHS), а й виразити свою вдячність за їх роботу спрямовану на порятунок життя. 19 спортивних клубів Університету Портсмута об'єдналися також з благодійною метою. 430 студентів взяли участь у забігові і подолали 12 160,12 км зібравши при цьому 3965 фунтів стерлінгів для NHS (University of Sussex, 2020).

Студенти Портсмутського університету змогли провести благодійну акцію, і змогли зібрати кошти для NHS. З цією метою об'єдналися дев'ятнадцять спортивних клубів. Кожен клуб встановив свою дистанцію, яка в загальному склала 7516 км за 7 днів для 430 учасників. На п'ятий день вони вже досягли цієї мети, тому вони збільшили дистанцію до 10000 км. Зрештою учасники забігу подолали 122160,12 км і зібрали 3965 унтів стерлінгів, що майже у два рази перевищило їх мету у 2000 фунтів (University of Sussex, 2020).

Отже, студентські клуби в університетах світу не припинили свою діяльність, а знайшли нові шляхи форми і методи для роботи. Це дало змогу зберегти соціальні зв'язки між студентами, продовжити важливі заняття, що сприяють загальному розвитку і навіть займатися волонтерством (Бондаренко, 2007, с. 50-59).

Попри карантин, продовжувалась робота студентських клубів і в Україні. У Київському політехнічному інституті імені Ігоря Сікорського. Діяльність студентських клубів за інтересами спрямована на формування знань та навичок, формуванні особистості за рахунок розвитку творчого й інноваційного мислення, уміння співпрацювати в команді, мотивації до навчання. Протягом карантину продовжувалась реєстрація гуртків та клубів за спрощеною процедурою і відповідно до нових напрямів (наукові, інженерні, соціогуманітарні, спортивні). Наразі вже зареєстровано 70 гуртків і клубів. На кафедрі технології виробництва літальних апаратів створено «Клуб поезії» учасники якого читають і обговорюють сучасну поезію. Гурток (клуб) «Медіа підготовка контенту для TikTok та Instagram Stories» займається розробкою контент-плану, обговоренням та узгодженням процесів зйомки та монтажу відео. Студентське об'єднання «ЄВРОАВІА Київ» - це студентська громадська організація, яка діє у Європі в аерокосмічній, космічній, інженерній та у пов'язаних галузях науки.

Оскільки карантинні умови вплинули на організацію діяльності студентської клубної роботи за науковим спрямуванням, зустрічі студентського наукового гуртка (клуба), що діє на кафедрі фінансового менеджменту та страхування ТНЕУ проходять на базі платформи ZOOM. В ході онлайн-засідання учасники та координатори проекту «Соціальний супервізор» висловили свої думки з приводу важливих питань щодо соціально-гуманітарної політики в умовах карантину. Були обговорені важливі питання, що стосувалися: необхідних соціальних пропозицій, що реалізуються в умовах карантинних обмежень для надання допомоги вразливим групам населення; прогнозування ризиків та страхових послуг, які можуть забезпечити фінансову підтримку в умовах пандемії; тенденції соціального та комерційного страхування до 2020 року та способи зменшення втрат у страховій галузі. Тобто студенти, які беруть участь у гурткових (клубних) заходах, шукають можливості для обговорення важливих соціальних питань (Західноукраїнський національний університет, 2020).

Зважаючи на карантинні умови наукова робота студентів кафедри маркетингу Державного університету телекомунікацій триває в режимі реального часу в режимі онлайн. На початку квітня президент студентів (клубу) природничих наук "ІТ маркетологи" доктор економічних наук, доцент Євтушенко Н. О. та керівник гуртка "Scientia potentia est" надіслали практичні завдання на тему «SWOT-аналіз дистанційного навчання в університеті, сильні та слабкі сторони, можливості та загрози» на електронну адресу навчальної групи. SWOT-аналіз - це аналіз зовнішнього та внутрішнього середовища підприємства.

Студенти - члени наукового студентського гуртка проаналізували сильні та слабкі сторони, можливості та загрози дистанційного навчання у закладі вищої освіти. Найкращі отримані результати SWOT-аналізу представили студентки третього курсу Анастасія Криворучко та Катерина Бесараб. Учасниці, використовуючи SWOT-аналіз, описали слабкі та сильні сторони дистанційної форми роботи в умовах карантину.

Студенти Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка також не відступили від своєї мети і спільних інтересів через пандемію та карантинні обмеження. Волейбольний клуб «Полтавчанка» педагогічного університету з дотриманням всіх карантинних вимог, зазначених Кабінетом Міністрів України, продовжив свою роботу і вже на сьогодні виборів право на участь у жіночому Чемпіонаті України з волейболу серед команд Суперліги. Цим студентки продемонстрували, що атмосфера колективізму, здоровий спосіб життя і спільне бажання вчить відстоювати власні інтереси у будь яких умовах.

Одним із клубів, який об'єднав студентство Полтавського національного педагогічного університету імені в. г. Короленка є «Антивірус» - telegram-канал, створений волонтерами університету. Студенти активно створювали теми для дискусій, поширювали запрошення на різноманітні онлайн-події, ділилися інформацією про спорт, здорове харчування, обговорювали книги і фільми. Так було створене середовище для комунікації і психологічної підтримки студентів в умовах карантину (Телеграм-канал «Антивірус», 2020)

**Висновки.** Міжнародна та українська нормативно-правова база щодо діяльності студентських клубів за інтересами в умовах карантину свідчить, що в умовах послабленого карантину, коли регіон знаходиться у «зеленій» карантинній зоні, робота закладів освіти продовжується у очній формі і можливе проведення масових заходів при дотриманні карантинних вимог. Отже, за таких умов можливе очне функціонування студентських клубів за інтересами і проведення запланованих ними заходів. Європейський досвід функціонування студентських клубів за інтересами в умовах карантину довів, що діяльність клубів у дистанційній формі забезпечує ефективне проведення позааудиторної роботи зі студентами. В умовах карантину така діяльність забезпечує соціалізацію студентів та реалізацію їх творчого і наукового потенціалу, що відіграє визначальну роль у становленні професійної спрямованості особистості.

#### **Список використаних джерел:**

Бондаренко, З. П. (2007). Модель організації волонтерської роботи в умовах вищого навчального закладу. *Соціальна педагогіка: теорія та практика*, 4, 50-59.

- Деніна, Р. В. (2015). Студентський науковий гурток: удосконалення професійних навичок. *Буковинський медичний вісник*, 19, 3 (75), 282-284.
- Клочек, Л. В. (2009). Психологічні аспекти організації самостійної роботи студентів. В кн. *Самостійна робота студентів та її інформаційно-методичне забезпечення: проблеми, досвід, методика*: методичний вісник (Вип. 2, с. 18-26). Кіровоград: РВВ КДПУ ім. В. Винниченка.
- Коваль, В. Ю. (2009). Система позааудиторної діяльності студентів вищих навчальних закладів. *Наукові праці Донецького національного технічного університету. Серія "Педагогіка, психологія, соціологія"*, 6, 19-23.
- Овчаренко, Г. Е. (2008). Позанавчальна діяльність студентів у вищих навчальних закладах: сутнісні характеристики, структура та особливості. *Освіта Донбасу*, 5-6, (130-131), 35-38.
- Ортинський, В. Л. (2009). *Педагогіка вищої школи*: навч. посіб. Київ.
- Піддубна, Ю. С. (2020). Культурно-просвітницька робота з майбутніми вчителями на природничому факультеті Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка. В кн. *Законодавство України у сфері інтелектуальної власності та його правозастосування: національні, європейські та міжнародні виміри*: ел. зб. матеріалів VIII Всеукр. наук.-практ. конф. (с. 183-186). Київ.
- Про встановлення карантину та запровадження посилених протиепідемічних заходів на території із значним поширенням гострої респіраторної хвороби COVID-19, спричиненої коронавірусом SARS-CoV-2*: Постанова № 641 від 22 липня 2020 р. Урядовий портал. Кабінет Міністрів України. Київ. Взято з <https://www.kmu.gov.ua/nras/pro-vstanovlennya-karantynu-ta-zapr-641>
- Про затвердження протиепідемічних заходів у закладах освіти на період карантину у зв'язку поширенням коронавірусної хвороби (COVID-19)*: Постанова № 50 від 22 серпня 2020 року. Міністерство охорони здоров'я України. Головний державний санітарний лікар України. Взято з <https://osvita.ua/legislation/other/76059/>
- Скрипник, Н. С. (2012). Позааудиторна діяльність студентів вищих навчальних закладів : сутність, структура й особливості. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах*, 27 (80), 566-571.
- Стоян, А. Н. (1984). *Организация досуга студенческой молодежи*. Київ: Вища школа.
- Студентський науковий гурток «Соціальний супервізор» про соціальні проблеми в умовах пандемії планетарного характеру*. Відділ інформації та зв'язків з громадськістю. Західноукраїнський національний університет. Тернопіль. Взято з <https://www.wunu.edu.ua/news/17899-studentskij-naukovij-gurtok-socialnij-supervzor-pro-socialn-problemi-v-umovah-pandemiyi-planetarnogo-harakteru.html>
- Студентський клуб «Антивірус»*. Група в соціальній мережі «Телеграм». Взято з <https://web.telegram.org/#/im?p=@antiviryscorona>
- Шашенко, С. В. (2004). *Соціальне становлення студентської молоді у позааудиторний час у вищих навчальних закладах*. (Автореф. дис. канд. пед. наук). Київ.
- Alexa, Tironi. *Mason's Student Organizations Coping with Quarantine*. George Mason University. Fairfax City, Virginia. Retrieved from <https://gmufourthestate.com/2020/04/27/masons-student-organizations-coping-with-quarantine/>
- Beth, Ann Downey. *How Drexel Student Organizations are Staying Engaged Despite the Pandemic*. Drexel University. Philadelphia, May 18, 2020. Retrieved from <https://drexel.edu/now/archive/2020/May/How-Drexel-Student-Organizations-Are-Staying-Engaged-Despite-The-Pandemic/>
- Fun and Unusual Ways Students are Staying Active in Quarantine*. University of Sussex. Sussex, Apr 28, 2020. Retrieved from <https://www.topuniversities.com/student-info/health-support/fun-unusual-ways-students-are-staying-active-quarantine>

#### References

- Alexa, Tironi. *Mason's Student Organizations Coping with Quarantine*. George Mason University. Fairfax City, Virginia. Retrieved from <https://gmufourthestate.com/2020/04/27/masons-student-organizations-coping-with-quarantine/>
- Beth, Ann Downey. *How Drexel Student Organizations are Staying Engaged Despite the Pandemic*. Drexel University. Philadelphia, May 18, 2020. Retrieved from <https://drexel.edu/now/archive/2020/May/How-Drexel-Student-Organizations-Are-Staying-Engaged-Despite-The-Pandemic/>
- Bondarenko, Z. P. (2007). Model orhanizatsii volonterskoi roboty v umovakh vyshchoho navchalnoho zakladu [Model of organization of volunteer work in the conditions of higher educational institution]. *Sotsialna pedahohika: teoriia ta praktyka [Social pedagogy: theory and practice]*, 4, 50-59 [in Ukrainian].
- Denina, R. V. (2015). Studentskyi naukovyi hurtok: udoskonalennia profesiinykh navychok [Student research group: improvement of professional skills]. *Bukovynskiyi medychnyi visnyk [Bukovynian Medical Bulletin]*, 19, 3 (75), 282-284 [in Ukrainian].
- Fun and Unusual Ways Students are Staying Active in Quarantine*. University of Sussex. Sussex, Apr 28, 2020. Retrieved from <https://www.topuniversities.com/student-info/health-support/fun-unusual-ways-students-are-staying-active-quarantine>

- Klochek, L. V. (2009). Psykholohichni aspekty orhanizatsii samostiinoi roboty studentiv [Psychological aspects of the organization of independent work of students]. In *Samostiina robota studentiv ta yii informatsiino-metodychne zabezpechennia: problemy, dosvid, metodyka [Independent work of students and its information and methodological support: problems, experience, methods]: metodychnyi visnyk* (Is. 2, pp. 18-26). Kirovohrad: RVV KDPU im. V. Vynnychenka [in Ukrainian].
- Koval, V. Yu. (2009). Systema pozaaudytornoj diialnosti studentiv vyshchych navchalnykh zakladiv [The system of extracurricular activities of students of higher educational institutions]. *Naukovi pratsi Donetskoho natsionalnoho tekhnichnoho universytetu. Serii: Pedahohika, psykholohiia, sotsiologiia [Scientific works of Donetsk National Technical University. Series "Pedagogy, psychology, sociology"]*, 6, 19-23 [in Ukrainian].
- Ortynskiy, V. L. (2009). *Pedahohika vyshchoi shkoly [Pedagogy of high school]: navch. posib*. Kyiv [in Ukrainian].
- Ovcharenko, H. E. (2008). Pozanavchalna diialnist studentiv u vyshchych navchalnykh zakladakh: sutnisni kharakterystyky, struktura ta osoblyvosti [Extracurricular activities of students in higher educational institutions: essential characteristics, structure and features]. *Osvita Donbasu [Education of Donbass]*, 5-6, (130-131), 35-38 [in Ukrainian].
- Piddubna, Yu. S. (2020). Kulturno-prosvitnytska robota z maibutnimy vchyteliamy na pryrodnychomu fakulteti Poltavskoho natsionalnoho pedahohichnoho universytetu imeni V. H. Korolenka [Cultural and educational work with future teachers at the Faculty of Natural Sciences of Poltava National Pedagogical University named after VG Korolenko]. In *Zakonodavstvo Ukrainy u sferi intelektualnoi vlasnosti ta yoho pravozastosuvannia: natsionalni, yevropeiski ta mizhnarodni vymiry [Legislation of Ukraine in the field of intellectual property and its law enforcement: national, European and international dimensions]: el. zb. materialiv VIII Vseukr. nauk.-prakt. konf.* (pp. 183-186). Kyiv [in Ukrainian].
- Pro vstanovlennia karantynu ta zaprovadzhenia posylenykh protyepidemichnykh zakhodiv na terytorii iz znachnym poshyrenniam hostroi respiratornoi khvoroby COVID-19, sprychynenoj koronavirusom SARS-CoV-2 [On the establishment of quarantine and the introduction of enhanced anti-epidemic measures in the area with a significant spread of acute respiratory disease COVID-19 caused by coronavirus SARS-CoV-2]:* Postanova № 641 vid 22 lypnia 2020 r. Uriadovyi portal. Kabinet Ministriv Ukrainy. Kyiv. Retrieved from <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-vstanovlennya-karantynu-ta-zapr-641> [in Ukrainian].
- Pro zatverdzhennia protyepidemichnykh zakhodiv u zakladakh osvity na period karantynu u zviazku poshyrenniam koronavirusnoi khvoroby (SOVID-19) [About the statement of anti-epidemic measures in educational institutions for the period of quarantine in connection with distribution of a coronavirus disease (COVID-19)]:* Postanova № 50 vid 22 serpnia 2020 roku. Ministerstvo okhorony zdorovia Ukrainy. Holovnyi derzhavnyi sanitarnyi likar Ukrainy. Retrieved from <https://osvita.ua/legislation/other/76059/> [in Ukrainian]
- Shashenko, S. V. (2004). *Sotsialne stanovlennia studentskoi molodi u pozaaudytornyi chas u vyshchych navchalnykh zakladakh [Social formation of student youth in extracurricular time in higher educational institutions]*. (Extended abstract of PhD diss.). Kyiv [in Ukrainian].
- Skrypnyk, N. S. (2012). Pozaaudytorna diialnist studentiv vyshchych navchalnykh zakladiv: sutnist, struktura y osoblyvosti [Extracurricular activities of students of higher educational institutions: essence, structure and features]. *Pedahohika formuvannia tvorchoi osobystosti u vyshchii i zahalnoosvitnii shkolakh [Pedagogy of formation of creative personality in higher and general education schools]*, 27 (80), 566-571 [in Ukrainian].
- Stoian, A. N. (1984). *Organizatsiia dosuga studencheskoi molodezhi [Organization of leisure time for student youth]*. Kiev: Vishcha shkola [in Russian].
- Studentskyi naukovyi hurtok «Sotsialnyi supervizor» pro sotsialni problemy v umovakh pandemii planetarnoho kharakteru [Student scientific group "Social Supervisor" on social problems in a planetary pandemic]*. Viddil informatsii ta zviazkiv z hromadskistiu. Zakhidnoukrainskyi natsionalnyi universytet. Ternopil, Retrieved from <https://www.wunu.edu.ua/news/17899-studentskij-naukovij-gurtok-socahnij-supervzor-pro-socahn-problemi-v-umovah-pandemyi-planetarnogo-harakteru.html> [in Ukrainian].
- Studentskyi klub «Antivirus». Hrupa v sotsialnii merezhi «Telegram» [Student club "Antivirus". Group in the social network "Telegram"]*. Retrieved from <https://web.telegram.org/#/im?p=@antiviryscorona> [in Ukrainian].

**GRYNOV S., PIDUBNA Y.**

Poltava V. G. Korolenko national pedagogical University, Ukraine

**EUROPEAN EXPERIENCE OF ACTIVITIES OF STUDENT CLUBS OF INTEREST IN QUARANTINE**

Innovative modern forms of work of student interest clubs are successfully embodied in extracurricular activities of students in quarantine conditions and ensure the effectiveness of this type of student youth.

Extracurricular activities of students play an important role in the formation of their democratic values and spirituality, without which it is impossible to achieve high quality and efficiency of higher education. Therefore, there is a need to create conditions for a radical change in the socio psychological climate of educational institutions. Extracurricular activities of students should be organized by the teaching staff of the educational institution, student and local government. This form of work with students is aimed at increasing the effectiveness of the educational process, the quality of teaching, fostering the culture of students, and also ensures an increase in their social activity and responsibility and reveals the creative potential of

students. The organization of extracurricular activities of students should provide for the development of creativity, initiative, independence, vertical and horizontal mobility, as indicated in the Concept for the development of vocational education and training in Ukraine (2010-2020).

Student interest clubs as an association of people is based on a common interest in certain issues in various areas and created on a voluntary basis. Student clubs are a place for the exchange of experiences and opinions, which contributes to the improvement of their knowledge in various fields of activity and intellectual development. The activity of student clubs is aimed at creating a team in which intellectual communication of young people is organized on topical issues with the aim of self-development and exchange of information and the possibility of psycho-emotional relaxation.

**Key words:** *student interest clubs, extracurricular activities, forms of work, pandemic, coronavirus, COVID-19.*

Стаття надійшла до редакції 02.12.2020 р.

УДК 378.011.3-051:502/504  
<https://doi.org/10.33989/2075-146x.2020.26.227462>

**МАРИНА ГРИНЬОВА**

ORCID: 0000-0003-3912-9023

**РУСЛАНА ВЕЛИЧКО**

ORCID: 0000-0002-8122-473X

Полтавський національний педагогічний університет імені В.Г. Короленка

## **ОСОБЛИВОСТІ ЗАСТОСУВАННЯ МЕТОДУ ПРОЄКТІВ ДЛЯ ФОРМУВАННЯ ПІЗНАВАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ СТУДЕНТІВ-ЕКОЛОГІВ**

У статті обґрунтовано особливості реалізації методу екологічних проєктів як одного з ефективних способів організації пізнавальної діяльності студентів-екологів. Наведено особливості створення екологічних проєктів. Розкрито структуру екологічного проєкту та його впровадження в організацію проєктної діяльності у процесі підготовки студентів екологів. Авторами доведено результативність застосування методу екологічних проєктів у формуванні пізнавальної діяльності студентів-екологів.

**Ключові слова:** *метод проєктів, студенти-екологи, екологічний проєкт, структура екологічного проєкту, пізнавальна діяльність, екологічна культура студентів-екологів*

**Постановка проблеми.** Якість навколишнього середовища визначає здоров'я – основне право людини й головну мету розвитку цивілізації. Формування у майбутніх фахівців екологічно орієнтованого світогляду – найсуттєвіша потреба людства. Екологічній освіті належить роль випереджального чинника побудови ціннісних та світоглядних засад, спрямованих на усвідомлення і подолання тих глобальних екологічних проблем, з якими зіткнулося людство.

Метод проєктів є однією з інноваційних педагогічних технологій, що відповідає вимогам розвитку освіти щодо переходу до нового типу гуманістично-інноваційної освіти, коли увага переноситься на набуття студентами знань, умінь і навичок, життєвого досвіду, як засобу формування життєвої компетенції.

В основі методу проєктів лежать:

- розвиток пізнавальних умінь і навичок студентів;
- уміння орієнтуватися в інформаційному просторі;
- уміння самостійно конструювати свої знання;
- уміння критично мислити.

Застосування методу проєктів – це загальна потреба нашого часу. Метод проєктів засвідчує повну узгодженість навчання з життям, з інтересами студентів, він ставить його у становище дорослої людини. Метод проєктів спрямований на навчання студентів самостійно здобувати знання та використовувати їх у практичній діяльності.

**Аналіз останніх досліджень і публікацій.** Загальні теоретичні положення щодо методу проєктів розглядаються у працях українських і російських науковців: К. Баханов, А. Касперський, О. Коберник, Є. Павлутенков, В. Сидоренко, С. Ящук, Е. Полат, Н. Пахомова, Н. Матяш, І. Чечель.

Аналіз попередніх досліджень свідчить, що проблемі використання методу проєктів в навчальному процесі присвячені роботи: Г. Арванітопуло, Р. Борисової, І. Бруснікіна, Дж. Дьюї, У. Кілпатрік, Н. Морзе, С. Ніколаєвої, Т. Новікова, Є. Пархерст, Є. Полат, І. Сергеева, С. Сисоева, С. Шацького.

За словами І. Єрмакова, метод проєктів це «інструмент, який створює унікальні передумови для розвитку ключових компетенцій (соціальних, полікультурних, інформаційних, комунікативних ті ін.) і самостійності учня в досягненні нового, стимулюючи його природну допитливість та творчий потенціал».

**Мета дослідження** полягає в обґрунтуванні теоретичних та практичних аспектів застосування методу проєктів та визначення його ролі у формуванні екологічної культури студентів-екологів.

**Виклад основного матеріалу дослідження.** Метод проєктів допомагає формувати особистісні риси, які розвиваються лише в діяльності й не можуть бути засвоєні вербально. Під час роботи над проєктом студенти набувають досвіду індивідуальної самостійної діяльності. Метод проєктів стимулює студентів до вирішення проблем, які потребують певних знань; розвиває критичне мислення; формує навички роботи з інформацією (студенти добирають потрібну інформацію, аналізують та систематизують її); допомагає вирішувати пізнавальні й творчі завдання у співпраці, де студенти виконують різні соціальні ролі. Це спонукає вирішенню певної проблеми, яка передбачає, з одного боку, використання різноманітних методів, засобів навчання, а з іншого – інтегрування знань і вмінь з різних галузей науки, техніки, творчих галузей. Результати виконання проєктів мають бути відчутними, тобто, якщо це теоретична проблема, то конкретне її вирішення, якщо практична – готовий продукт проєкту. Метод проєктів можна використовувати як самостійну індивідуальну чи групову роботу студентів упродовж різного за тривалістю часу, а також з використанням сучасних засобів інформаційних технологій, зокрема комп'ютерних, телекомунікаційних.

Використання у навчальному процесі методу проєктів дозволяє вирішити ряд наступних завдань: поглибити знання студентів під час роботи над проєктом; розвинути логічне та критичне мислення; сформувати практико-орієнтовані вміння. Даний метод має великі потенційні можливості для більш поглибленого вивчення навчальних дисциплін, зокрема, екології, формування екологічної компетентності у студентів-екологів.

Обираючи тематику екологічних проєктів викладачеві слід орієнтуватися на соціальну значущість проєкту, її практичний зв'язок із життям. Важливо, щоб вона ґрунтувалась на тих екологічних проблемах місцевості, які зможуть порушити студенти та розв'язати самостійно.

Проведення проєктної діяльності вимагає ретельної підготовки викладача, яка полягає у визначенні:

- актуальних та значущих з екологічної точки зору тем і проблем для проєктів, що потребують дослідження;
- структури екологічного проєкту;
- плану дій щодо вирішення екологічної проблеми;
- відповідності теми екологічного проєкту інтересам і можливостям студентів;

- методів розв'язання визначених завдань (в тому числі дослідницьких). Робота над екологічними навчальними проєктами викликає у студентів певні труднощі, причиною яких є недостатня база знань та умінь інформаційного пошуку, а також відсутність досвіду використання дослідницьких методів в обробці інформації.

Екологічний проєкт – це науково-дослідницька творча робота на екологічну тематику, спрямована на розв'язання екологічних проблем, виконана учнем під керівництвом вчителя та оформлена належним чином.

Найголовніша частина наукової роботи – сформульована тема дослідження. Тези проєкту дають чітке уявлення про проведене дослідження.

Під час стендового захисту робіт відбувається постерна презентація з елементами інтерв'ю та наукової співбесіди, при цьому основна увага приділяється вмінню спілкуватись, відповідати на запитання, відстоювати свою точку зору, логічно мислити.

На постері повинні бути відображені ключові ідеї проєкту, результати та досягнення, він є презентацією виконаної роботи.

Демонстрація дослідження повинна бути привабливою та інформативною, робота повинна бути показана у простій та доступній формі. Назва постеру – це той важливий елемент, що сконцентровує увагу спостерігачів. Влучна назва повинна просто та точно презентувати дослідження.

Структура постера мусить бути такою, аби будь-хто (особливо члени журі) легко могли знайти назву, гіпотезу, результати та висновки. Результати дослідження необхідно проілюструвати таблицями, діаграмами або графіками – це зробить їх легшими для сприйняття порівняно зі звичайно записаними кількісними даними.

Захист екологічних проєктів на конкурсах проходить за такою схемою:

- підготовка матеріалів та монтаж стендів;

- після урочистого відкриття автори проєктів розходяться до своїх стендів, а члени журі в індивідуальному порядку знайомляться з проєктами для того, щоб мати уяву про загальний рівень робіт.

1. Практична готовність студентів-екологів до здійснення досліджень проявляється в тому, що майбутні фахівці самостійно обирають значущу для нього тему проєкту, намічають кроки роботи з даної теми, застосовують методи дослідження (робота з літературними джерелами, спостереження і т.д.), оформляють і представляють результат (продукт) своєї роботи.

2. Мотивованість дослідницької діяльності майбутніх фахівців розглядається нами як прагнення дізнаватися нове, робити певні дії для пошуку цікавих знань, брати участь у виконанні проєкту. Студент виявляє пізнавальну активність у процесі вирішення екологічних проблем, інтерес до теми дослідження і способів роботи, пов'язаних з веденням дослідницької діяльності: від вузьких соціальних до широких пізнавальних мотивів.

3. Прояв креативності (оригінальності) в дослідницькій діяльності студентів-екологів враховував у підходах до вибору теми, визначення завдань дослідження, у продуктивності - при знаходженні рішень проблем; за оригінальністю підходів - до вибору шляхів дослідження, створення нового продукту, оформлення та представлення результатів проєкту, вмінню з різних сторін і позицій бачити досліджуваний предмет.

4. Ступінь прояву самостійності. Особливістю студентського віку є те, що в навчально-пізнавальній діяльності керівна роль належить самостійній пізнавальній діяльності. Оволодіваючи вміннями дослідницької діяльності, пізнавальної позиція студента-еколога педагога змінюється від виконавця до творця.

Організуючи роботу над екологічним проєктом, доцільно використовувати різні форми: екскурсії, заняття -



дослідження, заняття-спостереження, екологічні конкурси. Невід'ємна частина уроку - екологічне виховання.

На сьогодні важливим є питання просування на Полтавщині екологічного проекту «Озеленення подвір'я закладу освіти». Тому ми вирішили перевірити ставлення студентської громади до цього процесу. Для цього нами був складений тест-опитувальник, де ми висвітлили 6 найважливіших питань, на нашу думку, потрібних, щоб визначити основні аспекти розуміння та відношення студентів до озеленення подвір'я закладу освіти.

1. Що для вас означає поняття «озеленення подвір'я закладу освіти»?
2. Чи вважаєте ви актуальним питання озеленення подвір'я закладу освіти в наш час?
3. Які на вашу думку функції виконують зелені насадження на подвір'ї закладу освіти?
4. Оцініть рівень озеленення подвір'я вашого закладу освіти.
5. Чи берете участь в роботі по благоустрою та озелененню подвір'я вашого закладу освіти?
6. Чи цікава вам тема «Озеленення подвір'я закладу освіти»?

Вибірка нашого дослідження 100 пересічних осіб учнівської та студентської молоді (12-23 років). Тест повинен нас забезпечити сприятливими умовами для вільного визначення та ствердження кожної молодої людини щодо думки про поняття озеленення подвір'я закладу освіти.

Проаналізуємо ставлення учнів та студентів до озеленення. З поданої діаграми нижче бачимо, що 73% молоді знайомі з терміном «Озеленення подвір'я закладу освіти», 20% – здогадуються про його значення, а 5% – не цікавляться екологічними термінами. Низький показник мають учні шкіл, тому, на нашу думку, слід більше уваги приділяти вивченню екологічних дисциплін у ЗЗСО.



Рис. 1. Що для вас означає поняття «озеленення подвір'я закладу освіти»?

Відповіді на друге запитання показали, що учні та студенти вважають озеленення подвір'я закладу освіти одним із найважливіших питань, вирішення якого сприяє покращенню середовища освітнього закладу.

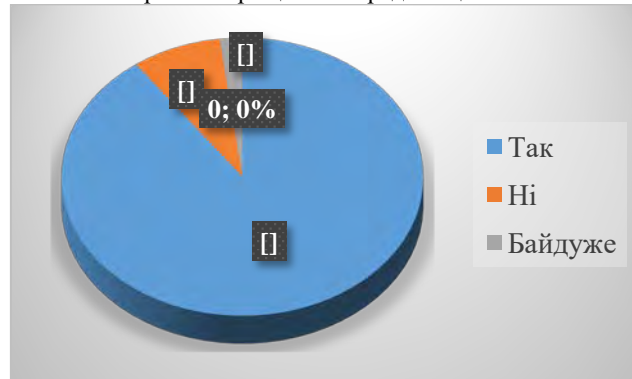


Рис. 2. Чи вважаєте ви актуальним питання озеленення подвір'я закладу освіти в наш час?

Результати опитування стосовно функцій, які виконують зелені насадження на подвір'ї закладу освіти показали, що учнівська і студентська молодь добре знає функції, але потрібно досконаліше ознайомитися з ними.

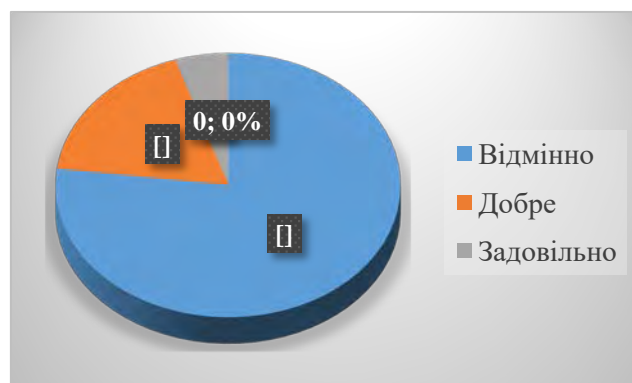


Рис. 3. Які, на вашу думку, функції виконують зелені насадження на подвір'ї закладу освіти?

Нас стурбував показник, який засвідчив низький рівень озеленення подвір'я закладів освіти. Це означає, що умови для навчання та екологічного виховання є несприятливими. Однак, молодь розуміє те, що рослини позитивно впливають на середовище і мають бажання насаджувати їх, доглядати за ними. Тому адміністрації слід звернути на це увагу та підтримати ідеї молодого покоління задля покращення екологічно чистого середовища.



Рис. 4. Оцініть рівень озеленення подвір'я вашого закладу освіти

На запитання «Чи берете участь в роботі з благоустрою та озеленення подвір'я вашого закладу освіти?» 57% опитуваних відповіли так, причому під час розповіді в їх словах відчувався ентузіазм та бажання до дій. Це означає, що учням, студентам неабайдужа доля рідного закладу освіти, і, що вони готові до роботи по озелененню його територій.

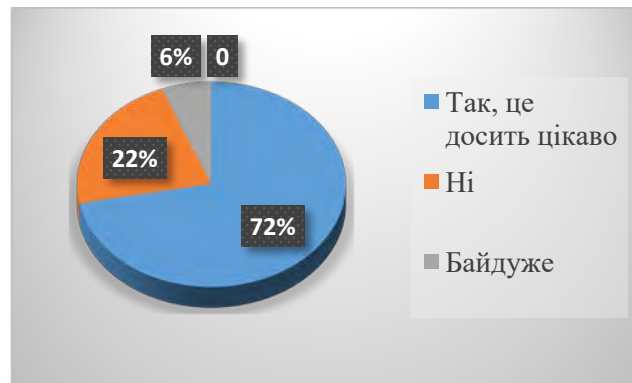


Рис. 5. Чи берете участь в роботі з благоустрою та озеленення подвір'я вашого закладу освіти?

Останнім запитанням тесту-опитувальника було «Чи цікава вам тема «Озеленення подвір'я закладу освіти»» відповіді на яке викликали у нас позитивні емоції. Приємною несподіванкою було те, що цілих 70% студентів відповіли про зацікавленість темою озеленення подвір'я закладу освіти.

Як показав тест-опитувальник, молодь зацікавлена в покращенні середовища, де знаходиться їхній заклад освіти, їм неабайдужа доля рідних країв. Але через те, що в нашій країні питанням екологічного характеру приділяється мало уваги, немає підтримки з боку керівництва, учні та студенти не зацікавлені еколого-дослідницькою роботою. Тому потрібно проводити більше екологічних конкурсів, акцій, заохочувати молодь створювати екологічно чисте навколишнє середовище для безпечного життя людства.

**Висновки.** Метод проектів є однією з інноваційних педагогічних технологій, що відповідає вимогам Національної доктрини розвитку освіти щодо переходу до нового типу гуманістично-інноваційної освіти, коли увага переноситься на процес набуття школярами знань, умінь, навичок, життєвого досвіду, які трансформуються в компетенції.

Метод проектів є засобом ефективного та якісного розвитку наукової творчості студентів-екологів. Під час проектної діяльності майбутні фахівці набувають таких умінь і навичок: самостійно знаходити спосіб здобуття знань, отримувати необхідну інформацію, пропонувати декілька варіантів розв'язання проблеми, висува власну гіпотезу, визначення екологічних проблем. У студентів-екологів розвивається прагнення до накової творчості та самонавчання. Вони застосовують знання на практиці, використовуючи основи проектної діяльності. Метод проектів дає змогу студенту-екологу піднятися на вищий рівень наукового розвитку.

#### Список використаних джерел:

- Герман, Н. А. (2001). Адаптація форм організації самостійної роботи студентів до сучасних технологій навчання. *Вища школа*, 4-5, 53-61.
- Дичківська, І. М. (2004). Інноваційні педагогічні технології: навч. посіб. Київ: Академвидав.
- Срмаков, І. (2007). Компетентнісний потенціал проектної діяльності. В кн. М. Голубенко (Упоряд.), *Проектна діяльність у школі* (с. 5-18). Київ: Шкільний світ.
- Недільська, І. І. (2007). Методи проектної діяльності та моделювання у практиці викладання біології. *Біологія*, 10 (166), 2-4.

Стеців, Л. І. (2005). Реалізуємо метод проєктів. *Директор школи*, 40 (376), 19-20.

#### References

- Dychkivska, I. M. (2004). *Innovatsiini pedahohichni tekhnologii [Innovative pedagogical technologies]: navch. posib*. Kyiv: Akademvydav [in Ukrainian].
- Herman, N. A. (2001). Adaptatsiia form orhanizatsii samostiinoi roboty studentiv do suchasnykh tekhnologii navchannia [Adaptation of forms of organization of independent work of students to modern technologies of training]. *Vyshcha shkola [High school]*, 4-5, 53-61 [in Ukrainian].
- Nedilska, I. I. (2007). Metody proektnoi diialnosti ta modeliuvannia u praktytsi vykladannia biolohii [Methods of project activity and modeling in the practice of teaching biology]. *Biolohiia [Biology]*, 10 (166), 2-4 [in Ukrainian].
- Stetsiv, L. I. (2005). Realizuiemo metod proektiv [We implement the project method]. *Dyrektor shkoly [School Director]*, 40 (376), 19-20 [in Ukrainian].
- Yermakov, I. (2007). Kompetentnisnyi potentsial proektnoi diialnosti [Competence potential of project activity]. In M. Holubenko (Comp.), *Proektna diialnist u shkoli [Project activities at school]* (pp. 5-18). Kyiv: Shkilnyi svit [in Ukrainian].

**GRYNOVA M., VELYCHKO R.**

Poltava V. G. Korolenko national pedagogical University, Ukraine

#### **FEATURES OF CREATING A METHOD OF PROJECTS FOR THE FORMATION OF COGNITIVE ACTIVITY OF ENVIRONMENTAL STUDENTS**

The article substantiates the peculiarities of the implementation of the method of ecological projects as one of the effective ways of organizing the cognitive activity of students-ecologists. Features of creation of ecological projects are resulted. The structure of the ecological project and its implementation in the organization of project activity in the process of training students of ecologists is revealed. The authors prove the effectiveness of the application of the method of ecological projects in the formation of cognitive activity of students-ecologists.

The project method is a means of effective and high-quality development of scientific creativity of students of ecology. During the project activity, future specialists acquire the following skills and abilities: independently find a way to acquire knowledge, obtain the necessary information, offer several options for solving the problem, put forward their own hypothesis, identify environmental problems. Ecology students develop a desire for scientific creativity and self-study. They apply knowledge in practice. using the basics of project activities. The project method allows the student-ecologist to rise to a higher level of scientific development.

**Key words:** *method of projects, students-ecologists, ecological project, structure of ecological project, cognitive activity, ecological culture of students-ecologists*

Стаття надійшла до редакції 11. 09. 2020 р.

УДК 378(477): 614.253.4:616.314  
<https://doi.org/10.33989/2075-146x.2020.26.227467>

**МАРИНА ГРИНЬОВА**

ORCID: 0000-0003-3912-9023

Полтавський національний педагогічний університет

**КСЕНІЯ ЮДІНА**

ORCID: 0000-0003-3773-8474

Українська медична стоматологічна академія, м. Полтава

## **КОНЦЕПЦІЯ ФОРМУВАННЯ БАЗОВИХ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ СТУДЕНТІВ-СТОМАТОЛОГІВ У МЕДИЧНИХ ЗВО УКРАЇНИ**

У статті визначено напрямки концепції з формування базових компетентностей студентів-стоматологів у медичних ЗВО України. Здійснено огляд особливостей застосування в цьому процесі ультрасучасних досягнень педагогічної науки і практики: методологічних підходів, критеріїв, наповнення освіти, інструментарію, критеріїв оцінки результативності та ін.

**Ключові слова:** *концепція, базові компетентності, ключові компетентності, студенти, стоматологи, ЗВО України, компетентність, компетенції, навчальний процес, компетентнісний підхід*

**Постановка проблеми.** Вивчення теоретико-методологічних основ становлення професійної компетентності майбутніх стоматологів під час їх підготовки у вищих медичних навчальних закладах України належить до значущих проблем, без врегулювання якої неможливо налагодити навчально-виховний процес в нинішніх обставинах. Це породжене впливом ряду аспектів, перш за все, потребою перетворення вітчизняної системи освіти та наближення її до міжнародних стандартів. Втім це потребує вирішення низки завдань; особливо, ефективність вирішення вищевказаної проблеми обумовлюється від якості теоретичних і методологічних основ, визначення концепції і тактики її виконання. Відповідно до цього, виникає доцільність розробки концепції формування базової компетентності майбутніх стоматологів, як системи поглядів, що характеризує певний спосіб пояснення та розгляду явищ, що передбачає провідну ідею даного дослідження і його головні положення.

### **Зв'язок із важливими науковими та практичними завданнями.**

Питання, що розташовується в центрі уваги в цій роботі, треба конкретизувати наступним чином. В обставинах споживчої економіки швидко ростуть вимоги до співробітника, перш за все до його базової компетентності, як здатності вирішувати проблеми, конкурентоспроможності, втім класична схема освіти не здатна гарантувати відповідний рівень підготовленості стоматологів, відповідно до запитів нинішньої медицини і практики. Так, для становлення професійної компетентності майбутніх професійних стоматологів у медичних ЗВО в нинішніх обставинах розумно виробити і апробувати певну концепцію, яка передбачає застосування в цьому процесі ультрасучасних досягнень педагогічної науки і практики: методологічних підходів, критеріїв, наповнення освіти, його форм, інструментаріїв, критеріїв оцінки результативності та ін.

### **Аналіз останніх досліджень і публікацій із проблеми.**

Найвідоміші праці, присвячені питанням компетентнісного підходу Б. Ананьєва, В. Байденко, Г. Беліцького, Л. Берестова, І. Беха, Н. Бібік, В. Болотного, Л. Ващенко, В. Вербицького, Л. Виготського, І. Гавриш, Н. Грішанова, І. Гудзик, Т. Гуляєвої, Р. Девлетова, Д. Заводчикова, Г. Зайчука, Е. Зеєра, І. Зимньої, В. Кременя, Т. Кристопчук, Н. Кузнецової, Н. Кузьміна, В. Куніцина, А. Леонтєва, О. Локшина, В. Лугового, А. Маркової, Н. Мурованої, О. Овчарук, О. Пометун, М. Пустового, Дж. Равен, І. Родигіної, С. Рубінштейна, О. Савченко, Г. Селевко, В. Серіковим, М. Сосніна, Н. Табачук, Ю. Татура, С. Трішиної, Р. Уайт, М. Філатова, Т. Філя, Н. Хомського, О. Хохліної, А. Хуторського, Ю. Швалба та ін..

Практичну реалізацію компетентнісного підходу у практику навчання розкрили у своїх роботах такі вчені: Р. Бадер, І. Бех, Н. Бібік, В. Болотов, Л. Ващенко, А. Вербицький, О. Жук, Е. Зеєр, І. Зимняя, А. Золотарьова, М. Катюнова, В. Лаптев, О. Лебедев, В. Луговий, О. Локшина, Л. Масол, Д. Мертенс, О. Овчарук, Б. Оскарсон, Л. Паращенко, О. Пометун, Н. Радіонова, І. Родигіна, О. Савченко, В. Серіков, А. Тряпицина, Л. Хоружа, А. Хуторський, А. Шелтен, С. Шишов, І. Єрмаков та інші.

**Виділення невирішених частин проблеми.** Аналіз наукових досліджень та публікацій засвідчив, що в наукових джерелах міститься недостатня кількість наукових розробок щодо визначення та вивчення концепції формування базових компетентностей студентів-стоматологів у ЗВО України.

**Формулювання мети статті.** Мета статті розробка концепції формування базових компетентностей у студентів-стоматологів в медичних ЗВО України.

**Формулювання завдань статті.** Проаналізувати формування базових компетентностей у студентів-стоматологів в медичних ЗВО України. Визначити основні напрямки концепції з формування базових компетентностей у студентів-

стоматологів в медичних ЗВО України. Обґрунтувати значущість концептуального підходу до формування базових компетентностей у студентів-стоматологів в медичних ЗВО України

**Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих результатів.**

В результаті проведеного дослідження Н. Кузнецовою були виявлені сім базових компетенцій, які очікують роботодавці від молодих фахівців:

- стійке прагнення до самовдосконалення - 98%;
- здатність самостійно і ефективно вирішувати проблеми в галузі професійної діяльності - 88%;
- самостійна діяльність в умовах невизначеності - 94%;
- комунікативні здібності - 91%;
- технологічна та інформаційна культура - 86%;
- системне мислення - 93%;
- готовність проявляти відповідальність за виконувану роботу - 89% (Кузнецова, 2008).

При становленні базової компетентності майбутніх стоматологів у процесі їх підготовки в медичних університетах України потрібно орієнтуватися на загальні концептуальні підходи до становлення особистості. Теоретичну першооснову даної концепції склали наступні підходи:

- системний підхід
- особистісний підхід
- діяльнісний підхід
- аксіологічний підхід
- компетентнісний підхід.

У парадигмах системного підходу передбачено реалізувати вивчення і дослідження становлення базової компетентності майбутніх стоматологів у процесі навчання у ЗВО України як гармонійної структури, перерозподіл її структурних і функціональних елементів, виявлення інтеграційних взаємозв'язків між індивідуальними елементами, а також з'ясувати зовнішні і внутрішні основні аспекти та ін.

У парадигмах особистісного підходу передбачено реалізувати вивчення своєрідних властивостей особистісних якостей викладачів, як суб'єктів гармонійного педагогічного процесу, вивчити взаємозв'язки та обставини результативності навчально - виховних взаємодій; реалізувати вивчення особистісних якостей студентів, як суб'єктів процесу навчання і професійного формування, вивчити обставини і аспекти, які спричиняють процес становлення їх базової компетентності як стоматологів і т. д.

У парадигмах діяльнісного підходу передбачено реалізувати вивчення професійної компетентності з позицій надання високоякісного освітнього процесу для формування доброзичливих умов становлення базової компетентності майбутніх професійних стоматологів, а саме: становлення в процесі як навчальної, так і практичної діяльності мотивів, завдань високопрофесійної діяльності, кваліфіковано важливих якостей їх особистості, становлення елементів високопрофесійної самосвідомості і конкурентоспроможності тощо.

У парадигмах аксіологічного підходу передбачено реалізувати вивчення як особистісних, особливо, моральних цінностей студентів, які зумовлюють їх діяльність і взаємовідносини в щоденних ситуаціях, які зумовлюють вчинки в неординарних проявах, особливо, характеризують суспільну діяльність студентів; так і процес становлення цінностей їх потенційної професійної діяльності за обраною спеціальністю.

У парадигмах компетентнісного підходу передбачено реалізувати вивчення особистісних компонентів процесу професіоналізації, становлення активної, успішної високопрофесійної позиції; здатності вирішувати існуючі труднощі, що з'являються в процесі професійної діяльності, а також автономно проводити дослідження, вишукувати перспективи вирішення нетипових проблем; рішучості до поступового професійного росту, орієнтованості на подальше професійне зростання, формування кар'єри, що передбачає подальше навчання, самовдосконалення і саморозвиток (Шишов, 1999).

Базовими критеріями, що зумовлюють авторський підхід до реалізації концепції становлення базових компетентностей майбутнього стоматолога, розглядаються наступні:

1. Цільовий - стратегічний, пов'язаний з вдосконаленням стратегічних пріоритетів становлення освіти. Інтеграція вітчизняної освіти у світовий інституційний простір вимагає її вдосконалення і має на увазі становлення професійної і особистісної готовності майбутнього стоматолога до роботи в нинішній, інтеграційній, багатоплановій та структурованій державі. Вища медична освіта повинна гарантувати становлення у майбутніх стоматологів, перш за все, масштабного, поліфункціонального мислення, готовність до особистісного і професійного самовдосконалення (Ягунов, 2007).

Підготовлена концепція коригує акценти з пріоритетного становлення предметно-обумовлених науково-пізнавальних здібностей студентів на становлення базових компетентностей майбутнього стоматолога, необхідного для поліфункціонального становлення як науково-пізнавальної, так і особистісної сфери студента, в першу чергу, його можливості до рефлексивної поведінки, до свідомого вибудовування своєї пізнавально-творчої діяльності, прагнення професійного самовдосконалення. В ході теоретичного та експериментального пошуку було виявлено, що з науково-педагогічної точки зору значним є те, що нову якість професійної освіти можна досягти за рахунок:

- перетворення навчальних цілей професійної підготовки в напрямку становлення здатності вирішувати науково-пізнавальні, особистісні та професійні проблеми, тобто до професійного самовираження;
- поліпшення освітніх репродуктивно-адаптованих методик, націлених на пристосування до актуального стану суспільства, в напрямку розвиваючих науково-освітніх методик, що забезпечують випереджальний характер освіти;
- поліпшення та наповнення професійної освіти за критеріями обсягу і структури його критеріям і конструювання (фундаментальність і практична значущість, базовість і варіативність);
- міждисциплінарної адаптації.

2. Навчально - визначальний. Становлення базових компетентностей, як визначальна мета професійного становлення майбутнього стоматолога прогнозує перетворення освітніх парадигм: від класичного навчання до розвиваючої освіти. Зміна освітніх методологій розуміється нами як закономірність верховенства завдань навчання цілям розумового розвитку студентів, становлення їх творчого мислення. Перспектива становлення творчого мислення вимагає застосування нової системи підходів навчання і зростання частки базового засвоєння знань і вироблення компетенцій (Хуторской, 2003).

Як головна мета нашої концепції виступає становлення таких якостей особистості студента, як вміння вирішувати професійні завдання, автономно та критично мислити, формуватися і захищати свою професійну позицію, своє переконання, безперервно заповнювати свої пізнання і використовувати їх для застосування. Інтеграція поставленого завдання була збудована на наступних положеннях:

1) процес навчання розглядається нами як самодостатня інтелектуальна діяльність студента по засвоєнню науково-педагогічної концепції шляхом врегулювання навчальних труднощів, гарантує становлення базових компетентностей;

2) особливості критичного і творчого мислення результативно формуються в механізмі проблемного навчання;

3) доцільною базою становлення базових компетентностей розглядається планомірне застосування найбільш дієвого, поєднання різних типів і видів самостійних творчих завдань;

4) індивідуалізація гарантується головним чином використанням навчальних труднощів різного рівня складності, які кожен студент може підібрати за вільним вибором. Індивідуальне врегулювання проблеми виявляється в її сприйнятті і висунення різних теорій по виявленню різних шляхів вирішення;

5) висока позитивно - психоемоційна активність студента, доцільна для формування базових компетентностей, є найбільш значущою науково-педагогічною ситуацією;

6) процес навчання враховує конкретну обов'язкову репродуктивну активність студента, яка формує базу знань для вирішення навчальних науково-педагогічних проблем; єднання репродуктивної і продуктивної активності вирішує проблему становлення базових компетентностей, пізнавальних мотивацій, творчого мислення та розумової діяльності майбутнього стоматолога (Селевко, 2004).

3. Особистісний, перш за все, пов'язаний з перетворенням понять про становлення базових компетентностей. У психології під здібностями розуміють такі особистісно - психофізіологічні особливості, які зумовлюють ефективність і швидкість засвоєння індивідом тих або інших видів діяльності, які не зводяться до знань, умінь і навичок, типових для цієї діяльності (Пометун, 2004). Відзначаючи важливість розумових можливостей для концепції розвитку базових компетентностей, ми вважаємо значущим визначити три основні підходи до усвідомлення можливостей становлення компетентностей:

1) здібності розглядаються як особистісно - психофізіологічні властивості індивіда, які є типовими для конкретного індивіда на протязі всього життя, тому необхідно вважається диференціація студентів по можливостям і рівнем їх розвитку, або створення для них певного науково-освітнього середовища, відповідного цим можливостям;

2) здатності, які є у студента, треба вдосконалювати за допомогою навчання. У цьому моменті досягається ефект накопичення, зростання способів розумової активності студента, в результаті чого у нього відбувається становлення і розвиток здібностей відповідного виду. Тут можливі різні сценарії. Наприклад, становлення інтелектуальних дій студента за законом "від часткового до загального";

3) можливості реалізуються в ході проведення діяльності, розглядається провідною для даного віку. Незважаючи на те, що для студента такою діяльністю розглядається загальноосвітня діяльність, то для становлення його базових компетентностей, бажано формувати у нього досить загальну здатність - здатність бути суб'єктом навчальної діяльності. Тоді становлення здатності зводиться за законом від "загального до конкретного";

4) здатності індивідуальності можуть бути в завуальованій формі, тепер завдання викладача зводиться в формуванні освітнього середовища, яке б сприяло розкриттю природних задатків студента і їх становлення в загальні або високопрофесійні здібності (Болотов, 2003, Данилова, 1995).

Виходячи з цього нами було з'ясовано таку концепцію становлення базових компетентностей: опрацювання діагностики для виявлення задатків і становлення на цій основі виявлених і майбутніх здібностей студентів, тобто моніторингу науково-педагогічних обставин, що сприяють виявленню базових компетентностей.

4. Структурно-проектувальний відображає суб'єкт-суб'єктну систему навчального процесу, націленого на становлення базових компетентностей і здатність проектування цього процесу. Суб'єктність розглядається в нинішній науці як найвищий рівень високопрофесійного становлення особистості фахівця. Завданням науково-педагогічної підготовки студентів, з цієї точки зору, становлення їх суб'єктності в високопрофесійної діяльності (Юдіна, 2017).

У нашому дослідженні суб'єкт – це активний співучасник загальноосвітнього процесу, а загальноосвітній процес розуміється як взаємовідношення викладача як суб'єкта і студента також як суб'єкта цих взаємин. Студент як суб'єкт загальноосвітньої діяльності розглядається носієм здібностей у вигляді ключових компетентностей високопрофесійної діяльності. Суб'єкт здатний до саморозвитку, тобто вирішення навчально-наукових завдань, конструювання та рішення загальноосвітніх завдань, навчальної діяльності в цілому (Овчарук, 2004).

**Висновки з дослідження і перспективи подальших розвідок із напрямку.** Для становлення професійної компетентності майбутніх професійних стоматологів у медичних ЗВО в нинішніх обставинах розумно використовувати і апробувати концепцію, яка передбачає застосування в цьому процесі ультрасучасних досягнень педагогічної науки і практики: методологічних підходів, критеріїв, наповнення освіти, його форм, інструментаріїв, критеріїв оцінки результативності та ін. Базовими критеріями, що зумовлюють авторський підхід до реалізації концепції становлення базових компетентностей майбутнього стоматолога, розглядаються наступні:

1. Цільовий

2. Навчально – визначальний.

3. Особистісний

4. Структурно – проектувальний

Список використаних джерел

- Болотов, В. А., Сериков, В. В. (2003). Компетентностная модель: от идеи к образовательной программе. *Педагогика*, 10, 8-14.
- Данилова, Г. С. (1995). *Управління процесом становлення професійної компетентності методиста*. Київ: УПМККО.
- Кузнецова, Н. А. (2008). Базовые компетенции студентов средних специальных учебных заведений. *Вестник СамГУ*, 66. Взято с <https://cyberleninka.ru/article/n/bazovye-kompetentsii-studentov-srednih-spetsialnyh-uchebnyh-zavedeniy> (дата обращения: 02.08.2020).
- Овчарук, О. В. (2004). Развитие компетентного подхода: стратегические ориентиры международной спільноти. В кн. *Компетентний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи* (с. 6-15). Київ: К.І.С.
- Пометун, О. І. (2004). Теорія та практика послідовної реалізації компетентного підходу в досвіді зарубіжних країн. В кн. О. В. Овчарук (Ред.), *Компетентний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи* (с. 15-25). Київ: К.І.С.
- Селевко, Г. (2004). Компетентности и их классификация. *Народное образование*, 4, 138-143.
- Хуторской, А. В. (2003). Ключевые компетенции как компонент личностно-ориентированной парадигмы образования. *Народное образование*, 2, 58-64.
- Шишов, С. Е. (1999). Понятие компетенции в контексте качества образования. *Стандарты и мониторинг в образовании*, 2, 30-34.
- Юдіна, К. Є. (2017). Психофізіологічний аспект дослідження пам'яті як показника успішності навчання студентів вищих навчальних закладів. In *Inovačné výskum v oblasti sociológie, psychológie a politológie: zborník príspevkov z medzinárodnej vedecko-praktickej konferencie, 10–11 marec 2017 g.* (pp. 166-169). Sládkovičovo, Slovak Republic, Fakulta verejnej politiky a verejnej spravy, Vysoka skola Danubius.
- Ягупов, В. В., Свистун, В. І. (2007). Компетентний підхід до підготовки фахівців у системі вищої освіти. *Наукові записки НаУКМА. Серія: Педагогічні, психологічні науки та соціальна робота*, 71, 3-8.

References

- Bolotov, V. A., & Serikov, V. V. (2003). Kompetentnostnaia model: ot idei k obrazovatelnoi programme [Competence model: from idea to educational program]. *Pedagogika [Pedagogy]*, 10, 8-14 [in Russian].
- Danylova, H. S. (1995). *Upravlinnia protsesom stanovlennia profesiinoi kompetentnosti metodysta [Management of the process of formation of professional competence of a methodologist]*. Kyiv: UIPKKKO [in Ukrainian].
- Khutorskoi, A. V. (2003). Kliucheveye kompetencii kak komponent lichnostnoorientirovannoi paradigmy obrazovaniia [Key competencies as a component of a student-centered education paradigm]. *Narodnoe obrazovanie [Public education]*, 2, 58-64 [in Russian].
- Kuznetcova, N. A. (2008). Bazovye kompetencii studentov srednikh spetsialnykh uchebnykh zavedenii [Basic competencies of students of secondary specialized educational institutions]. *Vestnik SamGU [SamSU Bulletin]*, 66. Retrieved from <https://cyberleninka.ru/article/n/bazovye-kompetentsii-studentov-srednih-spetsialnyh-uchebnyh-zavedeniy> [in Russian].
- Ovcharuk, O. V. (2004). Rozvytok kompetentnisnogo pidkhodu: stratehichni oriientyry mizhnarodnoi spilnoty [Development of a competency approach: strategic guidelines of the international community]. In O. V. Ovcharuk (Ed.), *Kompetentnisnyi pidkhid u suchasni osviti: svitovyi dosvid ta ukrainski perspektivy [Competence approach in modern education: world experience and Ukrainian perspectives]* (pp. 6-15). Kyiv: K.I.S. [in Ukrainian].
- Pometun, O. I. (2004). Teorii ta praktyka poslidovnoi realizatsii kompetentnisnogo pidkhodu v dosvidi zarubizhnykh krain [Theory and practice of consistent implementation of the competence approach in the experience of foreign countries]. In O. V. Ovcharuk (Ed.), *Kompetentnisnyi pidkhid u suchasni osviti: svitovyi dosvid ta ukrainski perspektivy [Competence approach in modern education: world experience and Ukrainian perspectives]* (pp. 15-25). Kyiv: K.I.S. [in Ukrainian]
- Selevko, G. (2004). Kompetentnosti i ikh klassifikatsiia [Competencies and their classification]. *Narodnoe obrazovanie [Public education]*, 4, 138-143 [in Russian].
- Shishov, S. E. (1999). Poniatie kompetencii v kontekste kachestva obrazovaniia [The concept of competence in the context of the quality of education]. *Standarty i monitoring v obrazovanii [Education Standards and Monitoring]*, 2, 30-34 [in Russian].
- Yahupov, V. V., & Svystun, V. I. (2007). Kompetentnisnyi pidkhid do pidhotovky fakhivtsiv u systemi vyshchoi osvity [Competence approach to training specialists in the higher education system]. *Naukovi zapysky NaUKMA. Serii: Pedagogichni, psykholohichni nauky ta sotsialna robota [Scientific notes of NaUKMA. Series: Pedagogical, psychological sciences and social work]*, 71, 3-8 [in Ukrainian].
- Yudina, K. Ye. (2017). Psykhofiziologichnyi aspekt doslidzhennia pam'iaty yak pokaznyka uspishnosti navchannia studentiv vyshchykh navchalnykh zakladiv [Psychophysiological aspect of memory research as an indicator of academic success of students of higher educational institutions]. In *Inovačné výskum v oblasti sociológie, psychológie a politológie: zborník príspevkov z medzinárodnej vedecko-praktickej konferencie, 10–11 marec 2017 g.* (pp. 166-169). Sládkovičovo, Slovak

Republic, Fakulta verejne politiky a verejnej spravy, Vysoka skola Danubius [in Ukrainian].

**GRYNOVA M., YUDINA K.**

Ukrainian Medical Dental Academy, Poltava, Ukraine

### **THE CONCEPT OF FORMATION OF BASIC COMPETENCIES IN DENTAL STUDENTS IN MEDICAL UNIVERSITIES OF UKRAINE**

The article analyzes the formation of basic competencies in dental students in medical universities of Ukraine. The basic concepts for the formation of basic competencies in dental students in medical universities of Ukraine are identified. The significance of the conceptual approach to the formation of basic competencies in dental students in medical universities of Ukraine is substantiated. The issue that is the focus of this paper should be specified as follows. In the consumer economy, the requirements for the employee are growing rapidly, especially for his basic competence, as the ability to solve problems, competitiveness, but the classical scheme of education is not able to guarantee the appropriate level of training of dentists, according to current medicine and practice. Thus, for the formation of professional competence of future professional dentists in medical universities in the current circumstances it is reasonable to develop and test a concept that involves the use in this process of state-of-the-art pedagogical science and practice: methodological approaches, criteria, content of education, its forms, tools, evaluation criteria effectiveness, etc.

**Key words:** *concept, basic competencies, key competencies, students, dentists, Ukrainian universities, competence, competencies, educational process, competence approach*

Стаття надійшла до редакції 08.09.2020 р.

УДК 378.04:005.95-051]:33  
<https://doi.org/10.33989/2075-146x.2020.26.227478>

**НАТАЛІЯ ГУЗІЙ**

ORCID 0000-0002-9158-9791

Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова, м. Київ

### **ПРОФЕСІЙНА ПІДГОТОВКА ТВОРЧОГО МЕНЕДЖЕРА ЕКОНОМІЧНОЇ ГАЛУЗІ**

У статті обґрунтовується необхідність акцентування в системі підготовки менеджера економічної галузі творчого характеру його професійної діяльності. Розглядаються особливості формування творчої особистості та конкретизуються її важливі характеристики у контексті професійних завдань управлінця-економіста.

**Ключові слова:** *менеджер, економічна галузь, професійна підготовка, творчі здібності, творча особистість, генерування ідей, інноваційність, відповідальність, навчальне моделювання*

**Постановка проблеми.** Розвиток економічної галузі забезпечує розвиток суспільства в цілому – цю думку важко заперечити, адже будь-яка сторона людського життя тісно пов'язана з економікою. Якість життя суспільства залежить від стану економіки в країні, так само як і якість життя окремої людини, що пов'язана з ним і безпосередньо, і опосередковано. Тож проблема підготовки ефективного управлінця у сфері економіки є сьогодні справою значної ваги – як суспільної, так і державної, що знаходить відбиток у чисельних дослідженнях.

**Аналіз актуальних досліджень, на які спирається автор.** Вивчення шляхів удосконалення професійної підготовки майбутнього керівника економічної галузі здійснюється сьогодні досить різнобічно. Цій проблемі присвятили свої праці А. Грушева (формування управлінської компетентності майбутніх економістів), Н. Замкова (формування професійних якостей майбутніх менеджерів зовнішньоекономічної діяльності у процесі вивчення іноземних мов), С. Нестуля (формування лідерської компетентності майбутніх бакалаврів з менеджменту), Л. Служинська (підготовка майбутнього менеджера-економіста до професійної самореалізації) С. Тарасова (формування готовності до управлінської діяльності у майбутніх менеджерів фінансово-економічного профілю) та ін. Чимало вагомих положень щодо професійної підготовки менеджера економічної галузі знаходимо в роботах Л. Дибкової, А. Загородньої, Т. Коваль, В. Лівенцова, М. Опольської, Т. Поясок та ін. Проте вважаємо, що у досліджуваній сфері є напрями практично невичерпні, які здатні продукувати все нові й нові ідеї, і до них відноситься особистісний розвиток майбутнього менеджера, й зокрема – його розвиток як творчої особистості.

Тож метою нашої статті є аналіз вагомих завдань підготовки майбутнього менеджера економічної галузі з урахуванням творчого характеру його професійної діяльності.



**Виклад основного матеріалу.** Проблема, яку ми розглядаємо, є ширшою, аніж безпосередньо підготовка менеджера економічної галузі. Навички управління повинні бути сформовані в будь-якого фахівця з вищою освітою, адже кожен із них потенційно є управлінцем, така можливість відповідає ймовірному напрямку його кар'єрного зростання. Так, А. Грушева відзначає, що більшість студентів, обираючи спеціальності галузі знань «Економіка і підприємництво», «мріють про кар'єрне зростання у майбутньому, що так чи інакше пов'язано з менеджерською діяльністю. Не виключено, що певна частина з них обійматиме керівні посади різного управлінського рівня в майбутньому. Щоб справитись з цим завданням, необхідно оволодіти новими знаннями з економіки і менеджменту, навчитися користуватися ними на практиці, постійно їх удосконалювати. Важливою складовою таких знань, як свідчить світовий досвід, є наука і мистецтво менеджменту, а саме: розкриття його загально-педагогічних, організаційних, навчально-методичних і спеціальних можливостей» (Грушева, 2015, с. 7).

Погоджуючись зі сказаним, ми, однак, хочемо додати, що мистецтво управління передбачає не лише наявність відповідних знань (це безумовно), але й досконалих практичних умінь, а тому потребує розвитку певних особистісних якостей, що дозволять оперативної і успішно приймати конструктивні управлінські рішення. Готовність менеджера-економіста до майбутньої професійної діяльності вимагає «становлення і розвитку таких характеристик, як базові професійні цінності, серед яких гуманістичні посідають вагоме місце, усвідомлення мотивів вибору управлінської діяльності, адекватне ставлення студентів до можливостей у цій сфері і до певних обмежень, до проблем розвитку кар'єри тощо» (Опольська, 2008, с. 200). Отже, адекватне ставлення означає усвідомлення того рівня своїх домагань, який може бути реально досягнутий, і не завжди він, при логічному аналізі наявних умов, є настільки високий, наскільки б хотів того сам студент. Але не варто забувати, що зазначені можливості можна діагностувати і розвивати вже на перших етапах професійної освіти.

Не зупиняючись поки що детально на педагогічному забезпеченні цього процесу, акцентуємо спершу увагу на такій вагомій його обставині, як особистісні характеристики майбутнього фахівця. Зокрема, однією з найважливіших умов розвитку ним своїх професійних можливостей бачимо його творчий потенціал, що може зростати в освітньому (а надалі – в трудовому) процесі і істотно розширювати професійні можливості.

Розвинені творчі здібності й нахили є цінними й затребуваними в діяльності сучасного менеджера економічної галузі. Адже «практичне кожне прийняте менеджером рішення має забезпечувати досягнення ключових цілей і завдань суб'єктів господарювання найбільш ефективним і результативним способом. Саме в здатності досягати ключових цілей організації шляхом виконання стратегічних, оперативних і тактичних завдань і полягає майстерність менеджера, обумовлена значною мірою його винахідливістю, нетрадиційним творчим підходом, твердістю відстоювання прийнятих рішень, своєрідністю управлінського мистецтва» (Пікалов, & Глуха, 2017, с. 49).

Як підкреслюють В. Брич та Я. Корман, «потреба у генерації нових ідей проявляється у всіх сферах управлінської діяльності: організації управління, розробці управлінських рішень, формуванні людських ресурсів і т. д., особливо в умовах невизначеності та конкуренції. У суспільному виробництві стала нагальною потреба у фахівцях нового типу; необхідні управлінці не виконавчого типу, які вважалися хорошими в командно-адміністративні часи, оскільки орієнтувалися в основному на беззастережне виконання розпоряджень керівників вищих інстанцій, інструкцій, нормативів, а управлінці самостійні, які вміють нестандартно, творчо підходити до виконуваних функцій, хочуть і вміють приймати рішення, брати на себе відповідальність» (Брич, & Корман, 2018, с. 5).

Маємо зазначити, однак, стосовно останнього положення, що воно окреслює одну з вагомих проблем професійної підготовки майбутнього творчого менеджера. Йдеться про відповідальність як іманентний складник процесу прийняття управлінського рішення. Вона не стосується безпосередньо творчості, але діалектично пов'язана з нею, є її своєрідним антагоністом. Саме від того, наскільки відповідально ставиться керівник до своїх слів і дій, до прийнятих рішень і способів їхньої реалізації, часто залежить та міра інноваційності, яка обов'язково властива діяльності кожного підприємства в умовах ринкової економіки. Відчувати себе творчою людиною, переживати задоволення від здатності генерувати ідеї – стан приємний і продуктивний для менеджера. Проте їхнє впровадження повинне бути обміркованим, всебічно проаналізованим як з точки зору сьогодення (наявні ресурси, необхідність новацій і т. ін.), так і в прогностичному та проєктивному ракурсах (які наслідки це матиме; чи всі вони нас влаштовують і якою мірою, наскільки кожен із них безпечний для підприємця та чи вдається реалізувати ідею в повному обсязі за наявних умов і чи можливо зберегти її конструктивний сенс за умови того чи іншого коригування тощо).

За твердженням О. Колянко, «у діяльності керівника відповідальність проявляється як:

- прийняття належності, необхідності, зобов'язання, обов'язку з-поміж різних варіантів внутрішньої позиції та поведінки;
- добір, оцінювання, відсіювання засобів досягнення цілей, виконання зобов'язань;
- зміна або зміщення цілей;
- призупинення діяльності, поведінки, незважаючи на її успішне здійснення» (Колянко, 2013, с. 105).

Це означає, що творчий підхід в управлінні не слід розуміти надто вузько. Він здатен позитивно вплинути на розвиток підприємства, насамперед, тоді, коли менеджер діє у тісному взаємозв'язку з іншими управлінцями, не виокремлює себе як незвичайну, обдаровану особистість, здатен не тільки захопитися привабливими перспективами, а обстоювати їх у всьому процесі їхньої реалізації, спроможний переформатовувати його на будь-якому етапі, якщо необхідність таких кроків стала очевидною. Креативний менеджмент не має нічого спільного ні з утопією, ні з упертим обстоюванням «виплеканої» ідеї, яка надмірно суперечить реаліям і межує з авантюрою.

Отже, творчий менеджер не у психологічному, а в професійному сенсі поняття – це, все ж, не лише генератор інновацій, автор нестандартних та ситуаційно зумовлених рішень, а людина, що реально оцінює обставини власної діяльності (від безпосередньої сфери управлінської взаємодії і аж до масштабів галузі, державної економіки і т. д.), знає актуальні тенденції і бачить своє місце в їхній реалізації, володіє необхідними знаннями щодо законів і

закономірностей функціонування економіки і знаходить адекватні способи вирішення перспективних і поточних завдань, усвідомлює можливі прямі і побічні результати та готовий брати на себе відповідальність за подальший розвиток ситуації.

Повертаючись до сказаного вище, зазначимо, що творчий потенціал особистості майбутнього менеджера слід розглядати ще і як один із рушіїв саморозвитку, чинник самомотивації. Активний вияв молодою людиною творчих нахилів свідчить про те, що психологічно вона налаштована на зміни, джерелом яких є сама, а об'єктом – як зовнішній, так і внутрішній світ. Проте у ході професійної підготовки слід враховувати, що творчість може проявлятися для самої людини по-різному і мати різні наслідки в їхньому особистісно-характерному вияві. Адже часто творчість, – як зазначає А. Колодяжна, – розглядається «або як процес створення чогось нового, як процес непрограмований, непередбачуваний, раптовий. При цьому не приймається до уваги цінність результату творчого акту та його новизна для великої групи людей, для суспільства або людства. Головне, щоб результат був новим і вагомим для самого творця» (Колодяжна, 2013, с. 201). Такий підхід доречний в умовах загальноосвітньої школи, а також на первинних етапах професійної підготовки. Проте, в контексті нашого дослідження, маємо акцентувати увагу переважно на іншій точці зору, згідно з якою «не будь-яку людину слід вважати творчою особистістю. Така позиція пов'язана з іншим розумінням природи творчості. Тут, окрім незапрограмованого процесу створення нового, приймається до уваги цінність нового результату. Він повинен бути загально значимим, хоча масштаб його може бути різним» (Колодяжна, 2018, с. 202).

Однак, варто враховувати, що особистісне становлення передбачає проходження обох цих стадій – творчість як суб'єктивне самовираження та творчість як акт входження до соціального значущого ресурсу творчих продуктів на правах одного з їхніх авторів. Тому на початкових курсах ЗВО не слід уникати таких форм і видів роботи зі студентами, які націлені на самореалізацію в творчій діяльності незалежно від рівня її опанування.

Згадана робота, незважаючи на те, що творча особистість, зазвичай, заявляє про себе як таку в більш ранньому віці, має значний сенс. Ми виходимо з того, що творча активність як умова творчого самовияву і саморозвитку, має значну залежність від середовища, у якому формувалась особистість дитини, а також специфіка її характеру і поведінки. Маємо значний досвід того, як, перемістившись до більш сприятливого середовища, набувши підтримки від педагогів і товаришів, студент починав розкривати свої приховані досі ресурси, виявляти творчі нахили у привабливій для себе діяльності, демонстрував здібності до творчої дослідницької роботи в обраній галузі і досягав результатів, цілком зіставних з результатами тих своїх товаришів, хто проявив яскраві творчі нахили вже на початок навчання.

Ми впевнені, що прилучення до творчості, якщо воно здійснюється на високому рівні психолого-педагогічної грамотності, здатне спонукати студента до самореалізації в творчій діяльності, яка, в свою чергу, стає дедалі більш значущою для людини. Тож не варто ігнорувати згадану проблему при підготовці викладача закладу вищої освіти, які б дисципліни він не викладав, бо практично кожна з них має ресурс для підтримки творчого розвитку студента.

На жаль, відзначаємо й такі випадки, коли зміст творчих інтересів майбутнього фахівця не збігається з основними завданнями його професійного становлення. Часто це є наслідком непередбаченого вибору майбутньої професії, невідповідності її вимог здібностям і нахилам студента. Але маємо зазначити, що робота менеджера є настільки неоднотипною за своєю сутністю, що урізноманітнення форм і методів навчання, доповнення його змісту дозволить значно скоротити кількість тих студентів, хто не знаходить у освітньому процесі чи майбутній професійній діяльності джерела для творчого натхнення.

З цією метою ми вважаємо за доцільне застосовувати різноманітні форми навчального моделювання, квазіпрофесійної діяльності з різною мірою абстрагування, що дозволять розширити уявлення студентів про сутність обраної професії, збільшити поле вибору особистісно-привабливих форм опрацювання навчального матеріалу та дидактичної взаємодії.

Квазіпрофесійна навчальна діяльність є «однією із форм контекстного навчання, коли за допомогою усієї системи форм, методів і засобів навчання – традиційних та інноваційних – моделюється зміст та формується цілісне розуміння майбутньої професійної діяльності випускників» (Горяча, Прокопенко & Коломієць, 2019). Досвід її впровадження при підготовці фахівців показує, що застосовувати квазіпрофесійне навчання потрібно з перших місяців навчання в ЗВО, на основі ретельного структурування професійних вимог, їхнього переведення у різноманітні навчально-діяльнісні форми, завдяки яким студент може проявити свої здібності і нахили.

На наш погляд, запровадження і вдосконалення різних форм дистанційного навчання, що відбувається зараз у всьому світі, відкриє нові можливості для застосування квазіпрофесійного контексту підготовки фахівців, і це стане поштовхом до подальших досліджень окресленої проблематики.

**Висновки.** Таким чином, необхідність стимулювання елементів творчого пошуку в освітньому процесі є очевидним, оскільки вимоги до менеджера як творчої особистості зростають з кожним роком. У ході отримання майбутнім менеджером професійної освіти увага викладача, що переймається розвитком його як творчої особистості, повинна зміщуватися від прилучення студента до творчості як особистісно-розвивального акту і до включення його до творчого освоєння елементів професійної діяльності в контексті квазіпрофесійної діяльності.

### Список використаних джерел

- Брич, В. Я., Корман, М. М. (2018). *Креативний менеджмент: підручник*. Тернопіль: ТНЕУ.
- Горяча, Л. О., Прокопенко, Т. С., Коломієць, І. В. (2019). *Квazипрофесійна діяльність студентів як форма оволодіння професійними компетентностями*. Взято з <https://college.nuph.edu.ua/wp-content/uploads/2019/04/Goryacha.pdf>
- Грушева, А. А. (2015). *Формування управлінської компетентності майбутніх економістів у процесі професійної підготовки: теорія і практика: монографія*. Ірпінь: Вид-во Національного університету ДПС України.
- Колодяжна, А. В. (2013). *Основні аспекти вивчення проблеми творчої реалізації особистості в психології*. Взято з <http://appsychology.org.ua/data/jrn/v6/i9/21.pdf>
- Коляшко, О. В. (2013). *Соціальна відповідальність менеджменту в системі управління організацією*. Взято з [http://journals-lute.lviv.ua/journal/15\\_2013/25.pdf](http://journals-lute.lviv.ua/journal/15_2013/25.pdf)
- Опольська, О. М. (2008). Формування професійної спрямованості менеджера-економіста в контексті гуманізації навчального процесу. *Вісник Запорізького національного університету*, 1, 199-202.
- Пікалов, В. Л., Глуха, Г. Я. (2017). Формування та розвиток професійного творчого мислення менеджерів: методологічний аспект. *Європейський вектор економічного розвитку*, 2, 49-64.

### References

- Brych, V. Ya., & Korman, M. M. (2018). *Kreatyvnyi menedzhment [Creative management]: pidruchnyk*. Ternopil: TNEU [in Ukrainian].
- Horiacha, L. O., Prokopenko, T. S., & Kolomiets, I. V. (2019). *Kvaziprofesiina diialnist studentiv yak forma ovolodinnia profesiinymy kompetentnostiamy [Quasi-professional activity of students as a form of mastering professional competencies]*. Retrieved from <https://college.nuph.edu.ua/wp-content/uploads/2019/04/Goryacha.pdf> [in Ukrainian]
- Hrusheva, A. A. (2015). *Formuvannia upravlinskoj kompetentnosti maibutnikh ekonomistiv u protsesi profesiinoy pidhotovky: teoriia i praktyka [Formation of managerial competence of future economists in the process of professional training: theory and practice]: monohrafiia*. Irpin: Vyd-vo Natsionalnoho universytetu DPS Ukrainy [in Ukrainian].
- Kolianska, O. V. (2013). *Sotsialna vidpovidalnist menedzhmentu v systemi upravlinnia orhanizatsiieiu [Social responsibility of management in the management system of the organization]*. Retrieved from [http://journals-lute.lviv.ua/journal/15\\_2013/25.pdf](http://journals-lute.lviv.ua/journal/15_2013/25.pdf) [in Ukrainian].
- Kolodiazna, A. V. (2013). *Osnovni aspekty vyvchennia problemy tvorchoi realizatsii osobystosti v psykhologii [The main aspects of studying the problem of creative realization of personality in psychology]*. Retrieved from <http://appsychology.org.ua/data/jrn/v6/i9/21.pdf> [in Ukrainian].
- Opolska, O. M. (2008). Formuvannia profesiinoy spriamovanosti menedzhera-ekonomista v konteksti humanizatsii navchalnoho protsesu [Formation of professional orientation of the manager-economist in the context of humanization of educational process]. *Visnyk Zaporizkoho natsionalnoho universytetu [Bulletin of Zaporizhia National University]*, 1, 199-202 [in Ukrainian].
- Pikalov, V. L., & Hlukha, H. Ya. (2017). Formuvannia ta rozvytok profesiinoho tvorchoho myslennia menedzheriv: metodolohichniy aspekt [Formation and development of professional creative thinking of managers: methodological aspect]. *Yevropeiskyi vektor ekonomichnoho rozvytku [European vector of economic development]*, 2, 49-64 [in Ukrainian].

### HUZII N.

National Pedagogical Drahomanov University, Kyiv, Ukraine

### PROFESSIONAL TRAINING OF A CREATIVE MANAGER OF THE ECONOMIC BRANCH

The purpose of the article is to analyze the important tasks of training the future manager of the economic sector, taking into account the creative nature of his professional activity.

According to the author, the creative potential of the future manager should also be considered as one of the drivers of self-development, a factor of self-motivation. The active manifestation of a young person's creative inclinations indicates that he is psychologically attuned to change, the source of which is himself, and the object - both the external and internal world. Creative ideas can positively affect the development of the enterprise, first of all, when the manager acts in close cooperation with other managers, does not distinguish himself as an unusual, gifted person, is able not only to admire attractive prospects, but to defend them throughout their implementation, able to reformat it at any stage if the need for such steps has become apparent. The active manifestation of a young person's creative inclinations indicates that he is psychologically attuned to change, the source of which is himself, and the object - both the external and internal world. The article substantiates the need to emphasize in the system of training the manager of the economic sector the creative nature of his professional activity. Peculiarities of formation of creative personality are considered

and its important characteristics in the context of professional tasks of the manager-economist are specified. The expediency of using various forms of educational modeling, quasi-professional activity with different degrees of abstraction, which will expand students' understanding of the essence of the chosen profession, increase the field of choice of personality-attractive forms of educational material and didactic interaction.

**Key words:** *manager, economic branch, professional training, creative abilities, creative personality, generation of ideas, innovation, responsibility, educational modeling*

Стаття надійшла до редакції 18. 10. 2020 р.

УДК 378.011.3-051:796]:37.018.4]:005.642.4  
<https://doi.org/10.33989/2075-146x.2020.26.227502>

**ОКСАНА ДАНИСКО**

ORCID ID 0000-0003-4040-562X

Полтавський національний педагогічний університет імені В.Г.Короленка

## **ПЕДАГОГІЧНІ АСПЕКТИ ВИКОРИСТАННЯ НАВЧАЛЬНОЇ АНАЛІТИКИ ЯК ІНСТРУМЕНТУ МОНІТОРИНГУ УСПІШНОСТІ ТА ПІДВИЩЕННЯ ЯКОСТІ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ В УМОВАХ ЗМІШАНОГО НАВЧАННЯ**

Статтю присвячено визначенню сутності поняття «навчальна аналітика» як автоматизованого процесу збору, вимірювання, аналізу та візуалізації даних про суб'єктів освітнього процесу з метою покращення освітнього середовища. Здійснено характеристику алгоритмів використання навчальної аналітики щодо контролю та оцінювання рівня професійної підготовки майбутніх учителів фізичної культури в умовах змішаного навчання як інструменту підвищення якості освіти.

Представлено авторський алгоритм використання інструментів та стратегій організації змішаного навчання і моніторингу рівня навчальних досягнень майбутніх учителів фізичної культури в курсі «Адаптивне фізичне виховання». Результати емпіричного дослідження засвідчують, що змішане освітнє середовище забезпечує нові підходи та шляхи для агрегації широкого спектру відомостей про студентів, їхню академічну активність, ефективність освітніх заходів у конкретному курсі, рівень засвоєння матеріалу. Наголошується, що використання навчальної аналітики забезпечує можливість прогнозування успішності студентів та визначати ефективність навчальних курсів, а відтак дозволяє вчасно обрати стратегії підтримки слухачів і корегувати якість освітнього контенту.

**Ключові слова:** *навчальна аналітика, змішане навчання, якість освіти, професійна підготовка, майбутні вчителі фізичної культури*

**Постановка проблеми; її зв'язок із важливими науковими та практичними завданнями.** Проблема професійної підготовки майбутнього вчителя, і зокрема, вчителя фізичної культури, є багатоаспектною. Така мультівекторність зумовлена соціально-економічними зрушеннями, що, своєю чергою, є регулятивом парадигмальних освітніх змін, виникнення інноваційних дидактичних концепцій, модернізації процесу підготовки фахівців до професійної діяльності.

Президент Всесвітнього економічного форуму К. Шваб наголошує, що людство стоїть біля витоків технологічної промислової революції, що характеризуються тотальною цифровізацією (інтеграцією фізичних, біологічних та цифрових технологій). На його думку, означені фундаментальні трансформації визначатимуть найближче майбутнє сучасного та прийдешніх поколінь, оскільки вони змінюють економічне, соціальне, культурне та гуманітарне середовище існування людини – способи сприйняття навколишнього світу, обробки даних, координації дій, виробництва продуктів і послуг (Шваб, 2016), а відтак вплив на всі соціально-економічні системи, і зокрема на галузь освіти. Таким чином, саме освіта і, насамперед, вища, стає двигуном потужних соціально-економічних зрушень, в основі яких – передача й накопичення інформації, що в сучасних реаліях виступає необхідним ресурсом життєзабезпечення людини, її конкурентоспроможності на ринку праці.

Одним з інноваційних підходів організації освітнього процесу, що використовують провідні заклади вищої освіти, є змішане навчання як поєднання традиційної взаємодії та цифрових технологій. Разом з тим, досвід освітніх закладів в умовах пандемії засвідчив, що використання технологій не завжди призводить до академічної чи професійної успішності студентів та якості освіти. В умовах, що склалися, актуалізується потреба аналізу та узагальнення новітніх підходів щодо оцінки ефективності цифрових технологій, обліку, збереження та обробки масиву даних, що відображають навчальні транзакції кожного студента і в подальшому можуть визначати спрямування академічного планування як окремого курсу, так і освітньої програми загалом.

**Аналіз найвагоміших публікацій, у яких започатковано розв'язання досліджуваної проблеми й на які спирається автор.** Аналітика навчання – галузь, що розвивається. Аналіз наукової літератури засвідчив, що наразі в межах проблематики сформовано три напрями досліджень.

*Перший* пов'язаний з вивченням і використанням великого масиву даних, що переважно відображають елементи планування та контролю навчальних активностей студентів в електронному середовищі комп'ютерно-опосередкованого навчання – їхньої академічної історії студентів, активності в цифровий навчальному середовищі, демографічні дані тощо (J. A. Larusson, 2014; M. J. Rodríguez-Triana, L. P. Prieto, A. Martínez-Monés, J. I. Asensio-Pérez, Y. Dimitriadis, 2018; S. Beattie, C. Woodley, K. Souter, 2014; A. G. Picciano, 2014 та ін.).

*Другий* напрям пошуків репрезентує проблеми вивчення етично-правових стандартів використання і обробки персональних даних – доступність та безпечність програмного забезпечення, відповідальності студента як користувача певного цифрового продукту, конфіденційність (G. Siemens, D. Gašević, 2012; N. M. Richards, J. H. King 2014 та ін.).

*Третій* напрям розвідок сфокусовано на вивченні принципів і методів ефективного використання даних для підтримки і покращення освітнього процесу – підвищення результативності навчання студентів, розширення їх освітніх можливостей, формування професійно значущих компетенцій та досягнення запланованих результатів навчання (M. Huda, M. Shahrill, A. Maseleno, K. Jasmi, I. Mustari, B. Basiron, 2017; C. Weber, C. Biswell, W. Behrens, (2014); C. Stewart, 2017, та ін.).

М. Браун розглядає навчальну аналітику як третю хвилю масштабних розробок освітніх технологій, що зумовлена появою системи управління навчанням (Learning Management Systems, LMS) або систем управління контентом (Content Management Systems, CMS) (Brown, 2011). Відтак вона тісно пов'язана з освітніми електронними та онлайн-курсами. Водночас характеристики навчальної аналітики в умовах змішаного та онлайн-навчання висвітлено в працях переважно зарубіжних (Т. Бистрова, В. Ларіонова, Є. Синіцин, А. Толмачев, 2018; G. Siemens, 2013; S. Kotsiantis, N. Tselios, A. Filippidi, V. Komis, 2014 та ін.) науковців.

**Постановка невирішених проблем.** Аналіз наукових джерел засвідчує, що проблема навчальної аналітики недостатньо висвітлена у вітчизняному науковому просторі. Водночас глобалізаційні виклики актуалізують проблему більш досконалого вивчення питання організації педагогічного моніторингу якості засвоєння матеріалу студентами в процесі професійної підготовки в умовах змішаного навчання. Невизначеність педагогічних аспектів баз даних є вагомим чинником, що стримує розвиток навчальної аналітики в ресурсо-орієнтованому освітньому середовищі.

**Мета статті** – теоретично узагальнити сутність навчальної аналітики та визначити інструменти й алгоритм її використання в процесі контролю та оцінювання рівня професійної підготовки майбутніх учителів фізичної культури в умовах змішаного навчання як інструменту підвищення якості освіти.

**Виклад основного матеріалу дослідження.** У довіднику ЮНЕСКО термін «аналітика» потрактовується як процес комп'ютерного збирання та обробки даних, важливих для прийняття управлінських рішень (Buckingham, 2012). Аналіз науково-методичної літератури дозволяє стверджувати, що термін «навчальна аналітика» виник в освітньому просторі 2009 року (Baker, Yasef, 2009). У широкому значенні під цим терміном розуміється концепція використання так званих «великих даних» та програмного забезпечення з метою збирання та обробки інформації про різні аспекти освітнього процесу. Зазвичай сюди відносять дані про навчальну активності – перегляд текстів або відео, виконання практичних завдань, спілкування на форумі тощо.

На думку бельгійських вчених у галузі інформаційних технологій E. Duval та K. Verbert (2008), навчальна аналітика є процесом збирання «цифрових слідів», які залишають студенти, і використання цих «слідів» для покращення процесу навчання»

Дослідники D. Gašević, S. Dawson та G. Siemens (2015) визначили навчальну аналітику як галузь, що досліджує масиви даних студентів шляхом цифрового відслідковування (збирання, аналіз та обчислення та візуалізації) задля покращення освітнього процесу. У цьому контексті джерела навчальної аналітики – це процеси та електронні дані, що відслідковуються і верифікуються з метою планування і прийняття рішень. Досліджуючи дану проблему, згодом науковці довели, що цифрові архіви систем управління навчанням можна зберігати та аналізувати для виявлення закономірностей навчальної поведінки задля характеристики ефективності освітніх практик.

Товариство з вивчення аналітики SoLAR потрактує навчальну аналітику як процес вимірювання, збирання, аналізу й обробки даних про студентів та їх активності для розуміння і оптимізації навчання та умов, в яких воно відбувається (Society for Learning Analytics Research, 2012). Дане визначення зміщує акцент на студента як суб'єкта навчання, оскільки предметом вивчення є модернізація освітнього процесу, що своєю чергою, окреслює педагогічний контекст, а саме можливість створення профілів студентів, використання методів моделювання освітнього середовища, а відтак реалізацію персоналізованого та адаптивного навчання.

Означену домку поглиблюють американські науковці L. Johnson (2014) зі співавторами. Вони визначили навчальну аналітику як галузь, що фокусується на досягненні моделей використання набору електронних даних про студентів, спрямованих на підтримку й розробку системи персоналізованого навчання у вищій школі, а саме – на створення та обмін інформацією, сценаріїв формування знань.

За даними науковців R. Baker & K. Yasef (2009), сучасні дослідники освітніх автоматизованих даних зосереджені на такій проблематиці:

- індивідуальне навчання за допомогою освітнього програмного забезпечення,
- колаборативне навчання з використанням комп'ютера та веб-технологій,
- комп'ютерно-адаптивне тестування (і тестування загалом),
- удосконалення ресурсо-збагачених моделей, тобто моделей, які використовуються в інтелектуальних системах навчання;



Як видно з Рис. 1, концепція змішаного навчання достатньо проста. Але впровадження такого навчання у практику ЗВО іноді викликає певні труднощі. Зосібна це стосується використання конкретних аналітичних даних про активність студентів та їхню успішність з метою вдосконалення курсу та підвищення якості навчання. У традиційному спілкуванні викладач використовує багато інструментів для такого аналізу – опитування, бесіди, спостереження, різні види контролю. Електронний формат навчання вимагає застосування додаткових засобів зв'язку між суб'єктами освітнього процесу, аналізу та контролю навчальних результатів студентів для моделювання та прогнозування ймовірного успіху окремого студента в конкретному курсі.

А. G. Riccio (2014) наголошує, що базовими ефективними стратегіями використанням навчальної аналітики в змішаних курсах задля профілювання студентів та відслідковування їхніх навчальних досягнень є такі: 1) своєчасне виявлення труднощів в оволодінні певним контентом; 2) регулювання та контроль академічної активності; 3) розробка емпіричної бази щодо планування освітньої програми та стратегії індивідуального академічного і професійного розвитку.

Для оцінки цілей рівня аналізу, синтезу у змішаному курсі В. Кухаренко рекомендує створювати сценарії, спрямовані на сприяння у зміні навчання з одного контексту на інший. Науковець рекомендує використовувати з аналітичною метою три групи оцінок: формальні, автентичні та неформальні. *Формальні оцінки* забезпечують системне вимірювання едукативного прогресу студентів. *Автентичні оцінки* відображають здатність студента застосовувати знання, вміння та відносини до реальних проблем. *Неформальне* оцінювання дозволяє виміряти рівень розуміння студентами навчального матеріалу. Ми погоджуємося з твердженням В. Кухаренка про те, що в електронному (або змішаному) курсі можна вести контроль за: 1) активністю у вигляді кількості відвідувань курсу (сайту), часу, витраченого на виконання завдань; 2) продуктивністю роботи студентів у форумах та чатах (кількість реакцій, аргументованість); 3) даними електронного тестування (кількість спроб, кількість набраних балів, типові помилки); 4) якістю виконання практичних завдань (Кухаренко, 2016, с. 221-222).

Найбільша складність для викладача полягає у встановленні взаємозв'язків означених показників з рівнем якості навчання, а отже, професійної підготовки. Проведене дослідження свідчить, що цей взаємозв'язок встановлюється на рівні досягнення студентом запланованих у курсі цілей навчання та типом технології, що будуть ефективними для досягнення таких результатів. Розглянемо це на прикладі нормативної дисципліни «Адаптивне фізичне виховання» для студентів другого освітнього рівня магістр. Метою дисципліни є формування та вдосконалення базових професійно-педагогічних знань, вмінь та навичок, необхідних для організації та проведення фізкультурно-оздоровчої і реабілітаційної роботи з особами із функціональними обмеженнями при різних нозологіях.

У Таблиці 2 представлено авторську модель забезпечення запланованих цілей (результатів) навчання з дисципліни «Адаптивне фізичне виховання» у змішаному (комбінованому, гібридному) курсі, коли викладач поєднує традиційні та цифрові інструменти організації освітнього процесу.

Як видно з Таблиці 2, використання засобів навчальної аналітики у змішаному курсі значно розширює освітній арсенал педагога: цифрові інструменти статистики, що інтегруються з очними технологіями моніторингу і контролю дозволяють викладачам миттєво відстежувати активність студентів (відвідування занять, залученість в навчальний процес, взаємодію на рівнях студент-студент, студент-викладач, студент-контент; вимірювати рівень засвоєння знань, умінь і навичок, включаючи такі показники, як кількість завдань – створених, поданих або оцінених. Отже, завдяки тому, що навчальні операції є автоматизованими (не містять суб'єктивного складника), можуть бути негайно записані, узагальнені та додані до інституційної бази даних, змішане освітнє середовище забезпечує нові підходи та шляхи для агрегації широкого спектру відомостей щодо студентів, їхню академічну активність та успішність, ефективність освітніх заходів у конкретному курсі, рівень засвоєння матеріалу.

**Висновки і перспективи подальших розвідок із напрямку.** Попри те, що проблема використання навчальної аналітики як інструменту моніторингу якості освіти в умовах змішаного навчання потребує подальшого вивчення, вважаємо, що її використання має значні переваги щодо організації та забезпечення успішності студентів, зосібна рівня професійної підготовленості майбутніх учителів фізичної культури. По-перше, шляхом детального аналізу даних щодо активностей студентів у курсі, навчальна аналітика може значно покращити стратегії безпосередньо викладання та навчання (вибір змісту освітнього контенту та використання його різних типів, упорядкування матеріалу в курсі, види завдань для самостійного опрацювання, строки опрацювання матеріалу, забезпечення формувального оцінювання тощо). По-друге, використання навчальної аналітики забезпечує поздовжній аналіз закономірностей на багатьох рівнях та прогнозування поведінку студентів у курсі, дозволяє створювати та використовувати автоматизовані системи сповіщень про академічні результати студентів і в разі необхідності обирати відповідні стратегії підтримки, а відтак може покращити здатність ідентифікувати ризики, диференціювати слухачів за рівнем успішності й здійснювати необхідний вплив.

**Перспективи подальших досліджень** вбачаємо у розширенні напрямів використання навчальної аналітики у професійній підготовці майбутніх учителів фізичної культури в умовах змішаного навчання.

**Інструменти організації змішаного навчання та моніторингу рівня навчальних досягнень майбутніх учителів фізичної культури в курсі «Адаптивне фізичне виховання»**

Результати навчання	Традиційне навчання	Електронне навчання
Відтворити основоположні поняття: «адаптивна фізична культура», «адаптивне фізичне виховання», «спосіб життя», «здоровий спосіб життя», «інвалід», «обмеження життєдіяльності», «біосоціо-психологічний гомеостаз», «реабілітація», «реабілітаційний потенціал», «соціалізація», «соціальна інтеграція»;	читання підручників з друкованою основою; прослуховування та конспектування лекцій, перегляд презентацій	використання цифрових інструментів для збору та аналізу даних; аналіз ідей та інформації в цифровому діапазоні ресурсів; порівняння цифрових текстів, використання цифрових інструментів (блоги, wiki, інтерактивні плакати тощо)
визначити компоненти адаптивної фізичної культури, їх мету та особливості;	аналіз ідей та інформації на основі використання текстових друкованих джерел (підручники, навчальні посібники, конспекти лекцій); бесіди та обговорення під керівництвом викладача, дискусійні групи; порівняння текстів та демонстраційних матеріалів	аналіз ідей та інформації на основі використання електронних підручників та відкритих інтернет-джерел; опрацювання мультимедійних ресурсів, OER, веб-сайтів, цифрових документів; обговорення (синхронні та асинхронні) засобами електронної пошти, обмін повідомленнями у чатах, соціальних медіа; дискусійних форумах, на вебінарах
виділити принципи, методи, форми та засоби адаптивного фізичного виховання;		
класифікувати функціональні обмеження осіб залежно від тяжкості захворювання і порушень життєзабезпечення (інваліди I, II, і III групи); залежно від нозологічних ознак (інваліда по зору, слуху, з порушеннями мовлення, опорно-рухового апарату, інтелекту та ін.);	Використання каталогів для пошуку, оцінки й узагальнення інформації та ідей; екскурсії в реабілітаційні заклади для збору даних та їх аналізу; виконання практичних вправ, групових та індивідуальних практичних проєктів; проведення лабораторних досліджень; ділові ігри та дослідницькі завдання	прослуховування підкастів, перегляд відео; робота з тренажерами-симуляторами; з інтерактивними плакатами, 3D-моделювання, віртуальні лабораторії, екскурсії, створення інтелект-карт
аргументувати особливості організації навчального процесу з фізичного виховання людей з обмеженими фізичними можливостями;		
рекомендувати програму роботи з фізичного виховання для людей з обмеженими можливостями при різних нозологіях з урахуванням віку	створення портфоліо у вигляді висловлювання, есе, звіту, фізичних моделей, ілюстрацій	створення, обмін та зберігання цифрових ресурсів: документи, моделі, презентації, слайд-шоу (фотографії, відео, анімація), блогів, електронних портфоліо тощо
Засоби моніторингу/аналітики	<i>відстеження показників участі:</i> контроль відвідування аудиторних занять; бесіди, спостереження; повнота висловлювань та відповідей на запитання викладача; активність у занятті (доповнення, уточнення, робота з рекомендованими та додатковими джерелами тощо); <i>використання інструментів контролю знань:</i> усний і письмовий контроль (проміжний, підсумковий) – перевірка словників, зошитів для самопідготовки, друковані тестові завдання різних конструкцій	<i>відстеження показників участі:</i> частота і тривалість перебування у віртуальному середовищі; кількість переглядів електронних посібників, навчального відео чи відвідувань сайту дисципліни; кількість коментувань спільних документів; реакції в соціальних мережах, дописи в блогах та вікі-сервісах, глосаріях та ін. (агрегація та кластеризація, майнінг) з використанням програмного забезпечення та/або хмарних обчислень; <i>використання цифрових інструментів контролю знань:</i> онлайн-вікторини, інтерактивні вправи, мультимедійні тести (кількість спроб, типові помилки з миттєвим підрахунком та візуалізацією) на базі штучного інтелекту та інструментів відстеження в системі управління навчанням



### Список використаних джерел

- Быстрова, Т. Ю., Ларионова, В. А., Сеницын, Е. В., Толмачев, А. В. (2018). Учебная аналитика MOOK как инструмент прогнозирования успешности обучающихся. *Вопросы образования*, 4, 139-166.
- Кухаренко, В. М. (та ін.) (2016). *Теорія та практика змішаного навчання*. Харків: «Міськдрук»: НТУ «ХП». *Учебная аналитика*. Взято з <https://bit.ly/31SRcTc>.
- Шваб, К. (2016). *Технологии Четвертой промышленной революции*. Взято з <https://reader.bookmate.com/VkvEHgz0> (дата обращения 21.08.2020).
- Baker, R., & Yacef, K. (2009). The State of Educational Data Mining in 2009: A Review and Future Visions. *Journal of Educational Data Mining*, 1, 3-17.
- Beattie, S., Woodley, C., & Souter, K. (2014). Creepy Analytics and Learner Data Rights. In B. Hegarty, J. McDonald, & S.-K. Loke (Eds.), *Rhetoric and Reality: Critical perspectives on educational technology, Proceedings ascilite Dunedin* (pp. 421-425).
- Brown, M. (2011). Learning Analytics: The Coming Third Wave. *First International Conference on Learning Analytics and Knowledge, LAK' 11*, 134.
- Buckingham, S. S. (2012). Learning Analytics. UNESCO Policy Brief. UNESCO IITE. Retrieved from <http://iite.unesco.org/publications/3214711>
- Duval, E., & Verbert, K. (2008). On the role of technical standards for learning technologies. *IEEE Transactions on Learning Technologies*, 1 (4), 229-234.
- Ferguson, R. (2012). Learning analytics: drivers, developments and challenges. *International Journal of Technology Enhanced Learning*, 4 (5/6), 304-317.
- Gasevic, D., Dawson, S., & Siemens, G. (2015). Let's not forget: Learning analytics are about learning. *TechTrends*, 59 (1), 64-71.
- Huda, M., Shahrill, M., Maselena, A., Jasmi, K. A., Mustari, I., Basiron, B. (2017). Exploring Adaptive Teaching Competencies in Big Data Era. *International Journal of Emerging Technologies in Learning*, 12(3), 68-83.
- Kotsiantis, S., & Tselios, N. (2014). Andromahi Filippidi, Vassilis Komis. *International Journal of Technology Enhanced Learning List*, 5 (2), 130-150. DOI: <https://doi.org/10.1504/IJTEL.2013.059088>
- Larusson, J. A., & White, B. (Eds.). (2015). Learning Analytics: From Research to Practice. *Technology, Knowledge, and Learning*, 20 (3), 357-360. DOI: <https://doi.org/10.1007/s10758-015-9244-x>
- Picciano, A. G. (2014). Big Data and Learning Analytics in Blended Learning Environments: Benefits and Concerns. *International Journal of Artificial Intelligence and Interactive Multimedia*, 2 (7), 35-43.
- Richards, N. M., & King, J. H. (2013). Three paradoxes of big data. *Stanford Law Review Online*, 66, 41-46
- Rodríguez-Triana, M. J., Prieto, P., Martínez-Monés A., Asensio-Pérez, J. I., & Dimitriadis, Y. (2018). The teacher in the loop: customizing multimodal learning analytics for blended learning. In *Proceedings of the 8th International Conference on Learning Analytics and Knowledge (LAK'18)*. Association for Computing Machinery, New York, NY, USA, 417-426. DOI: <https://doi.org/10.1145/3170358.3170364>
- Siemens, G. (2013). Learning analytics: The emergences of a discipline. *American Behavior Scientist*, 57 (10), 1380-1400.
- Siemens, G., & Gasevic, D. (2012). Guest Editorial-Learning and Knowledge Analytics, *Educational Technology & Society*, 15 (3), 1-2. *Society for Learning Analytics Research*. (2012). Retrieved from <http://www.solaresearch.org/about/> [accessed 20.08.2020]
- Weber, C., Biswell, C., & Behrens, W. (2014). *Exploring critical issues in gifted education: A case studies approach*. Waco, TX: Prufrock Press.

### References

- Baker, R. & Yacef, K. (2009). The State of Educational Data Mining in 2009: A Review and Future Visions. *Journal of Educational Data Mining*, 1, 3-17 [in English].
- Beattie, S., Woodley, C., & Souter, K. (2014). Creepy Analytics and Learner Data Rights. In B. Hegarty, J. McDonald, & S.-K. Loke (Eds.), *Rhetoric and Reality: Critical perspectives on educational technology, Proceedings ascilite Dunedin*, 421-425 [in English].
- Brown, M. (2011). Learning Analytics: The Coming Third Wave. *First International Conference on Learning Analytics and Knowledge*, LAK' 11, 134 [in English].

- Bystrova, T., Larionova, V., Sinitsyn, E., Tolmachev, A. (2018). Uchebnaya analitika MOOC kak instrument prognozirovaniya uspehnosti obuchayuschihhsya [Learning Analytics in Massive Open Online Courses as a Tool for Predicting Learner Performance]. *Voprosyi obrazovaniya [Educational Studies Moscow]*, 4, 139-166 [in Russian].
- Buckingham, S. S. (2012). Learning Analytics. UNESCO Policy Brief. UNESCO IITE. 2012. Retrieved from <http://iite.unesco.org/publications/3214711> (in English).
- Duval, E., & Verbert, K. (2008). On the role of technical standards for learning technologies. *IEEE Transactions on Learning Technologies*, 1 (4), 229-234 [in English].
- Ferguson, R. (2012). Learning analytics: drivers, developments and challenges. *International Journal of Technology Enhanced Learning*, 4 (5/6), 304-317 [in English].
- Gasevic, D., Dawson, S., & Siemens, G. (2015). Let's not forget: Learning analytics are about learning. *TechTrends*, 59 (1), 64-71 [in English].
- Huda, M., Shahrill, M., Maselena, A., Jasmi, K. A., Mustari, I., & Basiron, B. (2017). Exploring Adaptive Teaching Competencies in Big Data Era. *International Journal of Emerging Technologies in Learning*, 12(3), 68-83 [in English].
- Kotsiantis, S., & Tselios, N. (2014). Andromahi Filippidi, Vassilis Komis. *International Journal of Technology Enhanced Learning List*, 5 (2), 130-150. DOI: <https://doi.org/10.1504/IJTEL.2013.059088> [in English].
- Kukhareenko, V. M. (Eds.). (2016). *Teoriia ta praktyka zmishanoho navchannia [Theory and Practice of Blended Learning]*. Kharkiv, Ukraine: NTU «KPI» [in Ukrainian].
- Larusson, J. A., & White, B. (Eds.). (2015). Learning Analytics: From Research to Practice. *Technology, Knowledge, and Learning*, 20 (3), 357-360. DOI: <https://doi.org/10.1007/s10758-015-9244-x> [in English].
- Picciano, A. G. (2014). Big Data and Learning Analytics in Blended Learning Environments: Benefits and Concerns. *International Journal of Artificial Intelligence and Interactive Multimedia*, 2 (7), 35-43 [in English].
- Richards, N. M., & King, J. H. (2013). Three paradoxes of big data. *Stanford Law Review Online*, 66, 41-46 [in English].
- Rodríguez-Triana, M. J., Prieto, P., Martínez-Monés A., Asensio-Pérez, J. I., & Dimitriadis, Y. (2018). The teacher in the loop: customizing multimodal learning analytics for blended learning. In *Proceedings of the 8th International Conference on Learning Analytics and Knowledge (LAK'18)*. Association for Computing Machinery, New York, NY, USA, 417-426. DOI: <https://doi.org/10.1145/3170358.3170364> [in English].
- Shvab, K. (2016). *Tehnologii Chetvertoy promyshlennoy revolyutsii [The Fourth Industrial Revolution]*. Retrieved from <https://reader.bookmate.com/VkvEHgz0> [in Russian].
- Siemens, G. (2013). Learning analytics: The emergences of a discipline. *American Behavior Scientist*, 57 (10), 1380-1400 [in English].
- Siemens, G., & Gasevic, D. (2012). Guest Editorial-Learning and Knowledge Analytics, *Educational Technology & Society*, 15 (3), 1-2 [in English].
- Society for Learning Analytics Research*. (2012). Retrieved from <http://www.solaresearch.org/about/> (in English).
- Uchebnaya analitika [Learning Analytics]*. Retrieved from <https://bit.ly/31SRcTc>. [in Russian].
- Weber, C., Biswell, C., & Behrens, W. (2014). *Exploring critical issues in gifted education: A case studies approach*. Waco, TX: Prufrock Press.

#### **DANYSKO O.**

Poltava V. G. Korolenko national pedagogical University, Ukraine

#### **PEDAGOGICAL ASPECTS OF USING EDUCATIONAL ANALYTICS AS A TOOL FOR SUCCESS AND QUALITY IMPROVEMENT MONITORING OF FUTURE PHYSICAL CULTURE TEACHERS' PROFESSIONAL TRAINING IN CONDITIONS OF BLENDED LEARNING**

The article is devoted to defining the essence of the concept 'educational analytics' as an automated process of collecting, measuring, analyzing and visualizing data about the subjects of educational process in order to improve the educational environment. The algorithms of using educational analytics to control and evaluate the level of professional training of future physical culture teachers in conditions of blended learning as a tool of improvement the education quality are characterised.

It has been found that blended learning, based on the use of information and communication technologies, contains a significant amount of digital data of online learning systems and a wide range of intellectual analysis to improve the academic success of both the individual student and the educational process as a whole.

The study characterizes the types of combining full-time and e-learning education according to the level of process technologies. Basic effective strategies of using educational analytics in blended courses for students' profiling and their academic achievements tracking (timely detection of difficulties in mastering certain content; regulation and control of academic activity; development of an empirical framework for educational programme planning and individual academic and professional development strategies) are identified. The key objects of educational analytics in blended learning are characterized (student activity in the form of number of course (Web site)visits; time, spent on tasks' fulfilment; student productivity in forums and chats (number of reactions,

argumentation); electronic testing data (number of attempts, the number of points scored, typical mistakes); the quality of practical tasks' fulfilment).

The author's algorithm of using tools and strategies for organizing of blended learning and monitoring the level of educational achievements of future physical culture teachers while the course 'Adaptive Physical Education' is presented. The results of empirical research show that blended educational environment provides new approaches and ways to aggregate a wide range of information about students, their academic activity and success, the effectiveness of educational activities in a particular course, the level of mastering the material. It is emphasized that the use of educational analytics provides an opportunity to predict students' success and determine the effectiveness of educational courses, and thus allows timely to choose strategies of students' support and to correct the quality of educational content.

**Key words:** *educational analytics, blended learning, quality of education, professional training, future physical culture teachers*

Стаття надійшла до редакції 4.09.2020 р.

УДК 378.22.013.42:373(073)  
<https://doi.org/10.33989/2075-146x.2020.26.227512>

**ЮЛІЯ ДЕМЧЕНКО**

Департамент охорони здоров'я та соціальних служб, шт. Вашингтон, США

## **ОРГАНІЗАЦІЙНО-ДИДАКТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ ФАХІВЦІВ ІЗ СОЦІАЛЬНОЇ РЕАБІЛІТАЦІЇ В США**

У статті проаналізовано організаційні та змістові особливості професійної підготовки фахівців із соціальної реабілітації у закладах вищої освіти США. Схарактеризовано дворічні програми для здобуття освітнього ступеня «Асоціат» у коледжах США, чотирирічні бакалаврські та міждисциплінарні магістерські університетські програми професійної підготовки фахівців із соціальної реабілітації. Визначено спільні ознаки цих програм для кожного з освітніх ступенів. Встановлено, що професійна підготовка здійснюється на міждисциплінарній основі шляхом інтеграції загальнонаукових, професійних і спеціалізованих знань, широкого запровадження елективних курсів. Визначено три моделі навчання фахівців із соціальної реабілітації: традиційно-дидактичну, проблемно-пошукову і фасилітовану. З'ясовано, що система професійної підготовки забезпечує умови для професійного самовизначення, саморозвитку і самовдосконалення.

**Ключові слова:** фахівець, соціальна реабілітація, професійна підготовка, модель навчання

**Постановка проблеми в загальному вигляді.** Актуальність проблеми дослідження зумовлена посиленням тенденції взаємозв'язку і взаємозалежності країн та народів світу, глобалізаційними та інтеграційними процесами розвитку суспільства, інтернаціоналізацією економіки, освіти, науки, культури, стрімким розвитком інформаційних технологій, динамічними змінами на ринку праці та його новими вимогами до професійної підготовки фахівців соціальної сфери. Професійна діяльність фахівців із соціальної реабілітації передбачає врахування специфіки контингенту слухачів за віком, соціальною зрілістю, професійною спрямованістю, життєвим і професійним досвідом, мотивами навчання. Це люди найманої праці, безробітні, пенсіонери, колишні військовослужбовці, мігранти, представники національних меншин, інваліди, які утворюють багаточисленну «групу ризику», що потребує соціальної і професійної реабілітації, підтримки. Професійна підготовка фахівців із соціальної реабілітації в США має свої особливості, зумовлені соціальними, психологічними, віковими і гендерними чинниками, врахування яких є необхідною умовою при розробці змісту освітніх програм, визначенні форм організації навчання, використанні відповідних технологій навчання.

**Аналіз найвагоміших публікацій.** Важливе значення для дослідження мають фундаментальні наукові праці американських дослідників з проблем соціальної та професійної реабілітації (Brill, 1985; Clubok, 1984; McClam, & DeVoe, 1982; Schram, & Mandell, 1983; Slark, 1980; Tower, 1989; Woodside, 1989).

**Мета статті** – проаналізувати організаційні та змістові особливості професійної підготовки фахівців із соціальної реабілітації у вищих навчальних закладах США.

**Виклад основного матеріалу.** Заклади вищої освіти США, де готують фахівців із соціальної реабілітації, поділяють на дворічні коледжі, що пропонують програми професійної підготовки за освітнім ступенем «Асоціат» (інколи «Бакалавр»), та на університети, в яких передбачено програми професійної підготовки за освітнім ступенем «Бакалавр» і «Магістр». Зважаючи на подальший розвиток соціальної реабілітації та розширення сфер її застосування освітні програми підготовки фахівців із соціальної реабілітації постійно вдосконалюють, намагаючись готувати висококваліфікованих фахівців відповідно до викликів американського суспільства. Об'єктами дослідження стали дворічні коледжі й університети США, що мають акредитації різних організацій і відкриту політику зарахування.

Зауважимо, що професійна підготовка фахівців із соціальної реабілітації відрізняється за своїм змістом і функційним призначенням. Фахівець із соціальної реабілітації повинен мати відповідну соціологічну, психологічну, педагогічну, юридичну та медичну підготовку, володіти певними методами впливу на клієнта, уміти знаходити контакти з необхідними державними, політичними та громадськими організаціями та установами (Clubok, 1984). Базовою характеристикою професій соціальної сфери незалежно від профілю і спеціалізації є здатність забезпечувати допустиме і доцільне посередництво між особистістю, сім'єю, з одного боку, і суспільством, державними і громадськими структурами – з іншого; виконувати роль партнера, сполучної ланки між особистістю і соціумом, між дітьми і дорослими, сім'єю і суспільством, уміти працювати в умовах неформального спілкування, сприяючи появі і прояву ініціативи, активної, суб'єктивної позиції клієнта; уміти будувати відносини з ним на рівних, на основі діалогу; співчувати, співпереживати клієнту при вирішенні його проблем (Tower, 1989).

У контексті проблеми дослідження варто схарактеризувати заклади вищої освіти США, в яких досліджувались особливості професійної підготовки фахівців із соціальної реабілітації, для окреслення соціальних та економічних аспектів, що наявні в певних географічних регіонах та які мали вплив на рівень громадської, державної, місцевої підтримки в розробленні програм професійної підготовки фахівців із соціальної реабілітації.

Центральний громадський коледж штату Орегон («Central Oregon Community College») заснований у 1949 році, пропонує різні академічні та сертифікатні програми («Human Services»), зокрема: «Addiction Studies and Human Services – Associate of Applied Science (AAS)», «Addiction Studies and Human Services – Two Year Certificate of Completion (CC2)». Коледж має акредитацію Північно-Західної комісії коледжів та університетів. Результати навчання за освітньою програмою «Addictions Studies and Human Services, AAS» спрямовані на: здатність перевіряти та оцінювати клієнтів (аналіз, діагностика, запис, поширення інформації для надання послуг із соціальної реабілітації); здатність інтегрувати знання про культурне різноманіття клієнтів; здатність спільно розробляти ефективний та чіткий план підтримки шляхом діагностики потреб клієнтів, вибору відповідних заходів; знання відповідних джерел та використання ресурсів для підтримки клієнтів; володіння навичками втручання з метою змін (агент змін для клієнтів); цінності та етику, які є невід'ємними для професії, пов'язаної з соціальними послугами; усвідомлення людських цінностей і культурних упереджень; навички професійного спілкування і комунікації; навички письма, ведення клінічної документації; етика поведінки з клієнтами тощо (Central Oregon Community College, 2020).

На основі аналізу організації професійної підготовки із соціальної реабілітації у дворічних коледжах виокремлено спільні особливості, які властиві цим закладам освіти. Навчання за освітнім ступенем «Асоціат» у коледжах відбувається за дворічною програмою підготовки та спрямоване на підготовку студентів безпосередньо за робочими спеціальностями. Однак у багатьох коледжах поширена трансферна програма («Transfer Programme»), коли після закінчення дворічного коледжу студент має змогу продовжити навчання для отримання освітнього ступеня «Бакалавр» через переведення на вищий (третій) курс навчального закладу-партнера («Human Services - Associate of Arts Oregon Transfer (AAOT)»). Навчальні кредити, отримані студентом на перших двох курсах, зараховують до загальних кредитів, необхідних для здобуття освітнього ступеня «Бакалавр». Іншою перевагою навчання у дворічному коледжі є порівняно невисокі вимоги до абітурієнтів: коледжі зрідка вимагають від вступників результатів тестування «Scholastic Assessment Test» («SAT») або «American College Testing» («ACT»); вимоги до знань англійської мови й математики значно нижчі, ніж в університетах; наявна програма попередньої вступної підготовки, що допомагає забезпечити абітурієнтів необхідним набором знань для успішного вступу до коледжу. Серед переваг навчання за дворічною програмою варто назвати те, що вже після закінчення коледжу студенти можуть працювати безпосередньо за спеціальністю, а також мають змогу перевірити свої знання, уміння й навички перед продовженням навчання в університеті (Johnson, Sparkman-Key, & Kalkbrenner, 2017).

Поряд із перевагами навчання у дворічних коледжах (Woodring College of Education, Santa Ana College та ін.) існують і недоліки, найсуттєвішим із яких є той факт, що роботодавці часто не вважають випускників із ступенем асоціата як достатньо кваліфікованих фахівців, а державні установи, зазвичай, вимагають завершеної вищої освіти. Це гальмує, а в деяких випадках унеможливає кар'єрне зростання та рівень оплати праці, спонукає абітурієнтів здобувати повну вищу освіту. Крім того, певні кредити, які склав студент, не зараховують у випадку переведення на третій курс бакалаврату, якщо заклад, який приймає, не має трансферної угоди з коледжем (Slark, 1980).

Наступний етап дослідження спонукає до з'ясування особливостей організації чотирирічної професійної підготовки із соціальної реабілітації в університетах. Університет Північної Дакоти («University of North Dakota») є державним дослідницьким університетом у м. Гранд-Форкс, штат Північна Дакота. Університет Північної Дакоти був заснований у 1883 році як заклад із потужним гуманітарним фондом, згодом розширений для наукових досліджень. Університет акредитований Комісією з вищої освіти і входить до 25 найбільш креативних навчальних закладів у США. Університет постійно вдосконалює програму підготовки фахівців із соціальної реабілітації («Bachelor of Science in Rehabilitation and Human Services») надаючи фінансову підтримку дослідженням студентів і викладачів. Змістове наповнення програми охоплює систему фахових знань та умінь з: сучасних питань процесу реабілітації, соціологічних методів дослідження, соціологічної статистики, соціальної психології, вікової психології і педагогіки, фармакології та психічного здоров'я людини, геронтології, транскультурних аспектів охорони здоров'я, протезування та ортопедії, кримінального судочинства, соціальної роботи, фізичної реабілітації людей з особливими потребами, соціальної комунікації тощо (University of North Dakota, 2020b).

На основі аналізу організації професійної підготовки фахівців із соціальної реабілітації в університетах США виокремлено спільні особливості, які властиві цим закладам освіти. Чотирирічна програма підготовки студентів в університетах дає змогу отримати освітній ступінь «Бакалавр», що означає повноцінну вищу освіту. Варто зазначити критерії, яким повинен відповідати абітурієнт під час вступу на чотирирічну програму фахівців із соціальної реабілітації за освітнім ступенем «Бакалавр». Серед інших критеріїв вступу до університету: для випускників шкіл – обов'язкове проходження тестів «SAT» або «ACT», для підтвердження своїх знань англійської мови та математики на

рівні не нижче від 1000 для «SAT» і 21 для «ACT»; для випускників дворічних коледжів, що не є партнерами трансферної угоди, – обов'язкове складання додаткових кредитів для відповідності рівню університетських вимог третього курсу підготовки (University of North Dakota, 2020a).

На відміну від дворічних коледжів, графік навчання в університетах не вирізняється гнучкістю, більшість предметів має чітко регламентований графік, що породжує певні незручності для студентів, які працюють. Крім того, для отримання фінансової допомоги федеральних чи державних програм студент повинен задовольняти вимоги академічної успішності, квартальний сукупний середній бал «GPA» має бути не нижчим від 2,7. Підтвердженням успішного навчання та передумовою для отримання диплома бакалавра є виконання курсової роботи.

Заслужують на увагу міждисциплінарні магістерські програми американських університетів (University of Illinois at Springfield, Nova Southeastern University Wake Forest University, University of Nebraska, Regent University, Liberty University, California State University of Northridge), що фокусуються на різних соціальних аспектах, зокрема: «Магістр із соціальної реабілітації» (Master's in Human Services), Магістр наук із управління соціальною та сімейною реабілітацією» (Master of Science in Human and Family Services Administration), «Магістр із соціальної реабілітації та захисту дітей» (Master of Human Services in Child Protection), «Магістр мистецтв із соціальної реабілітації» (Master of Arts in Human Services), «Магістр наук з асистування та соціальної реабілітації» (Master of Science in Assistive Technology Studies and Human Services) та ін. Випускники отримують можливість широкого працевлаштування у різних соціальних центрах виховання дітей та підлітків, департаментах у справах шлюбу та сім'ї; центрах посттравматичного та кризового консультування; департаментах професійної реабілітації населення тощо.

Аналізуючи віковий розподіл студентів в досліджуваних навчальних закладах зазначимо, що в університетах більшість (60 – 80 %) студентів представлена молоддю від 18 до 25 років, у той час як студенти віком до 18 років становлять лише 1 – 2 %. Стосовно дворічних коледжів США зауважимо, що кількість студентів віком до 18 років становить незначний відсоток слухачів (6 – 7 %). Вікові групи студентів від 18 до 25 років та старші ніж 25 років є приблизно рівними практично в усіх коледжах. Віковий розподіл студентів у дворічних коледжах США наочно відображає дію програми «Освіта впродовж життя», спонукаючи до висновку про те, що соціальна реабілітація – перспективна галузь для майбутньої професійної діяльності молоді, а також людей старшого віку, які вже працюють у соціальній сфері та яким необхідно вивчати нові технології.

Зміст підготовки фахівців із соціальної реабілітації містить обов'язковий і вибірковий складники, загальну та фахову підготовку. Загальна підготовка представлена соціально-гуманітарними дисциплінами, а фахова підготовка – загальними фаховими дисциплінами та спеціальними дисциплінами концентрації. Крім того, студенти мають змогу розширити свій світогляд завдяки факультативним курсам соціально-гуманітарного напрямку (Chenault, 1975). В основу структурування змісту підготовки фахівців із соціальної реабілітації у США покладено такі принципи: системності, науковості, соціалізації, професійної спрямованості, циклічності, соціально-економічної детермінованості, доступності, неперервності, відкритості, індивідуалізації, диференціації, свободи вибору, варіативності, практичної спрямованості, особистісно орієнтованого навчання, самоорганізації і самонавчання; життєвої та професійної перспективи, проблемно-ситуативної організації навчання, актуалізації результатів навчання. Дослідження підтвердило, що творче врахування цих принципів сприяє конкретизації змісту, мети, завдань навчання фахівців із соціальної реабілітації, підвищенню ефективності використання інноваційних форм і технологій організації навчальної діяльності та її результативності, а також забезпечує гнучкість процесу навчання (Johnson, Sparkman-Key, & Kalkbrenner, 2017).

У практичному досвіді організації професійної підготовки фахівців із соціальної реабілітації використовують три моделі навчання: традиційно-дидактичну, проблемно-пошукову і фасилітовану. Перевага надається фасилітованій, концептуальною ідеєю якої є ідея цілісного професійно-особистісного формування фахівця із соціальної реабілітації як суб'єкта освітнього процесу впродовж усього періоду навчання і подальшої професійної діяльності. Відповідно до цих моделей педагогічні технології навчання представлені трьома групами: традиційно-дидактичні (демонстрація, опитування, відповіді на запитання), проблемно-пошукові (дискусії, проблемні ситуації, бесіди) і фасилітовані (інтерактивні технології «круглого столу», «мозкова атака», «кейс-навчання» тощо).

Установлено, що американські педагоги надають перевагу інтерактивним технологіям: груповим, ігровим, рефлексивним, комбінованим, інтегрованим, проектним, інформаційно-комунікаційним, суттєвими особливостями яких є проблемний характер навчання на основі співпраці, партнерства та діалогу. Ефективне використання інтерактивних технологій сприяє залученню студентів до процесу пізнання, розвитку критичного мислення, активності, самостійності, формуванню професійного світогляду, рефлексії власної навчально-пізнавальної діяльності шляхом оперативного визначення її результатів, моделюванню життєвих ситуацій, створенню атмосфери співдружності і співпраці тощо.

**Висновки.** Отже, професійна підготовка фахівців із соціальної реабілітації в США здійснюється за тріступеневою системою і передбачає отримання ґрунтовної фундаментальної фахової і практичної підготовки. Аналіз навчальних планів довів, що професійна підготовка здійснюється на міждисциплінарній основі шляхом інтеграції загальнонаукових, професійних і спеціалізованих знань, а також широкого запровадження елективних курсів. Характерною особливістю є створення оптимальних умов для усвідомленого професійного самовизначення, саморозвитку і самовдосконалення. Викладені відомості стануть у нагоді під час удосконалення професійної підготовки фахівців соціальної сфери в Україні для узгодженості її якості з міжнародними стандартами, з огляду на інтеграцію України до міжнародного простору.

Перспективами подальших наукових пошуків вважаємо дослідження особливостей практичної підготовки, професійного розвитку, самоосвіти та сертифікації фахівців із соціальної реабілітації в США.

## References

- Brill, N. (1985). *Working with people: the helping process*. (3rd ed.). New York, NY: Longman.
- Central Oregon Community College. (2020). *Academic Programs. Summary Programs Listing*. Retrieved from <https://www.cocc.edu/programs/default.aspx>
- Chenault, J. (1975). *Human services education and practice: an organic model*. New York, NY: Behavioral Publications.
- Clubok, M. (1984). Four-year human service programs: how they differ from Social Work. *Journal of the National Organization of Human Service Educators*, 6, 1-7.
- Johnson, K. F., Sparkman-Key, N., & Kalkbrenner, M. T. (2017). Human service students' and professionals' knowledge and experiences of interprofessionalism: implications for education. *Journal of Human Services*, 37 (1), 5-13.
- McClam, T., & DeVoe, M. (1982). National survey of human service/mental health faculty. *Journal of the National Organization of Human Service Educators*, 4, 1-5.
- Schram, B., & Mandell, B. R. (1983). *Human services: intervention strategies*. New York, NY: John Wiley & Sons.
- Slark, J. (1980). Santa Ana College Human Service Program. *Research in Education*, May 1981E0196476.
- Tower, C. (Ed.) (1989). *Field work in human service education*. Knoxville, TN: Council for Standards in Human Service Education.
- University of North Dakota. (2020a). *Accreditation*. Retrieved from <https://und.edu/about/accreditation.html>
- University of North Dakota. (2020b). *Rehabilitation and Human Services*. Retrieved from <http://undpublic.courseleaf.com/undergraduateacademicinformation/departmentscoursesprograms/rehabilitationandhumanservices/>.
- Woodside, M. (1989). The collaborative experience: Student, school, and agency responsibilities. In C. Tower (Ed.), *Field Work in Human Service Education* (pp. 73–86). Knoxville, TN: Council for Standards in Human Service Education

**DEMCHENKO J.**

Vocational Rehabilitation Counselor at Washington State Department of Social and Health Services, Washington, USA

**ORGANIZATIONAL AND DIDACTIC FEATURES OF SOCIAL REHABILITATION STUDENTS' PROFESSIONAL TRAINING IN THE USA**

The article analyzes organizational and content features of social rehabilitation students' professional training at higher education institutions in the United States. The two-year college programs for obtaining Associate's degree, four-year Bachelor's and interdisciplinary Master's degree university programs for professional training in social rehabilitation have been characterized. The peculiar features of these programs for each academic degree have been determined. It has been identified that professional training is carried out on an interdisciplinary basis by integrating general scientific, professional and subject-specific knowledge, introducing wide range of elective courses. Three models for training social rehabilitation students have been defined: traditional didactic, problem-solving and facilitated.

Preference is given to the facilitated model, the conceptual idea of which is the idea of an integral professional and personal development of a social rehabilitation student as a subject of educational process throughout the study period and further professional activities. According to these models, the key teaching technologies have been divided into three groups: traditional didactic (demonstration, asking and answering questions), problem-solving (discussions, problem-based situations, conversations) and facilitated (interactive technologies such as round-table discussions, brainstorming activities, case study etc.).

It has been found out that American college and university teachers prefer interactive (group learning, gaming, reflective, combined, integrated, project-based, information and communication) technologies, the essential features of which are the problem-based nature of co-operative learning, partnership and dialogue. Effective use of interactive technologies helps to involve students in the process of cognition, develops students' critical thinking, encourages them to participate in learning activities, become independent, develop their professional outlook, reflect upon their own educational and cognitive activities by promptly defining their learning outcomes, modeling real life situations, creating the atmosphere of community and co-operation.

It has been found out that the system of professional training provides conditions for professional self-determination, self-development and self-improvement.

*Key words: professional, social rehabilitation, professional training, training model.*

Стаття надійшла до редакції 14.11.2020 р.

УДК 378.17

<https://doi.org/10.33989/2075-146x.2020.26.227515>

**ВІКТОРІЯ ДОНЧЕНКО**

ORCID: 0000-0002-9665-7204

Українська медична стоматологічна академія, м. Полтава

## **ФОРМИ ТА МЕТОДИ НАВЧАННЯ ЗДОРОВ'ЯЗБЕРЕЖЕННЮ СТУДЕНТІВ МЕДИЧНИХ ЗАКЛАДІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ**

У статті систематизовано комплекс розвивальних методів, спрямованих на розвиток медичної освіти у сфері здоров'язбереження. Розглянуто та проаналізовано форми та методи навчання здоров'язбережувальним технологіям у процесі підготовки майбутніх фахівців медицини. Визначена значимість усіх методів і форм навчання та їх необхідність для формування готовності студентів медичних закладів вищої освіти до використання здоров'язбережувальних технологій у майбутній професійній діяльності.

**Ключові слова:** студенти, процес навчання, заклади вищої освіти, здоров'язбереження

Реформування системи вищої освіти України та зміни у сучасному суспільстві вимагають приділення особливої уваги професійному навчанню. Це потребує постійного оновлення змісту вищої професійної освіти. Освіта є однією з важливих сфер людської діяльності. Однією з найважливіших задач нашого суспільства є формування, зміцнення, збереження та відновлення здоров'я суспільства. Навчання здоров'язбережувальним технологіям дає змогу їх використанню у майбутній професійній діяльності.

**Мета** статті – розглянути особливості та проаналізувати форми та методи навчання здоров'язбережувальним технологіям в процесі професійної підготовки майбутніх фахівців медицини.

Аналіз спеціальної літератури та нормативних документів показав, що сучасна медична освіта багата цілим арсеналом технологій та методів активного навчання. Нами систематизовано комплекс розвивальних методів, спрямованих на розвиток медичної освіти у сфері здоров'язбереження. До них віднесено: *когнітивні* (діалогічні методи навчання, семінари-дискусії, проблемне навчання, когнітивне консультування, когнітивні карти, інструментально-логічний тренінг, тренінг рефлексії тощо); *діяльнісні* (методи проектів і направляючих тестів, контекстне навчання, організаційно-діяльнісні ігри, комплексні дидактичні завдання, технологічні карти, імітаційно-ігрове моделювання тощо); *мотиваційні* (інтерактивні та імітаційні ігри, тренінги розвитку, розвивальна психодіагностика тощо).

У педагогіці вищої школи виділяють три групи засобів навчання: *пасивні*, коли студенти виступають у ролі «об'єктів» навчання, що повинні засвоїти і відтворити матеріал, який передається їм викладачем – джерелом знань; *активні*, коли студенти є «суб'єктами» навчання, які виконують творчі завдання, вступають у діалог з викладачем; *інтерактивні*, коли навчання побудоване на взаємодії всіх, хто навчається, включаючи викладача (Карманов, 2010).

У навчальному процесі підготовки майбутніх фахівців медицини до використання здоров'язбережувальних технологій застосовується інтегроване поєднання загальнодидактичних методів та методів активного навчання, які передбачають суб'єкт-суб'єктну взаємодію учасників педагогічного процесу, їх самоактуалізацію та самоорієнтацію. У такому навчально-виховному середовищі студент є включеним у педагогічний процес активним суб'єктом, якому надається можливість підвищити рівень самостійності, а також визначитися з вибором змісту та методів навчання, спрямованих на професійне використання здоров'язбережувальних технологій (Донченко, Жамардїй, 2020).

Однією з головних форм організації навчального процесу у вищому навчальному закладі є лекція. В процесі навчання студентів-медиків до використання здоров'язбережувальних технологій використовуються як традиційні, так і проблемні лекції, лекції-дискусії, презентаційні (мультимедійні) лекції.

При плануванні та проведенні практичних занять слід виходити з того, що вони призначені передусім для поглиблення та розширення знань, отриманих на лекціях, а також для оволодіння певними практичними навичками, необхідними в майбутній практичній реалізації здоров'язбережувальних технологій. Практичні заняття для майбутніх студентів-медиків проводяться в різній формі відповідно до специфіки окремих дисциплін. Зокрема, використовуються такі інтерактивні методи навчання, як ділові і проблемні ігри, мозковий штурм, тренінги, кейс-технології, метод проектів.

Інтерактивна методика проведення практичних занять із студентами-медиками є достатньо гнучкою і дозволяє: задіяти всі рівні пізнання (знання, розуміння, застосування, аналіз, синтез, оцінку); розвивати критичне мислення, рефлексію, вміння розмірковувати, розв'язувати проблемні завдання; реалізувати творчий потенціал викладачів і студентів; забезпечити відпрацювання умінь та навичок прийняття практичних рішень в наближених до реальних умовах здоров'язбережувальної діяльності.

Необхідним етапом процесу навчання студентів-медиків використанню здоров'язбережувальних технологій є їхня позааудиторна робота. В основі навчання майбутніх лікарів має бути самостійна праця суб'єктів навчання із засвоєння накопичених людством знань.

Пошаудиторна діяльність студентів складається з індивідуальної та самостійної роботи, які розвивають уміння працювати зі спеціальною літературою, довідниками, періодичними виданнями, і сучасними інформаційно-комунікаційними технологіями (ІКТ), сприяють розвитку організованості, ініціативності, активності у розв'язанні поставлених завдань і проблем. Самостійна та індивідуальна робота студентів є обов'язковою формою підготовки майбутніх лікарів, результатом якої є підвищення рівня знань студентів, формування вмінь самостійно мислити та приймати рішення, що є важливим для формування їх готовності до використання здоров'язбережувальних технологій.

Однією зі складових навчання студентів-медиків є організація та проведення практик, що передбачають оволодіння студентами сучасними методами наукових досліджень, формами організації здоров'язбереження, формування у них на базі одержаних знань фахових умінь і навичок для прийняття самостійних рішень. Тільки використовуючи знання на практиці можна достатньо міцно оволодіти ними, набути уміння використовувати їх у різних професійних ситуаціях, саме на цій основі розвивається творче мислення майбутніх лікарів, формується творчий підхід до використання здоров'язбережувальних технологій. Поряд зі знаннями, набутими в період теоретичного навчання у медичному університеті, під час практики студенти також набувають знання, джерелом яких є їх власна діяльність, тобто емпіричні, практичні знання, які є особистим досвідом.

Особливе місце в навчанні студентів-медиків використанню здоров'язбережувальних технологій займає наукова і виховна робота студентів, яка впливає на формування активної життєвої позиції, залучення студентів до здорового способу життя, розвиває особистісні професійні якості і сприяє корекції життєвих цінностей і мотивів здоров'язбереження.

Здійснення студентської науково-дослідної роботи відбувається у різних формах. Студенти активно працюють у студентському науковому товаристві Української медичної стоматологічної академії, яке у свою чергу поділяється на наукові групи, що закріплені за професійно-орієнтованими кафедрами. Для вдосконалення своєї професійної майстерності майбутні лікарі систематично беруть участь у науково-практичних конференціях та майстер-класах щодо роботи зі збереження та відновлення здоров'я пацієнтів.

На підвищення мотивації студентів-медиків до використання здоров'язбережувальних технологій спрямована організація виховної роботи зі студентами. Викладачі кафедри фізичного виховання та здоров'я, фізичної реабілітації, спортивної медицини регулярно проводять організаційно-виховні заходи, які популяризують та формують стандарти здорового способу життя у студентській молоді.

Навчально-виховний процес у сучасних умовах важко уявити без інформаційних технологій, адже вони зробили можливим доступ кожного фахівця до величезної кількості інформації різних видів. Актуальність використання інформаційних технологій у вищій освіті, визначається такими факторами: винятково широкими можливостями в індивідуалізації освіти; підвищенням мотивації суб'єктів навчання при їх використанні та посиленням емоційного фону освітнього процесу; розмаїттям умов і механізмів для активної самостійної діяльності; забезпеченням широкої зони контактів, можливістю спілкування через Інтернет з будь-якою людиною, незалежно від її просторового розташування і різниці часових поясів; можливістю комплексного впливу на різні органи чуття; високою наочністю подання навчального матеріалу; зростаючими інтерактивними можливостями ІТ-технологій; доступністю ІТ-технологій у будь-який час, зручний для суб'єкта навчання; легкістю і звичністю організації ігрових форм навчання (Оршанський, 2010).

Використання інформаційних комп'ютерних технологій як високоефективного засобу навчання, не лише забезпечує підвищення рівня професійної підготовки студентів-медиків, але й суттєво впливає на їхню мотиваційну сферу, зумовлюючи формування пріоритетних професійних і навчально-пізнавальних мотивів навчання, що забезпечують успішність оволодіння професійними знаннями і вміннями. Тому автор стверджує, що використання новітніх інформаційно-комунікаційних технологій навчання варто розглядати як найважливішу складову фундаментальної підготовки кваліфікованого фахівця медицини (Омельяненко, 2014).

Резервом підвищення якості професійної підготовки студентів-медиків та одним із принципів оптимізації процесу формування їхньої готовності до використання здоров'язбережувальних технологій є використання дистанційних освітніх форм роботи, створення науково-інформаційного простору і використання для цього можливостей інформаційно-комунікаційних засобів. А. Кудін зазначає, що «під дистанційними технологіями навчання розуміють електронні засоби і способи передачі цифрової інформації (або даних) навчального призначення між учасниками навчального процесу (студент, викладач, ЗВО) у віртуальному освітньому середовищі (Кудін, 2012, с.83).

Освітнім віртуальним середовищем виступає сьогодні інтернет, який є єдиним інформаційним середовищем з вільним доступом. На сьогодні існують дві часові форми передачі електронної інформації в інтернеті: online – комунікація "в реальному часі", offline- комунікація "не в реальному часі". Відповідно дистанційні технології навчання поділяються на online-технологію навчання і offline- технологію навчання. Прикладом першої є відео-інтернет-конференц-зв'язок, а другої – чат чи електронна пошта» (Тимошенко, 2014).

Однією з ознак дистанційного навчання є одержання знань та навичок самостійної роботи, організація якої в навчальному процесі студентів-медиків відіграє важливу роль, оскільки різке зниження кількості аудиторних занять передбачає перехід студентів на навчання за індивідуальним (вільним) графіком та до активної самостійної роботи. Переваги впровадження елементів дистанційного навчання на основі інформаційно-комунікаційних технологій очевидні: гнучкість у виборі місця і часу навчання; можливість оновлення навчальних та тренувальних матеріалів; можливість моделювання ситуації взаємодії з студентом; забезпечення онлайн зв'язку між студентом і віддаленим викладачем; можливість організації контролю за порядком і темпом подачі матеріалу, навчальною активністю студента; доступ до інформаційних ресурсів національних та глобальних мереж; доступність для студентів з особливими потребами та з послабленим здоров'ям (Донченко, 2016).

Інформаційне забезпечення навчального процесу підготовки студентів-медиків включає індивідуальне та колективне отримання наукової, навчально-методичної, пізнавальної інформації з використанням сучасних



комп'ютерних технологій. Інструментальні засоби комп'ютерних комунікацій, які використовуються для підготовки майбутніх фахівців до використання здоров'язбережувальних технологій, включають декілька форм, що базуються на Інтернет-ресурсах: середовище Clasroom, чати, форуми, електронні конференції (Skype, Zoom), соціальні мережі та месенджери тощо. У поєднанні зі стрімким розвитком інформаційних технологій, мультимедіа та віртуальної реальності, Інтернет відкриває нові можливості у наданні студентам навчальних матеріалів, підвищенні ступеню мотивації і самостійності їх роботи, реалізації індивідуального підходу до навчання.

Отже, процес навчання студентів медичних закладів вищої освіти відбувається на основі впровадження сукупності методів з акцентом на формування готовності студентів до творчої професійної діяльності у галузі здоров'язбереження (соціальна адаптація, індивідуальна робота, групове, контрольне тестування, тренінг). Розглянуті форми і засоби (активні, пасивні, інтерактивні) навчання є надзвичайно ефективними у підвищенні рівня пізнавальної зацікавленості студентів, дозволяють актуалізувати навчальний матеріал, активізувати навчальний процес, підвищують мотивацію студентів до навчання та якісних показників успішності, прагнення до самоосвіти, сприяють скороченню часу для оцінки знань всіх студентів на кожному занятті, орієнтують їхню поведінку на оволодіння цінностями, знаннями, вміннями і навичками, необхідними для формування готовності студентів медичних закладів вищої освіти до використання здоров'язбережувальних технологій у майбутній професійній діяльності.

Стаття виконана відповідно до теми науково-дослідної роботи кафедри фізичного виховання та здоров'я, фізичної терапії, ерготерапії з спортивною медициною та фізичною реабілітацією, Української медичної стоматологічної академії: «Теоретико-методологічні аспекти здоров'язбережувальних технологій та підвищення рівня фізичної підготовленості засобами фізичного виховання у процесі професійної підготовки студентів закладів вищої освіти» (держ. № 0120U100561).

#### **Список використаних джерел**

- Донченко, В. І. (2016). *Методика навчання здоров'язбережувальних технологій студентів медичного університету*. (Дис. канд. пед. наук). Харків.
- Донченко, В. І., & Жамардїй, В. О. (2020). Особливості навчання здоров'язбережувальних технологій в освітньому процесі закладу вищої освіти. *Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка*, 1 (332) 20, 6-14.
- Карманов, Є. В. (2010). Сучасні особливості інтерактивного навчання під час підготовки фахівців за ступеневою системою освіти. *Модернізація вищої освіти та проблеми управління якістю підготовки фахівців. Теоретико-методологічні та практичні проблеми підготовки фахівців за ступеневою системою освіти: матеріали VIII Всеукр. наук.-метод. конф.* (С. 61-62). Харків: ХДУХТ.
- Кудїн, А. П. (2012). *Інформаційно-комунікаційні технології в навчанні: навчальний підручник*. Луцьк: Волиньполіграф.
- Омельяненко, Г. А. (2014). Модель формування науково-дослідницьких умінь у бакалаврів фізичного виховання і спорту засобами інформаційно-комунікаційних технологій. *Науковий вісник Мелітопольського державного педагогічного університету*, 1, 205-210.
- Оршанський Л. В. (2010). Креативне інформаційно-освітнє середовище як чинник саморозвитку особистості. *Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання у підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми: зб. наук. праць*. (Вип. 23, с. 86-92). Київ; Вінниця: Планер.
- Тимошенко, О. В. (2014). Особливості організації дистанційної форми навчання майбутніх фахівців фізичного виховання та спорту у вищих навчальних закладах України. *Вісник Чернігівського національного педагогічного університету*, 118(2), 237-242.

#### **References**

- Donchenko, V. I. (2016). *Metodyka navchannia zdoroviazbereshchuvalnykh tekhnolohii studentiv medychnoho universytetu [Methods of teaching health-saving technologies for students of a medical university]*. (PhD diss.). Kharkiv [in Ukrainian].
- Donchenko, V. I., & Zhamardiy, V. O. (2020). Osoblyvosti navchannia zdoroviazbereshchuvalnykh tekhnolohii v osvitnomu protsesi zakladu vyshchoi osvity [Features of teaching health technologies in the educational process of higher education]. *Visnyk Luhanskoho natsionalnogo universytetu imeni Tarasa Shevchenka [Bulletin of Luhansk Taras Shevchenko National University]*, 1 (332) 20, 6-14 [in Ukrainian].
- Karmanov, Ye. V. (2010). Suchasni osoblyvosti interaktyvnoho navchannia pid chas pidhotovky fakhivtsiv za stupenevoiu systemoiu osvity [Modern features of interactive learning during the training of specialists in the degree system of education]. In *Modernizatsiia vyshchoi osvity ta problemy upravlinnia yakosti pidhotovky fakhivtsiv. Teoretyko-metodolohichni ta praktychni problemy pidhotovky fakhivtsiv za stupenevoiu systemoiu osvity [Modernization of higher education and problems of quality management of training. Theoretical-methodological and practical problems of training specialists in the degree system of education]*. materialy VIII Vseukrainskoi naukovo-metodychnoi konferentsii (pp. 61-62). Kharkiv: KhDUKhT [in Ukrainian].
- Kudin, A. P. (2012). *Informatsiino-komunikatsiini tekhnolohii v navchanni [Information and communication technologies in education]*: navchalnyi pidruchnyk. Lutsk: Volynpolihraf [in Ukrainian].

- Omelianenko, H. A. (2014). Model formuvannia naukovo-doslidnytskykh umin u bakalavriv fizychnoho vykhovannia i sportu zasobamy informatsiino-komunikatsiinykh tekhnolohii [Model of formation of research skills in bachelors of physical education and sports by means of information and communication technologies]. *Naukovyi visnyk Melitopolskoho derzhavnogo pedahohichnogo universytetu [Scientific Bulletin of Melitopol State Pedagogical University]*, 1, 205-210 [in Ukrainian].
- Orshanskyi, L. V. (2010). Kreatyvne informatsiino-osvitnie seredovyshche yak chynnyk samorozvytku osobystosti [Creative information and educational environment as a factor of personal self-development]. In *Suchasni informatsiini tekhnolohii ta innovatsiini metodyky navchannia u pidhotovtsi fakhivtsiv: metodolohiia, teoriia, dosvid, problemy [Modern information technologies and innovative teaching methods in training: methodology, theory, experience, problems]*: zb. nauk. prats. (Is. 23, pp. 86-92). Kyiv; Vinnytsia: Planer [in Ukrainian].
- Tymoshenko, O. V. (2014). Osoblyvosti orhanizatsii dystantsiinoi formy navchannia maibutnikh fakhivtsiv fizychnoho vykhovannia ta sportu u vyshchyykh navchalnykh zakladakh Ukrainy [Features of the organization of distance learning of future specialists in physical education and sports in higher educational institutions of Ukraine]. *Visnyk Chernihivskoho natsionalnoho pedahohichnogo universytetu [Bulletin of Chernihiv National Pedagogical University]*, 118(2), 237-242 [in Ukrainian].

**DONCHENKO V.**

Ukrainian Medical Stomatological Academy, Poltava, Ukraine

### **FORMS AND METHODS OF TEACHING HEALTH SAVING TO STUDENTS OF MEDICAL INSTITUTIONS OF HIGHER EDUCATION**

The complex of developmental methods is systematized in the article, sent to development of medical education in the field of health saving. These include: cognitive (dialogical teaching methods, seminars-discussions, problem-based learning, cognitive counseling, cognitive maps, instrumental-logical training, reflection training, etc.); activity (methods of projects and guiding tests, contextual learning, organizational-activity games, complex didactic tasks, technological maps, simulation-game modeling, etc.); motivational (interactive and simulation games, development trainings, developmental psychodiagnostics, etc.).

The process of teaching students of medical institutions of higher education is based on the introduction of a set of methods with an emphasis on the formation of students' readiness for creative professional activity in the field of health (social adaptation, individual work, group, control testing, training). Methods, forms and means (active, passive, interactive) of learning are considered and analyzed. They are extremely effective in increasing the level of students' cognitive interest reducing the time to assess the knowledge of all students in each class, focus their behavior on the acquisition of values, knowledge, skills and abilities. Particular attention is paid to the use of computer information technology as a highly effective learning tool.

The importance of all methods and forms of education and their necessity for the formation of readiness of students of medical institutions of higher education to use health-saving technologies in future professional activities is determined.

**Keywords:** *students, learning process, higher education institutions, health saving*

Стаття надійшла до редакції 10.12.2020 р.

УДК378.04:005.95

<https://doi.org/10.33989/2075-146x.2020.26.227518>

**ОЛЕНА ЖДАНОВА-НЕДІЛЬКО**

ORCID 0000-0002-1414-2355

Полтавський національний педагогічний університет імені В.Г. Короленка

### **ФОРМУВАННЯ СИСТЕМИ ОСОБИСТІСНО-ПРОФЕСІЙНИХ ЦІННОСТЕЙ МАЙБУТНЬОГО УПРАВЛІНЦЯ В УМОВАХ МАГІСТРАТУРИ**

Автор аналізує сутність управлінської діяльності як закономірної для людського суспільства, з'ясовує точки дотику професійних цінностей менеджера та загальнолюдських і суспільних цінностей, обґрунтовує аксіологічні аспекти підготовки управлінця. Розглядається авторська методика формування особистісно-професійних цінностей майбутнього управлінця.

**Ключові слова:** *майбутній менеджер, управлінець, магістратура, аксіологічний підхід, особистісно-професійні цінності, навчальна методика, моделювання управлінського спілкування*

**Постановка проблеми.** Управління, організація є однією з умов розвитку людського суспільства, примноження і продуктивного витрачання ним своїх ресурсів. Постає керівника постає в цьому контексті незамінною для будь-якої спільноти, що об'єднується задля досягнення власних цілей, і чим складніші і віддаленіші ці цілі, тим більш складною

і розгалуженою стає управлінська діяльність. У сучасному світі управління стало самостійною професією, оснащеною відповідними, досить універсальними технологіями, а сам управлінець – цінним для будь-якої галузі фахівцем. Однак у контексті підготовки до управлінської діяльності майбутній менеджер повинен не лише освоювати загальні основи управління, а й розвиватися як особистість, оскільки виключно технологічний підхід не сприяє формуванню всіх тих якостей, які необхідні для ефективного управління.

**Аналіз досліджень і публікацій, на які спирається автор.** Інтерес до професійної підготовки менеджера в нашій країні помітно зріс саме в останні десятиліття. Теоретичні напрацювання у цій сфері постійно поповнюються, а наявні надбання дозволяють говорити про ґрунтовність наукових засад організації управлінської освіти в Україні. Різні аспекти підготовки менеджера досліджували Л. Гурч, Л. Карамушка, Н. Коломінський, Ю. Конаржевський, Ю. Кулик, В. Маслов, В. Олійник, Л. Орбан-Лембрик, І. Петрова, О. Полуяктова, І. Сидор, А. Шегда, О. Щербина та ін. Важливим напрямом досліджень є вивчення завдань і можливостей підготовки майбутнього менеджера в умовах магістратури, що являє собою високоорганізоване освітнє середовище, зорієнтоване на різнобічний розвиток майбутнього фахівця (В. Берека, М. Гриньова, О. Кравчук, Т. Махія, А. Сущенко та ін.).

Водночас динамізм суспільно-політичних та економічних процесів в Україні призводить до того, що, як відзначає О. Полуяктова, «наука управління за останні два-три десятиріччя пережила більш глибокі зміни, ніж за весь попередній період свого розвитку» (Полуяктова, 2018, с. 39). Тож процес професійної підготовки менеджера постійно вдосконалюється, збагачуючись як у змістовому, так і в процесуальному плані.

**Мета** нашої статті пов'язана з пошуками шляхів удосконалення гуманітарної підготовки майбутнього управлінця, а саме – аксіологічного забезпечення його діяльності як основи для продуктивних взаємин у колективі.

**Виклад основного матеріалу.** В сучасній Україні однією з актуальних проблем постає формування адекватних уявлень про управлінську діяльність та її роль у суспільстві. Популярними серед пересічних громадян є думки, відповідно до яких робота керівника розглядається як свідчення життєвого успіху, значних можливостей, що дозволяють мати більш високий суспільний статус, швидше досягати матеріального благополуччя тощо. І цього не можна цілком заперечувати, бо, дійсно, керівна посада надає певні перспективи професійного, соціального і особистісного самоствердження. Проте домінування саме таких, надто однобічних уявлень про роботу управлінця шкодить і йому самому, і тим, хто працює на рядових посадах.

Насправді важко назвати іншу професійну сферу, де людина виступає настільки різноспрямованим суб'єктом діяльності – як щодо загальних завдань, так і в повсякденній практиці, так тісно поєднує можливості і відповідальність, врешті, є організатором не лише власної праці, а й праці інших людей – від кількох осіб до десятків і сотень працівників. Усі ці люди, фактично, довіряють йому право таким чином використати їхні ресурси, аби отримати оптимальний у конкретних умовах прибуток, мати необхідні гарантії та підтримку в їхньому трудовому та соціальному функціонуванні, сприяння в кар'єрному зростанні і самореалізації. Таким чином, «самого успішного керівника компанії, який є лідером для своїх підлеглих, повинен забезпечувати високу результативність роботи всієї компанії через створення команди працівників і мотивування кожного індивіда» (Кулик, 2007, с. 116). Але й сам він при цьому потребує достатньої мотивації, як зовнішньої, так і внутрішньої.

У процесуальному аспекті діяльність менеджера часто розглядають як строго інтелектуальну, пов'язану виключно з аналізом і плануванням, розподілом відповідальності, контролем. Такий підхід розвінчує відомий теоретик менеджменту Г. Мінцберг, зазначаючи, що «робота менеджменту ніяк не схожа на рефлексивне планування; менеджер – це шукач відповідей у режимі реального часу на живі подразники, це особа, робота якої обумовлює вибір на користь негайної дії замість уповільнення і затримок» (*Анатомія...*, 2018). Робота в такому режимі є досить важкою і виснажливою, далеко не кожна людина в силу своїх біопсихічних властивостей здатна справлятися з нею успішно, не перевищуючи норм безпечного психоемоційного напруження.

Ми вважаємо, що вмотивованість керівника на різнопланову і відповідальну діяльність є важливим ресурсом підтримки його працездатності і значною мірою спирається на притаманну йому систему особистісно-професійних цінностей. Це є одна з проблем, важливих для якісної підготовки управлінця саме в магістратурі. Чим вищий освітньо-професійний рівень отримує здобувач, тим на більш відповідальну управлінську посаду він може претендувати, тим самим опиняючись перед необхідністю все більш високої внутрішньої мотивації. З іншого боку, сформованість у нього різнобічної системи цінностей, що адекватно відображають чинники ефективної управлінської діяльності, дозволить істотно знизити вірогідність кризових ситуацій, забезпечити той рівень психоемоційної безпеки, який дасть керівникові змогу впродовж тривалого часу успішно виконувати свої обов'язки, зберігаючи власне здоров'я і не вдаючись до деструктивних форм взаємодії з підлеглими.

Ми виокремлюємо три основних групи особистісно-професійних цінностей, що мають акцентуватися в ході навчання майбутнього магістра управління і в сукупності являють систему взаємодоповнювальних компонентів, які окреслюють важливі для керівника об'єкти.

Першу групу становлять цінності, що стосуються сфери професійної діяльності менеджера. Хоча наука управління має досить значне універсальне підґрунтя, але кожен менеджер буде працювати в конкретній галузі, специфіку функціонування слід урахувати. Є аксіомою, що кожен аспект життя суспільства має певні об'єктивні засади, тобто продиктований тими чи іншими умовами розвитку цивілізації в цілому, країни, держави. Майбутній керівник повинен чітко уявляти, що собою являє галузь, у якій він працює, в цілісній картині сучасного ділового світу, які вимоги і запити перед нею ставляться і які можливості відкриваються; не менш важливими є уявлення і про те, яку роль у цьому процесі відіграє він сам – навіть якщо ця роль є досить незначною на загальному тлі, її важливість обґрунтовується вже самим її існуванням. Тобто, йдеться про цінності, що забезпечують переконаність керівника в значущості зусиль, які ним докладаються, для безперечно важливих напрямів розвитку суспільства і людства в цілому.

Сюди ж відносимо і цінності безпосередньо управлінської діяльності, щодо яких нам імпонує, зокрема, думка І. Блохіної: «Управління організацією може здійснюватись лише за умови, коли існує реально діюча система, яка

вирішує задачі управління. Така система управління є формою реалізації управлінських взаємозв'язків. За її умов управління набуває конкретного змісту, конкретних форм прояву та практичну реалізацію. В реальній дійсності управлінська діяльність – це функціонування системи управління. Розвиток управління організацією є частиною загального поступального руху суспільства» (Блохіна, 2009, с. 57).

Друга група цінностей, що повинні бути сформовані в майбутнього управлінця, – це цінності гуманістичні, в епіцентрі яких є людина як суб'єкт трудових відносин і водночас як особистість, специфіка якої на ці відносини накладає певний відбиток. Більше того, саме людина як планетарне явище, її життєорганізація в найширшому розумінні слова є визначальним чинником для будь-якої діяльності, її інтереси в різній мірі глобальності реалізує будь-яка галузь.

Із цієї позиції діяльність керівника завжди має бути зорієнтована на поєднання у взаємодії з підлеглими двох основних груп інтересів: ті, які відповідають сенсу існування підприємства чи установи і відбивають більш глобальний рівень залучення людини до виробничих відносин, та інтересів конкретних працівників, для яких їхня праця є джерелом життєзабезпечення. В останньому випадку керівник має пам'ятати, що ці інтереси не вичерпуються первинними потребами, бути досить далекоглядним і усвідомлювати, що сам він виступає для підлеглих не лише суб'єктом управління, а, як це має бути в цивілізованому світі, суб'єктом створення середовища, сприятливого для особистісного розвитку. Тим більше, що сьогодні, за слушним твердженням учених, «пріоритетне значення серед питань демократизації і розвитку громадянського суспільства в Україні має проблема утвердження прав і свобод, реальних можливостей їх захисту та доступу громадян до справедливості. Інстинкт суспільного самозбереження будь-якою ціною, зосередженість людей на природному устремлінні «просто вижити» тут і тепер, відчуття власної безпорадності та вичерпаності можливостей – все це, звужує обрії особистісного розвитку, в принципі орієнтованого на самореалізацію та індивідуальну відповідальність» (Гошовська, & Ільчук, 2013, с. 51). Ефективне управління сьогодні – це й один із шляхів збереження в нашій державі трудових ресурсів, припинення їхнього відтоку за кордон, і створення умов для кар'єрного зростання обдарованої людини, і ствердження гуманістичних суспільних ідеалів у локальних обставинах, що накладає відбиток на світогляд українських громадян і на суспільство в цілому. Тому гуманістичні цінності в системі цінностей керівника повинні розглядатися як одна з умов його патріотизму, здатності реально діяти на благо України.

Аналізуючи управлінські аспекти функціонування вищої школи, І. Блохіна стверджує: «Особистість керівника є генератором нормотворення: еталонів, етичних настановлень, моделей комунікативної поведінки, які розповсюджуються на колектив кафедри, відтворюючись у процесах спілкування та спільної діяльності членів колективу. Це сприяє розвитку управлінської культури як системи домінуючих в організації цінностей, уявлень, думок, норм колективу. Особистісні якості керівника та підлеглих обумовлюють певні ефекти їх спільної діяльності та спілкування, беруть участь у регуляції взаємовідносин, а також стають об'єктами певного впливу з боку колективу. Такий вплив може носити як негативний так і позитивний характер: в першому випадку особистість керівника регресує, деформується; в другому – засвоюючи і реалізуючи свої ролі обов'язки, прогресує піднімається на більш високий рівень особистісного функціонування» (Блохіна, 2009, с. 58). Ці слова можна повною мірою віднести до управління в будь-якій галузі, бо діяльність керівника не може бути прихованою, вона простежується у всій системі відносин, до якої він причетний.

Логічно, що до третьої групи цінностей, яка тісно примикає до попередньої, відносимо особистісні цінності керівника, або ж цінності його самореалізації. І це не є виключно особистою справою менеджера, хоча і безпосередньо стосується його життєорганізації. Йдеться про важливу умову створення управлінського стилю, постановку різнорівневих цілей, визначення їхньої пріоритетності при вирішенні поточних і глобальних завдань, прийнятті відповідальних рішень, про добір засобів взаємодії на всіх рівнях компетентності управлінця. Але, водночас, саме особистісні цінності найтісніше пов'язані з процесом самореалізації людини на керівній посаді.

Як відзначає Т. Дорошенко, «самореалізація – найвищий рівень потреб, який виявляється через усвідомлене прагнення до повного виявлення і розкриття у колективі власних можливостей, здібностей, реалізація власного досвіду», додаючи, що професійну самореалізацію слід розглядати як усвідомлену потребу особистості до повного виявлення і розкриття у професійній діяльності власних професійних знань, навичок і вмінь, особистісних професійних якостей (Дорошенко, 2019, с. 51).

Фактично, самореалізація в її аксіологічному вимірі являє собою очевидне, доказове ствердження цінностей, важливих для суб'єкта, в його повсякденній діяльності. Вони можуть бути досить різноманітними, як це бачимо, наприклад, з переліку, запропонованого свого часу Г. Оллпортом. Учений відносить до них: теоретичний інтерес до виявлення істини шляхом аргументування та систематичних роздумів; економічний інтерес до корисності, практичності, накопичення багатства; естетичний інтерес до краси, форми, гармонії; соціальний інтерес до людей та любові як відносин між людьми; політичний інтерес в отриманні влади і впливу на людей; релігійний інтерес до єднання та розуміння Всесвіту (цит. за: Грішнова & Ольшанська, 2010, с. 224-225). Але саме діяльність керівника дає надзвичайно широкий вибір можливостей для реалізації цих цінностей, і з іншого боку, дуже важливим є те, які з них і як саме стверджуються.

У практиці підготовки магістрів з управління навчальним закладом автор постійно приділяє найбільшу увагу саме цій групі цінностей, вважаючи, що вони є основоположними для формування інших двох груп. Адже остаточний вибір, зазвичай, належить самій людині, яка свідомо (а іноді й підсвідомо) реалізує свої бачення і ставлення у стосунках з колегами та підлеглими, виставляє пріоритети, демонструє підходи до вирішення управлінських завдань тощо.

Тож при вивченні дисциплін професійного циклу ми вважаємо необхідним якомога ширше застосовувати авторську методіку комунікативного саморозкриття. Її сутність полягає в моделюванні елементів управлінського спілкування, що, в залежності від ситуації, може бути більш чи менш офіційним, стандартизованим чи індивідуалізованим. Основні напрями її впровадження полягають у а) включенні до аудиторної та самостійної роботи

практичних завдань, що передбачають аналіз готових та створення власних комунікативних зразків; б) їхній емпатійній оцінці та аналізу на рефлексивній основі.

Застосування методики не лише розширює комунікативний досвід майбутнього менеджера, що теж є важливим для його професійного становлення, а насамперед актуалізує як для безпосереднього виконавця, так і для аудиторії аксіологічні аспекти взаємодії з колегами та підлеглими, допомагає викладачеві визначити похибки в системі цінностей майбутніх управлінців і добирати засоби для її коригування. Однією з її переваг є також потенційна універсальність, оскільки подібні завдання практично необмежені в своєму застосуванні при освоєнні різних складників освітньо-професійної програми.

**Висновки та перспективи подальших досліджень.** Формування аксіологічного підґрунтя діяльності менеджера розглядається нами як одне з важливих завдань його навчання в магістратурі. Професійні, гуманістичні та особистісні цінності становлять основу його управлінського стилю і визначають міру ефективності діяльності. Їхня систематизація та акцентування продуктивного сенсу можуть відбуватися при вивченні всіх без винятку професійно зорієнтованих дисциплін, що ми маємо намір у подальшому здійснювати засобами авторської методики комунікативного саморозкриття.

#### Список використаних джерел

- Анатомія менеджменту. Міфи про роботу керівника бізнесу.* (2018). Взято з <https://www.buh24.com.ua/anatomiya-menedzhmentu-mifi-pro-robotu-kerivnika-biznesu/>
- Блохіна, І. О. (2009). Морально-етична складова управлінської діяльності керівника ВНЗ. *Вісник НТУУ «КПІ». Філософія. Психологія. Педагогіка*, 1, 57-67.
- Гошовська, В. А., Ільчук, Л. І. (2013). *Людина як суб'єкт і об'єкт соціальних відносин*: навч.-метод. матеріали. Київ: НАДУ.
- Гришнова, О. А., Ольшанська, Я. В. (2010). *Взаємозв'язок цінностей людини й цінностей організації в корпоративній системі*. Взято з <https://core.ac.uk/download/pdf/197225648.pdf>
- Дорошенко, Т. (2019). *Сутність і змістові характеристики професійної самореалізації авіаційних менеджерів*. Взято з [http://pedagogy-journal.kpu.zp.ua/archive/2019/66/part\\_1/12.pdf](http://pedagogy-journal.kpu.zp.ua/archive/2019/66/part_1/12.pdf)
- Кулик, Ю. Є. (2007). Професійний розвиток менеджерів як стратегія управління персоналом у міжнародному бізнесі. *Актуальні проблеми економіки*, 8 (74), 116-123.
- Полуяктова, О. (2018). *Підготовка менеджерів та практиків управління*. Взято з <http://global-national.in.ua/archive/21-2018/9.pdf>

#### References

- Anatomiia menedzhmentu. Mify pro robotu kerivnyka biznesu [Anatomy of management. Myths about the work of a business leader].* (2018). Retrieved from <https://www.buh24.com.ua/anatomiya-menedzhmentu-mifi-pro-robotu-kerivnika-biznesu/> [in Ukrainian].
- Blokhina, I. O. (2009). Moralno-etychna skladova upravlinskoi diialnosti kerivnyka VNZ [Moral and ethical component of the managerial activity of the head of the university]. *Visnyk NTUU «KPI». Filosofiia. Psykholohiia. Pedahohika [Bulletin of NTUU "KPI". Philosophy. Psychology. Pedagogy]*, 1, 57-67 [in Ukrainian].
- Hoshovska, V. A., & Ilchuk, L. I. (2013). *Liudyna yak sub'iekt i ob'iekt sotsialnykh vidnosyn [Man as a subject and object of social relations]*: navch.-metod. materialy. Kyiv: NADU [in Ukrainian].
- Hrishnova, O. A., & Olshanska, Ya. V. (2010). *Vzaiemozv'iazok tsinnostei liudyny y tsinnostei orhanizatsii v korporatyvni systemi [Relationship between human values and organizational values in the corporate system]*. Retrieved from <https://core.ac.uk/download/pdf/197225648.pdf> [in Ukrainian].
- Doroshenko, T. (2019). *Sutnist i zmistovi kharakterystyky profesiinoi samorealizatsii aviatsiinykh menedzheriv [The essence and content characteristics of professional self-realization of aviation managers]*. Retrieved from [http://pedagogy-journal.kpu.zp.ua/archive/2019/66/part\\_1/12.pdf](http://pedagogy-journal.kpu.zp.ua/archive/2019/66/part_1/12.pdf) [in Ukrainian].
- Kulyk, Yu. Ye. (2007). Profesiyniy rozvytok menedzheriv yak stratehiia upravlinnia personalom u mizhnarodnomu biznesi [Professional development of managers as a strategy of personnel management in international business]. *Aktualni problemy ekonomiky [Current economic problems]*, 8 (74), 116-123 [in Ukrainian].
- Poluiaktova, O. (2018). *Pidhotovka menedzheriv ta praktykiv upravlinnia [Training of managers and management practitioners]*. Retrieved from <http://global-national.in.ua/archive/21-2018/9.pdf> [in Ukrainian].

**ZHDANOVA-NEDILKO O.**

Poltava V. G. Korolenko national pedagogical University, Ukraine

### **FORMATION OF A SYSTEM OF PERSONAL AND PROFESSIONAL VALUES OF THE FUTURE MANAGER IN THE CONDITIONS OF A MAGISTRACY**

The purpose of the article is to find ways to improve the humanitarian training of the future manager, namely - the axiological support of his activities as a basis for productive relationships in the team. The formation of the axiological basis of the manager's activity is considered as one of the important tasks of his master's degree. Professional, humanistic and personal values are the basis of his management style and determine the degree of efficiency.

The author analyzes the essence of managerial activity as natural for human society, clarifies the points of contact between the professional values of the manager and universal and social values, substantiates the axiological aspects of managerial training. The author's method of formation of personal and professional values of the future manager is considered. The main directions of its implementation are a) the inclusion in the classroom and independent work of practical tasks that involve the analysis of ready-made and the creation of their own communicative samples; b) their empathic evaluation and analysis on a reflexive basis.

The application of the methodology not only expands the communicative experience of the future manager, which is also important for his professional development, but first of all actualizes both for the direct performer and for the audience axiological aspects of interaction with colleagues and subordinates, helps the teacher to identify errors means for its adjustment.

**Key words:** future manager, manager, master's degree, axiological approach, personal and professional values, educational methods, modeling of managerial communication

Стаття надійшла до редакції 20.09. 2020 р.

УДК 373.2.015.31:82.0-93  
<https://doi.org/10.33989/2075-146x.2020.26.227525>

**ЛІЛІЯ ЗІМАКОВА**

ORCID: 0000-0001-8066-5181

**ВАЛЕНТИНА КРАМАРЕНКО**

ORCID: 0000-0003-1880-347X

Полтавський національний педагогічний університет імені В. Г. Короленка

### **СУЧАСНА ДИТЯЧА КНИГА ЯК МИСТЕЦЬКО-ІГРОВИЙ МАТЕРІАЛ ФОРМУВАННЯ КРЕАТИВНОСТІ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ**

Стаття присвячена дослідженню тенденцій розвитку сучасної дитячої книги, її впливу на формування однієї з основних компетенцій – креативності. У дослідженні з'ясовано якісні зміни у змістовому, художньому та архітектурному контенті сучасної дитячої книги, що відображаються у новітніх сюжетах, візуальних образах, дизайні, творчих підходах до роботи з нею. Запропоновано розглядати сучасну дитячу книгу не тільки як інформаційне джерело, а як засіб стимуляції мистецько-ігрової діяльності дошкільників. Практичним шляхом з'ясовано її вплив на психоемоційний, особистісно-поведінковий, мистецько-діяльнісний розвиток дошкільників, що сприяє ефективному формуванню їхньої креативності.

**Ключові слова:** сучасна дитяча книга, креативність, креативний розвиток, дитина дошкільного віку, мистецько-ігровий матеріал

**Постановка проблеми в загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями.** Сучасний світ вимагає швидких змін у різноманітних соціокультурних напрямках. Один із головних – напрям педагогічного руху, що змінюється з консервативно-авторитарного на демократичний. Україна не стоїть осторонь цих процесів, що доводять останні зміни у законі «Про освіту» та багатьох підзаконних актах, і виправданий цей рух тим, що процес виховання особистості в сучасній парадигмі треба починати з дошкільного віку. Пошук новаторських педагогічних методик має державне значення, про що свідчить Державна національна програма «Освіта» («Україна XXI століття»). Основними засадами оновленого Базового компонента дошкільної освіти України проголошено визнання самоцінності дошкільного дитинства, його особливої ролі в розвитку особистості, збереження дитячої субкультури, створення сприятливих умов для формування особистісної зрілості дитини, її базових якостей. Набуття різних видів компетенцій дитиною дошкільного віку відбувається в різних видах дитячої діяльності. Сучасні освітні програми для дітей дошкільного віку «Дитина», «Впевнений старт», «Я у Світі», «Українське дошкілля» пріоритетують інтереси, бажання та потреби дитини, які сприяють саморозвитку особистості та значною мірою впливають на ефективність мистецько-ігрової діяльності дошкільника.

До впровадження новітніх підходів українське дошкільне освітнє середовище пройшло довгий шлях становлення, важко стаючи на шлях партнерської педагогіки, яка базується на принципах вільного вибору, навчання без примусу,

поваги, доброзичливості, довіри у відносинах, діалогу тощо. Такий підхід позбавляє дитину страху перед новим, стимулює продукування нових ідей, поглядів, ціннісне ставлення до ініціативності, креативності, самоактуалізації особистості, що ефективно та природно закладається у дошкільні роки. Креативність як природна здатність дошкільника має важливе значення у набутті життєвої компетентності.

Вітчизняні освітяни звертають свій педагогічний пошук до засобів формування креативності, серед яких необхідно виділити сучасну дитячу книгу, оскільки вона набуває нового нарративу, архітектури, дизайну, підходів у роботі з дітьми. Сучасна дитяча книга є синтетичним мистецьким твором, оскільки поєднує літературу, образотворче мистецтво та мистецтво книгодрукування; вона інтерактивна (ігрова), трансформенна, поліфункціональна, що позитивно може вплинути на формування креативності дошкільника. У зв'язку з цим ми сміливо можемо використати її як сучасний мистецько-ігровий матеріал, на що спрямуємо свій науково-практичний пошук.

**Аналіз найвагоміших публікацій, у яких започатковано розв'язання досліджуваної проблеми й на які спирається автор.** Фахове дослідження дитячої книги в Україні розпочалося в останні десятиліття й репрезентоване працями У. Гнідець, Е. Огар, О. Папуші та ін. Е. Огар насамперед цікавить книга як ринкова медіапродукція, що якісним чином відображає ревалоризацію сучасності (Огар, 2012). Інші науковці розглядають дитячу книгу як домінуючу педагогічного процесу і водночас визнають її високу художню літературно-мовленнєву цінність та значущість у формуванні естетичної та світоглядної парадигм, починаючи з дошкільного віку (А. Белова, С. Бондаренко, Н. Озерна та ін.). Основним підходом до роботи із книгою у вітчизняних закладах дошкільної освіти є художньо-мовленнєвий (Богуш, Гавриш, 2006), оскільки педагогів традиційно цікавить книга як видання літературного тексту. Фундаментальними працями для сучасної методики художньо-мовленнєвої діяльності дітей дошкільного віку вважаються педагогічні напрацювання К. Ушинського, С. Русової, І. Огієнка, С. Флярної, які значну увагу приділяли розвитку мовлення, читанню, переказу художніх творів та вивченню віршів напам'ять. Безцінною є лінгводидактична спадщина вітчизняного педагога В. Сухомлинського, який надавав великого значення дитячій книзі та художньому слову в становленні особистості дитини, справедливо зазначаючи, що шлях до серця дитини йде з двох начебто протилежних сторін – від книжки, від прочитаного слова до усного мовлення, і від живого слова до книги, читання й письма. Необхідно також відмітити зміни у традиційних підходах використання книги як літературного твору, а саме: мовленнєвотворчий (О. Ушакова), навчально-пізнавальний (Н. Яришева), проблемно-пізнавальний, соціально-психологічний (Н. Гавриш, М. Ліпман, Т. Тоцька), психотерапевтичний (Т. Зінкевич-Євстигнеєва, Я. Хухлаєва), соціалізуючий та комунікативно-мовленнєвий (Л. Зімакова) (Гавриш, 2015, с. 135-155), (Зімакова, 2016, с. 84-96), (Зімакова, 2018, с. 70-74).

**Вирішення досі не вирішених аспектів наукової проблеми, яким і присвячено цю статтю.** На нашу думку, зміни, що зазнала сучасна дитяча книга, стимулюють до появи нових підходів та технологій використання її як засобу особистісного зростання дитини, а саме як мистецько-ігрового матеріалу формування креативності дітей дошкільного віку.

**Мета** статті полягає у розкритті сутності сучасної дитячої книги як мистецько-ігрового матеріалу формування креативності дошкільника.

**Завдання:** проаналізувати сучасні тенденції книгодрукування для дітей дошкільного віку; на основі аналізу сучасної дитячої книги схарактеризувати її як мистецько-ігровий матеріал; висвітлити практичні шляхи використання сучасної дитячої книги як мистецько-ігрового матеріалу у формуванні креативності дошкільників.

Методологією нашого дослідження стали наукові положення філософії про соціалізуючу дію мистецтва, його вплив на самоактуалізацію особистості, роль книги в становленні та розвитку особистості; основні науково-педагогічні підходи, а саме: компетентнісний, комунікативний, синергетичний, особистісно орієнтований, діяльнісний та ігровий. Опорними методами дослідження стали аналіз та синтез джерел із досліджуваної проблеми (наукової літератури, педагогічного досвіду тощо); визначення критеріїв сформованості креативності дітей дошкільного віку; педагогічний експеримент.

Ключовими поняттями дослідження є креативність та мистецько-ігровий матеріал. У розумінні креативності дітей дошкільного віку ми спираємося на тлумачення В. Бусел, В. Кременя, Н. Гавриш і відносно компетентісного зростання дошкільника розглядаємо її як особистісну якість, загальну здібність дитини до творчої діяльності у різних життєвих ситуаціях, у готовності до нестандартних, оригінальних рішень тощо. Синтезуючи різноманітні визначення поняття «мистецтво» (мистецтво – це засіб самовираження; мистецтво – це засіб пізнання; мистецтво – це форма суспільної свідомості; мистецтво – це вид естетичного освоєння світу; мистецтво – це органічна єдність творення, пізнання, оцінки й людського спілкування тощо), «гра» та «матеріал», ми ідентифікували поняття «мистецько-ігровий матеріал» у такій інтерпретації: засіб художньо-естетичного освоєння світу, творення та самореалізації особистості в ігровій діяльності.

**Виклад основного матеріалу з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів.** Упродовж багатьох століть на розвиток дітей від народження впливали народні іграшки, ігри-забавки, різноманітні казки та приказки, що передавались із покоління в покоління дорослими. З появою друкованої літератури для дітей ці засоби отримали більш широкий і впливовий потенціал, набули ролі домінанти у педагогічному процесі. Значення книги у формуванні базових компетенцій дитини дошкільного віку безмежно велике. Не секрет, що книги розширюють уявлення дитини про навколишній світ, якісно розвивають емоційний інтелект та уяву, формують світосприйняття, цінності, особисту філософію та креативність. За часи свого існування дитяча книга активно змінювалась не тільки змістовно відповідно до викликів часів, але набула візуального удосконалення.

Вимоги до дитячої книги недалекої радянської доби були досить обмеженими: прості форми, кольори основної гама й сюжети, які носили суто навчально-виховний характер. Дитині було цікаво розглядати, слухати або самій читати, перегортаючи аркуші, але роль її у взаємодії з книгою була мінімальна: запам'ятовувати сюжет і висновки, які вже були наперед заготовлені для неї. За своєю суттю дитячі книги радянської доби містили витоки пропаганди.

Важливе місце в ідейно-тематичній спрямованості змісту тогочасної книги для дітей належало відображенню суспільно-політичного ладу, нав'язуванню ідей вождизму, що належно та відповідно вплинуло на психоемоційний та особистісно-поведінковий розвиток дітей. У створенні дитячої літератури ХХ ст. брали участь письменники М. Горький, Б. Грінченко, Н. Забіла, А. Барто, С. Маршак, С. Міхалков, О. Толстой, К. Чуковський та ін. Велика частина літературних творів для дітей тих часів була політично заангажованою, що накладало відповідний відбиток на мистецькій діяльності дітей, їх творчості. Наприклад, загальновідомий сатиричний памфлет «Містер Твістер», у якому дитячий письменник Самуїл Маршак висміював західний стиль життя, запевняючи дитину, що жадібність, зверхність та любов до наживи існують виключно за кордонами тогочасного геополітичного утворення – СРСР, куди входила й Україна. Цим він обмежував дитячі роздуми, право мати свою думку з цього приводу, розвиток фантазії та творчості. Письменник радянської доби Аркадій Гайдар в оповіданнях для дітей часто описував політичні події, вводячи в сюжети дитячі образи, надаючи їм героїчних рис («Р.В.С.», «Четвертий бліндаж», «Казка про військову тайну, Мальчиша-Кібальчиша...»), підтекстово милітаризуючи, додаючи страхів та обмежуючи вільний розвиток несформованої дитячої психіки, виключаючи розвиток імпровізаційної складової.

Упродовж останніх десяти років візуальний образ вітчизняної дитячої книги почав суттєво змінюватися, а дитяча книжкова індустрія на сьогодні почала рух до більш креативних текстових та візуальних форм. У реаліях сучасності дитяча книга вже не тільки ретранслятор загальновідомих істин, закріплених у суспільстві, але й іграшка, витвір мистецтва, філософсько-пізнавальне джерело, мистецько-ігровий матеріал, що, на нашу думку, своїм сучасним контентом ефективно впливає на формування креативності дошкільників.

У нашому науково-педагогічному дослідженні креативність дошкільника ми розглядаємо як особистісну якість, загальну здібність дитини дошкільного віку до творчої діяльності в різних життєвих ситуаціях, у готовності до нестандартних, оригінальних рішень, допитливості, у розвиненій увазі, сміливості, гнучкості та динамічності тощо (Крамаренко, 2018, с.22). Ми вважаємо, що критеріями сформованості креативності дітей дошкільного віку засобами сучасного мистецько-ігрового матеріалу є психоемоційний, особистісно-поведінковий та мистецько-діяльнісний. Сучасна дитяча книга як мистецько-ігровий матеріал може ефективно вплинути на креативність дошкільника.

Ефективний розвиток сучасної дитячої книги підсилюють різноманітні конкурси та премії у царині книговидання та ілюстрації, які проводяться не тільки на базі фахових друкарень, але й на базі вищих навчальних закладів світу. Наприклад, премія «Нові голоси» від видавництва дитячих книжок «Lee & Low Books» у США або Премія Ернеста Дж. Гейнера надаються щорічно письменникам, які своїми ідеями надихають дітей на розвиток власної творчості (Морроу, Стопа, Гєри, 2012). Університет в Саутгемптоні (Англія) проводить безстроковий письменницький конкурс зі значними грошовими преміями для майстрів слова «Novel Competition» за двома категоріями: літературні твори для дошкільнят від 2 до 6 років (до 1000 сл.) та юних читачів від 7 до 11 років (до 2500 слів тексту) (Creative Writing Ink, 2020). За нашими спостереженнями, у Європі та Америці щорічно відбуваються більш ніж 150 грантових та більше 100 з фінансовою участю конкурсів для дитячих письменників. Львівським національним університетом імені Івана Франка у 2007 р. був організований міжнародний симпозіум «Візуалізація образу дитини у літературі», у якому брали участь дослідники дитячої літератури з-понад 200 країн світу. Ця подія суттєво посприяла розвитку української фахової школи дослідження літератури для дітей та юнацтва та спрямувало його у більш жваве русло.

За нашими спостереженнями, попит на деякі видання для дошкільнят викликає неабиякий ажіотаж, а візуальна складова дитячої книги тяжіє до більш абстрактних форм, надаючи малечі можливість самостійно зімпровізувати образи героїв, доміркувати сюжети, не заангажовують її сприйняття, позбавляють стереотипності.

Українське книговидання не знаходиться осторонь сучасних тенденцій. Видавництво «Наш Формат» запрошує авторів, які пишуть для дітей і підлітків українською мовою, і за допомогою найкращих українських дитячих письменників, експертів із дитячої літератури, а також самих дітей-читачів проводить відбір та видання найцікавіших творів (Litsentr, 2009). Харківське видавництво «Ранок» позиціонує свою видавничу діяльність слоганом «Книжки, які роблять дітей щасливими». За домовленістю з Caminito S.a.s. Literary Agency (Італія) воно здійснило друк серії «Тренуй мозок, генію», яка складається з двох книжок «Думай як Леонардо да Вінчі» та «Думай як Шерлок Голмс». Знайомлячись з цікавими біографіями видатних особистостей, діти виконують багато креативних завдань та розуміють, що вони теж можуть як Леонардо або Шерлок малювати, логічно мислити, шукати й знаходити відповіді самостійно (Карзан, Скалько, 2019). На нашу думку, це сприяє формуванню креативності.

У процесі дослідження, ми з'ясували, що останнім часом набувають популярності так звані «тихі книги» для дітей, де розповідь ведеться виключно ілюстративним матеріалом, що має свою унікальну авторську візуальну мову, нестандартну подачу, формує смак і якісно розвиває дитячу імпровізаційну увагу (Linde Faas, 2019). Прикладом таких «тихих ігор» є знедавна популярна серія дитячих книжок – віммельбух. Розвивальна книжка-комікс великого формату з яскравими, деталізованими, максимально насиченими візуальною інформацією ілюстраціями містить мінімум тексту. З героями книг-коміксів відбуваються цікаві та забавні події протягом певного періоду часу. У процесі розгляду ілюстрацій дитина в ігровій формі ознайомлюється з різноманітними тваринами, вивчає транспорт, професії, вчиться розпізнавати зміну сезону, особливості життя в селі та місті тощо. Велика кількість візуальних образів якісно розвиває увагу та фантазію, розширює словниковий запас та сприяє розвитку мовлення. Віммельбухи тренують уважність і пам'ять дошкільнят.

Окрім віммельбухів, велику кількість подібної літератури з авторським ілюстративним матеріалом для дітей пропонує сучасний ринок книговидання. Вона є меншою за об'єм віммельбуху, але не менш якісна для розвитку дитячої фантазії, уважності та пам'яті. За нашими спостереженнями, сучасний етап розвитку видання дитячої книги характеризується висунанням на перший план інтерактивного наративу. Велику цікавість у малечі викликають книжки-іграшки, які за допомогою цікавої історії та ілюстративного матеріалу стимулюють дітей до креативних ігор. Сучасна дитяча книга набуває функціоналу не тільки передавача інформації, але й фактору, що активізує до гри (Lauren Child, 2006). У ній наявний сучасний контент, який стимулює креативність, коли дитина сама є творцем, автором книги.



Креативність та мистецько-ігровий характер – беззаперечно одна з сильних сторін сучасного книгодруку. Прикладом цього є Європейська творча компанія «Make believe ideas. Ltd», яка видала у 2013 р. серію книг «The best book in the World». У цих книгах за допомогою історій, які мають візуальний пролог та несподіваних, нестандартних героїв (друзі-шорти, сигнальний жилет, байкер-картопля і т.п.) маленьким читачам пропонують зімпровізувати та домалювати історії на власний розсуд, що загалом формує креативність, тобто уяву, самостійність, імпровізаційно-творчу діяльність.

Окремої уваги заслуговує сучасна дитяча книга, що розвиває емоційний інтелект. Відомо, що людина з раннього віку може стикатись із різноманітними життєвими викликами – з питаннями життя, хвороб та навіть смерті. Сучасні автори надають допомогу дитячій психіці, що у таких випадках проходить випробування та формування. Автор дитячої прози з Бельгії Tine Mortier за допомогою ілюстрацій високого художнього гатунку від Kaatje Vermeire у книзі «Maia and What Matters» розповідає історію дівчинки Майї. На очах головної героїні бабусю вразив інсульт, але маленька сміливиця не розгубилася, а взяла активну участь у допомозі та розраді дорослим. Майя по-дитячому розважала хвору бабусю, чим допомагала їй скоріше одужувати. У деяких складних моментах сюжету Майя виглядає сильніше та впевненіше ніж дорослі, не втрачаючи при цьому дитячої наївності та райдухного світосприйняття. Літературні твори подібного формату набагато ефективніше та швидше формують у маленького читача емоційний інтелект, уміння аналізувати зміст та завдяки цьому, робити спроби креативно вирішувати проблеми спілкування з дорослими та однолітками.

Емпатійний підхід викладений у сюжеті дитячої книги з серії «Добрые взросления» під назвою «Я йду сьогодні до садочку» («Я йду сьогодні в садик») авторки Світлани Ройз з ілюстраціями художниці Інни Черняк. Інтерактивності книзі додає фігурка дівчинки Насті, яку дитина може вдягти самостійно із достатньої кількості запропонованих одяжних і, взявши в руки, мандрувати книгою, починаючи з роздягальні дитячого садочку до того моменту, коли потрібно повертатись додому. Поради дорослим, які збирають дошкільника до садочка, цікаві сюжетні рішення надають можливості усім членам родини брати активну участь у взаємодії з книгою. «Якось я засумувала за мамою так, що не хотіла її відпускати. Тоді ми з нею грали у гру – надягали однакові браслетики. Коли я сумувала за мамою, я дивилась на браслетик та згадувала про те, що між нами завжди є невидима мотузочка любові» (Ройз, Черняк, 2019). Літературні твори, книги подібного формату та робота з ними покращують комунікацію між дитиною та дорослими, налагоджують стосунки, виробляють правила спільного проживання і життєдіяльності (Зімакова, 2017), спонукають до гнучкості, толерантності, допомагають формуванню самостійності, розсудливості та емоційної зрілості, що є показниками загальної «первинної» креативності дитини.

Досліджуючи тему формування креативності дошкільників засобами сучасного мистецько-ігрового матеріалу, ми апробували використання сучасних дитячих книг у групі середнього дошкільного віку ЗДО № 65 м. Кременчука Полтавської області. Завдання експерименту полягало у тому, щоб ознайомивши дошкільнят із сюжетом, викликати у них бажання імпровізувати, розвивати уяву, увагу, мислення, вільно висловлюватися та діяти, створювати мистецькі образи, що є невід’ємними показниками креативності. Наведемо приклад роботи з книгою української авторки Ірени Карпи «Луї та його монстри» (Карпа, 2019). Цікавий сюжет книги про нічні страхи хлопчика Луї розбудив у маленьких слухачів емоційну пам’ять, а ілюстративний матеріал – цікавість та імпровізаційну мистецько-ігрову діяльність. Після читання та жвавого обговорення книжки було запропоновано стати навпроти світла та за допомогою пальчиків рук відтворити різноманітні рухи, уявити на що вони схожі та розказати. Гра зацікавила та захопила усю групу дошкільників. Діти імпровізували та фантазували: «Це – птах», «У мене – рибка», «Я бачу бабку», «Це – голова собаки», «Ось зайчик» тощо. Малеча створювала «звукові маски» своїх тіньових образів. Діти зробили відкриття про те, що у темному приміщенні кожен предмет, навіть їх пальчики та руки навпроти світла утворюють тінь, трансформують свою форму. Малеча емоційно ділилась враженнями та зробила висновок, що «ніч та тінь – це не страшно, а дуже весело». У подальшому при системному використанні подібних сучасних книг як мистецько-ігрового матеріалу ми спостерігали позитивний вплив на психоемоційний, особистісно-поведінковий та мистецько-діяльнісний розвиток, а значить на формування креативності.

**Висновки з дослідження та перспективи подальшої розробки цього тематичного напрямку.** Отже, сучасна дитяча книга відрізняється від книжок минулих років тим, що праця авторів та ілюстраторів, які її створюють, не підпадає під жодні пропагандистські політичні та будь-які інші цензурування, теми сучасних книжок плінуть від загальнолюдських цінностей взаєморозуміння, емпатії та поваги до безмежно цікавого світу дитини, що є домінантою розвитку сучасної дошкільної педагогіки. Дитяча книга на сьогодні є квінтесенцією трьох мистецьких практик (літературного автора, художника-ілюстратора та книговидавця), а дошкільник часто виступає її співавтором, що і робить її мистецько-ігровим матеріалом, за допомогою якого відбувається формування креативності, починаючи з дошкільного віку особистості.

Наголошуємо на тому, що дитяча книга повинна давати шанс не тільки візуального сприйняття та інтелектуального розвитку, але й стимуляції мистецько-ігрової діяльності, забезпечення креативного розвитку дошкільника. У подальшому спрямуємо наше дослідження на узагальнення емпіричних даних за критеріями креативності дітей дошкільного віку та розробку методичних рекомендацій.

#### **Список використаних джерел**

- Богущ, А., Гавриш, Н., Котик, Т. (2006). *Методика організації художньо-мовленнєвої діяльності дітей у дошкільних навчальних закладах*: підручник для студентів вищих навчальних закладів факультетів дошкільної освіти. Київ: Слово.
- Зайцева, Л. І., Казанцева, Л. І., Гавриш, Н. В. та ін. (2015). *Теорія та практика дошкільної освіти в сучасних експериментальних дослідженнях*. Харків: Діса плюс.

- Зімакова, Л., Ковалевська, Н. (2018). Підготовка майбутніх вихователів до мовленнєвої соціалізації дітей дошкільного віку засобами театрального мистецтва. *Педагогічні науки*, 71, 70-74.
- Зімакова, Л. В. (2016). Сучасна дитяча книга у комунікативно-мовленнєвому розвитку дитини. *Педагогіка та психологія*, 54, 84-96.
- Зімакова, Л. В. (2017). Виховання комунікативно-мовленнєвих мотивів дошкільників. *Педагогіка та психологія*, 56, 136-148.
- Карзан, К., Скалько, С. (2019). *Думай як Леонардо да Вінчі*. Харків: Ранок.
- Карпа, І. (2017). *Луї та його монстри*. Київ: Люта справа.
- Крамаренко, В. О. (2018). Креативність дітей дошкільного віку: сутнісний аналіз поняття. *Педагогічні науки*, 71, 21-24.
- Джон Морроу, Марша Стопа, Тим Гєри та ін. (2012). *Smart Blogger*. 50+ конкурсів писателів в 2020 году с отличными денежными призами. Взято з <https://smartblogger.com/writing-contests/>.
- Огар, Е. (2012). *Дитяча книга в українському соціумі (досвід перехідної доби)*. Львів: Світ.
- Ройз, С., Черняк, І. (2019). *Добрыє взросления: Я иду сегодня в садик*. Киев: Книголав.
- Creative Writing Ink, (2020). Премія Bath Children's Novel Award 2020. Взято з <https://creativewritingink.co.uk/competitions/sustainable-societies-childrens-novel-competition>
- Lauren Child (2006). *I've won, no I've won, no I've won*. London: Grosset & Dunlap.
- Litsentr, (2009). *Онлайн каталог організацій, культурних інституцій*. Взято з <https://litcentr.in.ua/news/2020-08-31-12572>
- Linde Faas (2019). *Come with me*. London: Lemniscaat.

#### References

- Bohush, A., Havrysh, N., & Kotyk, T. (2006). *Metodyka orhanizatsii khudozhno-movlennievoi diialnosti ditei u doshkilnykh navchalnykh zakladakh [Methods of organizing artistic and speech activities of children in preschool educational institutions]* pidruchnyk dlia studentiv vyshchykh navchalnykh zakladiv fakultetiv doshkilnoi osvity. Kyiv: Slovo [in Ukrainian].
- Creative Writing Ink, (2020). *Premiia Bath Childrens Novel Award 2020*. Retrieved from <https://creativewritingink.co.uk/competitions/sustainable-societies-childrens-novel-competition>
- Dzhon Morrou, Marsha Stopa, & Tim Gjeri ta in. (2012). *Smart Blogger*. 50+ konkursov pisatelej v 2020 godu s otlichnymi denezhnymi prizami [Smart Blogger. 50+ Writing Contests in 2020 with Great Cash Prizes]. Retrieved from <https://smartblogger.com/shhriting-contests/> [in Russian].
- Karpa, I. (2017). *Lui ta yoho monstry [Louis and his monsters]*. Kyiv: Liuta sprava.
- Karzan, K., & Skalko, S. (2019). *Dumai yak Leonardo da Vinci [Think like Leonardo da Vinci]*. Kharkiv: Ranok [in Ukrainian].
- Kramarenko, V. O. (2018). Kreatyvniost ditei doshkilnoho viku: sutnisnyi analiz poniattia [Creativity of preschool children: an essential analysis of the concept]. *Pedahohichni nauky [Pedagogical sciences]*, 71, 21-24 [in Ukrainian].
- Litsentr, (2009). *Onlain katalog orhanizatsii, kulturnykh instytutsii [Online catalog of organizations, cultural institutions]*. Retrieved from <https://litcentr.in.ua/news/2020-08-31-12572> [in Ukrainian].
- Linde Faas (2019). *Come with me*. London: Lemniscaat.
- Lauren Child (2006). *Ive won, no Ive won, no Ive won*. London: Grosset & Dunlap.
- Rojz, S., Chernjak, I. (2019). *Dobrye vzroslenija: Ja idu segodnja v sadik [Good growing up: I'm going to kindergarten today]*. Kiev: Knigolav [in Russian].
- Zimakova, L. V. (2017). Vykhovannia komunikatyvno-movlennievnykh motyviv doshkilnykiv [Education of communicative and speech motives of preschoolers]. *Pedahohika ta psykholohiia [Pedagogy and psychology]*, 56, 136-148 [in Ukrainian].
- Zaitseva, L. I., Kazantseva, L. I., & Havrysh, N. V. ta in. (2015). *Teoriia ta praktyka doshkilnoi osvity v suchasnykh eksperymentalnykh doslidzhenniakh [Theory and practice of preschool education in modern experimental research]*. Kharkiv: Disa plius [in Ukrainian].
- Zimakova, L., & Kovalevska, N. (2018). Pidhotovka maibutnikh vykhovateliv do movlennievoi sotsializatsii ditei doshkilnoho viku zasobamy teatralnoho mystetstva [Preparation of future educators for speech socialization of preschool children by means of theatrical art]. *Pedahohichni nauky [Pedagogical sciences]*, 71, 70-74 [in Ukrainian].
- Zimakova, L. V. (2016). Suchasna dytiacha knyha u komunikatyvno-movlennievomu rozvytku dytyny [Modern children's book in the communicative and speech development of the child]. *Pedahohika ta psykholohiia [Pedagogy and psychology]*, 54, 84-96 [in Ukrainian].

**ZIMAKOVA L.**

Poltava V. G. Korolenko national pedagogical University, Ukraine

**KRAMARENKO V.**

Krementchuk A. S. Makarenko Pedagogical College, Ukraine

### **MODERN CHILDREN'S BOOK AS AN ARTISTIC AND GAME MATERIAL FOR THE PRESCHOOLERS' CREATIVITY FORMATION**

The article is devoted to the study of trends in the development of modern children's books, its impact on the formation of creativity as one of the main competencies. The basis for the development of the visual and plot components of the children's book in the middle of the 20th century and their influence on the formation of the psycho-emotional component of the young generation of those times are retrospectively covered. Possibilities of modern book publishing for authors-writers are presented. Perspective directions of publishing business development both abroad and in Ukraine are covered. The study revealed qualitative changes in the content, artistic, and architectural content of modern children's books, which are reflected in the latest plots, visual images, design, and creative approaches to putting out books. With the help of certain modern children's books, we have proved the effectiveness of pedagogical methods of forming preschoolers' ability to be creative in various life situations, their readiness for non-standard, original solutions, ability to be independent and choose freely, curiosity, development of imagination, courage, flexibility, mobility, etc. These are so-called "quiet books" for children which are popular nowadays. The story is told exclusively by means of illustrative material, which has its own unique author's visual language and non-standard presentation. It develops children's imagination and forms their tastes, non-standard thinking, ability to improvise, and encourages preschoolers' to play. Books with an interactive narrative are of great interest to children. These are toy books, which stimulate children to create games or to become an author of a book with the help of an interesting story and illustrative material. It is offered to consider a modern children's book not only as an information source but also as a means of stimulating preschoolers' artistic and play activities. It is emphasized that the modern children's book is a symbiosis of three artistic practices and might be used as artistic and game material in the educational process of PEI. The influence of books on the preschoolers' psycho-emotional, personal-behavioral, artistic-activity development, as well as their creativity formation, is clarified practically.

*Keywords:* modern children's book, creativity, creative development, preschool child, artistic and game material

Стаття надійшла до редакції 28.08.2020 р.

УДК 37.091.12:005.336.5  
<https://doi.org/10.33989/2075-146x.2020.26.227530>

ORCID: 0000-0003-3513-2110

**ВОЛОДИМИР ІЩЕНКО**

Полтавський національний педагогічний університет імені В.Г. Короленка

### **ДОЦІЛЬНІСТЬ ЗАСТОСУВАННЯ ОСНОВ САМОМЕНЕДЖМЕНТУ В ПРАКТИЧНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ МОЛОДОГО ПЕДАГОГА**

Розкрита роль самоменеджменту у сфері професійної діяльності молодого вчителя, який реально постає як набір управлінських впливів, спрямованих на самого себе як діяльного суб'єкта з метою приведення своєї особистості у відповідний стан, необхідний для успішного здійснення своєї діяльності. Встановлено, що головна ціль само менеджменту – максимальне використання власних можливостей, свідоме управління собою впродовж життя (самовизначення) й подолання зовнішніх обставин як на роботі, так і у власному житті.

*Ключові слова:* самоменеджмент, особистий розвиток учителя, планування часу, самоконтроль, розвиток професіоналізму, мотивація

**Постановка проблеми у загальному вигляді.** У період реформування системи національної освіти, активізувалося впровадження нових педагогічних технологій та науково-методичних досягнень, відбувається модернізація чинних та створення інноваційно-варіативних загальноосвітніх закладів різного типу. Відтак, проблеми наукового обґрунтування теорії педагогічного самоменеджменту та апробації інноваційних моделей управління освітою на кожному з її рівнів організації набуває особливої соціальної значущості, на що вказано в державній національній програмі «Освіта» (Україна XXI століття; стратегія освіти). Означені стратегічні завдання орієнтують на радикальну перебудову механізму управління системою освіти на принципах демократизації, децентрації та гуманізації, що

породжує необхідність осмислення учителями вимог оновлення функцій педагогічного самоменеджменту, підвищення рівня їхніх власних управлінських, психолого-педагогічних знань, удосконалення на цій основі вмінь аналізувати, моделювати й упроваджувати інноваційні надбання педагогічної теорії та практики. Згідно з вимогами до сучасного фахівця освіти важливе місце в структурі готовності до професійно-педагогічної діяльності має належати управлінській компетентності учителя, оскільки, з одного боку, він є керівником й організатором життя та діяльності учнів, з іншого - покликаний готувати своїх вихованців до життя за нових економічних умов. Інноваційний тип розвитку системи національної освіти загострює потребу навчальних закладів у висококваліфікованих педагогах, здатних як до компетентного управління процесом розвитку творчого потенціалу учня, так і творчого саморозвитку та особистісно-професійного самовдосконалення. Гуманістична зорієнтованість системи управління навчальним закладом актуалізує необхідність гармонійного поєднання професійного самовдосконалення педагога з його особистісним розвитком. Адже в умовах сьогодення конкурентоздатність педагогів залежить не тільки від якості оволодіння ними сучасними професійними знаннями, ступеня їх педагогічної та інформаційної культури, а й значною мірою від уміння керувати розвитком особистісних характеристик – ініціативності, цілеспрямованості, самодостатності, самоефективності.

**Аналіз останніх досліджень та публікацій.** Окреслена проблема висвітлена сучасними науковцями в різних аспектах: теоретичні засади педагогічного самоменеджменту (В. Бондар, К. Вазіна, Л. Даниленко, Л. Пермінової, М. Приходько В. Симонов); творчий саморозвиток особистості педагога (Л. Ахмедзянова, Н. Кузьміна, О. Рудницька, В. Семиченко, С. Сисоєва); розвиток педагогічної рефлексії та механізмів рефлексійного управління навчально-виховним процесом (О. Анісімов, Ю. Кулюткін, Г. Сухобська), формування педагогічного мислення, свідомості й самосвідомості (Г. Нагорна, Є. Рогов, О. Цокур), саморегуляція педагогічної діяльності (О. Саннікова, О. Чебикін, Т. Яценко); психології менеджменту (М. Боришевський, Л. Карамушка, Н. Карасьова, О. Філь). Означені дослідження засвідчили, що у процесі професійного становлення майбутніх учителів у них повинен бути сформований особливий склад свідомості, який відповідав би специфіці майбутньої професійної діяльності. Сформована педагогічна свідомість дозволяє фахівцям, з одної боку, виявляти творчу активність як суб'єктів педагогічного пізнання, моделювання, спілкування і праці (І. Зязюн, Н. Кічук, Л. Кондрашова, Н. Кузьміна, Н. Хмель, Р. Хмелюк), а з іншого, – як суб'єктів особистісно-професійного самопізнання, самопрогнозування, самопроектування, саморегулювання і саморозвитку (З. Курлянд, Т. Осадча, О. Пехота, О. Саннікова, Л. Таланова, О. Цокур). Відповідно до цього, навчання у вищій професійній школі, що пов'язане із оволодінням спеціалізованого виду педагогічної діяльності, є процесом професіоналізації вищих психічних функцій особистості як менеджера навчально-пізнавального процесу (В. Крижко, Є. Павлютенков, В. Симонов). Така ситуація зумовлює необхідність спеціальної підготовки учителів, по-перше, до оволодіння функціями педагогічного менеджменту (як арсеналу принципів, методів і засобів управління навчально – пізнавальною діяльністю учнів чи студентів, якими повинен керувати педагог), а по-друге, – до оволодіння функціями педагогічного самоменеджменту (як сукупності дій і прийомів, спрямованих педагогом на оволодіння собою, управління своєю особистістю і власною професійною діяльністю у сфері навчально-виховного процесу). Слід відзначити, що окремі аспекти управління навчальним процесом досліджувалися у працях Л. Артемової, А. Бондаренко, А. Васильєвої, В. Кузя, В. Ликової, Л. Поздняк, В. Шкатулли та ін. Водночас проблема формування готовності фахівців освіти до педагогічного самоменеджменту не отримала належного висвітлення у психолого-педагогічній літературі (Колесніченко, 2004, с. 42).

**Мета статті:** теоретично обґрунтувати педагогічний самоменеджмент як передумову ефективної професійної діяльності учителя.

**Виклад основного матеріалу.** Самоменеджмент об'єктивно властивий кожному з учасників навчально-виховного процесу як сфери їхньої спільної праці. У зв'язку з цим у структурі педагогічної діяльності обов'язковим є наявність комплексу дій її суб'єкта з управління собою – самоменеджмент, який є самостійним, завершеним і цілісним блоком. Самоменеджмент у сфері професійної діяльності педагога є набірм управлінських впливів, спрямованих на себе як діяльним суб'єктом, з метою приведення своєї особистості у відповідний стан, необхідний для успішного здійснення педагогічної діяльності. Педагог, як реальний учасник і організатор навчально-пізнавального процесу, повинен постійно здійснювати функції гностичної, проектувальної, організаторської і комунікативної діяльності.

У процесі підготовки майбутніх педагогів до виконання професійної ролі прослідковуються дві протилежні тенденції. Одна з них виявляється у прагненні дослідників розвивати інтелектуальну і комунікативну сфери професійного складу студентів шляхом посилення тренінгу їхніх практичних дій щодо володіння засобами і способами організації навчально-пізнавальної діяльності учнів. Інша тенденція, навпаки, відбиває прихильність дослідників до реалізації технології підготовки студентів, що сприяють збудженню їхніх потреб і здібностей щодо професійного самодослідження і саморозвитку. Це відбувається шляхом збільшення арсеналу засобів і методів навчання, зумовлених його диференціацією та індивідуалізацією.

Оволодіти даною наукою не так просто, але починати треба все-таки з самоосвіти, причому мало тільки набувати знання, потрібна ще й практична реалізація. Самоменеджмент – це життєво необхідний, але досить важкий процес, тому необхідно бути готовим до самовдосконалення. Необхідний серйозний підхід при розробці своєї особистої програми. Розробляти програму самоменеджменту необхідно з урахуванням тих питань, які доводиться вирішувати в процесі професійної діяльності. При виборі програми слід враховувати зміни, що відбуваються в житті суспільства – в економіці, соціальній політиці держави, в науці, в сучасних методах управління навчанням, комунікаціями, спілкуванням і т.д.

Необхідно врахувати аспекти практичної реалізації набутих знань. Особливе значення має необхідність вчитися планувати свій робочий час. Планування покликане забезпечити раціональне використання найціннішого надбання – часу, а саме: або наявний час вжити для плідної і успішної діяльності (максимальний критерій); або досягти поставлених цілей з якомога меншою витратою часу (мінімальний критерій). Кожній людині, в першу чергу, необхідно

вміти перетворити ситуацію, для якої типова непорядкованість дій, обумовлена зовнішніми обставинами, в ситуацію спрямованих і здійснених задач. Навіть тоді, коли ми завантажені різними завданнями і робота прямо-таки поглинає, можна завдяки послідовному плануванню часу і використанню методів наукової організації праці краще здійснювати свою діяльність, для цього необхідно щодня виділяти резерв часу (в тому числі і для дозвілля) для дійсно організаційних функцій.

Багато фахівців занадто орієнтовані на процес професійної діяльності, а не на його результати. При такому підході вони вважають за краще: правильно робити справи замість того, щоб робити правильні справи; вирішувати проблеми замість того, щоб створити творчі альтернативи; зберегти кошти замість того, щоб оптимізувати використання засобів; виконувати обов'язки замість того, щоб домагатися результатів; зменшувати витрати замість того, щоб підвищувати прибуток. Л. Зайверт цілком обгрунтовано нагадує про те, що поліпшувати своє життя необхідно з самого себе. «Зміни себе – і ти зміниш світ навколо себе». Тому, замість того щоб змінювати обставини, які ми і так не в силах змінити, потрібно змінити своє ставлення до них. Л. Зайверт дає практичні рекомендації для тих, хто хоче покращити своє безпосереднє виконання професійних функцій, менше засиджуючись на роботі, ефективніше виконуючи покладені завдання з меншими витратами часу, попереджаючи стреси, підвищуючи кваліфікацію. Він пропонує контролювати час – шляхом складання планів роботи, де кожному виду діяльності потрібно приділяти місце, вказавши час, необхідний для його реалізації, а також те, на яку частку вільного часу може розраховувати людина. За допомогою такого контролю можна не тільки навчитися контролювати себе, а й контролювати виконання щоденних професійних задач. Щоденне рішення різного роду завдань і проблем можна представити у вигляді різних функцій, які перебувають у певній взаємозалежності між собою і, як правило, здійснюються в певній послідовності.

Процес самоменеджменту в аспекті послідовності виконання конкретних функцій охоплює шість фаз:

- постановка мети – аналіз і формування особистих цілей;
- планування – розробка планів і альтернативних варіантів своєї діяльності;
- прийняття рішень по конкретних справах;
- організація і реалізація – складання розпорядку дня й організація особистого трудового процесу з метою реалізації поставлених завдань;
- контроль – самоконтроль і контроль підсумків (у разі необхідності – коригування цілей);
- інформація і комунікації – фаза, властива певною мірою всім функціям, так як і комунікація, та обмін інформацією необхідні на усіх фазах самоменеджменту (Зязюн, 1984, с. 154).

Окрім функцій не обов'язково суворо слідують одна за одною, а можуть переплітатися.

Як показує практика, молодий педагог, починаючи свою професійну діяльність, не готовий якісно і ефективно здійснювати процес навчання і виховання, оскільки не має сформованих практичних навичок, науковості аналізу та узагальнення науково-практичної інформації, застосування набутих знань у вищі за допомогою сучасних форм і методів навчання, комунікаційно-інформаційних технологій, високого рівня комунікативності, раціонального використання власного робочого часу. На жаль, молодий педагог не завжди може самопрезентувати особистий позитивний професійний імідж.

Ефективність та успішність професійного іміджу молодого педагога залежить від знання основ самоменеджменту, оскільки будь-який фахівець, не здатний повною мірою керувати собою, своїми діями, інформаційними ресурсами, навряд чи зможе розраховувати на позитивне сприйняття себе іншими, комфортність у відносинах з учасниками навчально-виховного процесу. Необхідність використання менеджменту, в тому числі самоменеджменту, в педагогіці пов'язана з тим, що вся система управління розглядається на рівні створення таких організаційних і психолого-педагогічних умов, які дозволяють забезпечувати ефективний розвиток освітньої установи. Проте використання основ менеджменту виявилось важливим не тільки на рівні функціонування навчального закладу, а й під час професійної діяльності педагога. Навіть добре структурований і підготовлений за всіма вимогами сучасний урок не буде успішним, якщо вчитель не володіє навичками управління класом. Таким чином, сутність педагогічної діяльності як специфічної форми соціального управління полягає в застосуванні самоменеджменту, який, на думку В. Мусієнко-Репської, об'єктивно властивий кожному з учасників навчально-виховного процесу як сфери їх спільної роботи. Про доцільність застосування в практичній діяльності молодого педагога основ самоменеджменту пише академік В. Лазарев, який вважає, що кожен випускник вишу повинен бути підготовлений до роботи з людьми, мати внутрішню активність, бути рефлексивним, мати здібності до самоорганізації, самоствердження і самореалізації, вміти керувати собою, чітко планувати свій робочий і вільний час, проявляти здатність до самомотивації, самостійності та самовдосконалення, наявність управлінських умінь, навичок і знань. Поняття самоменеджменту в сучасній науці розглядають у різних контекстах і його визначення зводяться до того, що самоменеджмент, в першу чергу, це техніка правильного використання часу. Самоменеджмент припускає саморозвиток особистості, заснований на самопізнанні, самовизначенні, самоврядуванні, самовдосконаленні, подоланні стереотипів свідомості, самоконтролі і, як підсумок, самореалізації в обраній сфері діяльності. Така робота над собою дозволяє розкрити весь свій творчий потенціал і максимально використати свої можливості і здібності.

Як показує практика, більшість молодих вчителів, починаючи свою професійну діяльність, стикаються з рядом причин, які, в першу чергу, залежать від невміння правильно організувати свій робочий день і раціонально використовувати час. Це позначається на неуспішності виконувати важливі педагогічні завдання (підготовка до уроку, перевірка зошитів, самоосвіта і т.д.), наявності помилок при виконанні своїх функцій, незадоволеності роботою і вибором професії, підвищення рівня стресів, зменшенні мотивації праці та рівня власної кваліфікації, збільшенні витрат при виконанні роботи. Тому, знання основ самоменеджменту для молодого педагога – це використання традиційних та інноваційних методів роботи в повсякденній педагогічній практиці з метою оптимальної організації власного часу. Так, сутність самоменеджменту на рівні гностичної діяльності педагога у ставленні до себе визначається як процес самопізнання і самоприйняття ним своєї особистості як фахівця через «бачення», розуміння

і прийняття свого професійного «Я» особистісному та суб'єктному рівнях. В означеному контексті самоменеджмент у формі різних актів самодослідження (самоспостереження, самоконцентрація, самозвіт, самоаналіз, самооцінка) є процесом цілеспрямованого одержання педагогом інформації щодо розвитку необхідних для ефективного входження в педагогічну професію якостей своєї особистості (Зязюн, 2000, с. 216).

Самоменеджмент на рівні проектувальної і конструювальної діяльності вихователя в особистісному вимірі реально здійснюється як єдність процесів самопрогнозування і самопрограмування. При цьому, означений феномен виявляється у процесі планування стратегій і тактик своєї поведінки на кожному з етапів педагогічної діяльності шляхом відпрацювання конкретних алгоритмів професійних дій та їх послідовності у процесі вирішення педагогічних завдань.

Сутність самоменеджменту на рівні організаторської діяльності педагога у сфері навчально-виховного процесу визначається як процес самоорганізації його зусиль, спрямований на практичну реалізацію окреслених перед собою цілей і завдань, програм і алгоритмів дій, що здійснюється через самоактуалізацію, самооблізацію, самостимуляцію, самопрезентацію, самопереконавання, самонавіювання, самоаналіз, самосхвалення, самозаохочення.

Самоменеджмент на рівні комунікативної діяльності педагога, спрямований на встановлення і підтримування як прямого, так і особливо зворотного інформаційного зв'язку з самим собою, є процесом саморегуляції ним власної поведінки і дій на кожному з етапів навчально-виховного процесу.

Для забезпечення поступового ефективного становлення та розвитку викладача як фахівця важливим є управління цим процесом, коли вирішальне значення має система освіти – післядипломна і самоосвіта, що спрямовують і коригують просування за індивідуальною, наміченою конкретним викладачем, траєкторією розвитку, відповідно до розробленої ним стратегії. Процес професійної самореалізації викладача є динамічним і самоорганізованим, відбувається тоді, коли він орієнтується передусім на внутрішні резерви. Як відомо, особистість розвивається через виникнення в її житті суперечностей. Основними внутрішніми суперечностями, які постають під час професійної самореалізації викладачів, є розходження між потребами, що з'являються, та досягнутим рівнем володіння засобами, необхідними для їхнього задоволення. У зв'язку з цим потреба викладача у професійній самореалізації має розглядатися як індивідуальна потреба в оволодінні знаннями, уміннями, навичками та якостями, що відповідають прогностичній моделі компетентності, тобто, тими, на думку фахівця, якими він має оволодіти для розв'язання життєво важливих проблем, що постають у професійній діяльності. При цьому задоволенням актуальних та потенційних потреб викладачів є оволодіння ними необхідними для професійної діяльності знаннями, вміннями, навичками, якостями як підвищення рівня володіння засобами задоволення потреб, що призводить до розв'язання наявних і виникнення вищого рівня суперечностей. Процес самореалізації як розвитку особистості викладача відбувається відповідно до законів діалектики – у вигляді руху по спіралі, оскільки розвиток особистості у процесі самореалізації не припиняється. Потреби розуміються і розглядаються науковцями, по-перше, як динамічно активні стани особистості, що виражають її залежність від конкретних умов існування та породжують діяльність, спрямовану на зняття такої залежності; по-друге, – як рушійна сила розвитку особистості.

Одночасно з виникненням потреб і формуванням на їх основі постають мотиви. Для пояснення причин поведінки людини, у тому числі у процесі самореалізації, використовується термін «мотивація».

За визначенням С.У. Гончаренка, мотив є спонукальною причиною дій і вчинків людини, а мотивація – системою мотивів або стимулів, що спонукає людину до конкретних форм діяльності або поведінки. Як мотиви, можуть поставати уявлення й ідеї, почуття й переживання, що виражають матеріальні або духовні потреби людини, а одна й та сама діяльність може здійснюватися з різних мотивів.

Науковці О.М. Леонтьєв та С.Л. Рубінштейн виділяють зовнішню та внутрішню мотивацію. Зовнішня мотивація охоплює мотиви, що перебувають поза людиною та її діяльністю, такі, як різного роду стимули та заохочення, винагороди, надбавки до заробітної плати, просування по роботі тощо, заради чого людина буде вживати дій, докладаючи зусиль. Ця мотивація може лише зорієнтувати її на постановку та досягнення особистих цілей. Внутрішня мотивація – це те, що народжується у свідомості людини власне діяльністю, розуміння суспільної корисності у тому, що людина робить, задоволення від процесу та результату діяльності. Вона постає з потреб людини і безпосередньо спонукає її до діяльності як джерело, рушійна сила саморозвитку особистості через спонукування до досконалості. Відповідно, вчені виділяють зовнішні та внутрішні мотиви. Зовнішні мотиви – це мотиви, що походять від зовнішніх особистих утворень, таких, як престижність, самоствердження тощо. Вони не стосуються змісту, процесу, результатів діяльності безпосередньо і можуть охоплювати бажання стати фахівцем високого рівня, продемонструвати свої можливості, прагнення ствердитися серед друзів та колег, бути оціненим високо, небажання бути гіршим за інших, розуміння значення професійного самовдосконалення на майбутнє (Павлютенков, 2006, с. 103). Внутрішні мотивами є ті, що походять від предмета мислення. Вони безпосередньо пов'язані з процесом і результатом діяльності. До них варто віднести бажання та прагнення фахівця пізнавати нові факти, опановувати знання, оволодівати способами дій, захопленість процесом професійного розвитку та самореалізації тощо. Отже, якщо у вчителя чи викладача ЗВО постає потреба у професійній самореалізації, то в нього з'являється мотивація до відповідної поведінки та діяльності як сукупність ієрархії зовнішніх і внутрішніх мотивів певних дій. Варто зауважити, що процес професійної самореалізації характеризується взаємним впливом діяльності на мотивацію та мотивації на діяльність: незадоволеність фахівця власним рівнем професійного або особистісного розвитку взагалі породжує нові мотиви, а поява нових мотивів спричиняє появу нових, більш досконалих видів діяльності. При цьому мотивація самореалізації має індивідуальний характер залежно від потреб кожної конкретної особистості, тому вирішальну роль у цьому процесі відіграє саме внутрішня мотивація. Варто наголосити, що мотивація тісно пов'язана з емоційною сферою особистості. Як позитивні, так і негативні емоції мотивують, спонукають людину до певних дій, а мотив, що втілює позитивний емоційний стан особистості, є каталізатором процесу самореалізації і перетворюється на інтерес; тому за емоційною модальністю мотиви також можна поділити на позитивні та негативні. Вчені пропонують різні класифікації мотивів, однак більше дотримуються класифікації М.І. Алексєєвої та А.К. Маркової,

які виділяють пізнавальні та соціальні мотиви, що, своєю чергою, також поділяються на певні групи. Серед них: змістовно-пізнавальні, операційно-пізнавальні, самоосвіти, широкі соціальні, вузькі соціальні, або позиційні, та негативні мотиви. В ідеалі, змістовно-пізнавальні, операційно-пізнавальні, мотиви самоосвіти, широкі соціальні та вузькі соціальні, або позиційні мотиви мають бути позитивними, стимулюючи процес професійної самореалізації викладача. Проте негативні мотиви, що становлять окрему відповідну групу, також можуть спонукати до конструктивних змін у поведінці та діях, спрямованих на поліпшення фахової діяльності, або до зміни сфери діяльності взагалі. Варто зауважити, що той самий мотив може мати різну емоційну модальність для різних осіб або за різних обставин. Так, наприклад, для одного викладача необхідність відвідувати курси підвищення кваліфікації або складати кандидатські екзамени може бути позитивним мотивом, стимулюючи процес професійної самореалізації, а для іншого – негативним, гальмуючи інтерес до професійної діяльності взагалі. Спостерігається явище, коли той самий мотив у різний час є то позитивним, то негативним: молодий викладач може, розпочавши професійну діяльність у ЗВО, відчувати відсутність інтересу до фаху, однак згодом це може спонукати його до пошуку шляхів подальшого фахового самовдосконалення у процесі самореалізації. Це пояснюється здатністю мотивів актуалізуватися під впливом певної ситуації, коли постають відповідні потреби і цілі, і, навпаки, активізація певних диспозицій спричиняє зміну ситуації, точніше її сприйняття суб'єктом. Практично будь-яку дію людини в ході самореалізації, що характеризується індивідуальною стратегією, варто розглядати як подвійно детерміновану: диспозиційно і ситуаційно. За такої детермінованості кожним вчителем чи викладачем ЗВО на основі внутрішньої мотивації вибудовується індивідуальна траєкторія процесу професійної самореалізації, що є самоорганізованою системою. Вона залежить від когнітивної компетентності, честолюбства, амбітності, асертивності, ділової контактності, рівня домагань, діловитості фахівця, що є внутрішніми детермінантами успішної професійної самореалізації. Самореалізація особистості, як і будь-який процес, потребує управління, менеджменту як системи прийняття і реалізації рішень, спрямованих на досягнення оптимального варіанта використання матеріальних, трудових, фінансових ресурсів, що виконує функції планування, організації, мотивації (Ліненко, 1995, с. 127).

Існує концепція самоменеджменту, яка на думку багатьох учених є найбільш раціональною й універсальною, тому що вона містить у собі найбільш важливі моменти з інших концепцій. Це концепція Лотара Зайверта, про якого згадувалося раніше, яка заснована на ідеї керування своїм часом. В цій концепції її автор дає відпрацьовані і багаторазово випробувані методи роботи над собою, які не вимагають особливих мудрувань, багаторазового тестування і придатні для використання в повсякденній практиці. Тому найчастіше більш поглиблено вивчають самоменеджмент за концепцією Зайверта. Відповідно до визначення Зайверта, самоменеджмент являє собою послідовне і цілеспрямоване використання випробуваних методів роботи в повсякденній практиці для того, щоб оптимально і зі змістом використовувати свій час, тобто по своїй суті це *time management*. Основна мета самоменеджменту за Зайвертом полягає в тому, щоб:

- максимально використовувати власні можливості;
- свідомо керувати своїм життям (тобто, самовизначатися);
- переборювати зовнішні обставини як на роботі, так і в особистому житті. Переваги самоменеджменту за

Зайвертом:

- робота з меншими витратами;
- кращі результати праці;
- краща організація праці;
- менше поспіху і стресу;
- більше задоволення від роботи;
- велика мотивація праці;
- ріст кваліфікації;
- менша завантаженість роботою;
- менше помилок;
- досягнення професійних і особистих цілей найкоротшим шляхом.

Головною перевагою менеджменту за концепцією Зайверта є раціональне використання і заощадження найдефіцитнішого і надважливого особистого ресурсу – власного часу.

**Висновки.** Багатьом учителям необхідно переглянути стереотипи, що склалися в організації освітнього процесу, змінити своє ставлення до роботи та педагогічної діяльності, стати на шлях розвитку та саморозвитку.

Враховуючи, що вчитель є суб'єктом професійної діяльності з властивим їй механізмом самоуправління його особистістю, він повинен постійно здійснювати певний комплекс зусиль, які впорядковують і приводять до необхідного стану його активність як самодослідника, самопроектувальника, самопрограміста, самоорганізатора і самоконтролера, що й складає сутність педагогічного самоменеджменту.

Самоменеджмент – це управління власними ресурсами, тобто вміння їх здобувати, зберігати, розвивати і раціонально використовувати та бути успішною й самодостатньою людиною. А також це й комплекс управлінських компетенцій, необхідних для професійного зростання вчителя: самопізнання, цілепокладання, управління часом, планування, саморегуляція, самонавчання, вміння інтегрувати, самопроекткування, вміння рефлексувати, емпатія, мобільність, самопрезентація, професійне особистісне зростання, стійка мотивація до пізнання.

Отже, самоменеджмент – актуальний і перспективний напрям як у теоретичному, так і практичному менеджменті. Цей напрям сформовано на основі зростання потреб суспільства і покликано підвищити рівень ефективності діяльності самої людини, завдяки досягненню її особистих і професійних цілей.

#### Список використаних джерел

- Зязюн, И. А. (Ред.) (1989). *Основы педагогического мастерства*: учеб. пособие [для пед. спец. высш. учеб. заведений]. Киев: Просвещение.
- Зязюн, І. А. (2000). *Педагогіка добра: ідеали і реалії*: наук.-метод. посіб. Київ: МАУП.
- Колесніченко, Л. А. (2004). Особливості змістовної сторони саморегуляції у професійній діяльності менеджерів. В кн. Т. Біленко (Ред.), *Проблеми гуманітарних наук: Наукові записки Дрогобицького державного педагогічного університету ім. Івана Франка* (Вип. 13, с. 41-53). Дрогобич: Вимір.
- Ліненко, А. Ф. (1995). Готовність майбутніх вчителів до педагогічної діяльності. *Педагогіка і психологія*, 1, 125-133.
- Мусиенко-Репская, В. И. (2000). О диагностике уровней реализации функций самоменеджмента в сфере профессиональной деятельности педагога. *Наука і освіта*, 4, 99-102.
- Мусиенко-Репская, В. И., Цокур, О. С. (2000). *Самоменеджмент как основа формирования профессионального мастерства будущего педагога*: метод. рекомендации. Одесса: ЮУГПУ им. К. Д. Ушинского.
- Павлютенков, С. М., Крижко, В. В. (2006). *Основы управления школой*. Харків: Основа.
- Сисоева, С. О. (2000). Технологізація освітньої діяльності в умовах неперервної професійної освіти. В кн. І. А. Зязюн (Ред.), *Неперервна професійна освіта: проблеми, пошуки, перспективи* (с. 249-273). Київ.

#### References

- Koliesnichenko, L. A. (2004). Osoblyvosti zmistovnoi storony samorehuljatsii u profesiinii diialnosti menedzheriv [Features of the substantive side of self-regulation in the professional activities of managers]. In T. Bilenko (Ed.), *Problemy humanitarnykh nauk: Naukovi zapysky Drohobytskoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu im. Ivana Franka [Problems of the Humanities: Scientific Notes of Drohobych State Pedagogical University. Ivan Franko]* (Is. 13, pp. 41-53). Drohobych: Vymir [in Ukrainian].
- Linenko, A. F. (1995). Hotovnist maibutnix vchyteliv do pedahohichnoi diialnosti [Readiness of future teachers for pedagogical activity]. *Pedahohika i psykholohiia [Pedagogy and psychology]*, 1, 125-133 [in Ukrainian].
- Musienko-Repskaia, V. I. (2000). O diagnostike urovnei realizatscii funktsii samomenedzhmenta v sfere professionalnoi deiatelnosti pedagoga [On the diagnosis of the levels of implementation of self-management functions in the field of the teacher's professional activity]. *Nauka i osvita [Science and education]*, 4, 99-102 [in Russian].
- Musienko-Repskaia, V. I., & Tcokur, O. S. (2000). *Samomenedzhment kak osnova formirovaniia professionalnogo masterstva budushchego pedagoga [Self-management as the basis for the formation of professional skills of a future teacher]*: metod. rekomendatscii. Odessa: IuUGPU im. K. D. Ushinskogo [in Russian].
- Pavliutenkov, Ye. M., & Kryzhko, V. V. (2006). *Osnovy upravlinnia shkoloiu [Fundamentals of school management]*. Kharkiv: Osнова [in Ukrainian].
- Sysoieva, S. O. (2000). Tekhnolohizatsiia osvitoi diialnosti v umovakh neperervnoi profesiinoi osvity [Technologization of educational activity in the conditions of continuous professional education]. In I. A. Ziaziun (Ed.), *Neperervna profesiina osvita: problemy, poshuky, perspektyvy [Continuing professional education: problems, searches, prospects]* (pp. 249-273). Kyiv [in Ukrainian].
- Ziaziun, I. A. (Ed.) (1989). *Osnovy pedagogicheskogo masterstva [Fundamentals of teaching excellence]*: ucheb. posobie [dlia ped. spets. vyssh. ucheb. zavedenii]. Kiev: Prosveshchenie [in Russian].
- Ziaziun, I. A. (2000). *Pedahohika dobra: idealy i realii [Pedagogy is good: ideals and realities]*: nauk.-metod. posib. Kyiv: MAUP [in Ukrainian].

#### ISCHENKO V.

Poltava V. G. Korolenko national pedagogical University, Ukraine

#### EXPENDITURE OF APPLYING THE FUNDAMENTALS OF SELF-MANAGEMENT IN THE PRACTICAL ACTIVITY OF A YOUNG TEACHER

This article reveals the role of self-management in the professional activity of a young teacher, which really appears as a set of managerial influences aimed at himself as an active subject in order to bring his personality to the appropriate state necessary for successful implementation of their activities. It is established that the main goal of self-management is the maximum use of one's own capabilities, conscious self-management throughout life (self-determination) and overcoming external circumstances both at work and in one's own life.

It is noted that instead of changing the circumstances, which we are not able to change anyway, we need to change our attitude to them. Therefore, a number of practical recommendations are given for those who want to improve their direct performance of professional functions.

It is determined that the process of self-management in terms of the sequence of specific functions covers six phases, which are in a certain interdependence and, as a rule, are carried out in a certain sequence.



It is substantiated that self-management in the form of various acts of self-research (self-observation, self-concentration, self-report, self-analysis, self-assessment) is a process of purposeful obtaining by the teacher of information on development of qualities necessary for his effective entering the pedagogical profession.

It is established that the need to use management, including self-management, in pedagogy is due to the fact that the entire management system is considered at the level of creating such organizational and psychological and pedagogical conditions that allow for effective development of the educational institution. However, the use of the basics of management was important not only at the level of functioning of the educational institution, but also during the professional activity of the teacher. And so it is emphasized that even a well-structured and well-prepared modern lesson will not be successful if the teacher does not have the skills to manage the class.

Thus, it is noted that the essence of pedagogical activity as a specific form of social management is the use of self-management, which is objectively inherent in each of the participants in the educational process as a sphere of their joint work.

**Keywords:** *self-management, personal development of a teacher, time planning, self-control, development of professionalism, motivation*

Стаття надійшла до редакції 16.09.2020 р.

УДК 37.03 – 057.874  
<https://doi.org/10.33989/2075-146x.2020.26.227532>

**ОЛЕНА КАРОЛОП**

ORCID: 0000-0002-1272-0422

Навчально-науковий інституту Київського Університету культури і мистецтв

## **ПРОФЕСІЙНА КОМПЕТЕНТНІСТЬ ЯК ФАКТОР ФОРМУВАННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ БАКАЛАВРІВ ГОТЕЛЬНО-РЕСТОРАННОЇ СПРАВИ**

Стаття присвячена проблемі формування професійної компетентності, яка забезпечує ефективність підготовки та конкурентоспроможність бакалаврів готельно-ресторанної справи.

Розкрито зміст поняття «професійна компетентність бакалаврів готельно-ресторанної справи», що ґрунтується на конкретизації знань, умінь, навичок, професійно важливих якостей, необхідних для здійснення професійної діяльності в ресторанній індустрії. Проаналізовано процес формування професійної компетентності бакалаврів готельно-ресторанної справи, згідно з яким відбувається становлення особистості в соціальному та професійному середовищах.

**Ключові слова:** *компетентність, професійна компетентність, бакалаври, готельно-ресторанна справа, конкурентоспроможність*

**Постановка проблеми.** Освіта є базою для розвитку кожної особистості, запорукою успішного майбутнього України, її конкурентоздатності на світовій арені. Вона має відповідати інтересам і запитам суспільства, саме тому одним з основних завдань освіти стає професійна підготовка фахівців, що спрямована на потреби сьогодення. Процес професійного навчання має вирішувати завдання забезпечення людини «конкурентоспроможною професією», компетентною, який вільно орієнтується в суміжних галузях діяльності, готового до постійного професійного росту, соціальної та професійної мобільності. Головним показником рівня кваліфікації будь-якого сучасного фахівця є його професійна компетентність.

**Аналіз досліджень і публікацій.** Проблема компетентності ґрунтовно досліджена в роботах С. Гончаренка, О. Дахіна, Б. Ельконіна, А. Маркової та ін. Але у площині реалізації компетентнісної парадигми в освітніх системах і досі існують актуальні проблеми, вирішення яких окреслено в працях Е. Зеєра, І. Зимньої, І. Зязюна, В. Лугового, П. Лузана, Н. Нічкало, В. Радкевич, Дж. Равена, В. Ягупова та ін.

Серед досліджень, присвячених пошуку оптимальних шляхів удосконалення професійної підготовки з метою формування окремих видів компетентностей фахівців сфери послуг, відомими є праці: С. Кравець, В. Лозовецької, М. Лобура, Ю. Безрученкова та ін.

У центрі уваги сучасних науковців перебувають такі питання: управління конкурентоспроможністю вищої освіти (Верхоглядова, 2005), забезпеченість управління конкурентоздатністю фахівців (Светунькова (Ред.)) організація і управління навчальним процесом у вищому навчальному закладі (Р. Вернидуб) та ін.

Психологічні аспекти формування професійних вмінь та якостей розглядалися І. Бехом, Г. Баллом, В. Семиченко.

Питання формування професійної компетентності бакалаврів готельно-ресторанної справи є надзвичайно актуальним, так як сучасний ринок праці потребує кваліфікованих конкурентоспроможних фахівців, здатних до сприйняття та використання на практиці нових наукових іновативних ідей, технічних інструментів та методів

сучасного виробництва ресторанної продукції та готельних послуг. Все це вимагає від закладу вищої освіти підготовки конкурентоспроможних бакалаврів готельно-ресторанної справи.

**Мета нашої статті:** узагальнити сучасні концепції формування професійної компетентності бакалаврів готельно-ресторанної справи в умовах конкурентоспроможності галузі.

**Виклад основного матеріалу.** Відповідно до статті 15 Закону України «Про освіту», метою професійної (професійно-технічної) освіти є формування і розвиток професійних компетентностей особи, необхідних для професійної діяльності за певною професією у відповідній галузі, забезпечення її конкурентоздатності на ринку праці та мобільності й перспектив кар'єрного зростання впродовж життя (*Про освіту, 2017*).

Взаємозв'язки між компетентністю і майбутньою професійною діяльністю представлені в матеріалах Міжнародного департаменту стандартів для навчання, досягнення та освіти (International Board of Standards for Training, Performance and Instruction (IBSTPI)), де компетентність характеризується як спроможність кваліфіковано здійснювати діяльність, виконувати завдання або роботу, саме поняття «компетентність» містить набір знань, умінь і навичок, які дають змогу особистості ефективно здійснювати діяльність або виконувати певні функції, що сприяють її наближенню до певних стандартів у галузі професії чи виді діяльності (*Spector, 1996*).

В умовах розширення академічних свобод, самостійності, варіативності та альтернативності заклади вищої освіти отримали можливість змінювати стратегію управління процесом формування конкурентоздатних фахівців через оновлений зміст, методи і форми управління зазначеним процесом та відповідне організаційно-педагогічне забезпечення.

Конкурентоздатний фахівець має володіти глибокими знаннями з самомаркетингу, самоменеджменту, іміджевої політики тощо. Роблячи кар'єру на ринку праці, особистість виконує роль творця та продавця власної робочої сили. Для того, щоб отримати престижну, добре оплачувану роботу, майбутній фахівець повинен знати, як запропонувати себе на ринку праці, що потрібно роботодавцям; володіти стратегією працевлаштування (вміти надати інформацію про себе так, щоб отримати роботу; володіти технологіями проведення і проходження співбесіди, поведінки під час співбесіди) і самоменеджменту (*Спіщина, 2016*).

На наш погляд, конкурентоздатність фахівця – це не лише відповідність або невідповідність (конкурентна перевага) його трудового потенціалу вимогам, що висувуються, але й ступінь відповідності попиту роботодавця, критеріям та мінливим вимогам ринку праці стосовно професійно-освітнього рівня, кваліфікації, віку, статі, ділових та особистих якостей порівняно з відповідними характеристиками інших працівників, які теж пропонують себе на ринку праці. Отже, конкурентоздатність фахівця показує, якою мірою його вікові, професійні, кваліфікаційні, фізіологічні, соціально-побутові характеристики відповідають умовам його найму на ринку праці, що відображають кон'юнктуру попиту і пропозиції на фахівців певної якості.

Сучасні вимоги роботодавців до підготовки випускників закладів професійної освіти формуються, на думку С. Кравець, не стільки у форматі «знань», скільки в термінах способів діяльності - «уміння», «здатність», «готовність». Йдеться про особливі результати навчання, згідно з якими знання виступають необхідними, однак недостатніми умовами досягнення якості професійної освіти: «професійні компетентності» та її складові - ключові компетентності (*Кравець, 2014*).

Рамка підприємницької компетентності (Entre Comp), представлена європейською комісією, структурована трьома сферами: «Ідеї та можливості», «Ресурси» і «Трансформація в дії», які містять, важливі й необхідні компетентності, набуття яких у процесі професійної підготовки кваліфікованими робітниками приведе до досягнення консенсусу між якістю освітніх послуг і вимогами ринку праці. До переліку таких компетентностей належать: виявлення можливостей, креативність, бачення, оцінювання ідей, етичне та обґрунтоване мислення, самосвідомість і самоефективність, мотивація й наполегливість, мобілізація ресурсів, фінансова та економічна грамотність, мобілізація інших осіб, ініціативність, планування та управління, долання бар'єрів, пов'язаних з неоднозначністю, невизначеністю та ризиками, співпраця з іншими особами, навчання через досвід (*Bacigalup, Kampylis, Punie, & VandenBrandt, 2016*).

Різноаспектність наукових розвідок щодо суті й компонентної структури професійної компетентності бакалаврів готельно-ресторанної справи в основному зводиться до окреслення конкретних знань, умінь і навичок, особистісних якостей, які формуються в освітньому процесі закладу вищої освіти через здійснення педагогічної взаємодії між педагогами та студентами, спрямованої на розвиток, навчання та виховання особистостей. Під впливом соціальних, психологічних, педагогічних та інших чинників процес формування будь-якої якості чи властивості передбачає становлення фахівців через зміни в самосвідомості, у когнітивній, емоційній, потребнісно-мотиваційній, соціально-психологічній сферах особистості, які відображаються результатами діяльності та моделями поведінки в соціальному середовищі.

Кваліфікована та мобільна робоча сила є основою конкурентної економіки, оскільки дає змогу підприємствам швидко пристосуватись до вимог нових технологій та ринкових тенденцій, і отже, ставати або залишатись конкурентною.

Конкурентоспроможні бакалаври готельно-ресторанної справи мають володіти професійними вміннями і навичками, високим рівнем професійної компетентності та здатності застосовувати теоретичні надбання на практиці.

Компетентність спеціаліста є такою характеристикою його кваліфікації, коли наявні знання, які є необхідними для здійснення професійної діяльності (*Бикова, 2011*).

О. Олексюк розглядає професійну компетентність як володіння знаннями, уміннями, нормативами, необхідними для виконання професійних обов'язків, психологічними якостями, а також як реальну професійну діяльність відповідно до еталонів і норм (*Волкова, 2002*).

Отже, на наш погляд, поняття «професійна компетентність» включає в себе знання, уміння й навички, єдність теоретичної та практичної готовності майбутнього фахівця до професійної діяльності.

Формування професійної компетентності триває протягом усього професійного становлення особистості і починається набагато раніше від безпосередньої професійної діяльності фахівців.

Компетентність випускника закладу вищої освіти визначається багатьма чинниками, оскільки компетентності є «такими індикаторами», що дозволяють визначити готовність студента-випускника до життя, його подальшого особистого розвитку та активної участі у житті суспільства (Овчарук, 2004).

Для характеристики професіоналізму фахівця сьогодні все частіше використовується поняття «професійна компетентність». Н. Волкова висловлює думку, що професійна компетентність, професіоналізм передбачають наявність професійних знань (суспільних, психолого-педагогічних, предметних, прикладних умінь та навичок). Особливостями професійних знань є їх комплексність, натхненність (Волкова, 2002).

Розглядаючи проблему професійної компетентності А. Маркова (Маркова, 1996) визначає її характеристики:

- компетентність не ототожнюється з освіченістю людини;
- компетентність – це поєднання психічних якостей, які дають змогу діяти самостійно та відповідально;
- основою для висновків про компетентність людини є оцінка кінцевого результату діяльності;
- компетентність є характеристикою окремої людини і проявляється у результатах її діяльності.

Професійна компетентність являє собою сукупність знань, вмінь, навичок, способів діяльності, професійно важливих психологічних якостей, необхідних бакалаврам готельно-ресторанної справи для здійснення ефективної професійної діяльності. Вона є результатом підготовленості фахівців, якісною характеристикою володіння професійною діяльністю і передбачає усвідомленого прагнення особистостей до даної діяльності.

Компетентнісний підхід до підготовки бакалаврів готельно-ресторанної справи полягає в набутті та розвитку у студентів під час навчання набору ключових, загально-галузових та предметних компетентностей, які визначають його успішну професійну діяльність. Компетентності включають професійні знання та уміння, що характеризують кваліфікацію, такі якості як ініціативність, співпраця, здатність до роботи в колективі, комунікативні здібності, уміння вчитися, оцінювати, логічно мислити, відбирати і використовувати відомості.

Аналіз наукової літератури свідчить, що психологи і педагоги, які досліджують проблему професійної компетентності, визначають її як складне, інтегроване особистісне утворення, яке має багато складових.

Сучасній готельно-ресторанній індустрії потрібні фахівці, які здатні максимально використовувати свій потенціал, мобільність, проявляти гнучкість, конкурентоспроможність та професійну компетентність. Професійна компетентність бакалаврів готельно-ресторанної справи – це особистісне утворення, яке забезпечує якісне виконання фахівцем професійної діяльності і включає аналітичні, комунікативні процеси та забезпечує процес розвитку і саморозвитку особистості. Вона складається з досвіду, теоретичних знань, практичних умінь, особистісних якостей, що забезпечують ефективне виконання професійної діяльності, можливість вирішувати проблеми різної складності на основі наявних знань та досвіду.

Професія бакалаврів готельно-ресторанної справи відноситься до професій типу «людина-людина», де спілкування набуває професійної значущості. Ефективність професійного ділового спілкування бакалавра визначається рівнем сформованості його комунікативної компетентності.

Тенденція розвитку конкурентного середовища впливає на якість обслуговування відвідувачів готельно-ресторанних закладів, виконання фахівцями їх професійних обов'язків. Саме тому у фахівців мають бути сформовані всі відповідні професійні компетентності, які дають їм змогу бути впевненими у собі, своїх силах, від яких залежить конкурентоздатність самих фахівців готельно-ресторанного закладу.

Характер майбутньої професійної діяльності вбачається в її результатах, у моделях поведінки, стилях спілкування, визначається місцем і роллю особистості в професійній діяльності й повсякденному житті. Професійна діяльність бакалаврів готельно-ресторанної справи прослідковується на етапах освітнього процесу, зокрема в ході організації та контролю професійно-практичної підготовки бакалаврів через форми виробничого навчання та види виробничої практики. Важливим на цьому етапі є набуття бакалаврами первинного професійного досвіду, що відображає рівень оволодіння професією на певному етапі формування професійної компетентності; вміння прислухатися до думки інших осіб, комунікабельність, відповідальність тощо. Результати діяльності (позитивні чи негативні) спонукають до переосмислення особистісного й професійного досвіду, формуючи певне ставлення до себе як до майбутнього професіонала, що веде за собою самоаналіз, готовність до роботи над собою.

Вважаємо, що в структурі професійної компетентності бакалаврів готельно-ресторанної справи доцільно виокремити діяльнісно-рефлексивний компонент, що передбачає здатність до рефлексії, самопізнання суб'єктом внутрішніх психічних станів та сприяє усвідомленню бакалаврами необхідності вивчення власних індивідуальних особливостей з метою подальшого саморозвитку.

Тісна і тривала співпраця в системі «ЗВО – роботодавець» передбачає розробку та актуалізацію компетенцій певних напрямів та спеціальностей відповідно до сучасних потреб ринку праці, а разом з тим і навчальних програм ЗВО. Спостереження роботодавця згідно з домовленостями чи угодами ЗВО та бакалаврами готельно-ресторанної справи, їх навчанням на старших курсах, під час захисту ними практик, а за можливості, і під час проходження практики, захисту курсових і бакалаврських робіт надає можливість активної взаємовигідної взаємодії у триаді «ЗВО – роботодавець – студент (тобто майбутній працівник)». Для роботодавця йдеться про відбір найкращих майбутніх працівників, для випускника – про гарантоване перше робоче місце, а для ЗВО – про стабільний розвиток, що базується на відповідності базовому правилу конкурентоспроможності «попит ↔ пропозиція». Головним завданням спільної праці організацій, підприємств та закладів вищої освіти з підготовки бакалаврів готельно-ресторанної справи є навчання їх самостійному прийняттю рішень, вмінню відповідати за свої дії, забезпечення глибоких професійних знань.

**Висновки.** Таким чином, формування професійної компетентності забезпечує ефективність підготовки бакалаврів готельно-ресторанної справи а саме – їх конкурентоспроможність. Професійна компетентність - це якість, яка дозволяє

фахівцю продуктивно здійснювати свою професійну діяльність та досягати високих результатів. Напрямок професійної діяльності формує різновид складових професійної компетентності та їх особливостей, які повинні відповідати запитам сучасного ринку праці, забезпечуючи конкурентоспроможність фахівця.

Перспективи подальшого наукового пошуку пов'язуємо з визначенням найбільш оптимальних педагогічних умов формування професійної компетентності бакалаврів готельно-ресторанної справи у навчальних закладах освіти.

#### Список використаних джерел

- Бикова, В. О. (2011). Формування конкурентоздатності майбутніх фахівців у вищому навчальному закладі. В кн. Т. І. Сущенко (Ред.), *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах*: зб. наук. пр. (Вип. 21 (74), с. 250-256). Запоріжжя.
- Верхоглядова, Н. І. (2005). *Управління конкурентоспроможністю вищої освіти в процесі формування людського капіталу*. (Дис. д-ра екон. наук). Дніпропетровськ.
- Волкова, Н. П. (2002). *Педагогіка*: посібник для студ. вищих навч. закладів. Київ: Академія.
- Кравець, С. Г. (2014). *Формування ключових компетентностей майбутніх фахівців ресторанного сервісу у вищих професійних училищах*. (Дис. канд. пед. наук). Київ.
- Маркова, А. К. (1996). *Психология профессионализма*. Москва.
- Овчарук, О. В. (2004). Розвиток компетентнісного підходу: стратегічні орієнтири міжнародної спільноти. В кн. О. В. Овчарук (Ред.), *Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи: Бібліотека з освітньої політики* (с. 6-15). Київ: К.І.С.
- Про освіту: Закон України від 05 вер. 2017 р. № 2145 –VIII. *Законодавство України. Верховна Рада України*: [офіц. веб-портал]. Взято з <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2145-19/page>.
- Светунькова, С. Г. (Ред.). *Информационное обеспечение управления конкурентоспособностью*. Взято с [//www.marketing.spb.ru](http://www.marketing.spb.ru).
- Спіщина, А. Є. (2016). Формування конкурентоздатності економістів в процесі вивчення фахових дисциплін. *Теорія і методика професійної освіти*, 9. Взято з [tme.eor.by/index.php/editions/131edition9](http://tme.eor.by/index.php/editions/131edition9).
- Bacigalupo, M., Kampylis, P., Punie, Y., & VandenBrande, G. (2016). *EntreComp: The Entrepreneurship Co mpetence Framework*. Люксембург: Publication Office of the European Union. EUR 27939 EN; doi:10.2791/593884.
- Spector, J., Michael-de la Teja, Ileana. (1996). *ERIC Clearinghouse on Information and Technology Syracuse NY. Competencies for Online Teaching. ERIC Digest. Competence, Competencies and Certification*, N. Y.

#### References

- Bacigalupo, M., Kampylis, P., Punie, Y., & VandenBrande, G. (2016). *EntreComp: The Entrepreneurship Co mpetence Framework*. Люксембург: Publication Office of the European Union. EUR 27939 EN; doi:10.2791/593884.
- Bykova, V. O. (2011). Formuvannia konkurentozdatnosti maibutnikh fakhivtsiv u vyshchomu navchalnomu zakladi [Formation of competitiveness of future specialists in higher education]. In T. I. Sushchenko (Ed.), *Pedahohika formuvannia tvorchoi osobystosti u vyshchii i zahalnoosvitnii shkolakh [Pedagogy of formation of creative personality in higher and general education schools]*: zb. nauk. pr. (Is. 21 (74), pp. 250-256). Zaporizhzhia [in Ukrainian].
- Kravets, S. H (2014). *Formuvannia kliuchovykh kompetentnostei maibutnikh fakhivtsiv restorannoho servisu u vyshchyykh profesiynykh uchyllyshchakh [Formation of key competencies of future restaurant service specialists in higher vocational schools]*. (PhD diss.). Kyiv [in Ukrainian].
- Markova, A. K. (1996). *Psikhologiya professionalizma [Psychology of professionalism]*. Moskva [in Russian].
- Ovcharuk, O. V. (2004). Rozvytok kompetentnisnogo pidkhodu: stratehichni oriientyry mizhnarodnoi spilnoty [Development of a competency approach: strategic guidelines of the international community]. In O. V. Ovcharuk (Ed.), *Kompetentnistnyi pidkhid u suchasnyy osviti: svitovyi dosvid ta ukraïnski perspektivy: Biblioteka z osvithoi polityky [Competence approach in modern education: world experience and Ukrainian perspectives: Library on educational policy]* (pp. 6-15). Kyiv: K.I.S. [in Ukrainian].
- Pro osvitu [About education]: Zakon Ukrainy vid 05 ver. 2017 r. № 2145 –VIII. *Zakonodavstvo Ukrainy. Verkhovna Rada Ukrainy [Legislation of Ukraine. Verkhovna Rada of Ukraine]*: [ofits. veb-portal]. Retrieved from <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2145-19/page> [in Ukrainian].
- Svetunkova, S. G. (Ed.). *Informacionnoe obespechenie upravleniia konkurentosposobnosti [Information support of competitiveness management]*. Retrieved from [//www.marketing.spb.ru](http://www.marketing.spb.ru) [in Russian].
- Spector, J., Michael-de la Teja, Ileana. (1996). *ERIC Clearinghouse on Information and Technology Syracuse NY. Competencies for Online Teaching. ERIC Digest. Competence, Competencies and Certification*, N. Y.

- Spitsyna, A. Ye. (2016). Formuvannia konkurentozdatnosti ekonomistiv v protsesi vyvchennia fakhovykh dystsyplin [Formation of competitiveness of economists in the process of studying professional disciplines]. *Teoriia i metodyka profesiinoi osvity [Theory and methods of vocational education]*, 9. Retrieved from [tmpe.eor.by/index.php/editions/131edition9](http://tmpe.eor.by/index.php/editions/131edition9) [in Ukrainian].
- Verkhohliadova, N. I. (2005). *Upravlinnia konkurentospromozhnistiu vyshchoi osvity v protsesi formuvannia liudskoho kapitalu [Managing the competitiveness of higher education in the process of human capital formation]*. (D diss.). Dnipropetrovsk [in Ukrainian].
- Volkova, N. P. (2002). *Pedahohika [Pedagogy]: posibnyk dlia stud. vyshchych navch. zakladiv*. Kyiv: Akademiia [in Ukrainian].

**KAROLOP O.**

Kyiv University of Culture and Arts, Ukraine

**PROFESSION COMPETENCE YAK FACTOR FORMING COMPETITIVENESS BACHELOR HOTEL-RESTAURANT RIGHT**

The statistics have food, tied to the form of professional competence, which will ensure the effectiveness of training and the competitiveness of bachelors in the hotel and restaurant service. Rozkrito zmist understanding "professional competence of bachelors in hotel and restaurant law" The process of forming the professional competence of bachelors in the hotel and restaurant law has been analyzed, and the process of becoming special in the social and professional community has been analyzed.

The categories of competence-based approach are substantiated: "professional competence", "key competencies", "entrepreneurial competence" etc. The content of the concept "professional competence of future specialists of restaurant services" is grounded, which is based on the specification of the knowledge, skills, professionally important qualities, which are necessary for professional activity in the restaurant industry. The process of formation of professional competence of future specialists of restaurant service, which is characterized by the formation of the personality in social and professional environments, is analyzed. In order to achieve positive dynamics in the levels of the formation of professional competence of future specialists of restaurant services, the components of the investigated phenomenon are identified, which are: value-motivational, cognitive, personal-professional and activity-reflexive. The purposeful development of these components in the educational process will provide skilled workers with the successful socialization and effective performance of their professional functions in the restaurant industry.

*Key words: competence, professional competence, bachelor's degree, hotel and restaurant on the right, competitiveness*

Стаття надійшла до редакції 03.12.2020 р.

УДК 378.016:811  
<https://doi.org/10.33989/2075-146x.2020.26.227533>

**ЮЛІЯ КОЗАЧЕНКО**

ORCID:

Сумський державний університет

**ТЕХНОЛОГІЇ НАВЧАННЯ У ВИКЛАДАННІ ІНОЗЕМНИХ МОВ**

---

У статті схарактеризовано основні дидактичні технології, які використовуються для навчання студентів у вищих медичних закладах освіти. З'ясовано, що ці технології допомагають удосконалювати процес навчання та підвищують результати навчального процесу. Проаналізовано основні технології навчання, які застосовуються у роботі зі студентами вищих медичних закладів освіти. Виявлено, що використання технологій пошуково-дослідницьких, імітаційних, інформаційних, проблемного навчання та евристичної технології є поширеними та вживаними у викладанні іноземних мов.

**Ключові слова:** *технологія навчання, іноземна мова, медичний заклад, процес навчання*

Викладання англійської мови на немовних спеціальностях потребує особливих зусиль, бо основна увага зосереджена на вдосконаленні професійних навичок. Заняття з іноземної мови базуються на професійній термінології, типових текстах та темах, які відповідають спеціальності. Отже, постає необхідність у вдосконаленні технологій, які застосовуються у навчальному процесі.

Зазначимо, що медичні спеціальності не є виключенням. Навчальні програми повністю відповідають медичній галузі і переважно складаються з вивчення систем та медичної термінології. У пріоритеті вивчення у студентів посилають важливе місце медичні дисципліни.

Звичайно, реформи та нововведення останніх років вплинули на зміну ставлення до вивчення англійської мови. Студенти складають ЄДКІ, до якого входять питання з цього предмету, їхня вимогливість до якості освітнього процесу зростає. Тож перед викладачами постає завдання: використовувати такі технології, які будуть збагачувати процес навчальної взаємодії, відповідатимуть меті кожного заняття та дозволять покращити методи викладання, які застосовувалися раніше.

Дослідженням дидактичних технологій у практиці навчання учнів та студентів займалися С. Генкал, Н. Ігнатенко, М. Пельчер, І. Стойко, І. Ставицька, З. Шарлович та інші. У зв'язку з актуальністю проблематики вважаємо, що дослідження технологій, доречних на заняттях з іноземної мови у підготовці студентів-медиків, є важливими та необхідними.

**Мета** статті – аналіз основних технологій навчання, які доцільно використовувати при роботі зі студентами-медиками на заняттях з іноземної мови.

**Виклад основного матеріалу.** Як зазначає З. Шарлович, важливу роль у формуванні комунікативних навичок студента вищого медичного закладу відіграють такі технології:

- гуманно-особистісна технологія (зосередженість на індивідуальному підході до студента),
- технологія проблемного навчання (акцент на пізнавальних здібностях студента),
- інтеграційні технології (використання умінь, навичок та знань з інших дисциплін),
- ігрові технології (виконання завдання за допомогою реалізації певного сюжету),
- діалогові технології (створення комунікативного середовища),
- евристична технологія (формування творчих здібностей у студентів) (Шарлович, 2015, с. 24).

Одна із технологій, яка застосовується у викладанні іноземних мов, є інформаційно-комунікаційна технологія. Основна мета цієї технології – це формування вмінь студентів щодо здійснення дослідницької діяльності та використання інформаційно-комунікаційних технологій у самоосвітній діяльності. Це технології, які дозволяють студентам за допомогою засобів навчання здійснювати постійний пошук знань.

Як зазначає І. Ставицька, активне і ефективне впровадження цієї технології є важливим чинником у створенні нової системи освіти, яка відповідає вимогам модернізації традиційної системи освіти. Вчена стверджує, що підвищення якості освіти відбувається шляхом її фундаменталізації, тобто інформування студентів про сучасні зміни, досягнення та нововведення в більших масштабах (Ставицька, 2012, с. 157-159).

Впевнені, що інформаційно-комунікаційні технології дозволяють не тільки збагачувати навчальний процес, а ще й покращують уже існуючі методи та форми роботи. На прикладі занять з англійської мови можемо підтвердити, що неможливо уявити сучасні методи викладання без використання ІКТ. Такі теми, як «Вища медична освіта у Великій Британії та США», «Інфекційні захворювання», «Методи лікування та діагностики періодонту», «Система охорони здоров'я США», потребують оновлення матеріалу та постійного вдосконалення його змісту. Звичайно, не тільки ці теми повинні періодично оновлюватись, а все, що пов'язано з медициною, повинно відповідати сучасним джерелам, бо інформація постійно змінюється.

Зауважимо, що за допомогою сучасних девайсів студенти мають змогу брати участь в онлайн-семінарах, читати наукові статті відомих зарубіжних лікарів та вчених. Один із молодіжних способів самовираження – це ведення блогів. Можна по різному ставитися до цієї діяльності, однак слід визнати і її пізнавальний аспект. Студенти можуть переглядати блоги зарубіжних лікарів, дізнаватися про роботу різних лікарень, збагачувати свій активний вокабуляр і покращувати навички комунікації та аудіювання. Про це розповідають самі студенти та діляться своїм враженням від перегляду. На наш погляд, це хороший та нині популярний спосіб, який заохочує студентів до постійного вдосконалення і мотивує їх до вивчення нових слів та виразів.

З метою формування комунікативної культури студентів вищих навчальних закладів широко використовуються технології проблемного навчання, евристичні, ігрові та діалогові. Технологія проблемного навчання є особливо актуальною для формування комунікативних умінь і навичок, мотивації та пізнавальної активності, для саморозвитку та самовдосконалення студентів.

Як стверджує І. Ігнатенко, проблемне навчання розпочинається зі створення проблемної ситуації. Проблема ситуація – це такий стан при якому виникає пізнавальний мотив. У свою чергу, вихід із проблемної ситуації зосереджений на пошуку відповідей на проблемні запитання та розв'язання проблемних завдань чи задач (Ігнатенко, 2016, с. 82).

Простежимо, як проблемне навчання може використовуватись у навчанні студентів-медиків. На заняттях студенти вивчають симптоми, аналізують історії хвороб та досліджують основні ознаки захворювань. Під час вивчення різних систем викладач створює проблему ситуацію, а саме формулює ситуаційну задачу, в якій студенти мають поставити діагноз. Часто викладач може створювати дискусію, яка схожа на медичний консилиум. Звичайно, це вмотивовує студентів до пошуку правильних відповідей, організовує та надає відчуття реальної ситуації.

Евристична технологія у процесі формування комунікативної культури дозволяє студентам творчо та самостійно підходити до вирішення завдань, ситуаційних задач, активно діяти у складних ситуаціях.

На думку вчених, ефективність евристичного навчання полягає у мотивації студентів до продуктивної діяльності, активного включення їх до творчої діяльності. Йдеться про взаємозв'язок форм, методів, прийомів та засобів із дидактичними принципами розвивального навчання, а головне – евристична технологія дозволяє створювати міцну систему знань, що полягає у перетворенні та використанні знань, розвитку творчого мислення та творчих здібностей (Генкал, 2016, с. 305).

Отже, зауважимо, що евристична технологія якнайкраще допомагає викладачам розкривати творчий потенціал студентів, підсилює їхню мотивацію та вдосконалює творчий процес. Чого тільки вартий мозковий штурм. Студенти максимально задіяні в роботу, завдання активізують їхню пізнавальну діяльність. На заняттях з іноземної мови цей спосіб ідеально підходить для розв'язання ситуаційних задач. Викладач озвучує історію хвороби, детально описує симптоми та певні особливості анамнезу (вік, стать, сімейний стан, професія хворого та тривалість хвороби). Завдання групи – визначити діагноз пацієнта. За допомогою мозкового штурму всі студенти задіяні до процесу знаходження правильного рішення. Окрім визначення діагнозу, вони повинні назвати план дій для лікування пацієнта. Інколи в ситуаційних задачах уточнюються аналізи та процедури, які пацієнт проходить під час лікування. Мозковий штурм є особливо ефективним у навчальних групах, де рівень володіння комунікативними навичками не на високому рівні, цей метод підвищує вмотивованість студентів, дає змогу активно залучатися до вирішення проблеми, знаходити нестандартні способи вирішення, а головне – є можливим задіяти студентів різного рівня підготовленості; вирішуючи ситуаційну задачу, вони націлені на знаходження правильного рішення, тому комунікація відбувається в невимушеній атмосфері. Цей метод також допомагає актуалізувати лексику, яку медики засвоїли раніше.

На заняттях з іноземної мови метод асоціацій та аналогій, що є одним із методів евристичної технології, є ефективним для тренування комунікативних навичок. За допомогою цього методу студенти проводять порівняльний аналіз, формують паралелі між різними об'єктами. Наприклад, при вивченні таких тем, як «Охорона здоров'я в Україні, Великій Британії та США», медики повинні знайти спільне та відмінне в здоов'яохоронних системах вищезазначених країнах, порівняти організацію охорони здоров'я, систему праці медиків та проаналізувати, як відбувається лікування пацієнтів. Під час вивчення хвороб (наприклад нервової системи) завдання студентів – розрізнити симптоми хвороб, розпізнавати терміноелементи, розшифрувати абрєвіатури та розуміти їхнє значення. Отже, студенти повинні формувати певні асоціації, які їм необхідні у запам'ятовуванні слів. Метод асоціацій вважається одним із популярних методів вивчення будь-якої іноземної мови. Метод аналогій допоможе студентам проводити паралелі між латиною та англійською мовою. Для розуміння медичних термінів їм знадобляться знання терміноелементів з латинської мови, таким чином метод аналогії є невід'ємним при вивченні медичної термінології з англійської мови. Навіть назви хвороб складаються з терміноелементів, кожний з яких має свій переклад; за допомогою аналогії з латинською мовою студенти можуть здогадуватись про їхній переклад, не знаючи точного значення. У свою чергу, метод асоціацій та аналогій включає в себе методи фокальних об'єктів, синектики та емпатії. На заняттях з англійської мови широко застосовується метод емпатії, який допомагає студентам проводити паралелі між дисциплінами клінічного циклу та темами з іноземної мови. Це дуже ефективно сприяє розвитку логічного мислення, креативності та критичному мисленню.

Імітаційні технології навчання дозволяють забезпечити особистісно орієнтований підхід у різних ситуаціях. Як зазначають вчені, студенти мають змогу дискутувати, обговорювати способи вирішення проблем, будувати логіку дослідження та приймати важливі рішення. Також досить часто ці технології ще називають технологіями «активного навчання», підкреслюючи, що вони сприяють організації командної діяльності та використання групи як механізму розвитку особистості (Пельчер, Стойко, 2016, с. 112).

Впевнені, що імітаційні методи дозволяють співпрацювати студентам в одній команді, прогресивно та ефективно розподіляти ролі. Кожний студент є самостійною одиницею, але працюючи в команді, вони об'єднуються в групу, мають єдину ціль та завдання. Робота в команді мотивує студентів знаходити правильні рішення, працюючи разом. Це свідчить про необхідність знаходити компроміси, правильно розподіляти ролі та працювати як один механізм.

Командна робота має свої плюси та мінуси. По-перше, деякі студенти починають проявляти себе як лідери, розподіляють ролі або взагалі виконують основну діяльність самостійно. Це свідчить про неправильне розуміння сутності роботи в команді. Пасивні студенти взагалі можуть так і не проявити себе, що негативно відображається на їхній думці, самооцінці та продуктивності роботи. Викладач має допомогти в такій ситуації, звернути увагу студентів, що робота кожного буде оцінена, і вони мають чітко розуміти: робота в команді цінна тим, що дає насамперед колективний результат, а не результат роботи кожного окремого студента.

Ігрові та діалогові технології важливо застосовувати для тренування манери та стилю поведінки студентів у реальних ситуаціях, в яких студенти проявляють себе як медики, які несуть відповідальність за свої слова, вчинки, здоров'я та життя пацієнтів. На заняттях з іноземної мови ці технології дозволять ефективно співпрацювати в парах. Наприклад, під час вивчення таких тем, як «Поліклініка», «У лікаря», «Лікування дитячих хвороб», застосовують парні форми роботи. Це розвиває комунікативні навички, студенти обмінюються думками, досвідом та аналізують відповіді один одного. Різнобічна інтерпретація такої діяльності дозволяє їм у майбутньому застосовувати цей досвід на практиці. Студенти відчувають себе в ролі лікарів, проводять комунікацію у стилі, який притаманний їм особисто, або ж аналізують, як їхні одногрупники себе поведуть та можуть використовувати такі ж самі моделі поведінки або, навпаки, можуть звернути увагу на недоцільність застосування деяких стилів.

Гуманно-особистісна технологія є важливою технологією, яка підтверджує, що акцент на особистості є основоположним у роботі медичного працівника з пацієнтом. Під час підготовки студентів-медиків формується психологічне центрування на особистості пацієнта. Звичайно, кожний лікар повинен розуміти всю важливість роботи та свою відповідальність у медицині. Пацієнт – це людина, яка довіряє лікарю і шукає у нього поради та допомоги, а тому під час навчання медиком потрібно зосереджувати свою увагу на гуманно-особистісній технології у взаємодії з ним. Тож на заняттях з англійської мови піднімаються питання етики та деонтології, поважливого ставлення до пацієнта.

Отже, можемо зробити **висновок**, що для охоплення у викладанні різних аспектів підготовки майбутнього лікаря потрібно урізноманітнювати технології навчання. Для ефективного використання дидактичних технологій важливо звернути увагу, яка саме з них може підійти для кожної окремо студентської групи, допомогти в підготовці саме цих студентів, адже кожна з них акцентується на вирішенні свого кола завдань. Використання сучасних засобів навчання

є частиною інформаційно-комунікаційної технології. Саме ця технологія розкриває весь спектр застосування ІКТ. Пошукові технології дозволяють активно залучити студентів до науково-пошукової діяльності за рахунок вмотивованості до вивчення іноземної мови та пошуку нових ресурсів та джерел інформації. Евристична технологія є однією із широко вживаних у наш час, вона дозволяє залучати всіх студентів до активної взаємодії на занятті, проводити аналогії між змістом клінічних дисциплін та англійською мовою, бути максимально готовим до виконання професійно зорієнтованих інтерактивних завдань. Імітаційні та діалогові технології надають студентам можливість відчувати себе справжніми лікарями, здобувати досвід комунікації у різних ситуаціях та розвивати свої комунікативні навички. У подальшому плануємо дослідити інноваційні технології навчання, які доцільно використовувати на заняттях з іноземної мови з урахуванням нових освітніх і медичних реалій.

#### Список використаних джерел

- Генкал, С. (2016). Дидактичні можливості евристичного навчання біології учнів профільних класів. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*, 3, 300-307.
- Ігнатенко, Н. В. (2016). Методика застосування технології проблемного навчання при вивченні історії в школі. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Педагогіка. Соціальна робота*, 2, 81-84.
- Пельчер, М., Стойко, І. (2016). Імітаційні технології як сучасна технологія вдосконалення освіти. Взято з [http://elartu.tntu.edu.ua/bitstream/lib/27186/2/IMST\\_2018\\_Pelcher\\_M-Imitatsiini\\_tekhnolohii\\_yak\\_112.pdf](http://elartu.tntu.edu.ua/bitstream/lib/27186/2/IMST_2018_Pelcher_M-Imitatsiini_tekhnolohii_yak_112.pdf)
- Ставицька, І. В. (2012). Інформаційно-комунікаційні технології в освіті. В кн. *Новітні освітні технології: наук.-практ. конф.* (с. 157-159). Київ: КПІ.
- Шарлович, З. П. (2015). Технологія формування професійно-педагогічної компетентності медичних сестер сімейної медицини в процесі фахової підготовки. *Магістр медсестринства*, 2 (14), 22–27.

#### References

- Henkal, S. (2016). Dydaktychni mozhlyvosti evrystychnoho navchannia biolohii uchniv profilnykh klasiv [Didactic possibilities of heuristic teaching of biology of students of profile classes]. *Pedahohichni nauky: teoriia, istoriia, innovatsiini tekhnolohii [Pedagogical sciences: theory, history, innovative technologies]*, 3, 300-307 [in Ukrainian].
- Ihnatenko, N. V. (2016). Metodyka zastosuvannia tekhnolohii problemnoho navchannia pry vyvchenni istorii v shkoli [Methods of applying the technology of problem-based learning in the study of history at school]. *Naukovi visnyk Uzhhorodskoho universytetu. Serii: Pedahohika. Sotsialna robota [Scientific Bulletin of Uzhhorod University. Series: Pedagogy. Social work]*, 2, 81-84 [in Ukrainian].
- Pelcher, M., & Stoiko, I. (2016). *Imitatsiini tekhnolohii yak suchasna tekhnolohiia vdoskonalennia osvity [Imitation technologies as a modern technology for improving education]*. Retrieved from [http://elartu.tntu.edu.ua/bitstream/lib/27186/2/IMST\\_2018\\_Pelcher\\_M-Imitatsiini\\_tekhnolohii\\_yak\\_112.pdf](http://elartu.tntu.edu.ua/bitstream/lib/27186/2/IMST_2018_Pelcher_M-Imitatsiini_tekhnolohii_yak_112.pdf) [in Ukrainian].
- Stavytska, I. V. (2012). Informatsiino-komunikatsiini tekhnolohii v osviti [Information and communication technologies in education]. In *Novitni osvichni tekhnolohii [The latest educational technologies]: nauk.-prakt. konf.* (pp. 157-159). Kyiv: KPI [in Ukrainian].
- Sharlovych, Z. P. (2015). Tekhnolohiia formuvannia profesiino-pedahohichnoi kompetentnosti medychnykh sester simeinoi medytsyny v protsesi fakhovoi pidhotovky [Technology of formation of professional and pedagogical competence of family medicine nurses in the process of professional training]. *Mahistr medsestrynstva [Master of Nursing]*, 2 (14), 22–27 [in Ukrainian].

#### KOZACHENKO Y.

Sumy state university, Ukraine

#### TEACHING TECHNOLOGIES IN FOREIGN LANGUAGE TEACHING

The article identifies the main learning technologies used to teach students in higher medical education. Learning technologies have been found to help improve the learning process and improve learning outcomes. The main learning technologies used in working with students of higher medical educational institutions are analyzed. It is investigated that learning technologies influence the teaching of foreign languages. It was found that the use of research, simulation, information, problem-based learning and heuristic are common and used in foreign language teaching.

It is concluded that for the effective use of technology it is important to pay attention to what technology may be suitable for each individual student group. The use of modern teaching aids is part of information and communication technology. It is this technology that reveals the full range of ICT applications. Search technologies allow to actively involve students in research activities due to motivation to learn a foreign language and search for new resources and sources of information. Heuristic technology is one of the most used today, it allows to involve all students in active interaction in the classroom, to make associations between clinical disciplines and English and to be as ready as possible for interactive tasks. Simulation and dialogue technologies give students the



opportunity to feel like real doctors, gain experience in communication in different situations and develop their communication skills. In the future, we plan to explore learning strategies that should be used in foreign language classes.

**Key words:** *learning technology, foreign language, medical institution, studying process.*

Стаття надійшла до редакції 15.11.2020 р.

УДК 371.091.31:502/504  
<https://doi.org/10.33989/2075-146x.2020.26.227552>

**ІННА КОЛОДЬКО**

ORCID: 0000-0001-6625-0326

Інститут проблем виховання НАПН України, м. Київ

## **ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ПОНЯТТЯ «ГОТОВНІСТЬ УЧНІВ ДО ЕКОЛОГІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ»**

У статті обґрунтовано сутність термінів “готовність”, “діяльність”, “екологічна діяльність” з філософської, психологічної та педагогічної точок зору. Виокремлено два підходи історичного розвитку поняття “готовності”. Окреслено теоретичні основи поняття “екологічна діяльність”. Автор розкриває та конкретизує поняття “готовність учнів до екологічної діяльності”. Наголошується на значущості готовності учнів до екологічної діяльності для освітньої системи України.

**Ключові слова:** *екологічна освіта, готовність, діяльність, екологічна діяльність, готовність учнів до екологічної діяльності*

**Постановка проблеми в загальному вигляді та вказівка на її зв'язок із важливими науковими або практичними завданнями.** На підставі чинного закону України “Про освіту” та Концепції екологічної освіти України сучасна екологічна освіта є системною складовою національної системи освіти (Закон України «Про освіту», 2016). У Концепції екологічної освіти України одним із головних завдань є формування екологічної діяльності особистості, оскільки екологічна освіта орієнтується на розвиток критичного мислення у дітей, розв'язання екологічних задач та формування навичок ефективного прийняття рішень (Концепція екологічної освіти України, 2001). Виконанню цього завдання має сприяти не лише школа, але й позашкільні навчальні заклади для успішного та всебічного розвитку особистості. Оскільки проблема ставлення до навколишнього середовища доволі гостро постала у нашій країні, вчені та педагоги вважали за необхідне розкрити сутність готовності учнів до екологічної діяльності.

**Аналіз найвагоміших публікацій, у яких започатковано розв'язання досліджуваної проблеми й на які спирається автор.** Значний внесок у розробку теоретичних та практичних аспектів екологічного виховання зробили такі науковці, як: В. Вербицький, А. Захлебний, І. Зверев, Б. Йогансен, О. Колонькова, І. Ліпич, І. Матрусов, А. Мамонтова, О. Пруцакова, Г. Пустовіт, Н. Пустовіт, Т. Сущенко, В. Червонецький та інші.

**Мета статті** полягав в теоретичному дослідженні та узагальненні поглядів дослідників на поняття “готовність учнів до екологічної діяльності”.

**Виклад основного матеріалу з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів.** Необхідно зазначити, що проблема готовності до будь-якого виду діяльності має свою історію. Зокрема у психолого-педагогічній науці виділено три етапи вивчення феномену готовності: на першому етапі (кінець XIX – початок XX ст.) склалося розуміння готовності як настанови (О. Кюльпе, К. Марбе, Д. Узнадзе); другий етап відноситься до періоду дослідження готовності як певного феномена усталеності людини до зовнішніх і внутрішніх впливів. Таке розуміння готовності зумовлене інтенсивним дослідженням нейрофізіологічних механізмів регуляції та саморегуляції поведінки людей. У цій площині суттєві значення мають дослідження психологів США, які розкривають проблему соціальної настанови, вияв її основних ознак, структурних компонентів, а також спроби її технічного вимірювання (Ф. Знанецькі, Д. Кац, Г. Оллпорт, М. Сміт, У. Томас та ін.). Третій етап вивчення готовності пов'язаний із дослідженнями у галузі теорії діяльності, саме в цей період готовність розглядають у зв'язку з емоційно-вольовим та інтелектуальним потенціалом особистості щодо конкретного виду діяльності. Готовність характеризується як якісний показник саморегуляції на різних рівнях проходження процесів: фізіологічному, психологічному, соціальному (А. Ганюшкін, М. Дяченко, Л. Кандибович, М. Левітов та ін.) (Линенко, 1995), (Курлянд, 2007), (Бартенева, Богданова, Бужина, 2002).

Готовність у прямому розумінні цього слова детермінується двома значеннями. Перше – це згода робити щонебудь, в другому значенні – це стан, при якому все зроблено, все готово для чого-небудь. В першому визначенні мова йде про добровільне та усвідомлене рішення, направлене на діяльність, а в другому, як стан, присутність якого забезпечує виконання рішення.

Із психологічної точки зору, готовність до дії розглядається через установку як своєрідну форму направленості особистості, яка спонукає особистість до різних видів діяльності. Отже, в основі поняття “готовності” лежить

установка до діяльності, тобто рішення особистості до виконання діяльності.

У науковій літературі йдеться про два підходи до вивчення феномену «готовності» - особистісний та функціональний: перший підхід розглядає «психологічну готовність» як вияв індивідуальних якостей особистості та їх цілісності, які зумовлені ефективним характером діяльності з високою результативністю. Тобто, як підсумовує Л. Карамушка, психологічну готовність розглядають як результат підготовки (підготовленості) до певної діяльності. Прихильники другого підходу (Н. Левітов, С. Льїн, А. Пуні, Д. Узнадзе ат ін.) визначають розуміння готовності як певний стан психічних функцій людини, в межах якого психологічна готовність розглядається як певний психологічний стан, що є умовою високих результатів під час виконання того чи іншого виду діяльності (Карамушка, 2000).

На думку вчених-педагогів (З. Курлянд, А. Линенко, А. Семенова, Р. Хмелюк), готовність виникає внаслідок досвіду людини, який ґрунтується на формуванні позитивного ставлення до діяльності, усвідомленні мотивів і потреб у ній, об'єктивації її предмета і способів взаємодії з ним. Емоційні, вольові та інтелектуальні характеристики поведінки особистості є конкретним вираженням готовності на рівні явища (Курлянд, 2007).

На основі зазначеного варто зробити висновок, що існують різноманітні підходи до розкриття сутності поняття «готовності» і кожна наука надає цьому поняттю деякі індивідуальні характеристики, хоча з упевненістю можна сказати, що і педагоги, і психологи дають споріднені дефініції. Ядро цього поняття поєднує в собі як психологічну готовність, яка є базою та стійкою платформою діяльності, так і практичну готовність для застосування усіх знань і умінь на практиці.

Необхідно зазначити, що людина повинна жити в гармонії з природою, не використовувати нищівно її багатства, а сприяти їх поповненню та відновленню. Лише за таких умов суспільство буде розвиватися збалансовано в навколишньому середовищі, адже, саме від діяльності людини належатиме стан розвитку природи сьогодні та в майбутньому, тому проблему діяльності потрібно дослідити досконаліше.

Діяльність - один із способів людського буття, в якому людина-суб'єкт відноситься до світу як до об'єкта, перетворюваного нею відповідно до її цілей і наявних засобів. Діяльність в філософському розумінні – це соціальний процес, в ході якого людина творчо перетворює зовнішню і свою власну внутрішню природу, роблячи себе суб'єктом діяльності, а засвоювані нею явища природи – об'єктом діяльності. В процесі діяльності особистість не лише взаємодіє з навколишнім середовищем, але поступово включає її в склад матеріальної та духовної культури.

Типовими ознаками діяльності є суб'єкт-об'єктна опозиція і нерозривність у кожному її вияві матеріально-духовного початку. Тобто в акті діяльності людина постає як носій соціальних форм взаємодії з навколишнім світом, а не як біологічна дискретна одиниця, що дає змогу сприймати цей світ не як джерело задоволення вітальних потреб окремої істоти, а як об'єкт спільного діяння всіх людей; людина завжди втілює в діяльність певну мету, програму, намір, осмислює і переживає свої діяльні вияви, одухотворює їх, водночас змінюючи об'єктивний світ.

Упродовж всієї історії люди реалізують себе в діяльності, власне, весь історичний процес є витвором діяльнісних життєвиявів людини. Діяльність та особистість знаходяться в єдності: особистість – це суб'єкт діяльності. Всі психічні процеси, якості, досвід людини формується та проявляється в діяльності. В більш вузькому значенні, тобто на психологічному рівні, це одиниця життя, опосередкована психічним відображенням, реальна функція якого складається в тому, що воно орієнтує суб'єкта в предметному світі. Тому з психологічної точки зору діяльність особистості розглядається через якість особистості, яка включає в себе пізнання як громадської, так і особистісної свідомості значущість діяльності, позитивне відношення до неї та здібності для її реалізації (Леонтьев, 1975, с. 93).

Поняття «діяльність» розглядалося не лише з філософської точки зору. Воно знайшло своє відображення й в педагогічній літературі, адже діяльність є важливим компонентом дидактичної системи навчання та виховання. З педагогічної точки зору, діяльність – основа, засіб та вирішальна умова розвитку особистості. Цей факт обумовлює необхідність реалізації в педагогічному дослідженні та практиці діяльнісного підходу, тому що діяльність є перетворення людьми навколишньої дійсності. Такою формою перетворення вважається праця, оскільки всі види діяльності особистості походять від праці. Перетворюючи природу, людина перетворює самого себе й, таким чином, є суб'єктом своєї розвитку (Сластенин, 2002, с.121).

Отже, діяльність людини – це свідомо активність, що виявляється в системі дій, спрямованих на досягнення поставленої мети, у процесі якої виникають і розвиваються нові потреби та інтереси, ідеали та переконання.

Готовність людини до будь-якої діяльності, в тому числі й екологічної, можна зобразити формулою: «готовність = бажання+знання+вміння» або «готовий = хочу+знаю+вмію» (Акимов, 2005, с. 15-17). Ця формула відображає три аспекти готовності: мотиваційний або особистісний, інформаційний та діяльнісний (Лозицька, 2011).

Поняття «екологічна діяльність» виникло у кінці 1980-х років під впливом серії доповідей Римському Клубу, ідей комісії ООН по середовищу і розвитку («Наше спільне майбутнє»), а також внаслідок необхідності соціальної інтерпретації глобальних змін у біосфері під сукупним впливом індустріалізації, урбанізації і росту народонаселення планети (скорочення озонового шару, парникового ефекту і сукупного скорочення лісів - основних виробників кисню на Землі).

Дієвим засобом здійснення екологічної діяльності дослідники визначають екологічну освіту та виховання (Король, 1999), (Хілько, 1999), підкреслюючи, що метою екологічної освіти і виховання є формування екологічно доцільної поведінки особистості (І. Зверев, А. Захлебний, В. Крисаченко, М. Хілько та ін.).

Виникнення поняття «екологічна діяльність» зумовило зацікавленість дослідженням цього явища як педагогів та психологів, так і філософів.

З філософської точки зору, екологічна діяльність характеризується як «інтегративне поняття для позначення специфічних екологічних аспектів різних видів діяльності». А. Урсул зазначає, що екологічна діяльність висловлює аспект відносин суспільства тільки з природою, тобто уточнює певну частину загального змісту соціальної діяльності, що включає як суб'єкт-об'єктні, так і суб'єкт-суб'єктні відносини та зв'язки.

Дослідження засвідчили, що головним об'єктом уваги екологічної діяльності стає структура і динаміка мікро-, макро- і мегасистем, тобто соціобіотехнічних систем, оскільки сьогодні вже не має природи поза суспільством, а є

соціалізованою діяльністю людей і деформовані середовищним впливом соціотехнічні системи та процеси (Урсул, 2010).

Екологічна діяльність детермінується низкою чинників суб'єктивної та об'єктивної природи. Суб'єктивні чинники пов'язані з людиною: самосвідомістю його членів, інтересами та цінностями часу, соціальними інституціями тощо. Об'єктивні – виступають атрибутивними ознаками життєдіяльності, основу яких становлять три складові: матеріально-ресурсна база існування людства (спільнот) та рівень технологічної озброєності суспільства, реальне народонаселення (популяційний склад), механізм природокористування, набутий соціумом. Між суб'єктивними та об'єктивними чинниками межа інколи досить умовна, оскільки в деяких випадках сама людина виступає і об'єктом, і суб'єктом екологічної діяльності, чи в якійсь одній із цих іпостасей (Крисаченко, 1996, с. 12 – 13).

На нашу думку, надзвичайно важливою характеристикою екологічної діяльності є її ефективність, адже ефективність будь-якої діяльності є її інтегральною характеристикою розвитку, яка зв'яже результат діяльності з іншими компонентами – потребами, засобами, цілями, затратами тощо. Ефективність діяльності виражає її спрямованість на отримання результатів, що максимально задовольняють потреби, реалізують цілі за мінімальної затрати суспільної праці (засобів, ресурсів тощо). Специфіка змісту поняття “екологічна ефективність” полягає у визначенні міри раціональності екологічної діяльності, її орієнтації на розвиток і досягнення максимально прийнятних корисних результатів за найменших затрат людської праці.

Сучасне розуміння екологічної діяльності, як зауважує І. Ліпич, поєднує в собі всі види і форми діяльності людей, пов'язані з раціональним розв'язанням екологічних проблем, екологізацією як суспільного виробництва, так і всієї соціальної діяльності. У поняття «екологічна діяльність» має входити, насамперед, матеріальна діяльність людей щодо збереження й поліпшення природного та соціального довкілля, так і діяльність ідеальна, теоретична, тобто те, що зараз називають екологічною свідомістю (Ліпич, 2008, с. 84)].

Аналіз проведених досліджень показує, що в розкритті сутності та структури екологічної діяльності в науково-методичній літературі існує два підходи. Перший – «класичний» – розглядає екологічну діяльність з позиції антропоцентризму, він широко представлений в науці та практиці. Згідно визначення ряду авторів, показником екологічної культури є реальна діяльність: недопущення дій, які наносять шкоду природному середовищу, посильний внесок в подолання негативних впливів на природу; роз'яснення та пропаганда законів про охорону середовища.

Представники іншого підходу вважають, що людина, як біологічний вид, значною мірою залишається під контролем головних екологічних законів і у своїх взаємовідносинах із природою повинна приймати її умови. Це біоцентричний або екоцентричний підхід, що віддає перевагу екологічним пріоритетам в розвитку людства, розвиток суспільства тут розглядається як частина еволюції природи, де діють закони екологічних обмежень, незворотності та відбору (Крисаченко, 1996).

Важливе значення в екологічній діяльності має система моральних та правових принципів, норм і правил поведінки, наказів та заборон екологічного характеру, регулюючих повсякденне життя й діяльність людини, непримиримість до будь-яких проявів анти суспільної поведінки в природі та перетворюючого середовища, які обґрунтовують відношення суспільства та особистості до здоров'я людей, до природного середовища та ресурсів. Екологічна діяльність передбачає готовність до процесу взаємодії з навколишнім середовищем, знання законів природи, отримання умінь та навичок для успішної взаємодії з природою.

Як зазначає Л. М. Хафизова, «формування в учнів відповідального ставлення до природи – складний і тривалий процес. Його результатом повинно бути не тільки оволодіння визначеними знаннями й умінями, а й розвиток емоційної чуйності, умінь і бажання активно захищати, поліпшувати, облагороджувати природне середовище»(Хафизова, 1998, с. 40-46).

**Висновки з дослідження.** Отже, проаналізувавши теоретичний аспект понять «готовність», «діяльність», «екологічна діяльність», необхідно зазначити, що готовність учнів до екологічної діяльності визначається як особистісне утворення, в якому зінтегровано знання про сутність та змістові аспекти екологічної діяльності, емоційно-ціннісне ставлення до процесу екологічної діяльності, а також застосування набутих знань і вмінь у екологічній діяльності, активна участь учнів середнього ступеня навчання у екологічній діяльності.

#### Список використаних джерел

- Акимов, С. (2005). Готовность бакалавров технологического образования к научно-исследовательской деятельности. *Информационные технологии в образовании: VIII открытая научно-практическая конференция студентов и аспирантов*. Санкт-Петербург: СПбГУИТМО.
- Бартенева, І., Богданова, І., & Бужина, І. (2002). *Педагогіка вищої школи*: навч. посіб. Одеса: ПДПУ ім. К. Д. Ушинського.
- Дерябо, С., Ясвин, В. (1996). *Екологіческая педагогика и психология*. Ростов на Дону.
- Закон України “Про освіту” (2016). Київ. Взято з [www.zakon.rada.gov.ua](http://www.zakon.rada.gov.ua).
- Карамушка, Л. (2000). *Психология управління закладами середньої освіти*: монографія. Київ: Ніка-Центр.
- Концепція екологічної освіти України. (2001). Взято з <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v6-19290-01/print>
- Король, О. (1999) *Формування екологічної культури учнів 5-6 класів у процесі вивчення інтегративного курсу “Навколишній світ”*. (Дис. канд. пед. наук). Суми.
- Крисаченко, В. (1996). *Екологічна культура: теорія і практика*: навч. посіб. Київ: Заповіт.
- Курлянд, З. (Ред.). (2007). *Педагогіка вищої школи*: навч. посіб. Київ: Знання.
- Линенко, А. (1995) Готовність майбутніх вчителів до педагогічної діяльності. *Педагогіка та психологія*, 1, 125-132.
- Леонтьев, А. (1975). *Деятельность. Сознание. Личность*. Взято с <http://www.koob.ru>.
- Ліпич, І. (2008). *Екологічна діяльність як складова соціокультурного процесу*. (Дис. канд. філос. наук) Київ.

- Лозицька, Т. (2011) Сутність готовності майбутніх учителів до використання медіа у професійній діяльності. *Науковий вісник Донбасу, 1*. Взято з <http://alma-mater.lnpu.edu.ua>.
- Сластенин, В. (2002). (Ред.). *Педагогика: учеб. пособ. для студ. высших педагогических учебных заведений*. Москва: Издательский центр.
- Урсул, А. (2010). *Природа информации: философский очерк*. 2-е изд. Челябинск.
- Хафизова, Л. (1998). Як знайомити дітей із правилами поведінки в природі. *Початкова школа, 8*, 40-46.
- Хілько, М. (1999). *Екологічна політика*. Київ: Абрис.

#### References

- Akimov, S. (2005). Gotovnost bakalavrov tehnologicheskogo obrazovaniya k nauchno-issledovatel'skoyi deyatel'nosti [The readiness of the bachelors of technological education to scientific and researching activity]. *Informatsyonnye issledovaniya v obrazovanii: VIII nauchno-issledovatel'skaya konferentsiya studentov i aspirantov [Informational researchers in education: VIII scientific conference for students and post-graduate students]*, 15-17. Sankt-Peterburg [in Russian]
- Berteeva, I., Bogdanova, I., & Buzhyna, I. (2002). *Pedagogika vyshchey shkoly. Navchalnyi posibnyk [The Pedagogics of higher establishments. Tutorial]* Odessa [in Ukrainian]
- Deryabo, S., Yasvyn, V. (1996). *Ekologicheskaya pedagogika i psyhologhiya [Ecological pedagogics and psychology]*. Rostov-na-Donu [in Russian].
- Hafyzova, L. (1998). Yak znayomyty diteyi iz pravylamy povedinky v pryrodі [How to inform children with the behavioral rules in nature]. *Pochatkova Shkola [Primary School]*, 8, 40-46 [in Ukrainian].
- Hilko, M. (1999). *Ekologichna polityka [Ecological Policy]*. Kyiv [in Ukrainian].
- Karamushka, L. (2000). *Psychologia upravlinnya zakladamy serednyoy osvity [The psychology of management of the secondary educational establishments]*. Kyiv [in Ukrainian].
- Konsepsciya ekologichnoyi osvity Ukrayiny [Conception of ecological education of Ukraine]*. (2001). Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v6-19290-01/print> [in Ukrainian].
- Korol, O. (1999). *Formuvannya ekologichnoyi kultury uchniv 5-6 klasiv u protsesy vyvchennya integratyvnoho kursu "Navkolyshniyi svit" [The formation of ecological culture to the students of 5-6 forms in the process of learning integrative course "Environmental world"]*. (PhD diss). Sumy [in Ukrainian].
- Krysachenko, V. (1996). *Ekologichna kultura: teoriya i praktyka [Ecological culture: theory and practice]: navchalnyy posibnyk*. Kyiv [in Ukrainian].
- Kurlyand, Z. (2007). *Pedagogika vyshchey shkoly [The Pedagogics of higher establishments]. navchalnyi posibnyk*. Kyiv [in Ukrainian].
- Leontev, A. (1975). *Deyatel'nost. Soznanye. Lychnost [Activity. Cognition. Personality]*. Retrieved from <http://www.koob.ru> [in Russian].
- Lipych, I. (2008). *Ekologichna diyalnist yak skladova sotsiokulturnogo protsesu [Ecological activity as a component of socio-cultural process]*. (PhD diss). Kyiv [in Ukrainian].
- Lozyska, T. (2011). Sutnist gotovnosti maibutnih vchyteliv do vykorystannya mediya u profesiyiniyi diyalnosti [The essence of readiness of the future teachers to the usage of media in their future activity]. *Naukovyyi visnyk Donbasu [Scientific Bulletin of Donbas]*, 1. Retrieved from <http://alma-mater.lnpu.edu.ua> [in Ukrainian].
- Slastyonyn V. (2002). *Pedagogika [Pedagogy]: uchebnoe bosobyе dla studentov vyschyh pedagogicheskikh uchebnyh zavedenyy*. Moskva [in Russian].
- Ursul, A. (2010). *Pryroda informatsyy: filosofskyy ocherk [The nature of information: philosophical essays]*. Chelabynsk [in Russian].
- Zakon Ukrayiny "Pro osvitu" [The Law of Ukraine "About Education"]*. (2016). Retrieved from [www.zakon.rada.gov.ua](http://www.zakon.rada.gov.ua).

#### КОЛОДКО І.

Institute of Problems of Education NAPS of Ukraine

#### THEORETICAL ASPECTS OF THE CONCEPT "THE READINESS OF PUPILS TO THE ECOLOGICAL ACTIVITY"

In the article it was analyzed the essence of the concepts "readiness", "activity", "ecological activity" from the philosophical, psychological and pedagogical points of view. It was also underlined the significance the readiness of the pupils to the ecological activity for the Ukrainian educational system.

There were distinguished two approaches of the historical development of the concept "readiness": personal and functional. The supporters of the first approach consider the readiness as disclosure of individual qualities of a person and its integrity caused by effective character of an activity with high results. The supporters of the second approach define readiness as certain state of the psychological functions of the person that is the condition of the high results during the performance of any activity.

The concept "activity" was analyzed as well. The concept "activity" is defined as the activity of a person that is turned out in the system of actions directed to the achieving of certain goals.

The theoretical basics of the concept "ecological activity" were outlined. The author develops and specifies the definition of the concept "the readiness of the teenagers to the ecological activity". It is based on the knowledge about the essence of ecological activity, emotional and valuable attitude to the process of ecological activity and the usage of received knowledge and skills in the ecological activity.

**Keywords:** ecological education, readiness, activity, ecological activity, the readiness of pupils to the ecological activity

Стаття надійшла до редакції 28.09.2020 р.

УДК 78.071(477.53)

<https://doi.org/10.33989/2075-146x.2020.26.227554>

**ЮЛІЯ КОМИШАН**

ORCID 0000-0001-9596-8660

Полтавський національний педагогічний університет імені в. Г. Короленка

## **НАУКОВО-ТВОРЧИЙ ДОРОБОК ГРИГОРІЯ ЛЕВЧЕНКА В КОНТЕКСТІ РОЗВИТКУ МИСТЕЦЬКОГО КРАЄЗНАВСТВА НА ПОЛТАВЩИНІ**

У статті розглянуто шлях становлення особистості заслуженого діяча мистецтв України, професора, завідувача кафедри музики Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка, хорового диригента, композитора, фольклориста, педагога-митця – Григорія Левченка; розкрито основні напрямки його мистецько-педагогічної діяльності та бачення педагогом перспектив розвитку справи виховання молодого покоління на основі народно-пісенного спадку полтавського краю.

**Ключові слова:** мистецьке краєзнавство; Григорій Семенович Левченко; педагог-митець; майбутній учитель музичного мистецтва; національно-патріотичне виховання; науково-творча діяльність

**Постановка проблеми.** В умовах інтеграції України до Європейських структур показником зрілості і розвиненості національної культури виступає ставлення народу до власної історичної спадщини, а також адаптація її до загальнолюдської світової культури. Процес національно-культурного відродження збільшує можливості відстоювання самобутності національної культури та збереження її як необхідного елемента культури європейської.

Нині увага багатьох науковців звернена на краєзнавчий аспект дослідження різних сфер культури України. Мистецьке життя того чи іншого регіону, яке має свої особливості та тенденції розвитку, становить інтерес не лише як частина загальної культури України, а й як явище в контексті Європи загалом.

Важливим, на наш погляд, є усвідомлення значущості та внеску в розбудову музичної культури Полтавщини саме тих особистостей, які сьогодні є окрасою мистецького життя регіону. Серед видатних імен Полтави одне із почесних місць займає Григорій Семенович Левченко – український хоровий диригент, композитор, викладач музичних дисциплін, професор (з 1992 р.), заслужений працівник культури України (з 1969 р.), заслужений діяч мистецтв України (з 1981 р.), засновник та художній керівник (з 1979 р.) Українського народного хору «Калина» Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка.

**Аналіз останніх досліджень і публікацій.** Про видатного музичного діяча Г. С. Левченка у наукових розвідках та популярних статтях писали М. Бурбан, Л. Віцєня, В. Гайдамака, В. Гірченко, Л. Гнатюк, Т. Голобородько, Г. Дениско, Н. Дем'янюк, О. Лесик, О. Лобач, П. Наталенко, О. Отич, Н. Павленко, А. Перепелиця, Н. Сулаєва, Т. Пругло, М. Шевченко, А. Щербань та ін. Водночас на сьогодні відсутнє ґрунтовне наукове дослідження, яке повною мірою висвітлює багатогранність мистецько-педагогічної діяльності Г. Левченка.

**Мета статті** – визначити основні чинники та провідні складники наукової, педагогічної та творчої діяльності Г. С. Левченка.

**Виклад основного матеріалу.** Полтавщина історично, географічно, соціально значущий, культурний та мистецький регіон. Вона здавна вважається духовною столицею України, що представлена когортою знаменитостей, серед яких письменники та поети, композитори та виконавці, відомі педагоги та науковці, етнографи та культурологи, художники тощо.

Яскравим представником плеяди подвижників української національної культури та освіти сьогодення є хоровий диригент, композитор, фольклорист, педагог Григорій Семенович Левченко. Багаторічна викладацька та творча діяльність митця відзначена численними нагородами, серед яких, орден Миколи Чудотворця за визначний вклад у примноження добра на землі (1997 р.), орден «За заслуги» III ступеня (2009 р.), Орден Єднання «Pro augenda Concordia» (фонд Єднання Литви) (2019 р.), медаль лауреата Всеукраїнської премії «Гордість України» (2019 р.), почесні грамоти Кабінету Міністрів України (1999 р.), Міністерства культури і мистецтв України «За багаторічну плідну працю в галузі культури» (2004 р.), відзнака Міністерства освіти і науки України – знак «Петро Могила» (2007 р.). Г. Левченко лауреат Міжнародного відкритого Рейтингу популярності та якості «Золота фортуна» (2001 р.), лауреат Полтавської міської премії імені В. Г. Короленка (2006 р.), Полтавської обласної премії імені Панаса Мирного (2007 р.), Полтавської єпархіальної премії імені Паїсія Величковського Української православної церкви Київського патріархату (Управління Полтавської єпархії) (2014 р.), Полтавської обласної премії імені Самійла Величка (2016 р.), премії Полтавської обласної ради імені І. П. Котляревського (2018 р.), багаторазовий лауреат мистецьких фестивалів та конкурсів. Ім'я Г. Левченка занесено до книги «Митці України» (1994 р.), енциклопедичного довідника «Ім крила дала Пирятинщина» (2000 р.), до книги «Імена України» (2002 р.), до

довідково-біографічного видання «Хто є хто на Полтавщині. Видатні земляки» (2004 р.) та до біографічного довідника International Who's Who in Music and Musicians' Directory (Cambridge: The International Biographical Center, 1996), що видається в Англії з 1936 року (Сулаєва, 2013, с. 78).

Григорій Семенович Левченко багато років своїм життям, творчими справами впливає на формування особистості молодого покоління нашого регіону. Його учні, послідовники працюють у сфері мистецтва, культури, освіти, промисловості сучасної Полтавщини та за її межами.

Формування цієї непересічної особистості починалося з простого й водночас насиченого сільського життя. Григорій Левченко змалечку був закоханий у музику, бо чув неперевершений спів своєї матері, батька, хрещеної, односельців. Саме вони стали першими вчителями з музики і зробили найголовніше – закохали у пісню, відкрили дитині неперевершений світ любові, радості та щастя – щастя спілкування з мистецтвом. Це відчуття Григорій Семенович проніс через усе своє життя. І у воєнні роки, і у 1950-х, під час навчання у Ладанському ремісничому училищі № 1, яке функціонувало при Ладанському заводі протипожежного обладнання, і в період роботи на військовому авторемонтному заводі у місті Чернігові, на Турбомеханічному заводі в Полтаві, на заводі в м. Камінь-Каширському (Гайдамака, 2004, с. 20). Але доленосна зустріч з майбутньою народною артисткою України Марією Байко вирішила його подальше життя. Її порада здобувати музичну освіту кардинально змінила життєві орієнтири Г. Левченка. У 1953 році він вступає до музичного училища імені М. В. Лисенка в Полтаві. З цього часу все життя Григорія Семеновича пов'язане з Полтавою.

Музичне училище вже на той час мало багаторічну й цікаву історію свого становлення та розвитку. Високий рівень викладання забезпечувався залученням до роботи кваліфікованих викладачів – випускників європейських консерваторій. А учнівський оркестр і оперна студія (організатор Ф. Левицький) при училищі були не лише школою практики для майбутніх музикантів-артистів, а й виконували просвітницькі функції: активна гастрольно-концертна діяльність учнів сприяла ознайомленню широких верств населення із творами відомих зарубіжних та українських композиторів (Литвиненко, 2005, с. 12). Саме в атмосфері багаторічних музичних традицій, пошуків, надбань відбулося формування Григорія Левченка – музиканта.

У спогадах Григорій Семенович називає своїх учителів: О. Підковирну, І. Гаврикова, Є. Негрієнка, але особливі слова пошани та вдячності людині, яка стала мистецьким батьком – Сергію Амосовичу Шевченкові. З другого курсу Г. Левченко розпочав шлях музиканта-диригента, керівника різних колективів, яким він віддав свій професіоналізм, душу, серце. Студент Григорій Левченко – художній керівник невеликого колективу Полтавської швейної фабрики. Паралельно - викладач музично-теоретичних дисциплін у ДМШ №1 імені П. Майбороди. У 1960 році Г. Левченко з відзнакою закінчує Полтавське музичне училище імені М. В. Лисенка, отримує направлення до Київської консерваторії, але доля внесла корективи і подальше навчання Григорія Семеновича відбудеться на диригентсько-хоровому факультеті Ленінградської Профспілкової школи культури, який він закінчить заочно в 1968 році.

Після закінчення музичного училища Григорій Семенович – хормейстер самодіяльного колективу «Решетилівські вишивальниці». У 1961 році – очільник жіночого ансамблю пісні і танцю при Палаці культури Полтавської бавнопрядильної фабрики «Горлиця», який згодом отримує звання самодіяльного народного колективу, стає лауреатом республіканських та всесоюзних фестивалів. Доля подарувала Г. Левченкові плідну співпрацю з народною самодіяльною хоровою капелою Полтавського педагогічного інституту (1967 р.), з народним хором Полтавського м'ясокомбінату «Барвінок» (1978 р.). Та справжньою любов'ю всього його життя став Український народний хор «Калина» Полтавського державного педагогічного інституту імені В. Г. Короленка (нині Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка), який розпочав свою діяльність у 1979 році.

Григорій Семенович сьогодні є визнаним науковцем, фахівцем у галузі педагогіки, етнографії, музичного мистецтва. Його наукові роботи присвячені різним проблемам естетичного виховання особистості, становленню та розвитку музичного мистецтва. Його наукова скарбниця вирізняється різноманіттям наукових праць, серед яких статті «До вершин духовності», «Роль музики в моральному формуванні майбутнього вчителя початкових класів», «Українська народна пісня як джерело збагачення словникового запасу молодших школярів», «Музичне виховання школярів засобами духовної музики», «Народна пісня у навчальному репертуарі студентів», «Тривоожусь за народну пісню», художньо – методичні нариси «Спогади, роздуми, погляди, поради», навчально-методичні посібники «Хорове диригування», вип. 1 (1995 р.), «Червона калина – Полтавська земля» (2000 р.), «Ой у лузі та ще й при березі», 1-е вид. (2006 р.), 2-е вид. (2018 р.), «Народні пісні Полтавщини» (2006 р.), «Земле рідна моя» (2008 р.), «Ой у лузі червона калина» (2011 р.), «Розмай вуличних передирок. Триптих» (у співавторстві з К. Булагою, 2018 р.) та два навчальні посібники з сольфеджіо на основі народних пісень Полтавщини (2001 р. та 2006 р.) для музично – педагогічних навчальних закладів.

Окремої уваги заслуговує укладений Григорієм Левченком навчальний посібник «Сольфеджіо на основі народних пісень Полтавщини». Він має неабияку наукову цінність як перше в країні солідне за обсягом зібрання народних пісень Полтавщини, яке налічує 120 творів (1-е вид. 2001 р., 2-е вид. 2018 р.). Наголосимо, що курс «Сольфеджіо» є однією з найважливіших навчальних дисциплін при підготовці майбутніх фахівців з музики. Водночас ця праця має й наукове значення як джерело вивчення і використання музичного фольклорного матеріалу в різноманітних сферах життєдіяльності людини. Щира любов до українського мистецтва надихнула Григорія Левченка на зібрання та систематизацію народних шедеврів для того, щоб прийдешні покоління знали й берегли перлини музичної етнографії. Підручник Г. Левченка містить пісні, які у свій час були записані такими митцями як М. Лисенко (34 пісні), М. Фісун (33 пісні), Е. Нос (14 пісень), П. Півень (9 пісень), П. Батюк (7 пісень), В. Міщенко (4 пісні), А. Жданов (3 пісні). Крім того видання багате на твори, які були не тільки власноруч записані Григорієм Семеновичем (16 пісень), а й значна частина яких була вперше опублікована. У збірці представлені майже всі жанри української народної пісні: колядки, щедрівки, веснянки, купальські, жниварські, весільні, козацькі, рекрутські, чумацькі, бурлацькі, наймитські; пісні про

коханні і родинний побут; жартівливі, дитячі, бенкетні тощо. У посібнику містяться довідки про фольклористів та опис літературного джерела, у якому вперше була опублікована та чи інша пісня.

Знаний Г. С. Левченко і як аранжувальник та композитор музичних хороших творів. Серед авторських особливу увагу привертають пісні, написані на народні слова: «Ой гай, мати, гай», «Посіяла василечків», «Народна симфонія», а також: «Од села до села» на слова Т. Г. Шевченка, «Земле рідна моя» на слова Марії Бойко, «Буду милого ждять» на слова Андрія Пашка, «Червона калина – Полтавська земля» та «Гільце» на власні слова. Серед обробок великою популярністю користуються: віночок українських народних пісень «Українська фантазія», вокально-хореографічні композиції «Весілля» та «На вечірці», українські народні пісні «На козака пригодонька», «Іхав козак за Дунай», «Та нема гірш нікому», «Ой у лузі зозуля кувала», «Ой за гаєм зелененьким», «Стоїть гора високая» на вірші Леоніда Глібова, хорова версія фрагменту концерту для фортепіано з оркестром Сергія Шевченка «Ой у лузі та ще й при березі».

Також Григорій Левченко є яскравим представником сучасної української національної освіти, адже він є досвідченим педагогом, який упродовж багатьох років викладає курси «Хоровий клас», «Хорове диригування», «Постановка голосу». Педагог переконаний, що одним із найважливіших засобів формування національних орієнтирів молодого покоління і зокрема майбутніх педагогів є народна пісня, зокрема, полтавського краю, яка несе в собі багатство історії, вірувань і сподівань, думок і переконань українців. Усе своє свідоме життя митець прагне зберегти та примножити пісенне надбання свого народу, адже саме народне мистецтво є змістом його наукових досліджень та підґрунтям педагогічної і виховної діяльності.

Навчальні програми для закладів вищої педагогічної освіти містять кращі зразки українського музичного мистецтва, серед яких і народні пісні полтавського краю, які представлені не лише у вищесхарактеризованому навчальному посібнику з сольфеджіо, але й у збірнику «Народні пісні Полтавщини». З пісненими перлинами Г. Левченка знайомляться студенти спеціальності Середня освіта «Музичне мистецтво», а також сотні майбутніх учителів на різноманітних виховних заходах, зокрема, на щорічному конкурсі психолого-педагогічного факультету «Народний календар», сценарій якого вибудовується з урахуванням регіонального матеріалу. Для прикладу, до сценаріїв народних свят студенти вносили твори «Вітер дуба та вихитує», «Летів ярон-сад», «Ой у лісі під дубком», «Пусті, свате, в хату», «На городі буряки», «Ой матінко-вутко», «Ой казала Галиночка», «Заплітала мене дядина», «Чорбівські підківки» тощо (Сулаєва, 2011, с. 79).

Водночас найбільш яскравою сторінкою мистецько-педагогічної діяльності Григорія Левченка щодо формування майбутніх учителів на основі використання музичних перлин українського народу й, зокрема, творів полтавського краю, є його діяльність у хоровому колективі «Калина» (1979 р.), який став гордістю й окрасою не тільки університету, а й Полтавської землі. Сьогодні український народний хор «Калина» Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка знаний в Україні та за її межами. Робота з цим колективом змінює не лише власне життя Григорія Левченка, але й життя тих, хто роки навчання й подальшої педагогічної діяльності в навчальних закладах міста Полтави поєднав з хором – його вихованців.

«Калинянську школу» Г. Левченка за понад сорок років його керівництва пройшло понад 1000 учасників – майбутніх учителів, вихователів, викладачів. Упродовж цього часу головним завданням для митця було виховати людей, для яких найважливішими будуть національні цінності. Перші майже двадцять років колектив складався з двох груп: хорової та оркестрової, а з 1998 року до хорового колективу додалася танцювальна група. До репертуару «Калини» традиційно входять хорові твори, які виконуються як народною, так і класичною манерами співу, оркестрові, інструментальні твори, а з появою танцювальної групи колективу – музично-хореографічні композиції. Кількісний склад хорової, оркестрової та танцювальної груп хору в різні роки змінювався, та все ж коливався в межах 100 осіб, окрім того колектив має жіночу та чоловічу хорові студії.

Український народний хор «Калина» є творчою лабораторією кафедри музики ПНПУ імені В. Г. Короленка, де відбувається професійна підготовка майбутніх учителів музичного мистецтва: музично-теоретична, диригентсько-хорова, вокальна, інструментальна. Діяльність хору «Калина» є об'єктом наукових досліджень (учнівських МАНівських, студентських робіт, наукових статей викладачів, магістрантів). При кафедрі музики функціонує музей Василя Верховинця та Українського народного хору «Калина». З нагоди ювілейних дат колективу в університеті проводяться міжнародні науково-практичні конференції, семінари, присвячені формуванню національної культури молоді засобами народного мистецтва.

Григорій Левченко відіграє в процесі формування майбутніх учителів музичного мистецтва провідну роль. Він не лише прекрасний викладач навчальних дисциплін, але й вихователь, якому під силу виховати учителя-особистість, творчу людину, патріота своєї великої й малої Батьківщини. Як зазначає сам Маєстро, його мета – підготувати не стільки співаків, скільки громадян, інтелігентів (Гайдамака, 2004, с. 151). У ході роботи над українськими народними піснями Г. Левченко намагається показати своїм вихованцям різні почуття і стани людини, сформувати особистісні цінності: «Ой давно, давно в матінки була» (любов до неньки, страждання від розлуки з нею), «На козака пригодонька» (материнська любов, почуття обов'язку сина перед батьками та вітчизною, вірне кохання та страждання від втрати рідної людини), «Виряджала мати сина у солдати» (співчуття, чуйність), «Ой у лузі зозуля кувала» (дуже щирість, цнотливість), «Весілля» (дотепність жартів, бажання добра людям), «Ой дуб на березу» (повага до старших), «Та нема гірш нікому» (людяність, милосердя), «Коло млина, коло броду» (теплі взаємні почуття двох закоханих), «Українська фантазія» (широта української душі, відвертість у людських стосунках, безпосередність і щирість). Г. Левченко вважає, що кожна пісня чомусь навчає, виховує і треба лише розуміти, з якою метою вона обирається. Для митця відбір твору для виконання з хором є надзвичайно важливим, адже він має захопити своєю красою, збудити серце, змусити співати душею. Такі переживання можуть виникнути лише у випадку взаєморозуміння учасників колективу та керівника. Тому Г. Левченко свідомо передає свою закоханість у пісню й змушує хористів відчувати те ж саме,

розповідаючи про її зміст, пробуджуючи уяву й фантазію. І калиняни «плачуть» і «страждають», «радіють» і «жартують» разом із героями пісень, прагнучи передати такі ж почуття слухачам (Сулаєва, 2011, с. 79).

Григорій Семенович основними принципами своєї педагогічно-виховної роботи вважає: бути вимогливим, але справедливим батьком, не шукати дешевого авторитету, плекати в кожному хороше, уміти прощати, вірити в людей (Гайдамака, 2004, с. 150). Серед видатних учнів Григорія Семеновича, які продовжили його справу на науково-педагогічній ниві, згадуємо О. Отич (доктор педагогічних наук, професор), Л. Руденко (доктор педагогічних наук, старший науковий співробітник), Н. Сулаєву (доктор педагогічних наук, професор), О. Федій (доктор педагогічних наук, професор), Н. Дем'янюк (кандидат педагогічних наук, доцент), В. Ірклієнко (кандидат педагогічних наук, доцент), Н. Павленко (кандидат педагогічних наук, доцент).

«Калину» знають і цінують, завдяки їй українську пісенну і танцювальну культуру полюбили люди багатьох країн Європи та СНД. За час свого існування український народний хор «Калина» взяв участь у багатьох регіональних, всеукраїнських та міжнародних конкурсах і фестивалях, оглядах художньої самодіяльності, фестивалях народної творчості. Побував із концертами в Києві, Кіровограді, Керчі, Тернополі, Чорнобилі, Севастополі, Херсоні, Чернівцях, Дрогобичі, Кам'янці-Подільському, Луцьку та інших містах України, був учасником телеконкурсів «Сонячні кларнети» та «Товариш пісня». Хор неодноразово виступав на творчих звітах майстрів мистецтв та художніх колективів Полтавщини і в Національному палаці мистецтв «Україна» ([http://pnpu.edu.ua/news/artpro%D1%94kt-znaj\\_nashih-ukra%D1%97nskiy-narodnij-hor-kalina.html](http://pnpu.edu.ua/news/artpro%D1%94kt-znaj_nashih-ukra%D1%97nskiy-narodnij-hor-kalina.html)). Багато країн СНД та Західної Європи добре знайомі з творчістю Григорія Семеновича та його колективу. Надзвичайно широка географія закордонних гастролей колективу: Бельгія, Болгарія, Італія, Німеччина, Польща, Росія, Туреччина, Франція, Швейцарія, Швеція.

У репертуарі «Калини» – хорові твори кращих українських та зарубіжних композиторів минулого й сучасності, обробки українських народних пісень, музично-хореографічні композиції, створені на основі народної творчості полтавського краю. Значну частину репертуару становить творчий доробок керівника колективу Г. Левченка: обробки українських народних пісень, пісні, записані митцем у різних районах Полтавщини, а також оригінальні музичні композиції.

Український народний хор «Калина» є лауреатом обласної премії імені П. Артеменка (1980 р.), республіканської премії імені М. Островського (1982 р.), премії Міжнародного фестивалю міст-побратимів (1992 р.), має вищу відзнаку Фонду Міжнародних премій імені академіка М. Касьяна, а також численні грамоти і дипломи лауреатів всеукраїнських і міжнародних фестивалів.

У 2004 році українським народним хором «Калина» спільно з Пирятинською районною адміністрацією та Грабарівською сільською радою, за підтримки Полтавської ОДА, засновано щорічний Обласний пісенний фестиваль «Калинові гуляння» в с. Грабарівка Пирятинського району.

У 2010 році в Швейцарії засновано Асоціацію «Калина», на чолі з президенткою Катрін Азад. До її складу ввійшли відомі митці та громадські діячі, які високо оцінили рівень виконавської майстерності колективу та поставили завдання підтримувати мистецьку діяльність хору «Калина» з метою популяризації українського народного музичного мистецтва в країнах Західної Європи.

Вихованці хору мають значні досягнення в мистецтві, зокрема, М. Герасименко – заслужений працівник культури України, О. Щеглова – лауреат міжнародного конкурсу у м. Сопот, І. Іванова – солістка Державного національного українського народного хору імені Г. Верьовки, Н. Мізева та Н. Сулаєва – заслужені артистки України.

**Висновки.** Вивчення біографічних відомостей про Григорія Семеновича Левченка дозволило встановити, що важливим фактором формування особистості музиканта, педагога, композитора, патріота стало: середовище його малої батьківщини с. Грабарівки, що на Полтавщині, та безпосереднє занурення в народне музичне мистецтво; навчання в освітніх музичних закладах; спілкування з високодуховними педагогами; наполеглива систематична праця над собою. Створене підґрунтя дало можливість Григорію Левченку досягти неабияких успіхів у справі підготовки майбутніх учителів на основі кращих зразків музичної та хореографічної спадщини полтавського краю. Особливою цінністю його мистецько-педагогічної діяльності відзначається робота на кафедрі музики та в українському народному хорі «Калина» Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка.

**Перспективи подальших досліджень** – вважаємо за доцільне продовжувати та поглиблювати вивчення мистецько-педагогічної діяльності Григорія Левченка, оскільки вона є важливим підґрунтям для формування високодуховної педагогічної еліти Полтавщини.

#### Список використаних джерел

- АРТпроект#ЗНАЙ\_НАШИХ: Український народний хор «Калина». Взято з [http://pnpu.edu.ua/news/artpro%D1%94kt-znaj\\_nashih-ukra%D1%97nskiy-narodnij-hor-kalina.html](http://pnpu.edu.ua/news/artpro%D1%94kt-znaj_nashih-ukra%D1%97nskiy-narodnij-hor-kalina.html)
- Гайдамака, В. М. (2004). *Сновитий вітрами*. Полтава: Дексі-прінт.
- Литвиненко, А. І. (2005). *Музична культура Полтавщини XIX – початку XX століття в аспектах регіонального джерелознавства*. (Автореф. дис. канд. пед. наук). Київ.
- Сулаєва, Н. (2011). Аксіологічні виміри педагогічної діяльності Г. Левченка в українському народному хорі «Калина» Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка. *Молодь і ринок*, 9, 77-81. Взято з [http://nbuv.gov.ua/UJRN/Mir\\_2011\\_9\\_18](http://nbuv.gov.ua/UJRN/Mir_2011_9_18)

#### References



*ARTprojekt#ZNAI\_NASHYKh: Ukrainskyi narodnyi khor «Kalyna» [ARTproject # KNOW\_OURS: Ukrainian folk choir "Kalyna"]. Retrieved from [http://pnpu.edu.ua/news/artpro%D1%94kt-znaj\\_nashih-ukra%D1%97niskij-narodnij-hor-kalina.html](http://pnpu.edu.ua/news/artpro%D1%94kt-znaj_nashih-ukra%D1%97niskij-narodnij-hor-kalina.html) [in Ukrainian]*

Haidamaka, V. M. (2004). *Spovytyi vitramy [Wrapped in winds]*. Poltava: Deksi-print [in Ukrainian].

Lytvynenko, A. I. (2005). *Muzychna kultura Poltavshchyny XIX – pochatku XX stolittia v aspektakh rehionalnoho dzhereloznavstva [Musical culture of Poltava region of the XIX - beginning of the XX century in aspects of regional source studies]*. (Extended abstract of PhD diss.). Kyiv [in Ukrainian].

Sulaieva, N. (2011). Aksiolohichni vymiry pedahohichnoi diialnosti H. Levchenka v ukrainskomu narodnomu khori «Kalyna» Poltavskoho natsionalnoho pedahohichnoho universytetu imeni V. H. Korolenka [Axiological dimensions of G. Levchenko's pedagogical activity in the Ukrainian folk choir "Kalyna" of Poltava National Pedagogical University named after VG Korolenko]. *Molod i rynek [Youth and the market]*, 9, 77-81. Retrieved from [http://nbuv.gov.ua/UJRN/Mir\\_2011\\_9\\_18](http://nbuv.gov.ua/UJRN/Mir_2011_9_18) [in Ukrainian].

#### **KOMYSHAN Y.**

Poltava V. G. Korolenko national pedagogical University, Ukraine

#### **HRYHORIIY LEVCHENKO'S SCIENTIFIC AND CREATIVE WORKS IN THE CONTEXT OF THE ARTISTIC LOCAL LORE DEVELOPMENT IN POLTAVA REGION**

In the context of Ukraine's integration into the European space, more and more Ukrainian scholars pay attention in their scientific research to the local lore component of the study of various spheres of Ukrainian culture, more often raise issues of national culture and people's attitude to their historical heritage. The artistic life of a particular region, which has its peculiarities and traditions, becomes of interest not only as a component of the general culture of Ukraine but also as a part of European culture.

We believe that the high value of contemporary artists' contribution to the development of the artistic culture of Poltava region is one of the most pressing issues today.

Among the outstanding names in Poltava, one of the honorary places is occupied by Hryhoriiy Semenovych Levchenko, who is the Ukrainian choral conductor, a composer, a music teacher, a professor, Honored Worker of Culture of Ukraine, Honored Artist of Ukraine, a founder and an artistic director of the Ukrainian Folk Choir "Kalyna" of Poltava V.G. Korolenko National Pedagogical University.

The article considers the path of Hryhoriiy Levchenko's personal and professional development. It is determined that an important factor in shaping his personality was the national-aesthetic environment of his homeland, along with an early acquaintance with music culture, education in various educational institutions (including music ones), the influence of his teachers, educators, and persistent systematic work.

It is proved that H. Levchenko combines high professionalism, active civil position, bright national self-identification, incredible diligence, a wide range of moral qualities, spirituality in his artistic and professional activity, which is an indisputable example for a great number of students and followers.

It is determined that the scientific-creative and pedagogical-educational components of Hryhoriiy Levchenko's artistic and pedagogical activity are aimed at training future teachers not only in the field of art but also at forming future specialists in the field of natural sciences, etc. In their pedagogical practice, they will contribute to a better understanding of the Ukrainian cultural heritage and the development of cultural cooperation with other countries; preserving and increasing of our region traditions; will be capable of national self-awareness, moral and patriotic upbringing of the young generation, which is an important basis for the formation of a highly spiritual pedagogical elite of Poltava region.

**Key words:** *artistic local lore; Hryhoriiy Semenovych Levchenko; a teacher-artist; a future music teacher; national-patriotic education; scientific and creative activity*

Стаття надійшла до редакції 08.12.2020 р.

УДК 378.026.016:004

<https://doi.org/10.33989/2075-146x.2020.26.227556>

**НАТАЛІЯ КОНОНЕЦ**

ORCID: [HTTPS://ORCID.ORG/0000-0002-4384-1198](https://ORCID.ORG/0000-0002-4384-1198)

ЗВО Укоопспілки «Полтавський університет економіки і торгівлі»

**СЕРГІЙ НОВОПИСЬМЕННИЙ**

0000-0003-1484-7918

Полтавський національний педагогічний університет імені В. Г. Короленка

## **РЕСУРСНО-ОРІЄНТОВАНЕ НАВЧАННЯ ДИСЦИПЛІНИ «ПЕДАГОГІКА ВИЩОЇ ШКОЛИ» В УМОВАХ ДИСТАНЦІЙНОЇ ОСВІТИ**

У статті на основі аналізу теоретичної літератури та власного практичного досвіду викладання дисципліни «Педагогіка вищої школи» схарактеризовано суть та особливості мережевих технологій як педагогічної технології ресурсно-орієнтованого навчання студентів. Запропоновано приклад реалізації ресурсно-орієнтованого навчання студентів при вивченні дисципліни «Педагогіка вищої школи» за допомогою мережевих технологій, які уможливили створення дистанційного курсу за допомогою онлайн-платформи Moodle. З'ясовано, що розроблення дистанційного курсу з використанням різноманітних видів діяльності та ресурсів платформи Moodle, його подальше запровадження у дистанційний освітній процес робить його інтерактивним, активізує діяльність студентів завдяки застосуванню мережевих проєктів як одного з пріоритетних практико орієнтованих завдань у цих реаліях, забезпечує ефективну дистанційну комунікацію, об'єктивний контроль знань студентів.

***Ключові слова:** ресурсно-орієнтоване навчання, технологія, мережеві технології, дистанційна освіта, дистанційний курс, Moodle, педагогіка вищої школи*

**Постановка проблеми.** Нині сучасні реалії дистанційної освіти вимагають від педагогів використання усіх наявних можливостей і ресурсів у навчальних цілях, вирішення найрізноманітніших освітніх завдань, стимулювання студентів вищої школи до самостійного здобування знань. Перспективні інфокомунікації та мережеві технології, які становлять основу ресурсно-орієнтованого навчання (РОН) як цілісного динамічного процесу організації й стимулювання самостійної пізнавальної діяльності студентів з оволодіння навичками активного перетворення інформаційного середовища, вдало «вплітаються» у педагогічну діяльність, охоплюють усе більше й більше освітніх послуг та сервісів, стаючи новою дидактичною основою організації дистанційного освітнього процесу у вищій школі, на якій створюється нове навчальне середовище – віртуальне, яке має забезпечити можливості створення інформаційно насиченого навчального контенту, управління навчальною діяльністю й самостійною роботою студентів, інтерактивних комунікацій, об'єктивності оцінювання програмних результатів навчання (Kononets, Pchenko, Mokliak, 2020).

**Аналіз останніх досліджень.** Проблематику навчання студентів закладів вищої освіти (ЗВО) у межах викладання дисципліни «Педагогіка вищої школи» досліджують вітчизняні учені О. Голік (2019), В. Головенкін (2019), О. Лебідь (2019), С. Немченко (2019), О. Новак (2018), І. Стражнікова (2018), О. Шапран (2018) та інші, які однозначно відзначають, що говорити наразі про якість освітнього процесу у вищій школі без застосування інфокомунікацій та Інтернету немає сенсу. Учені-педагоги переконані, що ХХІ століття – це ера цифрової педагогіки, а створення й використання освітніх Інтернет-ресурсів, мережевих технологій в освітній діяльності є необхідним кроком до індивідуалізації навчання, до керування знаннями, до побудови знань, до педагогіки свободи, до навчання упродовж усього життя. У цих умовах потребує коригування і процес вивчення магістрантами ЗВО дисципліни «Педагогіка вищої школи» (зміст, принципи, підходи, форми, методи, засоби навчання тощо), яка зорієнтована на успішну підготовку сучасних викладачів ЗВО, креативних фахівців-педагогів, здатних до організації освітнього процесу в спеціалізованих гімназіях, школах, коледжах, закладах професійної освіти.

Вивчення наукового доробку вчених (Х. Віджайя (2017, 2019), Дж. Гілл (2012), Дж. Мелендрес (2015), Х. Неймі (2002), П. Руоготі (2002), А. Хадайнінтас (2011), С. Хаджерут (2010) та ін.) дає змогу засвідчити, що РОН є науково обґрунтованою системною моделлю діяльності викладача-тьютора у сучасних реаліях, яка забезпечує студентів-досліднику інформаційного середовища можливості побудови індивідуальної освітньої траєкторії, свободи вибору інформаційних ресурсів для навчання, а також навчає сучасним способам пошуку та аналізу знайденої інформації з метою її подальшого прикладного використання. У тандемі з бібліотекарем (педагогом-бібліотекарем) викладач-тьютор в освітньому середовищі ЗВО консолідує електронні освітні ресурси, які доступні для навчання у середовищі бібліотеки ЗВО, у Всесвітній павутині, а також допомагає студентам зорієнтуватися у насичених потоках інформації, розвивати у них рефлексивне мислення, здатність до взаємодії з різноманітними ресурсами. Безумовно, використовуючи наявні інфокомунікації та мережеві технології, ми можемо сьогодні побудувати таку системну модель діяльності викладача, націлену на цілісний підхід до організації навчального процесу, яка, завдяки сукупності

різних засобів, умов, методик, складників педагогічної діяльності, забезпечить досягнення бажаних освітніх результатів в умовах дистанційного освітнього процесу. Результатом РОН є не лише набуття знань, умінь та навичок, але й формування самостійності у студентів, умінь здійснення пошуку інформації серед великої кількості інформаційних ресурсів, її аналізу, обробки та прийняття рішень, розвиток їх інформаційної культури як невід'ємного складника загальної культури людини інформаційного суспільства.

**Мета** статті – розкрити можливості РОН дисципліни «Педагогіка вищої школи» в умовах дистанційної освіти.

**Виклад основного матеріалу.** Покладаючи в основу удосконалення процесу вивчення магістрантами ЗВО дисципліни «Педагогіка вищої школи» дидактичні умови РОН (формування й імплементація в освітній процес комплексу форм, методів та засобів РОН; організація процесу навчання дисципліни у триаді «студент-викладач-бібліотекар» з використанням педагогічних технологій РОН; створення й упровадження електронних освітніх ресурсів для вивчення дисциплін; дидактична контамінація та інтенсифікація самостійної пізнавальної діяльності студентів під час навчання на основі використання широкого спектру інформаційних ресурсів; інформативна насиченість електронних освітніх ресурсів для активізації самостійної пізнавальної діяльності студентів), убачаємо за необхідне в умовах дистанційної освіти використати увесь спектр можливостей сучасних мережевих технологій для викладання цього важливого магістерського курсу (Гриньова, Кононець, Дяченко-Богун, Рибалко, 2019).

Так, з появою мережевих технологій та їх швидким розвитком процес навчання дисципліни «Педагогіка вищої школи» набуває можливостей організації нової форми педагогічного спілкування, групової взаємодії суб'єктів навчального процесу, колаборативного навчання у мережі Інтернет, активного обміну інформацією між всіма учасниками групи та спільним конструюванням знань. За допомогою цих технологій користувачі мережі (студенти, викладачі) набули можливостей власноруч редагувати й змінювати вміст вебсторінок, зберігати матеріали, колекції, публікувати в мережі власні коментарі, розміщувати особистий фото та відеоконтент, спільно працювати над документами різних типів, налагоджувати інтерфейс вебсторінок, створювати сайти, блоги, чати (відеочати), інтерактивні дошки та багато інших можливостей. Безперечно, сучасні мережеві технології впливають на колективні способи спілкування, мислення та діяльності, а користувачі мають можливість долучатися до процесу використання і створення ресурсів, поповнення сервісів, визначення стратегії розвитку ресурсу в цілому (Melendres, 2015; Wijaya, 2017; Wijaya, 2019).

Безумовно, РОН дає поштовх для створення електронних освітніх ресурсів у ЗВО (електронних посібників і підручників, навчально-методичних комплексів, віртуальних класів, дистанційних курсів тощо), або ж і самих віртуальних університетів (центрів дистанційного навчання), які самі по собі є потужним ресурсом для навчання та освіти упродовж усього життя (Hadjetouit, 2010; Hill, 2012; Niemi, 2002).

Упроваджуючи концепцію РОН при викладанні дисципліни «Педагогіка вищої школи», ми використали мережеві технології, які у комплексі можна розглядати як педагогічну технологію РОН – сукупність дидактичних установок, які визначають цілі та зміст навчання (навчальна, робоча навчальна програма, силабус дисципліни), спеціальний набір форм, методів, засобів навчання на базі сучасних Інтернет-сервісів і забезпечують процес комунікації учасників педагогічного процесу, самостійний пошук інформації та створення навчального контенту (Kononets, Pshenko, Mokliak, 2020). Вище зазначене є дидактичним та організаційно-методичним інструментарієм педагогічного процесу у сучасних реаліях викладання дисципліни в умовах дистанційної освіти. Використання мережевих технологій при РОН дисципліни «Педагогіка вищої школи» забезпечує таку організацію навчального процесу, яка володіє вищим ступенем ефективності, надійності, інтерактивності, гарантованого результату, ніж за використання традиційних методик навчання і базується на таких можливостях: 1) використання відкритих, безкоштовних і вільних електронних ресурсів; 2) самостійне створення мережевого навчального контенту; 3) освоєння інформаційних концепцій, знань і навичок; 4) спостереження за діяльністю учасників спільноти.

Нині можна спостерігати, що середовище мережевих додатків відкриває потужні можливості для організації навчальної діяльності на відстані, в яку надзвичайно легко залучаються і студенти, і викладачі. Вони пов'язані як з інтенсивним пошуком в мережі інформації, так і зі створенням та редагуванням власних цифрових ресурсів – гіпертекстів, гіпермедійного контенту, власних сайтів, онлайн-ових ментальних карт тощо. Ці нові форми навчальної діяльності у мережі формують важливі інформаційні навички, цифрову компетентність та культуру і студентів, і викладачів. Водночас, мережеві технології відкривають нові можливості для участі студентів у різноманітних мережевих спільнотах (навчальних, фахових, освітньо-наукових тощо).

Структуру вивчення дисципліни «Педагогіка вищої школи» при РОН можна зобразити за допомогою схеми, яка відбиває можливості мережевих технологій у поєднанні з організацією процесу навчання (рис. 1).

Загалом, для ефективної організації РОН, однією з форм якого є дистанційне навчання, представляють інтерес такі сервіси: сайти, блоги (засіб для публікації матеріалів у мережі з можливістю доступу до його читання, ведення особистого щоденника в мережі); вікі (засіб для створення колективного гіпертексту, при якому історія внесення змін зберігається); YouTube (відеохостинг, призначений для зберігання, перегляду та обговорення цифрових відеозаписів); соціальні мережі; майндмеппінг (сервіс для зображення процесу загального системного мислення за допомогою ментальних карт, наприклад, Bubbls.Ur, Coggle, Mindmeister, Mindomo тощо); віртуальні класи (наприклад, Google Classroom, LearningApps); віртуальні дошки (наприклад, Padlet, Linoit, Trello); повноцінні дистанційні курси на різноманітних онлайн-платформах, так званих системах управління навчальним процесом; сервіси для проведення відеоконференцій, вебінарів (наприклад, ZOOM Cloud Meetings) тощо.

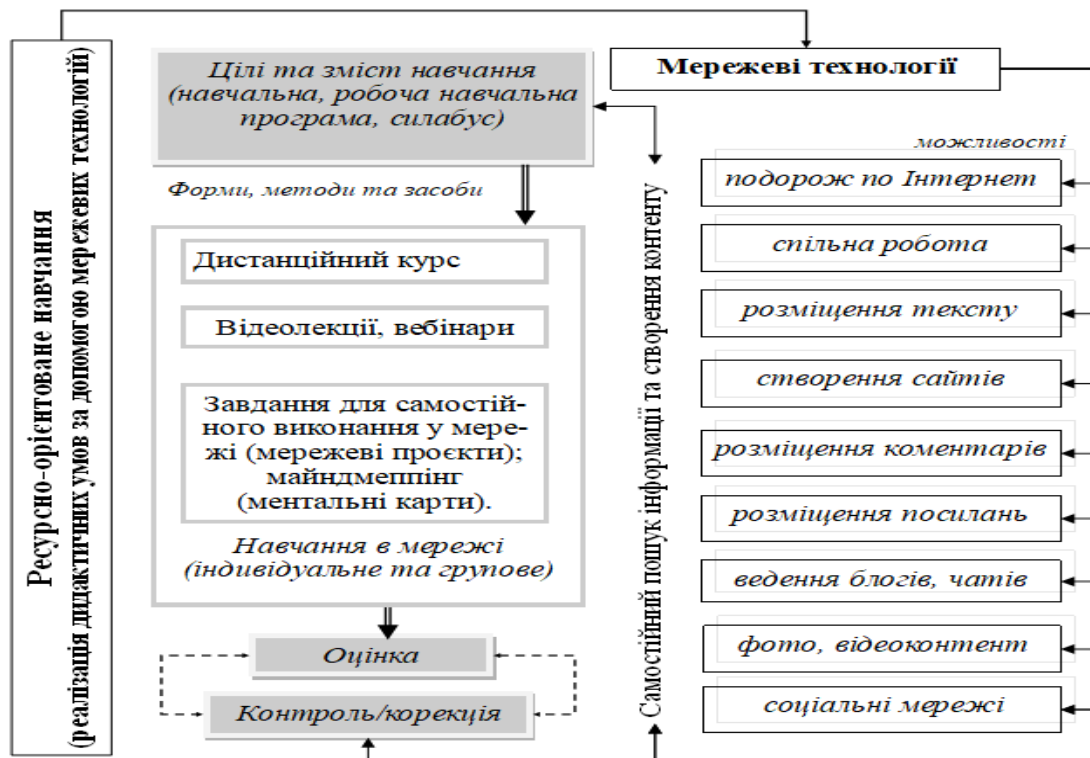


Рис. 1. Структура вивчення дисципліни «Педагогіка вищої школи» при РОН

При дистанційному вивченні дисципліни «Педагогіка вищої школи» найбільш зручним та доцільним є дистанційний курс – комплекс навчально-методичних матеріалів та освітніх послуг, створених у віртуальному навчальному середовищі для організації дистанційної освіти на основі ІКТ й сучасних мережевих технологій (Kononets, 2015). Так, для організації навчального процесу нами було розроблено дистанційний курс «Педагогіка вищої школи» за допомогою системи управління навчальним процесом – платформи Moodle. Доступ до дистанційного курсу здійснюється за допомогою Головного центру дистанційного навчання ЗВО Укоопспілки «Полтавський університет економіки і торгівлі» <https://el.puet.edu.ua/>. Для створення дистанційного курсу платформа Moodle передбачає модуль «Середовище розробки дистанційних курсів» (рис. 2).

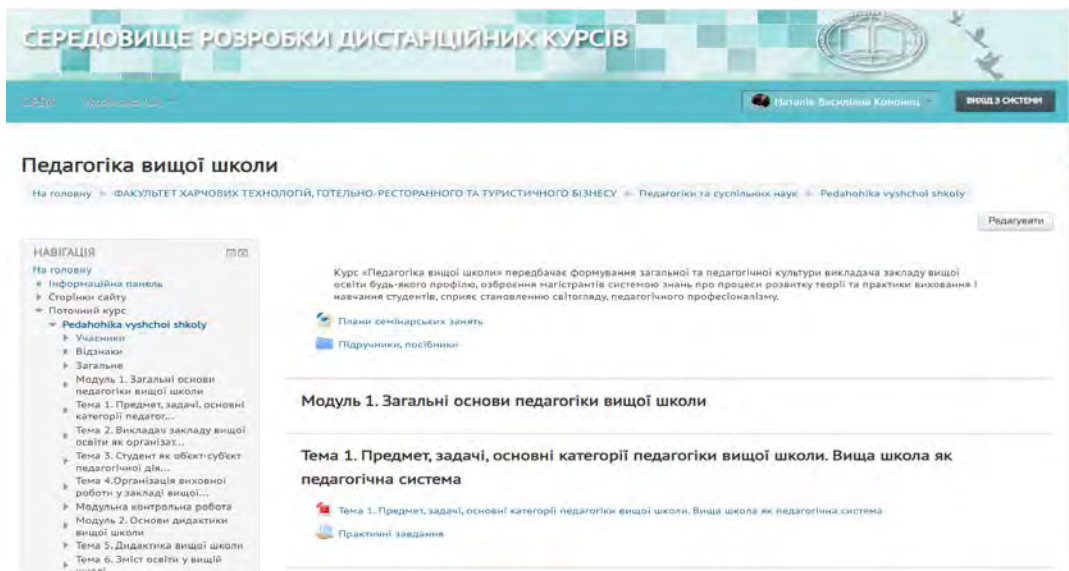


Рис. 2. Середовище розробки дистанційних курсів платформи Moodle

Зазначимо, що дистанційний курс «Педагогіка вищої школи» містить такі дидактичні одиниці: контент 10 тем за двома модулями «Загальні основи педагогіки вищої школи» та «Основи дидактики вищої школи» (текстовий файл теоретичного матеріалу, інтерактивні практичні завдання, модульні контрольні роботи), підсумковий тест. До його змісту включено анотацію курсу, плани семінарських занять, електронну бібліотеку (електронні аналоги друкованих посібників і підручників).

На рисунку 3 відображено сторінку редагування дистанційного курсу «Педагогіка вищої школи» з можливістю додавання діяльності або ресурсу, завдяки яким безпосередньо здійснюється освітня взаємодія між викладачем та окремим студентом, а може й мати груповий чи колективний характер: 1) види діяльності: база даних, вибір, глосарій, інтерактивні ігри (анаграма, гонка за лідером, книга питань, кросворд, криптикст, прихована картинка, sudoku, своя гра – мільйонер), завдання, зворотній зв'язок, зовнішній засіб, обстеження, семінар, урок, форум, чат тощо; 2) ресурси: книга, напис, сторінка, тека, файл, IMS-контент пакет, URL-посилання.

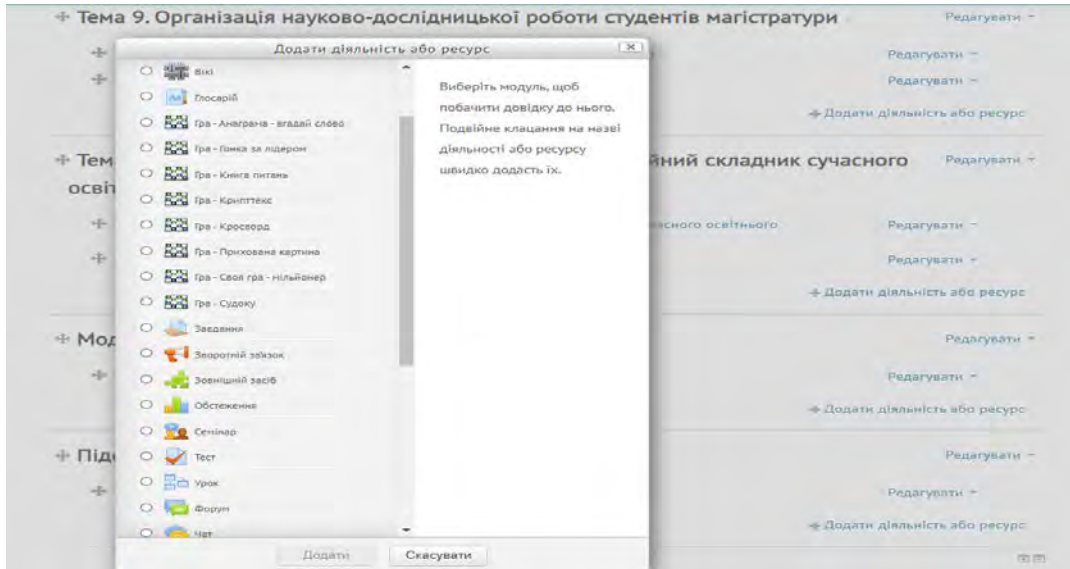


Рис. 3. Сторінка дистанційного курсу у режимі редагування та створення дидактичного контенту

Такі сервіси Moodle у середовищі дистанційного курсу доцільні як під час організації самостійної роботи, та і під час аудиторного заняття (лекції чи лабораторного заняття) для доступу до навчального контенту чи виконання певних дидактичних завдань у мережі.

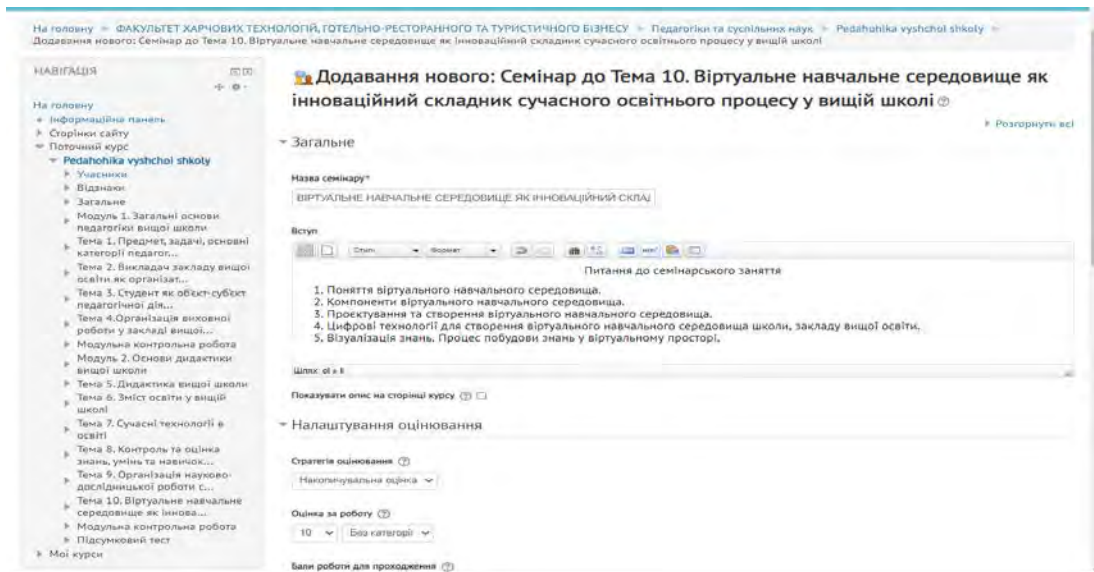


Рис. 4. Сторінка дистанційного курсу в режимі створення семінару

У межах вивчення дисципліни «Педагогіка вищої школи» робочою навчальною програмою передбачені такі форми організації навчання, як семінарські заняття. Відтак, у дистанційному курсі є можливим використання для таких дистанційних семінарів модуля «Семінар» (рис. 4). Завдяки йому забезпечується можливість зібрання та аналізу студентських робіт, оцінювання й виставлення колегіальної оцінки.

У середовищі семінарського модуля студенти мають можливість подати будь-який цифровий контент (виконані завдання у файлах документів текстового чи табличного процесора, презентації). Альтернативний варіант – безпосереднє введення текст в поле у середовищі дистанційного курсу за допомогою вбудованого до платформи Moodle текстового редактора.

Проводячи семінарське заняття дистанційно, викладач може задати низку критеріїв (приклад виконаного завдання, посилання на приклад оцінювання, спеціальна форма для оцінювання тощо), за якими не лише він оцінюватиме

студентську роботу, але й самі студенти зможуть оцінювати роботи своїх колег-одногрупників – так званий процес колегіального оцінювання. За потреби, матеріали та студенти-рецензенти можуть бути визначені анонімно. Наприкінці за семінарське заняття студенти отримують дві оцінки: 1) оцінку за свій матеріал; 2) оцінку за оцінювання матеріалів своїх одногрупників. Обидві оцінки автоматично заносяться в журнал оцінок дистанційного курсу.

Система управління навчанням Moodle є зручним середовищем для організації тестового контролю та оцінювання знань студентів під час дистанційного навчання. Так, до дистанційного курсу «Педагогіка вищої школи» включено цілий блок «Тестування», який містить тестові завдання різного типу (рис. 5). Для ефективного оцінювання викладачеві необхідно уміти правильно складати тестові завдання та працювати з функціоналом середовища розробки дистанційних курсів у Moodle.

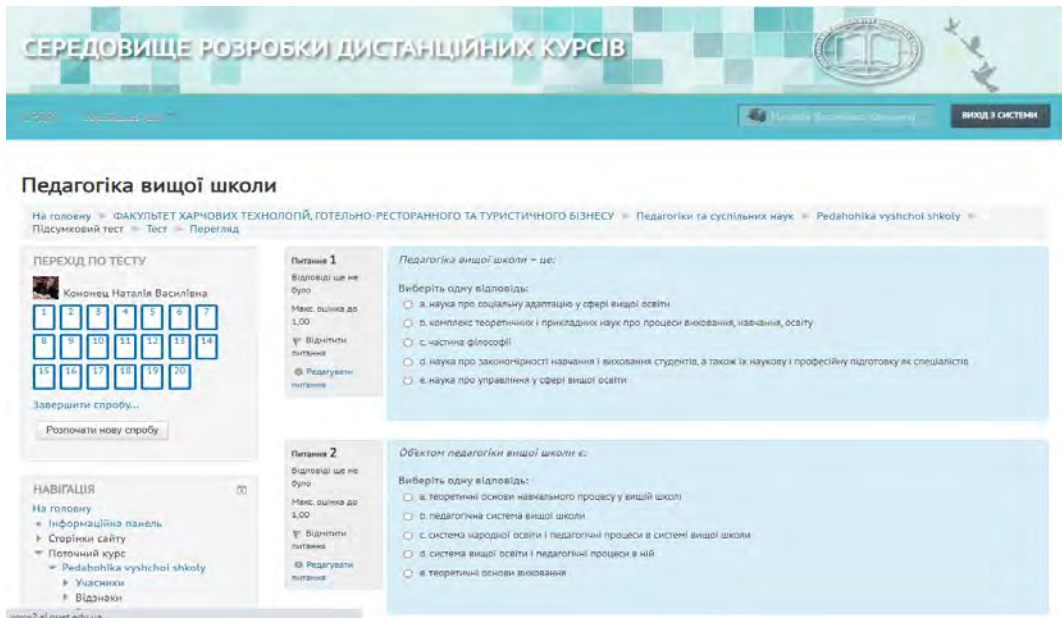


Рис. 5. Сторінка дистанційного курсу у режимі створення тесту

Практика свідчить, що комплексне поєднання різноманітних сервісів платформи Moodle дає нам можливість створити й використати у середовищі дистанційного курсу: 1) новий навчальний контент – тексти, рисунки, презентаційна графіка, ментальні карти, посилання, відеоресурси, електронна бібліотека, інтерактивні дидактичні ігри; 2) ефективна дистанційна комунікація (чат, форум, вебінар тощо); 3) об’єктивний контроль знань студентів (виконання різнотипних завдань, тестовий контроль знань, колегіальне оцінювання на семінарських заняттях в умовах дистанційної роботи).

Однією з ефективних форм РОН студентів при вивченні дисципліни дистанційно є мережевий проєкт, який може бути як груповим, так і індивідуальним. Мережевий проєкт – різновид освітнього проєкту, всі завдання якого виконуються в Інтернеті (Kononets, 2015). Студентам пропонується тема, в межах якої вони повинні виконати певні види завдань за допомогою Інтернет-сервісів (наприклад, сервіси Google): знайти інформацію і створити групу закладок, проаналізувати її за допомогою електронних таблиць, створити презентації та форми, розробити календар проєкту, фотоальбом та відеоресурс, створити блог чи сайт та ін. Сервіс Google уможливує надання спільного доступу до документів будь-якого типу, а також сайтів, які створюються за допомогою Google Sites, у результаті чого студенти можуть показувати свої документи, запрошувати до редагування нових співавторів, залишати коментарі, додавати файли, публікувати в мережі для загального перегляду тощо. Важливим є те, що студенти можуть надавати іншим різні права на документи: наприклад, певні студенти можуть лише переглядати, а інші – й редагувати їх, а також запрошувати до редагування інших студентів. Якщо проєкт груповий, то студенти можуть відкрити документи проєкту для спільного створення, читання, перегляду, запрошувати своїх колег до колективної співпраці. Певні види робіт можна запропонувати студентам виконати у соціальній мережі Facebook: створити групу, організувати онлайн-опитування, презентувати проєкт (вебпортфоліо проєкту). Приклад завдання мережного проєкту наведемо у таблиці 1.

Наприклад, при вивченні теми «Сучасні технології в освіті» доречним би була така тематика мережевих проєктів: «Технологія розвивального навчання», «Інтерактивні технології у вищій школі», «Хмарні технології в освітньому процесі вищої школи», «Цифрові технології у підготовці сучасних педагогів», «Технології програмованого навчання», «Технології ресурсно-орієнтованого навчання», «Технології адаптивного навчання», «Мобільні технології у професійній підготовці фахівців», «Технології розвитку критичного мислення», «Технологія майндмепінгу в освітньому процесі» тощо. Зазначимо, що складники та завдання для мережевого проєкту, які відобразатимуться у вебпортфоліо, так само, як і сервіси для їх виконання, можна варіювати, доповнювати, замінювати у залежності від дидактичних цілей та очікуваних результатів навчання.

У основі використання методу мережевого проєкту при вивченні дисципліни «Педагогіка вищої школи» закладено розвиток самостійної пізнавальної діяльності та критичного, творчого мислення, уміння самостійно конструювати свої знання, орієнтуватися в інформаційному середовищі, побачити, сформулювати і вирішити проблему. Це спосіб досягнення дидактичної мети через детальну розробку проблеми (технологію), багатовекторний пошук інформації серед величезної

кількості Інтернет-ресурсів та її аналіз, необхідність інтегрувати знання, формування умінь їх застосовувати в різних галузях науки, техніки, технології й творчості, умінь комунікації в Інтернет-просторі, умінь використовувати Інтернет-сервіси та мережеві технології для вирішення проблеми, яка повинна завершитися практичним результатом та відповідно бути оформленою, знову ж таки, за допомогою відповідних технологій.

Таблиця 1

## Веб-портфоліо мережевого проєкту

Складові веб-портфоліо	Завдання	Сервіс
Група Facebook	Створити групу «Назва теми»; додати учасників проєкту (якщо він груповий)	Facebook
Ментальна карта	Підключити додаток для майндмепінгу до Діску Google та створити карту знань теми	Акаунт Google, Додаток Діску Google
Група Facebook	Організувати он-лайн опитування	Facebook
<a href="https://www.google.com.ua/cse/">https://www.google.com.ua/cse/</a>	Створити власну користувацьку пошукову систему, включити в блог	Користувацький пошук Google
<a href="https://www.youtube.com">https://www.youtube.com</a>	Створити власний канал в YouTube, розмістити відео	Youtube
<a href="https://www.google.com/calendar">https://www.google.com/calendar</a>	Створити календар проєкту	Календар
<a href="https://drive.google.com">https://drive.google.com</a>	Створити текстові документи, 1 презентацію, 1 таблицю, 1 форму, 1 малюнок	Диск Google
<a href="https://www.google.com.ua/bookmarks/">https://www.google.com.ua/bookmarks/</a>	Створити закладки з переліку використаних Інтернет-ресурсів	Закладки Google
<a href="https://www.blogger.com/home">https://www.blogger.com/home</a>	Створити блог на актуальну тему	Blogger
<a href="https://sites.google.com/">https://sites.google.com/</a>	Створити сайт на визначену тему	Sites
Група Facebook	Презентувати проєкт: в групі розмістити посилання, файли, продемонструвати виконані завдання	Facebook

**Висновки.** Резюмуючи, зазначимо, що мережеві технології при РОН дисципліни «Педагогіка вищої школи» уможливають організацію дистанційної освіти студентів шляхом проведення інтерактивних лекцій, семінарів (вебінарів), дидактичних ігор, організації ефективної самостійної роботи завдяки високому ступеню інтерактивності середовища дистанційного курсу, створеного на платформі Moodle. Розроблення дистанційного курсу «Педагогіка вищої школи» з використанням різноманітних видів діяльності та ресурсів, які забезпечує Moodle, його подальше упровадження у дистанційний освітній процес робить його інтерактивним, активізує діяльність студентів завдяки застосуванню ще й мережевих проєктів як одного з пріоритетних практико орієнтованих завдань у цих реаліях, розширює взаємодію між студентом та викладачем, студентів між собою та студентів з ресурсами мережі, забезпечує комплексне формування та збагачення механізмів спілкування та оцінювання студентів. Вочевидь, у середовищі дистанційного курсу створюються додаткові умови для реалізації різних цілей, стратегій і траєкторій навчання сучасного студента, для забезпечення адаптації компонентів дистанційного курсу до його індивідуальних можливостей і потреб. Фактично, дистанційний курс «Педагогіка вищої школи» як основний засіб навчання в умовах дистанційної освіти у цілому суттєво збагачує процес РОН, підсилює його дидактичні характеристики, що є безперечним дидактичним позитивом такого середовища та педагогічно доцільним загалом.

## Список використаних джерел

- Головенкін, В. П. (2019). *Педагогіка вищої школи: підручник*. 2-ге вид., переробл. і доп. Київ: КПІ ім. Ігоря Сікорського.
- Гриньова, М. В., Кононец, Н. В., Дяченко-Богун, М. М., Рибалко Л. М. (2019). Ресурсно-орієнтоване навчання студентів в умовах здоров'язбережувального освітнього середовища. *Інформаційні технології і засоби навчання*, 72, 4, 182-193.
- Немченко, С. Г., Голік, О. Б., Лебідь, О. В. (2014). *Педагогіка вищої школи: підручник для студ. вищих навч. закладів*. Донецьк: ЛАНДОН-XXI.
- Стражнікова, І. (2018). *Педагогіка вищої школи: навч.-метод. посіб.* Івано-Франківськ: НАІР.
- Шапран, О. І., Новак, О. М. (2018). *Педагогіка вищої школи: навч.-метод. посіб.* Переяслав-Хмельницький: Домбровська Я.М.
- Nadiningtyas, A. P. (2011). Penerapan resource-based learning sebagai upaya peningkatan kualitas proses pembelajaran dan hasil belajar. (Extended abstract of PhD diss.). Yogyakarta.
- Hadjerrouit, S. (2010). A conceptual framework for using and evaluating Web-based learning resources in school education. *Journal of Information Technology Education*, 9, 53-79.
- Hill, J. R. (2012). Resource-Based Learning. In Seel N. M. (Ed.) *Encyclopedia of the Sciences of Learning*. Springer, Boston, MA.
- Kononets, N. (2015). Experience in implementing resource-based learning in Agrarian College Of Management And Law Poltava State Agrarian Academy. *Turkish Online Journal of Distance Education-TOJDE*, 16 (2), 151-163.
- Kononets, N., Ilchenko, O., & Mokliak, V. (2020). Future teachers resource-based learning system: experience of higher education institutions in Poltava city, Ukraine. *Turkish Online Journal of Distance Education-TOJDE*, 21, 3, 14, 199-220.

- Melendres, G. O. (2015). Resource-based Learning Strategy to Improve Information Literacy in General Science of Freshmen Secondary Students. *Proceedings of the 3rd Global Summit on Education GSE*, 9-10 March 2015. Kuala Lumpur, Malaysia.
- Niemi, H. (2002). Empowering learners in virtual university. In Niemi, H., & Ruohotie, P. (Eds.). *Theoretical understandings for learning in virtual university* (pp. 1-37). Hämeenlinna: Research Centre for Vocational Education and Training.
- Wijaya, H. (2017). Developing Resource-based Learning Materials for Mechanical Engineering Students. (Extended abstract of PhD diss.). Yogyakarta.
- Wijaya, H. (2019). Resource-based Learning: A Paradigm Shift in Materials Design. *Advances in Social Science, Education and Humanities Research (ASSEHR)*, 330, 119-125.

### References

- Hadiningtyas, A. P. (2011). *Penerapan resource-based learning sebagai upaya peningkatan kualitas proses pembelajaran dan hasil belajar*. (Extended abstract of PhD diss.). Yogyakarta.
- Hadjerrouit, S. (2010). A conceptual framework for using and evaluating Web-based learning resources in school education. *Journal of Information Technology Education*, 9, 53-79.
- Hill, J. R. (2012). Resource-Based Learning. In Seel N. M. (Ed.) *Encyclopedia of the Sciences of Learning*. Springer, Boston, MA.
- Holovenkin, V. P. (2019). *Pedahohika vyshchoi shkoly [Pedagogy of high school]: pidruchnyk. 2 hd ed.* Kyiv: KPI im. Ihoria Sikorskoho [in Ukrainian].
- Hrynova, M. V., Kononets, N. V., Diachenko-Bohun, M. M., & Rybalko L. M. (2019). Resursno-orientovane navchannia studentiv v umovakh zdorov'iazberezhualnoho osvitnoho seredovyshcha [Resource-oriented learning of students in a healthy educational environment]. *Informatsiini tekhnolohii i zasoby navchannia [Information technologies and teaching aids]*, 72, 4, 182-193 [in Ukrainian].
- Kononets, N. (2015). Experience in implementing resource-based learning in Agrarian College Of Management And Law Poltava State Agrarian Academy. *Turkish Online Journal of Distance Education-TOJDE*, 16 (2), 151-163.
- Kononets, N., Ilchenko, O., & Mokliak, V. (2020). Future teachers resource-based learning system: experience of higher education institutions in Poltava city, Ukraine. *Turkish Online Journal of Distance Education-TOJDE*, 21, 3, 14, 199-220.
- Melendres, G. O. (2015). Resource-based Learning Strategy to Improve Information Literacy in General Science of Freshmen Secondary Students. *Proceedings of the 3rd Global Summit on Education GSE*, 9-10 March 2015. Kuala Lumpur, Malaysia.
- Nemchenko, S. H., Holik, O. B., & Lebid, O. V. (2014). *Pedahohika vyshchoi shkoly [Pedagogy of high school]: pidruchnyk dlia stud. vyshchykh navch. zakladiv.* Donetsk: LANDON-XXI [in Ukrainian].
- Niemi, H. (2002). Empowering learners in virtual university. In Niemi, H., & Ruohotie, P. (Eds.). *Theoretical understandings for learning in virtual university* (pp. 1-37). Hämeenlinna: Research Centre for Vocational Education and Training.
- Shapran, O. I., & Novak, O. M. (2018). *Pedahohika vyshchoi shkoly [Pedagogy of high school]: navch.-metod. posib.* Pereiaslav-Khmelnyskyi: Dombrovska Ya.M. [in Ukrainian].
- Strazhnikova, I. (2018). *Pedahohika vyshchoi shkoly [Pedagogy of high school]: navch.-metod. posib.* Ivano-Frankivsk: NAIR [in Ukrainian].
- Wijaya, H. (2017). *Developing Resource-based Learning Materials for Mechanical Engineering Students*. (Extended abstract of PhD diss.). Yogyakarta.
- Wijaya, H. (2019). Resource-based Learning: A Paradigm Shift in Materials Design. *Advances in Social Science, Education and Humanities Research (ASSEHR)*, 330, 119-125.

#### **KONONETS N.**

University of Ukoopspilks "Poltava University of Economics and Trade", Ukraine

#### **NOVOPISMENNY S.**

Poltava V. G. Korolenko national pedagogical University, Ukraine

#### **RESOURCE-BASED LEARNING OF THE DISCIPLINE "HIGHER SCHOOL PEDAGOGY" IN THE CONDITIONS OF DISTANCE EDUCATION**

The article on the basis of the analysis of theoretical literature and own practical experience of teaching the discipline "Higher School Pedagogy" characterizes the essence and features of network technologies as a pedagogical technology of resource-based learning of students. An example of the implementation of resource-based learning of students in the study of the discipline "Higher School Pedagogy" using network technologies, which made it possible to create a distance course using the online platform Moodle. It was found that the development of a distance course using various activities and resources of the Moodle platform, its further implementation in the distance learning process makes it interactive, activates students through the use of network projects as one of



the priority practice-oriented tasks in these realities, provides effective distance communication, objective control of students' knowledge.

**Keywords:** resource-based learning, technology, network technologies, distance education, distance course, Moodle, higher school pedagogy

Стаття надійшла до редакції 15.09.2020 р.

УДК 373.3.015.31:796]:37.091.39:004  
<https://doi.org/10.33989/2075-146x.2020.26.227559>

**ОКСАНА КОРНОСЕНКО**

ORCID: 0000-0002-9376-176X

**ВАЛЕНТИНА БОНДАРЕНКО**

ORCID: 0000-0002-0326-0356

**МАРІЯ БОНДАРЕНКО**

ORCID: 0000-0002-4054-3937

Полтавський національний педагогічний університет імені В. Г. Короленка

## **ІНФОРМАЦІЙНО-КОМУНІКАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ ЯК ІННОВАЦІЙНИЙ ЗАСІБ ФІЗИЧНОГО ВИХОВАННЯ: АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ Й ОЦІНКА ВИКОРИСТАННЯ**

Мета авторів – з'ясувати актуальні проблеми впровадження ІКТ у практику фізичного виховання закладу загальної середньої освіти, здійснити оцінку їх використання учителями. Методом аналізу науково-методичної літератури з'ясовано сутність понять «інформація», «комунікація» «інформаційно-комунікаційні технології», розроблено класифікацію засобів ІКТ. На основі експериментальних методів: опитування, анкетування, педагогічне спостереження з'ясовано частоту використання засобів: презентація, відеоматеріали, фітнес-гаджети, додатки смартфона, хмарні технології учителями фізичної культури, виявлено кореляцію між віком та їх стажем роботи.

**Ключові слова:** інформаційно-комунікаційні технології, вчителі фізичної культури, освіта

**Актуальність проблеми.** Ретроспективний аналіз літературних джерел дав змогу встановити, що активний розвиток інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ) почався з 40-х років ХХ ст., й глобалізувався в 80-90 рр. ХХ ст., у зв'язку з появою комп'ютерної мережі Інтернет, яка використовується різними галузями. У рейтингу «Вимірювання рівня інформатизації суспільства» (Міжнародний союз електров'язку, спеціалізованого підрозділу ООН у галузі інформаційно-комунікаційних технологій) у 2017 р. Україна займала 79 місце з 176 країн Європи, що є підставою для твердження про значний попит і високий рівень задоволення інформаційних потреб людства (Шарков, 2002; Швачич, Толстой, Петречук, 2017).

Інформаційно-комунікаційні технології в різних аспектах досліджують учені, зокрема Н. Вишнеvsька, О. Замошнікова, І. Захарова, В. Толстой, Л. Петречук, Г. Швачич визначили сутність поняття «інформаційно-комунікаційні технології»; І. Трайнев, В. Трайнев – проблеми застосування інформаційних технологій у гуманітарних науках; Н. Кононенко, З. Савченко, О. Харченко – у природничих науках; М. Жалдак, В. Мельніченко, Н. Морзе, В. Сумський – на уроках фізико-математичного циклу; Т. Крамаренко, В. Назаренко, Ю. Юрчук – у підготовці фахівців у закладах вищої освіти; О. Аксьонова, А. Дубінчук, О. Кузнецов, К. Сергієнко – на уроках фізичної культури.

Так І. Захарова (Захарова, 2003, с. 22) зазначає, що ІКТ – це конкретний спосіб роботи з інформацією, сукупність знань про способи та засоби роботи з інформаційними ресурсами, метод обробки та передачі інформації для набуття нових відомостей про об'єкт, що вивчається. За Н. Морзе (Морзе, 2004, с. 12) ІКТ – інформаційні технології створені на базі персональних комп'ютерів, комп'ютерних мереж і засобів зв'язку, для яких характерна наявність комфортного середовища роботи користувача (*Про Концепцію...*; Осипов (Ред.), 1998; Трайнев В., Трайнев І., 2008).

Незважаючи на високу активність в розробленні цієї проблеми залишається недослідженою низка важливих питань: проектування та використання комп'ютерно-орієнтованих методичних систем навчання, використання електронних підручників/посібників, візуалізація навчальної інформації засобами ІКТ, застосування Веб-квестів як форми організації пізнавальної діяльності, використання інформаційно-комунікаційних ресурсів фахівцями фізичної культури тощо.

**Мета** дослідження – з'ясувати актуальні проблеми впровадження інформаційно-комунікаційних технологій у практику фізичного виховання закладу загальної середньої освіти, здійснити оцінку їх використання учителями.

**Виклад основного матеріалу.** На сучасному етапі успішне здійснення економічних, політичних і соціальних реформ неможливе без удосконалення системи освіти. Традиційна загальноосвітня школа орієнтована на репродуктивне відтворення знань, умінь і навичок, не враховує індивідуальні особливості, потреби й можливості учасників освітнього процесу, їх право вибору освітніх траєкторій, способів і форм навчання. Головним її недоліком є організація, що спричиняє нігілізм до навчання, низький рівень сформованості ціннісного ставлення до фізичного й інтелектуального розвитку. Ці проблеми зумовлюють зміни векторів удосконалення системи освіти, характерною ознакою якої має стати здатність до швидкого реагування на державні та локальні інновації, урахування ступеню розвитку технологій, потреб громадян і суспільних організацій. У цьому аспекті на перше місце мають вийти інноваційні технології, які ґрунтуються на перевагах традиційної системи освіти й враховують вимоги сьогодення (Вишневецька, 2014, с. 6).

Терміни «традиційне навчання» та «інноваційне навчання» запропоновані європейськими вченими у 1978 р., які звернулися до світової наукової спільноти із зауваженнями про невідповідність принципів традиційного навчання вимогам сучасності та пізнавальним можливостям особистості. Інноваційне навчання трактувалось як процес і результат навчальної діяльності, які орієнтовані на формування готовності особи до динамічних змін у соціумі завдяки розвитку творчого типу мислення, здатності до колаборації, відкритості до нових знань (*Про основні засади...*).

У сучасній педагогічній науці поняття «інновація» вживають по-різному:

- форма організації інноваційної діяльності (Захарова, 2003);
- сукупність професійних дій педагога, спрямованих на вирішення актуальних проблем виховання й навчання з позицій особистісного підходу (Олійник, 2004);
- зміни в освітній практиці (Трайнев В., Трайнев І., 2008);
- комплексний процес створення, розповсюдження та використання нового практичного засобу в галузі техніки, технології, педагогіки, наукових досліджень (Шарков, 2002);
- результат інноваційного процесу тощо (Швачич, Толстой, Петречук, 2017).

Педагогічна інноватика полягає у розробці, обґрунтуванні, перевірці і впровадженні нових ефективних освітніх технологій, результатом є формування адаптованої до динамічних умов, активної й креативної особистості, здатної до рефлексії й вирішення нестандартних ситуацій. Досвід запровадження новаторства накопичено і в галузі фізичної культури, де вагомим є застосування інформаційного підходу, зокрема ІКТ.

Диференціація ІКТ на складові, дає можливість детального їх аналізу й з'ясування змісту базових понять. Аналіз науково-методичних праць і енциклопедичної літератури дає можливість узагальнити і трактувати поняття «інформація» як нові відомості чи знання, які подаються в різних формах і видах (Бусел (Ред.), 2009; Назаренко, 2016; Олійник, 2004; *Про Національну програму...*; Осипов (Ред.), 1998; Трайнев В., Трайнев І., 2008); «комунікація» – процес передачі і обміну інформацією за допомогою технічних чи мовних засобів (Гринчишин (Ред.), 2008; Осипов (Ред.), 1998; Шарков, 2002; Швачич, Толстой, Петречук, 2017); «технологія» – це найбільш ефективний процес обробки чи переробки інформації або матеріалу (Олійник, 2004; Гринчишин (Ред.), 2008; Осипов (Ред.), 1998); «інформаційно-комунікаційні технології» – як сукупність програмних засобів, методів і способів, які забезпечують ефективне засвоєння матеріалу у результаті передачі, обробки, одержання, обміну, зберігання нових відомостей за допомогою сучасних технічних (інформаційних) ресурсів (Олійник, 2004; Шарков, 2002; Швачич, Толстой, Петречук, 2017). ІКТ у фізичному вихованні розглядаємо як частину інноваційної освіти, технічним (інформаційним) ресурсом та засобом, що повинен сприяти ефективному навчанню, розвитку, вихованню.

Фізична культура є компонентом загальної культури, а фізичне виховання – складовою процесу гармонійного розвитку людини. Відповідно, заклад загальної середньої освіти повинен сприяти вихованню всебічно розвиненої особистості, що прагне удосконалювати фізичні, морально-вольові та інтелектуальні здібності, підтримувати задовільний стан здоров'я упродовж життя. Перехід української освіти на європейські стандарти, зумовлює важливість педагогічної праці вчителя фізичної культури як компетентного фахівця, творчої активної особистості, здатної на високому рівні застосовувати інноваційні технології й методики навчання, спроможного здійснювати навчально-виховну діяльність з урахуванням запитів сьогодення, сприяти підвищенню мотивації й інтересу школярів до занять. Використання ІКТ у фізичній культурі можна систематизувати за такими напрямками: навчальний процес, спортивне тренування і змагання у позакласній та позашкільній роботі, оздоровча фізична культура для самовдосконалення.

Педагогічна діяльність учителя фізичної культури спрямована на вирішення освітніх, оздоровчих і виховних завдань, які він вирішує у системі урочних і позаурочних занять. Зміст освітніх завдань передбачає навчання техніці фізичних вправ та застосування набутих знань, умінь і навичок у повсякденному житті, у процесі самовдосконалення. У різних формах рухової активності якість вирішення освітніх завдань можна підвищувати використовуючи комп'ютерні технології з доступом до Інтернету, без доступу (інтерактивна дошка, прикладне програмне забезпечення у вигляді діаграм, схем, таблиць та презентації) та не комп'ютерні ресурси з умовною функцією використання Інтернету (смартфон). Для організації контролю і самоконтролю за станом фізичного здоров'я, отримання методичних рекомендацій з оздоровчої фізичної культури доречно використовувати смартфони та фітнес-гаджети, які можуть функціонувати без Інтернету, але залежать від додатку, який завантажується з мережі. Ефективність вирішення виховних завдань у процесі фізичного виховання підвищується завдяки комп'ютерним засобам з використанням Інтернету (електронні енциклопедії, відеоматеріали, ігри) й таким, що не потребують допомоги Інтернету (інтерактивна дошка, презентації). Усі три групи диференційовано на два типи: із використанням комп'ютера і без використання комп'ютера, та на категорії: за допомогою Інтернету та без нього.

З метою перевірки ступеню використання учителями фізичної культури інформаційно-комунікаційних технологій було проведено експеримент, який складався з двох етапів: пошукового і формувального. В експерименті взяло участь 75 учителів шкіл міста Полтава та Полтавської області.

На першому (пошуковому) етапі використовувалися такі методи дослідження: спостереження, бесіда, анкетування. За допомогою методу спостереження вивчено технічні умови шкіл, особливості взаємодії вчителів із класами під час навчально-виховного процесу, методи і засоби, які переважно використовуються на уроках фізичної культури. Метод бесіди сприяв вивченню стратегії вибору вчителем засобів вирішення поставлених завдань. З метою виявлення ставлення вчителів фізичної культури до впровадження ІКТ, визначення рівня знань і умінь щодо використання їх у процесі професійної діяльності розроблено анкету. Запитання анкети умовно поділено на дві частини. Перша частина анкети складалася з 4 закритих питань, що визначають демографічні відомості респондентів, друга – із 10 питань. В анкеті запропоновано 9 відкритих та 1 закрите питання, в якому учитель має надати відомості про власний досвід використання ІКТ у процесі професійної діяльності. Проведення анкетування здійснювалося за стандартними правилами.

На другому етапі (формулюючий експеримент), після проведення експерименту в закладах загальної середньої освіти, за допомогою статистичних та математичних методів дослідження, з'ясовано рівень застосування ІКТ учителями фізичної культури, виявлено переваги, недоліки й проблеми у їх застосуванні.

Використання обумовлених методів дослідження дало можливість отримати такі результати. Методом анкетування з'ясовано вік учителів фізичної культури. У віці 20-25 років (молоді фахівці з досвідом роботи до 5 років) знаходиться 2,5% чоловіків і 5,5% жінок; у віці 26-30 років (досвід роботи до 10 років) – 7,0% чоловіків і 8,0% жінок; у віці 31-35 років (досвід роботи до 15 років) – 18,5% чоловіків і 16,0% жінок; у віці 36-40 років (досвід роботи до 20 років) – 13,0% чоловіків і 12,0% жінок; і старші за 40 років (досвід роботи понад 20 років) – 8,0% чоловіків і жінок. Таким чином, середній вік учителів становить 36 років, вважаємо його найбільш продуктивним для професійної діяльності.

Також метод анкетування було застосовано для з'ясування розуміння поняття ІКТ учителями фізичної культури. Так, на запитання «Як Ви трактуєте поняття «інформаційно-комунікаційні технології (ІКТ)?», 45,5% респондентів дали відповідь, що розуміють як комп'ютерні програми; 25,5% – як інтернет технології, 8% – як ігрову методдику; 5% – як частину наочних засобів і 14,5% із 75 учителів не можуть дати відповідь на питання (рис. 1). Ці відповіді дають підстави для висновку, що більшість учителів мають неточне й неповне уявлення про зміст та роль ІКТ в освіті, що знижує їхнє функціональне призначення.



Рис. 1. Розуміння терміну ІКТ учителями фізичної культури

На питання «Який маєте досвід використання у ІКТ професійній діяльності?» отримано такі відповіді: 40% учителів зазначили, що використовують ІКТ не довше 1 року; від 1 до 5 років – 35%, понад 5 років – 20% учителів, 5% – не використовують технології взагалі. З'ясовано, що надають перевагу презентаціям 38,5% респондентів, 22,5% – відеоматеріалам, 18,0% – інтерактивним дошкам, 8,0% – смартфонам, 6,5% – хмарним технологіям (рис. 2).



Рис. 2. Засоби ІКТ, які використовують учителі фізичної культури

У межах анкетування, для виявлення частоти використання ІКТ учителями фізичної культури, було запропоновано 5 засобів (презентація, відеоматеріали, фітнес-гаджети, смартфон, хмарні технології), які необхідно оцінити за шкалою від 1 до 5, враховуючи, що 5% учителів не мають досвіду їх застосування. Частоту використання ІКТ учителями фізичної культури представлено в табл. 1. і на рис. 3.

Дані частоти використання інформаційно-комунікаційних технологій учителями фізичної культури дають підстави для висновку, що на думку учителів ІКТ є ефективним засобом фізичного виховання; вони переважно використовують такі: відеоматеріали, презентації і фітнес-гаджети, менш часто хмарні технології та смартфон.

Таблиця 1.

Частота використання інформаційно-комунікаційних технологій учителями фізичної культури

Засіб ІКТ	Частота використання у %				
	ніколи	іноді	рідко	часто	постійно
Презентація	4	15	27,5	22,5	31
Відеоматеріали	7	18,5	21	15	38,5
Фітнес-гаджети	16,5	20,5	22,5	18	22,5
Додатки смартфона	31,5	27	11	14,5	16
Хмарні технології	46,5	39,5	11	3	0

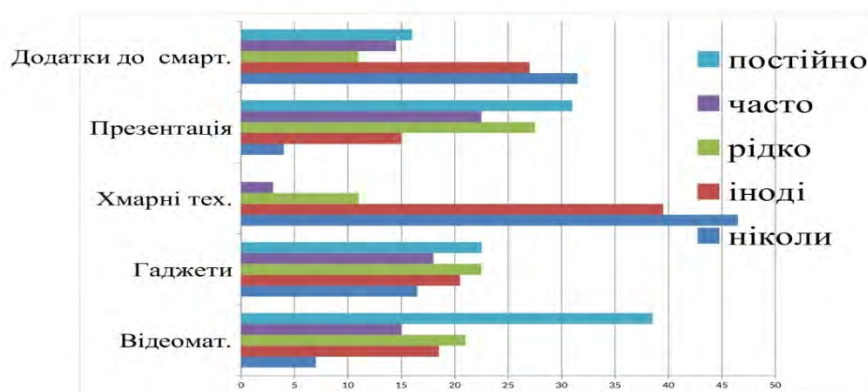


Рис 3. Частота використання ІКТ учителями фізичної культури

**Висновок.** У ході дослідження з'ясовано, що інноваційна освіта змінює традиційний підхід до навчання, в її основу покладено діяльність націлену на розвиток здібностей учнів, з урахуванням їх особистих інтересів і схильностей, потреб тощо. Успішній реалізації інноваційної освіти у практиці фізичного виховання сприяє використання засобів інформаційно-комунікаційних технологій. На основі аналізу науково-методичної літератури констатуємо, що велика увага приділяється проблемі інтеграції мультимедійних, програмно-технічних, інформаційних методів, засобів та пристроїв, що допомагають вирішувати низку завдань учителям природничого, математичного, гуманітарного циклу, робіт, присвячених використанню ІКТ, у практиці фізичного виховання недостатньо.

Аналіз спеціальної літератури дозволив узагальнити поняття «інформаційно-комунікаційні технології в освіті» і трактувати його як сукупність програмних засобів, методів і способів, які забезпечують ефективне засвоєння матеріалу у результаті передачі, обробки, одержання, обміну, зберігання нових відомостей за допомогою сучасних технічних ресурсів. Розроблено класифікацію засобів інформаційно-комунікаційних технологій, в основі яких – пріоритетні завдання які вирішує вчитель фізичної культури. До освітніх засобів віднесено: електронні енциклопедії, відеоматеріали, хмарні технології, телеконференція, ігри, інтерактивна дошка, прикладне програмне забезпечення, презентація, смартфон; до оздоровчих – смартфон та фітнес-гаджети; до виховних – електронні енциклопедії, відеоматеріали, ігри, інтерактивна дошка, презентація. Обумовлені групи поділено на типи (із використанням комп'ютера і без нього) та категорії (за допомогою Інтернету та без нього).

Узагальнюючи отримані результати експериментального дослідження, можемо зробити висновок, що більшість учителів фізичної культури обумовленого регіону певною мірою використовують ІКТ у професійній діяльності, однак не мають ґрунтовних знань щодо повноти їхніх технічних і освітніх можливостей, удаються до навчання за їхньою допомогою не часто, не застосовують увесь асортимент засобів. Майже половина (49,5%) респондентів розуміють поняття «інформаційно-комунікаційні технології» як комп'ютерні програми, більшість з них вказують, що у своїй професійній діяльності переважно використовують презентації та відеоматеріали (31% та 38,5%, відповідно), рідше – фітнес-гаджети і додатки смартфона (22,5% і 16%, відповідно), хмарні технології учителі використовують вкрай рідко.

Виявлено кореляцію між віком учителів, їх стажем та ступенем використання ІКТ у професійній діяльності. З'ясовано, що найбільш часто до використання ІКТ вдаються учителі середнього віку (31-36 років), але такі, що мають досвід роботи від 5 до 20 років; рідше – молоді учителі зі стажем до 5 років. Також не часто використовують

інноваційні технічні засоби учителі старші за 40 років. Таку тенденцію пояснюємо тим, що молодь (зі стажем до 5 років) переважно використовує гаджети в особистих цілях, але не має досвіду їх застосування у професійній діяльності; досвідчені учителі, як правило, надають перевагу традиційним методам навчання, і відхиляють інноваційні можливості, тому у категорію частого застосування ІКТ потрапляють учителі середній вік яких становить (31-36 років), а досвід роботи в середньому – 15 років. Експериментальна робота дає підстави вважати, що учителі фізичної культури через недостатню обізнаність та матеріально-технічну незабезпеченість шкіл не повною мірою використовують широкий спектр інформаційно-комунікаційних технологій.

### Список використаних джерел

- Бусел, В. Т. (Уклад.). (2009). *Великий тлумачний словник сучасної української мови*. Київ; Ірпінь: Перун.
- Вишневська, Н. (2014). Головні тенденції реформування шкільної освіти в країнах світу в 80-90-х роках ХХ століття. *Нова педагогічна думка*, 1, 10-15. Взято з [http://nbuv.gov.ua/UJRN/Npd\\_2014\\_1\\_4](http://nbuv.gov.ua/UJRN/Npd_2014_1_4).
- Гринчишин, Д. Г., Сербенська, О. А. (Уклад.). (2008). *Словник паронімів української мови*. Київ: Освіта.
- Дубінчук, А. (2001). Фізична культура: впроваджуємо сучасні технології. *Фізичне виховання в школі*, 24, 13-17.
- Загвязинский, В. И. (1987). *Педагогическое творчество учителя*: монографія. Москва: Педагогика.
- Замошникова, О. В. (2008). Новые информационные технологии в образовании. *Новые информационные технологии в образовании*: материалы междунар. науч.-практ. конф. (Ч. 2. С. 78-83). Екатеринбург: Рос. гос. проф.-пед. ун-т.
- Захарова, И. Г. (2003). *Информационные технологии в образовании*: учеб. пособ. Москва: Академия.
- Інформація*. Взято з <http://uk.wikipedia.org/wiki> (дата звернення: 16.07.2018).
- Кононенко, Н. (2009). Мультимедіа на уроках хімії. *Біологія і хімія в школі*, 4, 38-39.
- Морзе, Н. В. (2004). *Методика навчання інформатики*: навч. посіб. (Ч. 1) Київ: Навчальна книга.
- Назаренко, В. (2016). Переваги і перспективи використання хмарних технологій у навчально-виховному процесі. *Нова педагогічна думка*, 4, 97-99. Взято з [http://nbuv.gov.ua/UJRN/Npd\\_2016\\_4\\_25](http://nbuv.gov.ua/UJRN/Npd_2016_4_25).
- Олійник, О. (2004). Про трактування поняття «педагогічна технологія». *Рідна школа*, 2, 16-19.
- Осипов, Г. В. (Ред.). (1998). *Социологический энциклопедический словарь*. Москва: ИНФРА-М-НОРМА.
- Про інформацію*: Закон України № 2658-ХІІ від 02.10.92. Взято з <https://zakon.rada.gov.ua/laws/term/11563:5953>.
- Про Національну програму інформатизації*: Закон України № 74/98-ВР від 4 лютого 1998 року. Взято з <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/74/98%D0%B2%D1%80>
- Про Концепцію Національної програми інформатизації*: Закон України № 75/98-ВР від 4 лютого 1998 року. Взято з <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/75/98-%D0%B2%D1%80>.
- Про основні засади розвитку інформаційного суспільства в Україні*: Закон України № 537-V від 09.01.2007 р. Взято з <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/537>.
- Трайнев, В. А., Трайнев, И. В. (2008). *Информационные коммуникационные педагогические технологии (обобщения и рекомендации)*: учеб. пособ. Москва: Дашков и К.
- Шарков, Ф. И. (2002). *Основы теории коммуникации*: учеб. пособ. Москва: Социальные отношения: Перспектива.
- Швачич, Г. Г. Толстой, В. В., Петречук, Л. М. (2017). *Сучасні інформаційно-комунікаційні технології*: навч. посіб. Дніпро: НМетАУ.

### Referensec

- Busel, V. T. (Comp.) (2009). *Velykyi tлумachnyi slovnyk suchasnoi ukrainskoi movy [Large explanatory dictionary of the modern Ukrainian language]*. Kyiv; Irpin: Perun [in Ukrainian].
- Informatsiia [Information]*. Retrieved from <http://uk.wikipedia.org/wiki> [in Ukrainian].
- Dybinchuk, A. (2001). Fizychna kultura: vprovadzhuiemo suchasni tehnolohii [Physical culture: we introduce modern technologies]. *Fizychnе vхovannia v shkoli [Physical education at school]*, 24, 13-17 [in Ukrainian].
- Hrynchshyn, D. H., & Serbenska, O. A. (Comps.). (2008). *Slovnyk paronimiv ukrainskoi movy [Dictionary of paronyms of the Ukrainian language]*. Kyiv: Osvita [in Ukrainian].
- Kononenko, N. (2009). Multimedia na urokakh khimii [Multimedia in chemistry lessons]. *Biolohiia i khimiia v shkoli [Biology and chemistry at school]*, 4, 38-39 [in Ukrainian].
- Morze, N. V. (2004). *Metodyka navchannia informatyky [Methods of teaching computer science]*: navchalnyi posibnyk. Kyiv: Navchalna knyha [in Ukrainian].
- Nazarenko, V. (2016). Perevahy i perspektyvy vykorystannia khmarnykh tekhnohohii u navchalno-vykhovnomu protsesi [Advantages and prospects of using cloud technologies in the educational process]. *Nova pedahohichna dumka [New pedagogical thought]*, 4, 97-99. Retrieved from [http://nbuv.gov.ua/UJRN/Npd\\_2016\\_4\\_25](http://nbuv.gov.ua/UJRN/Npd_2016_4_25) [in Ukrainian].
- Oliinyk, O. (2004). Pro traktuvannia poniattia "pedahohichna tekhnohohiia" [On the interpretation of the concept of "pedagogical technology"]. *Ridna shkola [Native school]*, 2, 16-19 [in Ukrainian].
- Osipov, G. V. (Ed.). (1998). *Sociologicheskii jenciklopedicheskii slovar [Sociological encyclopedic dictionary]*. Moskva: INFRA-M-NORMA [in Russian].

- Pro informatsiiu [About information]:* Zakon Ukrainy № 2658-XII vid 02.10.92. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/term/11563:5953> [in Ukrainian].
- Pro Natsionalnu prohramu informatyzatsii [About the National Informatization Program]:* Zakon Ukrainy № 74/98-VR vid 4 liutoho 1998 roku. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/74/98%D0%B2%D1%80> [in Ukrainian].
- Pro Kontseptsiuu Natsionalnoi prohramy informatyzatsii [About the Concept of the National Informatization Program]:* Zakon Ukrainy № 75/98-VR vid 4 liutoho 1998 roku. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/75/98-%D0%B2%D1%80> [in Ukrainian].
- Pro osnovni zasady rozvytku informatsiinoho suspilstva v Ukraini [On the basic principles of information society development in Ukraine]:* Zakon Ukrainy № 537-V vid 09.01.2007 r. Retrieved from <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/537> [in Ukrainian].
- Sharkov, F. I. (2002). *Osnovy teorii komunikatsii [Basics of communication theory]:* uchebnoe posobie. Moskva: Socialnye otnosheniia: Perspektiva [in Russian].
- Shvachych, H. H., Tolstoi, V. V., & Petrechuk, L. M. (2017). *Suchasni informatsiino-komunikatsiini tekhnologii [Modern information and communication technologies]:* navchalnyi posibnyk. Dnipro: NMetAU [in Ukrainian].
- Trainev, V. A., & Trainev, I. V. (2008). *Informacionnye kommunikacionnye pedagogicheskie tehnologii (obobshhenija i rekomendacii) [Information communication pedagogical technologies (generalizations and recommendations)]:* uchebnoe posobie. Moskva: Dashkov i K [in Russian].
- Vyshnevska, N. (2014). Holovni tendentsii reformuvannia shkilnoi osvity v krainakh svitu v 80-90-kh rokakh XX stolittia [The main trends in the reform of school education in the world in the 80-90s of the twentieth century]. *Nova pedahohichna dumka [New pedagogical thought]*, 1, 10-15. Retrieved from [http://nbuv.gov.ua/UJRN/Npd\\_2014\\_1\\_4](http://nbuv.gov.ua/UJRN/Npd_2014_1_4) [in Ukrainian].
- Zagvjazinskij, V. I. (1987). *Pedagogicheskoe tvorchestvo uchitelja [Teacher's pedagogical creativity]:* monografija. Moskva: Pedagogika [in Russian].
- Zaharova, I. G. (2003). *Informacionnye tehnologii v obrazovanii [Information technology in education]:* uchebnoe posobie. Moskva: Akademia [in Russian].
- Zamoshnikova, O. V. (2008). *Novye informacionnye tehnologii v obrazovanii [New information technologies in education].* *Novye informacionnye tehnologii v obrazovanii [New information technologies in education]:* materialy mezhdunar. nauch.-prakt. konf. (Is. 2, pp. 78-83). Ekaterinburg: Ros. gos. prof.-ped. un-t [in Russian].

**KORNOSENKO O., BONDARENKO V., BONDARENKO M.**

Poltava V. G. Korolenko national pedagogical University, Ukraine

**INFORMATION AND COMMUNICATION TECHNOLOGIES AS INNOVATIVE MEANS OF PHYSICAL EDUCATION: CURRENT PROBLEMS AND EVALUATION OF USE**

In the article the conceptual and terminological apparatus of the research are outlined and the essence of concepts «information», «communication», «information and communication technologies» is clarified, in particular the latter is interpreted as a combination of software, methods and means that ensure the effective assimilation of material as a result of transmission, processing, receiving, sharing, storing new information with the help of modern technical (information) resources.

Classification of means of information and communication technologies is worked out, which focuses on priority tasks (educational, health improving and upbringing), that physical culture teacher solves. These specified groups are divided into types (with the use of computer and without using it) and categories (with the help of Internet and without it). Group of realization of educational tasks involves such means of ICT as: electronic encyclopaedias, video data, cloudy technologies, TV conference, games, interactive board, application software, presentation, smartphone; health improving – smartphone and fitness gadgets; upbringing – electronic encyclopaedias, video data, games, interactive board, presentation. It is discovered that information and communication technologies, as part of innovative education, assist the effectiveness of education, development and upbringing, increase of the personal interest and motivation of students to lessons, their application is inalienable part of professional activity of physical culture teacher.

On the basis of investigation with experimental methods it turns out that most physical education teachers use ICT in their professional activities to some extent, but do not have profound knowledge regarding the completeness of their technical and educational capabilities, seldom use them in training, do not use the full range of tools. Almost half (49.5 %) of respondents understand the concept of «information and communication technologies» as computer programs, most of them indicate that in their professional activity they mostly use presentations and video materials (31 % and 38.5 %, respectively), less often teachers apply fitness gadgets and smartphone apps (22.5 % and 16 %, respectively), and cloud technology are rarely used by teachers. The correlation between teachers' age, their experience and the degree of ICT use in professional activity was found out. It turned out that middle-aged teachers (31-36 years old) use ICT more often, but those with 5 to 20 years of experience, and rarely – young teachers with up to 5 years of experience. Teachers over 40 do not often use innovative technical means. It has been found out that young teachers (with work experience up to 5 years ) mostly use gadgets for personal purposes, but have no experience in using them in their professional activities; experienced teachers prefer traditional teaching methods and reject innovative opportunities, that is why teachers with average age of 31-36 years and average work experience of 15 years fall into the category of frequent ICT users.

**Keywords:** *information and communication technologies, physical education teacher, education.*

Стаття надійшла до редакції 29.08.2020 р.

УДК 378.147 :373.011.3  
<https://doi.org/10.33989/2075-146x.2020.26.227560>

**НАДІЯ КРАВЧУК**

ORCID: 0000-0002-0269-8778

Українська інженерно-педагогічна академія, м. Харків

## **ТЕХНОЛОГІЯ ФОРМУВАННЯ КОМПЕТЕНТНОСТІ В СФЕРІ ОХОРОНИ ТА ЗАХИСТУ ПРАВ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ ВЧИТЕЛІВ У ПРОЦЕСІ ПІДВИЩЕННЯ КВАЛІФІКАЦІЇ**

Представлено теоретичне обґрунтування технології формування компетентності у сфері охорони та захисту прав інтелектуальної власності у вчителів загальної середньої освіти в процесі підвищення кваліфікації. Зазначена технологія спрямована на формування у вчителів бази знань, вмінь та навичок у галузі інтелектуальної власності, що дозволить навчити вчителя сприймати результати власної інноваційної діяльності як економічний продукт, який може приносити користь, сприятиме дотриманню норм та правил академічної доброчесності при веденні викладацької діяльності.

Окреслена технологія передбачає реалізацію п'яти етапів: підготовчо-діагностичного, мотиваційно-цільового, когнітивно-орієнтувального, діяльнісно-операційного та контрольньо-оцінного.

**Ключові слова:** компетентність, інтелектуальна власність, освітня технологія, заклад загальної середньої освіти, інновація, підвищення кваліфікації

**Актуальність дослідження і постановка проблеми.** Сучасний стан розвитку освіти в Україні вимагає переходу від навчання як функції запам'ятовування матеріалу до навчання у контексті розумового розвитку особистості. Зміст освіти постійно збагачується новими професійними вміннями, інформацією, творчими підходами, що дозволяє розвивати нові здібності особистості для ведення професійної діяльності в умовах ринкової системи.

Реалізація сучасних освітніх тенденцій штовхає вчителів на створення інноваційних навчальних розробок, введення в освітній процес творчої складової, застосування новітніх педагогічних прийомів, але вчительська спільнота не розуміє цінності власної інтелектуальної праці і не вміє захищати права на свої розробки.

Зважаючи на сучасні реалії, на порядок денний постало питання формування компетентності у сфері охорони та захисту прав інтелектуальної власності у вчителів, тому важливим аспектом є розробка технології формування компетентності у сфері охорони та захисту прав інтелектуальної власності у вчителів закладів загальної середньої освіти у процесі підвищення кваліфікації.

**Аналіз досліджень і публікацій.** Основи технологічного підходу в педагогіці розглянуті у працях багатьох вітчизняних та зарубіжних вчених, а саме: В. Беспалько, І. Волкова, М. Чошанова, О. Антонової, В. Лунячека та ін. (Антонова, 2015, с. 8-15; Беспалько, 1989; Чошанов, 2013; Лунячек, 2012; Лунячек, 2015; Наукові підходи до педагогічних досліджень, 2012, с. 307-317).

Педагогічна технологія, з точки зору науковців, включає в себе змістовну техніку реалізації навчального процесу (Беспалько, 1989), описує процес досягнення планових результатів навчання (Волков, 1986), є складовою частиною дидактичної системи (Чошанов, 2013).

Глосарій термінів ЮНЕСКО пропонує розуміти педагогічну технологію як створення та оцінювання процесів освіти шляхом врахування соціальних, часових, просторових та інших ресурсів, що спрямовані на досягнення ефективності освіти. Фактично технологія повинна відповідати на запитання: «Яким чином ми досягаємо поставленої мети? Який порядок використання різних моделей навчання в межах окресленої технології?» (ЮНЕСКО, 1986).

Основні принципи розробки педагогічних технологій були запропоновані ще у ХХ ст. В. Беспалько, який визначив, що технологія повинна бути цілісною (тобто відповідати принципам гармонійної взаємодії всіх елементів певної педагогічної системи), відповідати природним механізмам засвоєння матеріалу учнями, підвищувати швидкість засвоєння навчального матеріалу з заданими показниками та здійснювати контроль рівня досягнення основних цілей (Беспалько, 1989).

Необхідно звернути увагу на роботи О. Антонової, яка стверджує, що педагогічна технологія повинна бути представлена у трьох аспектах: науковому (зміст та методи навчання), процесуально-описовому (алгоритм процесу навчання) та процесуально-дієвому (здійснення педагогічного процесу) (Антонова, 2015).

Ми згодні з думкою І. Прокопенка, який висловився про особливості технологічного підходу в сучасній освіті, який повинен мати чітко визначену послідовність кроків, що спрямовані на досягнення конкретної запланованої мети. Саме таке наукове дослідження з точки зору технологічного підходу дозволяє досягти результати за раніше заданими показниками та відповідає критеріям технологічності (Наукові підходи до педагогічних досліджень, 2012, с. 307-317).

Є усталена структура педагогічної технології, яка висвітлена багатьма науковцями (Селевко, 1998; Селевко, 2005; Наукові підходи до педагогічних досліджень, 2012; Беспалько, 1989; Бондар, 2000). У цьому контексті доцільно звернути окрему увагу на роботи Г. Селевко, який пропонує таку структуру педагогічної технології: назва,

ідентифікація (опис технології), цілі технології, концептуальна основа, зміст навчально-виховного процесу, процесуальна характеристика, програмно-методичне забезпечення, експертиза технології (Селевко, 1998).

На основі аналізу наукових праць, ми дійшли висновку, що втілення педагогічної технології можна представити у вигляді алгоритму: 1. визначення кінцевої мети через показники, які ми можемо діагностувати; 2. формулювання системи цілей за прийнятими показниками; 3. підбір змісту навчального матеріалу згідно встановленої мети; 4. реалізація технології; 5. окреслення організаційних умов навчання, - такий шлях втілення педагогічної технології пропонує В. Беспалько та ін. (Беспалько, 1989; Наукові підходи до педагогічних досліджень, 2012).

Разом із тим аналіз літературних джерел свідчить про велику кількість наукових робіт присвячених різним освітнім технологіям (Селевко, 2005; Наукові підходи до педагогічних досліджень, 2012; Луначек, 2012), але жодна з них не торкається питання підвищення кваліфікації у галузі охорони та захисту прав інтелектуальної власності вчителів ЗЗСО, що є питанням нашого дослідження. Окремі аспекти питання підвищення кваліфікації у галузі інтелектуальної власності висвітлені у монографії «Компетентнісний вимір професійного розвитку працівників освіти в сфері інтелектуальної власності», де також представлені матеріали нашої попередньої роботи (Компетентнісний вимір професійного розвитку працівників освіти в сфері інтелектуальної власності, 2020, с. 136-146, с. 173-182).

**Метою** статті є теоретичне обґрунтування технології формування компетентності у галузі охорони і захисту інтелектуальної власності вчителів закладів загальної середньої освіти в процесі підвищення кваліфікації.

**Виклад основного матеріалу.** У процесі проведеного дослідження ми прийшли висновку, що представлена технологія спрямована на:

1. формування у вчителя бази знань стосовно правого забезпечення у сфері охорони та захисту прав інтелектуальної власності, джерел права інтелектуальної власності, системи інтелектуальної власності України, міжнародного співробітництва у галузі інтелектуальної власності, об'єктів інтелектуальної власності в школі, охоронних документів на об'єкти інтелектуальної власності, управління об'єктами інтелектуальної власності, дотримання норм академічної доброчесності під час навчального процесу;
2. формування вмінь та навичок з оформлення охоронних документів на власні інтелектуальні твори і результати креативної діяльності обдарованих учнів та здійснення судового захисту власних авторських прав;
3. зміну сприйняття результатів творчої діяльності вчителя як економічного продукту, який може приносити певну користь і є об'єктом охорони та захисту права інтелектуальної власності;
4. формування розуміння сутності і процедури трансферу технологій в освіті;
5. забезпечення дотримання норм та правил академічної доброчесності при веденні викладацької діяльності.

Таким чином, результатом підвищення кваліфікації у галузі охорони та захисту прав інтелектуальної власності вчителів ЗЗСО є сформована компетентність у галузі охорони та захисту прав інтелектуальної власності, що є складовою частиною інтегральної професійної компетентності вчителя. Зазначена технологія передбачає реалізацію таких етапів: підготовчо-діагностичного, мотиваційно-цільового, когнітивно-орієнтувального, діяльнісно-операційного та оцінно-корекційного.

На рис. 1 нами представлено розроблену модель технології підвищення кваліфікації вчителів у сфері охорони та захисту інтелектуальної власності.

**Підготовчо-діагностичний етап** технології підвищення кваліфікації вчителів у сфері охорони і захисту прав інтелектуальної власності передбачає проведення комплексу діагностичних дій для визначення стану сформованості компетентності у галузі інтелектуальної власності на різних етапах підвищення кваліфікації для забезпечення її ефективного формування та виявлення «білих плям».



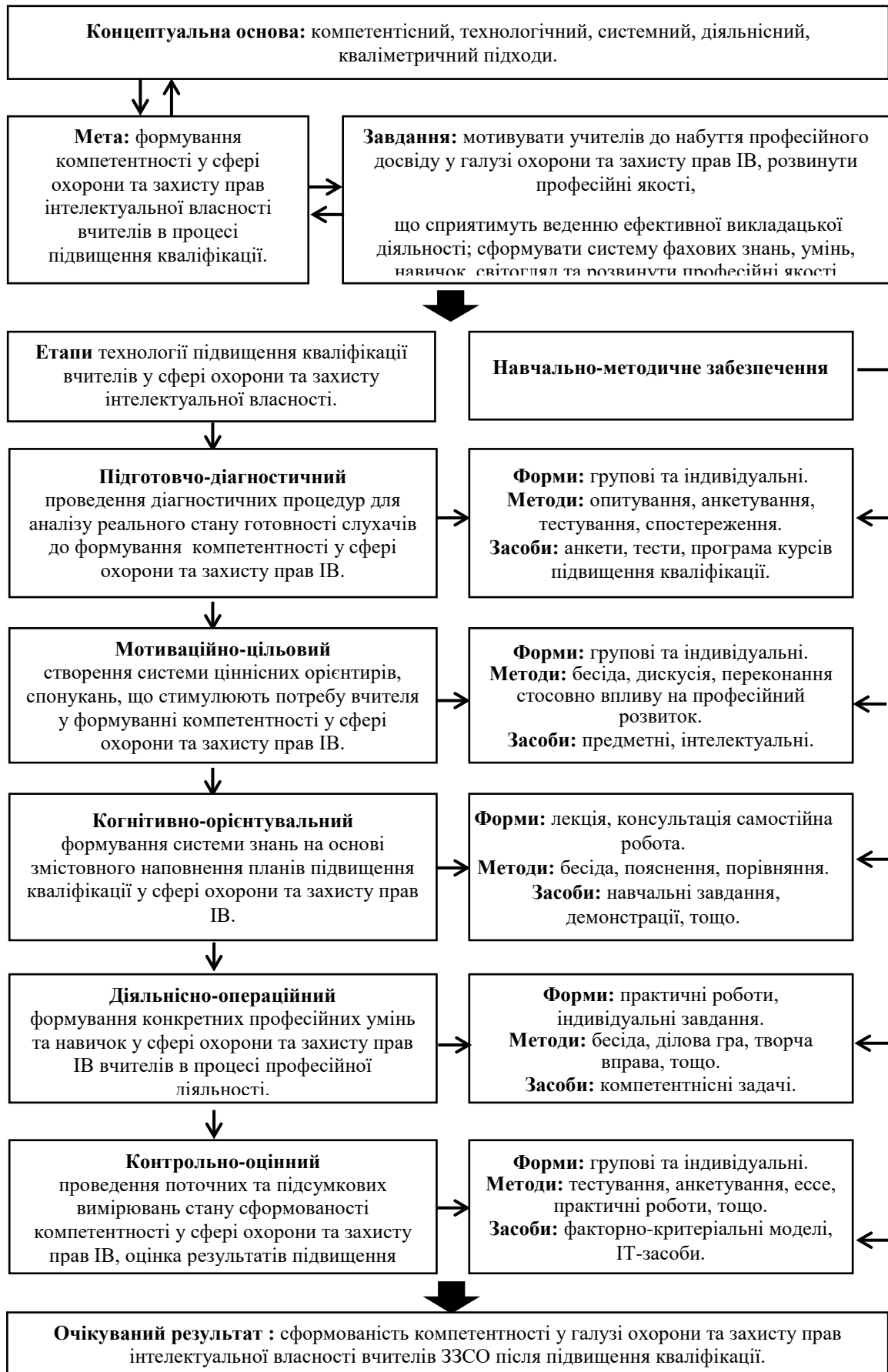


Рис.1. Модель технології підвищення кваліфікації вчителів у сфері охорони та захисту інтелектуальної власності.

При роботі над підготовчо-діагностичним етапом окресленої технології ми спирались на наукові праці К. Інгенкампа, В. Галузяка, О. Єфремова, В. Аванесова та ін. (Інгенкамп, 1991; Галузяк, 2015; Єфремов, 2001; Аванесов, 2015).

Для проведення діагностичної діяльності використовують такі групи методів:

1. Первинне отримання діагностичної інформації.
2. Інтерпретація діагностичної інформації.
3. Представлення результатів первинної діагностики у вигляді педагогічного діагнозу.
4. Використання результатів діагностики.
5. Оцінка результатів діагностики (Інгенкамп, 1991; Аванесов, 2015).

Таким чином, на основі аналізу наукової літератури з питань педагогічної діагностики та з урахуванням предмету нашого дослідження, було визначено мету підготовчо-діагностичного етапу технології підвищення кваліфікації вчителів у сфері охорони та захисту прав інтелектуальної власності, яка полягає в визначенні стану сформованості компетентності у галузі інтелектуальної власності вчителів на різних етапах проходження курсів з підвищення кваліфікації, отримання педагогічного діагнозу для визначення ефективних напрямків формування компетентності у галузі, що дозволить досягти запланованих результатів. Успішність зазначеного етапу технології зумовлюється, в першу чергу, наявністю об'єктивної первинної діагностичної інформації.

*Об'єктом* діагностики у даному випадку виступає процес захисту прав інтелектуальної власності вчителя ЗЗСО, а предметом рівень сформованості компетентності вчителя у галузі охорони та захисту прав інтелектуальної власності. У результаті проведення діагностичних дій визначається рівень сформованості компетентності з метою підбору ефективного напрямку розвитку професійної майстерності педагога.

Функціями підготовчо-діагностичного етапу виступають контрольна-аналітична, оціночна, зворотного зв'язку між викладачем ЗЗСО та установою, яка проводить курси з підвищення кваліфікації у галузі охорони та захисту прав інтелектуальної власності.

За завдання означеного етапу ми беремо:

1. Підбір діагностичного інструментарію згідно з цілями підготовчо-діагностичного етапу.
2. Визначення реального стану сформованості компетентності в галузі охорони та захисту прав інтелектуальної власності працівників ЗЗСО перед початком проходження курсів з підвищення кваліфікації (початкова діагностика), в ході курсів (поточна діагностика) та по завершенню курсів з підвищення кваліфікації (підсумкова діагностика).
3. Надання рекомендацій стосовно підбору методик та алгоритмів для проведення успішного підвищення кваліфікації педагога у галузі охорони та захисту прав інтелектуальної власності.
4. Підготовка інформаційного забезпечення для формування компетентності у галузі охорони та захисту прав ІВ працівників ЗЗСО в процесі підвищення кваліфікації.

Педагогічну діагностику в межах означеної технології доцільно проводити за кількома змістовними блоками:

1. аналіз норм та правил, чинного законодавства стосовно процесу підвищення кваліфікації вчителів ЗЗСО, для з'ясування існуючої ситуації і підготовки пропозицій щодо тривалості та змістовного наповнення курсів;
2. аналіз процесуальної складової: алгоритму, за яким відбувається підвищення кваліфікації, існуючих форм, технологій та методів навчання в рамках підвищення кваліфікації;
3. аналіз стану сформованості компетентності в галузі охорони та захисту прав інтелектуальної власності вчителів.

Для оцінки рівня сформованості компетентності у галузі інтелектуальної власності нам необхідно оцінити складові частини компетентності, а саме знання, вміння, навички, способи мислення, погляди, цінності та інші особистісні якості викладача в означеній галузі.

Знання вчителя на різних етапах педагогічної діагностики пропонується оцінювати за допомогою формалізованих опитувальних методів (анкетувань і тестувань у очному або онлайн форматі), методу експертних оцінок, малоформалізованих методів (бесід, інтерв'ю), тощо.

Вміння вчителів під час формування компетентності у галузі охорони та захисту прав ІВ пропонуємо оцінювати за допомогою виконання практичних робіт та компетентнісних задач. Проблема виникає при необхідності визначити ступінь сформованості навичок педагога у сфері охорони та захисту прав ІВ. На нашу думку необхідним є виконання творчих видів робіт для оцінки навичок, наприклад написання есе або незавершених тез. Особисті якості вчителя та його спосіб мислення пропонуємо оцінювати під час виконання ним діагностичних завдань у ході ділових ігор (моделюється проблемна професійна ситуація і вчитель шукає варіанти її вирішення) або при використанні методик інтерпретації (складання розповіді по запропонованим ситуаціям). Такий інструментарій дозволить всебічно оцінити реальний стан сформованості компетентності у галузі на всіх етапах педагогічної діагностики.

**Мотиваційно-цільовий етап** технології підвищення кваліфікації вчителів у сфері охорони та захисту прав інтелектуальної власності спирається на інформацію, отриману на підготовчо-діагностичному етапі, і полягає у розробці ієрархії цілей та представленні результатів навчання, які спрямовані на формування компетентності вчителів у сфері охорони та захисту прав ІВ.

Під час розробки мотиваційно-цільового етапу технології підвищення кваліфікації у сфері охорони і захисту прав інтелектуальної власності вчителів ЗЗСО ми виходили із теоретичних надбань у галузі педагогічного цілеутворення, спираючись на роботи С. Терещука, Ш. Річчі, С. Літвінчук, К. Тайхриб, А. Мелецинека та ін. (Мелецинек, 2001; Річі, Мартин, 2004; Літвінчук, Тайхриб, 2018; Терещук, 2014).

У сучасній науковій літературі є значна кількість трактувань поняття «ціль». Фактично – це бажаний стан, якого досягне об'єкт в майбутньому; інформація про кінцеву цінність, яку людина хоче отримати; образ кінцевого результату або усвідомлення бажаного результату певної діяльності. Тому ми у нашому дослідженні згідні з думкою науковців щодо розуміння цілі як майбутнього очікуваного стану об'єкта або педагогічної системи.

Таким чином, *метою* мотиваційно-цільового етапу технології є визначення факторів мотиваторів, які формують

потребу у підвищенні кваліфікації у галузі охорони та захисту прав інтелектуальної власності вчителями на основі побудови дерева цілей, а також визначення шляхів мотивування педагогів до підвищення кваліфікації у галузі ІВ.

Після виокремлення мети мотиваційно-цільового етапу нами було виділено завдання:

1. Усвідомлення вчителями необхідності формування у них компетентності у галузі інтелектуальної власності в процесі підвищення кваліфікації.

2. Постановка власних цілей стосовно підвищення кваліфікації у галузі із зазначенням майбутніх професійних перспектив.

3. Посилення мотивації вчителя до підвищення кваліфікації у галузі охорони та захисту прав ІВ, спираючись на сучасні виклики в освіті та науці, а також орієнтацію ринку на інтелектуальний продукт, застосування новітніх методів та форм навчання.

4. Стимулювання вчителя ЗЗСО до постійного саморозвитку у галузі охорони та захисту прав ІВ.

Для побудови дерева цілей для представленої технології ми використовуємо підхід А. Мелиценека, який виокремлює декілька рівней цілей навчання: спрямовуючу мету (має загальний характер), грубі цілі (узагальнений опис дій), тонкі цілі (реалізація окремих елементів навчання) (Мелецінек, 2001)

За спрямовуючу мету технології підвищення кваліфікації вчителів в сфері охорони та захисту прав інтелектуальної власності ми виокремили формування компетентності у галузі інтелектуальної власності в процесі підвищення кваліфікації вчителями ЗЗСО. При подальшій деталізації цілей ми визначили конкретні цілі окресленої технології, які необхідно реалізувати в процесі проходження викладачами курсів з підвищення кваліфікації (рис.2).



Рис. 2. Сукупність цілей, спрямованих на формування компетентності з охорони та захисту прав інтелектуальної власності вчителів в процесі підвищення кваліфікації

Спираючись на аналіз визначення «мотивація» у науковій літературі, ми можемо його визначити як процес, в результаті якого діяльність набуває для особи конкретний сенс, створює стійкий інтерес до неї. Вона є основним рушійним фактором процесу пізнавальної діяльності. Отже формування мотивації навчальної та професійної діяльності є умовою для забезпечення ефективного формування компетентності у галузі інтелектуальної власності вчителів у процесі підвищення кваліфікації.

Спираючись на наукові джерела ми можемо виокремити сукупність мотивів, розвиток яких стає можливим у вчителів в процесі підвищення кваліфікації у галузі інтелектуальної власності:

1. пізнавальні мотиви: набуття нових знань у галузі охорони та захисту прав ІВ.
  2. професійно-ціннісні мотиви: розширення професійних можливостей;
  3. авторитетно-позиційні мотиви: прагнення професійного утвердження у вчительській спільноті, визнання колега;
  4. комунікативні мотиви: розширення кола спілкування за рахунок підвищення професійного рівня;
  5. утилітарно-практичні мотиви: прагнення до саморозвитку та самоосвіти;
  6. мотиви соціального та особистого престижу: орієнтація на положення у викладацькому колективі та суспільстві.
- (Річі, Мартін, 2004).

Таким чином, ми виділяємо зовнішні умови саморозвитку вчителя стосовно формування компетентності у галузі охорони та захисту прав ІВ та внутрішні.

Зовнішніми факторами, які впливають на усвідомлення необхідності підвищення кваліфікації у сфері охорони та захисту прав ІВ є:

- вимоги Закону України «Про освіту» та інших законодавчих актів, які регламентують процес підвищення кваліфікації;
- сучасні освітні виклики щодо усвідомлення результатів творчої діяльності педагога як інтелектуального продукту;
- вимоги районних відділів освіти стосовно спрямування професійного самовдосконалення педагога;
- можливість професійного розвитку.

Внутрішніми факторами, які спонукають вчителя до підвищення кваліфікації у сфері охорони та захисту прав ІВ є:

- реалізація творчого потенціалу вчителя;
- самоусвідомлення себе як педагога, який повинен постійно розвивати свої професійні вміння;
- інтерес до оволодіння новою професійною компетентністю;
- можливість ефективної професійної самореалізації за рахунок набуття компетентності у сфері охорони та захисту прав ІВ.

Фактори внутрішньої мотивації є більш важливими при виборі вчителем напряму підвищення кваліфікації, тому необхідно провести низку дій, спрямованих на підвищення інтересу вчительської спільноти до підвищення кваліфікації у сфері охорони та захисту прав ІВ.

Таким чином діяльність на мотиваційно-цільовому етапі є важливою для формування компетентності у сфері інтелектуальної власності вчителів в процесі підвищення кваліфікації та визначає траєкторію саморозвитку вчителя в означеній галузі.

*Під час когнітивно-змістовного етапу* технології підвищення кваліфікації вчителів в сфері охорони та захисту прав інтелектуальної власності реалізується змістовна частина процесу формування компетентності у галузі захисту та охорони права інтелектуальної власності у вчителів в процесі підвищення кваліфікації, що свідчить про необхідність зміни планів підвищення кваліфікації та створення нових курсів згідно визначених нами цілей та завдань.

Необхідно підкреслити, що курси підвищення кваліфікації є активною формою професіоналізації вчителя в контексті безперервного навчання, а отримані знання стають орієнтирами для подальшої професійної діяльності.

Під час підвищення кваліфікації у галузі охорони і захисту прав інтелектуальної власності вчителям пропонуються для проходження курси: «Академічна доброчесність», «Право інтелектуальної власності», «Об'єкти інтелектуальної власності в школі», «Робота з об'єктами інтелектуальної власності в школі», «Методика управління об'єктами інтелектуальної власності», «Управління об'єктами інтелектуальної власності», «Система інтелектуальної власності в Україні», «Трансфер педагогічних технологій».

В межах курсу «Академічна доброчесність» вчителі:

1. опановують матеріал стосовно тлумачення понять «академічна доброчесність» та «академічна відповідальність»;
2. розглядають чинне законодавство та його тлумачення стосовно дотримання норм та правил академічної доброчесності;
3. розуміють важливість дотримання норм академічної доброчесності при веденні викладацької діяльності;
4. розбирають побудову внутрішньої системи забезпечення якості освіти на засадах академічної доброчесності;
5. вивчають особливості оформлення методичних матеріалів згідно з дотриманням норм академічної доброчесності;
6. опановують матеріал стосовно академічного плагіату та інших форм порушення академічної доброчесності (окрему увагу приділено само плагіату в учнівських роботах);
7. розглядають правові аспекти роботи із обдарованими учнями у рамках участі у конкурсах-захистах МАН, екологічних проектах, турнірах, тощо.

При опануванні курсу «Право інтелектуальної власності» вчителі:

1. тлумачать поняття права інтелектуальної власності;
2. розуміють питання суб'єктів та об'єктів права інтелектуальної власності;
3. тлумачать чинне законодавство стосовно питань охорони та захисту права інтелектуальної власності в ЗЗСО;
4. вивчають сучасну систему права інтелектуальної власності України та аспекти її функціонування в освітньому секторі;

5. розуміють як використовувати інтелектуальну власність в сфері освіти, комерційного та некомерційного трансферу технологій;

6. знають механізми захисту та охорони права інтелектуальної власності на інтелектуальні твори, які виникають внаслідок викладацької діяльності вчителя ЗЗСО;

7. вміють оформлювати охоронні документи.

При роботі над курсами «Об'єкти інтелектуальної власності в школі», «Робота з об'єктами інтелектуальної власності в школі», «Методика управління об'єктами інтелектуальної власності» та «Управління об'єктами інтелектуальної власності» вчителі:

1. розуміють особливості створення об'єктів інтелектуальної власності в школі;

2. тлумачать поняття «інновація» та розрізняють ознаки інноваційності, можуть знайти інновації у власній педагогічній діяльності;

3. знають, які об'єкти творчої праці вчителя та обдарованих учнів можуть бути об'єктами інтелектуальної власності;

4. знають правові аспекти використання інтелектуальної власності в школі, розуміють механізми виникнення прав на інтелектуальну власність (інтелектуальний продукт);

5. знають механізми оформлення охоронних документів на власні інноваційні розробки та творчі роботи обдарованих учнів;

6. вміють оформлювати авторські свідоцтва та інші охоронні документи;

7. розуміють економічні, правові та організаційні аспекти використання інтелектуальної власності в школі.

При опануванні курсу «Система інтелектуальної власності в Україні» вчителі:

1. отримують знання стосовно функціонування системи інтелектуальної власності в Україні;
2. знають та вміють використовувати чинне законодавство для охорони та захисту прав на інноваційні твори;
3. розуміють коли виникає авторське право на об'єкти інтелектуальної власності в сфері освіти;
4. знають правові аспекти використання інтелектуальної власності в системі освіти;
5. розуміють принципи академічної доброчесності та важливість дотримання її норм;
6. знають про академічну відповідальність та санкції, які можуть застосовуватися у разі порушення норм академічної доброчесності.

В межах курсу «Трансфер педагогічних технологій» вчителі:

1. формують поняття трансферу технологій в освіті;
2. розрізняють типи та форми трансферу технологій;
3. знають основні аспекти державного регулювання в сфері трансферу технологій;
4. знайомляться з міжнародним досвідом комерційного та некомерційного трансферу технологій.

Крім того в межах реалізації технології формування компетентності у галузі охорони та захисту прав ІВ передбачено проводити вебінари тривалістю 4 години за темами: «Академічна доброчесність», «Самоплагіат у школі», «Право інтелектуальної власності при проведенні учнівських досліджень», «Методи пошуку та обробки інформації стосовно об'єктів інтелектуальної власності», «Трансфер технологій», «Об'єкт інтелектуальної власності у школі», «Особливості реєстрації авторських прав вчителя».

**Діяльнісно-операційний етап** технології підвищення кваліфікації вчителів в сфері охорони та захисту прав інтелектуальної власності за мету має безпосереднє формування знань, вмінь, навичок та професійних якостей у галузі інтелектуальної власності вчителів ЗЗСО.

Результатом підвищення кваліфікації буде застосування вчителями теоретичних знань у професійній діяльності та вирішення прикладних завдань у галузі охорони та захисту прав ІВ. Запланованих результатів ми досягнемо на засадах діяльнісного підходу щодо підвищення кваліфікації в сфері ІВ, тобто наданні переваги самостійній дослідницькій діяльності вчителів.

Найбільш важливим для вчителів після підвищення кваліфікації у галузі ІВ є здатність виокремити об'єкти інтелектуальної власності зі своєї викладацької діяльності та оформити охоронні документи на них. Саме тому необхідно визначити особливості діяльності під час формування компетентності у галузі охорони та захисту прав інтелектуальної власності вчителів ЗЗСО в процесі підвищення кваліфікації.

Завданнями **діяльнісно-операційного етапу** є:

- створення алгоритму підвищення кваліфікації для формування компетентності у галузі інтелектуальної власності згідно індивідуальних потреб вчителя ЗЗСО;
- визначення механізмів опанування теоретичної та практичної складової курсів підвищення кваліфікації;
- підбір доцільних форм організації навчального процесу та методів навчання;
- реалізація підходу до формування компетентності у галузі інтелектуальної власності.

Слід спиратися на позицію науковців, які визначають спосіб формування компетентності фахівця, як виконання конкретних дій із застосуванням новітніх технологій.

Реалізація першого завдання *створення алгоритму підвищення кваліфікації для формування компетентності у галузі інтелектуальної власності згідно індивідуальних потреб вчителя ЗЗСО* – передбачає організацію навчального процесу і включає в себе різноманітні технології управління знаннями (табл. 1).

Перед проходженням курсів з підвищення кваліфікації вчитель повинен провести самооцінку професійної

діяльності та визначити коло своїх інтересів стосовно підвищення професійного рівня у певній сфері. Згідно законодавства України вчитель повинен пройти 150 годин курсів підвищення кваліфікації протягом 5 років, тобто за 1 рік необхідно набрати не менше 30 годин курсів підвищення кваліфікації («Про освіту», 2017).

Таблиця 1

**Алгоритм реалізації технології підвищення кваліфікації вчителів в сфері інтелектуальної власності**

№ п/п	Зміст діяльності
<i>1. Підготовчо-діагностичний етап</i>	
1.	Ознайомлення вчителів із завданнями підготовчо-діагностичного етапу окресленої технології.
2.	Ознайомлення вчителів із складовими компетентності у галузі охорони та захисту прав інтелектуальної власності.
3.	Ознайомлення з планами підвищення кваліфікації у галузі.
4.	Ознайомлення слухачів з критеріями оцінювання.
5.	Ознайомлення вчителів з інформаційною базою курсів.
<i>2. Мотиваційно-цільовий етап</i>	
1.	Підготовка вчителів щодо усвідомлення необхідності формування компетентності у галузі охорони та захисту прав інтелектуальної власності.
2.	Побудова вчителем особистого дерева цілей.
3.	Мотивування вчителів на формування компетентності у галузі охорони та захисту прав інтелектуальної власності.
4.	Стимулювання вчителів ЗЗСО до самовдосконалення та професійного саморозвитку.
<i>3. Когнітивно-змістовний етап</i>	
1.	Підбір індивідуального змістовного наповнення курсу підвищення кваліфікації в межах створення персональної освітньої траєкторії.
2.	Реалізація змістовного наповнення (в залежності від кількості один) курсу підвищення кваліфікації за вибором вчителя.
<i>4. Діяльнісно-операційний етап</i>	
1.	Реалізація процесу навчання із застосуванням традиційних та інноваційних форм, методів та засобів навчання для формування компетентності у галузі охорони та захисту прав інтелектуальної власності.
2.	Проведення практичних занять із оформлення охоронних творів, ділових ігор, індивідуальних завдань, компетентісних задач, тощо згідно до розкладу.
3.	Обробка результатів практик в межах курсу підвищення кваліфікації.
<i>5. Контрольно-оцінний етап.</i>	
1.	Вхідне діагностування вчителів.
2.	Проведення поточних оцінювань в межах змістовних блоків курсів підвищення кваліфікації.
3.	Проведення підсумкового оцінювання.
4.	Вихідне вимірювання сформованості компетентності у галузі охорони та захисту прав інтелектуальної власності.
5.	Аналіз завершення формування компетентності у галузі охорони та захисту прав інтелектуальної власності.

Вибір курсів здійснюється двома шляхами:

1. вибір курсів підвищення кваліфікації із запропонованих установою післядипломної освіти;
2. самостійний підбір курсів підвищення кваліфікації.

Таким чином першим етапом реалізації технології повинно бути надання інформації стосовно курсів підвищення кваліфікації у сфері охорони і захисту прав інтелектуальної власності на офіційному сайті ЗВО, який проводить підвищення кваліфікації, та до районних відділів освіти.

Ми пропонуємо декілька варіантів сценаріїв підвищення кваліфікації вчителів у галузі ІВ, спираючись на технічні можливості вчителів та наявність вільного часу. Пропонується проводити підвищення кваліфікації шляхом проходження курсів тривалістю 15, 30, 60 та 150 годин, які були описані вище, або у вигляді короткотривалих онлайн-семінірів.

Окрім отримання знань у галузі інтелектуальної власності необхідно визначити механізми їх опанування в процесі підвищення кваліфікації. Система формування знань в галузі інтелектуальної власності в процесі підвищення кваліфікації повинна бути незавершеною (інформація надається не в повному обсязі, є можливість її доповнювати), мати передбачувані результати, мати логіку при викладенні матеріалу, бути орієнтованою на конкретного вчителя, з урахуванням його психологічних особливостей.

При реалізації першого завдання діяльнісно-операційного етапу важливу роль відіграють вдало підібрані форми та методи навчання. Відповідна діяльність відбувається в межах реалізації другого завдання - *визначення механізмів опанування теоретичної та практичної складової курсів підвищення кваліфікації*.

Для успішного формування компетентності у сфері охорони та захисту прав ІВ необхідно підібрати доцільні форми організації навчального процесу та методи навчання. Реалізацією технології передбачається використовувати 3 форми навчальної діяльності:

1. традиційні (відкрита лекція, перегляд навчальних відеофільмів, конспектування, тощо);
2. інтерактивні (дискусія, мозковий штурм, проблемна лекція, тренінг, конференція, тощо);

3. орієнтовані на діяльність (практичне заняття, ділові ігри, рольові ігри, зустрічі з експертами, тощо).

Четверте завдання діяльнично-операційного етапу - *реалізація підходу до формування компетентності у галузі інтелектуальної власності* передбачає систему дій, спрямованих на реалізацію комплексного навчального процесу під час підвищення кваліфікації. Спочатку необхідно розподілити навчальний матеріал між курсами підвищення кваліфікації у сфері охорони та захисту прав інтелектуальної власності, що дозволить уникнути повторення змістових блоків під час проходження курсів. Треба приділити окрему увагу організації самостійної роботи вчителів, спираючись на їх особистісні якості та особливості.

**Контрольно-оцінний етап** технології підвищення кваліфікації вчителів в сфері інтелектуальної власності передбачає створення системи оцінки ступеня сформованості компетентності у галузі інтелектуальної власності вчителів за результатами підвищення кваліфікації у галузі. Згідно чинного законодавства результатами навчання в процесі підвищення кваліфікації є формування знань, вмінь, навичок, способів мислення, поглядів, цінностей та інших особистісних якостей, які можна оцінити та виміряти.

Створення таких механізмів оцінювання є одним із провідних завдань установ, які здійснюють підвищення кваліфікації у галузі в межах внутрішньої системи забезпечення якості освіти. Таким чином на контрольно-оцінному етапі технології підвищення кваліфікації вчителів в сфері інтелектуальної власності необхідно розробити відповідну процедуру.

Контрольно-оцінний етап даної технології передбачає вирішення таких завдань:

1. Створення алгоритму оцінювання досягнень вчителів під час процесу підвищення кваліфікації.
2. Підбір методики і створення інструментарію для проведення вимірювань.
3. Створення факторно-критеріальних моделей.
4. Оцінювання результатів запровадження технології підвищення кваліфікації вчителів в сфері інтелектуальної власності.
5. Інтерпретація отриманих результатів в процесі вимірювань.
6. Створення коригувального механізму процесу підвищення кваліфікації за результатами впровадження технології.

На етапі технології, що розглядається, *об'єктом* оцінювання є процес підвищення кваліфікації, *предметом* оцінювання – сформованість компетентності у галузі інтелектуальної власності вчителів в процесі підвищення кваліфікації. Для оцінки рівня сформованості компетентності, необхідно оцінити її структурні елементи: знання, вміння, навички, мислення, погляди та цінності.

Важливим завданням означеного етапу технології є створення факторно-критеріальних моделей «Оцінка рівня сформованості компетентності у галузі інтелектуальної власності вчителів в процесі підвищення кваліфікації», «Оцінка здатності вчителя брати участь в створенні інноваційних освітніх технологій і розробок», «Оцінка здатності ідентифікувати об'єкти інтелектуальної власності у власних розробках з метою подальшого оформлення на них охоронних документів», «Оцінка здатності забезпечувати високий рівень академічної доброчесності». Основи використання кваліметричного підходу в навчальному процесі й управлінні закладами освіти відображено в роботах Т. Борової, Г. Єльнікової, В. Лунячека та ін. (Борова, 2011; Лунячек, 2012; Єльнікова, 2011)

У процесі створення факторно-критеріальної моделі ми спиралися на принципи, висвітлені у працях науковців, зокрема Г. Єльнікової (Єльнікова, 2011):

- якість – придатність задовольняти певні потреби;
- придатність до використання;
- взаємозв'язок між якістю та властивостями;
- вимірювання окремих властивостей у специфічних одиницях вимірювання;
- значення абсолютних показників можна знайти на основі проведення фізичних експериментів;
- крім абсолютного показника  $P_i$ , кожна проста або складна властивість може характеризуватися і відносним показником  $K_i$ .

Факторно-критеріальна-модель «Оцінка рівня сформованості компетентності у галузі інтелектуальної власності вчителів в процесі підвищення кваліфікації» була нами опублікована в співавторстві з Рубан Н.П. та Лунячком В.Е. у попередній роботі (Лунячек, Рубан, Кравчук, 2020).

Також при реалізації оцінно-корекційного етапу доцільно створити додаткові факторно-критеріальні моделі, які будуть оцінювати окремі складові компетентності у галузі інтелектуальної власності.

Спираючись на вище сказане, можна зробити **висновки**:

1. У роботі доведено, що розробка технології формування компетентності у сфері охорони та захисту прав інтелектуальної власності вчителів під час підвищення кваліфікації є нагальною потребою часу.

2. Реалізація технології дозволить сформувати у вчительського загалу систему знань, вмінь, навичок, поглядів стосовно сприйняття результатів власної інтелектуальної праці як економічного продукту, а також брати участь у трансфері технологій.

3. Викликом сьогодення є організація трансферу означеної технології в заклади загальної середньої освіти та післядипломної освіти.

4. Важливим аспектом є актуалізація питання підвищення кваліфікації вчителів у сфері інтелектуальної власності на науково-комунікативних заходах та конференціях в межах закладу освіти, на районному, обласному та державному рівнях.

5. Нагальною потребою часу є підготовка вчителів, які мають компетентність у сфері охорони та захисту прав інтелектуальної власності для забезпечення дотримання норм академічної доброчесності під час викладацької діяльності.

**Перспективи подальших досліджень** передбачають створення факторно-критеріальних моделей «Оцінка здатності вчителя брати участь в створенні інноваційних освітніх технологій і розробок», «Оцінка здатності ідентифікувати об'єкти інтелектуальної власності у власних розробках з метою подальшого оформлення на них охоронних документів», «Оцінка здатності забезпечувати високий рівень академічної доброчесності».

### **Список використаних джерел**

- Аванесов, В. С. (2015). Педагогические измерения: язык и понятия. *Педагогическая диагностика*, 2. Взято с [https://kpfu.ru/portal/docs/F2071048170/PD\\_2\\_2015.pdf](https://kpfu.ru/portal/docs/F2071048170/PD_2_2015.pdf) (дата обращения 02.07.2020).
- Антонова, О. Є. (2015). Педагогічні технології та їх класифікація як наукова проблема. *Сучасні технології в освіті*, 2, 8-15.
- Беспалько, В. П. (1989). *Слагаемые педагогической технологии*. Москва: Педагогика.
- Бондар, В. І. (2000). *Теорія і технологія управління процесом навчання у школі*: навч. посіб. Київ: НПУ ім. М. П. Драгоманова.
- Борова, Т. А. (2011). *Теоретичні засади адаптивного управління професійним розвитком науково-педагогічних працівників вищого навчального закладу*: монографія. Харків: СМІТ.
- Волков, І. П. *Технологія творчого розвиваючого навчання*. Взято з <http://um.co.ua/10/10-13/10-131303.html> (дата звернення 25.06.2020).
- Галузяк, В. М. (2018). Педагогічна діагностика як система. *Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського*, 55, 15-23.
- Гутник, І. Ю. *Педагогическая диагностика как компонент содержания подготовки будущего учителя*. Взято с <https://cyberleninka.ru/article/n/pedagogicheskaya-diagnostika-kak-komponent-soderzhaniya-podgotovki-budushego-uchitelya/viewer>
- Давыдова, Л. Н. (2005). *Педагогическое диагностирование как компонент управления качеством образования*: [монография]. Астрахань: ИД "Астраханский университет".
- Ефремов, О. Ю. *Педагогическая диагностика в современном образовании: системный подход к познавательной-преобразовательной деятельности педагога*. Взято с <http://www.kpinfo.org>. (дата обращения 28.06.2020)
- Сльникова, Г. В. *Технологія інструментарію кількісного вимірювання якості освіти в навчальному закладі*. Взято з <https://core.ac.uk/reader/32307050> (дата звернення 23.09.2020).
- Ингенкамп, К. (1991). *Педагогическая диагностика*. Москва: Педагогика.
- Коберник, О. М. (2015). Проблема цілеутворення в теорії та методиці виховання. *Педагогічний альманах*, 27, 10-18.
- Кузьмина, Н. В. (1990). *Профессионализм личности преподавателя и мастера производственного обучения*. Москва: Высшая школа.
- Лісіна, Л. О. *Діагностика при розробці педагогічних технологій*. Взято з [http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis\\_nbuv/cgiirbis\\_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE\\_FILE\\_DOWNLOAD=1&Image\\_file\\_name=PDF/VchdpuP\\_2015\\_127\\_29.pdf](http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/VchdpuP_2015_127_29.pdf) (дата звернення 25.07.2020)
- Літвінчук, С. Б., Тайхриб, К. А. (2018). Продуктивні основи цілеутворення в умовах болонського процесу. *Педагогічні науки*, 1, 85, 124-128.
- Лунячек, В. Е. (Ред.). (2020). *Компетентнісний вимір професійного розвитку працівників освіти в сфері інтелектуальної власності*: монографія. Харків: Оберіг.
- Лунячек, В. Е. (2012). *Теоретико-методологічні засади професійної підготовки керівних кадрів в умовах магістратури до управління якістю освіти*. (Дис. д-ра пед. наук). Харків.
- Лунячек, В. Е. (2019). Формування у працівників закладів загальної середньої освіти в процесі підвищення кваліфікації компетентності щодо захисту прав з інтелектуальної власності. *Проблеми інженерно-педагогічної освіти*, 63, 16-28.
- Лунячек, В. Е., Рубан, Н. П., Кравчук, Н. Л. (2020). Оцінювання сформованості компетентності в сфері охорони і захисту прав інтелектуальної власності у працівників закладів загальної середньої освіти засобами кваліметрії. *Проблеми інженерно-педагогічної освіти*, 67.
- Мелецинек, А. (2001). *Инженерная педагогика*. Харків: УПА.
- Наукові підходи до педагогічних досліджень*. (2012). кол. монографія. Харків: Апостроф.
- Сластенин, В. А. (Ред.) (2010). *Педагогика: курс лекцій*. Москва: ВЛАДОС.
- Про освіту*: Закон України станом на 20 серп. 2020 р. Взято з <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19> (дата звернення 20.08.2020)
- Ричи Ш., Мартин П. (2004). *Управление мотивацией*: учеб. пособ. для вузов. Москва: Юнити-Дана.
- Селевко, Г. К. (1998). *Современные образовательные технологии*: учеб. пособ. Москва: Народное образование.
- Селевко, Г. К. (2005). *Технологии внутришкольного управления*. Москва: НИИ школьных технологий.
- Терещук, С. І. (2014). Цілепокладання як складова методичної системи формування навчально-пізнавальних компетентностей у старшокласників. *Вісник Чернігівського національного педагогічного університету*, 116, 154-157.
- Чошанов, М. А. *Инженерия обучающихся технологий*. Взято с <http://www.rucont.ru/file.ashx?guid=7431a12d-6541-45a6-b210-3095deb3ba87> (дата обращения 29.20.2020)
- Шамова, Т. И., Третьяков, П. И., Капустин, Н. П. (2002). *Управление образовательными системами*. Москва: Владос.



ЮНЕСКО. (1986). Глоссарий терминов по технологии образования. Париж: Организация Объединенных Наций по вопросам образования, науки и культуры.

### References

- Avanesov, V. S. (2015). Pedagogicheskie izmereniia: iazyk i poniatia [Pedagogical Dimensions: Language and Concepts]. *Pedagogicheskaiia diagnostika [Pedagogical diagnostics]*, 2. Retrieved from [https://kpfu.ru/portal/docs/F2071048170/PD\\_2\\_2015.pdf](https://kpfu.ru/portal/docs/F2071048170/PD_2_2015.pdf) [in Russian].
- Antonova, O. Ye. (2015). Pedahohichni tekhnologii ta yikh klasyfikatsiia yak naukova problema [Pedagogical technologies and their classification as a scientific problem]. *Suchasni tekhnologii v osviti [Modern technologies in education]*, 2, 8-15 [in Ukrainian].
- Bespalko, V. P. (1989). *Slagaemye pedagogicheskoi tekhnologii [Components of pedagogical technology]*. Moskva: Pedagogika [in Russian].
- Bondar, V. I. (2000). *Teoriia i tekhnolohiia upravlinnia protsesom navchannia u shkoli [Theory and technology of school learning management]: navch. posib.* Kyiv: NPU im. M. P. Drahomanova [in Ukrainian].
- Borova, T. A. (2011). *Teoretychni zasady adaptivnoho upravlinnia profesiinym rozvytkom naukovykh i pedahohichnykh pratsivnykiv vyshchoho navchalnoho zakladu [Theoretical bases of adaptive management of professional development of scientific and pedagogical workers of higher educational institution]: monohrafiia.* Kharkiv: SMIT [in Ukrainian].
- Choshanov, M. A. *Inzheneriia obuchaiushchikh tekhnologii [Engineering of teaching technologies]*. Retrieved from <http://www.rucont.ru/file.ashx?guid=7431a12d-6541-45a6-b210-3095deb3ba87> [in Russian].
- Davydova, L. N. (2005). *Pedagogicheskoe diagnostirovanie kak komponent upravleniia kachestvom obrazovaniia [Pedagogical diagnostics as a component of education quality management]: [monografiia].* Astrakhan: ID "Astrakhanskii universitet" [in Russian].
- Gutnik, I. Iu. *Pedagogicheskaiia diagnostika kak komponent sodержaniia podgotovki budushchego uchitelia [Pedagogical diagnostics as a component of the content of the future teacher's training]*. Retrieved from <https://cyberleninka.ru/article/n/pedagogicheskaya-diagnostika-kak-komponent-soderzhaniya-podgotovki-budushchego-uchitelya/viewer> [in Russian].
- Haluziak, V. M. (2018). Pedahohichna diahnozyka yak systema [Pedagogical diagnostics as a system]. *Naukovi zapysky Vinnytskoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu imeni Mykhaila Kotsiubynskoho [Scientific notes of Vinnytsia State Pedagogical University named after Mykhailo Kotsiubynsky]*, 55, 15-23 [in Ukrainian].
- Efremov, O. Iu. *Pedagogicheskaiia diagnostika v sovremennom obrazovanii: sistemnyi podkhod k poznavatelno-preobrazovatelnoi deiatelnosti pedagoga [Pedagogical diagnostics in modern education: a systematic approach to the cognitive and transformative activity of a teacher]*. Retrieved from <http://www.kpinfo.org> [in Russian].
- Ingenkamp, K. (1991). *Pedagogicheskaiia diagnostika [Pedagogical diagnostics]*. Moskva: Pedagogika [in Russian].
- IuNESKO [UNESCO]. (1986). Glossarii terminov po tenologii obrazovaniia. Parizh: Organizatsiia Obedinennykh Natcii po voprosam obrazovaniia, nauki i kultury [in Russian].
- Kobernyk, O. M. (2015). Problema tsileutvorennia v teorii ta metodytsi vykhovannia [The problem of goal setting in the theory and methods of education]. *Pedahohichniy almanakh [Pedagogical almanac]*, 27, 10-18 [in Ukrainian].
- Kuzmina, N. V. (1990). *Professionalizm lichnosti prepodavatel'ia i mastera proizvodstvennogo obucheniiia [Professionalism of the personality of the teacher and master of industrial training]*. Moskva: Vysshiaia shkola [in Russian].
- Lisina, L. O. *Diahnozyka pry rozrobttsi pedahohichnykh tekhnologii [Diagnosis in the development of pedagogical technologies]*. Retrieved from [http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis\\_nbuv/cgiirbis\\_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE\\_FILE\\_DOWNLOAD=1&Image\\_file\\_name=PDF/VchdpuP\\_2015\\_127\\_29.pdf](http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/VchdpuP_2015_127_29.pdf) [in Ukrainian].
- Litvinchuk, S. B., & Taikhryb, K. A. (2018). Produktivni osnovy tsileutvorennia v umovakh bolonskoho protsesu [Productive bases of goal-setting in the conditions of the Bologna process]. *Pedahohichni nauky [Pedagogical sciences]*, 1, 85, 124-128 [in Ukrainian].
- Luniachek, V. E. (Ed.). (2020). *Kompetentnisnyi vymir profesiinoho rozvytku pratsivnykiv osvity v sferi intelektualnoi vlasnosti [Competence dimension of professional development of educators in the field of intellectual property]: monohrafiia.* Kharkiv: Oberih [in Ukrainian].
- Luniachek, V. E. (2012). *Teoretyko-metodolohichni zasady profesiinoi pidhotovky kerivnykh kadrov v umovakh mahistratury do upravlinnia yakistiu osvity [Theoretical and methodological principles of professional training of managers in the conditions of master's degree in education quality management]*. (D diss.). Kharkiv [in Ukrainian].
- Luniachek, V. E. (2019). Formuvannia u pratsivnykiv zakladiv zahalnoi serednoi osvity v protsesi pidvyshchennia kvalifikatsii kompetentnosti shchodo zakhystu prav z intelektualnoi vlasnosti [Formation of general secondary education employees in the process of professional development competence in the protection of intellectual property rights]. *Problemy inzhenerno-pedahohichnoi osvity [Problems of engineering and pedagogical education]*, 63, 16-28 [in Ukrainian].
- Luniachek, V. E., Ruban, N. P., & Kravchuk, N. L. (2020). Otsiniuvannia sformovanosti kompetentnosti v sferi okhorony i zakhystu prav intelektualnoi vlasnosti u pratsivnykiv zakladiv zahalnoi serednoi osvity zasobamy kvalimetrii [Assessment of the formation of competence in the field of protection and enforcement of intellectual property rights of employees of general secondary education by means of qualimetry]. *Problemy inzhenerno-pedahohichnoi osvity [Problems of engineering and pedagogical education]*, 67 [in Ukrainian].
- Meletsynok, A. (2001). *Inzhenerna pedahohika [Engineering pedagogy]*. Kharkiv: UIPA [in Ukrainian].

- Naukovi pidkhody do pedahohichnykh doslidzhen [Scientific approaches to pedagogical research].* (2012). kol. monohrafiia. Kharkiv: Apostrof [in Ukrainian].
- Richi Sh., & Martin P. (2004). *Upravlenie motivatsiei [Motivation management]:* ucheb. posob. dlia vuzov. Moskva: Iuniti-Dana [in Russian].
- Pro osvitu [About education]:* Zakon Ukrainy stanom na 20 serp. 2020 r. Retrieved from <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19> [in Ukrainian].
- Shamova, T. I., Tretiakov, P. I., & Kapustin, N. P. (2002). *Upravlenie obrazovatelnyimi sistemami [Management of educational systems].* Moskva: Vldos [in Russian].
- Selevko, G. K. (1998). *Sovremennye obrazovatelnye tekhnologii [Modern educational technologies]:* ucheb. posob. Moskva: Narodnoe obrazovanie [in Russian].
- Selevko, G. K. (2005). *Tekhnologii vnutrishkolnogo upravleniia [In-school management technologies].* Moskva: NII shkolnykh tekhnologii [in Russian].
- Slastenin, V. A. (Ed.). (2010). *Pedagogika [Pedagogy]:* kurs lekcii. Moskva: VLADOS [in Russian].
- Tereshchuk, S. I. (2014). Tsilepokladannia yak skladova metodychnoi systemy formuvannia navchalno-piznavalnykh kompetentnosti u starshoklasnykiv [Goal setting as a component of the methodical system of formation of educational and cognitive competencies in high school students]. *Visnyk Chernihivskoho natsionalnoho pedahohichnoho universytetu [Bulletin of Chernihiv National Pedagogical University]*, 116, 154-157 [in Ukrainian].
- Yelnykova, H. V. *Tekhnolohiia instrumentarii kilkisnoho vymyruvannia yakosti osvity v navchalnomu zakladi [Technology of tools for quantitative measurement of the quality of education in an educational institution].* Retrieved from <https://core.ac.uk/reader/32307050> [in Ukrainian].
- Volkov, I. P. *Tekhnolohiia tvorchoho rozvyvaiuchoho navchannia [Technology of creative developmental learning].* Retrieved from <http://um.co.ua/10/10-13/10-131303.html> [in Ukrainian].

#### **KRAVCHUK N.**

Ukrainian Engineering and Pedagogical Academy, Kharkiv, Ukraine

#### **TECHNOLOGY OF COMPETENCE FORMATION IN THE FIELD OF PROTECTION AND PROTECTION OF TEACHERS 'INTELLECTUAL PROPERTY RIGHTS IN THE PROCESS OF QUALIFICATION IMPROVEMENT**

The paper presents a theoretical justification of the technology of competence formation in the field of protection and enforcement of intellectual property rights of teachers of general secondary education in the process of professional development. This technology is aimed at forming a base of knowledge, skills and abilities in the field of intellectual property, which will teach teachers to perceive the results of their own innovative activities as an economic product that can benefit, promote compliance with the rules and regulations of academic integrity in teaching.

The outlined technology involves the implementation of five stages: preparatory-diagnostic, motivational-target, cognitive-orientational, activity-operational and control-evaluation.

The preparatory and diagnostic stage of the technology consists in carrying out a set of diagnostic actions to determine the state of formation of competence in the field of intellectual property at different stages of professional development to ensure its effective formation.

Motivational and target stage of teacher training technology in the field of protection and protection of intellectual property rights is based on information obtained at the preparatory and diagnostic stage, and is to develop a hierarchy of objectives and presentation of learning outcomes aimed at developing teacher competence in the field of protection and protection of rights intellectual property.

During the cognitive-substantive stage of in-service teacher training in the field of protection and protection of intellectual property rights, a meaningful part of the process of forming competence in the field of protection and protection of intellectual property rights of teachers in the process of in-service training is realized. courses according to our goals and objectives.

The activity-operational stage of the technology of advanced training of teachers in the field of protection and defense of intellectual property rights aims at the direct formation of knowledge, skills, abilities and professional qualities in the field of intellectual property of teachers of general secondary education.

The control and evaluation stage of the technology of in-service training of teachers in the field of intellectual property involves the creation of a system for assessing the degree of formation of competence in the field of intellectual property of teachers based on the results of in-service training.

**Key words:** *competence, intellectual property, educational technology, general secondary education institution, innovation, advanced training*

Стаття надійшла до редакції 22.09.2020 р.

УДК 796.012.62:616-082.8]:616.1  
https://doi.org/10.33989/2075-146x.2020.26.227571

**АННА КУДІНОВА**

ІМФЕ імені М. Т. Рильського Національної академії наук України

**ЛЮБОВ КУТОРЖЕВСЬКА**

Полтавський інститут економіки і права

## **ОСОБЛИВОСТІ ВПРОВАДЖЕННЯ ІНКЛЮЗИВНОЇ ОСВІТИ ДЛЯ ОСІБ ІЗ СЕРЦЕВО-СУДИННИМИ ЗАХВОРЮВАННЯМИ**

Розглянуто сутність фізичної реабілітації осіб із серцево-судинними захворюваннями, подано сучасну історіографію даної проблеми. Розкрито стратегію впровадження інклюзивної освіти для осіб із серцево-судинними захворюваннями в навчальних закладах.

**Ключові слова:** здоров'я, фізична реабілітація, особи з серцево-судинними захворюваннями, інклюзивна освіта

**Постановка проблеми.** Детальний аналіз історіографії є однією із важливих складових процесу проведення комплексного наукового дослідження проблеми фізичної реабілітації осіб із серцево-судинними захворюваннями, оскільки актуалізує та визначає вектори подальшого вивчення цієї проблематики науковцями та спеціалістами-практиками в клінічній діяльності. Досконало володіючи теоретичними та практичними напрацюваннями попередників, ми можемо повноцінно надавати клінічну та постклінічну допомогу пацієнтам, комплексно здійснювати процес фізичної реабілітації осіб із серцево-судинними захворюваннями на клінічному, санаторному та домашньому етапах лікування.

**Аналіз досліджень та публікацій.** У наукових розвідках багатьох дослідників знайшла відображення проблема фізичної реабілітації осіб із серцево-судинними захворюваннями, зокрема: реабілітація – комплекс медичних, психологічних, педагогічних, професійних, юридичних заходів, спрямованих на відновлення чи компенсацію порушених або втрачених індивідом суспільних зв'язків і відносин внаслідок змін стану здоров'я, соціального статусу, втрати близьких людей, навичок навчальної діяльності, соціальної дезадаптації та ін., які супроводжуються стійкими розладами функцій організму, захворюванням, втратою соціального статусу, житла, роботи тощо, – стверджує Т.Ф. Алексєєнко (Зверєва (Ред.), 2013, с. 168). У медико-педагогічному значенні реабілітація – повернення хворого до нормального життя і праці в межах психо-фізичних можливостей, – читаємо в «Дефектологічному словнику» (Бондарь, Синьова (Ред.), 2011, с. 393). Реабілітація, – стверджують науковці, – комплексна, багатоступеня система медичних, соціально-психологічних педагогічних заходів, спрямованих на усунення чи пом'якшення вад розвитку дітей-інвалідів та дітей з психофізичними порушеннями, інтеграцію їх у соціальне середовище, залучення до громадського життя і праці (Зверєва (Ред.), 2013, с. 94-95). Завдання реабілітації розв'язуються в системі спеціальних навчально-виховних закладів для різних категорій дітей. Застосування методів реабілітації у ранньому віці полегшує адаптацію дитини до середовища. З раннього віку дітей із розумовими, сенсорними, руховими, мовленнєвими, вадами потрібно готувати до спокійного сприймання своєї фізичної неповноцінності. Вада часто позбавляє людину змоги займатися у майбутньому діяльністю, до якої вона має схильність чи інтерес. Необхідно тактовно переключати увагу та інтерес такої особи на доступну сферу діяльності. Особливого значення у спеціальних закладах набуває своєчасне визначення трудових можливостей дітей, правильний вибір професії, створення належних лікувально-педагогічних умов для її опанування. Нині можливості реабілітації значно розширені. У країні розвивається мережа психолого-діагностичних та корекційно-реабілітаційних центрів. Сучасні досягнення науки й техніки вносять суттєві зміни в існуючі методи й прийоми реабілітації. У ранньому віці здійснюються ортезування й протезування дітей-інвалідів; навчальні заклади обладнуються спеціальними меблями, пристосуваннями, технічними засобами, засобами малої механізації, тренажерами, які полегшують навчання, побут, працю, дозвілля, обслуговування. Збільшується випуск спеціальної навчальної, художньої літератури та видань із різних галузей знань. Правильно організована лікувально-відновлювальна, корекційно-виховна, навчальна робота допомагає дітям із вадами розвитку підготуватися до самостійного життя і праці.

У праці Лисенюка В. П. «Сучасні стандарти та критерії в галузі реабілітаційної медицини» подано основні поняття, терміни та види реабілітації, стандарти обсягу та якості реабілітаційної допомоги хворим кардіологічного профілю, стандарти обсягу та якості реабілітаційної допомоги хворим неврологічного профілю, стандарти обсягу та якості реабілітаційної допомоги хворим ортопедо-травматологічного профілю, реабілітаційні стандартизовані інструменти (Лисенюк (Ред.), 2001). Осіпова В. М. подає історію становлення, мету, завдання фізичної реабілітації, аналізує особливості рухової активності і здоров'я людини, з'ясує засоби і методи фізичної реабілітації, методичні

основи процесу фізичної та контроль ефективності процесу фізичної реабілітації, а також аналізує особливості фізичної реабілітації при захворюваннях серцево-судинної та дихальної системи (Осіпов, 2013).

У навчальному посібнику Христової Т. Є., Суханової Г. П. «Основи лікувальної фізичної культури» подано стислий історичний нарис розвитку лікувальної фізичної культури, ґрунтовно проаналізовано загальні основи лікувальної фізичної культури, подано науковий аналіз лікувальної фізичної культури при захворюваннях серцево-судинної системи. В «Уніфікованому клінічному протоколі екстреної, первинної, вторинної (спеціалізованої), третинної (високоспеціалізованої) методичної допомоги та медичної реабілітації. Гострий коронарний синдром без елевачії сегмента ST» подано клінічні рекомендації по наданню медичної допомоги хворим, запропоновано і ґрунтовно покроково прописано методи лікування і терапії на різних етапах лікування, а також медичну реабілітацію пацієнтів після гострого коронарного синдрому (*Уніфікований клінічний протокол...*, 2016). У статті «Медична реабілітація хворих після гострого порушення коронарного кровообігу» подано поради щодо здорового способу життя проаналізовано особливості фізичної активності пацієнтів, вказано мету фізичної реабілітації хворих на ішемічну хворобу серця, рекомендовано види реабілітації, вказано контингент хворих на ішемічну хворобу серця, яким може бути проведена реабілітація, перераховано протипоказання до фізичної реабілітації (*Медична реабілітація хворих...*). У дослідженнях Зайцева В. П., Єрмакова С. С., Прусик Крістофа, Прусик Катерини проаналізовано структуру і зміст програми практичних занять для студентів спеціальності „Фізична реабілітація”, запропоновано рухові режими пацієнтів, форми й методи занять (Зайцева, Єрмаков, та ін.).

**Мета** нашого дослідження – розкрити стратегію впровадження інклюзивної освіти для осіб із серцево-судинними захворюваннями в навчальних закладах та описати механізми лікувальної дії фізичних вправ при захворюваннях серцево-судинної системи.

**Виклад основного матеріалу.** Сучасна соціальна політика держави та Закони про освіту визначили низку соціальних першочергових завдань школи і педагогічної науки щодо різнобічного розвитку та соціальної адаптації особистості в сприятливих соціальних умовах. Нині в Україні у стратегії розвитку освіти для дітей з особливими освітніми потребами впроваджено інклюзивну освіту у загальноосвітніх навчальних закладах, яка тісно переплітається з концепцією прав людини щодо рівної доступності й участі в усіх сферах життя. Інклюзивне навчання визначається як процес включення дітей з особливими освітніми потребами в загальноосвітні навчальні заклади і забезпечення права на одержання освіти, якість якої не відрізняється від освіти здорових дітей. Освітнє середовище у навчальних закладах адаптовано до особистості здобувача освіти: для дітей з особливими освітніми потребами створені групи з інклюзивною формою навчання – так здійснюється інтеграція дітей з особливими освітніми потребами у загальноосвітній простір. Індивідуальна освітня траєкторія в закладі освіти реалізується через індивідуальну програму розвитку, – читаємо в Законі «Про освіту», – документі, що забезпечує індивідуалізацію навчання особи з особливими освітніми потребами; у законі закріплено перелік необхідних психолого-педагогічних, корекційних потреб/послуг для розвитку дитини. Групою фахівців (заступник директора з навчально-виховної роботи, вчителі, асистент учителя, психолог, вчитель-дефектолог та інші з обов'язковим залученням батьків дитини) розробляється індивідуальна програма розвитку з метою визначення конкретних навчальних стратегій і підходів до навчання. Програми освітніх предметів адаптовано чи модифіковано для кожного користувача освітніх послуг. Враховуючи індивідуальні особливості учнів із серцево-судинними захворюваннями, учитель спрямовує зміст навчання на корекцію навчально-пізнавальної діяльності хворих дітей. Створюючи інклюзивне освітнє середовище – сукупність умов, способів і засобів їх реалізації для спільного навчання, виховання та розвитку здобувачів освіти з урахуванням їхніх потреб та можливостей – учитель враховує рівень пізнавальних можливостей кожного вихованця, застосовує на заняттях різні прийоми організації навчальної діяльності дітей: за ступенем складності; за ступенем самостійності (за мірою допомоги вчителя); за обсягом.

Для навчання дітей з особливими освітніми потребами використовуються ті ж методи, що й для навчання дітей з типовим рівнем розвитку, проте особливості розвитку учнів з обмеженими можливостями здоров'я обумовлюють інші способи застосування цих методів. Корекційно-розвиткові заняття також проводяться з урахуванням особливостей навчально-пізнавальної діяльності учня. Індивідуальна програма розвитку містить розділи, зокрема: період виконання («2019-2020 навчальний рік»); загальна інформація про дитину («У хлопчика труднощі у навчанні внаслідок серцево-судинного захворювання, також несформованості передумов інтелектуальної діяльності. Недостатня сформованість процесів уваги, мисленнєвих операцій (невміння аналізувати, зіставляти, порівнювати предмети). Запас знань та загальних уявлень про оточуючий світ дещо знижений. Мовлення нечітке. Працездатність нерівномірна, недостатній рівень концентрації та розподілу уваги»); джерело інформації («Витяг з протоколу засідання психолого-медико-педагогічної консультації від 03.05.2020 №269, результати індивідуальних спостережень, психодіагностичних методик практичного психолога, логопеда, вчителя»).

Вказується наявний рівень знань і вмінь учня; додаткові освітні та соціальні потреби учня («потребує фізичної реабілітації, заняття з логопедом, а також з практичним психологом»); психолого-педагогічна допомога, що надається під час проведення у позаурочний час корекційно-розвиткових занять («Фізична реабілітація – за окремою програмою, вправи на підвищену концентрацію уваги, вправи на розвиток пізнавальних процесів»); характеристика учня – розділ, у якому характеризуються сфери розвитку дитини («емоційно-вольова регуляція в межах норми, фізична сфера – незначні порушення опорно-рухового апарату, заплановані дії – вправи з ритміки, а очікуваними результатами будуть покращення координації рухів; когнітивна сфера – знижений рівень пізнавальних процесів: уваги, пам'яті, мислення, то запланованими діями будуть заплановані методики з розвитку пізнавальних процесів – за окремим графіком, а очікуваними результатами – ставити та утримувати мету діяльності, планувати дії, використовувати самоконтроль на всіх етапах діяльності, оцінювати процес і результат діяльності»); мовленнєва сфера розвитку – має порушення звукової вимови, труднощі у відтворенні словосполучень різної складової структури, мовлення з елементами лексико-граматичного, фонетико-граматичного недорозвитку, недостатній розвиток фонематичного слуху і сприймання,

недостатньо сформований звуковий аналіз і синтез, збіднений словниковий запас; запланованими діями будуть формування правильної звукової вимови, збагачення словникового запасу, удосконалення зв'язного мовлення – за окремим графіком, а очікуваними результатами – покращення стану звуковимови, мовлення в цілому, збагачення словника). Щодо навчальних предметів варто зауважити: у разі, коли потенційні можливості учня не дають змоги засвоїти навчальну програму, то педагогами розробляються адаптована або модифікована програма. Подається також і адаптація навчальних підходів, і індивідуальний навчальний план, і джерела інформації в процесі розроблення індивідуальної програми розвитку та висновки психолого-медико-педагогічної консультації. Індивідуальні програми розвитку узгоджуються з батьками/законними представниками та учнем у разі, коли йому виповнилося 16 і більше років. Проводиться моніторинг стану розвитку учня та його навчальних досягнень. Індивідуальна програма розвитку розробляється на один рік. Двічі на рік (січень, травень) переглядається з метою її коригування.

Відомо, що серед хвороб, на які страждають наші сучасники, найбільш небезпечними є захворювання серцево-судинної системи, зокрема: вади серця, аритмія, задишка, вегетативно-судинна дистрофія, тахікардія, гіпертонічна і гіпотонічна хвороби, дистрофія міокарда, набряки, ціаноз, інфекційно-алергічні міокардити, ревмокардити. Захворювання серцево-судинної системи обумовлені багатьма факторами: вродженими дефектами; інтоксикацією; запальними процесами; неправильним харчуванням; порушеннями обміну речовин; малорухомим способом життя; фізичним і психічним перенапруженням; інфекційними хворобами тощо, адже серцево-судинна система забезпечує кровообіг організму, а значить живлення і дихання всіх органів. Ось чому захворювання серцево-судинної системи часто відображається на пониженні функціональної діяльності всього організму, також понижуються творчі здібності та працездатність людини.

Значна кількість захворювань серцево-судинної системи призводить до недостатності кровообігу, що виникає внаслідок порушення функцій як серця (серцева недостатність), так і судин (судинна недостатність). Серцева недостатність виникає при вадах серця та ішемії: при ослабленні роботи лівого шлуночка виникає застій крові в малому колі кровообігу, тому з'являються набряки на ногах, набряки в легенях. Судинна недостатність виникає внаслідок порушення нейрогуморального апарату; при цьому понижується артеріальний тиск, що викликає пониження працездатності, головокружіння, задишка, серцебиття. Людина може втратити свідомість.

При захворюваннях серцево-судинної системи застосовують систему заходів, спрямованих на зміцнення здоров'я людини, загартування її організму, розвиток рухових навичок і вмінь, а також застосовують механізми лікувальної дії фізичних вправ. Завданням закладів освіти є створення оптимальних умов для забезпечення фізичного розвитку особистості, зміцнення та збереження її здоров'я, отримання знань про особливості організму, фізіологічні процеси в ньому, набуття санітарно-гігієнічних умінь та підтримання і розвиток його потенційних оздоровчих можливостей. У навчальних закладах існують різноманітні форми фізичного виховання: уроки з фізичної культури, фізкультурно-оздоровчі заходи в режимі шкільного дня, фізкультурні хвилини під час уроків, ігри та вправи на перервах, заняття в спортивних секціях, спортивні змагання, а в закладах інтернатного типу – щоденні ранкові зарядки; спортивно-масова робота за місцем проживання учнів, в дитячо-юнацьких спортивних школах, дитячих клубах, спортивних школах, туристських станціях, спортивних товариствах. Самостійно учні займаються фізичними вправами вдома, на стадіонах, дворових майданчиках, у парках. Метод лікувальної фізкультури розглядається як метод загальної терапії. Його цінності полягає в тому, що він по своїй сутності має не локальну дію, а викликає зміни всього організму. Фізичні вправи покращують кровопостачання серцевого м'яза за рахунок розкриття резервних капілярів в міокарді, позитивно впливають на обмін речовин і прискорюють процеси відновлення в міокарді. Лікувальна фізична культура, яку проводять систематично протягом навчального року з урахуванням пори року, показана при всіх захворюваннях серцево-судинної системи. Важливе значення має регулярний лікарський контроль за здоров'ям здобувачів освіти. За структурою фізкультурні заняття складаються з трьох частин: підготовчий етап – 5-10 хвилини: розминка, психологічна та фізіологічна підготовка до виконання фізичних вправ; основна частина – розвиток рухових якостей, формування правильної постави, виконання фізичних вправ, рухливі ігри, розвиток спритності, швидкості, танцювальні вправи, а також вправи на розслаблення м'язів, дихальні вправи та вправи для тренування вестибулярного апарату, вони сприяють зниженню артеріального тиску і нормалізують порушену вестибулярну функцію; заключна частина заняття – зниження фізичного навантаження, приведення організму у відносно спокійний стан. При серцево-судинній патології варто дотримуватися вимог методики фізичного виховання, зокрема: займатися регулярно з приблизно однаковим навантаженням, проводити фізичні вправи потрібно щоденно, на свіжому повітрі або в добре провітрюваних приміщеннях. Для визначення фізичного навантаження при серцево-судинній патології необхідно врахувати також особливості протікання хвороби. Потрібно не забувати про такі види фізичної активності, як дозована ходьба і ранкова гімнастика.

При серцево-судинній патології є вправи, які вважають протипоказаними: з різкою зміною положення тіла (нахили, переміщення, оберти, перекиди); статичні, які пов'язані із затримкою дихання; піднімання великої ваги; вправи на гімнастичних приладах без попередньої підготовки; на витривалість при артеріальному тиску вище 200/110 мм рт. ст.; участь у змаганнях з легкої атлетики, гімнастики, баскетболу, плавання, лижних гонок.

**Висновки.** Таким чином, важливою складовою державної політики в Україні є прогресивні зміни в стратегії розвитку освіти для дітей з особливими потребами з домінуючим напрямком – впровадженням інклюзивної освіти у загальноосвітніх навчальних закладах, де освітнє середовище адаптовано до особистості здобувача освіти: для здобувачів освіти з особливими освітніми потребами створені групи з інклюзивною формою навчання – так здійснюється інтеграція дітей з особливими освітніми потребами у загальноосвітній простір. Серед хвороб, на які страждають наші сучасники найбільш небезпечними є захворювання серцево-судинної системи. Ось чому захворювання серцево-судинної системи відображається на пониженні функціональної діяльності всього організму – понижуються творчі здібності та працездатність людини. Захворювання серцево-судинної системи обумовлені багатьма факторами: вродженими дефектами; неправильним харчуванням; інтоксикацією; запальними процесами;

порушеннями обміну речовин; малорухомих способом життя тощо. При захворюваннях серцево-судинної системи застосовують механізми лікувальної дії фізичних вправ. Лікувальна фізична культура показана при всіх захворюваннях серцево-судинної системи, а для підтримання досягнутих результатів потрібно виконувати фізичні вправи протягом всього життя. Лише рух, який є найбільш фізіологічним засобом впливу на організм, зможе забезпечити високий життєвий тонус, хороший настрій, впевненість у своїх силах і тривале життя без хвороб.

### Список використаних джерел

- Бондар, В. І., Синьов, В. М. (Ред.). (2011). *Дефектологічний словник: навч. посіб.* Київ: МП Леся.
- Зайцев, В. П., Єрмаков, С. С., Прусик, К., Прусик, К. *Методологические аспекты практического занятия для студентов на основе комплексов физических упражнений реабилитационной направленности.* Взято с [https://www.google.com/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=3&cad=rja&uact=8&ved=2ahUKEwjttPa6hcDpAhWmtIsKHUFmAsQFjACegQIAxAB&url=https%3A%2F%2Fwww.sportedu.org.ua%2Fhtml%2Fjournal%2F2011-N5%2F11zvpero.pdf&usq=AOvVaw25bIs5aiEIgYxGRf\\_E8zs6](https://www.google.com/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=3&cad=rja&uact=8&ved=2ahUKEwjttPa6hcDpAhWmtIsKHUFmAsQFjACegQIAxAB&url=https%3A%2F%2Fwww.sportedu.org.ua%2Fhtml%2Fjournal%2F2011-N5%2F11zvpero.pdf&usq=AOvVaw25bIs5aiEIgYxGRf_E8zs6) [дата обращения 14.02.2020].
- Зверева, І. Д. (Ред.). (2013). *Енциклопедія для фахівців соціальної сфери.* 2-е вид. Київ; Сімферополь: Універсум.
- Лисенюк, В. П. (Ред.). (2001). *Сучасні стандарти та критерії в галузі реабілітаційної медицини: навчальний посібник.* Київ. *Медична реабілітація хворих після гострого порушення коронарного кровообігу.* Взято з [https://www.google.com/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=1&ved=2ahUKEwjzoZHTw7\\_pAhUHt4sKHUzSBwcQFjAAegQIBRAB&url=http%3A%2F%2Fvnmed3.kharkiv.ua%2Fwpcontent%2Fuploads%2F2014%2F03%2FREA-BILITATION.pdf&usq=AOvVaw31fDi6II9jKwc\\_1c4DRCY5](https://www.google.com/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=1&ved=2ahUKEwjzoZHTw7_pAhUHt4sKHUzSBwcQFjAAegQIBRAB&url=http%3A%2F%2Fvnmed3.kharkiv.ua%2Fwpcontent%2Fuploads%2F2014%2F03%2FREA-BILITATION.pdf&usq=AOvVaw31fDi6II9jKwc_1c4DRCY5) (дата звернення 12.02.2020).
- Осіпов, В. М. (2013). *Основи фізичної реабілітації: навчальний посібник для студентів напряму підготовки 6.010203 „Здоров’я людини”.* Бердянськ: БДПУ.
- Про освіту: Закон України. Взято з <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2145-19>.
- Уніфікований клінічний протокол екстреної, первинної, вторинної (спеціалізованої), третинної (високоспеціалізованої) медичної допомоги та медичної реабілітації. *Гострий коронарний синдром без елевації сегмента ST.* Київ, 2016.
- Христова, Т. Є., Суханова, Г. П. (2015). *Основи лікувальної фізичної культури: посібник для студентів вищих навчальних закладів спеціальності „Фізичне виховання”.* Мелітополь: ТОВ «Колор Принт».

### References

- Bondar, V. I., & Synov, V. M. (Eds.). (2011). *Defektolohichniy slovnyk [Defectological dictionary]: navch. posib.* Kyiv: MP Lesia [in Ukrainian].
- Khrystova, T. Ye., & Sukhanova, H. P. (2015). *Osnovy likuvalnoi fizychnoi kultury [Fundamentals of therapeutic physical culture]: posibnyk dlia studentiv vyshchikh navchalnykh zakladiv spetsialnosti „Fizychnе vykhovannia”.* Melitopol: TOV «Kolor Prynt» [in Ukrainian].
- Lyseniuk, V. P. (Ed.). (2001). *Suchasni standarty ta kryterii v haluzi rehabilitatsiinoi medytsyny [Modern standards and criteria in the field of rehabilitation medicine]: navchalnyi posibnyk.* Kyiv [in Ukrainian].
- Medychna rehabilitatsiia khvorykh pislia hostroho porushennia koronarnoho krovoobihu [Medical rehabilitation of patients after acute coronary circulation].* Retrieved from [https://www.google.com/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=1&ved=2ahUKEwjzoZHTw7\\_pAhUHt4sKHUzSBwcQFjAAegQIBRAB&url=http%3A%2F%2Fvnmed3.kharkiv.ua%2Fwpcontent%2Fuploads%2F2014%2F03%2FREA-BILITATION.pdf&usq=AOvVaw31fDi6II9jKwc\\_1c4DRCY5](https://www.google.com/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=1&ved=2ahUKEwjzoZHTw7_pAhUHt4sKHUzSBwcQFjAAegQIBRAB&url=http%3A%2F%2Fvnmed3.kharkiv.ua%2Fwpcontent%2Fuploads%2F2014%2F03%2FREA-BILITATION.pdf&usq=AOvVaw31fDi6II9jKwc_1c4DRCY5) [in Ukrainian].
- Osipov, V. M. (2013). *Osnovy fizychnoi rehabilitatsii [Basics of physical rehabilitation]: navchalnyi posibnyk dlia studentiv napriamu pidhotovky 6.010203 „Zdorov’ia liudyny”.* Berdiansk: BDPU [in Ukrainian].
- Pro osvitu [About education]: Zakon Ukrainy.* Retrieved from <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2145-19> [in Ukrainian].
- Unifikovanyi klinichniy protokol ekstrenoi, pervynnoi, vtorynnoi (spetsializovanoi), tretynnoi (vysokospetsializovanoi) medychnoi dopomohy ta medychnoi rehabilitatsii. Hostryi koronarnyi syndrom bez elevatsii sehmenta ST [Unified clinical protocol of emergency, primary, secondary (specialized), tertiary (highly specialized) medical care and medical rehabilitation. Acute coronary syndrome without ST segment elevation].* Kyiv, 2016 [in Ukrainian].
- Zaitcev, V. P., Ermakov, S. S., Prusik, K., & Prusik, K. *Metodologicheskie aspekty prakticheskogo zaniatiia dlia studentov na osnove kompleksov fizicheskikh uprazhnenii rehabilitatsionnoi napravlenosti [Methodological aspects of a practical lesson for students on the basis of complexes of physical exercises of a rehabilitation orientation].* Retrieved from [https://www.google.com/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=3&cad=rja&uact=8&ved=2ahUKEwjttPa6hcDpAhWmtIsKHUFmAsQFjACegQIAxAB&url=https%3A%2F%2Fwww.sportedu.org.ua%2Fhtml%2Fjournal%2F2011-N5%2F11zvpero.pdf&usq=AOvVaw25bIs5aiEIgYxGRf\\_E8zs6](https://www.google.com/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=3&cad=rja&uact=8&ved=2ahUKEwjttPa6hcDpAhWmtIsKHUFmAsQFjACegQIAxAB&url=https%3A%2F%2Fwww.sportedu.org.ua%2Fhtml%2Fjournal%2F2011-N5%2F11zvpero.pdf&usq=AOvVaw25bIs5aiEIgYxGRf_E8zs6) [in Russian].

Zvierieva, I. D. (Ed.). (2013). *Entsyklopediia dlia fakhivtsiv sotsialnoi sfery [Encyclopedia for social professionals]*. Kyiv; Simferopol: Universum [in Ukrainian].

**KUDINOVA A.**

M. Rylsky institute of art history, folklore and ethnography of the national academy of sciences of Ukraine, Kyiv, Ukraine

**KUTORZHEVSKA L.**

Poltava institute of economics and law, Ukraine

**PECULIARITIES OF INTRODUCTION OF INCLUSIVE EDUCATION FOR PERSONS WITH CARDIOVASCULAR DISEASES**

An important component of public policy in Ukraine is progressive changes in the strategy of education for children with special needs with a dominant focus - the introduction of inclusive education in secondary schools, where the educational environment is adapted to the individual learner: for students with special educational needs created groups with inclusive form of education - this is the integration of children with special educational needs in the general educational space.

Among the diseases that afflict our contemporaries, the most dangerous are diseases of the cardiovascular system. That is why the disease of the cardiovascular system is reflected in the decrease in the functional activity of the whole organism - the creative abilities and efficiency of a person are reduced.

Diseases of the cardiovascular system are caused by many factors: congenital defects; malnutrition; intoxication; inflammatory processes; metabolic disorders; sedentary lifestyle, etc. At diseases of cardiovascular system mechanisms of medical action of physical exercises are applied. Therapeutic exercise is indicated for all diseases of the cardiovascular system, and to maintain the results you need to perform exercise throughout life. Only movement, which is the most physiological means of influencing the body, can provide a high vitality, good mood, self-confidence and long life without disease.

**Key words:** *health, physical rehabilitation, persons with cardiovascular diseases, inclusive education*

Стаття надійшла до редакції 14.10.2020 р.

УДК 373.5.091.12-044.332  
https://doi.org/10.33989/2075-146x.2020.26.227581

**НАТАЛІЯ КУЗЬМЕНКО**

Сумський національний аграрний університет

**ІРИНА ПРОЦЕНКО**

Сумський державний педагогічний університет імені А.С. Макаренка

## **ТЕОРЕТИЧНИЙ АНАЛІЗ ПРОБЛЕМИ ПРОФЕСІЙНОЇ АДАПТАЦІЇ УЧИТЕЛІВ ЗАКЛАДІВ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ**

Стаття присвячена теоретичному обґрунтуванню адаптації молодих вчителів до професійної діяльності загальноосвітніх шкіл. У представленому дослідженні використовується сукупність взаємопов'язаних методів: теоретичний (аналіз педагогічної, психологічної літератури та навчальних матеріалів для визначення реального стану підготовки майбутніх учителів середньої освіти); емпіричні (анкетування, опитування та інтерв'ю). Результати опитування оброблялись шляхом аналізу відповідей респондентів, що дозволяє розрахувати та оцінити рівень соціально-психологічної адаптації майбутніх учителів ЗСО. У процесі роботи був використаний комплекс методів дослідження: теоретичні: аналіз філософської, управлінської, психолого-педагогічної вітчизняної та зарубіжної педагогічної літератури за темою дослідження для з'ясування стану розробленості проблеми; синтез, систематизація, порівняння, узагальнення й моделювання науково-теоретичного матеріалу для вивчення сутності і змісту професійної адаптації вчителів.

**Ключові слова:** первинна адаптація, вторинна адаптація, професійна адаптація, заклади середньої освіти, молоді фахівці

**Постановка проблеми; її зв'язок із важливими науковими та практичними завданнями.** Сучасні виклики суспільства вимагають нового рівня розуміння теорії й практики управління освітніми системами. У зв'язку з цим виникає необхідність розробки нових підходів, технологій та механізмів управління навчальним процесом.

Управління – складний процес, який неможливо виконати успішно, керуючись завченими формулами і постулатами. Тому однією із актуальних проблем сучасного керівника є проблема професійного росту, або професійної кар'єри працівників освітньої галузі як однієї із складових особистого розвитку, підвищення рівня знань, вмінь та компетентності, тобто постійного руху до успіху.

В умовах значних соціально-економічних та інформаційно-технологічних змін, що відбуваються у нашій країні сьогодні, проблема адаптації особистості виступає на перший план. Це є суттєвим і для діяльності освітніх організацій, які теж повинні швидко реагувати на соціальні зміни, що відбуваються у суспільстві, вносити необхідні зміни в зміст навчання, знаходити нові форми взаємодії, оскільки працюють з молодим поколінням, яке є більш відкритим до всього нового та швидше адаптується до соціальних змін, порівняно з дорослими.

**Аналіз останніх досліджень і публікацій із проблеми.** Методологічною і теоретичною основою дослідження є провідні положення педагогіки, психології, філософські концепції (Г. Кільова та ін.), Присвячені дослідженню соціально професійної адаптації молодих педагогів (Т.Белан, О.Лученко та ін.); концептуальні ідеї щодо самореалізації особистості А. Маркова, О. Міхеєнко та ін., положення про діяльній – особистісній орієнтації педагогічного процесу; створення комфортного середовища (Т. Лошакова, теоретичні і практичні розробки щодо аспектів адаптації молодих фахівців (С. Редліх). Метод аналізу дозволив узагальнити сутність основних понять: «адаптація», «професійна адаптація», «дезадаптація».

**Мета дослідження** полягає в теоретичному обґрунтуванні проблеми адаптації молодих учителів закладів середньої освіти.

У процесі роботи був використаний комплекс **методів дослідження:** *теоретичні:* аналіз філософської, управлінської, психолого-педагогічної української та зарубіжної педагогічної літератури за темою дослідження для з'ясування стану розробленості проблеми; синтез, систематизація, порівняння, узагальнення та моделювання науково-теоретичного матеріалу для вивчення сутності та змісту професійної адаптації вчителів.

**Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих результатів**

**Адаптація у контексті українських дослідників: підходи до вивчення адаптації молодих учителів до професійної діяльності**

Теоретичний аналіз проблеми професійної адаптації передбачає, насамперед, вивчення базового поняття «адаптація», зокрема його сутності та змістовної характеристики. У процесі наукового пошуку автором було з'ясовано, що термін «адаптація» виник у другій половині XVIII ст.

На сучасному етапі «адаптацію» розглядають як процес: пристосування індивідуальних й особистісних якостей до життя й діяльності людини в змінених умовах існування (Міхеєнко, 2016); активної взаємодії особистості та середовища (Кільова, 2018); взаємодії особистості з навколишнім середовищем, що призводить, залежно від ступеня активності особистості, до перетворення середовища відповідно до потреб, цінностей та ідеалів особистості або ж до



переваги залежності особистості від середовища (Кільова, 2018); активного пристосування індивіда до нових умов життєдіяльності (Міхеєнко, 2016); цілісної реакції особистості на складні зміни життя та діяльності (Мосейчук, 2017); виникнення та розвитку взаємних зв'язків і відносин між індивідом і підприємством з метою задоволення взаємних інтересів (Міхеєнко, 2016).

Отже, проведений аналіз літератури з представленої проблеми дає змогу стверджувати про багатогранність, навіть скоріше універсальність класу адаптивних явищ, тому що зазначений термін використовується в декількох значеннях: – для позначення процесу, при якому організм пристосовується до нового середовища; – для вираження відносини рівноваги (відносної гармонії), що встановлюється між організмом і середовищем; – для констатації результату пристосувального процесу.

Професійна адаптація – це пристосування людини до нових для неї умов професійної діяльності. Водночас становлення професіонала – це насамперед проблема особистісного та соціального розвитку фахівця, який повинен бачити свою професію в усій сукупності її широких соціальних зв'язків, знати пред'явлені до неї та її представників вимоги, розуміти зміст і специфіку своєї професійної діяльності, орієнтуватися в колі професійних задач і бути готовим вирішувати їх у мінливих умовах сучасного суспільства (Белан, 2019).

У цілому професійну адаптацію автор розглядає як явище, що виступає у двох формах: професійна адаптація як процес (це ті зміни, що відбуваються з людиною в нових професійних умовах) і професійна адаптація (адаптованість) як результат цих змін.

Отже, складність професійної адаптації залежить від спектру діяльності, інтересу до неї, змісту професійної діяльності, впливу професійного середовища, індивідуально-психологічних властивостей особистості.

Завдяки адаптації компенсується недостатність звичної поведінки в нових умовах, створюється можливість досягнення оптимального функціонування організму, особистості у незвичній обстановці. Адаптація – це досить складний феномен. У його вивченні, на думку автора, є кілька основних підходів, а саме: *біофізіологічний, психологічний, інформаційно-комунікативний підходи*. Ці напрями ми представили в табл. 1.

Таблиця 1

#### Основні підходи вивчення адаптації особистості до професійної діяльності

№	Напрями та підходи у вивченні адаптації	Суть підходу	Вид адаптації, що досліджується	Автори та джерела
1.	Біолого-фізіологічний підхід	Пристосування та активне підтримання необхідного рівня відповідності будови організму до внутрішніх та зовнішніх змін що виникають під впливом середовища біологічних, хімічних, екологічних, фізіологічних (температури, атмосферного тиску, освітленню, т. ін.) факторів.	біологічна, фізіологічна, анатомічна, медична, екологічна, ергономічна.	А.Н. Леонт'єв, Ж. Піаже.
2.	Психологічний підхід	Формування індивідуального стилю діяльності. Діалектична єдність діяльнісних і соціально-психологічних відношень суб'єктів адаптації і соціального середовища. Входження людини у систему внутрішньо-групових відносин і пристосування до них. Вироблення зразків мислення й поведінки, які відображають систему цінностей і норм конкретного виробничого колективу. Придбання, закріплення й розвиток умінь та навичок міжособистісного спілкування у даному колективі.	психологічна, соціальна, соціально-психологічна, особистісна, професійна.	Е.О. Климов, Г.В. Конратєва, І.К. Кряжева, О.Г. Солoduхова
3.	Інформаційно-комунікативний підхід	Зміна структури або функції системи та керуючих впливів на основі одержаних даних і поточної інформації, з метою досягнення оптимального стану при недостатній апріорної інформації або змінених умовах діяльності. Пошук, сприйняття й переробка інформації у контактах.	взаємна адаптація психосемантичних систем.	В. Дилис, Ю.М. Забродін

У межах **біологічного підходу** акцент робиться на активізації фізіологічних механізмів людини (фізична витривалість тощо).

Адаптація – пристосування будови та функцій організму, його органів і клітин до умов середовища, яке спрямоване на збереження гомеостазу. Загалом значення адаптації для розуміння сутності життя дуже важливе. Деякі вчені схильні вважати її не тільки найважливішою і загальною властивістю всього живого, а причиною й основою життя (Міхеєнко, 2016).

Вплив науково-технічного прогресу несе з собою не тільки більші блага, але й висуває свої проблеми, від правильного та своєчасного вирішення яких залежить майбутнє людини та природи. Так, вчені відмічають, що з

стрімким розвитком техніки та промисловості людина створює нове середовище, до якого складно буде пристосовуватися.

Таким чином, у контексті найважливіших ідей інформаційно-комунікативного підходу комплексна система консультування повинна поєднувати допомогу на всіх трьох рівнях: біолого-фізіологічному, психологічному й індивідуальному.

*Основні види та напрями дослідження адаптації молодих учителів закладів середньої освіти*

**Соціальна адаптація** відбиває рівень освоєння людиною технології професійної діяльності, її варто розглядати як певну сукупність пристосувальних реакцій, як стабільний, добре організований спосіб рішення типових ситуацій. Вона – важливий параметр і водночас інтегральний показник психологічного стану особистості, що функціонально визначає її соціальну компетентність. Тобто, соціальна адаптація передбачає засвоєння індивідом стандартів, норм, цінностей, санкцій, стереотипів, установок тієї групи, з якою він себе ідентифікує, на правила якої орієнтується для ефективної взаємодії даного індивіда з даною групою.

За своєю структурою професійна адаптація вчителів включає *власне професійну* адаптацію (пов’язану із предметом професійної діяльності та умовами її виконання) та *соціально-психологічну* адаптацію (пов’язану із ставленням до організації, колективу, керівника, задоволеністю положенням у колективі), які тісно взаємодіють між собою (рис. 1).

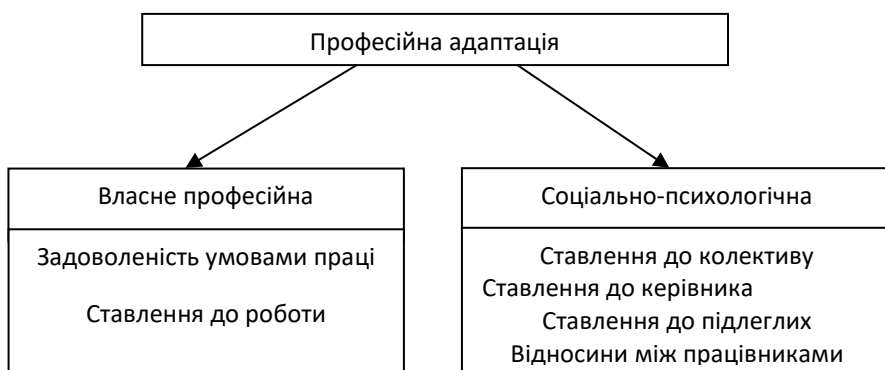


Рисунок 1. Структура професійної адаптації

Перелік основних видів професійної адаптації представлений у вигляді класифікації на основі вивчення джерел у таблиці 2.

Таблиця 2.

**Основні види професійної адаптації**

Критерії для виділення видів адаптації	Види адаптації
Етапи включення	– первинна – вторинна
Спрямованість	прогресивна (регресивна), гомеостатична, прагматична
Механізми здійснення	– добровільна – примусова
Сфери діяльності особистості в організації	суспільно-політична, соціально-економічна, виробнича, культурна, міжособистісна, особистісна
Ступень перебудови	преадаптація, переадаптація, реадаптація, дисадаптація, дезадаптація
Форми активності	– активна – пасивна
Типи пристосувальних реакцій (ступінь активності впливу на середовище)	– формальна – конформна – творча
Тривалість	– довготривала – миттєва
Ступінь пристосованості	– внутрішня (генералізована) – зовнішня (інструментальна) – змішана

Дані таблиці свідчать про складний багатогранний процес професійної адаптації до організації. Різні види адаптації здійснюються одночасно та взаємовпливають один на одного.

*Первинна адаптація вчителя* – це складний динамічний процес початкового (тобто вперше у житті) включення особистості у довготривалу педагогічну діяльність, формування певного мінімуму професійних умінь та професійно-значущих якостей особистості у відповідності до вимог професії, включення до системи міжособистісних відносин колективу, пристосування до умов праці в освітній організації, повне прийняття соціальної ролі вчителя, подолання

внутрішніх неузгодженостей, що заважають успішному здійсненню педагогічної діяльності, протиріч в особистій системі цінностей, очікувань і установок, досягнення стану оптимального функціонування особистості та мінімального необхідного його рівня для успішного протікання педагогічної діяльності.

*Вторинна адаптація* – складний процес всіх наступних, після періоду первинної адаптації, внутрішніх (особистісних) та зовнішніх (поведінкових) змін професійної діяльності вчителя, пов'язаних з переходом від мінімально необхідного рівня педагогічної ефективності до стану професійної майстерності. Вторинна адаптація викликається, насамперед, наступними факторами: організаційними і професійними нововведеннями, змінами змісту і завдань діяльності, необхідністю пристосування до змін в офіційній і неофіційній системах відносин, зміною місця роботи тощо.

**Висновки.** Проаналізувавши соціально-психологічні особливості управління професійною адаптацією вчителів ми прийшли до певних висновків, що професійну адаптацію ми розглядаємо як явище, що виступає у двох формах: професійна адаптація як процес (це ті зміни, що відбуваються з людиною в нових професійних умовах) та професійна адаптація (адаптованість) як результат цих змін. Водночас під професійною адаптацією розуміють пристосування вже набутого професійного досвіду та стилю професійної діяльності до вимог робочого місяця, засвоєння співробітником нових для нього професійних функцій та обов'язків, доопрацювання навичок та вмій, яких вимагають, включення в професійне співробітництво та партнерство, поступовий розвиток конкурентоздатності.

Складність професійної адаптації залежить від спектру діяльності, інтересу до неї, змісту професійної діяльності, впливу професійного середовища, індивідуально-психологічних властивостей особистості.

### Список використаних джерел

- Белан, Т. Г. (2019). Особливості професійної адаптації молодого вчителя технологій до умов педагогічної діяльності. *Вісник Чернівецького національного педагогічного університету. Серія: Педагогічні науки*, 120. Взято з [http://nbuv.gov.ua/j-pdf/VchdpuP\\_2019\\_120\\_26.pdf](http://nbuv.gov.ua/j-pdf/VchdpuP_2019_120_26.pdf).
- Біницька, К. (2018). *Тенденції розвитку професійної підготовки майбутніх учителів початкової освіти у країнах Східної Європи*. Тернопіль, 2018. Взято з [http://tnpu.edu.ua/naukova-robota/docaments-download/d-58-053-01/Binytska\\_dys.pdf](http://tnpu.edu.ua/naukova-robota/docaments-download/d-58-053-01/Binytska_dys.pdf).
- Кільова, Г. (2018). Форми і види адаптації педагогічних працівників в загальноосвітньому навчальному закладі. *Теорія та методика управління освітою*, 9. Взято з [http://umo.edu.ua/images/content/nashi\\_vydanya/metod\\_upr\\_osvit/v\\_9/20.pdf](http://umo.edu.ua/images/content/nashi_vydanya/metod_upr_osvit/v_9/20.pdf)
- Лученко, О. (2015). Деадаптація вчителів-початківців як психологопедагогічна проблема професійної освіти в Японії. *Педагогіка та психологія*, 50, 231-341. Взято з [http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis\\_nbuv/cgiirbis\\_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP\\_meta&C21COM=S&2\\_S21P03=FILE=&2\\_S21STR=znpkhnpu\\_ped\\_2015\\_50\\_27](http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&2_S21P03=FILE=&2_S21STR=znpkhnpu_ped_2015_50_27).
- Мартиненко, С., Зяматна, О. (2016). Ретроспективний аналіз проблеми професійної адаптації вчителя початкової школи в Україні. *Молодий вчений*, 8 (35). Взято з <http://molodyvchenu.in.ua/files/journal/2016/8/81.pdf>
- Міхєснко, О. (2016) *Теоретичні і методичні основи професійної підготовки майбутніх фахівців зі здоров'я людини до застосування здоров'я зміцнювальних технологій*. (Дис. д-ра пед. наук). Харків.
- Мосейчук, Ю., Курнишев, Ю. (2020). Педагогічні умови адаптації майбутніх учителів фізичної культури до професійної діяльності в закладах загальної середньої освіти. *Інноваційна педагогіка*, 22, 4, 150-153. Взято з [http://www.innovpedagogy.od.ua/archives/2020/22/part\\_4/32.pdf](http://www.innovpedagogy.od.ua/archives/2020/22/part_4/32.pdf).
- Ходацька, О. (2019). Досвід роботи «школи молодого вчителя» як форми професійного розвитку педагога. *Витоки педагогічної майстерності*, 23. Взято з <file:///C:/Users/%D0%94%D0%BE%D0%BC%D0%B0%D1%88%D0%BD%D0%B8%D0%B9/Downloads/183283-410352-1-PB.pdf>
- Чепелюк, А. (2015). Методи навчання як одна із складових у формуванні психолого-педагогічної компетентності майбутнього вчителя фізичної культури. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова. Серія 15: Науково-педагогічні проблеми фізичної культури (фізична культура і спорт)*, 5 (1). Взято з [http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nchnpu\\_015\\_2015\\_5%281%29\\_84](http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nchnpu_015_2015_5%281%29_84).
- Ogienko, O., Lytovchenko, I., Lavrysh Y., Lukianenko, V. (2020). How to Teach Grammar to Adult ESP Learners at Technical University More Communicatively: Task-Based Approach. *Multidisciplinary Journal for Education, Social and Technological Sciences*, 7 (1), 54-71 doi.org/10.4995/muse.2020.12419

### References

- Belan, T. H. (2019). Osoblyvosti profesiinoi adaptatsii molodoho vchytelia tekhnolohii do umov pedahohichnoi diialnosti [Features of professional adaptation of a young teacher of technology to the conditions of pedagogical activity]. *Visnyk Chernihivskoho natsionalnoho pedahohichnoho universytetu. Serii: Pedahohichni nauky [Bulletin of Chernihiv National Pedagogical University. Series: Pedagogical sciences]*, 120. Retrieved from [http://nbuv.gov.ua/j-pdf/VchdpuP\\_2019\\_120\\_26.pdf](http://nbuv.gov.ua/j-pdf/VchdpuP_2019_120_26.pdf) [in Ukrainian].
- Binytska, K. (2018). *Tendentsii rozvytku profesiinoi pidhotovky maibutnikh uchyteliv pochatkovoї osvity u krainakh Skhidnoi Yevropy [Trends in the development of professional training of future primary school teachers in Eastern Europe]*. Ternopil. Retrieved from [http://tnpu.edu.ua/naukova-robota/docaments-download/d-58-053-01/Binytska\\_dys.pdf](http://tnpu.edu.ua/naukova-robota/docaments-download/d-58-053-01/Binytska_dys.pdf) [in Ukrainian].

- Chepeliuk, A. (2015). Metody navchannia yak odna iz skladovykh u formuvanni psykholoho-pedahohichnoi kompetentnosti maibutnoho vchytelia fizychnoi kultury [Teaching methods as one of the components in the formation of psychological and pedagogical competence of the future teacher of physical culture]. *Naukovyi chasopys Natsionalnoho pedahohichnoho universytetu imeni M. P. Drahomanova. Serii 15 Naukovo-pedahohichni problemy fizychnoi kultury (fizychna kultura i sport) [Scientific journal of the National Pedagogical University named after MP Драгоманова. Series 15: Scientific and pedagogical problems of physical culture (physical culture and sports)]*, 5 (1). Retrieved from [http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nchnpu\\_015\\_2015\\_5%281%29\\_\\_84](http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nchnpu_015_2015_5%281%29__84) [in Ukrainian].
- Khodatska, O. (2019). Dosvid roboty «shkoly molodoho vchytelia» yak formy profesiinoho rozvytku pedahoha [The experience of the "school of a young teacher" as a form of professional development of a teacher]. *Vytoky pedahohichnoi maisternosti [The origins of pedagogical skills]*, 23. Retrieved from <file:///C:/Users/%D0%94%D0%BE%D0%BC%D0%B0%D1%88%D0%BD%D0%B8%D0%B9/Downloads/183283-410352-1-PB.pdf> [in Ukrainian].
- Kilova, H. (2018). Formy i vydy adaptatsii pedahohichnykh pratsivnykiv v zahalnoosvitnomu navchalnomu zakladi [Forms and types of adaptation of teachers in a secondary school]. *Teoriia ta metodyka upravlinnia osvitoiu [Theory and methods of education management]*, 9. Retrieved from [http://umo.edu.ua/images/content/nashi\\_vydanya/metod\\_upr\\_osvit/v\\_9/20.pdf](http://umo.edu.ua/images/content/nashi_vydanya/metod_upr_osvit/v_9/20.pdf) [in Ukrainian].
- Luchenko, O. (2015). Dezadaptatsiia vchyteliv-pochatkivtsiv yak psykholohopedahohichna problema profesiinoi osvity v Yaponii [Disadaptation of beginning teachers as a psychological and pedagogical problem of professional education in Japan]. *Pedahohika ta psykholohiia [Pedagogy and psychology]*, 50, 231-341. Retrieved from [http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis\\_nbuv/cgiirbis\\_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP\\_meta&C21COM=S&2\\_S21P03=FILE=&2\\_S21STR=znphknpu\\_ped\\_2015\\_50\\_27](http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&2_S21P03=FILE=&2_S21STR=znphknpu_ped_2015_50_27) [in Ukrainian].
- Martynenko, S., & Zamiatna, O. (2016). Retrospektyvnyi analiz problemy profesiinoi adaptatsii vchytelia pochatkovoї shkoly v Ukraini [Retrospective analysis of the problem of professional adaptation of primary school teachers in Ukraine]. *Molodyi vchenyi [Young scientist]*, 8 (35). Retrieved from <http://molodyvcheny.in.ua/files/journal/2016/8/81.pdf> [in Ukrainian].
- Mikheienko, O. (2016). *Teoretychni i metodychni osnovy profesiiinoi pidhotovky maibutnikh fakhivtsiv zi zdorovia liudyny do zastosuvannia zdorovia zmitsniuvalnykh tekhnolohii [Theoretical and methodical bases of professional training of future specialists in human health to the application of health-strengthening technologies]*. (D diss.). Kharkiv [in Ukrainian].
- Moseichuk, Yu., & Kurnyshev, Yu. (2020). Pedahohichni umovy adaptatsii maibutnikh uchyteliv fizychnoi kultury do profesiiinoi diialnosti v zakladakh zahalnoi serednoi osvity [Pedagogical conditions of adaptation of future teachers of physical culture to professional activity in general secondary education institutions]. *Innovatsiina pedahohika [Innovative pedagogy]*, 22, 4, 150-153. Retrieved from [http://www.innovpedagogy.od.ua/archives/2020/22/part\\_4/32.pdf](http://www.innovpedagogy.od.ua/archives/2020/22/part_4/32.pdf) [in Ukrainian].
- Ogienko, O., Lytovchenko, I., Lavrysh Y., & Lukianenko, V. (2020). How to Teach Grammar to Adult ESP Learners at Technical University More Communicatively: Task-Based Approach. *Multidisciplinary Journal for Education, Social and Technological Sciences*, 7 (1), 54-71 doi.org/10.4995/muse.2020.12419.

**KUZMENKO N.**

Sumy National Agrarian University

**PROTSENKO I.**

Sumy State A.S. Makarenko Pedagogical University

**THEORETICAL ANALYSIS OF THE PROBLEM OF PROFESSIONAL ADAPTATION OF TEACHERS OF SECONDARY EDUCATION INSTITUTIONS**

The article «Theoretical analysis of the problem of professional adaptation of secondary school teachers» is devoted to the theoretical substantiation of the adaptation of young teachers to the professional activity of secondary schools. The presented research uses a set of interrelated methods: theoretical (analysis of pedagogical, psychological literature and teaching materials to determine the real state of training of future secondary education teachers), empirical (questionnaires, surveys and interviews). allows to calculate and assess the level of socio-psychological adaptation of future teachers ZZSO. In the process, a set of research methods was used: theoretical: analysis of philosophical, managerial, psychological and pedagogical domestic and foreign pedagogical literature on the research topic to clarify the state of the problem; systematization, comparison, generalization and modeling of scientific and theoretical material for studying the essence and content of professional adaptation of teachers.

The methodological and theoretical basis of the study are the leading provisions of pedagogy, psychology, philosophical concepts devoted to the study of socio-professional adaptation of young teachers); conceptual ideas for self-realization of the individual; provisions on activity - personal orientation of the pedagogical process; creating a comfortable environment; theoretical and practical developments on aspects of adaptation of young professionals. The method of analysis allowed to generalize the essence of the basic concepts: "adaptation", "professional adaptation", "maladaptation". Based on the analysis and synthesis of scientific and pedagogical literature, professional adaptation is mostly understood by managers as a one-sided process of mastering the existing requirements for professional activity (with adaptation to specific requirements of a particular school) and is not considered as a process of active introduction of new ideas. activities. As a result of such an approach, sufficient conditions are not created for a high level of activity, creativity of teachers, their self-expression in professional activities. Analyzing the content of primary adaptation as a whole, school principals do not clearly understand and comprehend the content of secondary adaptation of teachers (related to changes in the type of educational institution, changes in student assessment, introduction of new information and computer technologies, rather dynamic changes in mental

development of children, crisis stages in the professional development and professional career of teachers themselves, as well as transformational processes in society). The study was conducted in two stages:

**Keywords:** *primary adaptation, secondary adaptation, professional adaptation, secondary education institutions, young specialists*

Стаття надійшла до редакції 20.10. 2020 р.

УДК 373.015.31:403  
<https://doi.org/10.33989/2075-146x.2020.26.227597>

**ВАЛЕНТИНА МЕЛАШ**

ORCID:0000-0003-0284-2941

**ЮЛІЯ ШЕВЧЕНКО**

ORCID: 0000-0003-0817-1253

**АНАСТАСІЯ ВАРЕНИЧЕНКО**

ORCID: 0000-0001-8920-6299

Мелітопольський державний педагогічний університет імені Богдана Хмельницького

## **ВЗАЄМОЗВ'ЯЗОК ТЕОРІЇ ТА ПРАКТИКИ НА ОСНОВІ ВПРОВАДЖЕННЯ НОВИХ ОСВІТНІХ ТЕХНОЛОГІЙ ЯК ПЕДАГОГІЧНА УМОВА ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ**

Здійснено пошук ефективних педагогічних умов підготовки майбутнього вчителя початкової школи до формування екологічної культури молодших школярів. Проаналізовано літературу з означеної проблеми, що дає можливість зробити висновок про те, що думки науковці позначені суперечливістю щодо того, які повинні бути створені умови для забезпечення найбільшої ефективності освітнього процесу. Загалом вони визначають педагогічні умови залежно від спрямованості їх дослідження, зокрема: екологічної підготовки майбутніх учителів; екологічної підготовки майбутніх учителів початкових класів; формування готовності вчителя до активізації освітнього процесу в початковій школі; розвитку екологічної культури (молодших школярів, майбутніх учителів); формування у молодших школярів дбайливого ставлення до природи, почуття відповідальності молодших школярів. У сутність поняття «педагогічні умови підготовки майбутнього вчителя початкової школи до формування екологічної культури молодших школярів» вкладаємо таке значення: це цілеспрямовані та об'єктивні можливості освітнього процесу та чинники й обставини, що забезпечують відповідний процес у єдності традиційного й інноваційних підходів. Визначена така педагогічна умова: організація освітнього процесу засобами взаємозв'язку теоретичної й практичної підготовки на основі впровадження нових освітніх технологій.

**Ключові слова:** *педагогічна умова, проблемне навчання, еколого-орієнтовані проекти, діяльнісний підхід до екологічної освіти, підготовка майбутнього вчителя, молодші школярі, формування екологічної культури, природнича освітня галузь*

**Постановка проблеми.** Аналіз наукових джерел із проблем, дотичних до підготовки майбутнього вчителя початкової школи та до формування екологічної культури молодших школярів, показав, що науковці приділяють істотну увагу означеній проблемі та вбачають у ній об'єктивну даність. Учені прагнуть ширшого застосування психолого-педагогічних показників у теорії й практиці сучасної методичної науки в галузі екологічної освіти. Це зумовлює роботу над подальшим удосконаленням системи екологічної освіти та культури, присвяченої таким питанням: освіті в інтересах сталого розвитку, взаємодії людини і природи, моделям екологічної освіти; цілям, завданням, змісту, формам і методам екологічної освіти молодших школярів, модернізації сучасної початкової школи, розвитку екологічної культури, екологічній освіті майбутніх учителів, формуванню в них екологічної культури, екологічної компетентності, екоцентричного світогляду, екологічної відповідальності. Незважаючи на посилення уваги в педагогічній теорії і практиці до підготовки майбутніх педагогів у процесі екологічної освіти, ряд аспектів цієї проблеми залишається недостатньо вивченим, зокрема щодо визначення педагогічних умов, змісту, технологій, що забезпечують ефективність такої підготовки.

Як показують теоретичні дослідження й аналіз професійної підготовки майбутніх учителів, у закладах вищої освіти ще не створені оптимальні умови для розвитку особистості вчителя, здатного організовувати екологічну освіту, здійснювати еколого-педагогічну діяльність на творчому рівні.

**Аналіз останніх досліджень і публікацій.** Залежно від спрямованості дослідження, науковці визначають наступні педагогічні умови зокрема: екологічної підготовки майбутніх учителів Ф. Гайнуллова, Н. Шафоростов, Т. Шаповалова; екологічної підготовки майбутніх учителів початкових класів Н. Алтинікова, Л. Давлетшина, М. Іскакова, М. Синєва; формування готовності вчителя до активізації освітнього процесу в початковій школі Т. Кропочев, М. Шустова, Р. Бут (Booth R.); розвитку екологічної культури (учнів, молодших школярів, майбутніх учителів) Ю. Бойчук, А. Гарифулліна, Л. Давлетшина, С. Коробков, Н. Пашевич, Н. Чикільдіна, Е. Ногтева, С. Робертсон (Robertson C.), С. Совгіра; формування у молодших школярів дбайливого ставлення до природи О. Біда, О. Грошовенко, В. Мелаш, почуття відповідальності молодших школярів М. Петрик.

**Мета статті.** Теоретичне обґрунтування педагогічної умови підготовки майбутнього вчителя початкової школи до формування екологічної культури молодших школярів.

**Виклад основного матеріалу.** Для того, щоб екологічна підготовка здобувачів вищої освіти була ефективною, необхідно виділити й розглянути найважливіші педагогічні умови освітнього процесу. У понятійний зміст категорії педагогічні умови підготовки майбутнього вчителя початкової школи до формування екологічної культури молодших школярів вкладаємо таке значення: це цілеспрямовані та об'єктивні можливості освітнього процесу та чинники й обставини, що забезпечують відповідний процес у єдності традиційного й інноваційних підходів.

На основі визначених науковцями педагогічних умов обґрунтована така педагогічна умова: *організація освітнього процесу засобами взаємозв'язку теоретичної й практичної підготовки на основі впровадження нових освітніх технологій* реалізовувалася на практично-прогностичному етапі дослідження.

Серед основних технологій реалізації умови обрано такі напрями: проблемного навчання, організації самостійної роботи здобувачів вищої освіти на основі діяльнісного підходу, діяльності з формування екологічної культури молодших школярів, інформаційно-комунікаційні.

Технологія проблемного навчання передбачала введення майбутніх учителів у методику проблемного навчання як на лекціях, так і на практичних заняттях (Дубяга, Шевченко, 2010, с. 175). Під час практичних занять здобувачі вищої освіти вчилися будувати різні проблемні ситуації в словесних методах навчання, проблемному експерименті, в творчих завданнях, проблемних завданнях та іграх.

Зміст проблемних питань, що обговорювалися під час лекцій з «Методики навчання природничої освітньої галузі» відображено в таблиці 1.

Таблиця 1

**Зміст проблемних питань, що обговорювалися під час лекцій із  
«Методики навчання природничої освітньої галузі»**

№	Тема лекції	Поставлена проблема	Питання, що обговорюються здобувачами вищої освіти під час дискусії
1.	Історія розвитку методики навчання природничої освітньої галузі	Виділити основні етапи розвитку методики природничої освітньої галузі	Виокремлення етапів. Причини виокремлення цих етапів. Основні зміни, що відбулися на кожному з етапів розвитку методики
2.	Аналіз програм та підручників із інтегрованого курсу «Я досліджую світ» (природнича освітня галузь)	Яким програмам та підручникам ви надаєте перевагу?	Виділити суттєві ознаки програм інтегрованого курсу «Я досліджую світ» (природнича освітня галузь). Виділити суттєві ознаки кожного з чинних підручників з природничої освітньої галузі. Обґрунтувати свій вибір програми. Обґрунтувати свій вибір підручника
3.	Спостереження за природою як основний метод навчання природничої освітньої галузі	Довести спроможність цього твердження	Обґрунтувати історію виникнення методу спостереження в природознавстві. Чи передбачає освітній стандарт використання методу спостереження за природою при навчанні природничої освітньої галузі ?
4.	Міжпредметні зв'язки в процесі навчання природничої освітньої галузі	Яким міжпредметним зв'язкам ви надаєте перевагу?	Характеристика видів міжпредметних зв'язків. Приклади використання міжпредметних зв'язків. Обґрунтування необхідності встановлення міжпредметних зв'язків

5.	Типи і види уроків із природничої освітньої галузі	Вибрати тип і вид уроку для певної теми із природничої освітньої галузі	Обґрунтувати типологію уроків з природничої освітньої галузі Обґрунтувати свій вибір типу і виду уроку для певної теми галузі
6.	Активізація навчального процесу на метапредметній основі	Чи не заважає метапредметність засвоєнню молодшими школярами навчального матеріалу з природничої освітньої галузі?	Обґрунтувати концепцію метапредметної активізації. Обґрунтувати свій вибір методів для певної теми галузі.

На лекції відводилося декілька хвилин на дискусію з метою підготовки здобувачів вищої освіти до сприйняття змісту теми. Майбутнім педагогам надавалася можливість запропонувати свою думку, обґрунтувати свій вибір будь-якого методу або прийому навчання природничої освітньої галузі. Після дискусії викладач узагальнював висловлювання здобувачів вищої освіти і пропонував вирішення означеної проблеми із огляду на історію методики й сучасну науку.

Для ілюстрації наведемо приклад студентського проекту «Дидактична гра в навчанні природничої освітньої галузі». Здобувачі вищої освіти висловили бажання брати участь у цьому проекті, вибравши різні теми навчального курсу «Методика навчання природничої освітньої галузі»: «Природні зони», «Дихання і живлення рослин», «Травна система людини». Кінцевий продукт проекту – методичні рекомендації у вигляді конспектів уроків з інтегрованого курсу «Я досліджую світ» (природничі освітні галузі) з використанням дидактичної гри.

Перший етап. На лекції обговорювалося питання про можливість використання гри на уроках «Я досліджую світ» (природничі освітні галузі). Здобувачі вищої освіти спочатку пропонували теми, які можуть вивчатися на основі дидактичної гри, потім об'єдналися в творчі групи. На цьому етапі відбиралася теоретична основа проекту, визначалися його мета й завдання.

Другий етап (консультація). Здобувачі вищої освіти здійснювали пошук і збір інформації про дидактичні ігри, розподіляли ролі між собою, викладач рекомендував необхідну літературу. На цьому етапі визначалися завдання, розроблявся план роботи.

Таблиця 2

Тематика проєктів з «Методики навчання природничої освітньої галузі»

№	Назва проєкту	Мета проєктної діяльності	Продукт
1	Дидактична гра в навчанні природничої освітньої галузі	Розробити систему уроків з інтегрованого курсу «Я досліджую світ» (природничі освітні галузі) з використанням дидактичних ігор	Методичні рекомендації у вигляді конспектів уроків
2	Система навчання природничої освітньої галузі	З'ясувати ефективність використання різних методів оцінювання знань і умінь молодших школярів з природничої освітньої галузі	Доповіді для студентської конференції
3	Краєзнавство і навколишній світ	Оцінити вплив використання краєзнавчого матеріалу на формування у молодших школярів екологічної культури	Методичні рекомендації у вигляді конспектів уроків
5	З якого класу початкової школи необхідно вивчати природознавчий матеріал?	Довести або спростувати вимоги класичної методики природознавства: вивчення природознавчого матеріалу необхідно починати з 3–4 класу.	Усне повідомлення, організація дискусії
6	Нетрадиційний урок: благо чи шкода?	Розробити систему нетрадиційних уроків та оцінити їх ефективність під час педагогічної практики	Стаття в науковому збірнику

Третій етап. Проводилася оцінка кожного кроку, виявлялися причини невдач. Викладач виконував роль консультанта, але не пропонував правильну відповідь або дію.

Четвертий етап (проводиться на практичному занятті). Після вироблення методичних рекомендацій здобувачі вищої освіти пропонували свій проєкт усій групі у вигляді презентації: аргументація поставленої мети, наочна демонстрація проєкту, методика його використання. Після презентації проходило обговорення проєкту.

П'ятий етап. Презентація проєкту у формі методичних рекомендацій. Викладач оцінював виконану роботу, відзначав переваги й недоліки окремих проєктів.

Навчання здобувачів вищої освіти проєктної діяльності з екології переноситься і в початкову школу. Такі проєкти як «Ця тендітна планета», «Червонокнижні рослини і тварини», «Допоможи зимуючим птахам», «Комахи – трудівники саду».

Із метою реалізації технології організації самостійної роботи майбутніх педагогів на основі діяльнісного підходу в структурі самостійної роботи здобувачів вищої освіти окреслюємо: 1) аналіз пізнавальної або практичної задачі, проблемного питання, особливого часу на їх виконання; 2) пошук способів здійснення завдання за допомогою прояву розумової напруги для вибору найкращої дії і планування роботи; 3) виконання завдання на основі свідомості й

самостійності здобувачів вищої освіти у процесі вирішення поставлених завдань; 4) здійснення самоперевірки й перевірки самостійної діяльності майбутнього педагога.

На основі перелічених вимог розроблялася система організації та управління самостійною роботою здобувачів вищої освіти. Для вибору найбільш ефективного способу управління самостійною роботою, адекватної поведінки здобувачів вищої освіти тощо, ми розділили майбутніх фахівців на кілька груп за ступенем їх потреби в управлінні з боку викладача: 1 група – здобувачі вищої освіти, які не потребують присутності викладача, їм властива максимальна самостійність; 2 група – здобувачі вищої освіти, що вимагають чітких цільових настановлень, але мінімального контролю з боку викладача, їм властива висока ступінь самостійності; 3 група – здобувачі вищої освіти, які потребують періодичного контролю, що володіють нестійкою самостійністю; 4 група – здобувачі вищої освіти, які потребують регулярного контролю, їм притаманна мінімальна самостійність; 5 група – здобувачі вищої освіти, які потребують постійного жорсткого контролю з боку викладача, не хочуть або не можуть виявляти самостійність.

Однією з головних умов організації самостійної роботи з методики навчання природничої освітньої галузі на основі діяльнісного підходу є розробка завдань з урахуванням логіки й структури навчального матеріалу, професійної спрямованості завдань, характеру пізнавальної діяльності здобувача вищої освіти, поступового наростання складності завдань.

Інформаційні навчальні завдання спрямовані на формування: уявлень про властивості та структуру досліджуваних методичних процесів; знань принципів і закономірностей активізації освітнього процесу; уявлень про різні сторони майбутньої спеціальності. Наприклад, після вивчення класифікації методів і прийомів навчання здобувачам вищої освіти на лекції пропонуємо обрати будь-який метод і представити його у вигляді сукупності методичних прийомів з обґрунтуванням дидактичної задачі методу.

Інтелектуальні навчальні завдання передбачали виконання розумових операцій, що здійснюються здобувачами вищої освіти самостійно при вивченні методичних процесів. На основі порівняння, структурування, моделювання, прогнозування, класифікації, конкретизації, узагальнення здобувачі вищої освіти проєктують методичні процеси. Наприклад, під час практичного заняття викладач пропонує здобувачам вищої освіти будь-яку дискусійну педагогічну ситуацію, яку майбутнім педагогам необхідно вирішити на основі використання наукових психолого-педагогічних і методичних даних, наприклад: «Учні відмовляються досліджувати трав'янисті рослини пришкольній ділянці, мотивуючи це відсутністю інтересу. Що повинен зробити вчитель?».

Практичні навчальні завдання спрямовувалися на формування в здобувачів вищої освіти професійних умінь: аналіз стандартів, програм і підручників з інтегрованого курсу «Я досліджую світ» (природничі освітні галузі) в аспекті активізації освітнього процесу, раціональна організація навчальної праці школярів тощо. Наприклад, майбутнім фахівцям пропонується скласти комплект обладнання для конкретної теми з природничої освітньої галузі.

Дослідницька діяльність як форма організації самостійної роботи здобувачів вищої освіти передбачала виконання наукових робіт за тематикою: «Результати забруднення навколишнього середовища», «Реакції міської екосистеми на забруднення», «Вплив шумового забруднення на здоров'я мешканців міста», «Екологічний стан водних ресурсів і їх охорона», «Екологічна культура як складник особистості сучасної людини», «Формування інтересу до пізнання природи в молодших школярів», «Значення екологічної освіти в розвитку особистості молодшого школяра».

Технологія діяльності з формування екологічної культури молодших школярів передбачала оволодіння технологією навчальної діяльності та технологією еколого-орієнтованої діяльності.

Одним із засобів активізації інформаційного пошуку виявилися форми організації спільної діяльності у вигляді «ланцюгової дискусії», коли для роботи здобувачам вищої освіти пропонувалися різні матеріали: монографії, педагогічна література; практичний матеріал у вигляді самозвітів здобувачів вищої освіти старших курсів про певні моменти педагогічної практики (Пустовіт, 2009, с. 40). Студенти готували окреме питання з різних матеріалів, результатом такої роботи було складання «банку» педагогічних прийомів і способів із різних аспектів управління еколого-педагогічною діяльністю.

При реалізації умови передбачалися два етапи: освоєння механізму екологічного навчання й виховання, оволодіння здобувачами вищої освіти орієнтовною основою діяльності при вирішенні завдань екологічного навчання та виховання й освоєння поля педагогічної діяльності та освоєння конкретних способів і прийомів, створення індивідуально-творчої технології вирішення завдань екологічного навчання й виховання в ході організації освітнього процесу.

На практичних заняттях використовували організаційну форму «урок в уроці». Здобувачі вищої освіти повинні були виконати певні види діяльності; розробити освітній текст, провести екологічну розминку, мікророзкладання. На перших заняттях означені види діяльності організовувалися викладачем, а на наступних самими здобувачами вищої освіти. Для оцінки якості організації фрагмента заняття здобувачами вищої освіти використовувалася бальна система за спеціально розробленими критеріями для кожного виду діяльності. Відзначимо, що на цьому етапі використовувалися такі форми індивідуальної роботи зі здобувачами вищої освіти: індивідуально-творчі та диференційовані завдання залежно від ступеня підготовленості майбутнього фахівця, підбір завдань для ділових ігор, індивідуальні консультації, диференційований інструктаж до заняття тощо.

Індивідуальна робота передбачала створення власних мікротехнологій формування екологічної культури учнів в початковій школі. Аналіз і обговорення мікротехнологій відбувався в ході ділових ігор. Так використано ділову гру «Досвід екологічного виховання», в ході якої здобувачі вищої освіти, розбившись на групи, представляли і захищали свої мікротехнології екологічного виховання.

Використанню інформаційно-комунікаційних технологій передували спостереження за методикою роботи вчителів з мультимедійними презентаціями, що привело до переконання їх однотипного використання: показується слайд і читається текст. Презентації конструювалися так, що текст наводиться у виняткових випадках (у заголовках, назвах, уточненнях термінологічного порядку, цитатах учених). В ході лекції здобувачам вищої освіти демонструється слайд (фотографія, схема, відеозапис тощо), а викладач веде його обговорення в режимі використання наочності в



якості джерела інформації. Тексти виконують супровідну функцію і дійсно допомагають усвідомити, зрозуміти, що було побачено на слайді. При підготовці презентації ми намагалися використовувати оригінальні фотографії, відеозаписи, зокрема зроблені на уроках і в природі.

Нами розроблено рекомендації щодо створення презентації: 1. Назва Web\_саУТа. 2. Ким може бути використаний сайт (обведіть усі правильні варіанти) а) учнями; б) учителем; в) іншими. 3. Основне призначення сайту (цілі створення)? 4. Ким розроблений сайт (ім'я розробника або назва організації)? 5. На які ресурси, що відповідають тематиці сайту, є посилання? 6. На які ресурси схожої тематики є посилання в матеріалах сайту? 7. Сайти яких організацій посилаються на даний сайт (використовуйте пошукові системи для пошуку посилань)? 8. Хто автор публікацій на сайті? 9. Чи передбачений на сайті механізм зворотного зв'язку з авторами публікацій? 10. Наскільки матеріал, представлений на сайті, сучасний? Чи не застарів він? 11. Опишіть, як ви можете використовувати цей сайт в екологічній освіті молодших школярів?

Створення електронного супроводу з формування готовності здобувачів вищої освіти до екологічної освіти дозволяє заповнити недолік еколого-орієнтованої інформації.

**Висновки і пропозиції.** Розроблена нами педагогічна умова забезпечує ефективну підготовку здобувачів вищої освіти до формування екологічної культури в учнів початкової школи. Технології реалізації якої включали наступні напрями: проблемного навчання, організації самостійної роботи студентів на основі діяльнісного підходу, діяльності з формування екологічної культури молодших школярів, інформаційно-комунікаційні. Перспективу подальших досліджень вбачаємо у сфері підготовки вчителя початкової освітньої ланки до формування й розвитку природничої компетентності молодших школярів у позакласній пізнавальній діяльності в умовах Нової української школи.

### Список використаної літератури

- Бойчук, Ю. Д. (2008). *Еколого-валеологічна культура майбутнього вчителя: теоретико-методичні основи формування*: монографія. Суми: Університетська книга.
- Грошовенко, О. П. (2007). *Формування у молодших школярів дбайливого ставлення до природи у позаурочній виховній роботі*. (Автореф. дис. канд. наук). Київ.
- Дубяга, С. М., Шевченко, Ю. М. (2010). Лідерські якості майбутнього вчителя у контексті сучасної освіти. *Науковий вісник Мелітопольського державного педагогічного університету. Серія: Педагогіка*, 5, 175-181.
- Мелаш, В. Д., Варениченко, А. Б. (2019). Теоретичні засади формування природничої компетентності молодших школярів в реаліях Нової української школи. *Науковий вісник Мелітопольського державного педагогічного університету імені Богдана Хмельницького. Серія: Педагогіка*, 2 (23), 69-74.
- Петрик, М. І. (2018). Вікові особливості молодших школярів як передумова бережливого ставлення до природи. В кн. *Початкова освіта: історія, проблеми, перспективи*: матеріали Всеукр. наук.-практ. інтернет-конф. (с. 185-187). Ніжин: НДУ ім. М. Гоголя.
- Пустовіт, Н. А. (2009). Формування екологічної свідомості і поведінки. *Біла книга національної освіти України* (с. 40-43). Київ: Акад. пед. наук України.
- Booth, R. (2009). The Teaching of Ecology in Schools. *Journal of Biological Education*, 13( 4), 261-266.
- Robertson, C. (2002). The Future of Environmental and Ecological Education in Ontario. Toronto.
- Varetska, O., Nikulochkina O., Tonne O., Kuzminskyi A., Bida O., & Vdovenko V. (2019). Primary school teacher's social competence in the postgraduate education. *Revista Românească pentru Educatie Multidimensionala*, 11 (4), 309-327.

### References

- Boichuk, Yu. D. (2008). *Ekoloho-valeolohichna kultura maibutnoho vchytelia: teoretyko-metodychni osnovy formuvannia [Ecological and valeological culture of the future teacher: theoretical and methodical bases of formation]*: monohrafiia. Sumy: Universytetska knyha [in Ukrainian].
- Booth, R. (2009). The Teaching of Ecology in Schools. *Journal of Biological Education*, 13( 4), 261-266.
- Hroshovenko, O. P. (2007). *Formuvannia u molodshykh shkoliariv dbailyvoho stavlennia do pryrody u pozaurochnii vykhovnii roboti [Formation of caring attitude to nature in junior schoolchildren in extracurricular educational work]*. (Extended abstract of PhD diss.). Kyiv [in Ukrainian].
- Dubiaha, S. M., & Shevchenko, Yu. M. (2010). Liderski yakosti maibutnoho vchytelia u konteksti suchasnoi osvity [Leadership qualities of the future teacher in the context of modern education]. *Naukovyi visnyk Melitopolskoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu. Serii: Pedahohika [Scientific Bulletin of Melitopol State Pedagogical University. Series: Pedagogy]*, 5, 175-181 [in Ukrainian].
- Melash, V. D., & Varenichenko, A. B. (2019). Teoretychni zasady formuvannia pryrodnychoi kompetentnosti molodshykh shkoliariv v realiiakh Novoi ukrainskoi shkoly [Theoretical bases of formation of natural competence of junior schoolchildren in the realities of the New Ukrainian school]. *Naukovyi visnyk Melitopolskoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu imeni Bohdana Khmelnytskoho. Serii: Pedahohika [Scientific Bulletin of Melitopol State Pedagogical University named after Bohdan Khmelnytsky. Series: Pedagogy]*, 2 (23), 69-74 [in Ukrainian].
- Petryk, M. I. (2018). Vikovi osoblyvosti molodshykh shkoliariv yak peredumova berezhlyvoho stavlennia do pryrody [Age features of junior schoolchildren as a prerequisite for a careful attitude to nature]. In *Pochatkova osvita: istoriia, problemy, perspektyvy [Primary education: history, problems, prospects]*: materialy Vseukr. nauk.-prakt. internet-konf. (pp. 185-187). Nizhyn: NDU im. M. Hoholia [in Ukrainian].
- Pustovit, N. A. (2009). Formuvannia ekolohichnoi svidomosti i povedinky [Formation of ecological consciousness and behavior]. *Bila knyha natsionalnoi osvity Ukrainy [White Book of National Education of Ukraine]* (pp. 40-43). Kyiv: Akad. ped. nauk Ukrainy [in Ukrainian].
- Robertson, C. (2002). The Future of Environmental and Ecological Education in Ontario. Toronto.

Varetska, O., Nikulochkina O., Tonne O., Kuzminskyi A., Bida O., & Vdovenko V. (2019). Primary school teacher's social competence in the postgraduate education. *Revista Românească pentru Educatie Multidimensionala*, 11 (4), 309-327.

**MELASH V., SHEVCHENKO Y., VARENYCHENKO A.**

Melitopol State Pedagogical University named after Bohdan Khmelnytsky, Ukraine

**INTERCONNECTION BETWEEN THEORY AND PRACTICE BASED ON THE INTRODUCTION OF NEW EDUCATIONAL TECHNOLOGIES AS A PEDAGOGICAL CONDITION OF PROFESSIONAL TRAINING FUTURE PRIMARY SCHOOL TEACHER**

The analysis of training a future primary school teacher for the formation of environmental culture of primary school children revealed certain drawbacks: in the professional training of students of higher educational establishments, namely to theory and methods of ecological education studying is paid little attention; among the forms of organization of the educational process are dominated traditional ones (lectures and practical classes) of a reproductive nature; the potential of ecology as an integrated science has not been used; the resource of psychological and pedagogical subjects for environmental training of primary school teachers is not fully involved. All this creates a significant gap between the achievements of science and practice of environmental education in the direction of preparing future primary school teachers for the formation of environmental culture of primary school children. The article is devoted to the search for effective pedagogical conditions for training future primary school teachers for the formation of ecological culture of pupils.

The literature on this problem is analyzed, which allows us to conclude that the opinions of scientists are marked by a contradiction about what conditions should be created to ensure the greatest efficiency of the educational process. In general, they determine the pedagogical conditions depending on the direction of their research, in particular: environmental training of future teachers; environmental training of future primary school teachers; formation of the teacher's readiness to intensify the educational process in primary school; development of ecological culture (pupils, future teachers); formation of pupils' caring attitude to nature, a sense of responsibility of pupils. We attach the following meaning to the essence of the concept «pedagogical conditions of preparation of the future primary school teacher for formation of ecological culture of pupils»: it is purposeful and objective possibilities of educational process and the factors and circumstances providing the corresponding process in unity of traditional and innovative approaches. The following pedagogical condition is defined: the organization of the educational process by means of interrelation of theoretical and practical training on the basis of introduction of new educational technologies.

*Key words: pedagogical condition, problem learning, ecologically-oriented projects, activity approach to environmental education, training a future primary school teacher, primary school children, formation of environmental culture, natural education.*

Стаття надійшла до редакції 08.10.2020 р.

УДК 378.04:[796.012.62:616-082.8  
<https://doi.org/10.33989/2075-146x.2020.26.227599>

**СВІТЛАНА МИРОНЕНКО**

ORCID:

**ІННА ШАПАРЕНКО**

ORCID:

Полтавський національний педагогічний університет імені В.Г. Короленка

**ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ ОСНОВИ ВИКЛАДАННЯ ДИСЦИПЛІНИ  
«ФІЗИЧНА РЕАБІЛІТАЦІЯ» ПРИ ПІДГОТОВЦІ БАКАЛАВРІВ  
ЗІ СПЕЦІАЛЬНОСТІ «ФІЗИЧНА КУЛЬТУРА І СПОРТ» У СИСТЕМІ  
ПРОФЕСІЙНОЇ ПЕДАГОГІЧНОЇ ОСВІТИ**

У статті розкрито теоретико-методичні основи викладання обов'язкової навчальної дисципліни «Фізична реабілітація» в процесі підготовки тренерів освітньо-кваліфікаційного рівня «Бакалавр» на факультеті фізичного виховання Полтавського національного педагогічного університету імені В.Г. Короленка. Визначено мету, завдання вивчення дисципліни, перелік професійних компетентностей та результатів навчання, якими повинні володіти студенти під час вивчення курсу. Наведено та подано детальну характеристику складників навчально-методичного комплексу дисципліни.

*Ключові слова: навчально-методичний комплекс, тренер, фізична реабілітація, лікувальна фізична культура, фізичні вправи*

**Постановка проблеми та її зв'язок із важливими науковими та практичними завданнями.** На сучасному етапі дисципліна «Фізична реабілітація» набуває все більшого значення для якісної всебічної підготовки майбутніх

тренерів. Особливо з питань, що стосуються використання засобів фізичної культури для швидкого відновлення здоров'я, збереження якості життя та профілактики або ліквідації різних видів ускладнень. Комітет експертів ВООЗ визначив, що метою реабілітації є запобігання інвалідності під час лікування захворювань і допомога хворому в досягненні максимальної фізичної, психічної, професійної, соціальної повноцінності (Лисенюк, Ткаліна).

Провідним засобом фізичної реабілітації є лікувальна фізична культура (далі – ЛФК) – застосування фізичних вправ з лікувальною й профілактичною метою. ЛФК – найбільш активна, цілеспрямована і дієва складова реабілітаційних і профілактичних заходів, яка не має рівноцінних аналогів за своїм природно-біологічним впливом і тому відіграє головну роль серед засобів не медикаментозного відновного лікування (Вовканич, 2013).

Фізичну реабілітацію слід розглядати як лікувально-педагогічний і виховний процес. Як ми вже з'ясували, основним засобом фізичної реабілітації є фізичні вправи й елементи спорту, а застосування їх – завжди педагогічний, освітній процес. Якість його залежить від того, наскільки тренер оволодів педагогічною майстерністю і знаннями. Тому всі закони й правила загальної педагогіки, а також теорії й методики фізичного виховання надзвичайно важливі в діяльності тренера. Практичним завданням тренера є не тільки сформулювати професійні якості тих, хто займається фізичною підготовкою й спортом, але й зберегти й зміцнити здоров'я вихованців. Він зобов'язаний вміти визначити методи й засоби загальної і місцевої дії на організм та диференціювати навантаження в залежності від виду патології і стану здоров'я тих, хто займається фізичною культурою й спортом.

Таким чином, знання з фізичної реабілітації дозволяють тренеру глибоко розуміти суть захворювань та засоби відновлення здоров'я після перенесеної хвороби чи травми й розширюють можливості формування й зміцнення здоров'я вихованців.

**Аналіз останніх досліджень і публікацій.** Аналіз літературних джерел з проблеми дослідження засвідчив, що теоретико-методологічні аспекти фізичної реабілітації були частково висвітлені в роботах низки науковців: Юмашева Г., Ренке К, Амосова М., Вендета Я., Дзяка В., Карєпова Г., Пєлєха Л., Клапчука В., Правосудова В., Спіфанова В., Попова С., Мухіна В., Магльованого А. та ін. Проте питання щодо розробки навчально-методичного забезпечення та особливостей викладання цієї дисципліни при підготовці тренерів в педагогічних ЗВО залишається не достатньо висвітленим.

**Це і визначило мету дослідження** – розкрити теоретико-методичні основи викладання навчальної дисципліни «Фізична реабілітація» в системі підготовки бакалаврів факультету фізичного виховання Полтавського національного педагогічного університету імені В.Г. Короленка зі спеціальності 017 «Фізична культура і спорт».

**Виклад основного матеріалу дослідження.** Для забезпечення фундаментальної теоретичної та практичної підготовки висококваліфікованих кадрів, формування їх професійних компетентностей нами розроблено навчально-методичний комплекс дисципліни, який має такі структурні елементи:

1. Програма навчальної дисципліни.
2. Робоча програма навчальної дисципліни.
3. Опорні конспекти лекцій з питаннями для самоконтролю.
4. Методичні рекомендації до проведення практичних занять.
5. Методичні рекомендації до виконання самостійної роботи.
6. Тестові завдання для поточного контролю знань студентів.
7. Тестові завдання для модульного контролю знань студентів.
8. Тестові завдання для семестрового контролю знань студентів.
9. Критерії оцінювання навчальних досягнень студентів.
10. Пакет комплексних контрольних робіт.

Програма дисципліни «Фізична реабілітація» є авторською (Мироненко, 2018), укладена відповідно до освітньо-професійної програми підготовки бакалавра зі спеціальності 017 «Фізична культура і спорт», затверджена кафедрою медико-біологічних дисциплін та фізичного виховання і вченою радою факультету фізичного виховання Полтавського національного педагогічного університету імені В.Г. Короленка.

Згідно з вимогами освітньо-професійної програми студенти повинні набути таких компетентностей:

- загальних:

1. Здатності діяти етично, соціально відповідально та свідомо.
2. Здатності працювати в команді та автономно.
3. Здатності до пошуку інформації, її аналізу та критичного оцінювання.
4. Здатності застосовувати набуті знання в практичних ситуаціях.
5. Здатності використовувати інформаційно-комунікаційні технології.
6. Здатності до самовдосконалення та саморозвитку.

- фахових:

1. Здатності забезпечувати формування фізичної культури особистості.
2. Здатності визначити заходи з фізкультурно-спортивної реабілітації та форми адаптивного спорту для осіб, що їх потребують.
3. Здатності зміцнювати здоров'я людини шляхом використання рухової активності, раціонального харчування та інших чинників здорового способу життя.
4. Здатності застосовувати знання про будову та функціонування організму людини.
5. Здатності надавати долікарську допомогу під час виникнення невідкладних станів.
6. Здатності аналізувати прояви психіки людини під час занять фізичною культурою і спортом.
7. Здатності використовувати спортивні споруди, спеціальне обладнання та інвентар.
8. Здатності до безперервного професійного розвитку.

**У результаті вивчення дисципліни студенти повинні:**

1. Здійснювати аналіз суспільних процесів у сфері фізичної культури і спорту, демонструвати власне бачення шляхів розв'язання існуючих проблем.
  2. Показувати навички самостійної роботи, демонструвати критичне та самокритичне мислення.
  3. Засвоювати нову фахову інформацію, оцінювати й представляти власний досвід, аналізувати й застосовувати досвід колег.
  4. Обґрунтовувати вибір заходів з фізкультурно-спортивної реабілітації та адаптивного спорту.
  5. Використовувати засвоєні уміння і навички занять популярними видами рухової активності оздоровчої спрямованості.
  6. Застосовувати у професійній діяльності знання анатомічних, фізіологічних, біохімічних, біомеханічних та гігієнічних аспектів занять фізичною культурою і спортом.
  7. Визначати функціональний стан організму людини та обґрунтовувати вибір засобів профілактики перенапруження систем організму осіб, які займаються фізичною культурою і спортом.
  8. Надавати долікарську медичну допомогу при невідкладних станах та патологічних процесах в організмі людини.
  9. Використовувати нормативні та правові акти, що регламентують професійну діяльність.
  10. Застосовувати набуті теоретичні знання для розв'язання практичних завдань та змістовно інтерпретувати отримані результати.
- Курс «Фізична реабілітація» є обов'язковою дисципліною. На її вивчення відводиться 120 годин / 4 кредити ECTS. Підсумковий контроль передбачає складання студентами екзамену.
- Структуру навчальної дисципліни з переліком тем і розподілом годин наведено в табл.1.

Таблиця 1

**Структура навчальної дисципліни**

Назви тем	Кількість годин							
	Денна форма навчання				Заочна форма навчання			
	Лекції	Практ. заняття	Лаборат. заняття	Самост. робота	Лекції	Практичні заняття	Лаборат. заняття	Самост. робота
<b>Змістовий модуль № 1. Фізична реабілітація при внутрішніх хворобах</b>								
Тема 1. Організаційно-методичні основи фізичної реабілітації	2		2	2	2	2		9
Тема 2. Фізична реабілітація при захворюваннях серцево-судинної системи	2		4	6	1	1		10
Тема 3. Фізична реабілітація при захворюваннях обміну речовин	2		2	6				10
Тема 4. Фізична реабілітація при захворюваннях органів дихання	2		2	6				10
<b>Разом за модуль</b>	<b>8</b>		<b>10</b>	<b>20</b>	<b>3</b>	<b>3</b>		<b>39</b>
<b>Змістовий модуль № 2. Фізична реабілітація при травмах і захворюваннях опорно-рухового апарату</b>								
Тема 1. Фізична реабілітація при дефектах постави та захворюваннях опорно-рухового апарату	2		4	4	1	1		10
Тема 2. Фізична реабілітація при дегенеративних змінах опорно-рухового апарату. Остеохондроз	2		2	10	1	1		10
Тема 3. Фізична реабілітація при захворюваннях та травмах суглобів	2		2	10	1	1		10
Тема 4. Фізична реабілітація при переломах довгих трубчастих кісток	2		2	10				9
<b>Разом за модуль</b>	<b>8</b>		<b>10</b>	<b>34</b>	<b>3</b>	<b>3</b>		<b>39</b>
<b>Підготовка до екзамену (якщо передбачено навч. планом)</b>				<b>30</b>				<b>30</b>
<b>Усього годин</b>	<b>16</b>		<b>20</b>	<b>84</b>	<b>6</b>	<b>6</b>		<b>108</b>

Обґрунтовуючи основні методичні аспекти викладання дисципліни «Фізична реабілітація», наводимо специфічні особливості різних форм аудиторної (лекційні та практичні заняття) та самостійної роботи студентів, а також організаційні засади здійснення усіх видів контролю.

Провідну роль у навчальному процесі вищої школи займає лекція (Отваренко, 2018). Для активізації навчально-пізнавальної діяльності студентів нами використовуються інформаційні лекції, лекції-діалоги та лекції-візуалізації із мультимедійними презентаціями із зазначених вище тем. Слід підкреслити, що у нових реаліях дистанційного навчання надважливого значення набуває візуалізація лекційного матеріалу. Для оптимальної візуалізації теоретичного матеріалу ми використовуємо наступні мультимедійні компоненти: відео, анімацію, фото, схеми, таблиці. Зазначимо, що процес розробки мультимедійної лекції кропіткий, із значними затратами часу, оскільки вимагає від викладача ретельного підбору змісту, ілюстративного матеріалу та його структурування. Проте, згідно наших спостережень, представлення інформації з використанням аудіовізуальних засобів є найбільш ефективною формою навчання.

Важливим компонентом навчально-виховного процесу у ЗВО є практичні роботи. Практичні заняття з курсу «Фізична реабілітація» сприяють організації самостійної роботи, дають можливість інтегрувати теоретичні знання із практичними вміннями і навичками, активізувати пізнавальну діяльність студентів. Для забезпечення ефективного засвоєння навчального матеріалу, його поглиблення, закріплення, конкретизації знань та з метою практичного підтвердження теоретичних положень даної навчальної дисципліни нами розроблено методичні вказівки до виконання практичних робіт.

Методика проведення практичних занять із дисципліни охоплює декілька етапів:

I. Попередня підготовка полягає в актуалізації теоретичних знань студентів, яка проводиться у формі вирішення тестових завдань та фронтального опитування.

II. Інструктаж щодо методики виконання завдань.

III. Виконання практичної роботи.

IV. Узагальнення отриманих результатів, формулювання висновків та оформлення індивідуального звіту.

Що стосується організаційно-методичних засад проведення практичних робіт, то нами застосовуються фронтальні, групові та індивідуальні форми. Поряд з фронтальною формою організації занять (коли студенти виконують однотипні завдання), широко застосовуємо індивідуальну форму організації практичного заняття, де студенти працюють за розробленими нами картками з індивідуальними ситуаційними задачами. У цих завданнях акцентуємо увагу на опануванні майбутніми тренерами методик застосування лікувальної фізичної культури та інших засобів реабілітації в залежності від стану здоров'я тих, хто займається фізичною підготовкою і спортом, наявних захворювань, а також робимо акцент на призначенні інтенсивності занять в кожному окремому випадку. Алгоритм записів практичної роботи є таким: тема і мета заняття, обладнання та інструментарій, хід роботи з детальним описом методики виконання завдань та висновки.

Характерною особливістю навчання у сучасній вищій школі є великий обсяг самостійної роботи студентів, яка є дуже важливою і необхідною складовою частиною їх професійної підготовки. Працюючи самостійно (за консультативної допомоги викладача), студенти закріплюють знання, набувають навичок самоорганізації, самоконтролю, розвивають пізнавальні інтереси та здібності. При вивченні дисципліни «Фізична реабілітація» на цей вид діяльності відведено 2/3 (84 години) усього навчального часу.

Для оптимізації самостійної роботи студентів нами розроблені методичні рекомендації до її виконання. Самостійна робота передбачає: опрацювання додаткових питань із тем, підбір та опрацювання спеціальної літератури, написання рефератів та реферативних повідомлень, робота в мережі Internet. Важливим складником цього виду роботи є створення презентації на тему: «Методика застосування засобів фізичної реабілітації при різних захворюваннях». Для успішного вирішення такого завдання студентам запропоновано наступний алгоритм його виконання:

1. Діагноз і основні клінічні, функціональні дані.
2. Лікувальний період для призначення засобів фізичної реабілітації.
3. Показання та протипоказання для призначення засобів фізичної реабілітації.
4. Клініко-фізіологічне обґрунтування призначення фізичної реабілітації (на підставі фізіологічних механізмів лікувальної дії фізичних вправ):
  - 4.1. Спеціальні завдання;
  - 4.2. Загальні завдання.
5. Засоби фізичної реабілітації:
  - 5.1. Руховий режим;
  - 5.2. Фізичні вправи;
  - 5.3. Засоби загартування (вказати, які саме)
6. Форми призначення фізичних вправ:
  - 6.1. Лікувальна гімнастика;
  - 6.2. Самостійні заняття за індивідуальними завданнями;
  - 6.3. Масаж;
  - 6.4. Дозована ходьба;
  - 6.5. Теренкур;
  - 6.6. Працетерапія;
  - 6.7. Механотерапія та заняття на тренажерах;
  - 6.8. Дозоване плавання, гімнастика у воді, душі.
7. Методи проведення занять фізичними вправами.
8. Дозування фізичного навантаження за інтенсивністю (навантаження, що активізує до 50%

хронотропного резерву – малої інтенсивності, 51 – 75% - середньої інтенсивності, понад 75% - високої інтенсивності).

9. Дозування фізичного навантаження за обсягом і кратністю (на день і на тиждень).

10. Особливості застосування фізичних вправ (навести приклади 10 спеціальних вправ при вибраному захворюванні).

11. Методи і критерії визначення адекватності і ефективності кумулятивної дії засобів фізичної реабілітації.

12. Висновки.

Самостійна робота виконується індивідуально й оформляється у вигляді звіту, який студенти повинні здати викладачу для перевірки не пізніше як за два тижні до останнього заняття.

Оцінювання навчальних досягнень студентів здійснюється нами за всіма видами робіт (аудиторної та самостійної) і передбачає такі форми педагогічного контролю: поточний, модульний та підсумковий.

Поточний контроль знань студентів нами проводиться у формі фронтального й бліц-опитування та вирішення тестових завдань. Проте, в більшості випадків використовуємо тестову методику з альтернативним вибором відповідей. Перевага цієї форми обумовлена об'єктивністю оцінювання знань студентів та економізацією часу, який викладач використовує для перевірки робіт.

Модульний контроль передбачає написання контрольної роботи, яка має 10 варіантів, кожен із яких містить: 6 тестових питань із альтернативними відповідями, 2 відкритих питання, на які студенти повинні дати відповідь і одне завдання практичного характеру. Вирішення останнього, вимагає від майбутніх тренерів знання основних теоретичних положень та практичних методик, що застосовуються в фізичній реабілітації при різних захворюваннях, травмах та патологіях.

Підсумковий (семестровий) контроль – це екзамен, який студенти складають в усній формі за екзаменаційними білетами. Екзаменаційний білет має стандартну форму: три питання, зміст яких охоплює матеріал програми навчальної дисципліни.

Узагальнена оцінка складається з усіх балів, отриманих студентом під час поточного, модульного та підсумкового контролю, а також за виконання самостійної та практичних робіт.

Оцінка успішності студента з дисципліни виставляється за 100-бальною та національною шкалами. Об'єктивне оцінювання навчальних досягнень студентів нами здійснюється за такими видами робіт і критеріями (табл.2).

Таблиця 2

**Оцінювання успішності студентів**

№	Вид діяльності	Кількість балів за одиницю	Кількість одиниць до розрахунку	Всього
1.	Поточне тестування/опитування за темами	4	8	<b>32</b>
2.	Виконання практичної роботи	1	8	<b>8</b>
3.	Самостійна робота	2	7	<b>14</b>
4.	Модульна контрольна робота	3	2	<b>6</b>
5	Екзамен	<b>40</b>		
Всього			<b>100</b>	

Кількість балів за роботу з теоретичним матеріалом, на практичних заняттях та під час виконання самостійної роботи залежить від дотримання таких вимог:

- своєчасність виконання навчальних завдань;
- повний обсяг виконання навчальних завдань;
- якість виконання навчальних завдань;
- самостійність виконання;
- творчий підхід у виконанні завдань;
- ініціатива у навчальній діяльності.

Одним із складників навчально-методичного комплексу викладання дисципліни є пакет комплексних контрольних робіт (ККР), який є контрольним заходом, що здійснюється з метою виявлення рівня залишкових знань студентів та контролю за якістю навчального процесу. Пакет ККР містить 30 варіантів завдань, які охоплюють зміст усього курсу навчальної дисципліни. Кожен варіант контрольної роботи має чотири рівні: три з них спрямовані на перевірку теоретичних знань і один містить творче завдання для виявлення студентами практичних умінь і навичок.

**Висновки та перспективи подальших досліджень.** Таким чином, навчальна дисципліна «Фізична реабілітація» спрямована на поглиблення у майбутніх тренерів системи знань про ефективне і своєчасне застосування засобів відновлення стану здоров'я та функціональних можливостей організму, порушених в результаті захворювання; попередження передпатологічних та патологічних станів, що виникають при нерациональному застосуванні фізичних вправ; навчає застосовувати індивідуальні рекреаційно-оздоровчі режими рухової активності. Система підготовки висококваліфікованого фахівця передбачає аудиторну (лекції й практичні заняття) та самостійну роботу. З метою активізації науково-дослідної діяльності студентів на останній вид відводиться 2/3 усього навчального часу.

Перспектива подальших досліджень полягає у вдосконаленні навчально-методичного комплексу дисципліни із впровадженням інноваційних педагогічних підходів до методичного забезпечення навчального процесу в умовах дистанційного навчання.

#### **Список використаних джерел**

- Вовканич, А. С. (2013). *Вступ до фізичної реабілітації*: навч. посіб. Львів: ЛДУФК.
- Лисенюк, В. П., Ткаліна, А. В. *Реабілітаційна медицина: основні поняття та дефініції*. Взято з <http://www.mif-ua.com/archive/article/34537>
- Мироненко, С. Г. (2017). *Фізична реабілітація*: [навч. програма]. Полтава: ПНПУ ім. В. Г. Короленка.
- Отравенко, О. В. (2018). Моніторинг якості професійної підготовки майбутніх учителів фізичної культури в інноваційному освітньо-інформаційному просторі закладів вищої освіти. *Вісник Кам'янець-Подільського нац. ун-ту. Фізичне виховання, спорт і здоров'я людини*, 11, 282-291.

#### **References**

- Lyseniuk, V. P., & Tkalina, A. V. *Reabilitatsiina medytsyna: osnovni poniattia ta defynitsii [Rehabilitation medicine: basic concepts and definitions]*. Retrieved from <http://www.mif-ua.com/archive/article/34537> [in Ukrainian].
- Myronenko, S. H. (2017). *Fizychna reabilitatsiia [Physical rehabilitation]: [navch. prohrama]*. Poltava: PNPU im. V. H. Korolenka [in Ukrainian].
- Otravenko, O. V. (2018). Monitorynh yakosti profesiinoy pidhotovky maibutnikh uchyteliv fizychnoy kultury v innovatsiinomu osvithno-informatsiinomu prostori zakladiv vyshchoy osvity [Monitoring the quality of professional training of future physical education teachers in the innovative educational and information space of higher education institutions]. *Visnyk Kamianets-Podilskoho nats. un-tu. Fizychne vykhovannia, sport i zdorovia liudyny [Bulletin of Kamianets-Podilskyi National University un-tu. Physical education, sports and human health]*, 11, 282-291 [in Ukrainian].
- Vovkanych, A. S. (2013). *Vstup do fizychnoy reabilitatsii [Introduction to physical rehabilitation ]*: navch. posib. Lviv: LDUFK [in Ukrainian].

#### **MYRONENKO S., SHAPARENKO I.**

Poltava V. G. Korolenko National Pedagogical University, Poltava, Ukraine

#### **THEORETICAL AND METHODOLOGICAL BASIS OF TEACHING THE DISCIPLINE "PHYSICAL REHABILITATION" IN THE PREPARATION OF BACHELORS IN THE SPECIALTY "PHYSICAL CULTURE AND SPORTS"**

The article reveals the theoretical and methodological foundations of teaching the compulsory discipline "Physical Rehabilitation" in the process of training trainers of educational qualification level "Bachelor" at the Faculty of Physical Education of Poltava National Pedagogical University named after V.G. Korolenko . The purpose, tasks of studying the discipline, the list of professional competencies and learning outcomes that students must have during the course are defined. A detailed description of the components of the educational and methodological complex of the discipline is given and presented. The components of educational-methodical complex of the subject was determined: training and content syllabus, supporting lecture notes with questions for self-instructional training, materials for practical classes and independent work, tests for current and module control of students knowledge, final tests. The system of training highly qualified specialists provides classroom (lectures and practical classes) and independent work. In order to promote research activities a master student has 2/3 from all kind of training time.

According to the educational subject syllabus the teacher suggested the following ways of evaluation of educational achievements of bachelor students as current, modular, final control. Current knowledge assessment and control module are performed in the forms of different tests. The final assessment consists of all points earned during the current testing and modul controls, as well as the performance of individual work. Overall evaluation of bachelor students success is rating and is set by 100-scale system and totraditional scale accepted in Ukraine. A range of points that students may get for the topics of content modules were given.

**Key words:** *educational and methodical complex, trainer, physical rehabilitation, medical physical culture, physical exercises.*

Стаття надійшла до редакції 19.10.2020 р.

УДК 378.016:613]:005.336.2  
<https://doi.org/10.33989/2075-146x.2020.26.227634>

**ОЛЕКСАНДР МІХЕСНКО**

ORCID: 0000-0001-5209-0755

**ДІАНА БЕРМУДЕС**

ORCID: 0000-0001-5209-0755

Сумський державний педагогічний університет імені А.С.Макаренка

**АНДРІЙ ТКАЧЕНКО**

ORCID: 0000-0003-4408-2653

**МАРИНА ДЯЧЕНКО-БОГУН**

ORCID: 0000-0002-1209-2120

Полтавський національний педагогічний університет імені В.Г.Короленка

## **АКТИВІЗАЦІЯ НАВЧАЛЬНО-ПІЗНАВАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ СТУДЕНТІВ В УМОВАХ ДИСТАНЦІЙНОГО НАВЧАННЯ**

У статті розкрито сутність поняття активізації навчально-пізнавальної діяльності, здійснено аналіз лекційної форми навчання та тестової оцінки знань як найбільш поширених способів передачі, отримання інформації та контролю засвоєння знань у контексті активізації навчально-пізнавальної діяльності студентів під час проведення занять як у традиційному (аудиторному), так і дистанційному форматах.

**Ключові слова:** навчально-пізнавальна діяльність, дистанційне навчання, пізнавальний інтерес, лекція, тестовий контроль знань

**Постановка проблеми.** Урізноманітнення навчального процесу з метою активізації навчально-пізнавальної діяльності студентської молоді, розширення сфери їх пізнавальних інтересів в умовах дистанційного навчання постає як одна з актуальних педагогічних проблем сьогодення. Бурхливий розвиток інформаційно-комунікаційних технологій відкриває можливості для використання широкого спектру джерел інформації. Водночас на практиці часто виникає парадоксальна ситуація, коли доступність інформації зумовлює пасивне ставлення до процесу оволодіння знаннями, не сприяє активності студентської молоді, пов'язаної з пізнанням, пошуком, творчістю (Роман, 2011).

Утім психологічні дослідження свідчать, що існують можливості інтенсифікувати розвиток творчого мислення студентів шляхом систематичного навчання їх методам науково-технічної творчості і педагогічно грамотного використання викладачами індивідуалізованих стратегій творчої освітньої співдіяльності (Алімова, 2005). У зв'язку з цим актуальним завданням сучасної освіти є створення умов, які стимулювали б навчально-пізнавальну діяльність, активність студента як суб'єкта власної освіти. Успішність його вирішення потребує змін в організації навчального процесу, які задовольняли б запитам тих, хто навчається з урахуванням їхніх потреб, спонук, здібностей і можливостей.

**Аналіз останніх досліджень і публікацій.** Теоретико-методологічні аспекти активізації навчально-пізнавальної діяльності цікавлять наукову педагогічну спільноту з часів сивої давнини. Актуальними у контексті означеної проблеми залишаються твори Л.С.Виготського, Я.А.Коменського, А.С.Макаренка, Й.Г.Песталоцці, С.Л.Рубінштейна, Ж.-Ж.Руссо, В.О.Сухомлинського, К.Д.Ушинського та ін. Сучасні вчені також не залишаються осторонь вирішення зазначеної проблеми. Психолого-педагогічні та дидактичні аспекти активізації навчально-пізнавальної діяльності, як загалом, так і під час викладання окремих дисциплін, відображені в дослідженнях С.В.Алімової, Н.А.Башавець, Д.В.Бермудес, Н.О.Белікової, Ю.Д.Бойчука, В.П.Горащука, М.В.Гриньової, П.Б.Джуринського, М.М.Дяченко-Богун, В.А.Литвиненко, Ю.О.Лянного, В.М.Оржеховської, Л.В.Романа та ін.).

Водночас реалії сьогодення диктують умови організації навчального процесу, пов'язані, з одного боку, епідеміологічною ситуацією у світі та вимогами карантину, а з іншого, достатньо високим розвитком інформаційно-комунікаційних технологій, які відкривають можливості для оволодіння знаннями у віддаленому режимі. Професійне викладання дисциплін у дистанційному форматі висуває нові вимоги до педагога, адже формується інша ситуація взаємодії викладача і студентів. Аналіз сучасного стану розробленості зазначеної проблеми свідчить про відносно незначний обсяг теоретичних і практичних напрацювань щодо організації та стимулювання навчально-пізнавальної діяльності у дистанційному форматі.

**Мета дослідження** – обґрунтувати і проаналізувати форми і методи активізації навчально-пізнавальної діяльності студентів у сучасних умовах дистанційного навчання.

**Вклад основного матеріалу.** Проблема активізації пізнавальної діяльності учнів була, є і залишатиметься в усі часи актуальною для освітян, оскільки від неї залежить ефективність та успішність процесу навчання. У педагогічних дослідженнях найчастіше активізацію пізнавальної діяльності розглядають як певну організацію подання і сприйняття навчального матеріалу учнями, спрямовану на стимулювання процесу усвідомлення учнями їхніх загальних інтересів і потреб, визначення необхідних засобів та реалізацію активних дій для досягнення усвідомлених цілей. Наголошується також, що таке стимулювання є діяльністю, за якої оволодіння знаннями відбувається шляхом



розкриття взаємозв'язків між явищами, порівняння нової інформації з відомою, конкретизації, узагальнення, оцінки навчального матеріалу з різних точок зору (Роман, 2011).

Взаємозв'язок соціально-економічних умов з освітнім процесом відбувається таким чином, що опанування знань, умінь і навичок стає не лише метою навчання, але й інструментом розвитку особистісних якостей та пізнавальних здібностей учнів. Складно засвоїти навчальний матеріал, якщо не розуміти і не відчувати потреби в його вивченні, матеріал, який не викликає жодних емоцій, а отже, і бажання розумово напружуватися. Йдеться про відомий у психології принцип значущості, який має особливе практичне значення для педагогіки. Сутність цього принципу полягає в тому, що метою і мотивом діяльності людини стає те, що вона вважає для себе важливим і цікавим. Не набувши особистісної цінності, нове знання не буде засвоєне або буде засвоєне формально. Успішність та ефективність процесу навчання визначається і стимулюється інтересом і пошуком (Рубінштейн, 2011, с. 499-502).

Традиційною формою і засобом формування навчально-пізнавальної діяльності у закладах вищої освіти залишається лекція як найбільш поширений спосіб передачі та отримання інформації. Лекційна форма навчання може бути повноцінно реалізована як в аудиторному, так і дистанційному форматі. Серед переваг лекції можна виокремити: можливість послідовно і системно викладати матеріал, акцентувати увагу на важливих та/або складних аспектах тематики; ретельно і професійно підготовлена лекція дає змогу студентам отримати значно більше інформації, ніж за такий самий час самостійної роботи; лекційний курс дає можливість поінформувати про новітні досягнення, висвітлити проблемні питання та відомі шляхи їх розв'язання сучасною наукою і практикою, деталізувати і конкретизувати складні для самостійного опрацювання питання навчального матеріалу тощо.

Як методологічна і організаційна основа для інших форм навчальних занять, зокрема й самостійних, лекція надає навчальному курсу концептуальності й долучає студента до науки в загальному контексті. Організаційна роль лекції полягає в тому, що решта форм навчальних занять, так чи інакше, базуються на лекційному матеріалі і, логічно, заплановані після неї, спираються на неї змістовно і тематично. Водночас, як і будь-яка інша форма навчання, лекція має свої недоліки. Зокрема, лекційний курс далеко не завжди формує мотивацію до самостійного навчання, привчає до пасивного, некритичного сприймання інформації. Деякі студенти механічно записують викладену інформацію без будь-якого усвідомлення її аналізу. Окрім того, лекція вимагає від студента зосередженості, зацікавленості, посиленої уваги протягом тривалого часу. Така форма занять часто супроводжується прогресуючою втомою слухачів, що значно знижує ефективність засвоєння інформації. Вказані недоліки стосуються як традиційної (аудиторної), так і дистанційної лекції, а в останньому випадку навіть ще більше ускладнюються через відсутність живого контакту «очі в очі».

Зазначене спонукає до пошуку шляхів поліпшення якості подання навчального матеріалу з використанням наочності, творчості, прикладів з життя тощо. Утім вчитель завжди був і залишається особистістю, яка не лише передає інформацію, а й впливає змістом і силою свого слова. Для активізації навчально-пізнавальної діяльності студентської аудиторії в умовах дистанційного навчання не можна забувати про загальнодидактичні принципи, реалізація яких здатна суттєво підвищити ефективність опанування знань. Йдеться, насамперед, про “золоте правило” дидактики – принципу наочності. Успішності лекційної форми занять сприяє використання кінофільмів, відеоматеріалів тощо, які можна повною мірою використати у дистанційному навчанні. Насиченість наочною, такою як схеми, графіки, ілюстрації, фотографії, відеоролики, різні типи слайдів (текстові, анімаційні, ілюстративні, схематичні, графічні тощо) можна вважати перевагою презентаційних, тобто мультимедійних лекцій.

Відомо, що проблемні лекції, лекції-дискусії, презентаційні лекції із застосуванням мультимедійних засобів та інші засоби підвищення інформативності дають змогу активізувати пізнавальну діяльність аудиторії, викликати інтерес до процесів і явищ, які вивчаються. Окрім того, логічне, жваве викладання, наведення цікавих яскравих прикладів із позитивним психоемоційним забарвленням стимулюють пізнавальний інтерес і, таким чином, підвищують рівень засвоєння знань. Проблемні лекції покликані встановити зворотний зв'язок зі студентами, активізувати процес мислення й розвитку навчально-пізнавального інтересу до процесів і явищ, які вивчаються. На початку проблемної лекції викладач створює проблемну ситуацію у вигляді проблемних питань чи парадоксу, які потребують пошуку шляхів їх вирішення. Вирішуючи закладені в проблемних запитаннях суперечності, студенти здатні самостійно дійти висновків, отримати теоретичний досвід в якості нових знань. Виклад проблемної лекції в дистанційному режимі дає можливість використання різних прийомів, таких як ознайомлення з історією проблеми, методами її розв'язання, проведення уявного експерименту, ознайомлення з існуванням різних точок зору або незавершеністю розв'язання окремих проблем, демонстрація кількох варіантів можливого вирішення проблемних завдань тощо.

Одним із варіантів активізації уваги слухачів є залучення їх до діалогу, як зовнішнього, так і внутрішнього. У традиційному розумінні лекція передбачає послідовне викладання змісту курсу дисципліни, який, як правило, містять підручники. Викладач-лектор може дати лише авторську інтерпретацію. Однак сучасне життя настільки динамічне, а нові конкретні знання і технології накопичуються настільки швидко, що встигають застаріти навіть за час навчання студента. Зміст навіть найновішого підручника чи посібника, як правило, не містить оперативних, найновіших знань, оскільки процес його написання, редагування та видавництва потребує досить тривалого часу. Водночас більшість слухачів бажає не тільки засвоїти зміст навчального матеріалу, зрозуміти закономірності та механізми процесів і явищ, але й почути особисту думку викладача, який, по суті, є експертом з проблемних, дискусійних питань. Слід узяти до уваги й те, що дорослі слухачі (студенти), які вже набули певного життєвого досвіду і здатні критично мислити, більше зацікавлені у вирішенні конкретних практичних завдань, аніж в отриманні теоретичної інформації без прив'язки до практики. Якщо вони вважають, що мета і зміст дисципліни відповідають їхнім потребам, беруть відповідальність за навчання на себе. Таким чином реалізується принцип: навчати вчитися, вмінням знаходити самостійно і застосовувати на практиці наукові знання, вчити мисленню, рефлексії, творчості, вчити фундаментальним узагальненим знанням, які дають змогу протягом усього життя оволодівати мінливою конкретикою (Міхєнко, Литвиненко, Лянной, 2019).

У процесі лекції-дискусії викладач не тільки вибудовує лекцію згідно з відповідями студентів на поставлені власні запитання, а й організовує неупереджений обмін думками, координує його шляхом доречного викладення базових

блоків інформації. Аналіз і вирішення дискусійних моментів сприяють створенню активної, творчої та емоційно позитивної атмосфери, формуванню умов для самоорганізації колективної діяльності учнів. Лекції-дискусії розвивають у студентів уміння формувати свою думку, не соромитися висловлювати її, навіть якщо вона є “абсурдною”, шукати і знаходити вагомі аргументи на її захист, обґрунтовувати свою позицію, знаходити відповідь на складні запитання.

Важливою умовою успішного і ефективного опанування знань під час лекційного курсу є наявність взаємозв'язку нового матеріалу із засвоєним раніше. Більшу цікавість викликає інформація, що базується на знаннях, якими студенти вже оволоділи. У зв'язку з цим доцільно внести корективи у черговість викладання окремих дисциплін з метою поетапного опанування матеріалу.

Ефективність та успішність навчально-пізнавальної діяльності має тісний взаємозв'язок із функціональним станом суб'єктів освітньої діяльності, на який, у свою чергу, впливають не тільки темп і ритм навчального заняття, тривалість і складність різних видів навчальної діяльності, а й загальний емоційний стан, та мотивація учасників освітнього процесу. Наявність пізнавального інтересу, у свою чергу, розширює можливості для запам'ятовування, стимулює розумову активність, тобто є засобом оптимізації функціонального стану тих, хто навчається (Міхеєнко, Коваленко, 2018).

Якість освіти залежить не тільки від програми, рівня викладання та наявності сучасного обладнання, але, насамперед, від самого студента, його здібностей, зусиль, ціннісних орієнтацій та мотивації до навчання. Адекватність мотиваційних настанов у навчальній діяльності є одним із факторів становлення фахівця, важливою умовою формування творчо-активної і соціально зрілої особистості. Окрім того, дані дослідників дають підстави стверджувати, що високий рівень мотивації може відігравати роль компенсаторного фактору у випадку низьких спеціальних здібностей (Биков, Корокошко, 2007).

Дієвим засобом активізації навчально-пізнавальної діяльності студентів в умовах дистанційного навчання є тестовий контроль знань, адже відомо, що чим частіше перевіряється і оцінюється робота студента (у тому числі і ним самим, навчальними пристроями тощо), тим цікавіше йому працювати. Тести можуть бути застосовані з метою визначення рівня знань як на початку лекції, так і в кінці для визначення рівня засвоєння навчального матеріалу лекції, або як окрема підсумкова контрольна робота.

Серед переваг оцінки знань за допомогою тестів, на нашу думку, є: 1) можливість перевірки рівня засвоєння значного обсягу інформації за відносно короткий час (блок тестових завдань може містити 20-30 і більше тестових питань, у той час як в екзаменаційному білеті, як правило, всього 3-5); 2) об'єктивність та неупередженість оцінювання (суб'єктивне ставлення викладача не впливає на оцінку знань студента, лише кількість правильних відповідей і помилок визначає оцінку відповідно до рівня знань); 3) можливість використання комп'ютерних програм для перевірки знань; 4) зменшення чи відсутність небажаного, надмірного психоемоційного напруження під час виконання тестових завдань, яке виникає у деяких студентів під час безпосереднього спілкування з викладачем чи екзаменаційною комісією; 5) економія часу викладача на перевірку тестових завдань, якщо вони закладені у програму дистанційного навчання, яка передбачає автоматичне опрацювання виконаних тестів. Головними недоліками тестової оцінки знань є відсутність живого спілкування викладача зі студентами, обмеження можливостей для розвитку в учнів уміння формулювати і висловлювати свої думки.

**Висновки та перспективи дослідження.** Основою пізнавальної діяльності є складне переплетіння інтелектуальної, вольової та емоційної сфери особистості. Засоби активізації пізнавальної діяльності стимулюють волю і увагу, розширюють можливості для запам'ятовування, підвищують розумову працездатність, оптимізують функціональний стан студентів. Провідним спонукальним чинником активної розумової діяльності студента, як головної умови ефективності та якості навчання, має бути внутрішня мотивація, пов'язана з особистісним розвитком, професійним зростанням, самоактуалізацією, свідомим бажанням вирішити проблему, досягти чогось у житті, а не зовнішні примусові заходи впливу. Активізації навчально-пізнавальної діяльності студентів в умовах дистанційного навчання сприяють такі чинники: усвідомлення потреби, важливості, доцільності вивчення предмету як в цілому, так і за розділами (темами); вирішення завдань проблемного характеру, самостійний пошук і “відкриття” нових знань; взаємозв'язок нового матеріалу із засвоєними раніше знаннями: чим більше нова інформація пов'язана із засвоєними раніше знаннями, тим більшу цікавість вона викликає; навчальний матеріал має бути достатньо важким, але посильним (надто легкий або надто складний матеріал знижує пізнавальний інтерес); чим частіше перевіряється і оцінюється робота студента (у тому числі і ним самим, навчальними пристроями тощо), тим цікавіше йому працювати.

Перспективи подальших досліджень пов'язані із розробкою та застосуванням нових індивідуалізованих педагогічних технологій дистанційного навчання, здатних активізувати пізнавальний інтерес, сприяти формуванню у студентів відповідної мотивації, спонукати до навчальної діяльності, більш ефективного і успішного опанування знань.

#### **Список використаних джерел**

- Алімова, С. В. (2005). Психолого-аналітичні аспекти використання методів активізації творчого мислення студентів. *Психологія і суспільство*, 1, 63-68.
- Биков, С. В., Корокошко, І. О. (2007). Проблема мотивації образовательной деятельности студента. *Вестник Самарской гуманитарной академии. Серия: Психология*, 2, 60-65.
- Міхеєнко, О. І., Коваленко, А. М. (2018). Пізнавальний інтерес як засіб оптимізації функціонального стану учнів. В кн. *Академічна культура дослідника в освітньому просторі: міжнар. наук.-практ. конф.* (Суми, 17-18 травня 2018 р.) (С. 81-85). Суми: СумДПУ ім. А.С.Макаренка.

- Міхєєнко, О. І., Литвиненко, В. А., Лянной, М. О. та ін. (2019). Активізація пізнавальної діяльності студентів під час навчання основ здоров'я. В кн. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*: зб. наук. праць (Вип. 2, С. 63-71). Суми: СумДПУ ім. А.С. Макаренка.
- Роман, Л. В. (2011). *Активізація навчально-пізнавальної діяльності учнів як засіб підвищення ефективності навчально-виховного процесу*: навч. посіб. Донецьк.
- Рубинштейн, С. Л. (2011). *Основы общей психологии*. Санкт Петербург: Питер.

#### References

- Alimova, S. V. (2005). Psykholoho-analitychni aspekty vykorystannia metodiv aktyvizatsii tvorchoho myslennia studentiv [Psychological and analytical aspects of the use of methods to activate the creative thinking of students]. *Psykholohiia i suspilstvo [Psychology and society]*, 1, 63-68 [in Ukrainian].
- Bykov, S. V., & Korokoshko, I. O. (2007). Problema motivacii obrazovatel'noj dejatel'nosti studenta [The problem of motivating a student's educational activity]. *Vestnik Samarskoi gumanitarnoi akademii. Seria: Psihologia [Bulletin of the Samara Humanitarian Academy. Series: Psychology]*, 2, 60-65 [in Ukrainian].
- Mikheienko, O. I., & Kovalenko, A. M. (2018). Piznavalnyi interes yak zasib optymizatsii funktsionalnoho stanu uchniv [Cognitive interest as a means of optimizing the functional state of students]. *Akademichna kultura doslidnyka v osvithomu prostori [Academic culture of the researcher in the educational space]: mizhnarodna nauk.-prakt. konf. (Sumy, 17-18 travnia 2018 r.)* (pp. 81-85). Sumy: SumDPU im. A.S. Makarenka [in Ukrainian].
- Mikheienko, O. I., Lytvynenko, V. A., & Liannoi, M. O. ta in. (2019). Aktyvizatsiia piznavalnoi diialnosti studentiv pid chas navchannia osnov zdorovia [Enhancing students' cognitive activity while learning the basics of health]. In *Pedahohichni nauky: teoriia, istoriia, innovatsiini tekhnologii [Pedagogical sciences: theory, history, innovative technologies]*: zb. nauk. prats (Is. 2, pp. 63-71). Sumy: SumDPU im. A.S. Makarenka [in Ukrainian].
- Roman, L. V. (2011). *Aktyvizatsiia navchalno-piznavalnoi diialnosti uchniv yak zasib pidvyshchennia efektyvnosti navchalno-vykhovnoho protsesu [Activation of educational and cognitive activity of students as a means of increasing the efficiency of the educational process]*: navch. posib. Donetsk [in Ukrainian].
- Rubinshtein, S. L. (2011). *Osnovy obshchii psihologii [Fundamentals of General Psychology]*. Sankt Peterburg: Piter [in Russian].

#### **MIKHEIENKO O., BERMUDES D.**

Sumy State Pedagogical University named after A.S. Makarenko, Sumy, Ukraine

#### **TKACHENKO A., DYACHENKO-BOHUN M.**

Poltava V.G. Korolenko National Pedagogical University, Poltava, Ukraine

#### **ACTIVATION OF EDUCATIONAL AND COGNITIVE ACTIVITY OF STUDENTS IN THE CONDITIONS OF DISTANCE LEARNING**

The article reveals the essence of the concept of intensification of educational and cognitive activities, analyzes the lecture form of learning and test assessment of knowledge as the most common ways to transfer, obtain information and control the acquisition of knowledge in the context of activating educational and cognitive activities of students during traditional (classroom) and remote format. It was found that the basis of cognitive activity is a complex intertwining of intellectual, volitional and emotional spheres of personality. Means of activating cognitive activity stimulate will and attention, expand opportunities for memorization, increase mental performance, optimize the functional state of students. The leading motivating factor for active mental activity of the student, as the main condition for the effectiveness and quality of learning, should be internal motivation related to personal development, professional growth, self-actualization, conscious desire to solve a problem, achieve something in life, not external coercive measures.

Activation of educational and cognitive activities of students in the conditions of distance learning is facilitated by the following factors: awareness of the need, importance, expediency of studying the subject as a whole and by sections (topics); problem-solving, independent search and «discovery» of new knowledge; the relationship of new material with previously acquired knowledge: the more new information is related to previously acquired knowledge, the more interesting it is; educational material should be difficult enough, but feasible (too light or too complex material reduces cognitive interest); the more often the student's work is checked and evaluated (including by himself, educational devices, etc.), the more interesting it is for him to work.

**Key words:** *educational and cognitive activity, distance learning, cognitive interest, lecture, test control of knowledge*

Стаття надійшла до редакції 18.09.2020 р.

УДК 372.8  
https://doi.org/10.33989/2075-146x.2020.26.227635

**ТЕТЯНА НАСАДЮК**

ORCID: 0000-0001-5222-0492

Національний педагогічний університет імені М.П. Драгоманова, м. Київ

## **ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРИКЛАДНОЇ СПРЯМОВАНОСТІ НАВЧАННЯ МАТЕМАТИКИ СУЧАСНИХ УЧНІВ 5- 6-Х КЛАСІВ**

Стаття присвячена проблемі пошуку шляхів та засобів ефективної організації процесу навчання математики сучасних учнів 5-6 класів. На основі досліджених психолого-педагогічних особливостей представників цифрового покоління Z, до яких належать сучасні школярі, розглянуті способи реалізації прикладної спрямованості навчання математики учнів 5-6 класів.

**Ключові слова:** покоління Z, математика, 5-6 класи, прикладна спрямованість, кліпове мислення.

**Постановка проблеми.** Проблемі пошуку шляхів та засобів ефективної організації процесу навчання математики завжди приділяється достатньо уваги. Чимало наукових праць присвячено виявленню впливу психолого-педагогічних факторів на процес навчання сучасних школярів, проте переважна їх кількість орієнтовані на учня, який є представником минулого покоління.

Згідно з «Теорією поколінь» Н. Хоува та В. Штрауса (Straus, Howe), рівень економічного розвитку та динамічні зміни в суспільстві певного історичного періоду значною мірою впливають на стиль життя його представників, надаючи їм певних специфічних ознак, які суттєво відрізняють їх від людей інших поколінь. Народжені в один історичний період, люди отримують схожий досвід у дитинстві, тому мають подібні погляди й цінності, характерну модель поведінки, напрями розвитку та способи спілкування, які значним чином формуються до 11-12 років. Саме тому, покоління сучасних учнів різко відрізняються від усіх попередніх.

Покоління Z - це перше повністю цифрове, «технологічне» покоління. Середовище, в якому вони розвиваються безумовно надає їм певних ознак, зовсім непритаманних та іноді суперечливих поглядам та переконанням їх батьків і вчителів, стаючи підґрунтям для чергового «конфлікту поколінь».

Для організації адекватної та продуктивної співпраці в ході навчально-виховного процесу сучасна школа має відповідати змінам, які відбулися в психології та поведінці дітей та, враховуючи їх психологічні особливості, обирати ефективні технології навчання.

**Аналіз джерел.** Психологічні особливості дітей покоління Z з метою пошуку засобів ефективної взаємодії з ними досліджувались в роботах зарубіжних і вітчизняних науковців, викладачів-практиків та психологів, серед яких: Д. Коатс, А.В.Сапа, Л.А. Коростіль, Г.М. Гич, Д.В.Васильєва.

Як зазначає Г.М. Гич (Гич, 2016), на сьогодні в суспільстві сформоване нове «медійне» покоління, яке очевидно по-своєму сприймає інформацію, по-своєму на неї реагує і відповідно має потребу в особливих контекстах та засобах навчання.

Аналіз психологічної наукової літератури (Гич, 2016; Коростіль, 2018) дозволяє нам виділити психологічні особливості сучасних представників покоління Z, які навчаються в 5-6 класах:

- сучасні учні мають потребу в гідному становищі в колективі, тому їм важливо бути корисними соціуму. Вони чуйні та мають активну життєву позицію;
- їхня висока розумова активність здатна розвиватися тільки в діяльності, що викликає позитивні емоції, при цьому спостерігається відсутність адаптації до невдач (успіх/неуспіх суттєво впливає на мотивацію навчання);
- мають необмежені можливості в пошуку інформації, більш самостійні та добре знають чого хочуть, тому дорослі не виступають для них беззаперечним авторитетом;
- швидко сприймають інформацію, але складніше її запам'ятовують, швидко перемикають свою увагу, їм складно зосереджуватися на уроці протягом 45 хвилин;
- мають переважно візуальний спосіб сприйняття, надають перевагу діяльнісному підходу в навчанні.

Таким чином, підрастаюче покоління сьогодні кардинально відрізняється від попередніх поколінь, а тому сучасним учням не можна пропонувати навчання «аналогічне» попередньому. Нове покоління потребує нової системи навчання, яка б сприяла розвитку у них творчих здібностей, закладених природою. На часі пошук та використання таких форм, методів, прийомів і засобів, такої педагогічної взаємодії суб'єктів освітнього процесу, які вирішують не тільки конкретні дидактичні завдання, сформульовані в нормативних документах, а й у повній мірі задовольняють потреби та бажання учнів з покоління Z (Васильєва, 2018).

**Виклад основного матеріалу.** Математика без сумнівів посідає в списку освітніх потреб сучасного покоління одне з перших місць. Розвиток логічного мислення, просторової уяви, алгоритмічної і інформаційної культури, уваги, пам'яті тощо в процесі навчання математики дозволяють сформувати успішну особистість школяра.

Провідними факторами, що впливають на оволодіння п'ятикласниками математики О.П.Кисіль (Кисіль, 2008) називає їх загальну здатність до навчання, розвиток у дітей уваги, пам'яті, спостережливості, тоді як для шестикласників, факторами найбільшого впливу на засвоєння математики науковець називає розвиток аналітичного мислення, пам'яті та уваги.

Отже, на ефективність навчання математики учнів 5-6 класів впливає рівень розвитку їх мислення, та таких психічних процесів, як сприйняття, пам'ять, увага, мислення, уява.

Початковим етапом у процесі засвоєння учнями знань є відчуття і сприйняття.

У молодших підлітків – учнів 5-6 класів спостерігаються кількісні та якісні зміни процесу сприйняття, формується здатність спостерігати явища та виділяти їх істотні ознаки і властивості, залежно від мети. Проте, як зазначено в (Гич, 2016), сучасні діти і підлітки сприймають світ не цілісно, а як низку іноді не пов'язаних між собою частин, фактів, подій. Їм складно аналізувати якусь ситуацію, адже її зображення не затримується в думках надовго, вивільняючи місце для нового, що дозволяє говорити про «мозаїчне, фрагментарне, надто різноманітне відображення дійсності в головах сучасних дітей та підлітків». Це пов'язано зі значним прискоренням темпів життя сучасних учнів, зростанням обсягу та різноманітності доступної інформації, потребою в швидкому її опрацюванні та, як результат, необхідністю постійно перебувати в умовах мультизадачності. Сучасні учні щодня проявляють здатність залучити всі органи чуття одночасно, сприймаючи інформацію візуально, на слух і тактильно (можуть виконувати домашнє завдання під час перегляду відео, при цьому слідкувати та відповідати на повідомлення в соціальній мережі, обираючи для цього вдалий «смайлик» чи зображення тощо). Тому під час монотонного уроку сучасним учням часто стає нудно, увага шукає нові об'єкти в навколишньому середовищі, телефоні, оточуючих. Тримати увагу учнів за таких умов можна:

- ✓ використовуючи для вивчення математики різні канали здобуття інформації (розповідь/пояснення вчителя, відео, презентація, демонстрація моделей тощо);
- ✓ змінюючи періодично види роботи під час уроку (сприймання на слух, писання, обговорення, усний рахунок, перегляд зображень, робота в парах, виготовлення засобів навчання, ігри тощо);
- ✓ спонукання учнів до пізнавальної активності через яскраве емоційне забарвлення уроку.

З одного боку, притаманний сучасним учням 5-6 класів «фрагментарний» тип сприйняття негативно впливає на глибину засвоєння ними начального матеріалу, проте з іншого – він формує в учнів багатогранність, сприяє швидкому темпу засвоєння певного обсягу знань, дозволяє бачити різноманітність підходів до вирішення проблем. Враховуючи дану особливість, учнів 5-6 класів з метою розвитку в них цілеспрямованості, повноти і точності сприйняття, корисно залучати до виготовлення тематичних леп буків, карт знань, плакатів, стислих конспектів тощо.

Т.В.Дубова (Дубова, 2002) відмічає, що в віці 11-12 років відбувається перехід учнів від спостережувального відношення до світу до практичного його освоєння, збуджувальною силою для якого виступає пізнавальний інтерес до способу отримання знань. Тому навчальний процес, на думку науковця, варто організувати у формі *практично-дослідницьких робіт*, в результаті виконання яких учні під керівництвом вчителя роблять висновки щодо нових фактів та правил, тобто самостійно «здобувають» нові знання.

Прикладом таких практично-дослідницьких робіт можуть бути завдання, що передбачають самостійний пошук необхідних даних:

*Приклад 1.* Складіть рейтинг побутових прикладів відповідно до рівня споживання ними електричної енергії.

*Приклад 2.* Провівши попереднє опитування, побудуйте діаграму улюблених навчальних предметів в учнів вашого класу.

На відміну від молодшого школяра мислення учнів 5-6 класів більш активне, самостійне, творче, що дозволяє використовувати його як засіб пошукової діяльності, спрямованої на пізнання нового. Починає формуватися здатність виробляти гіпотетично-дедуктивні міркування – тобто робити умовиводи на основі висунутих гіпотез. Розвиваються вміння, необхідні для розумових експериментів, для теоретичного розв'язання задач на основі певних припущень тощо (Дуткевич, 2012, с. 383).

Важливою ознакою розвитку мислення сучасних учнів 5-6 класів також можна вважати схильність до експериментування, в небажанні все приймати на віру, прагненні все самостійно перевірити та з'ясувати. Використання завдань прикладного характеру на уроках математики сприятиме розвитку таких важливих операцій як аналіз, синтез, порівняння, узагальнення:

*Приклад 3.* Друзі обирають заклад для свята, розглядаючи три різні варіанти. Допоможіть друзям обрати найбільш вигідний варіант, обчисливши загальну суму, необхідну для гри в боулінг, спільного перегляду фільму, перекусу піцою з напоями та смакування морозивом. При цьому врахуйте, що друзі мають знижку в кожному з розважальних центрів:



Вид розваг	ТРЦ «OLIS»	ТРЦ «Klio»	ТРЦ «Fix»
Боулінг	1200 грн.	950 грн.	1250 грн.
Перегляд фільму	300 грн.	320 грн.	400 грн.
Піца з напоями	840 грн.	910 грн.	1060 грн.
Морозиво	160 грн.	220 грн.	280 грн.
Знижка	5%	10%	15%

*Приклад 4.* Використовуючи невеличку ємність для спирту, спирт, харчовий барвник, соломинку для напоїв та ізоляційний матеріал необхідно виготовити спиртовий термометр, нанести на нього шкалу та визначити різницю температур на підвіконні та всередині класу; температуру тепла від рук; температуру теплої та холодної води.

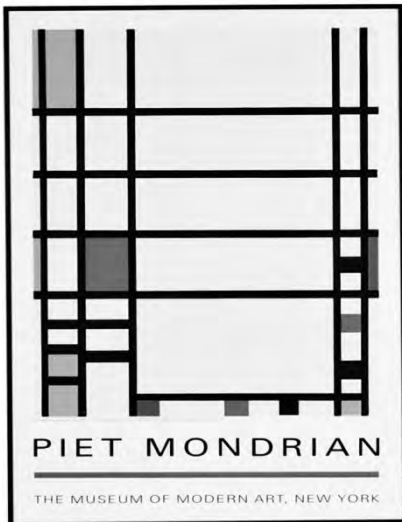
Виконання практико-орієнтованих завдань та проектів спонукає учнів до самостійності мислення через потребу адаптувати описані в них проблеми до аналізу певних математичних понять, прийняття власного рішення щодо способів їх вирішення, отримання результатів власної навчальної діяльності.

Опанування учнями певною системою наукових знань насамперед пов'язано з їх життєвим досвідом, тому завдання, сюжети яких взяті з повсякденного життя учнів завжди сприяють покращенню їх пізнавальної активності. Такими можуть стати завдання із обчислення власної швидкості читання, довжини свого кроку, планування сімейних подорожей, моніторинг цін товарів тощо.

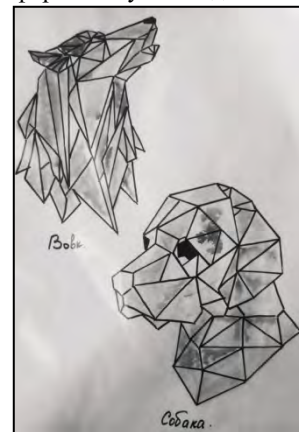
Сучасний світ знанню мірою орієнтується на візуальний спосіб подання інформації. Крім того, мислення учнів даного віку має наочно-образний характер. Враховуючи це, в процесі вивчення математики корисними будуть прикладні завдання, які потребують від учнів художнього відображення суті, оформлені у вигляді малюнків чи коміксів, побудовані на основі аналізу чи дослідження відомих витворів мистецтва.

*Приклад 5.* Створити малюнок з трикутників різної форми та розмірів.

*Приклад 6.* За картиною Піта Мондріана «Графальгарська площа» дослідити закономірність побудови ліній.



Використання на уроках математики в 5-му класі схем, малюнків, плакатів, фотографій та відеоматеріалів сприятимуть швидшому та якіснішому процесу мислення. Поряд з цим даний віковий період особливо плідний для розвитку абстрактного мислення. Вправами, які спонукають до розвитку абстрактного мислення вважаються різні головоломки, ребуси та їх самостійне складання.



Згідно (Гич, 2016; Коростіль, 2018) мислення сучасних учнів формується образами, що дозволяє стверджувати про його фрагментарність, іноді алогічність. Таке «кліпове» мислення учнів призводить до складності зосередитися на будь-якій інформації тривалий час, непослідовності в побудові алгоритму розв'язування певних завдань, розбалансування між формальним поверховим та дійсним ґрунтовним рівнем знань. Нетерплячість та зосередження на короткотривалих цілях мають бути враховані вчителем в побудові процесу розв'язування

прикладних математичних задач: навідні запитання, відповіді на які мають забезпечувати поетапність процесу виконання завдання та розвиток алгоритмічності мислення; розбиття задачі на підзадачі; побудова схеми розв'язування задачі.

Згідно (Павелків, 2011), увага учнів 5-6 класів розвивається в результаті формуванням у них уміння навчатись, свідомо спрямовувати увагу на певні об'єкти, тривалий час на них зосереджуватись, переборювати відволікання, переключати увагу на нові завдання та розподіляти її. Поряд з цим, світ вражень і переживань школярів значно розширюється, що призводить до того, що їх увага не завжди може зосередитись на чомусь конкретному. «Кліпове» мислення в середовищі наочно-образного мислення учнів 5-6 класів призводить до масового розладу уваги та труднощів в тривалій зосередженості над проблемою.

Важливою умовою стійкості та довільності уваги учнів 5-6-х класів є усвідомлення значущості та важливості навчального матеріалу, тому етап мотивації сучасного покоління Z, основою якого є інтерес, на уроках математики є дуже важливим. Їх все більше починає цікавити сам процес навчання, його форми та методи, а їх успіхи та невдачі в основному залежать від емоційної сторони навчання. На уроках математики вчителю важливо стимулювати дитячу ініціативність, самостійність, творчість, спонукаючи учнів до висування гіпотез, припущень, сумнівів, критичності тощо.

Нестандартні прикладні завдання, рухливі роліви гри, дискусії та естафети запобігають перевтомленню учнів, підвищують працездатність, привертають підвищену увагу, розвивають комунікативну культуру, дозволяють проявляти ініціативу, мати право на помилку, на власну думку, брати участь у спільній діяльності, працювати в умовах альтернативи та вибору, запобігають придушенню їх природної активності, що часто виникає при переході від методів навчання початкової школи до методів основної і старшої. Підготовка учнів до таких уроків вимагає і сприяє розвитку їх самостійності, відповідальності, вміння працювати в колективі (Насадок, 2015).

Поступове накопичення досвіду і знань учнями спонукає до кількісного і якісного зростання обсягу пам'яті, проте слід зауважити, що «кліповість» мислення і уваги негативно позначається на функції пам'яті учнів, яка теж характеризується фрагментарністю та короткотривалістю. Доступність інформації призводить до небажання її

запам'ятовувати. Представники сучасного покоління Z намагаються уникати довгих текстів, пояснень, громіздких обчислень, натомість на кожне завдання вони здатні запропонувати безліч варіантів виконання. На уроках математики їх гіперактивність та певна нетерплячість може бути ефективно використана під час розв'язування задач прикладного характеру завдяки використанню інтерактивних методів навчання, серед яких: «Мозковий штурм», «Мікрофон», «Акваріум» тощо. В процесі такого спілкування під час навчального процесу учні матимуть можливість розвивати власну ініціативність, комунікативність, стимулювати увагу і пам'ять.

Більшої самостійності в даному шкільному віці набуває функція уяви, розширюється зміст та види її образів (технічна, художня, наукова уява). Збагачується арсенал способів створення образів уяви, провідним серед яких стає мовлення, особливо внутрішнє. Продуктивна уява виявляється у творчих видах навчальних завдань (Дуткевич, 2012, с. 384).

Для розвитку уяви учнів 5-6 класів на уроках математики корисно використовувати творчі завдання, які б спонукали до фантазування (створення різних моделей з паралелепіпедів з наступним обчисленням об'єму), до перенесення в часі (завдання історичного змісту), приміряння на себе різних професій ("Уяви себе дизайнером", "... конструктором", "... економістом" тощо), мандрівок (розрахунок маршрутів, відстаней до цікавих місць, планування походів).

*Приклад 7.* З однакових блоків конструктора Lego створіть фігурку тварини. Обчисливши об'єм одного блоку, знайди об'єм своєї тваринки.

На думку більшості психологів, наскрізною лінією розвитку учнів 5-6 класів є таке психологічне новоутворення, як почуття дорослості. Під впливом даного новоутворення, маючи таку інформаційну та технологічну різноманітність та доступність, представники сучасного покоління Z швидко стають дорослими, рано прагнуть до фінансової незалежності та власної успішності.

Основним показником почуття дорослості в учнів є їх прагнення до самостійності в навчанні, в спілкуванні, прийнятті рішень. Сучасні учні активно відстоюють свої погляди, думки, судження та власну незалежність. Їх самостійна діяльність все більше набуває характеру самоосвіти у певному напрямку і з чіткою метою - оволодіти знаннями, необхідними для майбутньої професійної діяльності (Павелків, 2011). Розв'язування прикладних задач дозволяє учням приміряти на себе роль будівельника, фінансиста, конструктора, дослідника тощо, а використання практико-орієнтованих проєктів надає учням максимальної свободи у виборі методів їх виконання, способів пошуку необхідної інформації, можливості самоконтролю. Все це сприятиме задоволенню дитячої потреби у самостійності, допоможе реалізуватися в наближених до дорослих видах діяльності.



Д.І.Фельдштейн (Павелків, 2011) зазначив, що учні даного шкільного віку прагнуть ствердити і розкрити себе в реальних відносинах суспільно корисної діяльності, за яку охоче беруться, яка захоплює їх змістом і формою позакласної чи позашкільної діяльності. Їм подобаються походи, подорожі, екскурсії. Ця діяльність забезпечує умови для самовираження сучасних учнів в суспільно значущих справах, що дає змогу зайняти вагоміше становище в системі суспільних відносин і цілком відповідає їх потребі увійти в активне життя суспільства.

Під час вивчення математики дану потребу можна задовольнити, пропонуючи учням завдання-екскурсії, в яких збір інформації та даних відбувається під час спільного походу в магазин, парк, музей тощо. До того ж така форма організації начального процесу сприятиме розвитку особистості молодших підлітків в процесі спілкування з однолітками в процесі навчання, засвоєнню суспільних норм і цінностей, оволодінню навичками співробітництва та взаємодопомоги.

Важливо також відмітити, що найважливішим чинником розвитку ставлення підлітків до навчальної діяльності є рівень її успішності. Практико-орієнтоване навчання математики учнів 5-6 класів значною мірою здатне подолати проблему їх можливої неуспішності. Специфіка практико-орієнтованих завдань та проєктів дозволяє відчути учням власну спроможність та значимість, зацікавити учнів низького та середнього рівня навчальних домагаєнь тематикою завдань, спонукати їх до використання математичних методів для розв'язання проблем, зрівняти їх можливості з більш сильними учнями. Після вдало виконаного проєкту самооцінка кожного учня може значно підвищитись, з'явиться бажання засвоювати новий матеріал на вищому рівні, адже емоційне благополуччя учнів залежить від відповідності поставленим вимогам і від позитивного ставлення до них.

Специфіка змісту предмету "математика" потребує підвищеної уваги та пізнавальної активності учнів, тому в процесі навчання важливо спонукати їх до свідомого та вдумливого занурення в процес навчання, набуття навичок самоконтролю, виховання відповідальності та самостійності шляхом залучення їх до практико-орієнтованої навчальної діяльності. Пропонуючи учням завдання, сюжети яких мають тісний зв'язок з їх сучасним життям інтересами, учитель має можливість збуджувати в учнів інтерес до навчання, спонукати їх до відчуття потреби нових знань, організувати цілеспрямовану свідому навчальну діяльність та будувати таким чином комфортні стосунки між учасниками навчально-виховного процесу, які найвірогідніше являються представниками різних поколінь.

#### Список використаних джерел

- Васильєва, Д. В. (2018). Організація навчання математики учнів з покоління Z. В кн. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 3: Фізика і математика у вищій і середній школі*: зб. наук. праць (Вип. 20, с. 33-38). Київ: Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова.
- Гич, Г. М. (2016). «Кліпове» мислення молоді: друг чи ворог навчання? *Наукові праці Чорноморського державного університету імені Петра Могили комплексу "Києво-Могилянська академія". Серія: Педагогіка*, 269, 257, 38-42.

- Дубова, Т. В. (2002). *Розвиток пізнавальної активності учнів 5–6 класів на основі нових інформаційних технологій навчання на уроках математики*. (Автореф. дис. канд. наук). Київ.
- Дуткевич, Т. В. (2012). *Дитяча психологія*: навч. посіб. Київ: Центр учбової літератури.
- Кисіль, О. П. (2008). *Психологічні фактори успішного навчання з математики учнів 5-6 класів*. (Автореф. дис. канд. наук). Київ.
- Коростіль, Л. А. (2018). Покоління Z: пошук способів педагогічної взаємодії. *Народна освіта*, 1, 82-88.
- Павелків, Р. В. (2011). *Вікова психологія*: підруч. для студ. вищ. навч. закл. Київ: Кондор.
- Насадюк, Т. О. (2015). Використання творчих завдань під час адаптації учнів 5-х класів до вивчення математики в основній школі. В кн. О. С. Чашечникова (Упоряд.), *Розвиток інтелектуальних умінь і творчих здібностей учнів та студентів у процесі навчання дисциплін природничо-математичного циклу «ІТМ\*плюс – 2015»*: матеріали II Міжнар. наук.-метод. конф., (3-4 груд. 2015 р., м. Суми): у 3 ч. (Ч. 1, с. 68-70). Суми: Мрія.
- Straus, William, Hove, Neil. (1991). *Generations : the history of America's future. 1584 to 2069*. New York: Perennial.

### References

- Hych, H. M. (2016). «Klipove» myslennia molodi: druh chy voroh navchannia? ["Clip" thinking of young people: friend or foe of learning?]. *Naukovi pratsi Chornomorskoho derzhavnoho universytetu imeni Petra Mohyly kompleksu "Kyievo-Mohylianska akademiia". Seriya: Pedagogika [Scientific works of the Petro Mohyla Black Sea State University of the Kyiv-Mohyla Academy complex. Series: Pedagogy]*, 269, 257, 38-42 [in Ukrainian].
- Dubova, T. V. (2002). *Rozvytok piznavalnoi aktyvnosti uchniv 5–6 klasiv na osnovi novykh informatsiinykh tekhnolohii navchannia na urokakh matematyky [Development of cognitive activity of students of 5-6 grades on the basis of new information technologies of teaching in mathematics lessons]*. (Extended abstract of PhD diss.). Kyiv [in Ukrainian].
- Dutkevych, T. V. (2012). *Dytiacha psykholohiia [Child psychology]: navch. posib*. Kyiv: Tsentr uchbovoi literatury [in Ukrainian].
- Korostil, L. A. (2018). Pokolinnia Z: poshuk sposobiv pedahohichnoi vzaiemodii [Generation Z: finding ways of pedagogical interaction]. *Narodna osvita [Public education]*, 1, 82-88 [in Ukrainian].
- Kysil, O. P. (2008). *Psykholohichni faktory uspishnoho navchannia z matematyky uchniv 5-6 klasiv [Psychological factors of successful teaching of mathematics to students of 5-6 grades]*. (Extended abstract of PhD diss.). Kyiv [in Ukrainian].
- Pavelkiv, R. V. (2011). *Vikova psykholohiia [Age psychology]: pidruch. dlia stud. vyshch. navch. zakl*. Kyiv: Kondor [in Ukrainian].
- Nasadiuk, T. O. (2015). Vykorystannia tvorchykh zavdan pid chas adaptatsii uchniv 5-kh klasiv do vyvchennia matematyky v osnovnii shkoli [The use of creative tasks during the adaptation of 5th grade students to the study of mathematics in primary school. In O. S. Chashechnykova (Comp.), *Rozvytok intelektualnykh umin i tvorchykh zdibnostei uchniv ta studentiv u protsesi navchannia dysyplin pryrodnycho-matematichnoho tsyklu «ITM\*plus – 2015» [Development of intellectual skills and creative abilities of pupils and students in the process of teaching disciplines of the natural-mathematical cycle "ITM \* plus - 2015"]*: materialy II Mizhnar. nauk.-metod. konf., (3-4 hrud. 2015 r., m. Sumy): u 3 ch. (P. 1, pp. 68-70). Sumy: Mriia [in Ukrainian].
- Straus, William, Hove, Neil. (1991). *Generations : the history of America's future. 1584 to 2069*. New York: Perennial.
- Vasylieva, D. V. (2018). Orhanizatsiia navchannia matematyky uchniv z pokolinnia Z [Organization of teaching mathematics to students from generation Z]. In *Naukovyi chasopys Natsionalnoho pedahohichnoho universytetu imeni M. P. Drahomanova. Seriya 3: Fizyka i matematika u vyshchii i serednii shkoli [Scientific journal of the National Pedagogical University named after MP Drahomanov. Series 3: Physics and mathematics in high school and high school]*: zb. nauk. prats (Is. 20, pp. 33-38). Kyiv: Vyd-vo NPU imeni M. P. Drahomanova [in Ukrainian].

### NASADYUK T.

National Pedagogical Dragomanov University, Kyiv, Ukraine

### PSYCHOLOGICAL AND PEDAGOGICAL FEATURES OF THE IMPLEMENTATION OF THE APPLIED ORIENTATION OF TEACHING MATHEMATICS TO MODERN STUDENTS OF 5-6 GRADES

The article is devoted to the problem of finding effective ways and means of organization teaching mathematics process to modern students grades 5-6. On the basis of the researched psychological and pedagogical features of digital generation Z representatives to which modern schoolboys belong, the ways of realization of the applied orientation of teaching mathematics to students of 5-6 grades are considered. According to Theory of Generations, the generations of modern students are strikingly different from all previous ones. To organize effective cooperation, a modern school must respond to the changes that have taken place in the psychology and behavior of children and take them into account when organizing the learning process.

The analysis of the psychological scientific literature shows that modern students have an active life position, unlimited opportunities to search for information, mainly visual perception, clip thinking. They perceive information quickly, but find it more difficult to memorize and quickly switch their attention, prefer an activity-based approach to learning, and depend on their own performance. The effectiveness of teaching mathematics to students in grades 5-6 is influenced by the level of development of their thinking, and such mental processes as perception, memory, attention, thinking, imagination. The specifics of the content of the subject "mathematics" requires increased attention and cognitive activity of students, so in the learning process it is important to encourage them to consciously and thoughtfully immerse themselves in learning, self-



control, responsibility and independence by involving them in practice-oriented learning activities. By offering students tasks whose plots resonate with the modern life of students and their interests, the teacher has the opportunity to awaken students' interest in learning, encourage them to feel the need for new knowledge, organize purposeful learning activities and thus build a comfortable relationship between participants in the educational process., which are most likely representatives of different generations.

**Key words:** *generation Z, mathematics, 5-6 grades, applied orientation, clip thinking*

Стаття надійшла до редакції 28.08.2020 р.

УДК 373.5.091.59:37.091.313  
<https://doi.org/10.33989/2075-146x.2020.26.227636>

**ЛАРИСА ПЕЧОНКІНА**

**МАРИНА МАНЗЮК**

СЗОШ I - III ступенів №5 ім. Л.І. Бугаєвської, м. Горішні Плавні

## **ФОРМУВАННЯ СОЦІАЛЬНОЇ АКТИВНОСТІ УЧНІВСЬКОЇ МОЛОДІ ЗАСОБАМИ УЧНІВСЬКОГО САМОВРЯДУВАННЯ В ХОДІ ПРОЄКТНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ**

У статті розглядається сутність та шляхи вирішення важливого завдання сучасних ЗЗО – формування соціальної активності учнівської молоді. Аналізуються можливості учнівського самоврядування в контексті вирішення цього завдання. Розглянуто один із шляхів соціальної активізації школярів – залучення їх до роботи над різноманітними проєктами, навчаючи виокремлювати суспільно значущі проблеми і докладати плідних зусиль для їхнього вирішення.

**Ключові слова:** *заклад загальної середньої освіти, учнівська молодь, учнівське самоврядування, соціальна активність, проєкт, проєктна діяльність*

**Постановка проблеми.** Вирішення завдань розвитку демократичного суспільства, яке відповідає потребам усіх громадян України, є можливим, якщо наступні покоління будуть вирізнятися високою громадянською активністю. Тож Закон України «Про освіту» (2017) визначає однією з головних цілей вітчизняної освіти «виховання відповідальних громадян, які здатні до свідомого суспільного вибору та спрямування своєї діяльності на користь іншим людям і суспільству», налаштовуючи на пошук шляхів, які забезпечать становлення юних громадян як суб'єктів демократії.

Одним із важливих чинників формування в учнів таких умінь є діяльність учнівського самоврядування, головне завдання якого полягає у формуванні й розвитку соціально активної, гуманістично спрямованої особистості з глибоко усвідомленою громадянською позицією, почуттям національної самосвідомості та із здатністю конструктивно діяти задля втілення поставлених цілей. Перспективним контекстом для цього бачимо роботу над різномасштабними проєктами, що надають змогу проявляти ініціативу, чітко формулювати власну думку, відстоювати свою точку зору, знаходити спільну мову з тими, хто поруч, а головне – виокремлювати суспільно значущі проблеми і докладати плідних зусиль для їхнього вирішення.

**Аналіз джерел, на які спираються автори, та виділення не вирішених аспектів проблеми.** Різні сторони проблеми організації та розвитку учнівського самоврядування висвітлюють у своїх роботах як зарубіжні (У.Х. Кілпатрік, Е. Колінгс, М. Кноль, В.Н. Стернберг та ін.), так і вітчизняні педагоги (А. Венгер, В. Вернадський, М. Гузик, А. Макаренко, Б. Назаренко, Н. Пахомова, Є. Полат, Г. Рогова, Л. Смально, В. Сухомлинський, А. Хуторський, Г. Шварц, О. Шевельова та ін.). У той же час, у працях видатних учених минулих років недостатньо зацентровано проблему формування соціально активного учнівського самоврядування через проєктну діяльність, як вона розуміється сьогодні, оскільки відбулася трансформація понять, з'явилися певні термінологічні інновації і, що набагато важливіше, нові реалії.

Тож **метою** статті є обґрунтування доцільності використання учнівським самоврядуванням проєктів для формування соціальної активності учнівської молоді.

**Виклад основного змісту дослідження.** Сутність соціального замовлення суспільства сучасній школі полягає у вихованні особистості, яка володіє не тільки певною сумою знань, умінь і навичок, а й здатна активно включатися в демократичні процеси, які відбуваються в нашій країні, стати учасником самоврядування народу. Одним із важливих факторів формування в учнів таких якостей є учнівське самоврядування.

Учнівське самоврядування в навчальних закладах різних типів є уособленням демократичної атмосфери у школі, формою самодіяльної організації дитячого життя у ній, важливим чинником самовиховання особистості, формування

лідерських якостей. Реалізують його органи учнівського самоврядування, котрі складаються з виборних або уповноважених осіб від класних колективів, яким доручено планувати колективні творчі справи, розподіляти доручення між учнями, перевіряти їх виконання, координувати та об'єднувати роботу первинних осередків. Самоврядування як спосіб організації життя учнівського колективу сприяє виробленню в учнів почуття господарів школи, вміння співпрацювати на принципах рівності, гласності, демократизму.

На сьогодні це явище активно вивчається дослідниками, що намагаються якнайбільш об'єктивно визначити його значущі характеристики, розкриваючи їх з різних точок зору.

Учнівське самоврядування визнається нині «універсальною формою активності, яку можна з однаковим успіхом вважати як способом організації буття шкільного колективу, так і чинником творчої самореалізації особистості. Воно має на меті через широко розвинену систему органів самоуправління забезпечити включення учнівського загалу в різноманітну глибоко змістовну діяльність колективу; умови масового залучення учнів до організаторської роботи, до управління справами колективу; сформувати права і визначитися з обов'язками учнів; сформувати почуття господаря класу, школи, міста, держави» (Трушенко, 2019).

Як зазначає А. Моїсєєв, «учнівське самоврядування – це педагогічна технологія, яка сприяє розвитку громадянських якостей дитини в системі демократичних взаємин виховного колективу на принципах самореалізації, самодіяльності, самоорганізації та самодостатності особистості». Тобто, вважає вчений, самоврядування – це частина педагогічного процесу, що розвивається, якою керують педагоги на основі соціальних, правових і етичних принципів (Моїсєєв, 2014, с. 76).

Із позиції О. Лавренко, участь школярів в учнівському самоврядуванні має дуже важливе значення для розвитку особистості, оскільки забезпечує:

- можливість формування активної життєвої позиції учнів;
- підготовку їх до розбудови громадянського суспільства;
- розвиток таких соціальних якостей, як толерантність, критичність та конструктивність мислення;
- виховання поваги до власної та чужої праці, оптимізму, здатності до самоаналізу й самовиховання;
- отримання підлітками практичного досвіду, з яким вони зможуть вільно почувати себе в дорослому житті (Молодь..., 2014, с. 29).

Характерною особливістю учнівського самоврядування, вважає дослідниця, є різноманітність його структур, форм та змісту, напрямів діяльності. При цьому єдиними є організаційно-правові засади, цілі та завдання, принципи та методи педагогічної підтримки учнівських ініціатив. Серед таких форм і проявів учнівського самоврядування найпоширенішими є (Лавренко, 2012, с. 56-57):

– *шкільні республіки, учнівські парламенти, сенати, міністерства, комітети* – форми та структури, які моделюють політичний устрій країни, відтворюють відомі учням форми діяльності державних установ і громадських організацій; є водночас формою управління життєдіяльністю закладу й засобом виховання, підготовки учнів до майбутнього життя в реальному суспільстві;

– *ради старшокласників, ради лідерів*, які об'єднують найбільш активну частину учнівства. Вони формуються за принципом як представництва від первинних осередків чи колективів, так і команди, куди обраний лідер на певний термін підбирає «співробітників», які відповідають за реалізацію окремих напрямів роботи і, крім завдань суто організаційних, мають, як правило, і завдання виховання лідерів, формування в них лідерських якостей;

– *ради справ, ініціативні групи* – це, зазвичай, добровільні тимчасові колективи, які створюються для виконання конкретного завдання й після його реалізації припиняють свою роботу; можуть існувати в кожному учнівському колективі поряд з іншими формами організації; саме вони здатні надати можливість учневі виявити себе у різних видах діяльності;

– *клуби, об'єднання за інтересами*, провідними принципами яких є добровільність і відповідальність діяльності запитам та інтересам їх членів. Тому саме в дитячих об'єднаннях і клубах – мистецьких, театральних, спортивних, туристських тощо – здійснюється активна соціалізація учнівської молоді, дитяча ініціатива набуває особистісного забарвлення, неформальної самостійності;

– *школи лідерів*: досвід роботи таких структур у більшості дозволяє віднести школу лідерів до форми активної соціалізації, бо професійно правильно організовані заняття є засобом не тільки навчання й здобуття певних знань про основи управління, психологію, методику організації різних справ, але й практичної реалізації цих знань у повсякденній роботі лідера;

– *дитячі громадські організації* – найвищий прояв дитячої самостійності, комплексна реалізація соціальних, виховних, організаційних, комунікативних, психологічних, творчих завдань;

– *конференції, старшокласників, форуми* – це визнані форми активного формування громадської думки учнівської молоді з проблем, що їх хвилюють, засіб комплексної організації розумової діяльності;

– *навчально-організаційні збори* – комплексна форма підготовки активістів до роботи у структурах учнівського самоврядування, моделювання та ігрове опрацювання управлінських ситуацій, актуалізація досвіду, планування справ учнівського самоврядування у школі, районі, місті, просто спілкування з однолітками й дорослими – все це дає великий творчий поштовх удосконаленню роботи в колективі. Ті, хто мають досвід участі у зборах, зазначає О. Лавренко, відрізняються активністю, певною технологічною грамотністю, відкритістю, комунікативністю;

– *цільові проекти* – організація діяльності учнівського, й не тільки учнівського, громадського самоврядування на принципах цільового проектування, сучасний ефективний засіб включення громадськості в реалізацію регіональної освітньої політики.

Саме остання форма роботи привернула нашу особливу увагу. Проектна діяльність у рамках шкільного самоврядування є перспективним засобом підвищення соціальної активності учнів. Вона сприяє вихованню активного громадянина, оскільки виступає інструментом, що створює унікальні передумови для розвитку ключових компетенцій

(соціальних, полікультурних, інформаційних, комунікативних тощо) і самостійності учнів в осягненні нового, стимулюючи їхню природну допитливість і творчий потенціал (Проектна..., 2011, с. 37).

Зокрема, М. Бабкіна проєктну діяльність вважає одним з ефективних методів громадянського виховання та соціалізації учнівської молоді, називаючи її перевагами те, що учні навчаються і діють у мікросоціальному середовищі, отримують важливі практичні навички, мають можливість перевірити теоретичні надбання на практиці. Така діяльність відбувається як у процесі навчання, так і в спеціально організованій позакласній та позашкільній роботі учнівської молоді. Це, насамперед, колективна діяльність учнів, які об'єднуються у групи і вирішують завдання відповідно до цілей та мети проєкту. Досить важливо, щоб це об'єднання відбувалося за спільністю інтересів. Необхідною умовою досягнення мети проєкту, ініційованого у рамках шкільного самоврядування, є добровільна участь учнів у проєктній діяльності. Саме принцип добровільності, ґрунтований на мотиваційних імпульсах конкретної особистості учня, дозволить ефективно використати творчий та інтелектуальний потенціал кожного члена команди, що бере участь у реалізації проєкту. Група загалом має нести відповідальність за досягнення спільних цілей, а кожен учасник – відповідати за свою частину роботи. Завдання в групі виконується в такий спосіб, щоб було можливо врахувати і оцінити індивідуальний внесок кожного члена групи зокрема (Бабкіна, 2009).

Учнівське самоврядування СЗОШ І-ІІІ ступенів №5 імені Л.І. Бугаєвської м. Горішні Плавні – це творча співпраця учнів та педагогів, спосіб виявлення організаторських та виконавських можливостей учнів у різних видах діяльності, спілкування та відносин. Це один із методів формування в колективі громадської думки та вироблення управлінських навичок, умінь та якостей. Учнівське самоврядування здійснюється через роботу учнівської ради школи, яка є постійно діючим органом шкільного самоврядування учнів, а також через ряд загонів, проєктна робота яких допомагає згуртувати учнів, сприяє самореалізації їхніх здібностей та організує їхнє позашкільне життя.

У школі в рамках учнівського самоврядування також діє низка центрів, проєктна робота яких допомогла згуртувати учнів, сприяла самореалізації їхніх здібностей та організувала їхнє позашкільне життя. Це такі центри: «Знання», «Здоров'я», «Еколог», «Правопорядок», культури й відпочинку, прес-центр.

Центр «Знання» здійснює роботу над формуванням в учнів свідомого ставлення до навчання, бере активну участь у проведенні предметних тижнів, Днів дублера, організовує консультаційну допомогу з окремих дисциплін, проводить профілактичну роботу з учнями, які мають низький рівень успішності, реалізовує проєкти «Ми нові лідери», «Пропонуй! Організуй! Дій!».

Центр із питань здоров'я пропагує здоровий спосіб життя, організовує заняття з профілактики дорожнього травматизму у рамках проєкту «Дитяче автостеко», проводить для учнів молодших класів веселі руханки на перервах, спортивно-оздоровчі заходи та бесіди превентивного спрямування, організовує різні спортивні змагання, які проходять під гаслом «Ми за здоровий спосіб життя», реалізовує проєкт «Ми кажемо «Так!» здоровому способу життя».

Центр «Еколог» організовує та бере активну участь в озелененні класів, пришкольньої території. Учні центру є ініціаторами проведення багатьох проєктів екологічного спрямування, акцій і заходів: «Рослини, вирощені своїми руками», «Життя в краплині», «Подаруй квітку школі», «Не рубай ялинку».

Організацію та контроль щодо дотримання учнями Єдиних педагогічних вимог, Статуту школи здійснює центр «Правопорядок». Його представники регулярно проводять рейди-перевірки запізнь учнів на уроки, дотримання вимог щодо шкільної форми, ведення щоденників, реалізують проєкти «Правова освіта для кожного», «Знаємо й реалізуємо свої права» тощо.

Змістовний відпочинок учнів в позаурочний час організовує центр культури й відпочинку. Представники цього центру розвивають творчі здібності школярів шляхом залучення до роботи в гуртках, учнівських об'єднаннях, творчих групах за інтересами, залучають до народної творчості та національної культури, розробляють сценарії свят, вечорів відпочинку, реалізували проєкт «Мода на українське».

Прес-центр інформує учнів школи, батьків про всі події, які відбуваються у школі через шкільні газети «Шкільний вісник», «Школоманія», стенд «Шкільні новини», на шкільному сайті.

Результати анкетування стосовно ефективності проєктної діяльності учнівського самоврядування у СЗОШ І-ІІІ ступенів №5 ім. Л.І. Бугаєвської м. Горішні Плавні щодо формування соціальної активності учнівської молоді показали, що:

- більшість учнів розглядає учнівське самоврядування як можливість планувати свою діяльність у межах школи і поза школою; при цьому більшість із них знає і про Учнівську раду школи, і про діяльність загонів та їхні проєкти;
- 89,6% учнів вважає, що учнівське самоврядування на життя і діяльність школи впливає позитивно;
- у заходах, організованих у рамках учнівського самоврядування, постійно беруть участь 45% учнів, а у проєктах, організованих різними загонами або Учнівською радою школи – 47,6% опитаних учнів; при цьому більшість учнів цікавляться екскурсіями, інтелектуальними іграми, спортивними змаганнями та люблять відвідувати різні заходи загальнокультурного призначення;
- на думку 51,1% учнів, роль учнівського самоврядування у школі за останні роки зросла; з точки зору 80,2% учнів педагогічний колектив школи допомагає та сприяє учнівському самоврядуванню;
- 61,6% учнів очоче беруть участь у заходах, організованих у рамках учнівського самоврядування, а 46,5% учнів – у проєктах, організованих у рамках учнівського самоврядування, як члени проєктної команди, і вважають їхнє здійснення важливою частиною свого шкільного життя;
- мета участі у заходах, організованих у рамках учнівського самоврядування, на думку опитаних, полягає в можливості поспілкуватися, отримати нову інформацію; багато учнів хочуть стати корисними іншим людям та суспільству; при цьому 31,3% учнів позиціонують проєкти не лише як можливість для власного саморозвитку, а насамперед – як засіб вирішення суспільних проблем, які є значущими і для них особисто.

**Висновки.** Таким чином, результати проведеного дослідження дають підстави вважати учнівське самоврядування актуальним і перспективним засобом активізації школярів як членів соціуму, молодих громадян України. Одним із

видів діяльності учнівського самоврядування, який носить комплексний характер і сприяє його дієвості та впливовості в шкільному і позашкільному середовищі, є проектна діяльність, що на сьогодні має дедалі ширшу сферу застосування і заслуговує на подальше вивчення, зокрема, в контексті вирішення виховних завдань загальноосвітньої школи.

#### **Список використаних джерел**

- Бабкіна, М. І. (2009). *Проектна діяльність як метод формування громадської активності учнівської молоді*. Взято з: [http://www.rusnauka.com/5\\_NMIV\\_2009/Pedagogica/40610.doc.htm](http://www.rusnauka.com/5_NMIV_2009/Pedagogica/40610.doc.htm)
- Голубенко, М. (Упоряд.). (2011). *Проектна діяльність у школі*. Київ: Шкільний Світ.
- Лавренко, О. (2012). Формування соціальної активності підлітків шляхом використання виховного потенціалу педагогічної спадщини В.О. Сухомлинського. *Рідна школа*, 7, 54-59.
- Мисан, В. (Ред.). (2014). *Молодь діє: навч.-метод. посіб. з громадянської освіти*. Львів: НВФ: «Українські технології»
- Моисеев, А. М. (2014). *Проблемы и пути совершенствования внутришкольного управления: пособие для руководителей образовательных учреждений*. Тамбов: ТОИПКРО.
- Трушенко, В. П. (2019). *Учніське самоврядування як інструмент розвитку громадянських компетентностей*. Взято з <https://urok.osvita.ua/materials/administration/63991/>

#### **References**

- Babkina, M. I. (2009). *Proektna diialnist yak metod formuvannia hromadskoi aktyvnosti uchnivskoi molodi [Project activity as a method of forming public activity of student youth]*. Retrieved from [http://www.rusnauka.com/5\\_NMIV\\_2009/Pedagogica/40610.doc.htm](http://www.rusnauka.com/5_NMIV_2009/Pedagogica/40610.doc.htm) [in Ukrainian].
- Holubenko, M. (Comp.). (2011). *Proektna diialnist u shkoli [Project activities at school]*. Kyiv: Shkilnyi Svit [in Ukrainian].
- Lavrenko, O. (2012). Formuvannia sotsialnoi aktyvnosti pidlitkiv shliakhom vykorystannia vykhovnoho potentsialu pedahohichnoi spadshchyny V.O. Sukhomlynskoho [Formation of social activity of teenagers by using the educational potential of pedagogical heritage VO Sukhomlinsky]. *Ridna shkola [Native school]*, 7, 54-59 [in Ukrainian].
- Mysan, V. (Ed.). (2014). *Molod die [Young people act]: navch.-metod. posib. z hromadianskoi osvity*. Lviv: NVF: "Ukrainski tekhnolohii" [in Ukrainian].
- Moiseev, A. M. (2014). *Problemy i puti sovershenstvovaniia vnutrishkolnogo upravleniia [Problems and ways to improve in-school management]: posobie dlia rukovoditelei obrazovatelnykh uchrezhdenii*. Tambov: TOIPKRO [in Russian].
- Trushenko, V. P. (2019). *Uchnivske samovriaduvannia yak instrument rozvytku hromadianskykh kompetentnosti [Student self-government as a tool for the development of civic competencies]*. Retrieved from <https://urok.osvita.ua/materials/administration/63991/>

#### **PECHONKINA L., MANZYUK M.**

Secondary school I - III degrees №5 them. L.I. Bugaevskaya, Horishni Plavni, Ukraine

#### **FORMATION OF SOCIAL ACTIVITY OF STUDENT YOUTH BY MEANS OF STUDENT SELF-GOVERNMENT IN THE COURSE OF PROJECT ACTIVITY**

The article considers the essence and ways of solving an important task of a modern secondary school - the formation of social activity of student youth. Possibilities of student self-government in the context of solving this problem are analyzed. One of the ways of social activation of schoolchildren is considered - their involvement in work on various projects, during the implementation of which students learn to identify socially significant problems and make fruitful efforts to solve them.

The purpose of the article is to substantiate the feasibility of using student government projects to form the social activity of student youth.

The results of the research are given, which give grounds to consider student self-government as an actual and perspective means of activating schoolchildren as members of society, young citizens of Ukraine. One of the activities of student government, which is comprehensive and contributes to its effectiveness and influence in the school and out-of-school environment, is a project activity, which today has a wider scope and deserves further study, in particular in the context of solving educational problems of secondary school.

**Key words:** *general secondary education institution, student youth, student self-government, social activity, project, project activity*

Стаття надійшла до редакції 14.11. 2020 р.

ІРИНА ПРОЦЕНКО

Сумський державний педагогічний університет імені А.С.Макаренка

## УПРАВЛІННЯ ПРОФЕСІЙНОЮ АДАПТАЦІЄЮ ВЧИТЕЛІВ У СИСТЕМІ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ

У статті на основі аналізу науково-педагогічної літератури обґрунтовано основні педагогічні умови професійної адаптації учителів в умовах реформи і модернізації загальноосвітньої школи та у процесі їх навчання упродовж життя, виробленні загальнодержавної системи управління професійною адаптацією вчителя, яка допоможе йому сформувати якості, необхідні для професійного становлення в нових умовах функціонування освітньої галузі. З'ясовано основні функції управління професійною адаптацією учителів у системі середньої освіти. Розроблено модель управління цим процесом.

**Ключові слова:** професійна адаптація, управління професійною адаптацією, загальноосвітній заклад, загальнодержавна система управління, функції професійної адаптації, модель управління адаптацією, учитель

**Постановка проблеми; її зв'язок із важливими науковими та практичними завданнями.** Сучасні виклики суспільства вимагають нового рівня розуміння теорії й практики управління освітніми системами. У зв'язку з цим виникає необхідність розробки нових підходів, технологій та механізмів управління навчальним процесом.

Проблеми забезпечення ефективності управління освітніми закладами потребують необхідності, одночасно з досягненням основних цілей, що стоять перед організаціями, створення сприятливих умов для професійного становлення та розвитку особистості вчителя. Одним із найважливіших кроків у професійному становленні особистості вчителя є етап професійної адаптації.

**Аналіз останніх досліджень і публікацій із проблеми.** Психологічні проблеми адаптації вчителів до роботи у школі в різних її аспектах вивчали С.Д.Максименко, І.Д.Бех, Н.П.Лукашевич, О.Г.Мороз, В.О.Сластьонін, Г.В.Єльнікова, О.Г.Солодухова, Н.О.Чайкіна, Дж.Брунер, та ін. Що ж до психологічних особливостей управління професійною адаптацією вчителів у нових соціально-економічних умовах, то вона не виступала раніше предметом спеціального дослідження.

**Мета статті** – обґрунтування основних психолого-педагогічних умов професійної адаптації вчителів в умовах реформи і модернізації загальноосвітньої школи та у процесі їх навчання упродовж життя, виробленні загальнодержавної системи управління професійною адаптацією вчителя, яка допоможе йому сформувати якості, необхідні для професійного становлення в нових умовах функціонування освітньої галузі.

**Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих результатів.** Дослідники проблем управління розглядають функції управління виділяючи їх у дві групи: організаційно-адміністративні та соціально-психологічні. Організаційно-адміністративні умовно поділяються на загальні (формування мети, головних напрямків діяльності та перспектив розвитку колективу) та спеціальні (планово-економічні, кадрові та технологічно-управлінські дії). Соціально-психологічні – включають комунікативну, функції постановки мети та мобілізації, функцію психологічної підтримки (Дем'янчук, 2017).

Розглянемо структуру управління процесом професійної адаптації вчителів. Вона побудована як поєднання загальнотеоретичного підходу (з позиції теорії управління) і практично-орієнтованого розвиваючого підходу з позиції психології та педагогіки (рис. 1) (Дем'янчук, 2017).

Побудова такої моделі і розгляд її як динамічної, пов'язані, з необхідністю вирішення керівником *ключового протиріччя процесу професійної адаптації*, яке полягає у тому, що внаслідок неможливості миттєвого досягнення вчителем професійної майстерності, керівник вимушений вести підлеглих до неї поступовим створенням серій ситуацій неадаптованості у вигляді «маленьких проблем», вирішення яких поступово формує у вчителя майстерність.

Зміст самого терміну адаптації полягає у пристосуванні особистості до професії шляхом внутрішніх змін. Таким чином, внутрішні цілі керівника і вчителя частково взаємно суперечать, що виникає внаслідок відсутності у вчителя навичок управлінського мислення і невміння бачити кінцеву мету – професійну майстерність в її граничній повноті (у починаючих вчителів відсутнє цілісне розуміння змісту і складових професійної майстерності, яке приходить із досвідом).

Рисунок 1. круговою стрілкою демонструє нескінченність циклу просування вчителя до майстерності, в якому кожний крок виконується у відповідності із загальною управлінською технологією – постановка цілей, планування, прийняття рішень, організація і реалізація, контроль.

У наслідок варіативності ефекту управлінського впливу на цінності, поведження і професійні вміння вчителів, управлінський цикл є логічно-непередбачуваним і тому визначається ситуацією, станом особистості та іншими соціально-психологічними факторами. Саме з цієї причини ця алгоритмічна модель названа *динамічною*.

**Постановка цілей** – керування адаптацією полягає у прискоренні досягнення продуктивності, ефективності цінності, майстерності, готовності до нововведень, задоволеності; що позитивно включає особистість у систему міжособистісних відносин.



Рис. 1. Алгоритм управління процесом професійної адаптацією

До основних складових етапу постановки цілей можна віднести (Голота, 2018; Боднар, 2019): встановлення цілі – визначення бажаного, кінцевого результату і шляхів вирішення (уміння чітко ставити організаційні цілі, наявність далекоглядності тощо). Глобальна мета управління розвитку професійної адаптації вчителів полягає у реальному здійсненні ними психологічної структури діяльності, тобто досягнення стану, коли учитель самостійно ставить цілі, мотивує себе, знаходить способи дій, самонавчається, здійснює дії та досягає результату, контролює себе. Мета керівника зменшити період досягнення цього стану.

Наступна ціль – це підтримка стану саморозвитку, відкриття подальшої перспективи розвитку у напрямку майстерності в усіх професійно-значущих аспектах. Керівник спостерігає за особистістю співробітника.

Перш ніж починати впливати на підлеглого, слід здійснити аналіз деяких параметрів, пов'язаних із його поведінкою. По-перше, необхідний аналіз передумов, тобто того, що спонукує вчителя діяти тим чи іншим способом.

По-друге, аналіз власної поведінки співробітника (особливості його зміни у залежності від різних умов, наявність стереотипності у поведінці чи навпаки – відсутності стереотипності, наскільки стабільні прояви особливостей поведінки співробітника). По-третє, аналіз наслідків поведінки співробітника.

**Планування** – система заздалегідь прийнятих рішень, сутність якої дозволяє узгодити індивідуальні зусилля працівників для досягнення цілей, спрогнозувати заходи сприятливі підвищенню професійної адаптації, встановленню бажаних кінцевих результатів відносно адаптованості працівника, складання індивідуальних програм розвитку і основних моментів досягнення цілей адаптантом (формування цінностей, уведення у курс справи, постановка завдань у часі). Планування, у відповідності з стратегією ліквідації уразливих місць, – це встановлення порядку дій, такі дії: *прогнозувати* – передбачити та встановити куди веде обраний курс; *розвинути стратегії* – вирішити, як і коли досягти мети; *скласти програму* – встановити пріоритети, послідовність і тимчасові інтервали кроків; *встановити процедури* – стандартизувати методи, виділити ресурси; *сформулювати лінію поведінки* – прийняти постійно діючі рішення по важливим, що часто зустрічаються, питанням (Голота, 2018; Боднар, 2019; Міщенко, 2019).

Саме цей етап є вирішальним для ефективного управління професійною адаптацією, що може бути ситуаційним при змінних умовах, або перспективним, що базується на виявленні та випередженні тенденції до змін. Після проведеного аналізу керівник зможе спланувати адекватні заходи впливу на поведінку співробітника.

**Прийняття рішень** – динамічне прийняття рішень про адаптаційне навантаження. До складових прийняття рішень відноситься – виявлення думок, аналіз ситуації, оцінка рішень і ситуації, генерування ідей.

При виборі альтернативи, на нашу думку, слід вибирати ту, яка має найбільшу інтегральну користь (Голота, 2018; Шалівська, 2020).

Щоб працівник не відчував перевантаження, його треба ситуативно розвантажувати, а як тільки відбувається стабілізація, повинно відбуватися «довантаження» змінами (вимоги більш високої майстерності, ситуаційне рішення). Розглядаючи класифікацію прийняття рішень слід наголосити, що найбільш доцільними для управління професійною адаптацією будуть прийняття рішень, які базуються на психологічному критерії та включають інтуїтивні, засновані на судженнях, раціональні, по признаку змісту – забороняючи, дозволяючи, конструктивні рішення (Міщенко, 2019).

**Організація і реалізація** – включає у себе побудову роботи для ефективного і оптимального досягнення мети професійної адаптації вчителя. Так, організація і реалізація передбачає *встановлення організаційної структури; описання взаємовідносин, мета якого* – визначення ліній зв'язку для полегшення координації взаємодії між працівниками; *робот з кадрами; орієнтування; навчання; розвиток*. Здійснювати підтримку, зворотній зв'язок у вигляді співбесід, індивідуальних звітів про поточні і можливі проблеми та труднощі (Ачкан, 2018).

Керівник може використовувати стратегію формування всіх компонентів структури діяльності працівників, які є загальновідомими з теорії менеджменту (Шалівська, 2020).

**Контроль** – функція, що виявляється при виконанні умов ефективною професійною адаптації у необхідності забезпечення просування по цілям, погоджуючи установки, умови здійснення через спілкування, систему повідомлень; вимір результатів за допомогою методів спостереження, анкетування тощо, за результатами контролю уточнити мету і плани подальшої професійної адаптації.

Здійснення функції контролю передбачає – забезпечення просування по цілям відповідно до плану. Серед складових функції управління до контролю можна віднести: *встановлення системи повідомлень; створення стандартів виконання; вимір результатів; початок корегуального аналізу та дії –; оцінювання* (Кільова, 2012).

Контроль повинен полягати у порівнянні наявного рівня досягнень з цільовим. Керівник використовує розподілений контроль. Проблема керівника у динамічному ініціюванні цього процесу, порівнянні реальної поведінки з цілями й цінностями організації та граничними рівнями професійної майстерності. Оцінні судження можуть зруйнувати процес розвитку, тому потрібна просто підтримка; визначення для тих вчителів, хто адаптується, декількох ключових моментів (факторів), найбільш важливих для індивідуальної адаптації і професійного розвитку, та заохочення і винагородження за сприяння ним; розділити вчителів на три групи і сконцентруватися на останній для прискорення переходу з третьої – ті, хто не одержує конкретних результатів без постійного контролю і підтримки (постійного зворотного зв'язку); до другої – ті, хто потребує періодичної підтримки і контролю для одержання результатів; та першої – ті, хто самостійно одержує ефективні результати без постійного контролю керівника.

**Висновки.** Таким чином, окреслений алгоритм загальних рис, зображує соціально-психологічний рівень керування процесом особистісної професійної адаптації вчителів і розкриває можливості у дослідженні системи особистісних факторів прискорення адаптаційних процесів, з одного боку, та дослідженні шляхів розвитку інструментальних можливостей впливу керівника на процеси адаптації через розширення його загального репертуару стилів, навичок взаємодій, технологій навчання вчителів. Використання моделі полягає у тиску на латентні змінні з метою оптимізації процесу і підвищення рівня професійної адаптації учителів.

Використаний погляд на проблему передбачає вивчення та відокремлення ключових факторів, системи чинників, які впливають на динаміку циклу управління професійною адаптацією та підвищують або знижують імовірність його ефективності. На статичному рівні передбачається вивчення факторів, які модулюють рівень успішності динаміки управління, тому умови та чинники ефективного управління професійною адаптацією вчителів підлягають окремій оптимізації як фонові для індивідуальних взаємодій керівника з підлеглими.

#### Список використаних джерел

- Ачкан, В. (2018). Професійна адаптація як складова формування готовності майбутніх вчителів математики до інноваційної педагогічної діяльності. В кн. *Актуальні питання природничо-математичної освіти*: зб. наук. пр. (№ 1, С. 133-140). Суми: СумДПУ імені А. С. Макаренка.
- Боднар, О. (2019). Управління адаптацією молодого педагога у закладі загальної середньої освіти. В кн. *Післядипломна освіта Дніпропетровщини: історія та виклики сьогодення*: матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. з міжнародною участю (17 груд. 2019 року, м. Дніпро) / за ред. В. В. Сиченка, К. М. Романенко (С. 31-34). Дніпро.
- Голота, Н. (2018). Професійний розвиток сучасних вчителів в умовах суспільних трансформацій. В кн. *Управління соціально-економічними трансформаціями у сучасному місті*: тези наук.-практ. інтернет-конф., (27 лютого 2018 р.) (С. 25-29). Київ: КУБГ.
- Гриньова, В. *Професійна адаптація вчителів-початківців до роботи в школах Японії*. Взято з [https://www.researchgate.net/publication/339103441\\_PROFESIINA\\_ADAPTACIA\\_VCITELIV-ROCATKIVCIV\\_DO\\_ROBOTI\\_V\\_SKOLAH\\_APONII](https://www.researchgate.net/publication/339103441_PROFESIINA_ADAPTACIA_VCITELIV-ROCATKIVCIV_DO_ROBOTI_V_SKOLAH_APONII)
- Дем'янчук, О. (2017). Педагогічні умови формування гностичних умінь молодих педагогів у процесі професійної діяльності. В кн. О. В. Пастовенського (Ред.), *Розвиток професійної компетентності педагогів у системі післядипломної педагогічної освіти регіону*: зб. матеріалів конф. (С. 46-61). Житомир.
- Кільова, Г. (2012). Методологічні аспекти проблеми управління професійною адаптацією в загальноосвітньому навчальному закладі. *Теорія та методика управління освітою*, 8. Взято з [http://umo.edu.ua/images/content/nashi\\_vydanya/metod\\_upr\\_osvit/v\\_8/7.pdf](http://umo.edu.ua/images/content/nashi_vydanya/metod_upr_osvit/v_8/7.pdf)
- Лисенко, Л. (2011). До проблеми удосконалення професійної підготовки вчителя фізичної культури. *Науковий часопис НПУ імені М.П. Драгоманова*, 10, 492-495.
- Лученко, О. (2015). Становлення і розвиток системи професійної адаптації вчителів-початківців як частини підготовки на робочому місці в Японії. *Science and Education a New Dimension. Pedagogy and Psychology*, III(34), 69.
- Міщенко, В. Особливості професійної адаптації молодих спеціалістів. В кн. *Інноваційні технології розвитку особистісно-професійної компетентності педагогів в умовах післядипломної освіти*: зб. наук. пр. Суми: КЗ СОШПО. Взято з <https://sites.google.com/view/professional-education-kaf/діяльність>
- Шалівська, Ю. (2020). Проблема професійної адаптації молодих педагогів у наукових дослідженнях. *Інноватика у вихованні*, 11, 2. Взято з 225-Текст%20статті-1117-1-10-20200603.pdf

#### References

- Achkan, V. (2018). Profesiina adaptatsiia yak skladova formuvannia hotovnosti maibutnikh vchyteliv matematyky do innovatsiinoi pedahohichnoi diialnosti [Professional adaptation as a component of forming the readiness of future mathematics teachers for innovative pedagogical activities]. In *Aktualni pytannia pryrodnycho-matematychnoi osvity [Current issues of natural and mathematical education]*: zb. nauk. pr. (No 1, pp. 133-140). Sumy: SumDPU imeni A. S. Makarenka [in Ukrainian].
- Bodnar, O. (2019). Upravlinnia adaptatsiieiu molodoho pedahoha u zakladi zahalnoi serednoi osvity [Management of adaptation of a young teacher in a secondary school]. In V. V. Sychenka, K. M. Romanenko (Eds.), *Pisliadyplomna osvita Dnipropetrovshchyny: istoriia ta vyklyky sohodennia [Postgraduate education in Dnipropetrovsk region: history and challenges of today]*: materialy Vseukr. nauk.-prakt. konf. z mizhnarodnoiu uchastiu (17 hrud. 2019 roku, m. Dnipro) (pp. 31-34). Dnipro [in Ukrainian].
- Holota, N. (2018). Profesiinyi rozvytok suchasnykh vchyteliv v umovakh suspilnykh transformatsii [Professional development of modern teachers in the conditions of social transformations]. In *Upravlinnia sotsialno-ekonomichnymy transformatsiiami u suchasnomu misti [Management of socio-economic transformations in the modern city]*: tezy nauk.-prakt. internet-konf., (27 liutoho 2018 r.) (pp. 25-29). Kyiv: KUBH [in Ukrainian].
- Hrynova, V. *Profesiina adaptatsiia vchyteliv-pochatkivtsiv do roboty v shkolakh Yaponii [Professional adaptation of beginning teachers to work in Japanese schools]*. Retrieved from [https://www.researchgate.net/publication/339103441\\_PROFESIINA\\_ADAPTACIA\\_VCITELIV-ROCATKIVCIV\\_DO\\_ROBOTI\\_V\\_SKOLAH\\_APONII](https://www.researchgate.net/publication/339103441_PROFESIINA_ADAPTACIA_VCITELIV-ROCATKIVCIV_DO_ROBOTI_V_SKOLAH_APONII) [in Ukrainian].
- Dem'ianchuk, O. (2017). Pedahohichni umovy formuvannia hnostychnykh umin molodykh pedahohiv u protsesi profesiinoi diialnosti [Pedagogical conditions of formation of gnostic skills of young teachers in the process of professional activity]. In O. V. Pastovenskoho (Ed.), *Rozvytok profesiinoi kompetentnosti pedahohiv u systemi pisliadyplomnoi pedahohichnoi osvity rehionu [Development of professional competence of teachers in the system of postgraduate pedagogical education of the region]*: zb. materialiv konf. (pp. 46-61). Zhytomyr [in Ukrainian].
- Kilova, H. (2012). Metodolohichni aspekty problemy upravlinnia profesiinoiu adaptatsiieiu v zahalnoosvitnomu navchalnomu zakladi [Methodological aspects of the problem of vocational adaptation management in a secondary school]. *Teoriia ta metodyka upravlinnia osvitoiu [Theory and methods of education management]*, 8. Retrieved from [http://umo.edu.ua/images/content/nashi\\_vydanya/metod\\_upr\\_osvit/v\\_8/7.pdf](http://umo.edu.ua/images/content/nashi_vydanya/metod_upr_osvit/v_8/7.pdf) [in Ukrainian].



- Lysenko, L. (2011). Do problemy udoskonalennia profesiinoi pidhotovky vchytelia fizychnoi kultury [On the problem of improving the professional training of physical education teachers]. *Naukovyi chasopys NPU imeni M.P. Dragomanova [Scientific journal of NPU named after MP Dragomanov]*, 10, 492-495 [in Ukrainian].
- Luchenko, O. (2015). Stanovlennia i rozvytok systemy profesiinoi adaptatsii vchyteliv-pochatkivtsiv yak chastyny pidhotovky na robochomu misti v Yaponii [Formation and development of the system of professional adaptation of beginning teachers as part of on-the-job training in Japan]. *Science and Education a New Dimension. Pedagogy and Psychology*, III(34), 69 [in Ukrainian].
- Mishchenko, V. Osoblyvosti profesiinoi adaptatsii molodykh spetsialistiv [Peculiarities of professional adaptation of young specialists]. In *Innovatsiini tekhnolohii rozvytku osobystisno-profesiinoi kompetentnosti pedahohiv v umovakh pislidyplomnoi osvity [Innovative technologies for the development of personal and professional competence of teachers in postgraduate education]: zb. nauk. pr. Sumy: KZ SOIPPO*. Retrieved from <https://sites.google.com/view/professional-education-kaf/diialnist-> [in Ukrainian].
- Shalivska, Yu. (2020). Problema profesiinoi adaptatsii molodykh pedahohiv u naukovykh doslidzhenniakh [The problem of professional adaptation of young teachers in scientific research]. *Innovatyka u vykhovanni [Innovation in education]*, 11, 2. Retrieved from 225-Tekst%20statti-1117-1-10-20200603.pdf [in Ukrainian].

#### **PROTSENKO I.**

Sumy State Pedagogical University named after AS Makarenko, Ukraine

#### **MANAGEMENT OF PROFESSIONAL ADAPTATION OF TEACHERS IN THE SYSTEM OF SECONDARY EDUCATION**

The article, based on the analysis of scientific and pedagogical literature, substantiates the basic pedagogical conditions of professional adaptation of teachers in the reform and modernization of secondary school and in the process of their lifelong learning, development of a national management system for professional adaptation of teachers. new conditions for the functioning of the educational sector. It is established that the teacher's advancement to mastery is an endless cycle in which each step is performed in accordance with the general management technology - setting goals for adaptation management is to accelerate the achievement of productivity, value for money, skill, readiness for innovation, satisfaction; positively includes the individual in the system of interpersonal relations, planning - a system of pre-determined decisions, the essence of which allows to coordinate individual efforts of employees to achieve goals, predict measures to improve professional adaptation, establish the desired end results in terms of employee adaptation goals by the adapter (formation of values, introduction to the course of the case, setting tasks in time), decision-making - dynamic decision-making on the adaptive load.

The components of decision-making include - identifying opinions, analyzing the situation, evaluating decisions and situations, generating ideas, organization and implementation - includes building work to effectively and optimally achieve the goal of professional adaptation of teachers, control - a function manifested in effective professional conditions adaptation in the need to ensure the advancement of goals. It is revealed that the problem of ensuring the effectiveness of management of educational institutions requires the need, simultaneously with the achievement of the main goals of organizations, to create favorable conditions for professional development and development of the teacher's personality. One of the most important steps in the professional development of a teacher's personality is the stage of professional adaptation.

The main functions of management of professional adaptation of teachers in the system of secondary education are clarified. A model for managing this process has been developed.

**Key words:** *professional adaptation, management of professional adaptation, general educational institution, national management system, functions of professional adaptation, model of management of adaptation, teacher*

Стаття надійшла до редакції 07.10.2020 р.

УДК 629.7:656.071.1 (477)  
https://doi.org/10.33989/2075-146x.2020.26.227640

**ТЕТЯНА РОЖНОВА**

ORCID: 0000-0002-3608-8943

**ОЛЕКСАНДР КОНОВАЛОВ**

ORCID: 0000-0002-1415-6546

ДЗВО «Університет менеджменту освіти» Національної академії педагогічних наук України

## ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ ПІЛОТІВ-ІНСТРУКТОРІВ ЦИВІЛЬНОЇ АВІАЦІЇ В УКРАЇНІ

У статті виконано теоретичне узагальнення та вирішено наукове завдання щодо професійної підготовки пілотів-інструкторів цивільної авіації в Україні. У пошуках визначення теоретичних засад професійної підготовки пілотів-інструкторів цивільної авіації в Україні, здійснено аналіз базових понять: професійна підготовка, компетентність. Зазначено, що дослідження діяльності пілотів-інструкторів цивільної авіації та недоліки фахової підготовки пілотів-інструкторів актуалізують пошук шляхів розв'язання проблеми безаварійної роботи авіаційного транспорту, дотримання відповідних стандартів підготовки пілотів-інструкторів цивільної авіації, підвищення їх конкурентоспроможності.

**Ключові слова:** професійна підготовка, компетентність, пілоти-інструктори, цивільна авіація

**Постановка проблеми.** В умовах сучасних авіаційних реалій, які ставить перед нами всесвітня пандемія COVID-19, постає серйозне питання про збереження не лише належного рівня безпеки польотів, а й професійної компетентності пілотів, що тимчасово не виконують польоти.

Також врахувавши політичне, економічне та соціальне напруження, високу динаміку ринку праці, появи нових технологій і трудових операцій пілоти-інструктори цивільної авіації потребують науково обґрунтованої підтримки та супроводу, а процес підготовки нового покоління професіоналів – швидкої модифікації й оновлення. Особливої актуальності ці процеси набувають у нашій країні, де галузь цивільної авіації може стати фактором відродження ефективної економіки, забезпечення реальної єдності держави, умовою оптимізації зв'язків між усіма регіонами України, яка відрізняється чималою територією, критичним станом автодорожньої інфраструктури, занепадом залізничного транспорту, великими відстанями між діловими й культурними центрами (Дранко, 2018).

**Аналіз найвагоміших публікацій.** Підготовка достатньої кількості кваліфікованих пілотів-інструкторів, здатних відповідати інтенсивним науково-технічним перетворенням інформаційного світу, оновленню техніки й динамізму вимог до людини, є реальною потребою українського суспільства, задоволення якої має актуально-перспективний характер.

Підготовка пілотів цивільної авіації до професійної діяльності була предметом досліджень багатьох українських науковців, таких як: В. Асріян (формування спеціальних умінь у майбутніх пілотів міжнародних авіаліній на основі міжпредметних зв'язків технічних дисциплін), І. Галімска (формування професійно значущих якостей особистості майбутнього авіаційного фахівця засобами фізичної підготовки), О. Москаленко (теоретичні й методичні засади підготовки курсантів вищих льотних закладів освіти до професійної комунікації в особливих умовах), Т. Плачинда (теоретичні та методичні засади забезпечення якості професійної підготовки курсантів льотних закладів освіти в умовах євроінтеграції), Г. Пухальська (формування комунікативної компетентності майбутніх пілотів цивільної авіації) тощо. Однак, питання професійної підготовки пілотів-інструкторів цивільної авіації України залишається поза увагою науковців що і зумовило вибір теми статті «Теоретичні засади професійної підготовки пілотів-інструкторів цивільної авіації».

Тому виходячи з актуальності дослідження ми висуваємо **мету статті** – здійснити теоретичний аналіз професійної підготовки пілотів-інструкторів цивільної авіації України, визначення основних понять, та їх взаємних зв'язків, що формують теоретичне підґрунтя сутності навчання інструкторів.

**Виклад основного матеріалу.** Наразі, скорочуючи персонал, авіакомпанії мають на меті залишити на роботі максимальну кількість пілотів-інструкторів, адже саме ці кадри несуть у собі найвищий стандарт компетентності, безпеки польотів, та саме вони будуть поновлювати навички пілотів після реабілітації ринку перевезень від наслідків пандемії.

Що стосується льотних шкіл, то об'єм підготовки, порівняно з осінню минулого року впав, та досягнув свого мінімуму в квітні 2020 року (FlightLogger, 2020). Не зважаючи на це, сьогодні кількість учбових польотів поступово збільшується, а прогнозована кількість нових робочих місць для майбутніх пілотів хоч і зменшилася, але тим не менш залишається оптимістичною. До 2029 року в світі знадобиться підготувати 219 тисяч нових пілотів, 46 тисяч з яких в Європейському регіоні (CAE, 2020). Це пов'язано не стільки з розвитком авіації, скільки з тим, що велика кількість діючих спеціалістів буде виходити на пенсію в зазначений вище період.

У таких обставинах саме пілоти-інструктори опиняються в епіцентрі подій, а їх професійна підготовка привертає особливу увагу, адже реалізація планів по відновленню об'ємів авіаперевезень, розвитку авіації шляхом примноження кадрів та підтримання належного рівня безпеки польотів залежить від їх рівня кваліфікації.

Як зазначає у своїй роботі В. Семиченко: «Проблемою професійної підготовки займалися І. Гичан, Г. Давидов, М. Дяченко, Л. Кандилович, Н. Печенюк, Є. Смірнова, Н. Тализіна, Л. Хіхловський та ін.» (Семиченко, 2007, с.119).

О. Москаленко стверджує, що на пострадянському просторі, педагогічні основи професійної підготовки льотного складу розкрито в дослідженнях В. Желтухіна, О. Кадочнікова, О. Керницького, Є. Кміти, Р. Макарова, Т. Мітрюшкіної, А. Московцева, Г. Пащенко, В. Півень, Т. Сафонові, Д. Сіненка» (Москаленко, 2013, с. 250). Не зважаючи на це, більшість наукових статей та публікацій зосереджуються на підготовці приватних пілотів та/або пілотів для авіакомпаній, у той час як тематика професійної підготовки пілотів-інструкторів майже не розкривається, а в Україні дослідження в цій області практично відсутні.

У контексті нашого дослідження ми вважаємо доречним розглянути найбільш загальне поняття «професійна підготовка», яке може бути визначене як «сукупність спеціальних знань, навичок та умінь, якостей, трудового досвіду та норм поведінки, які забезпечують можливість успішної роботи з певної професії» (Енциклопедія професійної освіти, 1999). На додаток до цього, професійна підготовка може розглядатися і як процес формування фахівця для однієї з галузей трудової діяльності, пов'язаного з оволодінням певним родом занять, професією (Педагогічна енциклопедія, 1964-1988).

О. Москаленко пропонує розглядати професійну підготовку авіаційних фахівців як інтегративну систему міждисциплінарних знань, умінь і навичок, що забезпечуються використанням цілісного комплексу засобів наземної та льотної підготовки для вирішення практичних завдань професійної діяльності, які дають змогу на системній основі організувати оптимальну взаємодію викладача та курсантів, регламентуються міжнародними авіаційними стандартами ІКАО та спрямовані на досягнення гарантованого педагогічного результату (Москаленко, 2013, с.254).

Цікавим є питання сутності професійної підготовки. Термін «сутність» ми розглядаємо як філософське поняття, яке означає «голове, визначальне в предметі, що зумовлене глибинними зв'язками й тенденціями розвитку і пізнається на рівні теоретичного мислення» (Словник української мови: в 11 томах, Том 9, 1978, с. 860).

І. Бойчук у своїх роботах стверджує, що аналіз сучасної літератури розкриває декілька підходів до визначення сутності професійної підготовки. Представники педагогічних наук вбачають її у набутті людиною професійної освіти, що є результатом засвоєння інтелектуальних знань, умінь, навичок та формування необхідних особистісних професійних якостей. Психологи вбачають її як засіб приросту індивідуального потенціалу особистості, розвитку резервних сил, пізнавальної і творчої активності на основі оволодіння загальнонауковими та професійно значущими знаннями, вміннями й навичками. В. Семиченко, розглядає її у трьох аспектах: 1) як процес, в ході якого відбувається професійне становлення майбутніх фахівців; 2) як мету і результат діяльності закладу освіти; 3) як сенс включення студента у навчально-виховну діяльність (Семиченко, 1992).

У рамках нашого дослідження, нам близьке формулювання педагогічної сутності професійної підготовки пілотів-інструкторів Р. Макарова, який розглядає її як інтегративний педагогічний процес, що сприяє формуванню психофізіологічних якостей, стійкості до екстремальних факторів професійної діяльності та досягненню високого рівня працездатності пілотів цивільної авіації (Макаров, 2005).

Надбання та покращення навичок безпечної експлуатації повітряних суден відбувається шляхом проведення теоретичної та практичної (льотної) професійної підготовки в затверджених навчальних організаціях (льотних школах), в процесі якої студент отримує необхідні знання, навички та уміння. Зміст професійної підготовки визначається освітньо-професійними програмами, що розроблюються з урахуванням кваліфікаційних вимог та реалізується в процесі теоретичної та практичної підготовки.

У своєму дослідженні ми будемо розглядати професійну підготовку пілотів-інструкторів як складову частину загальної системи освіти авіаційних фахівців, що передбачає набуття загальних та професійних компетентностей, які забезпечують оволодіння знаннями, вміннями, навичками майбутнього інструктора, спрямована на повноцінну професійну самореалізацію особистості і зорієнтована на формування педагогічної грамотності спеціаліста.

В. Беспалько та І. Блаугер пропонують розглядати професійну підготовку як педагогічну систему загальної системи підготовки фахівця, якій притаманні всі ознаки, властивості та принципи дослідження, характерні для систем (Беспалько, 1989, с.18-44; Блауберг 1973, с. 48). Ю. Бабанський визначає педагогічну систему як певну спільність елементів, що функціонують за внутрішніми законами, притаманними лише їй, є цілісним утворенням, яке наділене інтегративними властивостями (Бабанський, 1977, с.88-93). Т. Ільїна вважає, що систему необхідно розглядати як упорядковану сукупність взаємопов'язаних елементів, що об'єднані спільною метою функціонування та єдністю керування й можуть вступати у взаємодію з середовищем як цілісна єдність (Ільїна, 1972).

У контексті авіаційної освіти, О. Керницький дає своє тлумачення педагогічної системи підготовки майбутніх військових пілотів, а саме: «це сукупність організаційних структур, управлінських заходів, спеціфічних процесуальних принципів, змісту, методів, організаційних форм і різноманітних засобів формування психологічної готовності та професійно значущих якостей військових пілотів, методів і критеріїв оцінювання їх особистісної, професійної та психологічної готовності до льотної діяльності у військах» (Керницький, 2005, с.4). Р. Макаров визначає систему професійної підготовки пілотів як сукупність спеціально залучених ефективних засобів підготовки, інтегративний вплив яких спрямовано на досягнення єдиної мети – надійності людини-оператора в звичайному та екстремальному режимах професійної діяльності (Макаров, 2005).

В. Беспалько наголошує, що основними структурними елементами педагогічної системи є: цілі підготовки фахівця; зміст навчання та виховання; дидактичні процеси як способи здійснення педагогічного процесу; студенти та викладачі; організаційні форми педагогічної діяльності.

В. Семиченко розглядає мету навчання як базову складову будь-якої освітньої системи. Вона розкриває проміжні і кінцеві результати підготовки, задає основний напрям, об'єднує педагогічну діяльність окремих структурних компонентів цієї системи, та відповідальних осіб за виконання частин освітнього процесу. В методологічному плані дуже важливо, аби кінцева мета професійної підготовки чітко визначала ієрархію цінностей у структурі навчання, адже від цього буде залежати підхід та розподіл пріоритетів освітнього процесу (Семиченко, 2007, с.119).

Ми вважаємо, що цілісність є однією з найважливіших умов ефективної реалізації мети діяльності системи. Виходячи з вищезазначеного, можна зробити висновок, що професійна підготовка пілота-інструктора має здійснюватись на засадах розкриття структури кожного компонента системи, з вивченням функціональних міжсистемних зв'язків за умови забезпечення його цілісності.

Повноцінна та якісна професійна підготовка пілота-інструктора неможлива без створення певних умов успішного функціонування всіх компонентів педагогічної системи.

У нашій роботі ми розглядаємо умову як філософську категорію, в якій відображаються універсальні відношення речей до тих факторів, завдяки яким вона виникає та існує. Завдяки наявності відповідних умов властивості речей переходять з можливості в дійсність (Словник української мови, 1979). Її особливістю є те, що в контексті реалізації мети підготовки, умова сама по собі, без діяльності людини, не може стати «визначально-продуктивною». В закладах освіти умови лише створюють сприятливі можливості для студентів у здобутті знань, формуванні умінь і розвитку навичок.

У рамках нашого дослідження, так як професійна підготовка пілота-інструктора реалізується під час освітнього процесу, серед видів умов ми розглядаємо педагогічні.

Розглянемо як різні вчені розуміють термін «педагогічні умови». Л. Загребельна детермінує їх як обставини, від яких залежить і на основі яких відбувається цілісний продуктивний педагогічний процес професійної підготовки фахівців, що опосередковується активністю особистості (Загребельна, 2005, с.178). В. Ледньов стверджує, що педагогічні умови – це сукупність об'єктивних можливостей і обставин, що супроводжують освітній процес, які певним чином структуровані та спрямовані на досягнення визначеної педагогічної мети (Ледньов, 2002, с.56). С. Хатунцева вважає, що спеціально створені педагогічні умови мають здатність регулювати педагогічний процес, можливість робити його компоненти співвідносними один до одного (Хатунцева, 2004).

Вивчаючи педагогічні умови в контексті професійної підготовки пілотів-інструкторів, ми визначаємо педагогічні умови як сукупність обставин, які створюють сприятливу атмосферу для ефективного протікання навчального процесу, якісної та ефективної підготовки майбутнього льотного інструктора в рамках льотної школи.

Логічним постає питання про вимірювання ефективності освітнього процесу. Результати професійної підготовки можна визначити як очікувані й вимірювані конкретні досягнення особи, які визначають, що здатна робити ця особа по завершенні всієї або частини освітньої програми. В даному випадку оцінювання є порівнянням набутих компетентностей здобувачем освіти згідно з еталоном фахівця у відповідній галузі. Інструментальним засобом для досягнення цієї мети виступає перелік компетентностей фахівця.

Н. Бібік розглядає компетентність у навчанні як інтегрований результат, що передбачає зміщення акцентів з накопичення нормативно визначених знань, умінь і навичок до формування і розвитку в учнів здатності практично діяти, застосовувати досвід успішної діяльності в певній сфері (Енциклопедія освіти, 2008, с.408-410).

У контексті нашого дослідження ми вважаємо за доцільне розглянути трактування поняття «компетентність» різними науковцями. О. Овчарук розглядає «компетентність» як спроможність кваліфіковано провадити діяльність, виконувати завдання або роботу. При цьому поняття «компетентність» містить набір знань, навичок і ставлень, що дає змогу особистості ефективно діяти або виконувати певні функції, спрямовані на досягнення стандартів у професійній галузі або певній діяльності (Овчарук, 2004).

А. Капська зазначає, що поняття «компетентність» містить набір знань, навичок та ставлень, які дають змогу особистості ефективно здійснювати діяльність, або виконувати певні функції, що забезпечують досягнення нею певних стандартів у галузі професії або певного виду діяльності. В основі такого трактування покладено поняття професійна освіта, що на думку С. Максимюк являє собою сукупність знань, практичних умінь і навичок, необхідних у певній галузі трудової діяльності (Шарлович, 2015). Для того, щоб полегшити процес оцінювання компетентностей пропонується виділити такі показники, як набуті знання, вміння, навички та навчальні досягнення.

**Висновок та перспективи подальшої розробки теми.** Ми дослідили лише деякі теоретичні аспекти професійної підготовки пілотів-інструкторів цивільної авіації в Україні. Наступним етапом нашого дослідження буде нормативно-правове забезпечення формування професійної компетентності у процесі фахової підготовки пілотів-інструкторів в Україні.

### Список використаних джерел

- Бабанский Ю. К. (1977). *Оптимизация процесса обучения: Общедидактический аспект*. Москва: Педагогика.
- Батьшев, С. Я. (Сост.). (1999). *Энциклопедия профессионального образования*: в 3 т. (Т. 2). Москва: АПО.
- Беспалько, В. П., Татур Ю. Г. (1989). *Системно-методическое обеспечение учебно-воспитательного процесса подготовки специалиста*. Москва: Высшая школа.
- Білодід, І. К. (Ред.). (1978). *Словник української мови*: [в 11 т.] (Т. 9). Київ: Наук. думка. Взято з <http://irbisnbn.gov.ua/ulib/item/UKR0001610> (дата звернення 19.11.2020).
- Блауберг, И. В., Юдин, Е. Г. (1973). *Становление и сущность системного подхода*. Москва: Знание.
- Дранко, А. А. (2018). *Формування професійної взаємодії майбутніх пілотів цивільної авіації у процесі наземної практичної підготовки*. (Дис. канд. наук). Кропивницький. Взято з [http://virtuni.education.zp.ua/info\\_cpu/sites/default/files/%20%D0%94%D0%B8%D1%81%D0%B5%D1%80%D1%82%D0%B0%D1%86%D1%96%D1%8F.pdf/](http://virtuni.education.zp.ua/info_cpu/sites/default/files/%20%D0%94%D0%B8%D1%81%D0%B5%D1%80%D1%82%D0%B0%D1%86%D1%96%D1%8F.pdf/) (дата звернення 21.11.2020).

- Загребельна, Л. В. (2005). Педагогічні умови підготовки майбутніх менеджерів у економічних навчальних закладах. В кн. І. А. Зязюн (Ред.), *Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання у підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми*: зб. наук. праць (Вип. 8). Київ; Вінниця: Планер.
- Ильина, Т. (1972). *Структурно-системный подход к организации обучения*. Москва: Педагогика.
- Каиров, И. А. (Ред.). (1966). *Педагогическая энциклопедия*: в 3 т. (Т. 3). Москва: Сов. энциклопедия.
- Керницький, О. М. (2005). *Методика формування психологічної готовності курсантів-льотчиків до льотної діяльності*. (Автореф. дис. канд. наук). Харків.
- Леднев, В. С. (2002). *Научное образование: развитие способностей к научному творчеству*. 2-е изд., испр. Москва: МГАУ.
- Макаров, Р. Н., Рубец М. И., Неделько, С. Н., Бамбуркин, А. П. (2005). *Авиационная педагогика: учебник*. Москва; Кировоград: МНАПЧАК: ГЛАУ.
- Москаленко, О. І. (2013). Визначення сутності професійної підготовки льотного складу. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах*, 28, 250-255.
- Овчарук, О. В. (Ред.). (2004). *Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи*. Київ: К.І.С.
- Семиченко, В. А. (1992). *Концепция целостности и ее реализация в профессиональной подготовке будущих учителей*. (Дис. д-ра наук). Киев.
- Семиченко, В. А. (2007). Проблеми і пріоритети професійної підготовки. *Педагогічний дискурс*, 1, 119-127.
- Хатунцева, С. М. (2004). *Педагогічні умови адаптації викладача початківця до професійно-педагогічної діяльності у вищому навчальному закладі*. (Дис. канд. наук). Харків.
- Шарлович, З. П. (2015). *Формування професійно-педагогічної компетентності медичних сестер сімейної медицини в процесі фахової підготовки*. (Дис. канд. наук). Житомир.
- Are you ready for the new normal? (2020). *CAE*. Retrieved from <https://www.cae.com/cae-pilot-demand-outlook-2020/>.
- New Statistics Show the Impact of Covid-19 on Pilot Training. (2020). *Aviationpros*. Retrieved from <https://www.aviationpros.com/education-training/flight-training/press-release/21162004/flightlogger-new-statistics-show-the-impact-of-covid19-on-pilot-training>.

#### References

- Are you ready for the new normal? (2020). *CAE*. Retrieved from <https://www.cae.com/cae-pilot-demand-outlook-2020/>.
- Babanskii, Iu. K. (1977). *Optimizatsiia protsessu obuchenii: Obshchedidakticheskii aspekt [Optimization of the learning process: Aspect]*. Moskva: Pedagogika [in Russian].
- Batyshev, S. Ia. (Comp.). (1999). *Entsiklopediia professionalnogo obrazovaniia [Encyclopedia of Vocational Education]*: v 3 t. (Vol 2). Moskva: APO [in Russian].
- Bespalko, V. P., & Tatur Iu. G. (1989). *Sistemno-metodicheskoe obespechenie uchebno-vospitatelnogo protsessu podgotovki spetsialista [Methodical provision of the educational process of training a specialist]*. Moskva: Vysshiaia shkola [in Russian] [in Russian].
- Bilodid, I. K. (Ed.). (1978). *Slovyuk ukrainskoi movy [Dictionary of the Ukrainian language]*: [v 11 t.] (Vol 9). Kyiv: Nauk. dumka. Retrieved from <http://irbisnbnv.gov.ua/ulib/item/UKR0001610> ([in Ukrainian]).
- Blauberger, I. V., & Iudin, E. G. (1973). *Stanovlenie i sushchnost sistemnogo podkhoda [Development and essence of the systematic approach]*. Moskva: Znanie [in Russian].
- Dranko, A. A. (2018). *Formuvannia profesiinoi vzaiemodii maibutnikh pilotiv tsyvilnoi aviatsii u protsesi nazemnoi praktychnoi pidhotovky [Formation of professional interaction of future civil aviation pilots in the process of ground practical training]*. (PhD diss.). Kropyvnytskyi. Retrieved from [http://virtuni.education.zp.ua/info\\_cpu/sites/default/files/%20%D0%94%D0%B8%D1%81%D0%B5%D1%80%D1%82%D0%B0%D1%86%D1%96%D1%8F.pdf/](http://virtuni.education.zp.ua/info_cpu/sites/default/files/%20%D0%94%D0%B8%D1%81%D0%B5%D1%80%D1%82%D0%B0%D1%86%D1%96%D1%8F.pdf/) [in Ukrainian].
- Ilina, T. (1972). *Strukturno-sistemnyi podkhod k organizatsii obuchenii [Systematic approach to the organization of training]*. Moskva: Pedagogika [in Russian].
- Kairov, I. A. (Ed.). (1966). *Pedagogicheskaiia entsiklopediia [Educational Encyclopedia]*: v 3 t. (Vol 3). Moskva: Sov. Entsiklopediia [in Russian].
- Kernytskyi, O. M. (2005). *Metodyka formuvannia psykhologichnoi hotovnosti kursantiv-lotchykiv do lotnoi diialnosti [Methodology of formation of psychological readiness of cadets-pilots for flight activity]*. (Extended abstract of PhD diss.). Kharkiv [in Ukrainian].
- Khatuntseva, S. M. (2004). *Pedahohichni umovy adaptatsii vykladacha pochatkivtsia do profesiino-pedahohichnoi diialnosti u vyshchomu navchalnomu zakladi [Pedagogical conditions of adaptation of the beginner's teacher to vocational and pedagogical activities in the higher educational institution]*. (PhD diss.). Kharkiv [in Ukrainian].
- Lednev, V. S. (2002). *Nauchnoe obrazovanie: razvitie sposobnostei k nauchnomu tvorchestvu [Scientific Education: Development creative scientific abilities]*. Moskva: MGAU [in Russian].

- Makarov, R. N., Rubets M. I., Nedelko, S. N., & Bamburkin, A. P. (2005). *Aviatcionnaia pedagogika [Aviation pedagogics]: uchebnik*. Moskva; Kirovograd: MNAPChAK: GLAU [in Russian].
- Moskalenko, O. I. (2013). Vyznachennia sutnosti profesiinoi pidhotovky lotnoho skladu [Determination of the essence of professional training of flight staff]. *Pedahohika formuvannia tvorchoi osobystosti u vyshchii i zahalnoosvitnii shkolakh [Pedagogy of the formation of creative personality in higher and secondary schools]*, 28, 250-255 [in Ukrainian].
- New Statistics Show the Impact of Covid-19 on Pilot Training. (2020). *Aviationpros*. Retrieved from <https://www.aviationpros.com/education-training/flight-training/press-release/21162004/flightlogger-new-statistics-show-the-impact-of-covid19-on-pilot-training>.
- Ovcharuk, O. V. (Ed.). (2004). *Kompetentnisnyi pidkhid u suchasni osviti: svitovi dosvid ta ukraïnski perspektivy [Competency based approach in modern education : world wide experience and Ukrainian prospects]*. Kyiv: K.I.S. [in Ukrainian].
- Semychenko, V. A. (2007). Problemy i priorytety profesiinoi pidhotovky [Problems and priorities of professional training]. *Pedahohichniy dyskurs [Pedagogical Discourse]*, 1, 119-127 [in Ukrainian].
- Semichenko, V. A. (1992). *Kontseptciia tselostnosti i ee realizatsiia v pro-fesionalnoi podgotovke budushchikh uchitelei [Concept of Integrity and its implementation in the professional training of future teachers]*. (D diss.). Kiev [in Russian].
- Sharlovych, Z. P. (2015). *Formuvannia profesiino-pedahohichnoi kompetentnosti medychnykh sester simeinoi medytsyny v protsesi fakhovoi pidhotovky [Formation of professional and pedagogical competence of nurses of family medicine in the process of professional training]*. (PhD diss.). Zhytomyr [in Ukrainian].
- Zahrebelna, L. V. (2005). Pedahohichni umovy pidhotovky maibutnikh menedzheriv u ekonomichnykh navchalnykh zakladakh [Pedagogical conditions for training of future managers in economical educational institutions]. In I. A. Ziaziun (Ed.), *Suchasni informatsiini tekhnolohii ta innovatsiini metodyky navchannia u pidhotovtsi fakhivtsiv: metodolohiia, teoriia, dosvid, problemy [Modern information technologies and innovative methods of training of specialists : methodology, theory, experience, problem]: zb. nauk. prats (Is. 8)*. Kyiv; Vinnytsia: Planer [in Ukrainian].

**ROZHNOVA T., KONOVALOV O.**

The State Institution of Higher Education "The University of Educational Management" of the National Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine.

**THEORETICAL ASPECTS OF THE PROFESSIONAL TRAINING OF PILOT INSTRUCTORS IN CIVIL AVIATION OF UKRAINE**

The article substantiates the theoretical principles of the professional training of pilot instructors in civil aviation of Ukraine. It covers the analysis of significant scientific researches and publications concerning training of civil aviation specialists and highlights the relevance of the topic of research. Considerable attention is given to the terminological apparatus in the context of aviation professional education. The article provides interpretations of such terms as professional training, pedagogical system, pedagogical conditions and competence.

There is a serious demand to educate a sufficient number of qualified flight instructors, who would be able to deal with the intensive scientific and technical transformations of the aviation industry. This matter is of particular relevance to our country, where the civil aviation industry may become a factor in the revival of an efficient economy.

Professional civil aviation pilot training has been a research subject of many Ukrainian scientists, such as: V. Asriyan I. Galimska, O. Moskalenko, T. Plachinda, G. Puhalska and others. However, the problem of professional civil aviation pilot instructor training in Ukraine has remained out of scientists' attention.

Scientists suggest considering professional training of aviation specialists as an integrated system of interdisciplinary knowledge and skills, provided by the use of a set of theoretical and flight training activities, that teach to solve practical problems during professional duties. The essence of such training can be determined as an integrated pedagogical process that contributes to the formation of psychophysiological qualities, resistance to extreme factors of professional activity and achievement of a high level of efficiency by civil aviation pilots.

In this study, professional training of instructor pilots is also considered as a part of the overall education system of aviation specialists, which involves acquiring general and professional competencies that provide mastery of knowledge and skills of the future instructor. It is aimed at a full professional self-realization of the individual and is focused on the formation of pedagogical competence of an instructor. Successful functioning of elements of such a system is impossible without fulfillment of certain pedagogical conditions.

We have researched only some theoretical aspects of professional civil aviation pilot training in Ukraine. The next stage of our study will cover the legal regulations that describe professional training of pilot instructors in Ukraine.

*Key words: professional training, competence, instructor pilots, civil aviation.*

Стаття надійшла до редакції 22.09.2020 р.

УДК 37.015:551.58  
https://doi.org/10.33989/2075-146x.2020.26.227641

**ВІТАЛІНА САГАЙДАК**

**ВАЛЕНТИНА ГРИНЬОВА**

Полтавський національний педагогічний університет імені В.Г. Короленка

## **СТВОРЕННЯ ЗОНИ КОМФОРТУ ДЛЯ ВЧИТЕЛЯ В НОВІЙ УКРАЇНСЬКІЙ ШКОЛІ**

Сучасний учитель Нової української школи є постійно зануреним у свою роботу, а відтак забуває про першочергові особистісні потреби. Звідси ми можемо стверджувати, що зона комфорту є надзвичайно важливою, адже виконує безліч функцій, а, насамперед: знижує психологічну і душевну перевтому, допомагає вчителю зняти перенапруження та поновити свої емоційні та фізичні ресурси; запобігає професійному вигоранню. Нами розглянуто учительську кімнату як зону комфорту для вчителя в Новій українській школі. Проаналізовано сучасні вимоги щодо облаштування учительської кімнати як місця праці та відпочинку. Розроблено авторський проект «Обладнання учительської кімнати як зони комфорту вчителя в Новій українській школі» з дотриманням усіх стандартів та рекомендацій. В процесі створення авторського проекту використано прийом «зонування» та «перетікання простору», що сприяє збереженню здоров'я та запобігає професійному вигоранню вчителів Нової української школи.

**Ключові слова:** зона комфорту для вчителя, Нова українська школа, обладнання, учительська кімната, здоров'я вчителя, професійне вигорання вчителя, оздоровче середовище

**Постановка проблеми в загальному вигляді та вказівка на її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями.** Реалії сучасного суспільства та жорсткі вимоги впливають фактично на кожну професію, однак найбільш значний вплив спостерігається на тих професійних галузях, які надають допомогу іншим. Вчительство є найяскравішим прикладом такої ситуації, це пов'язано з постійними зобов'язаннями та широкою базою знань, яка постійно поповнюється, тим самим вимагаючи від учителів весь час вчитися і розвиватися професійно. Не менш важливим є і той фактор, що в Україні професія вчителя, зазвичай, асоціюється з жіноцтвом (Морська, 2011 с. 54). Тобто, жінка, окрім своїх звичних справ (піклування про дітей, обсерг родинного гнізда, уваги до чоловіка), повинна піклуватися ще й про школярів, віддаючи частину свого емоційного багатства іншим людям, які є абсолютно чужими, але водночас і такими рідними з моральної точки зору. Це безумовно веде, насамперед, до емоційного виснаження та синдрому професійного вигорання. Крім того, зникають такі необхідні фахові аспекти, як задоволення від професії та відчуття успіху, що далі спричинюють деперсоналізацію і, нарешті, недооцінювання своєї професійної придатності, професіоналізму.

Виняткове значення для створення емоційної стійкості вчителя та для запобігання професійного вигорання педагога має оптимальна організація просторового середовища. Учительська кімната, облаштована з дотриманням усіх вимог та рекомендацій, буде не лише створювати сприятливі умови для якісної праці, але й стане чудовим місцем релаксації. Оскільки вона поєднує дві функції: роботу вчителя з підготовки до уроків та відпочинок, то для цього необхідно створювати комфортні умови, розділяючи ці два процеси між різними зонами, кожна з яких відповідним чином меблюється, обладнується та має власний характер: більш діловий у робочому просторі, тепліший та вільний – у зонах відпочинку та спілкування.

Зона відпочинку має стати місцем, де вчителі шукають поради, підтримують один одного, радіють успіхам. Тут часто лунають жарти і сміх, а це, в свою чергу, допомагає вчителю бути позитивним, енергійним і щасливим протягом усього робочого дня (Сагайдак, Гриньова, 2020, с.75-77).

*Аналіз найвагоміших публікацій, у яких започатковано розв'язання досліджуваної проблеми й на які спирається автор.* Зона комфорту – норма життєвого балансу, показник успішності людини, засіб оцінки здоров'я. Зона комфорту вчителя пов'язана з особливостями індивідуального здоров'я, обумовленого виконанням професійних обов'язків та особистим професійним становленням (Гриньова, Сагайдак, 2020, с.86-87). Зона комфорту – це межі життєвого простору у яких ми відчуваємо відносний психологічний (Саторин. 2010) комфорт. У вчителів вона пов'язана з оптимальними умовами для організації навчання та виховання учнів.

Науковці здійснюють діагностику здоров'я вчителів, визначаючи причинно-наслідкові зв'язки різних аспектів професійної діяльності, а саме: за впливом сфер професійної діяльності (Sarah. 2015 с.60-70); за проявами компонентів професійного стресу (Водопьянова. 2009. С.336); за результатами поглибленого медичного огляду, аналізу причин захворюваності й тимчасової непрацездатності педагогів (Латіна. 2008. с.22 ); за даними таких методик, як комп'ютерна стабілографія та електротензодинамометрія (Носко. 2014. с.180-182). Розглядаючи поняття зони комфорту як основного елемента професійного становлення й розвитку особистості, зокрема, вчителя, буде доречно звернути увагу на певні аспекти:

- сфера праці як предиктор професійного здоров'я (Sarah. 2015. с.60-70);
- рівновага між «життям на роботі» і «звичайним життям» (Трейси. 2014. с.144);

- вибір професії, який буде задовільняти як власні бажання та схильності людини так і матиме певний вплив зовнішніх обставин на первинну та вторинну профорієнтацію (Zhara. 2015. с.60-70).
- динаміка зони комфорту на допрофесійному етапі, етапі професійної підготовки, етапі інтродукції у професію та на поточному етапі дослідження (Zhara. 2015. с.60-70).

**Вирішення досі не вирішених аспектів проблеми, яким присвячено цю статтю.** Дослідження рівнів професійного вигорання вчителів загальноосвітніх шкіл за період з 2019 по 2021рр. показало, що низький рівень мають 21% респондентів, 30.5% - середній, 33% - високий, 15.5% - вкрай високий. Порівняння зони комфорту учителів із різними рівнями професійного вигорання засвідчило, що в респондентів зі збільшенням рівня вигорання зона комфорту звужується. Аналіз динаміки зони професійного комфорту вчителів показав, що її розширення впливає на збереження їх індивідуального здоров'я, запобігає професійному вигоранню (Гриньова, Сагайдак, 2020, с.86-87). Розширення зони професійного комфорту розглядається нами як основа зберігання індивідуального здоров'я вчителя.

**Формулювання мети й завдань статті.** Метою нашої роботи є обґрунтування причин професійного вигорання вчителя та необхідності створення зони комфорту в Новій українській школі. Основні завдання:

1. Дати визначення синдрому вигорання як активній стресовій реакції.
2. Розглянути учительську кімнату як зону комфорту вчителя.
3. Розглянути факти про проблему професійного вигорання педагогів.
4. Ознайомитися з методами діагностики симптомів досліджуваного питання.
5. Виділити основні етапи професійного вигорання.

**Вклад основного матеріалу з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів.** Нова українська школа – це місце цікавого та комфортного навчання. Тут панує атмосфера довіри, взаємопідтримки та взаємоповаги; використовуються сучасні технології навчання, а учнів оточує зручне та цікаве середовище. Сучасний учитель – це друг, помічник у пізнанні світу, партнер у вихованні особистості (Електронний ресурс. 2020). Він працює як з дітьми, так і з батьками. Як ми бачимо дана реформа загальної середньої освіти, яку реалізує Міністерство освіти й науки України, внесла безліч корективів, а подекуди й колосальних змін у життя школи, починаючи переструктуруванням навчального середовища початкової школи й закінчуючи змінами у профільній середній освіті. Не залишилося осторонь і питання стосовно функціонування сучасної учительської кімнати, адже цей кабінет займає надзвичайно важливе місце у кожному закладі середньої освіти; місце, де кожен учитель може не тільки підготуватися до уроку, але й відпочити. Отже, ми розглядаємо учительську кімнату як зону комфорту вчителя, тому для оформлення даного простору потрібно з великою відповідальністю підібрати усі необхідні матеріали, вибрати стиль та усі елементи інтер'єру. Окрім цього необхідно пам'ятати, що оформлення простору учительської кімнати в школі має не лише естетичне, а й виховне значення (Електронний ресурс). Для його здійснення необхідно брати до уваги як загальний стиль будівлі навчального закладу так і її окремих приміщень.

Синдром вигорання – активна стресова реакція, що формується під дією безжальних виробничих та емоційних вимог, які виникають від надмірної відданості людини праці. Окрім цього спостерігається зневага до особистого життя та відпочинку. Зазвичай синдром професійного вигорання виявляється саме в педагогів, працівників соціальних служб та психологів, адже їхня діяльність, не зважаючи на те, чи то комунікація, чи взаємодія, завжди спрямована на певну співпрацю з іншими людьми (Балакірева, 2015, с. 7).

Результати досліджень багатьох науковців показують, що найбільш вразливою до вигорання є молодь віком від 19 до 25 років, яка при зіткненні з реальністю, що не відповідає її очікуванню, отримує емоційний шок. Також часто можна спостерігати професійне виснаження у віці 30 років, причому основною його причиною вважається психологічна криза.

Основні фактори синдрому вигорання поділяються на дві великі за обсягом частини: чинники зовнішньої сфери (умови та оточення, що мають певний впливають на людину) та внутрішні чинники (індивідуально-психологічні риси людини).

Серед причин, які спонукають до професійного вигорання, головною вважається психологічна і душевна перевага (Скугаревская, 2002, с. 3) і пояснюється вона тим, що як внутрішні, так і зовнішні вимоги довгий час мають перевагу над, так званими, внутрішніми й зовнішніми джерелами, відповідно у особи змінюється життєвий баланс, що обов'язково призводить до проявів синдрому емоційного вигорання, а цей спричиняє вигорання усіх інсентивів до успішної праці, що й прийнято вважати синдромом професійного вигорання.

Наведемо приклад ілюстрації вище сказаного з професійної діяльності вчителя. Академічне навантаження педагога складає 21-26 годин на тиждень, але, окрім цього, ще 12-17 годин приділяється на всі інші види педагогічної діяльності. Отже, трудовий тиждень вчителя становить в середньому 34–44 години. Такі перевантаження провокують виснаження як психологічних так і фізичних сил, а далі призводять до професійного вигорання. На сьогодні наукові бази виділяють понад 100 різних ознак професійного вигорання (Ронгинская, 2002, с. 85). Їх умовно розділяють на п'ять груп:

- фізичні (перевтома фізичного характеру, знесилення; певні зміни маси тіла; безсоння; зниження імунітету; погіршення загального стану здоров'я: задуха; часті приступи нудоти; запаморочення; підвищена пітливість; млявість; тремор, стрибки кров'яного тиску; виразки; порушення роботи серцево-судинної системи);

- емоційні (скептицизм, позбавлення чуйності у роботі й у власному житті, малий запас почуттів, відсутність зацікавлення, відчуття неспроможності та безпорадності, ворожість, обурення, хвилювання, підвищення ірраціональної схвилюваності й, неспроможність сконцентруватися, відчай; почуття провини, істерика, сердешні муки; втрата ідеалів та сподівань на перспективне, щасливе майбутнє; підвищення ступеня деперсоналізації своєї особистості й оточуючих). Для виснаженої людини усі здаються одноманітними, а сама вона почуває себе самотньо.

- поведінкові (байдуже відношення до режиму дня, особистої гігієни та раціону харчування; постійна втома, що спостерігається у зовнішньому вигляді; надмірна лінь або ж навпаки занадто висока працездатність, яка в кінцевому



результаті призведе до повної апатії; відмова від перерв для відпочинку; початок паління, вживання алкоголю тощо; агресивне або зневажливе ставлення до оточення).

- інтелектуальні (зниження або зникнення інтересу до засвоєння нової інформації та до пошуку альтернативних рішень задля розв'язку різноманітних ситуацій; втрата власної перспективи та смаку до життя; відмова від збагачення професійних знань). Праця для виснаженої людини не приносить задоволення, а просто є певною місією, яку необхідно пройти до кінця.

- соціальні (відсутність захопленя; зниження потягу до спілкування; особиста замкнутість; відсторонення від справ трудового колективу, друзів та родини; почуття самотності; низька соціальна активність, відчуття ізольованості; непорозуміння з іншими людьми).

Проаналізувавши наукові здобутки, може виділити декілька основних етапів професійного вигорання, які найбільш яскраво відображають даний стан людини. До них належить:

Емоційне виснаження. Перед розвитком професійного вигорання зазвичай спостерігається надзвичайна активність у сфері діяльності. Людина повністю віддає весь свій час та сили лише роботі, відстаючи на задній план особисті потреби. З часом напруження викликає як фізичне так і емоційне виснаження і людина починає відчувати втому, яку не може усунути навіть повноцінний сон. А коли напруження починає зменшуватися, то стан особи нормалізується, однак як тільки вона повертається у своє стабільне русло та починає працювати, то виснаження ще більшою хвилею охоплює її, провокуючи особисте відчуження.

Особистісне відчуження (Yadama, 1995, с. 191). Це стан людини, що виявляється, насамперед, у відсутності певного емоційного забарвлення у ставленні до інших. У педагогів такий період можна простежити за такими проявами як відсутність співпереживання та байдуже ставлення до перемог і невдач учнів. Причому такий стан являє собою надійний бар'єр, який має на меті захист від стресових ситуацій, що можуть статися кожної миті. Якщо ж людина знаходиться на завершальній стадії професійного вигорання, то до прояву реакцій її не провокує взагалі ніщо – ні позитивні фактори, ні негативні. Адже на цьому етапі вона повністю втратила зацікавлення до учнів, і для неї вони як особистості ніяким чином не сприймаються, а навіть навпаки – дратують своєю присутністю.

Відчуття втрати власної ефективності (Crane, 1988, с. 212) або, іншими словами, падіння рівня самооцінки. Явище, що проявляється у втраті інтересу до професійного розвитку. Людина перестає бачити перспективу, втрачає смак до своєї праці та вважає себе фахово не спроможною у виконанні поставлених цілей. У неї зникають будь-які сподівання та надії. Такі змішані відчуття приводять до цілковитої зневіри у подальшій здатності займатися вчителюванням. Окрім цього людина настільки занепадає духом, що навіть не має сил та бажання змінити дану ситуацію. Далі педагог втрачає свою компетентність і, відповідно, покидає даний вид діяльності або ж навпаки, продовжує навчати учнів, однак через його не стабільний стан часто спостерігаються ті чи інші сплески емоцій, які в кінцевому етапі призводять до певних психічних розладів, які не можливо усунути без допомоги спеціалістів. Окрім цього, емоційно нестабільний вчитель не може якісно подавати дітям навчальний матеріал, а це у свою чергу призводить до зниження успішності в класі та до нестачі знань.

На плечі сучасного вчителя покладено безліч завдань, при виконанні яких відбувається глобальне виснаження організму як з моральної так і з фізичної точки зору.

На стан динаміки професійного здоров'я вчителя впливає безліч факторів. Серед них є і фактори ризику, і благополуччя. Дослідники Блінова Н., Козин Е., Литвинова Н. виділяють три групи факторів ризику (Козин, 2000, с. 192):

- перша група поєднує у собі усі умови дійсності навчальної діяльності – розміри та устаткування класів; вентиляцію навчальних приміщень; природне та штучне освітлення; поліграфічні параметри посібників та підручників, тобто усе те, що обов'язково потребує нормування.

- основним завданням другої групи факторів ризику є зображення інформаційного боку навчальної діяльності, тобто організації навчального процесу та навчального навантаження.

- третя група факторів ризику – відображає манеру відносин педагога з учнями та колегами, адже нікому не секрет, що емоційний стан людини залежить від ставлення до неї оточуючих. Тому соціальна незахищеність, низький статус вчительської професії, проблеми взаємодії педагога з учнями та їх батьками, непорозуміння в робочому колективі, інформаційне перевантаження призводять до зниження імунітету і, відповідно, до виникнення різноманітних захворювань.

Основними факторами ризику, що призводять до погіршення стану здоров'я й до зниження працездатності є емоційна витратність, стресові ситуації у педагогічній діяльності, не забезпеченість шкіл релаксаційними зонами та необізнаність педагогів у питаннях охорони праці.

Отже, підготовка планів уроків і робочих планів; письмові звіти та індивідуальні плани навчання; збір та аналіз інформації стосовно досягнень учнів; облік та аналіз відвідуваності та інформації про дисципліну; безпосередня робота зі всіма учасниками освітнього процесу: учнями, батьками, колегами, керівними органами. Все це залишає відбиток на здоров'ї вчителя і відповідно призводить до професійного виснаження. Саме в цей час необхідно замислюватися про оздоровчі аспекти діяльності і найперше – це зона комфорту (відпочинку) вчителя (Гриньова, Сагайдак, 2020, с. 75-77).

Коли говорять про зону комфорту, то мають на увазі не лише зовнішні обставини, що створюють людині зручність, але й внутрішні життєві рамки, в яких вона відчуває себе захищеною від усіх проблем (Козлов. Електронний ресурс). Це простір, де все стало, знайоме та очікуване. Зону комфорту завжди оцінюють звичайними зразками поведінки людини, тобто її звичками у яких вона себе відчуває затишно.

Оскільки ми розглядаємо зону комфорту як аспект збереження здоров'я сучасного вчителя в новій українській школі, то необхідно зазначити, що він напряму пов'язаний та визначається багатьма едифікаторами, тобто умовами й компонентами. Причому одна частина з них впливає позитивно на стан професійного здоров'я фахівця, а друга всупереч – допомагає розвитку передхвороби й хвороби (Бойчук, 2017, с. 126).

Здоров'я як фізичний стан кожного сучасного педагога є важливою складовою, яка гарантує вдале виконання ним педагогічної діяльності й забезпечує самореалізацію у професії. Від нього, насамперед, залежить формування в учнів позитивних емоцій, оптимістичного сприймання до дійсності, відповідальності, впевненості в собі, працелюбства, незалежності, почуття гумору, доброзичливості, терпимості тощо.

До основних факторів, які позитивно впливають на збереження здоров'я вчителя відносять: схвальну оцінку учня (високий показник при виконанні самостійної роботи, контролю знань, першість в конкурсах, змаганнях, олімпіадах тощо) (Мешко, 2015, с. 106); дружня атмосфера у педагогічному колективі, взаємодопомога між колегами, належний статус і повага; професійний ріст; моральні та матеріальні заохочення; подяка учнів та їх батьків.

**Висновки з дослідження та перспективи подальшої розробки цього тематичного напрямку.** Учитель, який має вищеописані прояви професійного вигорання, не може позитивно впливати на формування особистості учня, адже відсутність потягу до позитивних змін, професійного розвитку, кар'єрного росту; зневажливе ставлення до творчого мислення у розв'язанні педагогічних ситуацій, неминуче призводять до регресу особистості. Такий педагог вже не стане найкращим другом для вихованця, не буде помічником та не допоможе у вирішенні певної ситуації. Окрім цього будь-який навчальний матеріал буде подаватися сухо, тому учні не винесуть після таких занять жодного висновку. Дослідження показують, що у дітей, які навчаються у професійно згорілих вчителів частіше спостерігається занепокоєння та невпевненість у собі. Через переважаючі негативні емоції на їх обличчі проявляється певна обтяженість. Діти стають хворобливими, а їх настрої зазвичай похмурий.

Симптоми професійного вигорання важко виявити не маючи певного досвіду та розуміння усієї ситуації, адже розвиток даного явища починається задовго до самого прояву. Повсякденні заняття різного спрямування та відсутність вільного часу призводять до того, що навіть ті вчителі, які добре знаються у даній темі, не помічають у собі змін і, відповідно, не мають можливості змінити ситуацію, тому їх спіткає безліч труднощів як у професійному так і у особистому житті.

Розглянувши безліч фактів, ми вважаємо, що проблема професійного вигорання є надзвичайно поширеною та небезпечною для здоров'я, тому має зайняти одне з основних місць у навчальних програмах педагогічного спрямування.

Крім того, якнайшвидшого рішення потребує проблема належного діагностування симптомів досліджуваного питання у формі різноманітних засобів (тестів, бесід, опитування), що дали б змогу педагогам самостійно ідентифікувати прояви професійного вигорання й визначити індивідуальну тактику його подолання.

З вище викладеного ми бачимо, що сучасний учитель нової української школи є постійно зануреним у свою роботу, а відтак забуває про першочергові особистісні потреби. Звідси ми можемо стверджувати, що зона комфорту є надзвичайно важливою, адже виконує безліч функцій, а, насамперед: знижує психологічну і душевну навантаженість, допомагає вчителю зняти перенапруження та поновити свої емоційні та фізичні ресурси; запобігає професійному вигоранню.

Проведене дослідження не вичерпує всіх аспектів зазначеної проблеми. Перспективним напрямком майбутніх досліджень є психолого-педагогічні умови продуктивного використання розробленої авторської зони комфорту в Новій українській школі, що сприятиме збереженню здоров'я вчителів і запобігатиме їх професійному вигоранню.

#### **Список використаних джерел**

- Балакірева, К. О. (2015). *Методичні рекомендації для спеціалістів соціальних служб «Профілактика та подолання професійного та емоційного вигорання»: проект Програми розвитку ООН «Підтримка реформи соціального сектору в Україні»*. Київ.
- Бойчук, Ю. Д. (Ред.). (2017). *Загальна теорія здоров'я та здоров'язбереження: колективна монографія*. Харків: Вид-ць Рожко С. Г.
- Водопьянова, Н. Е. (2009). *Психодіагностика стресса*. Санкт-Петербург: Питер.
- Гриньова М. В., Сагайдак В. Р. (2020). Зона професійного комфорту вчителя. В кн. С. В. Пилипенко (Ред.), *Біологічні, медичні та науково-педагогічні аспекти здоров'я людини: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф.* (с. 86-87). Полтава: Астроя.
- Інновація. Современная учительская: как оборудовать кабинет делового общения преподавателей*. Взято с [https://n-72.ru/company/news/sovremennaya\\_uchitelskaya\\_kak\\_oborudovat\\_kabinet\\_delovogo\\_obshcheniya\\_prepodavateley/](https://n-72.ru/company/news/sovremennaya_uchitelskaya_kak_oborudovat_kabinet_delovogo_obshcheniya_prepodavateley/).
- Козин, Э. М., Блинова, Н. Г., Литвинова, Н. А. (2000). *Основы индивидуального здоровья человека: Введение в общую и прикладную валеологию: учеб. пособ. для студ. высш. учеб. заведений*. Москва: ВЛАДОС.
- Країна стендів. Оформлення учительської в школі стендами*. Взято з <https://kraina-stendiv.com.ua/oformlennya-uchitelskoi-v-shkoli/>.
- Латіна, Г. О. (2008). *Фізіолого-гігієнічні аспекти професійної діяльності вчителів загальноосвітніх навчальних закладів*. (Автореф. дис. канд. біол. наук). Київ.
- Мешко, Г. М. (2015). Аналіз детермінант професійного здоров'я вчителя в контексті завдань педагогіки здоров'я. *Педагогічний альманах*, 25, 106-112.
- Морська, Л. І. (2011). Професійне вигорання українського педагога: міф чи реальність? *Професійна освіта. Наукові записки. Серія: Педагогіка*, 2, 54-58.

- Носко, М. О., Шелупець, Л. Г., Багінська, О. В., Самоненко, С. Б. (2014). Удосконалення діагностичного компоненту в процесі реалізації проекту «Школа сприяння здоров'ю». *Вісник Чернігівського національного педагогічного університету. Серія: Педагогічні науки*, 115, 180-182.
- Ронгинская, Т. И. (2002). Синдром выгорания в социальных профессиях. *Психологический журнал*, 23, 3, 85-95.
- Сагайдак, В. Р., Гриньова, М. В. (2020). Облаштування зони комфорту для сучасного вчителя в Новій українській школі. В кн. В. В. Оніпко (Ред.), *Біорізноманіття: теорія, практика, формування здоров'язберезувальної компетентності у школярів та методичні аспекти вивчення у закладах освіти*: матеріали Всеукр. наук.-практ. онлайн-конф. (с. 75-77). Полтава: Астроя.
- Саторин, И. *Зона комфорта*. Взято с <https://progressman.ru/2011/04/cage/>
- Скугаревская, М. М. (2002). Синдром эмоционального выгорания. *Медицинские новости*, 7, 3-9.
- Трейси, Б. (2014). Выйди из зоны комфорта. Измени свою жизнь. 21 метод повышения личной эффективности. Москва: Манн, Иванов и Фербер.
- Crane, M. (1988). Why burn-out doctors get sued more often. *Medical Economics*, 75(10), 210-212.
- Sarah, S. Brom, Gabriele, Buruck, Irén, Horváth, Peter, Richter, Michael, P. Leiter (2015). Areas of worklife as predictors of occupational health – A validation study in two German samples. *Burnout Research*, 2, 2-3, 60-70. Retrieved from <http://dx.doi.org/10.1016/j.burn.2015.05.001>.
- Yadama, G., & Drake, B. (1995). Confirmatory factor analysis of the Maslach Burnout Inventory. *Social Work Research*, 19, 184-192.
- Zhara, H. (2014-2015). Interrelation of future teachers' health and their professional comfort zone: analysis of the problem. *European Humanities Studies: State and Society*, 4, 136-149.

#### References

- Balakirieva, K. O. (2015). *Metodychni rekomendatsii dlia spetsialistiv sotsialnykh sluzhb "Profilaktyka ta podolannia profesiinoho ta emotsiinoho vyhorannia" [Methodical recommendations for specialists of social services "Prevention and overcoming of professional and emotional burnout"]*: proekt Prohramy rozvytku OON "Pidtrymka reformy sotsialnoho sektoru v Ukraini". Kyiv [in Ukrainian].
- Boichuk, Yu. D. (Ed.). (2017). *Zahalna teoriia zdorov'ia ta zdorov'iazberezhennia [General theory of health and health]*: kolektyvna monohrafiia. Kharkiv: Vyd-ts Rozhko S. H. [in Ukrainian].
- Crane, M. (1988). Why burn-out doctors get sued more often. *Medical Economics*, 75(10), 210-212.
- Hrynova M. V., & Sahaidak V. R. (2020). Zona profesiinoho komfortu vchytelia [Teacher's professional comfort zone]. In S. V. Pylypenko (Ed.), *Biologichni, medychni ta naukovo-pedahohichni aspekty zdorov'ia liudyny [Biological, medical and scientific-pedagogical aspects of human health]*: materialy Mizhnar. nauk.-prakt. konf. (pp. 86-87). Poltava: Astraiia [in Ukrainian].
- Innovatciia. Sovremennaia uchitelskaia: kak oborudovat kabinet delovogo obshcheniia prepodavatelei [Innovation. Modern teachers' room: how to equip a classroom for teachers' business communication]*. Retrieved from [https://n-72.ru/company/news/sovremennaya\\_uchitelskaya\\_kak\\_oborudovat\\_kabinet\\_delovogo\\_obshcheniya\\_prepodavateley/](https://n-72.ru/company/news/sovremennaya_uchitelskaya_kak_oborudovat_kabinet_delovogo_obshcheniya_prepodavateley/) [in Ukrainian].
- Kozin, E. M., Blinova, N. G., & Litvinova, N. A. (2000). *Osnovy individualnogo zdorovia cheloveka: Vvedenie v obshchuiu i prikladnuiu valeologiiu [Fundamentals of Individual Human Health: An Introduction to General and Applied Valeology]*: ucheb. pos. dlia stud. vyssh. ucheb. zavedenii. Moskva: VLADOS [in Russian].
- Kraina stendiv. Oformlennia uchytelskoi v shkoli stendamy [Country stands. Registration of teachers in the school stands]*. Retrieved from <https://kraina-stendiv.com.ua/oformlennya-uchytelskoi-v-shkoli/> [in Ukrainian].
- Latina, H. O. (2008). *Fiziolooho-hihienichni aspekty profesiinnoi diialnosti vchyteliv zahalnoosvitnikh navchalnykh zakladiv [Physiological and hygienic aspects of professional activity of teachers of secondary schools]*. (Extended abstract of PhD diss.). Kyiv [in Ukrainian].
- Meshko, H. M. (2015). Analiz determinant profesiinoho zdorov'ia vchytelia v konteksti zavdan pedahohiky zdorov'ia [Analysis of the determinants of occupational health of teachers in the context of the tasks of health pedagogy]. *Pedahohichniy almanakh [Pedagogical almanac]*, 25, 106-112 [in Ukrainian].
- Morska, L. I. (2011). Profesiine vyhorannia ukrainskoho pedahoha: mif chy realist? [Professional burnout of a Ukrainian teacher: myth or reality?]. *Profesiina osvita. Naukovi zapysky. Serii: Pedahohika [Professional education. Proceedings. Series: Pedagogy]*, 2, 54-58 [in Ukrainian].
- Nosko, M. O., Shelupets, L. H., Bahinska, O. V., & Samonenko, S. B. (2014). Udoskonalennia diahnostychnoho komponentu v protsesi realizatsii proektu "Shkola spriyannia zdorov'iu" [Improving the diagnostic component in the implementation of

the project "School of Health Promotion"]. *Visnyk Chernihivskoho natsionalnoho pedahohichnoho universytetu. Serii: Pedahohichni nauky [Bulletin of Chernihiv National Pedagogical University. Series: Pedagogical sciences]*, 115, 180-182 [in Ukrainian].

- Ronginskaia, T. I. (2002). Sindrom vygoraniia v sotsialnykh profesiakh [Burnout syndrome in social professions]. *Psikhologicheskii zhurnal [Psychological journal]*, 23, 3, 85-95 [in Russian].
- Sahaidak, V. R., & Hrynova, M. V. (2020). Oblashtuvannia zony komfortu dlia suchasnoho vchytelia v Novii ukrainskii shkoli [Arrangement of a comfort zone for a modern teacher in the New Ukrainian School]. In V. V. Onipko (Ed.), *Bioriznomanittia: teoriia, praktyka, formuvannia zdorov'iazberezhuvanoi kompetentnosti u shkolariv ta metodychni aspekty vyvchennia u zakladakh osvity [Biodiversity: theory, practice, formation of health competence in schoolchildren and methodological aspects of studying in educational institutions]: materialy Vseukr. nauk.-prakt. onlain-konf. (pp. 75-77)*. Poltava: Astraia [in Ukrainian].
- Sarah, S. Brom, Gabriele, Buruck, Irén, Horváth, Peter, Richter, Michael, P. Leiter (2015). Areas of worklife as predictors of occupational health – A validation study in two German samples. *Burnout Research*, 2, 2-3, 60-70. Retrieved from <http://dx.doi.org/10.1016/j.burn.2015.05.001>.
- Satorin, I. *Zona komforta [Comfort zone]*. Retrieved from <https://progressman.ru/2011/04/cage/> [in Russian].
- Skugarevskaia, M. M. (2002). Sindrom emotsionalnogo vygoraniia [Burnout syndrome]. *Meditsinskie novosti [Medical news]*, 7, 3-9 [in Russian].
- Treisi, B. (2014). *Vyidi iz zony komforta. Izmeni svoju zhizn. 21 metod povysheniia lichnoi effektivnosti [Get out of your comfort zone. Change your life. 21 methods to improve personal effectiveness]*. Moskva: Mann, Ivanov i Ferber [in Russian].
- Vodopianova, N. E. (2009). *Psikhodiagnostika stressa [Psychodiagnostics of stress]*. Sankt-Peterburg: Piter [in Russian].
- Yadama, G., & Drake, B. (1995). Confirmatory factor analysis of the Maslach Burnout Inventory. *Social Work Research*, 19, 184-192.
- Zhara, H. (2014-2015). Interrelation of future teachers' health and their professional comfort zone: analysis of the problem. *European Humanities Studies: State and Society*, 4, 136-149.

**SAGAIK V., GRNOVA V.**

Poltava V. G. Korolenko national pedagogical University, Ukraine

**CREATION OF A COMFORT ZONE FOR A TEACHER IN A NEW UKRAINIAN SCHOOL**

The modern teacher of the New Ukrainian School is constantly immersed in his work, and thus forgets about the priority personal needs. From here we can say that the comfort zone is extremely important, because it performs many functions, and, above all: reduces psychological and mental fatigue, helps the teacher to relieve stress and renew their emotional and physical resources; prevents professional burnout. We considered the teacher's room as a comfort zone for teachers in the New Ukrainian School. The modern requirements for the arrangement of the teacher's room as a place of work and rest are analyzed. The author's project "Equipment of a teacher's room as a comfort zone for teachers in the New Ukrainian School" was developed in compliance with all standards and recommendations. In the process of creating the author's project, the technique of "zoning" and "flow of space" was used, which promotes the preservation of health and prevents the professional burnout of teachers of the New Ukrainian School.

**Key words:** teacher comfort zone, New Ukrainian school, equipment, teacher's room, teacher's health, teacher burnout, wellness environment

Стаття надійшла до редакції 02.11.2020 р.

УДК 378.011.3-051:316  
https://doi.org/10.33989/2075-146x.2020.26.227643

**НАТАЛІЯ САЙКО**

ORCID: 0000-0002-8459-6301

Національний університет «Полтавська політехніка імені Юрія Кондратюка»

**ОЛЕНА КУПРІЯНОВА**

ORCID: 0000-0002-4399-4370

ДНЗ «Полтавський центр професійно-технічної освіти»

## **СОЦІАЛЬНО - ПСИХОЛОГІЧНІ УМОВИ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ СОЦІАЛЬНИХ ПЕДАГОГІВ У СУЧАСНІЙ СИСТЕМІ ВИЩОЇ ОСВІТИ УКРАЇНИ**

Розглядаються умови вдосконалення професійної підготовки майбутніх соціальних педагогів. Аналізуються суперечності у професійній підготовці майбутніх соціальних педагогів. Подано результати констатувального експерименту, які підтверджують необхідність удосконалення професійної підготовки майбутніх соціальних педагогів. Конкретизовано поняття «соціально-психологічні умови» та обґрунтовується необхідність реалізації таких соціально-психологічних умов, як включення майбутнього професіонала у різні види діяльності, в яких здобуваються професійні знання, формуються уміння і, як результат, з'являється впевненість у власних силах; створення можливостей для залучення різних матеріальних ресурсів, лобювання проблем соціально-педагогічної роботи та привернення до них уваги суспільства; формування їхньої світоглядної позиції, що передбачає розвиток лідерських умінь, позитивного ставлення до життя, відповідального ставлення до власного психічного та фізичного здоров'я.

**Ключові слова:** *соціально-психологічні умови, соціальна активність, соціальні проекти, мерчандайзинг, світоглядна позиція*

Для сучасної системи професійної підготовки майбутніх соціальних педагогів в Україні характерні постійні зміни на рівні законодавчої бази, що позначаються на специфіці готовності фахівців. У нормативних державних документах, які спрямовують розвиток вищої освіти України «Національна стратегія розвитку освіти України до 2021 року» (2012 р.), Закон України «Про освіту» (2016 р.), «Про вищу освіту» (2014 р.), «Проект Концепції розвитку освіти України на період 2015 – 2025 років» (2015 р.), Указ Президента України «Про заходи щодо забезпечення пріоритетного розвитку освіти в Україні» (2010 р.), та в інших регламентованих положеннях основним орієнтиром розвитку системи професійної підготовки фахівців визначене інтегрування в європейський і світовий освітній простір. Це прогнозує перебудову не лише системи вищої освіти, а й усіх її ланок та формування нового покоління людей, які б мали змогу вільно ввійти до світового співтовариства, соціалізуватися та реалізуватися як особистість. Тому особливою уваги заслуговує професійна підготовка майбутніх соціальних педагогів, оскільки провідною їхньою функцією є допомога особистості в розв'язанні проблем соціалізації, самозміни й самореалізації в соціумі, що змінюється.

Система професійної підготовки майбутніх соціальних педагогів в Україні характеризується низкою суперечностей, що мають негативний вплив на формування фахівців, а саме між: необхідністю активного впровадження європейського досвіду особистісно орієнтованого виховання в систему соціально-педагогічної роботи та недостатнім рівнем функціонування економічної, політичної та інших систем країни; основними професійними функціями соціального педагога й нерівномірністю їхньої реалізації у соціумі; практикою соціально-педагогічної діяльності, що передбачає роботу з конкретною категорією населення, та відсутністю можливості досконало вивчити методики соціально-педагогічної роботи, оскільки професійна підготовка майбутніх соціальних педагогів має широкий спектр компетентностей; вагомністю для ефективної професійної підготовки майбутніх соціальних педагогів практичного складника та обмеженням годин в освітньому процесі сучасного ЗВО для реалізації можливостей безпосереднього розвитку практичних умінь в умовах, наближених до професійної діяльності.

Постійне перебування під впливом зазначених суперечностей призводить до втрати віри у власні професійні можливості, знецінення професії, унеможливує організацію приватної практики соціального педагога і як наслідок, він втрачає можливість отримувати додаткові матеріальні ресурси. Саме такий висновок підтверджують результати констатувального експерименту, яким було охоплено 1062 студента спеціальності Соціальна робота, Соціальна педагогіка освітніх рівнів бакалавр, магістр та освітньо-кваліфікаційного рівня спеціаліст випускних курсів денного і заочного відділень вищих навчальних закладів України. Так, більшість (69%) студентів продемонстрували *низький рівень* готовності до професійної діяльності. Їм властива відсутність цілей у професійній діяльності та особистісному житті; легкість потрапляння під вплив інших; утруднення у виділенні позитивних рис власної особистості, умінь, уподобань. *Середній рівень* – складає 23%, що передбачає наявність у студентів планів на майбутнє щодо самореалізації, але конкретних практичних дій особистість не здійснює, займаючи очікувальну позицію; розмите сприйняття та слабе усвідомлення своїх переваг; відсутність умінь раціонально розподіляти свої вольові зусилля,

тому часто характеризуються перевагою; у взаємодії з іншими іноді демонструють сформованість позиції суб'єкта, але швидко її змінюють. Лише 8% студентів відносять до *високого рівня* професійної готовності, що передбачає сформованість чітких планів щодо реалізації власної особистості у майбутньому; здійснення реальних практичних кроків для їх досягнення; характеризується соціальною активністю (участь у наукових конкурсах, проєктах тощо) та активним ставленням до власного життя; використання занять за інтересами як механізм реалізації своїх планів; характеризується сформованістю суб'єктної позиції у взаємодії; раціональне використання вільного часу.

Тому професійна підготовка майбутніх соціальних педагогів потребує створення спеціальних соціально - психологічних умов освітнього процесу, які б сприяли удосконаленню існуючої системи професійної підготовки.

Аналіз наукового фонду з проблеми професійної підготовки майбутніх соціальних педагогів засвідчує, що велика кількість праць присвячена саме соціально-педагогічним аспектам професійної підготовки, зокрема роботи А. Капської, Г. Лактіонової, М. Лукашевича, Л. Міщик, В. Поліщук. Водночас, попри високу наукову значущість проведених досліджень, питання створення спеціальних соціально-педагогічних умов підготовки майбутніх соціальних педагогів розкрито недостатньо.

На основі аналізу тлумачення поняття «умови» у філософській (Шинкарук, 2002), психологічній (Кокун, 2012), педагогічній (Гончаренко, 2011) літературі та з урахуванням основних завдань вищої освіти, нами сформульовано сутність поняття «соціально-психологічні умови» як сукупність об'єктивних можливостей зовнішнього середовища, що відповідають внутрішнім особливостям розвитку особистості та сприяють формуванню самостійного, соціально активного фахівця, здатного вирішувати особистісні, виробничі та соціальні проблеми.

Першою такою умовою, в рамках формувального експерименту, нами запропоновано включення майбутнього професіонала у різні види діяльності, в яких здобуваються професійні знання, формуються уміння і, як результат, з'являється впевненість у власних силах. Такими видами діяльності можна назвати волонтерську діяльність у різних організаціях, що вирішують соціально-педагогічні проблеми; участь у міжнародних та вітчизняних проєктах, організаціях, об'єднаннях студентів. Майбутні соціальні педагоги знайомилися з роботою різних молодіжних організацій, навчалися самостійно відшукувати в Інтернет-мережі різні об'єднання як міжнародного, так і державного рівнів, за бажанням реєструвалися задля участі в програмах і проєктах. Саме такий вид діяльності дозволяє майбутнім соціальним педагогам активно функціонувати як відкрита самостійна одиниця соціально-педагогічної системи, розвивати свої практичні уміння та збагачуватися міжнародним досвідом. Так, студенти знайомилися з потужностями таких міжнародних організацій, як AIESEC, Enactus, Global Nest, «Граніт» та інші.

AIESEC – молодіжний рух лідерів. Це міжнародна молодіжна некомерційна і неполітична організація, яка повністю скеровується студентами з метою виявлення та розвитку лідерського і професійного потенціалу задля здійснення позитивних змін у суспільстві через організацію і реалізацію соціально значущих проєктів. Enactus – це міжнародна неприбуткова організація, що об'єднує студентів, викладачів та представників бізнесу, які використовують силу підприємницької дії для покращення якості життя та життєвих стандартів людей з різними потребами. Global Nest — міжнародна асоціація вчених, технологів, інженерів та інших зацікавлених груп, що беруть участь в усіх наукових і технологічних аспектах навколишнього середовища, а також у застосуванні методів, спрямованих на сталий розвиток. Міжнародна організація «Граніт» працює в рамках проєкту «Школа молодого тренера», який призначений для студентів гуманітарних спеціальностей, зокрема педагогічних та психологічних, які захотіли спробувати себе у ролі фасилітатора чи помічника тренера. Організація «Фундація Регіональних Ініціатив» (ФРІ) – найбільша в Україні молодіжна громадська організація, що об'єднує молодих людей з усіх областей України. Її діяльність спрямована на організацію культурного дозвілля, заняття мистецтвом. Молодіжний проєкт UReport надає можливість запропонувати власну ідею щодо вирішення соціальних питань певного регіону та України, дізнатися думку інших щодо окремих важливих суспільних питань.

Наступною соціально-психологічною умовою формування майбутнього соціального педагога, як фахівця нами визначено – створення можливостей для залучення різних матеріальних ресурсів; лобювання проблем соціально-педагогічної роботи та привернення до них уваги суспільства. Одним із таких методів, що допомагав реалізувати перелічені напрями роботи був метод створення проєктів та отримання грантів на їх реалізацію. Вивчаючи питання створення соціально-педагогічних проєктів, студенти знайомилися з особливостями визначення мети проєктів, структурою, завданнями, принципами добору видів діяльності в проєкті, з правилами створення робочого плану проєкту і його бюджету та навчалися передбачати результати й ефективність.

Основними вимогами до формулювання цілей проєкту британський учений Марк Браун (Браун, 2000) визначає такі: узгодженість з функціональними цілями бізнесу/організації; можливість виміру в наступних категоріях – якість, кількість, час, вартість, конкретизований кінцевий продукт.

Розкриваючи особливості створення соціально-педагогічних проєктів, зверталася увага студентів на віддаленість педагогічного результату та особливості взаємодії в системах «людина-людина», «людина-соціум», на різницю між цілями та задачами проєкту. Майбутні соціальні педагоги у процесі професійної підготовки мають навчитися створювати привабливі для спонсора проєкти, враховуючи його зацікавленість у їх реалізації. Можна говорити про розвиток умінь студентів продавати продукт своєї інтелектуальної діяльності, тобто про своєрідний мерчандайзинг. Це поняття активно використовується в економічній сфері та є специфічною маркетинговою технологією, що реалізовується на рівні роздрібних торговельних підприємств. Мерчандайзинг як прикладна наука поєднує в собі знання про види реклами, методи психології і соціології, принципи композиції і дизайну.

Мерчандайзинг – фізичне розташування і оформлення товару в місці його продажу, всесторонньо стимулюючи покупця до його спонтанної покупки, а також точна вистава і доскональне знання товару (Таборова, 2009)

Якщо застосувати дане поняття до соціально-педагогічної діяльності в питанні створення соціальних проєктів, то можна говорити про дотримання правил написання, оформлення та виконання певних вимог для збільшення

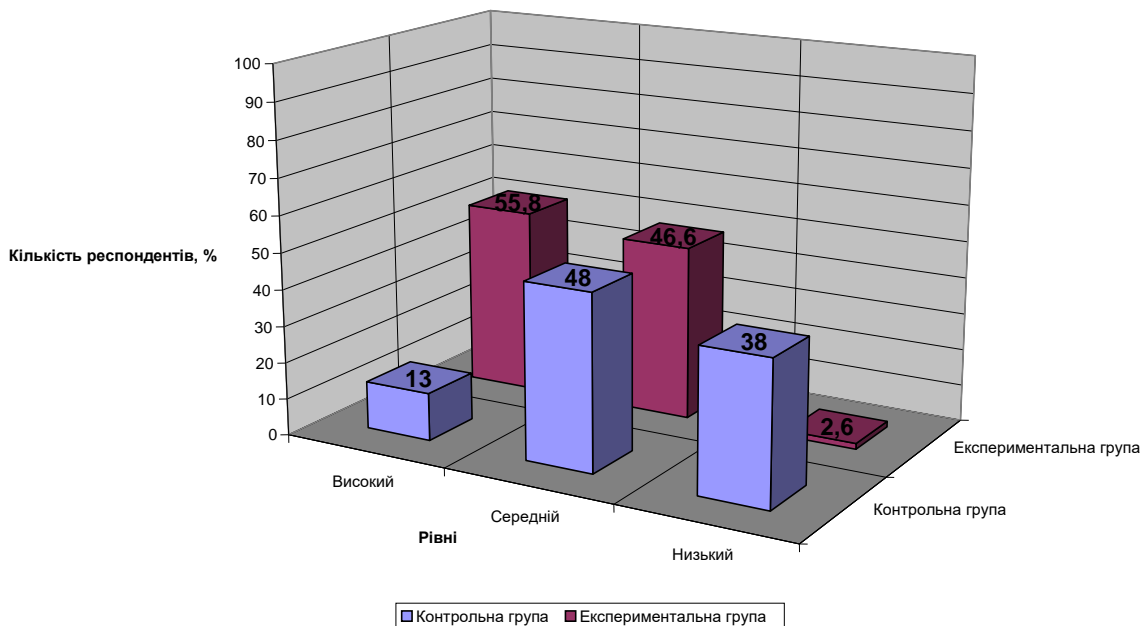
привабливості проекту. Соціальний проект – це продукт, спрямований на привернення уваги учасників, спонсорів, громадськості.

У зв'язку з цим майбутні соціальні педагоги вивчали такі питання організації та оформлення соціальних проектів: вибір та аналіз проблеми; визначення пріоритетних груп; комплексна оцінка проблемного поля; визначення видів діяльності; обговорення виконуваності проекту; структура та вимоги до проектної заявки (відповідність пріоритетам донора; діяльність в рамках проекту має відповідати стратегії; результати проекту мають бути обґрунтованими і бажаними; бюджет проекту – реальним і відповідати запланованим видам діяльності; проект має бути життєздатним та перспективним; наявність досвіду та достатніх ресурсів, кваліфіковані кадри, що необхідні для реалізації проекту; повинна простежуватися віра у необхідність реалізації проекту); правила створення «логфрейму».

Особлива увага в освітньому процесі соціальних педагогів приділялася формуванню умінь використовувати ПР-технології у соціально-педагогічній роботі. ПР-технології (технології зв'язку з громадськістю) передбачають використання різних комунікативних засобів для привернення уваги до проблеми, формування нової моделі публічної свідомості, менталітету, ставлень у соціумі. Тому майбутні соціальні педагоги вивчали принципи вуличної соціальної роботи; особливості використання ЗМІ з метою привернення уваги до соціально-педагогічних проблем; правила створення соціальної реклами, проведення благодійних акцій; опанували мистецтво публічних виступів та презентації своїх думок і ставлень до вирішення соціально-педагогічних проблем, велася активна робота щодо розвитку умінь створювати наукові роботи (статті, реферати, тези, виступи на наукових конференціях).

Навчання у вищій школі – процес складний і важкий, який вимагає високої свідомості й активності, надзвичайно великого інтелектуального напруження, зосередженості уваги, мобілізації вольових зусиль і підвищеної працездатності, самоорганізації, раціонального розподілу часу на роботу і відпочинок. Тому студентами опановувалися знання з таких актуальних тем, як «Бюджет часу студентів», «Прийоми швидкого запам'ятовування інформації», «Особливості сприйняття та запам'ятовування лекцій», «Раціональні прийоми роботи з науковою літературою», що сприяло швидкій адаптації студентів до умов ЗВО та раціональній організації самостійної пізнавальної діяльності.

### Гістограма поділу респондентів за рівнями сформованості професійної готовності



Різноманітність усього студентського життя (аудиторні заняття, самостійна робота з джерелами інформації, участь у громадському і культурному житті, всілякі зустрічі тощо) потребують наявності у студента провідної ідеї, особистісного життєвого смислу, улюбленого заняття – інакше виникатимуть кризи та розчарування. Тому наступною соціально-психологічною умовою підготовки майбутніх соціальних педагогів є формування їхньої світоглядної позиції, що передбачає розвиток лідерських умінь, позитивного ставлення до життя, відповідального ставлення до власного психічного та фізичного здоров'я. Зазначені завдання реалізуються як під час аудиторних, так і позааудиторних видах роботи. Так, розглядаючи тему «Професійна деформація», студенти навчалися вчасно виявляти ознаки перевтоми, знайомилися з методами поновлення психоемоційного та фізичного стану. Особлива пропаганда велася серед студентів щодо занять спортом, пояснювався вплив фізичних вправ на організм людини. Так, у рамках вивчення теми «Спосіб життя людини» студентами розглядалися основні фактори, що детермінують появу хвороб, неуспішності людини та незадоволеності життям. При цьому акцент робився на правильному ставленні до помилок у професійному та будь-якому виді діяльності, на формуванні готовності студентів діяти практично щодо реалізації мети та намічених планів. Під час розгляду теми: «Світогляд та його взаємозв'язок з процесами соціалізації» розкривалися такі поняття: рушійні сили розвитку особистості, система цінностей та її вплив на якість життя особистості, особливості формування світовідчуття, світосприймання, світорозуміння. Це надало можливість озброїти студентів знаннями та умінями щодо формування

оптимістичної життєвої позиції, налаштувати на успіх у будь-яких починаннях та сприяти формуванню відчуття щастя як норми життєдіяльності особистості.

Узагальнення результатів формувального експерименту та співвіднесення їх з результатами констатувального дає можливість зробити висновок про ефективність запропонованих соціально-психологічних умов підготовки майбутніх педагогів у ЗВО. Нами констатовано позитивну динаміку змін продовж формувального експерименту на користь експериментальних груп. Так, високий рівень – збільшився на 42,8 %, середній – в експериментальних групах зменшився на 1,4 % (завдяки суттєвому збільшенню відсотка студентів на високому рівні), а низький рівень професійної готовності студентів в експериментальних групах зменшився на 35,4 %.

Результати сформованості професійної готовності майбутніх соціальних педагогів до соціально-педагогічної діяльності представлені у гистограмі поділу респондентів за рівнями сформованості професійної готовності, що наочно демонструє доцільність та ефективність експериментального дослідження.

Отже, створення спеціальних соціально-психологічних умов підготовки майбутніх соціальних педагогів, а саме: активність у професійній сфері, у тому числі і на міжнародному рівні; створення можливостей для залучення різних матеріальних ресурсів; забезпечення успішної і швидкої адаптації студентів до умов ЗВО; цілеспрямована робота щодо формування світоглядної позиції, що передбачає орієнтацію на позитивне сприйняття світу.

### Список використаних джерел

- Бабанский, Ю. К. (1988). *Педагогика*. Москва: Просвещение.
- Браун, М. (2000). *Досягнення успіху у менеджменті проєктів*: навч.-метод. вид. Київ: Британська Рада в Україні.
- Гончаренко, С. У. (2011). *Український педагогічний словник*. Вид. 2-е, доп., випр. Рівне: Волинські обереги.
- Закон України «Про освіту»: від 23.05. 1991 р. № 1069–XII. Взято з <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1556-18>.
- Кокун, О. М. (2012). *Психологія професійного становлення сучасного фахівця*: монографія. Київ: Інформ.-аналіт. агенство.
- Концепція розвитку освіти України на період 2015–2025 років. (2015). Взято з [http://search.ligazakon.ua/l\\_doc2.nsf/link1/NT1078.html](http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/NT1078.html)
- Про заходи щодо забезпечення пріоритетного розвитку освіти в Україні. (2010): указ Президента України. Взято з <http://dspace.nbuv.gov.ua/handle/123456789/38941>
- Таборова, А. (2009). *Умный мерчандайзинг*: практ. пособие. Москва: Дашков и К.
- Шинкарук, В. І. (Ред.). (2002). *Філософський енциклопедичний словник*. НАН України, Ін-т філософії ім. Г. С. Сковороди. Київ: Абрис.

### References

- Babanskii, Iu. K. (1988). *Pedagogika [Pedagogy]*. Moskva: Prosveshchenie [in Russian].
- Braun, M. (2000). *Dosiahnennia uspiokhu u menedzhmenti proektiv [Achieving success in project management]*: navch.-metod. vyd. Kyiv: Brytanska Rada v Ukraini [in Ukrainian].
- Honcharenko, S. U. (2011). *Ukrainskyi pedahohichnyi slovnyk [Ukrainian pedagogical dictionary]*. Rivne: Volynski oberehy [in Ukrainian].
- Kokun, O. M. (2012). *Psykhoholiiia profesiihnoho stanovlennia suchasnoho fakhivtsia [Psychology of professional development of a modern specialist]*: monohrafiia. Kyiv: Inform.-analit. ahenstvo [in Ukrainian].
- Kontsepsiia rozvytku osvity Ukrainy na period 2015–2025 rokiv [The concept of development of education in Ukraine for the period 2015-2025.J. (2015). Retrieved from [http://search.ligazakon.ua/l\\_doc2.nsf/link1/NT1078.html](http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/NT1078.html) [in Ukrainian]
- Pro zakhody shchodo zabezpechennia priorytetnoho rozvytku osvity v Ukraini [On measures to ensure the priority development of education in Ukraine]. (2010): ukaz Prezydenta Ukrainy. Retrieved from <http://dspace.nbuv.gov.ua/handle/123456789/38941> [in Ukrainian].
- Taborova, A. (2009). *Umnyi merchandaizing [Smart merchandising]*: prakt. posobie. Moskva: Dashkov i K. [in Russian].
- Shynkaruk, V. I. (Ed.). (2002). *Filosofskyi entsyklopedychnyi slovnyk [Philosophical encyclopedic dictionary]*. NAN Ukrainy, In-t filosofii im. H. S. Skovorody. Kyiv: Abrys [in Ukrainian].
- Zakon Ukrainy «Pro osvitu» [Law of Ukraine "On Education"]]: vid 23.05. 1991 r. № 1069–XII. Retrieved from <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1556-18> [in Ukrainian].

#### SAIKO N.

National University «Yuri Kondratyuk Poltava Polytechnic»

#### KUPRIANOVA O.

SEI «Poltava Center for Vocational and Technical Education»

#### SOCIAL - PSYCHOLOGICAL CONDITIONS OF FUTURE SOCIAL TEACHERS' PROFESSIONAL TRAINING IN THE MODERN SYSTEM OF UKRANIAN HIGHER EDUCATION

Conditions for improving the professional training of future social pedagogues are considered. Contradictions in the professional training of future social educators are analyzed. The results of a statement experiment are presented, which



confirm the need to improve the professional training of future social educators. Thus, the majority (69%) of students showed a low level of readiness for professional activity; middle level - is 23%. Only 8% of students belong to a high level of professional readiness, which implies the following components: formation of clear plans for the realization of their own identity in the future; implementation of real practical steps to achieve them. Those students are characterized by social activity (participation in scientific competitions, projects, etc.) and an active attitude to one's own life; use of interest classes as a mechanism for implementing their plans; have formed a subjective position in the interaction and use rational their free time. The concept of "social and psychological conditions" is specified and the necessity of realization of such social and psychological conditions is substantiated. First, the inclusion of the future professional in various activities in which professional knowledge is acquired, skills are formed and, as a result, self-confidence emerges.

These types of activities include volunteering in various organizations that solve socio-pedagogical problems, participation in international and domestic projects, organizations, student associations. Secondly, it is creating opportunities to attract various material resources, lobbying for socio-pedagogical work and attracting public attention to them. One of the methods that helped to implement these areas was the method of project creation and obtaining grants for their implementation. Learning to create socio-pedagogical projects, students get acquainted with the specifics of defining the purpose of projects, structure, tasks, principles of selection of project activities, the rules of preparing a project work plan and budget, improve skills to predict results and efficiency.

Third, we identified the need to form a worldview of students, which involves the development of leadership skills, a positive attitude to life, a responsible attitude to their own mental and physical health.

*Key words: social and psychological conditions, social activity, social projects, merchandising, worldview*

Стаття надійшла до редакції 02.00.2020 р.

УДК 378.011.3–051:796]:37.091  
<https://doi.org/10.33989/2075-146x.2020.26.227644>

**ОЛЕНА СОГОКОНЬ**

ORCID: 0000-0001-9442-6616

**ОЛЕКСАНДР ДОНЕЦЬ**

ORCID: ORCID.ORG/0000-0002-6265-8508

Полтавський національний педагогічний університет імені В. Г. Короленка

## **ЗАСТОСУВАННЯ СУЧАСНИХ ФІЗКУЛЬТУРНО-ОЗДОРОВЧИХ ТЕХНОЛОГІЙ ПРИ ПІДГОТОВЦІ ВЧИТЕЛІВ ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ**

Необхідність осучаснення та модернізації традиційної системи фізичного виховання обумовлена тим, що в реаліях сьогодення відбувається падіння інтересу до уроків фізичної культури, рішення проблеми полягає шляхом урахування індивідуальних орієнтирів учнів та оптимізації існуючої традиційної системи фізичного виховання. Впровадження та раціональне застосування фізкультурно-оздоровчих технологій вважаємо необхідним пріоритетним завданням при проведенні сучасних уроків фізичної культури та при підготовці конкурентноспроможних учителів фізичної культури. В період модернізації фізкультурної освіти широкий вибір сучасних інноваційних технологій дозволить не тільки оновити зміст фізичного виховання, зняти додаткове фінансове навантаження освітніх закладів, оскільки більшість технологій не потребують дороговартісного інвентаря та обладнання, але й змотивують молодь до ведення здорового способу життя.

При пошуку ефективних шляхів оздоровлення молоді сучасні фізкультурно-оздоровчі технології нададуть можливість комплексно використовувати інноваційні технології у процесі занять фізичними вправами, враховуючи вікові особливості, фізичну підготовленість, сформулюють зацікавленість до сучасних форм роботи, закріплять мотиваційні пріоритети до занять фізичною культурою, забезпечать гармонійний, неперервний і професійний розвиток молоді, а головне спонукатимуть до самостійної оздоровчої діяльності, стануть потужним чинником закріплення навичок здорового способу життя.

*Ключові слова: фізкультурно-оздоровчі технології, здоровий спосіб життя, фізична підготовка, вчитель фізичної культури, рухова активність, висока працездатність, рівень фізичного здоров'я*

**Постановка проблеми.** Розвиток соціальних потреб у галузі фізичної культури, загострення конкуренції на ринку праці підвищують вимоги до рівня кваліфікації фахівців, які повинні бути професійно компетентними, мобільними особистостями, здатним працювати у сучасних умовах. На жаль, у закладах вищої освіти спостерігається скорочення годин дисципліни фізичного виховання, рівень підготовки вчителів фізичної культури не відповідає європейським стандартам. Необхідні нестандартні рішення щодо підвищення ефективності освітнього процесу, який залежить від науково-філософських, предметних і спеціально-функціональних знань, умінь і навичок, готовності до саморозвитку

та самовдосконалення. Проблеми підготовки вчителів фізичної культури сучасного європейського зразка, які вміло застосовують фізкультурно-оздоровчі технології в своїй педагогічній діяльності необхідно приділяти особливу увагу.

Аналіз нормативних документів, наукових джерел, даних сучасних досліджень (Демидова, Лашина, 2018; Ковтун, Шипіло, 2018; Москаленко, Турбанюк, 2019) свідчать про те, що теоретико-методичні засади застосування сучасних фізкультурно-оздоровчих технологій не були предметом цілісного наукового дослідження. Доцільність дослідження посилюється необхідністю розв'язанням суперечностей між вимогами суспільства до вдосконаленням фізкультурної освіти та потреби оволодіння і вмілого застосування інноваційних оздоровчих технологій фізичного виховання майбутніми вчителями фізичної культури. Поступове усвідомлення на державному рівні значущості щодо збереження, профілактики, підтримки та відновлення здоров'я нації передбачає знаходження шляхів підвищення у молодого покоління цінності здоров'я, духовно-фізичного розвитку, формування звичок здорового способу життя.

Для вирішення даної проблеми необхідно кожному з нас усвідомити значущість занять фізичними вправами, оволодіти навичками здорового способу життя, де обов'язковими компонентами є фізичне навантаження, раціональне харчування та відмова від шкідливих звичок. Мета нашого дослідження полягає у визначенні сучасних фізкультурно-оздоровчих технологій, які допоможуть вирішити оздоровчі завдання у вищих навчальних закладах, підготують досвідчених фахівців з фізичної культури і будуть мотивувати молодь до ведення здорового способу життя.

На сьогоднішній день проблема стану фізичного та психічного здоров'я підрастаючого покоління набуває першочергової уваги, оскільки сучасна ситуація обтяжується високими показниками захворюваності дітей та молоді, порушенням тілобудови індивіда, зниженням якості медичного обслуговування, погіршенням екологічної ситуації, морально-духовною кризою. Пропаганда здорового способу життя підрастаючого покоління є одним з пріоритетних напрямів гуманізації освіти. Необхідно формувати ціннісні орієнтації в аспекті даної проблеми направлені на збереження та вдосконалення фізичного, психічного та соціального благополуччя молодого покоління. Здоров'я і фізична дієздатність є базисом для розкриття потенціалу особистості. Стратегічним завданням старшої школи є формування і закріплення валеологічної орієнтації і навичок здорового способу життя у підлітковому віці, що визначають подальший спосіб життя людини. Одним з основних засобів збереження здоров'я, зняття розумового, психічного стомлення та підвищення працездатності, покращення зовнішнього вигляду та якості життя є фізкультурно-оздоровчі заняття.

**Аналіз дослідження проблеми і публікацій.** Останніми роками проведено чимало досліджень, присвячених вивченню оздоровчого напрямку фітнес-програм, які успішно реалізуються у спеціально організованому педагогічному процесі (Г. Безверхня, О. Качан, О. Кібальник, Т. Круцевич, Н. Москаленко, Т. Ротерс, Б. Шиян). Зокрема, у сучасних дослідженнях зазначається, причина низької мотивації студентів до занять фізичною культурою, а саме неможливості вибору форм занять, незадоволення традиційним змістом дисципліни фізичного виховання. На сучасному етапі активно розвиваються наукові дослідження щодо складання фізкультурно-оздоровчих програм (М. Булатова, В. Григорьев, В. Давидов, Л. Иващенко, Г. Краснова, А. Шамардін), опрацьовуються питання оптимізації дозування фізичних навантажень з урахуванням типологічних, психофізіологічних, індивідуальних і соціальних особливостей організму індивіду (Л. Сущенко, С. Хоули, Б. Френкс), вивчають результативні форми організації діяльності молоді, застосування методичних прийомів, які активізують інтерес до занять фізичним вихованням і спортом (Г. Безверхня, Е. Кашуба, Т. Круцевич, С. Омельченко).

Новітні фітнес-програми побудовані на оздоровчих видах гімнастики, що задовольняють прагнення індивіда до покращення власного здоров'я та підвищення якості життя за рахунок спеціально організованої рухової діяльності. Зацікавити учнів до уроків фізичної культури, залучити їх до систематичних занять фізичними вправами, сприятиме оптимізації навчально-виховного процесу та підвищенню рівня фізичної підготовленості. Заняття за сучасними фітнес-технологіями призводять до покращення функціонального стану серцево-судинної системи, дихальної, нервової систем та всього організму в цілому.

Тому завданням нашого дослідження став пошук інноваційних фітнес-програм, технологій, засобів, які сприятимуть виробленню мотивації і стійкого інтересу до занять фізичною культурою і спортом, допоможуть підготувати висококваліфікованих учителів фізичної культури у закладах вищої освіти фізкультурного профілю.

**Вклад основного матеріалу.** Фізкультурно-оздоровчі технології – це раціональний спосіб взаємодії учасників педагогічного процесу, в основу якого покладені різновиди оздоровчих фітнес-програм, що спрямовані на задоволення потреб людини в русі, максимальне отримання оздоровчого ефекту, направлене на збереження здоров'я та свідоме регулювання фізичної активності. Нами передбачається, що застосування інноваційних технологій, що спрямовані на формування стійкого інтересу та мотивації до занять фізичною культурою і спортом, будуть сприяти залученню молодого покоління до різних форм фізкультурно-оздоровчих занять. Аналіз фахової літератури дозволив дійти висновку, що мотиваційна сфера та інтереси в галузі фізичної культури мають свої вікові особливості та пов'язані з соціальним формуванням особистості, темпераментом, психологічним розвитком і соціально-економічними умовами життя. Дослідження проводилось протягом 2018-2020 років у Полтавському національному педагогічному університеті імені В. Г. Короленка. У дослідженні взяли 128 студентів психолого-педагогічного та філологічного факультетів ПНПУ імені В. Г. Короленка.

Нами застосовувалися такі методи дослідження: аналіз науково-методичної літератури, соціологічні методи дослідження, анкетування, педагогічне спостереження (перегляд більше 300 занять з фізичного виховання у ЗВО), педагогічний експеримент (проведення констатувального та формувального експериментів), педагогічне тестування (визначення рівня фізичної підготовленості, статичної та динамічної витривалості, рівня гнучкості), біомеханічний аналіз постави людини (вимрювання показників сагітального і фронтального профілю постави з використанням програми «Torso»), методи математичної статистики.

Констатувальний експеримент підтвердив, що упровадження інноваційних методик навчання у фізичному вихованні сприяло різнобічному розвитку особистості, зацікавленості студентів і викладачів до занять фізичною

культурою і спортом. Фізкультурно-оздоровчі технології поділили таким чином: 1) види рухової активності аеробної спрямованості; 2) оздоровчі види гімнастики; 3) види рухової активності силової спрямованості; 3) види рухової активності у воді; 4) рекреаційні види рухової активності; 5) засоби психоемоційної регуляції. На нашу думку, грамотне і цілеспрямоване впровадження фізкультурно-оздоровчих технологій в систему безперервної фізкультурної освіти є основним актуальним завданням модернізації навчальних планів та програм навчальних закладів з фізичного виховання на Україні.

Одним із перших підходів було запровадження оздоровчого фітнесу – це сучасні оздоровчо-рекреаційні вправи, спрямовані на підвищення працездатності, покращення емоційного фонду та настрою, на покращення здоров'я та фізичної форми тіла. Ми прогледжуємось із сучасними вченими, що фітнес – це окрема галузь діяльності суспільства, що задовольняє прагнення людини у покращенні власного здоров'я та підвищенні якості життя за рахунок спеціально організованої діяльності (Демідова, Лашина, 2017; Круцевич, Пангелова, 2016; Лоза, Хоменко, 2016).

Насамперед, фітнес є загальнодоступним, високоефективним, емоційним видом спорту, що потребує від викладача фізичної культури вміння застосовувати інноваційні підходи, спрямовані на формування мотивації до занять фізичною культурою і спортом, залучення до різних форм фізкультурно-оздоровчих занять учнівської і студентської молоді. В оздоровчому фітнесі безмежний вибір рухів, які діють на всі частини тіла, на розвиток всіх фізичних якостей, таких, як спритність, гнучкість, витривалість. Для успішного вирішення різноманітних завдань використовується різноманітне обладнання: гантелі, гумові амортизатори спеціальні штанги, футболи, спеціальні балансуючі платформи, обтяжені м'ячі (медицинболи), терасети та інше. Музичний супровід організовує рухи, підвищує настрій, а позитивні емоції викликають бажання виконувати рухи енергійніше, що посилює їх дію на організм. На нашу думку, такі заняття несуть високі емоційні навантаження, сприяють зміцненню серцево-судинної і дихальної систем, розвивають гнучкість і рухомість у суглобах. Окрім фізичних аеробних тренувань, до системи фітнес-програм додається раціональне харчування та психічна гармонія.

Сучасний фітнес – це система оздоровчих занять, що базується на використанні танцювальних та гімнастичних вправ в аеробному режимі, такі заняття спрямовані на розвиток аеробної витривалості, координаційних, силових здібностей та гнучкості. Вправи виконуються групою учнів (студентів) під музичний супровід, що забезпечує позитивний емоційний фон занять та сприяє підвищенню мотивації до занять фізичними вправами. На нашу думку, фітнес – є популярною методикою оздоровлення організму, який дозволяє знизити вагу, корегувати тілобудову, але обов'язковою умовою є поєднання активних тренувань з правильним (здоровим) харчуванням. Раціон харчування і активні навантаження підбираються для кожного індивідуально з урахуванням рівня фізичної підготовленості, протипоказань, будови організму і наявних протипоказань.

У нашому дослідженні виокремлюємо поняття «фітнес-технології», які визначаємо, як сукупність наукових методів, кроків, прийомів, сформованих в певний алгоритм дій, що реалізується в інтересах підвищення ефективності оздоровчого процесу та забезпечує гарантоване досягнення результату, на основі вільного мотивованого вибору занять фізичними вправами з використанням інноваційних засобів, методів, організаційних форм занять фітнесу, сучасного інвентарю та обладнання. Сьогодні фітнес-індустрія розвивається швидкими темпами, вирішує основні завдання оздоровчої фізичної культури (в основі якої лежать і традиційні, й інноваційні методики, програми та технології). Вважаємо, що розвиток фітнес-індустрії сприятиме розширенню методичних прийомів і класифікації особливостей проведення різноманітних занять фізичними вправами, що задовольнить різні фізкультурно-спортивні та оздоровчі інтереси широких верств населення. Враховуючи, що до змісту поняття «фітнес» входять багатофакторні компоненти (фізична підготовленість, раціональне харчування, профілактика захворювань, соціальна активність, в тому числі боротьба зі стресами та інші фактори здорового способу життя), кількість створюваних фітнес-програм має широкий спектр. Наведемо класифікацію різних типів оздоровчих фітнес-тренувань: 1) кардіотренування; 2) силові тренування; 3) тренування танцювальної направленості; 4) тренування з елементами бойових мистецтв; 5) тренування у водному середовищі; 6) тренування психічно-регулюючої спрямованості.

Пошук раціональних підходів до фізичного виховання й оздоровлення дітей та молоді дозволив нам виділити ефективні шляхи оптимізації навчального процесу за такими критеріями:

– універсальність – одна з переваг кардіотренування, оскільки підходить для кожного учня (студента) відповідно потреб та цілей;

– варіативність – різноманітність тренувальних програм різної спрямованості з широким вибором виконання комплексів фізичних вправ;

– доступність – система занять передбачає використання знань, рухових умінь і навичок, не потребує коштовного обладнання;

– індивідуальність – система тренувань, при якій строго враховується рівень фізичної підготовленості і функціональний стан організму.

Силові тренування, на нашу думку, мають ряд переваг:

– різнобічний характер впливу вправ сприяє підвищенню ефективності фізичної підготовленості та комплексно удосконалює фізичні якості: силу, витривалість, спритність;

– поєднання високої емоційності та інтенсивності виконання рухів підтримується на фоні емоційного напруження, що виховує стриманість і самоконтроль;

– модель тренувального процесу силового тренування дозволяє оптимально використовувати методи і засоби ППФП;

– заняття досить легко адаптувати до людей з різним рівнем фізичної підготовленості, оскільки внутрішня варіативність не впливає на побудову тренувального процесу вцілому;

– завдяки надзвичайній популярності силові тренування позитивно впливають на створення стійкої мотивації до занять фізичною культурою і подальшого самовдосконалення.

У зв'язку з цим, тренування спрямовується не на вдосконалення окремих сторін фізичної підготовленості, чи тренування локальних груп м'язів або певних систем організму, а на розвиток вміння інтегрувати весь його наявний руховий і ментальний потенціал для максимально точного і ефективного виконання вправи. Вправи, що складають зміст даних занять сприяють удосконаленню координаційних можливостей, покращують відчуття власного тіла.

Для підвищення ефективності навчальної діяльності учням та студентам необхідно вміти об'єктивно оцінювати свій емоційний стан, навчитися ним керувати та звільнитися від емоційного напруження. Фізичні та емоційні навантаження на студентську молодь в останній час стрімко зросли, тому молодь пристосовуючись до них, повинна бути не тільки в гарній фізичній формі, щоб зберігати свою працездатність, але й мати душевні сили, щоб просуватися вперед та досягати поставленої мети. Збереження психологічного здоров'я є безперервний профілактичний процес, який передбачає своєчасне попередження психоемоційного перенавантаження. Ми пропонуємо оволодіти набором прийомів і технік, що дозволять правильно поводити себе в критичних ситуаціях та звільнитися від стресу та негативних емоцій.

Спеціальними завданнями розроблених фітнес-технологій стануть:

- формування й зміцнення здоров'я учнів (студентів) при підвищенні ефективності процесу фізичного виховання в напрямку застосування новітніх методів роботи, впровадження інноваційних методик в навчальний процес;
- підвищення рівня розвитку фізичних якостей учнів (студентів) за рахунок використання у процесі фізичного виховання сучасних засобів фітнес-програм;
- формування і збереження стійкої потреби та мотивації до регулярних занять фізичними вправами;
- набуття учнями (студентами) теоретичних та практичних знань і досвіду застосування новітніх фітнес-технологій у подальшому житті.

Нами розроблено структуру сучасних фітнес-технологій та складені три етапи практичної реалізації, кожен з яких вирішував наступні завдання:

- підготовчий – визначення типу тілобудови та фізичної підготовленості, порівняно з належними нормами; адаптація їх організму до фізичних навантажень; розробка комплексів фізичних вправ відповідно рівню здоров'я.
- корекційний – корекція тілобудови, підвищення морфологічного стану та підвищення рівня фізичної підготовленості молоді;
- підтримуючий – вивчення змін морфологічного стану молоді і рівня прояву їх фізичних якостей; підтримання досягнутого рівня морфологічного стану та покращення фізичної підготовленості протягом життя.

Виділимо переваги фізкультурно-оздоровчих програм:

- можливість вибору оздоровчої програми за вподобанням;
- якісне різноманіття фізичних навантажень (використання вправ, що впливають на всі групи м'язів);
- створення умов для адаптації організму (можливість поступового збільшення інтенсивності навантаження);
- вироблення зацікавленості учнів;
- регулярність та систематичність занять;
- постійний контроль фізичних навантажень.

При професійній підготовці висококваліфікованих вчителів фізичної культури, тренерів з групових фітнес-програм ми пропонуємо спрямувати комплексний педагогічний процес на оволодіння теоретичними знаннями, професійними вміннями та навичками, морально-вольовими якостями, певним рівнем фізичної підготовленості, що в сукупності дозволить проводити змістовні тренувальні заняття та виконувати професійні функції на високому навчально-методичному рівні.

Ми рекомендуємо у процесі навчання у ЗВО фізкультурного профілю оволодіти ґрунтовними знаннями з:

- основ анатомії та фізіології людини, біоенергетики рухової діяльності для правильного дозування навантаження на занятті, запобігаючи перенавантаження, уникнення травматизму тощо;
- вивчити класифікацію видів та базових рухових дій в оздоровчому фітнесі;
- оволодіти основами техніки виконання базових вправ та їх модифікацій;
- дотримуватись правил побудови комбінацій в танцювальних програмах;
- вивчити методи управління групою (класом) тощо.

Професійні уміння та навички, необхідні вчителю (інструктору, тренеру), доречно поєднати у такі положення:

- конструктивний компонент, що включає уміння підбирати вправи відповідно віку та фізичної підготовленості, поєднувати вправи з музикою, володіти методикою та послідовністю укладання комплексів вправ;
- організаційний компонент передбачає уміння пояснювати значення і доцільність вправ, використовувати метод навчання вправ по частинам, спощувати і ускладнювати вправи, коригувати ступінь навантаження залежно від підготовленості класу (тренувальної групи);
- гностичний компонент пов'язаний із здатністю до самоосвіти, розширення кругозору, поглиблення знань учителя (тренера). Ми рекомендуємо вчителям фізичної культури відвідувати конференції, семінари, конвенції, постійно вдосконалювати свої професійні уміння і поглиблювати знання;
- комунікативний компонент, насамперед, це уміння спілкуватися і встановлювати контакт з людьми, створювати позитивний настрій, мотивувати займатися фізичними вправами. Учитель (тренер) повинен правильно називати й показувати вправи, пояснювати техніку виконання, чітко подавати команди та розпорядження, уміти використовувати жести й мімічні засоби спілкування, надавати методичну допомогу перед початком і після проведення заняття, проявляти вимогливість і підтримувати необхідну дисципліну;
- руховий компонент передбачає уміння технічно правильно демонструвати рухи, граційно рухатись, мати високий рівень фізичної підготовленості.

Проведене дослідження допомогло підібрати необхідні методичні рекомендації щодо підготовки сучасних вчителів фізичної культури:

- інноваційні технології, що застосовуються при викладанні дисциплін повинні у достатньому обсязі забезпечувати прагнення студентської молоді ефективно діяти у різних сферах життєдіяльності;
- необхідні інноваційні підходи до якості викладання фахових дисциплін, що будуть стимулювати потребу в самоосвіті та самовдосконаленні фахової компетентності, підтримці та впровадження власних іновачій;
- при викладанні дисципліни «Фізичне виховання» в школі обов'язково враховувати потреби і вподобання учнів при виборі засобів, форм і методів роботи;
- постійно покращувати матеріальну технічну базу для проведення занять у відповідності до сучасних вимог сьогодення;
- забезпечувати постійну адаптацію навчальних закладів до змінних зовнішніх умов і контингенту учнів.

Таким чином, нами розроблена модель підготовки сучасного вчителя фізичної культури (тренера з оздоровчого фітнесу), яка відображає його професійні вміння, навички та функції і моделює результат, який повинен бути досягнутий у процесі навчання в ЗВО фізкультурного профілю.

На нашу думку, закономірним результатом пошуку ефективних шляхів вирішення зазначеної проблеми, стає впровадження та ефективного використання сучасних фізкультурно-оздоровчих технологій. Широкий вибір засобів та методів роботи дозволить не тільки оновити зміст фізичного виховання, мотивувати молодь до ведення здорового способу життя, але й зняти додаткове фінансове навантаження освітніх закладів. Ми вважаємо, що сучасні фізкультурно-оздоровчі технології стануть закономірним результатом пошуку ефективних шляхів, які дають змогу комплексно використовувати сучасні види роботи у процесі оздоровчих занять фізичною культурою з учнями та студентами залежно від вікових особливостей, фізичної підготовленості, статевих відмінностей, при формуванні мотиваційних пріоритетів, які сприятимуть розвитку мотивації до занять, сформуують основи самостійної оздоровчої діяльності та змотивують до ведення здорового способу життя.

**Висновки.** Аналіз світового досвіду та результатів низки сучасних наукових досліджень переконав, що для підвищення рівня рухової активності молодого покоління є необхідність впровадження в систему фізичного виховання різноманітних фітнес-гібридів оздоровчого, кондиційного та спортивного напрямів, як найбільш універсального виду фізичних навантажень. У системі фізичного виховання учнів та студентської молоді з'ясувалося, що стандартні уроки не задовольняють потреб молодого покоління в руховій активності, не викликають інтересу у багатьох учнів та студентів займатися фізичною культурою. Тому на державу покладений обов'язок вдосконалювати відповідно до міжнародних стандартів оздоровчі технології у сфері фізичного виховання. Забезпечення ефективного функціонування системи фізичного виховання у сучасних умовах вимагає пошуку цікавих, а головне ефективних оздоровчих технологій. Фізкультурно-оздоровчі технології – спосіб використання фізичних вправ різної спрямованості з метою підвищення рухової активності, профілактики захворювань, вироблення звички до систематичних занять фізичними вправами, покращення самопочуття та статури тіла.

Ми визначили ставлення студентської молоді до інноваційних форм роботи, так опитування показало, що 86 % студентів вважають, що такі заняття є цікавими, емоційними, дають можливість реалізувати свої фізичні і психологічні якості; 72% студентів помітили колективне зближення з однокласниками, коли спільні завдання формують інтерес до систематичних занять та сприяють популяризації сучасних фізкультурно-оздоровчих технологій. Нами доведена ефективність впровадження в практичну діяльність закладів освіти сучасних фізкультурно-оздоровчих технологій, як необхідних засобів формування мотивації учнівської та студентської молоді до фізкультурної діяльності. Розкрито організаційно-методичні аспекти особливостей впровадження сучасних фітнес-технологій у різні форми фізкультурно-оздоровчих занять, а саме умови застосування, визначення змісту, особливості діяльності учасників та підготовки сучасного вчителя.

#### **Список використаних джерел**

- Демідова, О., Лашина Ю. (2017). Вплив занять фітнесом з використанням обладнання TRX. *Спортивний вісник Придніпров'я*, 3, 30-36.
- Дутчак, М. В. (2009). *Спорт для всіх в Україні: теорія та практика*. Київ: Олімпійська література.
- Ковтун, А., Шипіло, Т. (2018). Формування мотивації до здорового способу життя в процесі фізичного виховання студентів вищих навчальних закладів. *Спортивний вісник Придніпров'я*, 1, 143-147.
- Кошелева, Е. (2015). Теоретико-методологические подходы к совершенствованию системы физического воспитания студентов. *Спортивний вісник Придніпров'я*, 2, 87-92.
- Круцевич, Т., Пангелова, Н. (2016). Сучасні тенденції щодо організації фізичного виховання у вищих навчальних закладах. *Спортивний вісник Придніпров'я*, 3, 109-114.
- Лоза, Т., Хоменко, О. (2016). Мотивація студентів аграрних ЗВО до занять фізичною культурою та спортом. *Спортивний вісник Придніпров'я*, 3, 115-118.
- Москаленко, Н., Турбанюк, Г. (2019). Інноваційні підходи до залучення школярів і студентів до рухової діяльності. *Спортивний вісник Придніпров'я*, 2, 115-120.
- Сущенко, Л. П. (2003). *Теоретико-методологічні засади професійної підготовки майбутніх фахівців фізичного виховання та спорту у вищих навчальних закладах*. (Автореф. дис. д-ра наук). Ін-т педагогіки і психології професійної освіти АПН України. Київ.

## References

- Dutchak, M. V. (2009). *Sport dlia vsikh v Ukraini: teoriia ta praktyka [Sport for All in Ukraine: Theory and Practice]*. Kyiv: Olimpiiska literatura [in Ukrainian].
- Kovtun, A., & Shypilo, T. (2018). Formuvannia motyvatsii do zdorovoho sposobu zhyttia v protsesi fizychnoho vykhovannia studentiv vyshchykh navchalnykh zakladiv [Formation of motivation for healthy lifestyle in the process of physical education of students of higher educational establishments]. *Sportyvnyi visnyk Prydniprov'ia [Sports newsletter of Dnieper]*, 1, 143-147 [in Ukrainian].
- Kosheleva, E. (2015). Teoretiko-metodologicheskie podkhody k sovershentstvovaniiu systemy fizicheskogo vospitaniia studentov [Theoretical and methodological approaches to the improvement of the system of physical education of students]. *Sportyvnyi visnyk Prydniprov'ia [Sports newsletter of Dnieper]*, 2, 87-92 [in Russian].
- Krutsevych, T., & Panhelova, N. (2016). Suchasni tendentsii shchodo orhanizatsii fizychnoho vykhovannia u vyshchykh navchalnykh zakladakh [Current trends in the organization of physical education in higher education]. *Sportyvnyi visnyk Prydniprov'ia [Sports newsletter of Dnieper]*, 3, 109-114 [in Ukrainian].
- Loza, T., & Khomenko, O. (2016). Motyvatsiia studentiv ahrarynykh VNZ do zaniat fizychnoiu kulturoiu ta sportom [Motivation of students of agricultural universities to exercise in physical culture and sports]. *Sportyvnyi visnyk Prydniprov'ia [Sports newsletter of Dnieper]*, 3, 115-118 [in Ukrainian].
- Moskalenko, N., & Turbaniuk, H. (2019). Innovatsiini pidkhody do zaluchennia shkoliariv i studentiv do rukhovoii diialnosti [Innovative approaches to involving students and students in motor activity]. *Sportyvnyi visnyk Prydniprov'ia [Sports newsletter of Dnieper]*, 2, 115-120 [in Ukrainian].
- Sushchenko, L. P. (2003). *Teoretyko-metodolohichni zasady profesiinoi pidhotovky maibutnikh fakhivtsiv fizychnoho vykhovannia ta sportu u vyshchykh navchalnykh zakladakh [Theoretical and methodological principles of professional training of future specialists in physical education and sports in higher educational establishments]*. (Extended abstract of D diss.). Kyiv [in Ukrainian].

### **SOGOKON O., DONETS A.**

Poltava V. G. Korolenko national pedagogical University, Ukraine

### **APPLICATION OF MODERN PHYSICAL AND HEALTH TECHNOLOGIES IN TRAINING OF PHYSICAL CULTURAL TEACHERS**

The legal result of finding effective ways to solve problems in the field of training competitive teachers of physical culture is the introduction and effective use of modern physical and fitness technologies. A wide choice of their means will allow not only to upgrade the content of physical education, to motivate young people to lead a healthy lifestyle, but also to reduce the additional financial burden of educational institutions, since most technologies do not require expensive equipment and equipment. Modern health-improving technologies have become a natural result of the search for effective ways that would allow the complex use of modern types of health-improving technologies in the process of health-improving classes with students, depending on age characteristics, physical fitness, gender differences in the formation of motivational priorities the development of positive motivation for physical education, formed the basis for independent health activities and the desire for a healthy lifestyle.

**Keywords:** *physical and fitness technologies; healthy lifestyle; physical training; physical education teacher; physical activity; high efficiency; level of physical health*

Стаття надійшла до редакції 26.09.2020 р.

УДК 378.011.3-051:78]:379.8  
https://doi.org/10.33989/2075-146x.2020.26.227645

ДМИТРО СОКОЛОВ

Полтавський національний педагогічний університет імені В. Г. Короленка

## ПРОЦЕСУАЛЬНИЙ КОМПОНЕНТ ГОТОВНОСТІ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ МУЗИЧНОГО МИСТЕЦТВА ДО КУЛЬТУРНО-ОСВІТНЬОЇ РОБОТИ В ЗАКЛАДАХ ПОЗАШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ

У статті на основі аналізу теоретичної літератури схарактеризовано процесуальний компонент готовності майбутніх вчителів музичного мистецтва до культурно-освітньої роботи в закладах позашкільної освіти. З'ясовано, що процесуальний компонент готовності майбутніх вчителів музичного мистецтва до культурно-освітньої роботи в закладах позашкільної освіти відбиває систему професійних виконавських, художньо-творчих умінь та навичок, які необхідні студентам для здійснення ефективної професійної діяльності, а також здатністю до організації й здійснення у майбутній професійній діяльності культурно-освітньої роботи в культурно-освітньому середовищі закладу позашкільної освіти. Ця система містить такі уміння та навички: дидактико-методичні, організаційно-управлінські, музично-виконавські, дослідницько-проектувальні та інформаційно-просвітницькі.

**Ключові слова:** *готовність, процесуальний компонент, майбутній учитель, музичне мистецтво, культурно-освітнє середовище, культурно-освітня робота, позашкільна освіта*

**Постановка проблеми.** Для об'єктивного уявлення про ефективність системи підготовки майбутніх вчителів музичного мистецтва до культурно-освітньої роботи в закладах позашкільної освіти, відтворення валідної моделі формування готовності майбутніх вчителів музичного мистецтва до такого виду професійно-педагогічної діяльності постає необхідним завдання визначити структурні компоненти цієї готовності. Найважливішим індикатором якості підготовки майбутніх вчителів музичного мистецтва до культурно-освітньої роботи в закладах позашкільної освіти є високий рівень сформованості процесуального компонента готовності майбутніх вчителів музичного мистецтва до культурно-освітньої роботи в закладах позашкільної освіти. Тож ми маємо визначити та обґрунтувати суть та зміст цього компонента.

**Аналіз останніх досліджень.** Різні аспекти підготовки майбутніх вчителів музичного мистецтва до діяльності у сфері навчання музики, зокрема, характеристики педагогічної діяльності вчителя музики висвітлювалися у працях таких науковців, як Н. Гузій, О. Єременко, А. Козир, Л. Куненко, Г. Ніколаї, О. Олексюк, Г. Падалка, Є. Проворова, О. Рудницька, І. Сташевська, В. Черкасов, В. Шульгіна, Цзян Лібінь та ін.). Проблемі вдосконалення підготовки майбутніх педагогів у галузях музичного мистецтва, вокально-виконавської майстерності, вокально-педагогічної діяльності, а також теоретико-методологічні основи музичної освіти у вищій школі присвятили свої праці вітчизняні та зарубіжні науковці К. Завалко, О.Єременко, А.Козир, М. Колос, В. Лабунець, Л. Масол, А. Менабені, Н. Овчаренко, Г. Падалка, Е. Панаіотіді, Е. Полякова, В. Федоришин, В. Черкасов та інші. Ґрунтовне вивчення наукового доробку свідчить, що проблема підготовки майбутніх учителів музичного мистецтва до культурно-освітньої діяльності в закладах позашкільної освіти системно не розглядалася у педагогічних дослідженнях. Зокрема, потребує детального вивчення поняття готовності майбутніх вчителів музичного мистецтва до культурно-освітньої роботи в закладах позашкільної освіти у контексті визначення його компонентно-структурного складу.

**Мета статті** – схарактеризувати процесуальний компонент готовності майбутніх вчителів музичного мистецтва до культурно-освітньої роботи в закладах позашкільної освіти.

**Основний виклад матеріалу.** Нинішні студенти закладів вищої освіти, які навчаються за освітніми програмами галузі знань 01 Освіта / Педагогіка, спеціальності 014 Середня освіта (Музичне мистецтво), спеціалізації 014.13 Середня освіта (Музичне мистецтво) за першим (бакалаврським) рівнем, а також спеціальності 014 Середня освіта (Музичне мистецтво) спеціалізації (Інструментальна підготовка, Диригентсько-хорова підготовка, Вокальна підготовка, Інклюзивна освіта) за другим (магістерським) рівнем – це майбутні вчителі музичного мистецтва, завтрашні фахівці, які будуть здійснювати професійно-педагогічну діяльність в умовах нової української школи, а також у закладах позашкільної освіти. Не викликає сумніву той факт, що для успішного вирішення професійних завдань і обов'язків випускник цих освітніх програм має володіти здатністю якісно здійснювати культурно-освітню роботу.

На підставі аналізу вище згаданих освітніх програм та наукового доробку учених (Г.Ніколаї, Н. Овчаренко, О. Олексюк, Г. Падалка, Є. Проворова, Л. Пашкіна, М. Ткаченко, В. Черкасов та ін.), доходимо висновку, що процесуальний компонент готовності майбутніх вчителів музичного мистецтва до культурно-освітньої роботи в закладах позашкільної освіти відбиває систему професійних виконавських, художньо-творчих умінь та навичок, які необхідні студентам для здійснення ефективної професійної діяльності, а також здатністю до організації й здійснення у майбутній професійній діяльності культурно-освітньої роботи в культурно-освітньому середовищі закладу позашкільної освіти.

Розкриваючи суть процесуального компонента, звертаємо увагу на дослідження таких науковців, як М. Ткаченко та В. Черкасов, які стверджують, що: професійні виконавські вміння та навички майбутніх вчителів музичного мистецтва – це досконала виконавська техніка диригування, сольного співу, хорového співу, гри на музичному

інструменті; вільне читання нот та партитур; уміння виконавської майстерності – художня інтерпретація музичних творів, імпровізація, аранжування, транспонування, гармонізація, культура гри в ансамблі, оркестрі, співу в хорі та ансамблі; ескізне засвоєння музичного матеріалу; уміння настроювати власний інструмент; уміння виступати в якості акомпаніатора. Водночас вони визначають і широкий спектр *художньо-творчих умінь та навичок*, серед яких: створення художньо-виконавської інтерпретації музичного твору; володіння навичками самостійної роботи над музичним твором; акомпанування та підбір по слуху; внутрішнє інтонування партитури; цілеспрямований аналіз музичного твору; володіння виконавськими стилями; навички орієнтації у загальній музичній звучності (чути окремі хорові, оркестрові партії, аналізувати якість звучання в цілому); навички визначення на слух; спів модуляцій; спів під власний акомпанемент, інструментальне виконання музичного твору з елементами диригування; спрощення складної фактури або супроводу музичного твору; керувати виконанням музичних творів учасниками музичних колективів; уміння виконувати музичні твори у широкій аудиторії, виконуючи функції вчителя музики-просвітника; володіти навичками сценічно виконавського втілення музичного твору (Ткаченко, 2016; Черкасов, 2014).

По суті, ці категорії, на нашу думку, стосуються саме процесуального компонента готовності майбутніх вчителів музичного мистецтва до культурно-освітньої роботи в закладах позашкільної освіти, тобто виокремлюють такі важливі уміння і навички організувати процес навчання своїх вихованців музичному мистецтву, будувати процес культурно-освітньої роботи в закладах позашкільної освіти.

Дослідниця Є. Проворова у своїх роботах наголошує на важливості умінь здійснювати музично-методичну діяльність, ознаками якої, на її думку, є:

1) *наявність стратегії, тактики та технологічності* (методична діяльність має бути підпорядкованою стратегічним освітнім цілям викладання музики в освітньому закладі; учитель музики прагне, здатний і має досвід виконання професійних обов'язків на високому рівні якості у відповідності до власних цінностей і цілей);

2) *Наявність тактики* (адекватність дій і позиції учителя наміченій стратегії; характеризує обґрунтованість методичних організаційних рішень);

3) *Наявність технологічності* (чітке уявлення мети навчання; уміння усвідомлено вибудувати логічну послідовність кроків на шляху до мети і етапів розв'язання конкретних професійно-педагогічних завдань; володіння логікою розвитку (формування) бажаних якостей, характеристик, властивостей вчителя музики, його уподобань і ставлень тощо (Проворова, 2007).

Аналіз праць Г. Падалки, Г. Ніколаї, Л. Пашкіної дає підстави вважати, що про готовність майбутніх вчителів музичного мистецтва до культурно-освітньої роботи в закладах позашкільної освіти можуть свідчити такі уміння: *аналітичні* (уміння аналізувати власну діяльність та діяльність своїх вихованців); *проектувальні* (пов'язані з перспективним плануванням і розробкою змісту освіти, управлінням навчальною діяльністю); *конструктивні*, які передбачають уміння здійснювати дії щодо планування майбутнього заняття; *нормативні*, що передбачають уміння визначення і розробки дидактичного забезпечення і сприяють дотриманню освітніх стандартів, вимог навчальних програм, умов здійснення цілісного педагогічного процесу в конкретному освітньому закладі; *дослідницькі* (уміння досліджувати процес навчання мистецтву музики своїх вихованців та культурно-освітнє середовище закладу освіти); *організаційні* (уміння створювати у класі відповідну художньо творчу атмосферу, забезпечувати розвиток у вихованців усвідомленої потреби, здатності до музичного мислення, до рефлексивної діяльності, розширення асоціативних уявлень і творчої фантазії) (Ніколаї, 2007; Падалка, 2008; Падалка, 2010).

Водночас, дослідниця Л. Пашкіна наголошує на важливості таких умінь, як *інформаційні* (інформування вихованців, уміння налагодити роботу з різними джерелами інформації); *комунікативні* (уміння ведення діалогу, полілогу, спілкування у процесі навчання музичного мистецтва своїх вихованців); *організаційні* (мотивування до навчання музики, організація процесу опанування мистецтвом музики); *контрольно-оцінювальні* (уміння здійснювати контроль, оцінювання, коригування) (Пашкіна, 1987).

Безумовно, варто погодитися з науковцями (Н. Овчаренко, О. Олексюк, Є. Проворова), що у контексті нашого дослідження важливим складником є нормативність поведінки, що означає готовність до дії. Це дослідники називають конативним (або поведінковим) компонентом готовності майбутніх вчителів музичного мистецтва до професійної діяльності, а отже, ми переконані, є важливим складником готовності майбутніх вчителів музичного мистецтва до культурно-освітньої роботи в закладах позашкільної освіти. Позиція дослідників щодо змісту такого складника полягає у тому, що вони до нього відносять рухи, операції, переміщення тощо, здатність до втілення художньо-образного змісту вокальних творів, уміння здійснювати педагогічну та музично-виконавську імпровізацію, уміння оцінювати свій фаховий рівень, планувати, організувати і контролювати свої дії, планувати результат, визначати шляхи його досягнення й аналізувати ефективність проведених дій (Овчаренко, 2014; Олексюк, 2006; Проворова, 2017).

Розкриваючи ґрунтовніше зміст визначеного компонента, учені наголошують на важливості таких умінь у вчителів музичного мистецтва: а) уміння обирати оптимальний варіант навчання учнів у визначених умовах, спираючись на основні положення дидактики, вікової та педагогічної психології; б) уміння у необхідний момент замінити один прийом іншим; в) виділити основні дидактичні одиниці (поняття, закони, уміння, навички), володіння методикою їх формування; г) формувати й розвивати в учнів інтерес до музики; г) уміння організувати на рівні сучасних дидактичних, психолого-педагогічних і технічних вимог усі форми навчально-виховної діяльності учнів; д) уміння практично здійснювати виховання та розвиток вихованців у процесі навчання музики; е) готувати їх до громадсько-корисної праці та свідомого вибору професії; є) використовувати інформаційно-комунікаційні технології у музично-педагогічній діяльності; ж) здійснювати керівництво культурно-освітньою роботою з музики (Проворова, 2017).

Аналізуючи освітні програми підготовки майбутніх учителів музичного мистецтва у вітчизняних закладах вищої освіти, доходимо висновку, що загальні, спеціальні (фахові) компетентності та програмні результати навчання акцентують увагу на таких необхідних уміннях випускників, які свідчитимуть про їхню готовність до професійно-педагогічної діяльності: *управлінські* (уміння здійснювати управлінську діяльність в освітньому закладі); *музично-*



*виконавські* (уміння і здатність особистості до усвідомлення музики як явища суспільного життя, засвоєння основних її закономірностей, стилів і жанрів до оволодіння засобами втілення художніх образів у виконавстві); *методичні* (уміння провадити педагогічну діяльність); *дослідницькі* (уміння здійснювати дослідницьку діяльність і роботи, володіння методологією наукової мистецької галузі).

Висловлюючи власну позицію, сформулюємо складники *процесуального компонента готовності майбутніх вчителів музичного мистецтва до культурно-освітньої роботи в закладах позашкільної освіти*, які містять такі уміння та навички:

*дидактико-методичні* – уміння застосовувати основні дидактичні принципи, адаптувати дидактичний інструментарій (форми, методи, засоби навчання музики) до культурно-освітньої роботи в закладах позашкільної освіти та розробки власних методик; уміння організувати на рівні сучасних дидактичних, психолого-педагогічних і технічних вимог усі форми культурно-освітньої роботи й навчально-виховної діяльності учнів в закладах позашкільної освіти;

*організаційно-управлінські* – уміння здійснювати організаційно-управлінську діяльність під час культурно-освітньої роботи в закладах позашкільної освіти; уміння й навички керування виконанням музичних творів учасниками музичних колективів;

*музично-виконавські* – уміння виконувати музичні твори у широкій аудиторії, уміння втілювати художні образи у виконавстві, навички сценічно виконавського втілення музичного твору; уміння виконувати функції вчителя музики-просвітника; уміння здійснювати педагогічну та музично-виконавську імпровізацію в умовах культурно-освітньої роботи в закладах позашкільної освіти;

*дослідницько-проектувальні* (уміння досліджувати процес навчання мистецтву музики своїх вихованців в умовах культурно-освітньої роботи та культурно-освітнє середовище закладу позашкільної освіти, уміння перспективно планувати і проектувати зміст культурно-освітньої роботи в закладах позашкільної освіти);

*інформаційно-просвітницькі* (уміння виконувати функції вчителя музики-просвітника; уміння й навички використовувати інформаційно-комунікаційні технології у музично-педагогічній діяльності та культурно-освітній роботі в закладах позашкільної освіти).

Узагальнюючи, складники процесуального компоненту готовності майбутніх вчителів музичного мистецтва до культурно-освітньої роботи в закладах позашкільної освіти представимо на рисунку 1:

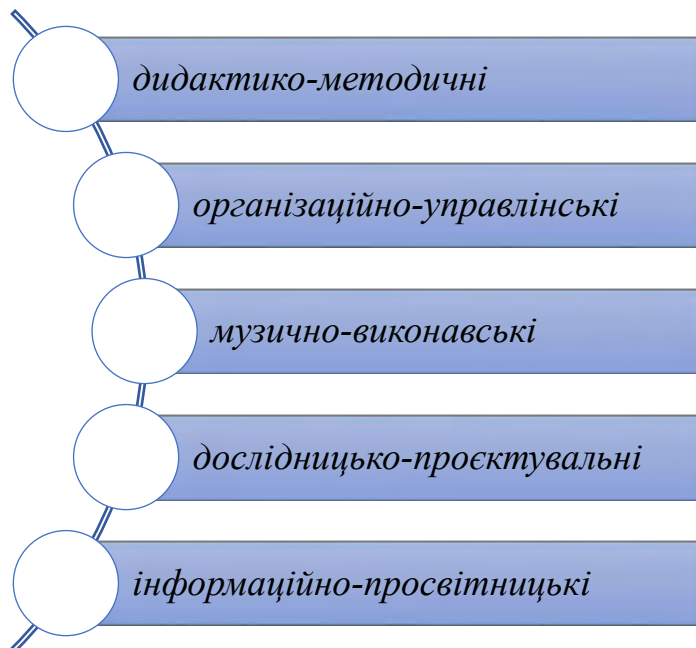


Рис. 1. Процесуальний компонент готовності майбутніх вчителів музичного мистецтва до культурно-освітньої роботи в закладах позашкільної освіти

**Висновки.** Підсумовуючи вище викладене, зазначимо, що *процесуальний компонент готовності майбутніх вчителів музичного мистецтва до культурно-освітньої роботи в закладах позашкільної освіти* відбиває систему професійних виконавських, художньо-творчих умінь та навичок, які необхідні студентам для здійснення ефективної професійної діяльності, а також здатністю до організації й здійснення у майбутній професійній діяльності культурно-освітньої роботи в культурно-освітньому середовищі закладу позашкільної освіти. Ця система містить такі уміння та навички, які свідчитимуть про готовність студентів до культурно-освітньої роботи в закладах позашкільної освіти: дидактико-методичні, організаційно-управлінські, музично-виконавські, дослідницько-проектувальні та інформаційно-просвітницькі.

У перспективі наших подальших досліджень є пошук ефективних педагогічних умів формування готовності майбутніх вчителів музичного мистецтва до культурно-освітньої роботи в закладах позашкільної освіти.

### Список використаних джерел

- Ніколаї, Г. Ю. (2007). *Музично-педагогічна освіта в Польщі: історія та сучасність*: монографія. Суми: СумДПУ імені А. С. Макаренка.
- Овчаренко, Н. А. (2014). *Професійна підготовка майбутніх учителів музичного мистецтва до вокально-педагогічної діяльності: теорія та методологія*: монографія. Кривий Ріг: Вид. Р. А. Козлов.
- Олексюк, О. М. (2006). *Музична педагогіка*: навч. посіб. Київ.
- Падалка, Г. М. (2008). *Педагогіка мистецтва (Теорія і методика викладання мистецьких дисциплін)*. Київ: Освіта України.
- Пашкіна, Л. Я. (1987). *Совершенствование профессиональной подготовки студентов музыкально-педагогического факультета в процессе освоения музыки для детей*. (Автореф. дис. канд. наук). Москва.
- Проворова, С. М. (2007). Комунікативна компетентність майбутнього вчителя музики. В кн. *Професійно-художня освіта України*: зб. наук. праць (Вип. 4, с. 118-124). Київ; Черкаси: Черкаський ЦНТЕІ.
- Проворова, С. М. (2017). *Методична підготовка майбутнього вчителя музики на засадах праксеологічного підходу: теорія і практика*: монографія. Суми: Вид-во СумДПУ імені А.С.Макаренка.
- Ткаченко, М. О. (2016). Специфіка та зміст фахової підготовки майбутніх учителів музичного мистецтва. В кн. *Пріоритетні наукові напрямки педагогіки і психології: від теорії до практики*: зб. тез Міжнар. наук.-практ. конф. (с. 46-49). Харків.
- Черкасов, В. Ф. (2014). *Теорія і методика музичної освіти*: навч. посіб. Тернопіль: Навчальна книга-Богдан.

### References

- Cherkasov, V. F. (2014). *Teoriia i metodyka muzychnoi osvity [Theory and methods of music education]*: navchalnyi posibnyk. Ternopil: Navchalna knyha-Bohdan [in Ukrainian].
- Nikolai, H. Yu. (2007). *Muzychno-pedahohichna osvita v Polshchi: istoriia ta suchasnist [Music and pedagogical education in Poland: history and modernity]*: monohrafiia. Sumy: SumDPU imeni A. S. Makarenka [in Ukrainian].
- Oleksiuk, O. M. (2006). *Muzychna pedahohika [Music pedagogy]*: navch. posib. Kyiv [in Ukrainian].
- Ovcharenko, N. A. (2014). *Profesiina pidhotovka maibutnikh uchyteliv muzychnoho mystetstva do vokalno-pedahohichnoi diialnosti: teoriia ta metodolohiia [Professional training of future music teachers for vocal and pedagogical activities: theory and methodology]*: monohrafiia. Kryvyi Rih: Vyd. R. A. Kozlov [in Ukrainian].
- Padalka, H. M. (2008). *Pedahohika mystetstva (Teoriia i metodyka vykladannia mystetskykh dystsyplin) [Art pedagogy (Theory and methods of teaching art disciplines)]*. Kyiv: Osvita Ukrainy [in Ukrainian].
- Pashkina, L. Ia. (1987). *Sovershenstvovanie professionalnoi podgotovki studentov muzykalno-pedahogicheskogo fakulteta v protsesse osvoeniia muzyki dlia detei [Improving the professional training of students of the music and pedagogical faculty in the process of mastering music for children]*. (Extended abstract of PhD diss.). Moskva [in Russian].
- Provorova, Ye. M. (2007). *Komunikatyvna kompetentnist maibutnoho vchytelia muzyky [Communicative competence of the future music teacher]*. In *Profesiino-khudozhnia osvita Ukrainy [Vocational and artistic education of Ukraine]*: zb. nauk. prats (Is. 4, pp. 118-124). Kyiv; Cherkasy: Cherkaskyi TsNTEI [in Ukrainian].
- Provorova, Ye. M. (2017). *Metodychna pidhotovka maibutnoho vchytelia muzyky na zasadakh prakseolohichnoho pidkhodu: teoriia i praktyka [Methodical preparation of the future music teacher on the basis of the praxeological approach: theory and practice]*: monohrafiia. Sumy: Vyd-vo SumDPU imeni A.S.Makarenka [in Ukrainian].
- Tkachenko, M. O. (2016). *Spetsyfika ta zmist fakhovoi pidhotovky maibutnikh uchyteliv muzychnoho mystetstva [Specifics and content of professional training of future teachers of music art]*. In *Priorytetni naukovy napriamky pedahohiky i psykholohii: vid teorii do praktyky [Priority scientific directions of pedagogy and psychology: from theory to practice]* : zb. tez Mizhnar. nauk.-prakt. konf. (pp. 46-49). Kharkiv [in Ukrainian].

### SOKOLOV D.

Poltava V. G. Korolenko national pedagogical University, Ukraine

### PROCEDURAL COMPONENT OF READINESS OF FUTURE TEACHERS OF MUSIC ART FOR CULTURAL AND EDUCATIONAL WORK IN EXTRACURRICULAR INSTITUTIONS

The article, based on the analysis of theoretical literature, characterizes the procedural component of the readiness of future music teachers for cultural and educational work in out-of-school education institutions. It was found that the procedural component of the readiness of future music teachers for cultural and educational work in out-of-school education reflects the system of professional performing, artistic and creative skills that students need to carry out effective professional activities, as well as the ability to organize and implement future professional activity of cultural and educational work in the cultural and educational environment of the out-of-school education institution.

This system contains the following skills and abilities: didactic-methodical, organizational-managerial, musical-performing, research-design and information-educational.

**Key words:** readiness, procedural component, future teacher, musical art, cultural and educational environment, cultural and educational work, extracurricular education

Стаття надійшла до редакції 28.09.2020 р.

УДК 373.2.015.31:17:331  
https://doi.org/10.33989/2075-146x.2020.26.227648

**ОКСАНА СТАНІЧЕНКО**

ORCID: 0000-0002-4816-6718

Полтавський національний педагогічний університет імені В.Г. Короленка

## **ТРУДОВА ДІЯЛЬНІСТЬ ЯК ЗАСІБ ВИХОВАННЯ ЧУЙНОСТІ У ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ**

Порушується питання трудового виховання у площині його ролі як чинника виховання чуйності у дітей дошкільного віку. Екстраполюється досвід українського народу щодо залучення дітей з ранніх років до праці з об'єктами живої природи (догляд за домашніми тваринами і рослинами). Наголошується на необхідності залучення дошкільників усіх вікових груп у ЗДО до праці у природі, яка привчає піклуватися про кімнатні рослини та мешканців куточка живої природи. Доведено, що нерозривність взаємозв'язку трудового і морального виховання дає позитивні результати з виховання чуйності у дітей дошкільного віку. Проаналізовано види трудових операцій з урахуванням сезонності, у яких малюки беруть активну участь.

**Ключові слова:** *заклад дошкільної освіти, трудове виховання, трудова діяльність, моральне виховання, праця у природі, чуйність*

**Постановка проблеми в загальному вигляді.** У нинішній період розвитку нашого суспільства існує проблема у знеціненні моральних якостей сучасної особистості. Для відродження культурного рівня нації, морально-свідомих особистостей педагогічна громадськість повинна докорінно переглянути підхід до виховного процесу. Варто поєднати трудове і моральне виховання, які в єдності є джерелом формування особистості і морального вдосконалення з перших років життя.

Як стверджує науковець Л. Лохвицька, у дошкільному дитинстві закладаються підвалини морального розвитку: розвиваються уявлення, почуття, звички, які визначають подальше вдосконалення особистості. Прослідковуються зміни і в мотиваційній сфері дошкільників: розвиваються цінні пізнавальні та моральні мотиви поведінки, а на етапі старшого дошкільного віку формується їх супідрядність. Втрата можливостей морального виховання в дошкільному дитинстві не може бути компенсована у старшому віці (Лохвицька, 2012, с. 149-150).

Процес виховання у дошкільному віці є важливим чинником розвитку дитини. За допомогою трудової діяльності малюків, на думку Т. Поніманської, ми зможемо виховати у них працелюбність, відповідальність та інші моральні якості. Працю дітей можна вважати такою формою організації освітнього процесу, що створює особистість з певними якостями: та яка відчуває відповідальність за ближнього, розуміє цінність своєї праці (Поніманська, 2015, с. 230). Педагоги ЗДО закладають основи соціальної активності особистості, що проявляються у цікавості до трудової діяльності, самостійності, пошані до людей праці й інших ціннісних якостях (Шапаренко, 2014, с. 240).

У діючих програмах розвитку дітей дошкільного віку, на жаль, увага майже не фокусується на вихованні чуйності як суспільно-необхідної моральної якості. Відтак, зважаючи на це, зазначена проблема потребує розробки.

**Аналіз основних досліджень і публікацій.** Питання трудового виховання дітей знаходилося у полі уваги педагогів минулого. Нерозривний взаємозв'язок морального і трудового виховання знаходить підтвердження в працях Д. Локка, К. Ушинського, А. Макаренка, В. Сухомлинського. У радянський період праця розглядалася як значущий чинник виховання дітей дошкільного віку (З. Борисова, Т. Введенська, В. Павленчик тощо). Попри це, погоджуємося з думкою науковця О. Літченко, що в останні двадцять років увагу дослідників майже не привертала проблема трудового виховання дошкільників (Літченко, 2017, с. 58). Учені сучасності (Г. Бельська, О. Долинка, М. Машовець, О. Низьковська) наголошують на необхідності включення всіх видів праці як компонентів формування життєвої компетентності дошкільника, залучення малюків з ранніх років до посильної праці, яка є ефективним засобом формування трудових навичок і вмінь, звички до трудової діяльності, особистісного становлення.

Аналіз останніх досліджень науковців і публікацій педагогів-практиків засвідчує низький рівень уваги до проблеми єдності трудового і морального виховання, морального аспекту дитячої праці, необхідності трудового виховання дошкільника як чинника морального вдосконалення особистості.

Не потребує додаткової аргументації і необхідність залучення дітей дошкільного віку до трудової діяльності, в якій виформовуються такі життєво необхідні моральні якості як відповідальність, працьовитість, взаємодопомога, чуйність тощо.

**Метою статті** є обґрунтування необхідності виховання чуйності у дітей дошкільного віку всіх вікових груп ЗДО засобами трудової діяльності, аналіз можливостей їхнього залучення до праці, пов'язаної з піклуванням про тварин і рослини, з метою морального вдосконалення.

**Виклад основного матеріалу дослідження.** Формування позитивного ставлення до праці розглядається в педагогіці як найважливіше завдання в справі виховання молодого покоління, оскільки це є невід'ємним компонентом становлення особистості, показником її духовності та гуманності. Оскільки ми живемо у сучасному світі, базові якості особистості також зазнають змін. Так, педагоги минулого століття визначали працелюбність однією з найголовніших якостей. Але враховуючи ретроспективу ми б хотіли запропонувати поєднати трудове виховання з такою моральною

якістю як чуйність, яка на нашу думку, є малорозглянутою сучасною моральною базовою якістю. При цьому чуйність ми трактуємо як якість, яка визначає суспільну спрямованість особистості та виявляється в турботі про потреби, запити й бажання оточуючих, уважності до їхніх інтересів, проблем; співчуття до навколишніх, готовності прийти на допомогу (Гавриш, 2015, с. 70-71). Ми хочемо довести, що трудове виховання не лише є корисним щодо здобуття трудових навиків, умінь для дітей, але і паралельно з цим несе в собі формування стійких, суспільно-необхідних моральних якостей. Це можна назвати нероздільним процесом.

Поділяємо точку зору науковців О.Гнізділової та Ю.Лукашової, що однією з головних вимог сьогодення є створення умов для формування здатної до самоствердження особистості, яка творчо сприймає світ та має бажання до виконання соціально значущої діяльності. У зв'язку з цим, особливого значення набуває праця, як основна і невідмінна умова життєдіяльності людини, вона відіграє визначальну роль у житті суспільства й окремого індивіда, оскільки спрямована на розвиток здібностей, набуття навичок, формування самовдосконалення та орієнтує на дотримання дисципліни та прийняття оперативних рішень. Особистісне зростання людини великою мірою залежить від правильно організованої трудової активності, найдоцільніше її розпочинати в період дитинства (Лукашова, Гнізділова, 2019, с. 94).

На питання морального виховання варто подивитися через призму ретроспективи трудового виховання. Значний потенціал черпаємо з української народної педагогіки, яка накопичила емпіричний досвід трудового і морального виховання дітей від перших років життя. Народне виховання трактувало, що ставлення дітей до природи є складовою моральності. Українська народна педагогіка базувалася на неподілі корисного і шкідливого для маленьких дітей. Підрастаючи, дитина сама робила висновки, а до цього часу весь світ мав бути добрим, позитивним. Тільки при такому підході дошкільник виростав, як стверджував український народ, «дитиною-добротворцем». Так, у казках завжди «малюта-звірята» мали гарні характеристики, хотілося ними опікуватися, захищати, бо вони менші, слабші, беззахисніші. Поруч з народним вихованням стоїть родинне – яке вчить доглядати за тваринами, не робити їм зло, не знущатися. Батьки знали, якщо дитина губить природу, то з неї зазвичай виростає жорстока людина. Їхнє завдання полягало в навчанні дітей турботливо ставитися до природи, не ображати жодну живу, навіть найменшу істоту, рослину. Ще тоді вчили співчувати, допомагати, захищати, проявляти чуйність. Ставлення до всього живого ще у народній педагогіці було одним з мірил людської доброти (Стельмахович, 1997, с. 129-130).

Формування моральних рис у дошкільників з давніх часів здійснювалося щоденно в сім'ї батьками починаючи з малих літ. Уже з ранніх років у родині привчали до посильної праці. Діти постійно мали можливість бачити як виконувалася домашня робота, здобували уявлення про види праці. Обов'язки у сім'ї розподілялися відповідно до віку та статі. Вчили працювати на городі (саджали рослини, доглядали за ними, поливали, прополювали, збирали врожай), доглядати за домашніми тваринами (годували, випасали, прибирали за ними, лікували тощо). За цим процесом діти не лише спостерігали, але й приймали активну участь у ньому.

Вважаємо, що ретроспективний досвід українського народу має стати фундаментом у вихованні дітей дошкільного віку і бути екстрапольованим у сучасних закладах дошкільної освіти. Спираючись на колосальний емпіричний національний досвід переконані, що дієвою формою трудової діяльності дітей дошкільного віку в закладах дошкільної освіти є праця у природі. Враховуючи цей педагогічний досвід (який є результативним) ми вважаємо за доцільне у закладах дошкільної освіти з метою виховання чуйності у малюків організувати працю у природі та залучати до неї дітей. Піклування дітей про тварин у куточку живої природи і догляд за рослинами забезпечить єдність морального і трудового виховання, сформує перші паростки природоохоронної діяльності, природодоцільної поведінки малюків.

Залучення дітей до трудової діяльності є одним з ефективних засобів формування морального досвіду в період дошкільного дитинства. Цей вік є сприятливим для формування фундаменту характеру, відношення до людей, до всього живого. У цей час формуються моральні норми, які є важливими та необхідними для дорослого життя сучасної особистості. Діти вчать і спілкуватися, і працювати. Не лише приклад дорослої людини їм допомагає формувати моральні якості, а й власний трудовий досвід доводить, що допомагаючи іншим, людина стає більш чуйною. Завдання вихователів і працівників ЗДО полягає у спонуканні малюків до виявлення турботи про людей, тварин.

Керуючись думкою А. Макаренка, науковець В. Лутфуллін акцентує увагу на тому, що є прості види праці, завдяки яким діти вчать піклуватися про домашніх тварин, рослини. Якщо ж родина має земельну ділянку, то пропонує виокремити частину, за яку відповідальність по догляду покладається на дитину (Лутфуллін, 2016, с. 49).

Важливо, щоб діти, постійно отримуючи моральні уявлення, опинялися в життєвих ситуаціях, які б сприяли емоційному переживанню отриманих знань, їх усвідомленню й закріпленню, оскільки однією з головних цінностей дошкільного віку є велика емоційна чуйність. Погоджуємося з поглядами О. Полякової, що виховуючи чуйність дорослі не повинні оберегати дошкільників від переживань, страждань, горя, турбот. Тільки таким чином діти зрозуміють навіщо потрібно піклуватися про тих, хто потребує співчуття та допомоги (Полякова, 2015, с. 138). Діти, піклуючись про живих істот, усвідомлюють, що в житті є місце і хворобам, і втратам, і народженню. Вони вчать сприймати життєві події через догляд за представниками флори і фауни.

Праця у природі – це один з найдоступніших видів праці для дошкільників. Вона є найбільш цікавою, так як природа є джерелом найяскравіших вражень. За визначенням Т. Поніманської рисою, яка відрізняє працю у природі від іншої трудової діяльності, є те, що діти працюють з живою природою (Поніманська Т., 2015, с. 269). Цей вид праці дає змогу дітям самостійно пізнавати природне довкілля, дозволяє рівноправне спілкування з живими істотами, викликає позитивні емоції у спілкуванні, надає можливість дбати про когось.

Варто в закладах дошкільної освіти облаштовувати куточки живої природи (звірі, пташки, рибки), що дасть змогу піклуватися про «наших менших друзів», одночасно виховуючи у дошкільників чуйність. Діти розумітимуть, що вони не лише спостерігають за живими організмами, милуються ними, а від них самих залежить чиєсь життя. Вони повинні розуміти, що мають вчасно їх годувати, прибирати за ними, доглядати. А дорослі лише керувати цим процесом, заохочувати. Це розвиватиме у малюків почуття турботи, відповідальність, чуйність.

Протягом всього року діти мають можливість реалізовувати цей вид трудової діяльності. Взимку малюки піклуються про птахів, які залишаються на зимівлю (годують їх, виготовляють годівнички), висаджують у горщики насіння для розсади, застосовуючи про цьому природозбережувальну компетентність або навички для сталого розвитку (виготовляємо годівнички, горщики для квітів, розсади тощо з використаних пластикових ємностей). Навесні діти разом з дорослими займаються на присадибних ділянках (рихлять землю, підкормлюють її поживними речовинами, висаджують рослини, поливають їх, захищають від шкідників). Влітку – працюють на ділянках, поливають рослини, годують пташок, піклуються про тварин, які живуть на волі (котки, собачки) – залишають їм воду в спеку на прилеглий до закладу території. Восени збирають насіння з квітів на клумбах ЗДО, пересаджують ті, які мають зимувати у горщиках в приміщенні, прибирають з клумб сухі рослини, утеплюють ті, які «боятися» морозів, збирають врожай з присадибних ділянок, прибирають опале листя, запасають продукти харчування для пташок (збирають горобину, горішки, зерно тощо). Протягом року дошкільники доглядають за рослинами, які ростуть в приміщеннях закладу дошкільної освіти, за тваринами, пташками, рибками, равликами, черепахами тощо з куточків живої природи (годують, лікують, спостерігають). Вся трудова діяльність відбувається в міру їхніх фізичних можливостей. Проводячи цю роботу з дітьми цим самим ми виховуватимемо повагу до інших професій, цінування власної праці, чуйність до тварин, птахів, живих організмів, рослин. Розуміючи весь процес догляду ми розвиваємо у малюків почуття турботи, повагу до праці дорослих, почуття відповідальності.

Трудова діяльність з догляду за представниками флори і фауни спільно з дорослими та іншими дітьми сприяє формуванню у малюків необхідних моральних якостей (працелюбність, відповідальність, чуйність тощо).

**Висновки з дослідження і перспективи подальших розвідок.** Отже, успішне поєднання засад трудового і морального виховання дає позитивні результати з виховання чуйності у дошкільників. Виховуючи дитину, дорослі мають усвідомити, що у дошкільному дитинстві праця з піклування про рослини, мешканців куточка живої природи, домашніх тварин є могутнім виховним засобом формування особистості. Успішне поєднання засад трудового і морального виховання дає позитивні результати з виховання чуйності у дошкільників. Перспективи наступних досліджень вбачаємо у розробці еколого-морального проекту, який передбачає залучення дітей дошкільного віку і дорослих до волонтерської діяльності з піклування за тваринами, які перебувають у притулках.

#### Список використаних джерел

- Брежнєва О. (Ред.). (2015). *Розумне виховання сучасних дошкільнят*: методичний посібник. Київ: Слово.
- Літченко, О. Д. (2017). Трудове виховання дітей дошкільного віку на сторінках педагогічних журналів. *Молодий вчений*, 2, 58-61.
- Лохвицька, Л. В. (2012). Про деякі аспекти розвитку моральності у становленні особистості дошкільника. *Редакційна колегія*, 149-150.
- Лукашова, Ю., Гнізділова О. (2019). Проблема трудового виховання дітей дошкільного віку в історико-педагогічній ретроспективі. *Педагогічні науки*, 74, 94-98.
- Лутфулін, В. (2016). Єдність морального і трудового виховання у цілісному педагогічному процесі. *Педагогічні науки*, 65, 47-52.
- Макаренко, А. С. (1954). *Твори*: в 7 т. (Т. 4). Київ: Рад. школа.
- Поніманська, Т. І. (2013). *Дошкільна педагогіка*: підручник. 3-є вид., випр. Київ: Академвидав.
- Рейпольська, О. (Ред.). (2015). *Формування базових якостей особистості дітей старшого дошкільного віку в ДНЗ*: монографія. Харків: Друкарня Мадрид.
- Стельмахович, М. Г. (1997). *Українська народна педагогіка*. Київ: ІЗМН.
- Шапаренко, Х. А. (2014). Сучасні підходи до трудового виховання дітей дошкільного віку. *Наукові записки [Національного педагогічного університету ім. М. П. Драгоманова]. Серія: Педагогічні та історичні науки*, 116, 238-243.

#### References

- Brezhnieva O. (Ed.). (2015). *Rozumne vykhovannia suchasnykh doshkilniat [Smart education of modern preschoolers]: metodychnyi posibnyk*. Kyiv: Slovo [in Ukrainian].
- Litichenko, O. D. (2017). Trudove vykhovannia ditei doshkilnoho viku na storinkakh pedahohichnykh zhurnaliv [Labor education of preschool children on the pages of pedagogical magazines]. *Molodyi vchenyi [A young scientist]*, 2, 58-61 [in Ukrainian].
- Lokhvytska, L. V. (2012). Pro deiaki aspekty rozvytku moralnosti u stanovlenni osobystosti doshkilnyka [On some aspects of the development of morality in the formation of the personality of the preschooler]. *Redaktsiina kolehiia [Editorial board]*, 149-150 [in Ukrainian].
- Lukashova, Yu., & Hnizdilova O. (2019). Problema trudovoho vykhovannia ditei doshkilnoho viku v istoryko-pedahohichnii retrospektyvi [The problem of labor education of preschool children in historical and pedagogical retrospect]. *Pedahohichni nauky [Pedagogical sciences]*, 74, 94-98 [in Ukrainian].
- Lutfullin, V. (2016). Yednist moralnoho i trudovoho vykhovannia u tsilisnomu pedahohichnomu protsesi [The unity of moral and labor education in a holistic pedagogical process]. *Pedahohichni nauky [Pedagogical sciences]*, 65, 47-52 [in Ukrainian].
- Makarenko, A. S. (1954). *Tvory [Writings]*: v 7 v. (Vol. 4). Kyiv: Rad. shkola [in Ukrainian].
- Ponimanska, T. I. (2013). *Doshkilna pedahohika [Preschool pedagogy]*: pidruchnyk. Kyiv: Akademvydav [in Ukrainian].

- Reipolska, O. (Ed.). (2015). *Formuvannia bazovykh yakosteï osobystosti diteï starshoho doshkilnoho viku v DNZ [Formation of basic personality qualities of older preschool children in secondary schools]: monohrafiia*. Kharkiv: Drukarnia Madryd [in Ukrainian].
- Shaparenko, Kh. A. (2014). Suchasni pidkhody do trudovoho vykhovannia diteï doshkilnoho viku [Modern approaches to labor education of preschool children]. *Naukovi zapysky [Natsionalnoho pedahohichnoho universytetu im. MP Drahomanova]. Seriya: Pedahohichni ta istorychni nauky [Scientific notes [National Pedagogical University. MP Dragomanova]. Series: Pedagogical and historical sciences]*, 116, 238-243 [in Ukrainian].
- Stelmakhovych, M. H. (1997). *Ukrainska narodna pedahohika [Ukrainian folk pedagogy]*. Kyiv: IZMN [in Ukrainian].

**STANICHENKO O.**

Poltava V. G. Korolenko national pedagogical University, Ukraine

**LABOR ACTIVITY AS A MEANS OF SENSITIVITY EDUCATION AMONG PRESCHOOL CHILDREN**

The article analyses the question of theoretical and methodological basis of labor education of preschool year children. The focus of this study is on the need to look at moral education through a retrospective of labor education. Much attention is given to the work teachers of the past (D. Locke, K. Ushinsky, A. Makarenko, V. Sukhomlinsky, etc.) who used work as a means of comprehensive development of the child. In Soviet times, thorough systematic research was conducted in this area (Z. Borysova, T. Vvedenska, V. Nechayeva, V. Pavlenchyk). Considering the issue of preschooler labor education, researchers have proved the educational significance of children's work in educational institutions, linking it with the formation of individual moral qualities. Modern Ukrainian scientists (G. Byelyenka, O. Dolynna, M. Mashovets, O. Nyzkovska) recommend to promote the active participation of children in hard work from an early age that will determine the formation of their work skills and positive attitude to work. They argue that labor education in preschool childhood contributes to the effective development of moral qualities of individual, the improvement of the educational process. The necessary moral qualities of the child's personality are formed in the relationship of labor and moral education. They are responsibility, diligence, mutual assistance, etc. The analysis of scientists' research shows that the up-to-date development of this problem is marked by the lack of attention to it.

The author gives the reasons for the necessity of cultivating the sensitivity by means of labor activity within the preschool children. Extensive coverage is given to involving preschoolers in hard work that is associated with the care of animals and plants, having the aim to improve the morality of personality. The author points out that the effectiveness of the use of labor in nature as a form of work in preschool education, in order to improve children sensitivity through daily taking care of animals and plants. The author argues that sensually-joyful knowledge of the natural environment by preschool children, their humane perception of living beings is a reliable background for the formation of sensitivity in childhood. At the same time, the study confirms that children are not isolated from suffering, grief and worries. Having the opportunity for such an experience, children understand the necessity of care process.

**Key words:** *preschool education institution, labor education, labor activity, moral education, work in nature, sensitivity*

Стаття надійшла до редакції 10.10.2020 р.

УДК 378.011.3-051:811]:37.091.12:005.336.5  
<https://doi.org/10.33989/2075-146x.2020.26.227649>

**ЮЛІЯ СТРИЖАК**

ORCID 0000-0002-7289-7211

Полтавський національний педагогічний університет імені В. Г. Короленка

**ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ  
УЧИТЕЛІВ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ У ПРОЦЕСІ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ**

Комплексно схарактеризовано професійну компетентність як основу професійної підготовки майбутніх учителів іноземної мови; окреслено нові підходи до системи професійного навчання вчителя; представлено модель професійної компетентності майбутніх учителів іноземної мови.

**Ключові слова:** *професійна компетентність, професійно-педагогічна спрямованість, професійна підготовка, іноземна освіта*

**Постановка проблеми.** Ефективність функціонування системи освіти та зростання соціальних вимог до навчальних закладів має потребу у висококваліфікованих спеціалістах, які здатні творчо підходити до організації навчально-виховного процесу та досягати високих якісних результатів. Підвищення якості професійної підготовки обумовлене можливістю мобільного реагування освітнього процесу на потреби суспільства та особистості. Забезпечити таку можливість покликана система управління якістю підготовки фахівця, одним з основних принципів

побудови якої є спрямованість на формування необхідних фахівцеві компетентностей, що забезпечують його конкурентоспроможність.

Нові пріоритети і цінності розвитку українського суспільства змінили підходи до освітнього процесу на культурно-гуманістичних засадах. Сучасна освіта потребує формування професійної майстерності вчителів нового типу, які в умовах інноваційного освітнього середовища не тільки передають на інформаційному рівні учням знання, а й сприяють розвитку креативності їх мислення, формуванню умінь самостійної пізнавальної діяльності, самоорганізації.

**Мета статті:** описати професійну компетентність як основу професійної підготовки майбутніх учителів іноземної мови; визначити особливості формування професійно-педагогічної спрямованості майбутніх учителів іноземних мов.

Основні вимоги до підготовки вчителів знайшли відображення в законах України про розвиток освіти. Так, у Державній національній програмі «Освіта» (Україна XXI століття) зазначається, що «вища освіта спрямована на забезпечення фундаментальної підготовки фахівців, на формування інтелектуального потенціалу нації та всебічний розвиток особистості як найвищої цінності суспільства. Вона має стати могутнім чинником розвитку духовної культури українського народу...» (Гармаш, 2019, с. 40). У Національній доктрині розвитку освіти в Україні в XXI столітті акцентується увага на визначенні пріоритетних напрямів розвитку освіти гуманістичного характеру в нових умовах державотворення. Таким чином, державні документи України про освіту й виховання спрямовують вищі педагогічні навчальні заклади на перегляд змісту, форм, методів професійної підготовки спеціалістів. Розв'язання цих складних завдань повною мірою залежить від учителя, якості його підготовки, тому однією з актуальних проблем вищої школи є розроблення сучасної концепції професійної підготовки майбутніх вчителів.

**Аналіз останніх досліджень і публікацій.** У контексті нашого дослідження особливої теоретико-методологічної уваги набувають наукові розробки проблеми професійної підготовки вчителів, які всебічно висвітлено в працях А. Алексюка, В. Андрущенка, Ю. Бабанського, С. Гончаренка, Н. Гузій, М. Гриньової, О. Коберника, А. Коломієць, В. Кременя, Н. Кузьміної, Н. Мозгальнової, Н. Ничкало, О. Овчарук, В. Сластьоніна, В. Шахова та ін. Безпосередньо до висвітлення сутнісних характеристик професійної підготовки вчителя звертались І. Зязюн, О. Вітківська, І. Колеснікова, Л. Коростильова, І. Кльоцина, Н. Реброва, С. Сапронова, К. Созонов, Н. Осухова, О. Пехота та інші.

Проблемою підготовки майбутніх учителів іноземної мови займалось чимало вітчизняних і зарубіжних науковців. Зокрема, розвитку теорії і практики іншомовної освіти та підготовки майбутніх учителів іноземних мов присвячено наукові розвідки В. Андрієвської, В. Аракіна, Б. Беляєва, С. Ніколаєвої, Є. Пассова, С. Камінські (S. Kaminsky), Д. Подел (D. Podell). І. Зимня займалась вивченням психології навчання іноземних мов у школі. Сучасні технології професійної підготовки вчителя іноземної мови досліджували В. Кузовлев, В. Карташова, Є. Пассов, І. Москальова та інші.

**Виклад основного матеріалу.** Майбутній учитель є реалізатором державної політики щодо розвитку й формування підрастаючого покоління. Від підготовки вчителя значною мірою залежить професіоналізм і якість професійної діяльності майбутнього покоління. Тому на сучасному етапі розвитку національної системи педагогічної освіти значно зростають вимоги до підготовки вчителя, важливою проблемою залишається пошук ефективних шляхів, забезпечення необхідних і достатніх умов для вдосконалення процесу формування педагога як висококваліфікованого фахівця, здатного до творчої організації всіх ланок особистісно зорієнтованого педагогічного процесу, до самореалізації, до виконання нового соціального замовлення.

В усіх країнах світу реформування систем професійної підготовки здійснюється з урахуванням професійної компетентності випускників. Підготовка майбутніх спеціалістів, зорієнтованих на розвиток рівня їх готовності до професійної діяльності, є головним напрямком в удосконаленні їх кваліфікації.

Результати емпіричного дослідження (анкетування, аналіз продуктів діяльності, бесіди, спостереження) студентів ПНПУ свідчать, що психолого-педагогічні знання функціонують у мисленні студентів, стають орієнтирами для прийняття конкретних педагогічних рішень. Крім того, майбутні учителі не мають труднощів з організацією самостійної роботи, вміють використовувати внутрішні механізми планування, контролю та корекції професійної діяльності. Вирішальне значення в цих процесах належить професійній компетентності. Так, 80,00% респондентів (80 осіб) зазначають, що аналізують свою готовність до педагогічної діяльності та 85% студентів спостерігають свій професійний прогрес під час навчання і університеті. І 100% вважають, що педагог повинен володіти навичками професійної саморегуляції. Результати анкетування дозволили нам окреслити напрямки роботи, спрямованої на формування механізмів професійної саморегуляції як невід'ємної складової педагогічного процесу.

Кожний учитель повинен удосконалювати свою педагогічну майстерність, яка є вищим рівнем педагогічної діяльності, що виявляється у творчості вчителя, у постійному вдосконаленні мистецтва навчання, вихованні й розвитку людини. Педагогічна творчість розглядається як стан педагогічної діяльності, за якого відбувається створення принципово нового в змісті, організації навчально-виховного процесу, у вирішенні науково-практичних проблем. Педагогічна діяльність сучасного педагога – це прояв постійної різнобічної творчості. Вона передбачає наявність у педагога сукупності творчих здібностей, якостей, дослідницьки х умінь, серед яких важливе місце посідають ініціативність і активність, глибока увага і спостережливість, мистецтво нестандартно мислити, багата уява та інтуїція, дослідницький підхід до аналізу навчально-виховних ситуацій, розв'язання педагогічних завдань, самостійність думок і висновків (Зязюн, 2000, с. 214).

Головне завдання професійно-педагогічної підготовки студентів – оволодіння певним обсягом теоретичних знань з дисциплін педагогічного циклу, а також практичними вміннями і навичками для роботи в школі, формування особистісних якостей, потрібних майбутньому вчителю для співпраці з учнями. Провідною ланкою у змісті педагогічної освіти є теоретичний і практичний компоненти у підготовці майбутнього вчителя. Принципом освіти вчителів повинна бути багатогранність, широкий обсяг змісту навчання, пізнання і творення цінностей, володіння необхідними здібностями. Навчання і професійне вдосконалення повинні творити основу професійного розвитку вчителя, а також сприяти оптимальному розвитку молоді та спрямуванню її розуміння проблем майбутнього.

Найважливішим завданням професійної підготовки студентів у вищому навчальному закладі є формування достатнього рівня професійної компетенції майбутнього вчителя.

Професійна компетенція – це сукупність теоретичних знань із педагогіки, психології, методики викладання предмета та умінь їх практичного використання в роботі в загальноосвітньому навчальному закладі (Калужна, 2013, с. 33).

Необхідність модернізації вищої педагогічної освіти дозволяє виділити такі базові компетентності випускника педагогічного ЗВО:

- 1) прийняття активної життєвої і професійної позиції;
- 2) орієнтація на соціальне і професійне самовизначення і самореалізацію, здатність до самоорганізації;
- 3) освоєння основних професійних навиків, практичних умінь у професійній сфері;
- 4) формування й володіння професійними цінностями і якостями, що відповідають загальнолюдським нормам;
- 5) досягнення сучасного загальнокультурного рівня і сформованість професійної культури.

У підготовці педагога важливими є такі характеристики: професіональна мотивація, фундаментальність, методологічна обґрунтованість, професійна направленість підготовки студентів, багатofункціональність, комплексність у змісті, організації, методиці та контролі, емоційна насиченість, активізація самостійної пошукової навчальної та науково-дослідної роботи студентів.

Наше суспільство зацікавлене у фахівцях, здатних самостійно діяти, приймати рішення, відповідати за їх реалізацію, адаптуватися до мінливих умов сьогодення. Педагогіка завжди прагнула відповідати вимогам прогресивного розвитку людини і суспільства. Для поліпшення підготовки майбутніх учителів у сучасній концепції педагогічної освіти розроблено нові підходи до системи професійного навчання вчителя. Основними чинниками нових підходів до підготовки вчителя є:

– соціально-економічні (зміни в суспільній свідомості та поява нових цінностей в освіті, інтереси особистості мають більше значення, ніж навчальні програми та плани, створюються умови для постійного звеличення людини, гармонізації її відносин із державою, природою, суспільством тощо);

– практичні (поява нових типів навчальних закладів, окрім загальноосвітньої школи, для них потрібен учитель з цілісним уявленням про професійну діяльність, який повинен оволодіти у процесі психолого-педагогічної підготовки спеціальними вміннями та навичками взаємодії та спілкування; для того щоб підготовка вчителя відповідала сучасним вимогам, потрібно активізувати розробку методологічної та теоретичної основи педагогічної освіти);

– теоретичні (зумовлені соціально-економічними та практичними змінами у розвитку народної освіти; педагогічна освіта розвивається шляхом формування у педагогів цілісного уявлення про свою професійну діяльність, через це більшість педагогічних закладів України у навчальні плани включає інтегровані курси психолого-педагогічних дисциплін і на цій основі цілеспрямовано організовує формування професійно важливих якостей майбутнього вчителя, його професійної свідомості, поведінки та розвитку індивідуальності) (Гармаш, 2019, с. 41).

Викладачу необхідно навчитися будувати викладання предмета разом зі студентом, адаптуючи його до того, що є у ЗВО, і готувати до майбутньої професійної діяльності. Те хнології підготовки вчителя повинні забезпечувати суб'єктну позицію того, кого навчають, у ході його пізнавальної діяльності, орієнтувати його на постійний саморозвиток. Цьому сприяє індивідуалізація педагогічної підготовки, в результаті якої майбутній учитель працює за індивідуальною освітньою програмою, складає професійний автопортрет, учиться формулювати і забезпечувати особисту педагогічну концепцію, стратегію і тактику професійної життєдіяльності.

Важливо використовувати в педагогічних дисциплінах проектні технології, вчити майбутнього вчителя створювати проекти шкіл сьогодення і завтрашнього дня, проектувати і будувати професійні стосунки. постає проблема використання можливостей формувати професійно-педагогічну спрямованість у майбутніх учителів під час професійної підготовки. Основним завданням викладання іноземних мов сьогодні в Україні є навчання мови як реальному і повноцінному засобу спілкування. Успішність спілкування, у свою чергу, залежить від бажання контактувати, уміння реалізувати мовленнєвий намір, ступеня володіння одиницями мови й уміння вживати їх у конкретних ситуаціях спілкування. Ці компоненти напряму залежать від професійно-педагогічної спрямованості майбутніх учителів іноземних мов, адже, на нашу думку, сприяють більш мотивованому засвоєнню навчальних матеріалів у процесі фахової підготовки.

Досягти таких результатів можливо за умови врахування особливостей професійно-педагогічної спрямованості майбутніх учителів іноземних мов, серед яких, на основі власного досвіду та проведеного аналізу наукових джерел, ми виділили такі:

- усвідомлення необхідності постійного особистісного та професійного саморозвитку, потребу в обраній професії.
- уміння реалізувати мовленнєвий намір, що базується на особливому підході до вивчення іноземної мови (заучування), здатність безпомилково виконувати мовленнєві операції;
- систематичність праці вчителя іноземної мови, що передбачає постійний контроль усних комунікативних навичок, накопичення культурних, лінгвістичних та літературних знань мови, яку він викладає;
- постійне спілкування з учнями (на протязі всього процесу вивчення іноземної мови у шкільному курсі), уміння спостерігати, критично оцінювати їх здобутки;
- розширення кругозору учнів, їх загальної ерудиції засобами мови, що вивчається, шляхом проектування вивчення іноземної мови на подальші життєві перспективи.

Проведений аналіз наукової літератури та досліджень, присвячених питанням фахової підготовки майбутніх учителів іноземних мов, дозволив визначити особливості та сутність їхньої професійно-педагогічної спрямованості, під якою ми розуміємо інтегральну професійну якість особистості, що передбачає сталий інтерес до професії вчителя



іноземних мов, потребу в систематичній та безперервній роботі над собою та над розвитком власних комунікативних навичок, бажання постійно контактувати з учнями та навчати їх досвіду іншомовного спілкування.

За визначенням В.Адольфа та І.Степанової, професійна компетентність – це якість особистості, яка завершила освіту певного професійного рівня, і ця якість виражена в готовності до успішної, продуктивної, ефектної професійної діяльності з урахуванням її соціальної значущості і соціальних ризиків, які можуть бути пов'язані з нею (Бочарникова, 2012, с. 23). Повною мірою професійна компетентність може виявлятися лише у вчителя, який практикує. Однак вже в період навчання у вищому навчальному закладі формуються її основні засади. Студенти отримують психологічну підготовку й завдяки цьому можуть усвідомлювати професійну компетентність як психологічну категорію і виявляти її професійний аспект.

Тож модель професійної компетентності може бути представлена як єдність теоретичної та практичної підготовки майбутнього педагога до професійної діяльності. Перспективним у процесі реалізації компетентнісного підходу може стати знову ж таки метод моделювання. Як стверджують В.Шаповалов та В. Горова, технологія формування компетентності спеціаліста може будуватись як процес перетворення навчальної діяльності студента в професійну діяльність спеціаліста (Калюжна, 2013, с. 35), де педагогічне моделювання відіграє одну з найважливіших ролей.

У якості нової стратегічної цілі іншомовної освіти можна виділити не просто практичне оволодіння іноземною мовою як комунікативним засобом, але й формування у свідомості студента так званої «картини світу», притаманної носієві цієї мови як представнику певного соціуму.

Згідно з сучасними вимогами до іншомовної освіти, підготовка вчителів іноземної мови повинна мати яскраво виражений культурологічний характер і бути націлена «на вироблення адекватної поведінки у спілкуванні з носіями культури країни, мова якої вивчається, на основі знань не тільки мови, але й ментальності, стилю повсякденного життя, традицій та звичаїв народу» (Бочарникова, 2012, с. 24). Навчальний матеріал повинен бути автентичним за змістом і мовним наповненням, оскільки тільки оригінальні тексти, насичені соціокультурною інформацією, можуть допомогти майбутнім учителям виробити здібності розуміти і сприймати чужу культуру.

Ефективність роботи зростає, якщо ширше застосовувати форми занять, що дають змогу максимально враховувати нахили і творчі здібності здобувачів освіти, їх пізнавальні інтереси й життєві пріоритети; формувати активну життєву позицію; спонукати студентів аналізувати реальні життєві моральні, суспільно-політичні ситуації в усій їх складності й суперечностях; моделювати навчальні ситуації, які сприяють розвиткові компетентностей, розв'язувати їх і приймати оптимальні рішення; систематично практикувати різні форми презентації й застосування знань, індивідуальні та групові проекти, лекційно-семінарські форми занять, дискусії, диспути, заліки; задіювати дослідницькі функції в освітньому процесі, формувати відповідні навички; залучати студентів до експериментування, виконання індивідуальних творчих завдань; використовувати переваги ІКТ; розвивати різнобічні інтереси; забезпечувати високий позитивний емоційний потенціал занять іноземної мови.

**Висновки.** Необхідно удосконалити професійну підготовку майбутніх учителів і посилити роль учителя в суспільстві. Одним із важливих чинників цього є визначення вимог до майбутніх учителів, до їх професійної підготовки, яка повинна бути орієнтована на багатогранну майбутню професійну діяльність. Професійна підготовка майбутніх учителів іноземної мови повинна мати на меті не тільки засвоєння студентами сучасних знань із загальнопрофесійних і фахових дисциплін, виховання високоосвіченої, культурної, гармонійно розвиненої особистості, а й пропагувати ідеї здоров'язберігаючого та ціложиттєвого навчання, освіти в інтересах сталого розвитку, компетентнісного підходу, демократії, створення єдиної зони європейської освіти, толерантності.

Перспективи наших подальших досліджень полягають у виявленні психолого-педагогічних умов, розробленні методичного забезпечення для формування професійної компетентності у педагогічній діяльності.

#### Список використаних джерел

- Бочарникова, Т. Ф. (2012). Особливості професійно-педагогічної спрямованості майбутніх учителів іноземних мов. В кн. *Проблеми інженерно-педагогічної освіти*: зб. наук. пр. (№ 36, с. 21-25.). Харків.
- Гармаш, О. М. (2019). Професійна підготовка майбутніх учителів іноземних мов як педагогічна проблема. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова*, 66, 39-42.
- Зязюн, І. А. (2000). *Інтелектуально-творчий розвиток особистості в умовах неперервної освіти. Неперервна професійна освіта: проблеми, пошуки, перспективи*. Київ: Віпол.
- Калюжна, Т. Г. (2013). Сучасні вимоги до професійної підготовки майбутнього вчителя. *Наукові записки Ніжинського державного університету ім. Миколи Гоголя. Серія: Психолого-педагогічні науки*, 4, 32-37.
- Ніколаєва, С. Ю. (1996). *Ступенева система освіти в Україні та система навчання іноземних мов*. Київ: Ленвіт.

#### References

- Bocharnykova, T. F. (2012). Osoblyvosti profesiino-pedahohichnoi spriamovanosti maibutnykh uchyteliv inozemnykh mov [Features of professional and pedagogical orientation of future teachers of foreign languages]. In *Problemy inzhenerno-pedahohichnoi osvity [Problems of engineering and pedagogical education]*: zb. nauk. pr. (No 36, pp. 21-25.). Kharkiv [in Ukrainian].
- Harmash, O. M. (2019). Profesiina pidhotovka maibutnykh uchyteliv inozemnykh mov yak pedahohichna problema [Professional training of future foreign language teachers as a pedagogical problem]. *Naukovyi chasopys Natsionalnoho pedahohichnoho universytetu imeni M. P. Drahomanova [Scientific journal of the National Pedagogical University named after MP Drahomanov]*, 66, 39-42 [in Ukrainian].

- Kaliuzhna, T. H. (2013). Suchasni vymohy do profesiinoi pidhotovky maibutnoho vchytelia [Modern requirements for professional training of future teachers]. *Naukovi zapysky Nizhynskoho derzhavnoho universytetu im. Mykoly Hoholia. Seriya: Psykholoho-pedahohichni nauky [Scientific notes of Nizhyn State University. Nikolai Gogol. Seriy: Psychological and pedagogical sciences]*, 4, 32-37 [in Ukrainian].
- Nikolaieva, S. Yu. (1996). *Stupeneva systema osvity v Ukraini ta systema navchannia inozemnykh mov [Degree system of education in Ukraine and the system of teaching foreign languages]*. Kyiv: Lenvit [in Ukrainian].
- Ziaziun, I. A. (2000). *Intelektualno-tvorchyi rozvytok osobystosti v umovakh neperervnoi osvity. Neperervna profesiina osvita: problemy, poshuky, perspektyvy [Intellectual and creative development of personality in the conditions of continuous education. Continuing professional education: problems, searches, prospects]*. Kyiv: Vipol [in Ukrainian].

#### **STRYZHAK Y.**

Poltava V. G. Korolenko national pedagogical University, Ukraine

#### **FORMATION OF PROFESSIONAL COMPETENCE OF FUTURE FOREIGN LANGUAGE TEACHERS IN THE PROCESS OF PROFESSIONAL TRAINING**

The study is comprehensively characterized professional competence as a basis for professional training of future foreign language teachers; new approaches to the system of professional teacher training are outlined; the model of professional competence of future foreign language teachers is presented.

The future teacher is the implementer of the state policy on the development and formation of the younger generation. The professionalism and quality of professional activity of the future generation largely depends on teacher training.

The analysis of scientific literature and research on the issues of professional training of future teachers of foreign languages allowed determining the features and essence of their professional and pedagogical orientation. Under the professional and pedagogical orientation of the future foreign language teacher we understand the integral professional quality of the individual, which implies a constant interest in the profession of foreign language teacher, the need for systematic and continuous work on themselves and their own communication skills, desire to constantly communicate with students and teach them foreign language communication.

It has been concluded that it is necessary to improve the professional training of future teachers and strengthen the role of teachers in society. One of the important factors in this is the definition of requirements for future teachers, for their professional training, which should be focused on multifaceted future professional activities.

*Key words: professional competence, professional and pedagogical orientation, vocational training, foreign language education*

Стаття надійшла до редакції 23.09.2020 р.

УДК:373.3/5.048:331.548](091)(410)"192"  
<https://doi.org/10.33989/2075-146x.2020.26.227654>

#### **МАРІЯ ТИМЕНКО**

ORCID: 0000-0002-7639-5630

Інститут педагогіки Національної академії педагогічних наук України, м. Київ

#### **НАВИЧКИ ХХІ СТОЛІТТЯ У ШКІЛЬНІЙ ОСВІТІ У ВЕЛИКІЙ БРИТАНІЇ**

Автор розглядає та характеризує основні сучасні тенденції розвитку шкільної освіти у Великій Британії. Описано необхідні навички ХХІ століття учнів середніх навчальних закладів Великої Британії (спільне вирішення проблем, відповідальність, критичне мислення, творчість, емоційний інтелект, співпраця, прийняття рішень, навички ІТ, саморегуляція, комунікація, гнучкість і пристосовуваність, повага, інформаційна та економічна грамотність та ін) і умови їхнього формування. Схарактеризовано так звані *soft skills* (гнучкі навички) і *hard skills* (жорсткі навички). Окреслено роль учителя ХХІ століття, що на сьогодні не може обмежуватись передачею знань, але орієнтуватися, обговорювати і звичайно, оцінювати прогрес виконання студентами завдань, щоб вони знали, коли більше необхідна підтримка, так як сьогодні інноваційні школи проєктують класи для прагнення до знань, а не його транспортування.

**Ключові слова:** *навички, шкільна освіта, Велика Британія, тенденції*

**Постанова проблеми.** Освіта на початку ХХІ століття характеризується активізацією тенденцій, спрямованих на інноваційний розвиток, що підвищить ефективність навчального процесу. Початок ХХІ століття характеризується появою досліджень, що характеризують особливості розвитку інноваційних процесів у конкретних предметних областях.

Розвиток інноваційних процесів у системі середньої освіти Великобританії вже кілька десятиліть є предметом досліджень для вітчизняних вчених, зумовлених статусом країни як однієї з провідних та високорозвинених країн світу. Вивчення вітчизняних та зарубіжних досліджень показало, що предметом аналізу вчених став широкий спектр аспектів британської системи освіти. Це такі вчені як: О. Локшина, А. Сбруева, Н. Муқан, С. Синенко, М. Сметанський, Н. Воскресенська, Л. Тупичак, К. Гарашук, М. Гурій, І. Іванюк, Г. Марченко, О. Матвієнко, О. Мілютіна, Дж. Лоурі, Д. Моріс, Т. Бейлі, Л. Генрі, Дж. Пукет, К. Белфілд, Л. Сібієта, Ф. Ньюмен, С. Фурбер та ін. Автори дисертаційних досліджень, монографії, окремих статей зосереджують свою увагу на проблемах громадянської освіти; альтернативних видів освіти та навчання; розвитку нових технологій в освіті та навчання; ІКТ; комп'ютеризація; екологічної освіти; особистісно-орієнтованого навчання; полікультурної та мовної освіти та ін.

Британські вчені вважають ключовими так звані навички 21 століття, а саме: навички вирішення проблем; критичне мислення; творчість; цифрова грамотність; координація з іншими; емоційний інтелект; судження та прийняття рішень; спілкування; співпраця; соціальні та культурні навички; медіа грамотність; когнітивна гнучкість.

Творчість – навичка, яка стосується створення нових ідей, їх аналізу, розробки та розширення. Більш конкретно, це вимагає допитливого та підприємницького ставлення, вміння мислити нестандартно і правильно, побачити нові можливості, знати про творчі прийоми (мозковий штурм тощо) та здатність наважуватися ризикувати, робити помилки, і розглядають це як можливість навчання. Критичне мислення – навичка, яка стосується здатності формулювати власне бачення чи думку на основі перевірених аргументів. Більш конкретно, це вимагає здатності ефективно формулювати та міркувати, вміння інтерпретувати, аналізувати та синтезувати інформацію, здатність виявляти прогалини у знаннях, здатність запитувати змістовно питання, здатність критично розмірковувати про власний процес навчання та здатність бути відкритим до альтернативи, перспективи. Навички вирішення проблем – навичка, яка стосується розпізнавання проблеми та вміння скласти план її вирішення. Більш конкретно, це вимагає вміння виявляти, аналізувати та визначати проблеми, знати та застосовувати стратегії вирішення незнайомих проблем, створення, аналіз та вибір стратегій вирішення проблем, створення моделі, а також приймати обґрунтовані рішення. Спілкування – навичка, яка стосується ефективної передачі та отримання повідомлення. Це вимагає цілеспрямованого обміну інформацією (розмовляючи, слухаючи, розпізнаючи ядро повідомлення, ефективно висловлюючи тощо), обробляючи різні ситуації спілкування (інтерв'ю, презентації, дебати, знання правил та соціальних конвенцій тощо), обробка різних засобів масової інформації (тексти, зображення, відео тощо) та використання різних стратегій використання можливостей, які пропонує ІКТ, для ефективного спілкування. Співпраця – навичка, яка стосується спільної реалізації мети з іншими, допомагаючи та підтримуючи один одного. Більш конкретно це вимагає здатності розпізнавати різні ролі для себе та інших, вміння просити, надавати та отримувати допомогу, позитивне та відкрите ставлення до інших ідей, повага до культурних відмінностей здатність домовлятися та домовлятися з іншими в команді, здатність функціонувати в неоднорідних групах, а також для ефективного спілкування. Цифрова грамотність – ця навичка стосується ефективного, результативного та відповідального використання ІКТ. Вона включає в себе поєднання ІКТ (базових) навичок, обчислювального мислення, медіаграмотності та інформаційної грамотності. ІКТ (базові) навички включають знання основних понять та функцій комп'ютерів, вміння ідентифікувати, підключатися та працювати з апаратним забезпеченням, можливість роботи зі стандартними офісними програмами (текстові процесори, електронні таблиці та презентації програмне забезпечення), здатність мати справу з програмами на мобільних пристроях, можливість користуватися Інтернетом (браузери, електронна пошта), бути обізнаним та вирішувати проблеми безпеки та конфіденційності. Обчислювальне мислення – це використання мисленнєвих процесів, що включають виявлення проблем, а також організацію, представлення та аналіз даних, які використовуються для пошуку рішень проблем при використанні методів та засобів ІКТ. Медіаграмотність – це знання, навички та установки, необхідні для свідомої, критичної та активної роботи зі ЗМІ. Поруч із здатністю зрозуміти, як працюють ЗМІ та як вони впливають на те, що ми бачимо, мова йде про здатність створювати контент, брати участь у соціальних мережах та обдумувати власне використання ЗМІ. Інформаційна грамотність – це здатність ідентифікувати та аналізувати потреби в інформації і на основі цього мати можливість шукати, відбирати, обробляти, використовувати та представляти відповідну інформацію.

Соціальні та культурні навички – ці навички стосуються здатності ефективно вчитися, працювати та жити з людьми з різним етнічним, культурним та соціальним походженням. Більш конкретно, це вимагає вміння спілкуватися в різних соціальних ситуаціях з повагою до інших бачень, виразів і форм поведінки, визнають кодекси поведінки в суспільстві, різні соціальні ситуації, здатність розпізнавати власні почуття та конструктивно виражати їх, демонструючи співчуття та турботу про інших, а також усвідомлення власної індивідуальної та колективної відповідальності як громадянина в суспільстві.

Саморегуляція – це навичка, яка стосується здатності досягти цілеспрямованої та відповідної поведінки. Це вимагає вміння встановлювати реалістичні цілі та пріоритети, здійснювати цілеспрямовану діяльність (концентрація уваги, самомотивація до виконання завдання, самостійність) та контроль за процесом цієї діяльності (планування, управління часом), вміння рефлексувати над діями та виконанням завдання, вміння надти відгук про власну поведінку та використати цей відгук, щоб зробити адекватний подальший вибір, про який слід бути в курсі розвитку власної компетентності, нести відповідальність за власні дії та вибір та бачити наслідки своїх власних дій на навколишнє середовище, також у довгостроковій перспективі.

На сьогодні більшість прогресивних освітніх програм Великої Британії мають наступні загальні риси: збільшення акценту на навчання на практиці – практичні проекти, експедиційне навчання, експериментальне навчання; інтегрована навчальна програма, орієнтована на тематичні розділи; інтеграція підприємництва в навчання; особливий наголос на рішення проблем і критичне мислення; групова робота і розвиток соціальних навичок; розуміння і дії як цілі навчання, а не заучування знань спільні та спільні навчальні проекти; виховання соціальної відповідальності і демократії; високо персоналізоване навчання з урахуванням особистих цілей кожної людини; інтеграція проектів громадських робіт в

щоденну навчальну програму; збільшення використання різноманітних навчальних ресурсів; акцент на навчання протягом усього життя і соціальні навички та ін.

Основні навички 21 століття можна розділити на такі групи: Навички навчання та інновацій (критичне мислення та вирішення проблем, спілкування та співробітництво, творчість та інновації); цифрові навички грамотності (інформаційна грамотність, інформаційна грамотність, інформаційні та комунікаційні технології (ІКТ), грамотність); кар'єра і життєві навички (гнучкість і адаптованість, ініціативність і самостійність, соціальне і міжкультурна взаємодія, продуктивність і відповідальність).

У простій моделі професійних компетенцій ключові навички поділяють на soft skills (гнучкі) і hard skills (жорсткі). Hard skills – вузькі професійні навички, потрібні для вирішення конкретних завдань у повсякденній роботі. Наприклад, для дизайнера «жорсткими навичками» будуть володіння графічними редакторами, а для теслі – вміння поводитися з електролобзиком. Жорсткими навичками можна опанувати за кілька тижнів, а їхню ефективність – виміряти. Hard skills потрібні для вирішення конкретних завдань, формуються в процесі навчання і засновані на технічних знаннях.

Soft skills – надпрофесійні навички, які допомагають вирішувати життєві завдання і працювати з іншими людьми. Незалежно від спеціальності вам знадобляться хоча б кілька «гнучких навичок». Щоб домогтися успіху на роботі, потрібно вміти добре ладити з колегами, клієнтами, менеджерами і начальниками. Soft skills можна навчитися на тренінг або курси, вони закладаються в дитинстві і розвиваються протягом усього життя. Тому роботодавці особливо цінують людей, у яких вони добре розвинені. Soft skills корисні в будь-яких сферах, формуються в дитинстві і пов'язані з емоційним інтелектом. Вчені Великої Британії з'ясували, що «гнучкі навички» – це 85% успіху людини в професії, жорсткі становлять лише 15%.

Вважаємо за необхідне, виокремити деякі умови, за яких можливе успішне формування навичок XXI століття, а також засоби інформаційно-комунікаційних технологій (онлайн-сервіси), які дозволяють це зробити.

Творчість й інноваційність формується і розвивається за умови виконання учням творчих завдань (написати твір, намалювати малюнок, створити фільм, написати музику, написати відгук чи анотацію на твір, створити презентацію тощо). Деякі онлайн-сервіси, які доречно використовувати для формування і розвитку цих навичок: документи Google Диск, документи Office 365, он-лайніві презентації Prezi й Emaze, фоторедактори Avatan, Photoshop, сервіси для створення альбомів фотографій і документів Pinterest, відеоредактори Youtube та багато інших.

Критичне і системне мислення, уміння розв'язувати проблеми формується за умов, коли учні не лише відтворюють інформацію, але й формують для себе нові знання, розробляють і розвивають нові ідеї. Цей процес можливий за умови налагодження дослідницької діяльності учня і вчителя, який дозволяє спрямовувати учнівську діяльність на самостійне опанування матеріалу і розвиток критичного мислення. Прикладами Інтернет-сервісів, що допомагають формувати й розвивати критичне мислення, можуть бути ресурси для створення карт знань Bubbl.us, Mindomo, Cacoо, інфографіки Infogr.am, дошки мозкового штурму Stormboard та ін.

Комунікативні навички і навички співробітництва формуються за умови самостійного налагодження учнями комунікації з іншими людьми, розв'язання спільних завдань (створити спільний продукт – презентацію, документ, дошку із записами, обговорити певне питання чи завдання). Також це може бути зустріч зі спеціалістами в певній галузі знань (учені, лікарі, письменники, архітектори та інші), провести яку можна не виходячи з аудиторії чи своєї кімнати. Прикладами онлайн-інструментів, що сприяють формуванню комунікативних навичок можуть стати Google Диск, Office 365 (спільне редагування документів, написання коментарів), сервіси для створення спільної дошки Padlet.com чи Linoit, спілкування Skype і Google Hangouts, створення й використання QR-кодів Qr-code в процесі організації QR-квестів та ін.

Інформаційні навички і медіа грамотність формуються завдяки навчання учнів систематично критично оцінювати інформацію з використанням різних інструментів оцінювання, а також розумінню етичних і правових питань, пов'язаних з доступом і з використанням інформації (знайти недостовірну інформацію на сторінках того чи іншого сайту; розпізнати неправдиву інформацію на шпальтах газет чи в інших ЗМІ; знайти першоджерело зображення; визначити, де і як було порушено авторські права; знайти плагіат у рефераті тощо). Тут на допомогу вчителю придуть такі засоби, як сервіси новин Google News, зворотній пошук зображень за допомогою Google Зображення, сервіси для виявлення недостовірної інформації в Інтернеті Trooclick, геосервіси Google Maps, наукові пошукові сервери Wolframalpha, картографічні сервери Terraserver, інструменти для виявлення оригінальності он-лайн-ово Pipl.com чи Sprokeo.com та ін.

ІКТ-грамотність формується за умови використання учнями інформаційно-комунікаційних технологій для розв'язання навчальних, а також життєвих задач (створення відео про те, як зростає рослина чи живе тварина або комаха; розмістити в Інтернеті документ чи презентацію з певної теми, опублікувати й обговорити їх з іншими в соціальних мережах; використовувати онлайн-підручники, художню літературу чи першоджерела тощо). Прикладами засобів для розв'язання цих задач можуть стати сервіси для створення відео Animoto.com, створення презентацій Slideshare.net, соціальні мережі Facebook, ресурси для публікації документів, підручників, першоджерел Scribd.com, Calameo.com та інші.

Гнучкість і пристосовуваність формується в учнів тоді, коли вони вимушені адаптуватися до мінливих умов навчання. Якнайкраще сформувати ці навички можна, організовуючи учнівські дослідження, які передбачають діяльність, спрямовану на розв'язання проблем громади, школи, класу, а також роботу в групах, а, отже, необхідність адаптуватися до умов проведення дослідження, враховувати думки однокласників тощо. Для навчання вмінню адаптуватися варто використовувати майданчики для віртуальних проектів Wikispaces, створення і ведення блогів Blogger, соціальні мережі Google + та багато інших.

Ініціатива і самоспрямованість може виражатись в умінні проявляти ініціативу в різних ситуаціях; об'єктивно оцінювати власні сили, знання та навички; керувати своїм навчанням (завданням може стати сформулювати власні навчальні цілі; уміти спланувати свою траєкторію навчання відповідно до власних навчальних цілей). Розвинути ці

навички можна, якщо використовувати он-лайніві сервіси, що дозволяють збирати, упорядковувати та організувати інформацію для власної дослідницької роботи з різних типів джерел Zotero, сервіс закладок на корисні ресурси Symbaloo, ментальних карт Spicynodes та Mindmeister. Соціальні навички і навички, пов'язані зі співіснуванням різних культур формуються тоді, коли учень працює над розв'язанням певної проблеми спільно з іншими (виконати дослідження спільно з представниками інших країн, культур; поспілкуватися з іноземцями-фахівцями в певній галузі знань; обговорити питання, які стосуються предмету вивчення, за допомогою соціальних мереж тощо). Сформувати подібні навички можна, якщо використовувати засоби спілкування Skype та Google Hangouts, сервіси планування зустрічей і проведення опитувань Doodle.com, соціальні мережі Facebook, он-лайніві зустрічі та співробітництво Vuw.com.

Продуктивність і вміння з'ясувати і враховувати кількісні показники формуються за умови виконання учнями нестандартних, творчих завдань, що передбачають володіння навичками мислення вищих рівнів (проаналізувати, порівняти, категоризувати, висунути гіпотезу, скласти звіт, оцінити, аргументувати, проранжувати, згрупувати тощо). Для формування і розвитку цих навичок доречно використовувати онлайн-сервіси: документи Google Диск, документи Office 365, сервіси для створення навчальних вправ та ігор Learningapps.org та Classtools.net, створення інфографіки Easel.ly, засоби «відкладеного читання» (збереження корисної інформації в Інтернеті) Getpocket.com та багато інших.

Лідерство і відповідальність формуються у ході виконання учнями функцій лідера і взяття на себе відповідальності за результати спільної діяльності групи учнів (допомогти команді зайняти перше місце в змаганнях, конкурсі; здійснити опитування для забезпечення достовірності результатів; поспілкуватися з фахівцями щодо істинності висновків тощо). Для формування і розвитку цієї навички можна використовувати сервіси для створення блогів Blogger, платформ для дистанційного навчання і вебінарів Wiziq.com, миттєвого опитування Nearpod.com. З таблицею, у якій узагальнено представлені ресурси, можна ознайомитись за адресою: <https://goo.gl/KhcdVu>. Очевидно, що тут представлені далеко не всі Інтернет-сервіси, які можуть допомогти вчителю сформувати навички 21 століття, до того ж, одні й ті ж ресурси дозволяють сформувати й розвинути одночасно декілька навичок. Наприклад, онлайніву презентацію про результати проведеного дослідження учні можуть створювати спільно під керівництвом лідера (формується творчість й інноваційність, комунікативні навички і навички співробітництва, ІКТ-грамотність, гнучкість і пристосовуваність, соціальні навички, лідерство і відповідальність).

Інноваційне виховання та навчання орієнтоване на формування у людини соціальної та адаптаційної готовності через розвиток творчості, різних форм мислення, здатності до співпраці. У поєднанні з навичками критичного мислення та вирішення проблем креативність є основним компонентом цілеспрямованого мислення, тобто нехаотичного, упорядкованого та організованого. Критичне мислення передбачає вміння розпізнавати припущення, відокремлювати факти від думок, бути допитливим щодо істинності доказів, ставити запитання, шукати джерела для перевірки достовірності інформації, уміти слухати і спостерігати, уявляти і розуміти кілька можливих варіантів розвитку подій тощо. Навички критичного мислення надзвичайно важливі для благополуччя кожної людини, оскільки допомагають визначати та оцінювати чинники, що впливають на настрій і поведінку (цінності, соціальні норми, тиск однолітків, реклама) і повідомлення засобів масової інформації тощо). Творчість — це також засіб створення знань, що може підтримувати та посилювати самонавчання і навчання протягом усього життя. Критично мислячі люди оцінюють ситуації та припущення, ставлять запитання і розвивають різні способи мислення. Це допомагає їм, перш ніж робити висновки, збирати, аналізувати, синтезувати, представляти факти, а також оцінювати можливі наслідки дій. Специфічними рисами інноваційної освіти є відкритість до майбутнього, здатність прогнозувати на основі постійної переоцінки цінностей, орієнтація на конструктивні дії в нових ситуаціях, що забезпечується шляхом розробки та впровадження освітніх інновацій.

Сучасні технології все частіше застосовуються в школах, у класі. Технології можуть бути використані для підтримки різних методів навчання. Більшість викладачів використовують технології для доповнення існуючих методів навчання. Дослідження показали, що технології самі по собі не покращують навчання учнів: вплив на навчання студентів залежить від того, як ці технології використовує вчитель. Школи використовують технологію для моніторингу відвідувань, обміну інформацією між персоналом, обліковими даними, записами, та управлінням фінансами.

**Висновок.** Отже, до сучасних та актуальних та ключових навичок 21 століття можна віднести: спільне вирішення проблем, критичне мислення, творчість, співпраця, прийняття рішень, навички ІТ, саморегуляція, комунікація, повага, інформаційна та економічна грамотність, що в свою чергу вимагають відповідних методів навчання 21 століття. Роль вчителів вже не може обмежуватись передачею знань, але орієнтуватися, обговорювати і звичайно, оцінювати прогрес виконання студентами завдань, щоб вони знали, коли більше необхідна підтримка. Сьогодні інноваційні школи проєктують класи для прагнення до знань, а не його транспортування.

#### Список використаних джерел

- Ball, S. (2012). *Global Education Inc. New Policy Network and the Neoliberal Imaginary*. London: Routledge [in English].
- Martha, Hampson, Alec, Patton, Leonie, Shanks. (2016). *Ten ideas for 21st century education*. Innovation union.
- Department for education (2019). Participation in education and WBL/apprenticeship by academic age. England.
- Emma, Knowles. (2019). Current educational issues. Educational journal. Retrieved from <https://www.prospects.ac.uk/jobs-and-work-experience/job-sectors/teacher-training-and-education/current-educational-issues>.
- Needles, T. (2020) *Steam power. International society for technology in education*.
- Organisation for Economic Co-operation and Development. Directorate for education and skills (2018). Retrieved from [http://www.oecd.org/officialdocuments/publicdisplaydocumentpdf/?cote=EDU/WKP\(2018\)8&docLanguage=En](http://www.oecd.org/officialdocuments/publicdisplaydocumentpdf/?cote=EDU/WKP(2018)8&docLanguage=En)

- Pianta, R. C. & Hamre, B. K. (2009). "Conceptualisation, measurement and improvement of classroom processes: Standardised observation can leverage capacity". *Educational Researcher*, 1. 38/2, 109-119.
- Peter, Serdyukov. (2016). "Innovation in education: what works, what doesn't, and what to do about it?" *Journal of Research in Innovative Teaching & Learning*, 1, 4-33. [Online]: <https://doi.org/10.1108/JRIT-10-2016-0007>
- Robinson, K. (2016). *Creative Schools: The Grassroots Revolution That's Transforming Education*. Penguin books. New York.

**TIMENKO M.**

Institute of Pedagogy of the National Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine, Kyiv, Ukraine

**21 ST CENTURY SKILLS IN SCHOOL EDUCATION IN THE UNITED KINGDOM**

The author of the article considers and characterizes the main current trends in the development of school education in the UK. The author describes the necessary skills of the XXI century for students of secondary schools in Great Britain and the conditions of their formation. These are skills such as: joint problem solving, responsibility, critical thinking, creativity, emotional intelligence, cooperation, decision making, IT skills, self-regulation, communication, flexibility and adaptability, respect, information and economic literacy, etc. The author also describes the so-called soft skills (flexible) and hard skills (hard). The article notes the role of the 21st century teacher, which today cannot be limited to knowledge transfer, but to focus, discuss and, of course, evaluate students' progress so that they know when more support is needed, as today's innovative schools design classes for knowledge, not its transportation.

It is argued that modern and relevant and key skills of the 21st century include: problem solving, critical thinking, creativity, collaboration, decision making, IT skills, self-regulation, communication, respect, information and economic literacy, which in turn require appropriate teaching methods of the 21st century. The role of teachers can no longer be limited to knowledge transfer, but should be well-guided, discussed and, of course, evaluated by students' progress so that they know when more support is needed. Today, innovative schools design classrooms for the pursuit of knowledge, not its transportation.

*Key words: skills, school education, Great Britain, tendencies*

Стаття надійшла до редакції 12.10.2020 р.

УДК 378.091.39  
<https://doi.org/10.33989/2075-146x.2020.26.227655>

**ГАЛИНА ТИМЧЕНКО**

ORCID: 0000-0002-7279-7173

**ГЕЛЕНА НЕУСТРОЄВА**

ORCID: 0000-0001-9183-7225

Національний технічний університет «Харківський політехнічний інститут»

**НАТАЛІЯ ПОНОМАРЕНКО**

ORCID: 0000-0001-6399-1321

Український державний університет залізничного транспорту, м. Харків

**ПРОЄКТНА ДІЯЛЬНІСТЬ СТУДЕНТІВ  
ТА КРИТЕРІЇ ОЦІНЮВАННЯ ЇЇ РЕЗУЛЬТАТІВ**

---

У статті розглядаються питання організації проєктної роботи студентів як сучасного підходу, що дозволяє інтегрувати теоретичні знання і практичні навички, необхідні для роботи в сучасних умовах. Проєктна діяльність є однією з форм організації навчального процесу, сприяє підвищенню якості освіти, демократизації стилю спілкування викладачів і студентів. Метою проєктної діяльності є створення умов для формування дослідницьких умінь студентів, розвитку їх творчих здібностей та логічного мислення. У представленій роботі надано практичні рекомендації викладачам, які хочуть використовувати проєкти в своїх курсах.

**Ключові слова:** проєктна робота, студенти, викладач, критерій, оцінка, дослідний проєкт, практичний проєкт, освітня програма

Проєктна діяльність студентів сприяє розвитку самостійних дослідницьких умінь, творчих здібностей і логічного мислення, інтегрує знання, отримані в ході навчального процесу, і залучає їх до вирішення конкретних життєво важливих проблем. Проєктна робота дозволяє студентам поєднувати разом різні елементи знань, які підходять для

вирішення обраної проблеми. Кожна проектна робота індивідуальна і на схожа на іншу. Ці проекти дуже складні для оцінки, оскільки кожен проект унікальний. Це величезна проблема, яка передбачає багато ресурсів для викладачів, які збираються оцінювати проекти, оскільки зміст різних проектів часто вимагає різних критеріїв оцінювання, які все одно повинні узгоджуватися з ціллю навчання. Як наслідок, хоча освіта впроваджує інновації у галузі нових дисциплінарних та міждисциплінарних знань, досліджень та технологій, а також у нових педагогічних підходах для задоволення потреб, їй все ще бракує корисних методів оцінки (Crewley, Malmquist, Østlund, & Brodeur, 2007; Красноборова, 2010). Кількість літератури, що стосується різних підходів до оцінки, показує, що існує багато корисних концепцій і методів (Palomba, & Trudy, 1999; Kolmos, Fleming, Lone). Для роботи над проектами доступний ряд різних методів оцінювання, які можуть бути використані для оцінки ряду різних навичок та для оцінки, як формуючої, так і підсумкової, різними оцінювачами. Ці підходи до оцінювання враховують різні результати навчання: технічні знання, вирішення проблем, спілкування, робота в команді, самостійне навчання тощо (*PBLE (Project Based Learning in Engineering)*). У роботах (Pedersen, & Kofoed; Stachowicz, & Kofoed) представлено досвід двох випадків: оцінювання перших курсів проектів з курсу медіалогії, Університет Ольборг (AAU) та проектів третього курсу з Електричного та відділ обчислювальної техніки Університету Міннесоти Дулут (UMD), відповідно. Обговорюються методи оцінки, що використовуються у двох випадках. Крім того, представлені очікування студентів та досвід викладачів щодо методів, що використовуються для оцінки проектів.

Проектна діяльність студентів є невід'ємною частиною освітньої програми; її організація спрямована на створення умов, при яких студенти зможуть застосовувати на практиці отримані ними теоретичні знання, розвивати Soft Skills і професійні навички, передбачені освітньою програмою, в ситуаціях (умовах) практичної та/або дослідницької діяльності.

Проектна діяльність дозволяє:

- зробити процес навчання максимально наближеним до практичної діяльності;
- підвищити мотивацію до навчання;
- індивідуалізувати навчальний процес і зробити його більш інтенсивним;
- накопичувати студентам досвід для включення в самостійну професійну діяльність;
- створювати умови для формування професійних компетенцій студентів.

Кожен проект повинен бути обмеженим у часі, мати чіткі критерії результату, припускати зовнішнє або внутрішнє замовлення (запит) на одержуваний результат. Типи проектів, які можуть бути реалізовані в рамках освітньої програми, розрізняються залежно від цілей, характеру роботи і отриманих результатів, а також за способом організації.

З точки зору цілей і результатів можна розрізнити такі типи проектів:

- Дослідницький (науково-дослідний) проект, основною метою якого є проведення дослідження. Передбачає отримання в якості результату наукового або науково-прикладного продукту (статті / публікації, звіту, аналітичного огляду або записки, заявки на науковий грант, методичного посібника тощо); (*виконується на кафедрі*)
- Практико-орієнтований (прикладний) проект, основною метою якого є вирішення прикладної задачі, найчастіше за запитом зовнішнього по відношенню до Університету замовника (*договір про дуальну освіту з суб'єктом господарювання*).

З точки зору способів організації виділяються наступні типи проектів:

- Індивідуальний - проект, який може бути виконаний одним учасником (передбачає індивідуальну роботу);
- Груповий - проект, який виконується командою учасників (передбачає колективний результат);
- Короткостроковий - проект, що вкладався в рамки одного навчального семестру,
- Довгостроковий - проект, що передбачає тривалу участь (понад семестру),
- Зовнішній - проект, що виконується за договором про дуальну освіту на підприємстві (в компанії),
- Внутрішній - проект, що виконується на кафедрах Університету.

Основні учасники та їх завдання:

- Куратор проекту - відповідальна особа, яка контролює хід виконання проекту, оцінювання внеску учасників проекту та оформлення навчальної документації в ході та за підсумками проекту; Куратор проекту - працівник Університету;
- Наставник проекту - відповідальна особа, яка контролює хід виконання проекту від суб'єкта господарювання; Наставник проекту - працівник Підприємства (Компанії); у разі якщо проектна робота зовнішня;
- Учасник проекту – студент (група студентів), що безпосередньо бере участь у реалізації проекту.

Куратор проекту відповідає за організацію та реалізацію проекту; в його обов'язки входить виконання таких функцій:

- розробка і / або уточнення технічного завдання проекту (самостійно або спільно з наставником проекту);
- розробка плану-графіка проекту (спільно з учасниками проекту);
- при необхідності - розподіл обов'язків учасників проекту;
- допомога в організації та реалізації проекту за запитом учасників, допомога в залученні до участі в проекті профільних фахівців і т.і. ;
- організація публічного представлення результатів проекту;
- оцінка роботи учасників проекту (враховуючи оцінку їх звітів по проекту, за задалегідь визначеними критеріями);
- оформлення навчальної документації по проекту (оціночного листа і т.і.).

Істотний момент в проектуванні і реалізації проекту - оцінка його ефективності. Характер оцінки залежить від типу проекту, від його теми, умов реалізації (Стрекалова, 2013).

У таблиці 1 наведено критерії, які можна використовувати при оцінюванні дослідних проектів.

Таблиця 1

**Критерії, які можна використовувати при оцінюванні дослідних проектів**

Рекомендовані до оцінювання складові проекту	Критерії для оцінювання
Постановка проблеми і її обґрунтованість	<ul style="list-style-type: none"> <li>актуальність, теоретична і практична значущість теми дослідження;</li> <li>постановка і обґрунтованість проблеми дослідження.</li> </ul>
Проведення теоретичного дослідження	<ul style="list-style-type: none"> <li>науково-теоретичний рівень, повнота і глибина теоретичного дослідження (кількість використаних джерел, в т.ч. на іноземних мовах, якість критичного аналізу публікацій);</li> <li>наявність елементів наукової новизни (самостійного наукового творчості).</li> </ul>
Результат виконання дослідницького проекту	<ul style="list-style-type: none"> <li>достовірність і новизна отриманих результатів дослідження;</li> <li>самостійність, обґрунтованість і логічність висновків;</li> <li>повнота рішення поставлених завдань;</li> <li>самостійність і глибина дослідження в цілому;</li> <li>грамотність і логічність письмового викладу.</li> </ul>
Презентація результатів роботи над прикладним проектом	<ul style="list-style-type: none"> <li>ясність, логічність, професіоналізм викладу доповіді;</li> <li>наочність і структурованість матеріалу презентації;</li> <li>вміння коректно використовувати професійну лексику і понятійно-категоріальний апарат.</li> </ul>
Відповіді на питання	<ul style="list-style-type: none"> <li>ступінь володіння темою;</li> <li>ясність аргументації поглядів студента, презентує результати виконання проекту;</li> <li>чіткість і лаконічність відповідей на питання.</li> </ul>

При реалізації прикладних проектів, зазвичай, переслідуються цілі, відмінні від дослідних. Тому оцінювання таких проектів передбачає власний підхід. Аналіз наявних матеріалів з основ проектної діяльності дозволяє виділити критерії оцінювання прикладних проектів, які представлені в таблиці 2.

Підсумкова оцінка за проект враховує наступне:

- рівень сформованості у студента заявлених в проектній заявці результатів навчання;
- якість аналізу стану проблеми, що вивчається;
- застосування професійних знань в даній предметній області, зокрема вихід за рамки матеріалу, що викладається під час аудиторних занять;
- самостійність, власну ініціативу;
- рівень та якість виконання поставлених задач;
- якість технічної документації (звіту);
- якість презентації проектної роботи.

Для групових проектів додаткової складової підсумкової оцінки може бути оцінка командної взаємодії та індивідуального вкладу учасника проекту. Підсумкова оцінка являє собою зважену суму складових частин.

Якщо підсумкова оцінка за проект, який був включений студенту в індивідуальний план, є «не задовільно», тоді у студента утворюється академічна заборгованість, яка заноситься до рейтингової системи оцінки знань студентів та впливає на прийняття рішень з усіх питань, де враховується наявність у студента академічної заборгованості. Ліквідація академічної заборгованості виконується на кафедрі під керівництвом куратора проекту.

Перед початком роботи над проектом доцільно ознайомити студентів з критеріями, за якими буде оцінюватися їх проект. Критеріями можна користуватися як інструкцією, яка показує, що треба зробити, щоб досягти найкращих результатів. При цьому оцінювання проекту здійснюється не тільки на етапі представлення та захисту проекту, але і на проміжних етапах його реалізації.

Набір критеріїв може бути доповнений і скорегований. Тому остаточний вибір критеріїв оцінки проектної діяльності студентів необхідно робити з урахуванням компетенцій, які освоюються студентами на кожній освітній програмі виходячи з освітніх цілей.



## Критерії, які можна використовувати при оцінюванні прикладних проєктів

Рекомендовані до оцінювання складові проєкту	Критерії для оцінювання
Постановка проблеми і її обґрунтованість, формулювання цілей і завдань	<ul style="list-style-type: none"> <li>• суспільна значущість і актуальність висунутих проблем;</li> <li>• відповідність теми, мети і завдань проєкту;</li> <li>• розумність масштабу робіт.</li> </ul>
Зміст проєкту / проєктної розробки	<ul style="list-style-type: none"> <li>• логічність, взаємозв'язок і послідовність етапів проєкту;</li> <li>• адекватність запропонованих заходів вирішення поставлених завдань;</li> <li>• коректність використовуваних методів роботи;</li> <li>• чіткість визначення цільової групи та обґрунтованість її участі при реалізації проєкту;</li> <li>• відповідність теоретичної, емпіричної і проєктної частин, їх зв'язок з практикою і обраним видом професійної діяльності;</li> <li>• дотримання заявлених тимчасових рамок реалізації проєкту;</li> <li>• самостійність і активність учасника проєкту.</li> </ul>
Результат виконання прикладного проєкту	<ul style="list-style-type: none"> <li>• відповідність очікувань від проєкту / планованого результату отриманого продукту;</li> <li>• ступінь вирішення заявленої проблеми;</li> <li>• успішність подолання труднощів в реалізації проєкту;</li> <li>• оцінка учасників цільової групи;</li> <li>• перспективи розвитку проєкту після завершення проєкту;</li> <li>• можливість тиражування проєкту.</li> </ul>
Презентація результатів роботи над прикладним проєктом	<ul style="list-style-type: none"> <li>• ясність, логічність, професіоналізм викладу доповіді;</li> <li>• наочність і структурованість матеріалу презентації;</li> <li>• вміння коректно використовувати професійну лексику і понятійно-категоріальний апарат.</li> </ul>
Відповіді на питання	<ul style="list-style-type: none"> <li>• ступінь володіння темою;</li> <li>• ясність аргументації поглядів студента, презентує результати виконання проєкту;</li> <li>• чіткість і лаконічність відповідей на питання.</li> </ul>

## Список використаних джерел

- Красноборова, А. А. (2010). Критерии оценивания проектной деятельности учащихся. *Личность, семья и общество: вопросы педагогики и психологии*: сб. ст. по матер. II междунар. науч.-практ. конф. (№ 2, ч. I). Новосибирск: СибАК.
- Стрекалова, Н. Д. (2013). *Методических указаний по подготовке магистерских диссертаций и курсовых работ*. Санкт-Петербург.
- Almos, K., Fink, F. & Krogh, L. (2004). *The Aalborg PBL model – Progress, Diversity and Challenges*. Aalborg University Press.
- Crewley, E. F., Malmquist, J., Østlund, S., & Brodeur, D. (2007). *Rethinking engineering education. The CDIO Approach*. Springer.
- Palomba, Catherine A., & Trudy W. Banta. (1999). *Assessment Essentials: Planning, Implementing, and Improving Assessment in Higher Education*. San Francisco, Jossey-Bass.
- PBLE (Project Based Learning in Engineering). *FDTL 3 project involving four institutions: University of Nottingham, Loughborough University, Nottingham Trent University, and DeMontfort University*. (2003). Retrieved from <http://www.pble.ac.uk>
- Pedersen, J. R., & Kofoed, L. B. Challenges of changing a PBL-related curriculum for first year students. *Proceedings of 2011 International Conference on Engineering Education*. Belfast, UK.
- Stachowicz, M. S., & Kofoed, L. B. Sustainable Design and Renewable Energy in the Engineering Curriculum. *Proceedings of 2011 International Conference on Engineering Education*. Belfast, UK.

## References

- Almos, K., Fink, F. & Krogh, L. (2004). *The Aalborg PBL model – Progress, Diversity and Challenges*. Aalborg University Press.
- Crewley, E. F., Malmquist, J., Østlund, S., & Brodeur, D. (2007). *Rethinking engineering education. The CDIO Approach*. Springer.
- Krasnoborova, A. A. (2010). Kriterii ocenivaniia proektnoi deiatelnosti uchashchikhsia [Criteria for assessing the project activities of students]. *Lichnost, semia i obshchestvo: voprosy pedagogiki i psikhologii [Personality, family and society: issues of*

*pedagogy and psychology*]: sb. st. po mater. II mezhdunar. nauch.-prakt. konf. (Is. 2, part I). Novosibirsk: SibAK [in Russian].

Palomba, Catherine A., & Trudy W. Banta. (1999). *Assessment Essentials: Planning, Implementing, and Improving Assessment in Higher Education*. San Francisco, Jossey-Bass.

*PBLE (Project Based Learning in Engineering). FDTL 3 project involving four institutions: University of Nottingham, Loughborough University, Nottingham Trent University, and DeMontfort University*. (2003). Retrieved from <http://www.pble.ac.uk>

Pedersen, J. R., & Kofoed, L. B. Challenges of changing a PBL-related curriculum for first year students. *Proceedings of 2011 International Conference on Engineering Education*. Belfast, UK.

Stachowicz, M. S., & Kofoed, L. B. Sustainable Design and Renewable Energy in the Engineering Curriculum. *Proceedings of 2011 International Conference on Engineering Education*. Belfast, UK.

Stekalova, N. D. (2013). *Metodicheskikh ukazanii po podgotovke masterskikh dissertatsii i kursovykh rabot [Guidelines for the preparation of master's theses and term papers]*. Sankt-Peterburg [in Russian].

**TIMCHENKO G.N\*, NEUSTROIEVA G.\*, PONOMARENKO N.\*\***

\*National Technical University "KhPI", Kharkov, Ukraine

\*\*Ukrainian State University of Railway Transport, Kharkov, Ukraine

### **PROJECT ACTIVITIES OF STUDENTS AND CRITERIA FOR EVALUATING RESULTS**

The article discusses the issues of organizing students' project work as some modern approach that allows integrating theoretical knowledge and practical skills required for working in modern conditions. Being one of the forms of organizing the educational process, the project activity contributes to improving the quality of education, democratization of the communication style between teachers and students. The purpose of the project activity is to create conditions for the formation of research skills of the students, the development of their creativity and logical thinking. In the presented work practical recommendations for the teachers who want to use projects in their courses are provided.

A system of criteria according to which the student project will be evaluated has been developed. Criteria can be used as instructions that show what needs to be done to achieve the best results. The project evaluation is carried out not only at the stage of presentation and defense of the project, but also at the intermediate stages of its implementation.

**Keywords:** *project work, students, teacher, criterion, assessment, research project, practical project, educational program.*

Стаття надійшла до редакції 11.09. 2020 р.

УДК 371.37.052:365.3

<https://doi.org/10.33989/2075-146x.2020.26.227656>

**ІРИНА УСИК**

ORCID: 0000-0003-4367-0082

Управління Державної служби якості освіти у Чернігівській області

### **ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНА ПЕРЕВІРКА ГОТОВНОСТІ КЕРІВНИКІВ ЗАКЛАДІВ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ ДО АНТИКРИЗОВОГО МЕНЕДЖМЕНТУ У ПРОЦЕСІ ПІДВИЩЕННЯ КВАЛІФІКАЦІЇ**

У статті здійснено покроковий аналіз експериментальної перевірки готовності керівників закладів загальної середньої освіти до антикризового менеджменту у процесі підвищення кваліфікації. Підсумовано, що педагогічний експеримент з метою діагностування готовності керівників закладів загальної середньої освіти до антикризового менеджменту складався з трьох послідовних етапів: діагностичного, констатувального та формуального. Проаналізовано теоретичні дослідження загальних проблем управління. Описано процедуру добору тестових методик, які використовувалися для встановлення стану готовності керівників закладів загальної середньої освіти до антикризового менеджменту у процесі підвищення кваліфікації. З'ясовано, що кожний засіб діагностики, тобто вимірювання, повинен відповідати критеріям оцінки якості, найважливішими з яких є: об'єктивність, надійність, валідність, точність. Репрезентовано цифрові результати констатувального експерименту.

**Ключові слова:** *менеджмент, антикризовий менеджмент, методика, керівник закладу загальної середньої освіти, підвищення кваліфікації, експеримент*

**Постановка проблеми в загальному вигляді та вказівка на її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями.** Педагогічний експеримент з метою діагностування готовності керівників закладів загальної середньої освіти до антикризового менеджменту складався з трьох послідовних етапів: діагностичного, констатувального та формуального. Розглянемо детальніше організаційні кроки. Результати діагностичного етапу висвітлено у низці наших публікацій. Тому тут вважаємо за необхідне описати детально процедуру добору тестових

методик, які використовувалися для встановлення стану готовності керівників закладів загальної середньої освіти до антикризового менеджменту у процесі підвищення кваліфікації.

Ураховувалося, що кожний засіб діагностики, тобто вимірювання, повинен відповідати критеріям оцінки якості, найважливішими з яких є: *об'єктивність, надійність, валідність, точність*. Кожний засіб діагностики залежно від інструментарію вимірювання дав можливість отримати результати лише з деяким ступенем точності, яка характеризує ступінь коливання параметра, що вимірюється, і визначається як мінімальна або систематична помилка вимірювання цим методом (Королюк, 2006, 18 с.).

**Аналіз найвагоміших публікацій, у яких започатковано розв'язання досліджуваної проблеми й на які спирається автор.** Так, відомі теоретичні дослідження загальних проблем управління висвітлені у науковій спадщині В. Афанасьєва, Д. Гвішіані, О. Дейнека, Ю. Васильєва та ін. Специфіку управління закладом загальної середньої освіти активно досліджували Е. Березняк, В. Бондар, Ю. Васильєва, Т. Кабаченко та ін. Створенню системи управління освітою присвячені дослідження Ю. Алфьорова, В. Зверєвої, В. Лазарева, М. Поташника, О. Хамерик та ін.

1. Психологічна діагностика управлінської діяльності, за словами Т. Сорочан (Сорочан, 2005, 384 с.), розглядалася В. Лебедєвим, П. Осиповим, В. Туренко, Р. Шакуровим та ін. Управління в освітній системі закріплено Законом України «Про освіту» (2017 р.) («Про освіту»: Закон України, 2017, 380 с.). Однак відсутні цілеспрямовані наукові розвідки у напрямі розробки діагностичного інструментарію для визначення стану готовності керівників закладів загальної середньої освіти до антикризового менеджменту, що визначено **метою статті**. Для досягнення мети застосовано низку теоретичних методів, серед яких: аналіз, синтез, бесіда, анкетування, порівняння, узагальнення, методи математичної статистики.

**Виклад основного матеріалу з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів.** Згідно з теорією помилок, при усуненні інших систематичних помилок, коливання результатів вимірювання підпорядковуються статистичним закономірностям, що і дозволяє розрахувати кількісні характеристики критеріїв оцінки якості засобів діагностики стану готовності керівників закладів загальної середньої освіти до антикризового менеджменту у процесі підвищення кваліфікації.

**Об'єктивність** передбачає мінімізацію впливу суб'єктивних факторів, що забезпечується стандартизацією процедури вимірювання, обробки даних та інтерпретації результатів діагностування; кількісна характеристика об'єктивності раніш не введена, але може оцінюватися за результатами експертного опитування.

**Надійність** передбачає ступінь стійкості результатів діагностування, що забезпечується оптимізацією параметрів та об'єктивністю засобу вимірювання і стабільністю ознаки, рівень якої діагностується; кількісна характеристика надійності – коефіцієнт надійності **R**. Постійність, точність, усталеність, пунктуальність, правильність, чіткість, послідовність, незмінність, здатність заслуговувати довіру – все це належить до характеристик надійності. Надійність методу вимірювання — це ступінь стійкості результатів, що впливає на точність, з якою можна виміряти ту чи іншу конкретну ознаку.

**Точність** передбачає визначення і мінімізацію помилки вимірювання. Помилка є протилежністю надійності. Засіб діагностики настільки є надійним, наскільки він у точності розкриває справжні досягнення або здатності керівників закладів загальної середньої освіти до антикризового менеджменту у процесі підвищення кваліфікації. Перевірка надійності методу стосується насамперед відновлення результатів при повторних вимірах.

Аналіз літератури, практичного досвіду і матеріалів нашого дослідження щодо результатів тестувань показав, що на надійність впливають такі фактори:

- а) довжина тесту;
- б) ясність тестових завдань і інструкцій;
- в) умови тестування;
- г) якість тестових балів.

Якщо інші фактори є рівними, тест більшої довжини є більш надійним. Довжина тесту, звичайно, обмежується тривалістю часу уваги керівників закладів загальної середньої освіти. Досліди довели, що двозначність завдань і заплутані інструкції є одними з основних причин поганої надійності тестів. Ясність завдань та інструкцій виявилася кращою і єдиною процедурою, яка може бути застосована для підвищення надійності тестів.

У методиках стандартизації тестів розрізняють, щонайменше, три види **коефіцієнта надійності** :

а) **коефіцієнт стабільності** або **постійності** (усталеності) – це коефіцієнт кореляції між результатами тестування на початку дослідження і після його проведення на тому ж самому контингенті керівників закладів загальної середньої освіти, (але при використанні цього методу на результати повторного тестування впливав «практичний ефект» попереднього, що знижувало об'єктивність отримуваних результатів);

б) **коефіцієнт еквівалентності** – це коефіцієнт кореляції результатів тестування одного й того самого контингенту варіантами одного й того самого тесту;

в) **коефіцієнт внутрішньої усталеності** або **внутрішньої однорідності** – це коефіцієнт кореляції результатів частин тесту, що виявлені одним й тим самим контингентом керівників закладів загальної середньої освіти. У практиці тестувань цей коефіцієнт застосовується найчастіше. В цьому випадку ми проводили тільки одне тестування і використовували розподілення за парними та непарними номерами тестових завдань. Після цього обчислювали коефіцієнт кореляції Пірсона двох половин тесту і, врешті, коефіцієнт надійності **R** за допомогою формули Спірмен-Брауна (Алфімов, 2011, с. 57-58, Зуб'як, 2010, 20 с., Карпенко, 2006, 208 с.).

Таким чином, коефіцієнт надійності – **R**, який визначався при психометричному аналізі тестів, дорівнював коефіцієнту кореляції між результатами, які були одержані однаковим методом та за однакових умов. Він показав наскільки збігаються результати вимірів, які проведені в однакових умовах, і дорівнював за формулою Спірмен-Брауна:

$$R = (k \cdot r) / [1 + (k - 1) \cdot r], \quad (2.1)$$

де  $r$  - коефіцієнт кореляції Пірсона,

$k$  - кількість частин, на які був розподілений тест ( $k = 2$ ).

Процедура визначення коефіцієнтів надійності виявилася складною, але вивчення світового практичного досвіду тестувань та наші дослідження показали, що можна застосувати більш практичний спрощений підхід до визначення надійності. У цьому підході порівнювалися розподілення отриманих керівниками закладів загальної середньої освіти балів за результатами трьох або більше однакових тестів.

**Валідність** засобу діагностики передбачає відповідність того, що вимірюється тому, що треба вимірювати. Валідність – це законність, дійсність, обґрунтованість, вірність, правильність, придатність, а також релевантність – доречність. Валідність показує, чи вимірює тест задані величини. Тест може бути високо надійним, але не вимірювати те, що бажано виміряти (Королюк, 2005, с.10-13, Матукова, 2011, с. 141-149, Мельник, 2003, 18 с.).

Психодіагностичні методики, що використовувалися у дослідженні репрезентувалися як тести досягнень керівників закладів загальної середньої освіти у галузі антикризового менеджменту; вони надавалися, щоб висвітлити обсяг, в якому директори виконали навчальні цілі. Ураховано що тест повинен вимірювати те, що було викладено і вивчено, нічого більше, нічого менше, нічого зайвого. На нашу думку, щоб тест був валідним, викладач повинен чітко розуміти, що є навчальними цілями. Розробка валідних тестів уявляється нам неможливою без чітко констатованих цілей. Валідність встановлює сферу дійсності, для якої засіб діагностики дає статистично ймовірні результати. Наші дослідження підтвердили, що при тестуванні діяльності певного рівня, кваліфікаційні завдання, що пропонуються у тесті, повинні відповідати саме такому рівню складності, тобто їх не можна виконати засобами діяльності більш низького рівня.

За світовою та вітчизняною практикою визначення валідності (Королюк, 2006, 18 с.) при вимірюванні успішності психодіагностичного методу диференціюють за критеріями: валідність змісту, валідність відповідності і валідність прогнозу. Валідність змісту — це відповідність вимог до змісту. Наприклад, при діагностуванні успішності зміст навчання визначається стандартом підготовки магістрів за спеціальністю «Управління навчальним закладом». Валідність відповідності – це відповідність результатів діагностування, тобто вимірювання та оцінювання, однієї ознаки, тобто рівня підготовки певної групи керівників закладів загальної середньої освіти, різними методами. На підставі вивчення світового і вітчизняного досвіду ми вважаємо, що одержані за новим методом результати, треба порівнювати з еталонним. Але наші спостереження і дослідження довели, що такий еталонний метод відсутній, а існуючі методи не завжди достатньо задовольняють критерії якості. Отже, дослідження підтвердили, що визначати валідність обраних нами психодіагностичних методик, виходячи виключно з того, наскільки вони відповідають засобу, який застосовувався раніше, є не тільки методично неправильним, а й гальмує пошук більш досконалих засобів.

Статистичним показником емпіричної валідності, тобто валідності змісту та відповідності в сукупності, є коефіцієнт валідності. Він визначається як коефіцієнт кореляції між результатами вимірювання певної характеристики методом, який досліджується, та еталонним. Але наш досвід показав, що відсутність дійсно еталонного методу суттєво зменшувала інформаційну цінність цього коефіцієнта.

Валідність прогнозу – це відповідність результатів, одержаних в певному експерименті, тим, які прогнозувалися на основі попереднього експерименту. Валідність прогнозу безумовно визначає валідність методу, але вона більшою мірою залежить від динамічних змін характеристики, яка досліджується, що значно утруднює її визначення.

Як показало наше дослідження, для спрощення процедури визначення коефіцієнта валідності -  $V$ , з урахуванням вітчизняної і світової практики тестувань і рекомендацій світової літератури (Кабанова, Новиков, 2010), достатньо було розрахування **коефіцієнта перевірної надійності** – коефіцієнта кореляції між результатами тестування і результатами оцінювання того самого знання компетентною тестовою комісією – досвідченими викладачами і методистами.

Для визначення коефіцієнтів кореляції  $r$  ми застосовували таку формулу:

$$r = \frac{\sum_{i=1}^n (x_i - X)(y_i - Y)}{n \cdot \sigma_x \cdot \sigma_y} \quad (2.2)$$

де  $r$  – коефіцієнт кореляції змінних  $x$  і  $y$ ,

$\sigma_x$ ,  $\sigma_y$  – стандартні відхилення відповідно до значень  $x$  і значень  $y$ ,

$(x_i - X)$  – відхилення кожного значення  $x_i$  від  $X$  – середнього арифметичного всіх значень  $x$ ,

$(y_i - Y)$  – відхилення кожного значення  $y_i$  від  $Y$  – середнього арифметичного всіх значень  $y$ ,

$n$  – загальне число спостережень, тобто число керівників закладів загальної середньої освіти, які проходили тестування і експертне опитування.

Статистична значущість одержаних коефіцієнтів кореляції, тобто вирішення питання, чи можливо було взагалі надавати їм таке значення, щоб на них обґрунтувати якісь висновки щодо якості тестів, визначалася за допомогою таблиць ймовірності, наведених у спеціальній літературі. В таблицях зазначені ті мінімальні коефіцієнти кореляції  $r_{min}$ , залежно від кількості даних  $n$  – кількості керівників закладів загальної середньої освіти, що вирішували тест, які можна було врахувати статистично значущими для рівня значущості **0,05** і **0,01**.

Якщо визначений коефіцієнт кореляції  $r \geq r_{min}$ , то при повторенні тестових іспитів на інших групах керівників закладів загальної середньої освіти можна було очікувати, що при рівні значущості **0,05** коефіцієнт кореляції  $r$  буде дорівнювати нулю не частіше, ніж у п'яти випадках із ста, а при рівні значущості **0,01** – тільки в одному випадку із ста  $r = 0$ . Аналіз положень математичної статистики щодо визначення коефіцієнтів кореляції  $r$  при розрахуванні коефіцієнтів надійності  $R$  і валідності  $V$  виявив, що коефіцієнт кореляції є тим більш надійним, чим він більший і чим

більша кількість пар значень  $x$  і  $y$ , для яких він був підрахований. Отже, чим більшу кількість керівників закладів загальної середньої освіти ми досліджували при проведенні психометричного аналізу тестів, тим надійнішими виявлялись результати аналізу і відповідно якість сконструйованих тестів.

Разом з тим, аналіз стану готовності керівників закладів загальної середньої освіти до антикризового менеджменту у процесі підвищення кваліфікації передбачав необхідність конкретизації професійного портрету згаданих фахівців. З цією метою висвітливо коротко особистісні характеристики менеджерів закладів загальної середньої освіти. Антикризовий менеджмент в освіті є особливою управлінською галуззю, що має свою специфіку і властиві характерні риси. Ця специфіка полягає в особливостях предмету, об'єкту, засобів і результатів роботи менеджера освіти (тут - керівника). Це своєю чергою детермінує потребу у формуванні практичної готовності керівників закладів загальної середньої освіти до прийняття рішень у кризових ситуаціях. Змістове наповнення основних управлінських компетенцій керівників відбивається у низці компетенцій, серед яких, такі:

– здатність до системного концептуального бачення кризової ситуації і процесів в галузі освітнього менеджменту: вибирати і використовувати конкретні методологічні підходи і принципи під час розробки фундаментальної основи дослідження природи кризи;

– здатність актуалізувати і систематизувати знання основ кризового освітнього менеджменту як галузі науки і практики;

– здатність виявляти актуальні для освітньої організації проблеми і протиріччя і вибудовувати логіку поетапних дослідних кроків щодо вирішення виявленої кризової проблеми;

– вміння використовувати сучасні методологічні інструменти з урахуванням специфіки досліджень у галузі кризового освітнього менеджменту;

– здатність організувати і контролювати пошукову роботу і проводити моніторинг професійних досліджень змісту антикризових стратегій закладів загальної середньої освіти;

– готовність прогнозувати результати власних антикризових рішень і дій і здійснювати мотиваційний самоменеджмент дослідницької діяльності.

За допомогою обраних методик було проведено констатувальний етап педагогічного експерименту, в процесі якого встановлено вхідний рівень готовності керівників закладів загальної середньої освіти до антикризового менеджменту.

Отже, на етапі вхідного контролю (ВК) в контрольних групах було 68 керівників закладів загальної середньої освіти, а в експериментальних групах – 95 директорів. За два роки експериментального дослідження кількість директорів в обох категоріях груп зменшилась і становила в КГ – 66 осіб, а в ЕГ – 92 керівника закладів загальної середньої освіти.

За цифровими показниками вхідного контролю (констатувального етапу експериментального дослідження) керівники закладів загальної середньої освіти КГ та ЕГ мали однакові умови вступу в експериментальне дослідження, що відображено в таблиці 1.

Таблиця 1

## Результати вхідного контролю (констатувального етапу експериментального дослідження)

Групи і к-сть керівників	Компоненти готовності до антикризового менеджменту	Цифрові показники сформованості компонентів готовності керівників до антикризового менеджменту								
		Високий		Достатній		Задовільний		Низький		СП
		КК	%	КК	%	КК	%	КК	%	
КГ-68к.	Мотиваційний	10	14,71	24	35,29	25	36,76	9	13,24	3,52
ЕГ-95к.		14	14,74	33	34,74	36	37,89	12	12,63	3,52
КГ-68к.	Змістовий	5	7,35	20	29,41	35	51,47	8	11,77	3,32
ЕГ-95к.		10	10,53	27	28,42	42	44,21	16	16,84	3,33
КГ-68к.	Процесуальний	6	8,82	23	33,82	29	42,65	10	14,71	3,37
ЕГ-95к.		11	11,58	29	30,53	39	41,05	16	16,84	3,37
КГ-68к.	Особистісний	8	11,76	24	35,29	28	41,18	8	11,77	3,47
ЕГ-95к.		13	13,68	32	33,68	36	37,90	14	14,74	3,46
КГ-68 с.	Узагальнені показники	8	11,76	23	33,82	28	41,18	9	13,24	3,44
ЕГ-95к.		12	12,63	30	31,58	38	40,0	15	15,79	3,41

Умовні позначення: КК – кількість керівників; СП – середній показник; КГ – контрольні групи; ЕГ – експериментальні групи

Аналіз цифрових показників таблиці 1 свідчить, що керівники закладів загальної середньої освіти контрольних та експериментальних груп до початку експериментального дослідження відзначалися тим, що у них сформованість кожного компоненту й узагальнені показники мають близьке значення. Відтак можна стверджувати, що директори КГ та ЕГ вступили в експеримент на однакових умовах.

**Висновки.** Аналіз стану готовності керівників закладів загальної середньої освіти до антикризового менеджменту у процесі підвищення кваліфікації передбачав необхідність конкретизації професійного портрету згаданих фахівців. Вивчення результатів досліджень науковців засвідчило, що таке «новоутворення» як готовність керівника до антикризового менеджменту закладів загальної середньої освіти в наукових працях не розглядалося. Для аналізу сформованості цього феномену нами була здійснена його комплексна оцінка. У співпраці з обласними інститутами післядипломної педагогічної освіти була розроблена система діагностики на основі таких діагностичних методів, як анкетування, лонгітудне спостереження, наукова бесіда, тестування, самооцінка, діагностичні ситуації, прасиметричні і біографічні методи тощо. Обрані методи відповідають вимогам об'єктивності, валідності, надійності.

#### **Список використаних джерел**

- Алфімов, В. (2011). Формування акмеологічної культури керівників загальноосвітніх шкіл. *Рідна школа*, 4-5, 57-58.
- Зуб'як, Р. М. (2010). *Управління якістю підвищення кваліфікації керівників загальноосвітніх навчальних закладів сільської місцевості*. (Автореф. дис. канд. наук). Київ, 2010.
- Кабанова, Т. А., Новиков, В. А. (2010). *Тестирование в современной школе: учеб. пособ.* Москва: Высшая школа.
- Карпенко, О. А. (2006). *Основи антикризового управління: навч.-метод. посіб.* Київ: Вид-во НАДУ.
- Королюк, С. В. (2006). *Розвиток управлінської культури керівника загальноосвітнього навчального закладу в процесі підвищення кваліфікації*. (Автореф. дис. канд. наук). Київ.
- Королюк, С. (2005). Керівництво ЗНЗ: проблема вибору управлінських технологій. *Управління освітою*, 21, 10-13.
- Матукова, Г. І. (2011). Формування основ конкурентоспроможності фахівця сфери управління в процесі професійної підготовки. *Педагогіка вищої та середньої школи*, 33, 141-149.
- Мельник, В. К. (2003). *Підвищення управлінської кваліфікації керівника загальноосвітнього навчального закладу в системі післядипломної педагогічної освіти*. (Автореф. дис. канд. наук). Київ.
- Про освіту (2017): Закон України № 2145-VIII від 5.09.2017 р. *Відомості Верховної Ради України*, 38-39, 380.
- Сорочан, Т. М. (2005). *Підготовка керівників шкіл до управлінської діяльності: теорія та практика: монографія*. Луганськ: Знання.

#### **References**

- Alfimov, V. (2011). Formuvannia akmeolohichnoi kultury kerivnykiv zahalnoosvitnik hshkil. [Formation of acmeological culture of heads of secondary schools]. *Ridna shkola [Native school]*, 4-5, 57-58 [in Ukrainian].
- Kabanova, T. A., & Novikov, V. A. (2010). *Testirovanie v sovremennoi shkole [Testing in modern education]*. Moskva [in Russian].
- Karpenko, O. A. (2006). *Osnovy antykrizovoho upravlinnia [Fundamentals of crisis management]: navch.-metod. posib.* Kyiv: Vyd-vo NADU [in Ukrainian].
- Koroliuk, S. V. (2006). *Rozvytok upravlinskoï kultury kerivnyka zahalnoosvitnoho navchalnoho zakladu v protsesi pidvyshchennia kvalifikatsii [Development of managerial culture of the head of a secondary school in the process of professional development]*. (Extended abstract of PhD diss.). Kyiv [in Ukrainian].
- Koroliuk, S. (2005). Kerivnytstvo ZNZ: problema vyboru upravlinskykh tekhnolohii [ZNZ management: the problem of choosing management technologies] *Upravlinnia osvitoiu [Management of education]*, 21, 10-13 [in Ukrainian].
- Matukova, H. I. (2011). Formuvannia osnov konkurentospromozhnosti fakhivtsia sfery upravlinnia v protsesi profesiinoi pidhotovky [Formation of the foundations of competitiveness of a management specialist in the process of professional training]. *Pedahohika vyshchoi ta serednoi shkoly [Higher and secondary school pedagogy]*, 33, 141-149 [in Ukrainian].
- Melnyk, V. K. (2003). *Pidvyshchennia upravlinskoï kvalifikatsii kerivnyka zahalnoosvitnoho navchalnoho zakladu v systemi pisliadyplomnoi pedahohichnoi osvity [Improving the managerial skills of the head of a secondary school in the system of postgraduate pedagogical education]*. (Extended abstract of PhD diss.). Kyiv [in Ukrainian].
- Pro osvitu [About education]: Zakon Ukrainy № 2145-VIII vid 5.09.2017 r. *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy [Information from the Supreme Council of Ukraine]*, 38-39, 380 [in Ukrainian].
- Sorochan, T. M. (2005). *Pidhotovka kerivnykiv shkil do upravlinskoï diialnosti: teoriia i praktyka [Preparation of school principals for managerial activity: theory and practice]: monohrafiia.* Luhansk: Znannia [in Ukrainian].
- Zubiak, R. M. (2010). *Upravlinnia yakistiu pidvyshchennia kvalifikatsii kerivnykiv zahalnoosvitnikh navchalnykh zakladiv silskoi mistsevoli [Quality management of advanced training of heads of secondary schools in rural areas]*. (Extended abstract of PhD diss.). Kyiv [in Ukrainian].

**USIK I.**

Department of the State Service for Education Quality in Chernihiv Region

**EXPERIMENTAL VERIFICATION OF READINESS OF HEADS OF GENERAL SECONDARY EDUCATION INSTITUTIONS FOR ANTI-CRISIS MANAGEMENT IN THE PROCESS OF INCREASING QUALITY**

In the article the step-by-step analysis of experimental check of readiness of heads of establishments of general secondary education to anti-crisis management in system of advanced training is carried out. It is concluded that the pedagogical experiment in order to diagnose the readiness of general secondary education managers for crisis management consisted of three successive stages: diagnostic, ascertaining and formative. Theoretical researches of general problems of management are analyzed. The procedure of selection of test methods, which were used to establish the state of readiness of general secondary education managers for crisis management in the system of advanced training, is described. It was found that each diagnostic tool, ie measurement, must meet the criteria for quality assessment, the most important of which are: objectivity, reliability, validity, accuracy. Each diagnostic tool, depending on the measurement tools, made it possible to obtain results only with some degree of accuracy, which characterizes the degree of fluctuation of the measured parameter, and is defined as the minimum or systematic measurement error by this method. Objectivity involves minimizing the impact of subjective factors, which is ensured by standardization of the procedure of measurement, data processing and interpretation of diagnostic results. Reliability implies the degree of stability of diagnostic results, which is ensured by the optimization of parameters and objectivity of the measuring instrument and the stability of the feature, the level of which is diagnosed; quantitative characteristic of reliability - reliability coefficient R. Accuracy involves the definition and minimization of measurement error. Error is the opposite of reliability. The diagnostic tool is as reliable as it accurately reveals the true achievements or abilities of general secondary education managers to crisis management in the training system.

The validity of the diagnostic tool involves the conformity of what is measured to what needs to be measured. Validity is legality, reality, validity, fidelity, correctness, suitability, as well as relevance - relevance. Validity indicates whether the test measures the specified values.

Psychodiagnostic techniques used in the study were represented as tests of achievements of heads of secondary education institutions in the field of crisis management; they were provided to highlight the extent to which principals had accomplished the training objectives.

It is taken into account that the test should measure what has been stated and studied, nothing more, nothing less, nothing superfluous. The digital results of the statement experiment are represented. According to the digital indicators of the input control (statement stage of the experimental study), the heads of secondary schools KG (control groups) and EG (experimental groups) had the same conditions for admission to the experimental study.

**Key words:** *management, anti-crisis management, technique, head, advanced training, experiment.*

Стаття надійшла до редакції 02. 09. 2020 р.

УДК 378. 22.016  
<https://doi.org/10.33989/2075-146x.2020.26.227657>

**ОЛЕСЯ ХАННАНОВА**

ORCID 0000-0002-7965-5178

**ТЕТЯНА ШКУРА**

ORCID 0000-0002-5087-369X

Полтавський національний педагогічний університет імені В.Г. Короленка

**ОСОБЛИВОСТІ ВИКОРИСТАННЯ АУДІОВІЗУАЛЬНИХ ЗАСОБІВ НАВЧАННЯ ПРИ ВИКЛАДАННІ КУРСУ «БІОГЕОГРАФІЯ»**

Стаття присвячена розгляду педагогічних та організаційних умов використання аудіовізуальних засобів навчання при викладанні курсу «Біогеографія» у полтавському педагогічному університеті імені В.Г. Короленка. Проаналізовано шляхи впровадження сучасних відеозасобів навчання в освітній процес.

**Ключові слова:** *аудіовізуальні засоби навчання, відеозасоби навчання, біогеографія, фахова компетентність*

**Постановка проблеми її зв'язок із важливими науковими та практичними завданнями.** Сучасний освітній процес у вищій школі переживає час реформ. Нині спостерігається тенденція до інтенсивного збільшення обсягу навчального матеріалу і, відповідно, вимоги до викладачів та студентів також змінюються. Разом з цим відбувається зменшення обсягу аудиторних занять та збільшення самостійної роботи для студентів. У сучасних умовах підвищеного обсягу інформації та вдосконалення технічних засобів навчання перед викладачами постають завдання підготовки навчального матеріалу в поєднанні із застосуванням аудіовізуальних засобів навчання. Така потреба зумовлена необхідністю зацікавлення студентів у навчанні, чого можна досягти шляхом розширення форм занять за допомогою сучасних технологічних засобів (Борисюк, 2016). Окрім того, для учасників освітнього процесу додався ще один виклик часу – навчання у дистанційному режимі.

Сучасний світ візуально орієнтований, більшість інформації (90%) сприймається зором, що обумовлює необхідність використання аудіовізуальних засобів і в навчальному процесі. Така потреба зумовлена й необхідністю зацікавлення студентів у навчанні.

Аудіовізуальні засоби освіти, за С. Сорокою (Сорока) це особлива група технічних та нетехнічних засобів навчання, що використовуються для передачі та засвоєння інформації зафіксованих на різних запам'ятовуваних пристроях на сучасному етапі включають в себе:

1. фонограми: всі види фонограм, фонотести, фонозаписи текстів, оповідань, аудіоуроки і аудіолекції;
2. відеопродукція: відеофрагменти, відеоуроки, відеофільми, відеолекції, тематичні слайди і транспаранти;
3. комп'ютерні навчальні посібники: електронні підручники, самовчителі, посібники, довідники, словники, контролюючі програми, тести та навчальні ігри;
4. інтернет-ресурси: мережеві бази даних, відеоконференції, відеотрансляції, віртуальні семінари, телеконференції на спеціальних тематичних форумах, телекомунікаційні проекти. В умовах дистанційної освіти аудіовізуальні засоби навчання оптимально застосовувати в навчальному процесі використовуючи ресурси платформи відеоконференції ZOOM, інструменти Google – Google Meet.

Сучасна вища школа нині потребує широкого застосування технічних засобів навчання, що забезпечують інформативність, достовірність, дозволяють проникнути у глибину досліджуваних явищ і процесів, підвищуючи наочність навчання, сприяють інтенсифікації навчально-виховного процесу, підсилюють емоційність сприйняття навчального матеріалу.

Не є винятком природнича та гуманітарна освіта, де існує потреба у підготовці високопрофесійних, кваліфікованих молодих спеціалістів. У Полтавському національному університеті імені В.Г. Короленка вже декілька десятиріч викладається «Біогеографія» для студентів спеціальності 101 «Екологія», 014.05 «Середня освіта (Біологія та здоров'я людини)» та «Біогеографія з основами ландшафтознавства» для спеціальностей 017.07 «Середня освіта (Географія)», 103 «Науки про Землю». Студенти цих спеціальностей отримують ґрунтовні знання про географічне розповсюдження і розміщення живих організмів їх угруповань, про структуру живого покриву планети в цілому і її регіонів, основних методів, що використовуються в біогеографії. Цей курс передбачає ґрунтовне вивчення особливостей історичного розвитку вчення про біосферу та особливостей розвитку органічного світу Землі в історичному аспекті; специфіку виділення флористичних, фауністичних царств, областей і підобластей; вчення про центри походження культурних рослин та свійських тварин; особливості біоценозів, стадії їх виникнення, динаміку та класифікацію виділення флористичних, фауністичних царств, областей і підобластей; характеристику біомів тундри, лісів, степів, пустель, субтропічних чагарникових формацій та саван, типи висотної поясності, островів, поверхневих вод та Світового океану, їх поширення та умови розвитку; основні закономірності ландшафтної будови, біогеографічного районування України, Полтавщини.

Отже, зважаючи на вищевикладене, питання дидактичної розробки аудіовізуального супроводу курсів «Біогеографія» та «Біогеографія з основами ландшафтознавства» при підготовці вчителів, науковців у навчально-виховному процесі природничого факультету та факультету історії та географії Полтавського національного педагогічного університету є актуальним викликом для сьогодення.

**Аналіз найвагоміших публікацій.** За останні роки у наукових працях приділяється багато уваги аудіовізуальним засобам інформації. Теоретичні основи ефективного їх використання у навчанні розроблено у працях С. Архангельського, В. Березняка, М. Блюміна, М. Борисової, В. Вербицької, В. Волинського, А. Гельмонта, А. Гуржія, А. Зільберштейна, Г. Карпова, Л. Кулінської, М. Ляховицького, Л. Прессмана, В. Романова, В. Ружейнікова, В. Толля, Л. Чашка, С. Шаповаленко, М. Шахмаєва, З. Шалик та ін. Але питання особливостей використання аудіовізуальних засобів навчання при викладанні курсу «Біогеографія» в педагогічних закладах вищої освіти залишається недостатньо вивчений. Що й визначило мету нашого дослідження – з'ясувати особливості використання аудіовізуальних засобів навчання для формування фахової компетентності у підготовці майбутніх фахівців у галузі природничих наук, педагогіки.

**Виклад основного матеріалу дослідження.** Як свідчить аналіз наукових досліджень в означеній галузі, нині у вищих навчальних закладах підготовка майбутніх фахівців здійснюється на основі інноваційних підходів. Реалізація освітніх завдань, під час викладання будь-якого навчального предмету та його ефективність значною мірою залежать від умов, що створюються для пізнавальної діяльності. Одна з найважливіших із них – забезпечення наочності навчання (Вітвицька, 2003).

Аудіовізуальні засоби навчання є одними із універсальних, високоефективних та результативних засобів навчання, оскільки забезпечують цілісне сприйняття навчального матеріалу, його наочну конкретизацію, доступність у розумінні та засвоєнні явищ та процесів. Використання аудіовізуальних засобів навчання позитивно позначається на організації всього навчального процесу, а використання аудіовізуальних засобів сприяє інтенсифікації та оптимізації навчального процесу та дозволяють зробити навчання більш доступним і цікавим, формулювати власну думку, вміння правильно її висловлювати, доводити свою точку зору, аргументувати і дискутувати; ефективно розвивати навички самостійної роботи, здобувати досвід виконання творчих робіт.

Для реалізації фундаментальної теоретичної та практичної підготовки майбутніх бакалаврів, задля формування у них професійних компетентностей нами розроблений навчально-методичний комплекс дисципліни, який складається з таких компонентів: робоча програма навчальної дисципліни, опорний конспект лекцій, методичні рекомендації до проведення практичних занять, методичні рекомендації до виконання самостійної роботи, тестові завдання для поточного та модульного контролю знань студентів, критерії оцінювання навчальних досягнень студентів, пакет комплексних контрольних робіт. Біогеографія – наука про закономірності географічного поширення живих організмів. З одного боку біогеографія – частина фізичної географії разом із геоморфологією, кліматологією, ґрунтознавством, з



другого – частина біології разом із систематикою, морфологією, екологією. Біогеографії належить важлива роль у розв'язанні сучасних глобальних проблем охорони давніх рідкісних біомів світу.

Робочими програмами дисциплін «Біогеографія», «Біогеографія з основами ландшафтознавства» передбачено паралельне вивчення лекційного і практичного курсів із використанням аудіовізуальних засобів навчання, що дозволяє одержати ґрунтовні теоретичні знання і практичні навички та застосовувати набуті знання, вміння та навички в майбутній професії.

З метою покращення засвоєння знань студентами в процесі вивчення курсу «Біогеографія» та «Біогеографія з основами ландшафтознавства» авторами були підбрані відеоматеріали та розроблено ряд завдань до них для використання на лекційних, практичних заняттях та для самостійної роботи. Орієнтовний перелік документальних відеофільмів висвітлено у таблиці 1.

Таблиця 1.

**Використання аудіовізуальних засобів навчання курсу «Біогеографія»**

Назви тем	Назви презентацій та фрагментів навчальних чи документальних фільмів	
	Лекції	Практичні заняття
Походження та розвиток життя на Землі	Презентація «Історичний розвиток і різноманітність органічного світу»	-
Біогеографія як наука. Біогеоценози Арктики, Антарктики, субарктичних та субантарктичних широт	«Експедиція в Антарктиду»	«Світ льоду»
Лісові екосистеми помірного поясу. Шпилькові ліси (Тайга). Мішані та листяні ліси	Презентація «Тундра та лісотундра Євразії», фільми «Ліси північної Америки», «Листяні ліси», «Широколистяні ліси».	«Сезонні ліси»
Екосистеми степів та їх аналогів	«Український степ», «Степи світу»	«Великі рівнини»
Ліси й чагарники субтропічного поясу	«Зона субтропічних вічнозелених лісів та чагарників», «Ботанічний сад Полтавського національного педагогічного університету імені В.Г. Короленка»	«Дика Австралія»
Біогеоценози субекваторіальних і тропічних поясів із чергуванням вологих і сухих сезонів та вологих лісів екваторіального, субекваторіального й тропічного поясів	«Дошові тропічні ліси», «Дошові ліси Нової Зеландії», «Джунглі» «Тварини саван»	«Затоплювані савани Венесуели. Царство анаконди»
Біогеоценози аридних регіонів землі. Напівпустелі й пустелі	«Світ Африки», «Олешківські піски»	«Пустелі»
Біогеографія Світового океану та острівних систем	Презентація «Острівні екосистеми», «Мадагаскар», «Корали під загрозою», «Галапагоські острови»	«Коралові моря»

Відмічено, що навчальна діяльність відбувається краще, якщо у студентів сформований пізнавальний інтерес, або є потреба в пізнавальній діяльності. Аудіовізуальні засоби навчання є ефективним джерелом підвищення якості навчання завдяки одночасності залучення органів слуху та зору для сприйняття інформації. У залежності від поставлених завдань до відеофрагменту оптимальним за тривалістю є 10-15 хвилинний сюжет, який за допомогою ефекту стоп-кадру можна зупиняти, коментувати, задавати завдання, зосереджувати увагу на важливій інформації.

Згідно власних спостережень, студенти у своїх відповідях на практичних роботах, заліках, екзаменах часто наводять приклади з тих відеосюжетів, які вони опрацювали під час занять, що супроводжувались саме аудіовізуальним супроводом. Але використання аудіовізуальних засобів у навчальному процесі потребує оптимального вибору їх методики застосування. Зокрема, використовувати відеоматеріали на початку заняття слід з метою концентрації уваги на актуальності, стану вивчення напрямків дослідження певної теми. Наприклад, вивчаючи тему «Походження та розвиток життя на землі» (табл. 1) досить вдалим є використання відеофрагменту лекції Д.В. Леонтьєва, завідувача кафедри ботаніки Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди. Завдяки впливу відеофрагментів на емоційну сферу можна швидко активізувати робочу атмосферу на занятті, сформувати візуальну основу для сприйняття навчальної інформації від викладача.

Використання відеоматеріалів у процесі визначення рівня засвоєння знань також є досить оптимальним та ефективним. Наприклад на практичних заняттях ми використовуємо прийом короткого відеосюжету тривалістю 2-3 хв., але без звуку та просимо прокоментувати явища, об'єкти, які спостерігав студент (наприклад прокоментувати явище полярного літа, явища та причини міграції тварин, перельоту птахів, особливості екологічної ніші лемінгів, байбаків і т.д.). На заняттях використовуємо відеофрагменти із youtube-каналу «Пізнавай, цікаве про тварин» <https://www.youtube.com/channel/UCN9Qdk4Yt1VQZaoqXNMBhPg>. на основі перегляду яких пропонуємо студентам проаналізувати сюжет, виконати завдання (заповнити таблицю, схему). Наприклад, вивчаючи тему «Екосистеми степів та їх аналогів» до практичної роботи розроблене таке завдання: опрацювати відеосюжети документальних наукових фільмів «Природна зона степів» та «Цікаві факти про тварин степу» і перерахувати види степових тварин, які є рідкісними та охарактеризувати пристосування тварин до проживання в умовах степу.

Використання відеофільмів у процесі викладання нової теми дозволяє використовувати інформацію як зорову опору, що допомагає найбільш повно засвоювати навчальний матеріал. Аудіовізуальні засоби навчання ефективно використовувати на етапі актуалізації опорних знань та мотиваційно-пізнавальної діяльності.

Таким чином, використання аудіовізуальних засобів навчання у процесі вивчення дисциплін «Біогеографія», «Біогеографія з основами ландшафтознавства» спрямоване на поглиблення засвоєння знань, вмінь та навичок про особливості поширення живих організмів на планеті Земля. Навчальний матеріал, що ілюструється з використанням аудіовізуальних засобів навчання є ефективною формою засвоєння нових знань. Оптимальне використання аудіовізуальних засобів дозволяє розробити заняття більш інформативним, цікавим та змістовним, але потребує значно більшого часу для підготовки від викладача з метою чіткої організації учасників освітнього процесу.

### Список використаних джерел

- Борисюк, О. Б. (2016). Використання аудіовізуальних засобів навчання в освітній системі України. *Věda a technologie: krok do budoucnosti – 2016: materiály XII mezinárodní vědecko-praktická conference*, 22–28 února 2016 roku. (pp. 71-73). Praha: Education and Science, 2016. Díl 9: Pedagogika.
- Вітвицька, С. С. (2003). *Основи педагогіки вищої школи: метод. посіб. для студ. магістр.* Київ: Центр навчальної літератури.
- Поспелова, Г. (2015). Організаційно-педагогічні умови використання аудіовізуальних засобів навчання у підготовці майбутніх агрономів. *Витоки педагогічної майстерності*, 15, 243-246.
- Сорока, С. В. Аудіовізуальні засоби навчання на уроках іноземної мови. *Матеріали конференцій, філософських читань, круглих столів тощо кафедри іноземних мов і прикладної лінгвістики*. Взято з <https://er.nau.edu.ua/handle/NAU/9962>

### References

- Borysiuk, O. B. (2016). Vykorystannia audiovizualnykh zasobiv navchannia v osvitnii systemi Ukrainy [Use of audiovisual teaching aids in the educational system of Ukraine]. *Věda a technologie: krok do budoucnosti – 2016: materiály XII mezinárodní vědecko-praktická conference*, 22–28 února 2016 roku. (pp. 71-73). Praha: Education and Science, 2016. Díl 9: Pedagogika [in Ukrainian].
- Pospelova, H. (2015). Orhanizatsiino-pedahohichni umovy vykorystannia audiovizualnykh zasobiv navchannia u pidhotovtsi maibutnykh ahronomiv [Organizational and pedagogical conditions for the use of audiovisual teaching aids in the training of future agronomists]. *Vytoky pedahohichnoi maisternosti [The origins of pedagogical skills]*, 15, 243-246 [in Ukrainian].
- Soroka, S. V. Audiovizualni zasoby navchannia na urokakh inozemnoi movy [Audiovisual teaching aids in foreign language lessons]. *Materialy konferentsii, filozofskykh chytan, kruhlykh stoliv toshcho kafedry inozemnykh mov i prykladnoi lnhvistyky [Proceedings of conferences, philosophical readings, round tables, etc. of the Department of Foreign Languages and Applied Linguistics]*. Retrieved from <https://er.nau.edu.ua/handle/NAU/9962> [in Ukrainian].
- Vitvytska, S. S. (2003). *Osnovy pedahohiky vyshchoi shkoly [Fundamentals of higher school pedagogy]: metod. posib. dlia stud. mahistr.* Kyiv: Tsentr navchalnoi literatury [in Ukrainian].

**KHANNANOVA O., SHKURA T.**

Poltava V. G. Korolenko national pedagogical University, Ukraine

### FEATURES OF THE USE OF AUDIOVISUAL TEACHING AIDS IN TEACHING THE COURSE "BIOGEOGRAPHY"

The article is devoted to the consideration of pedagogical and organizational conditions for the use of audiovisual teaching aids in teaching the course "Biogeography" at Poltava Pedagogical University named after V.G. Korolenko. The ways of introduction of modern video teaching aids in the educational process are analyzed.

It is proved that the use of audiovisual teaching aids in the study of disciplines "Biogeography", "Biogeography with the basics of landscape science" is aimed at deepening the acquisition of knowledge, skills and abilities about the peculiarities of the distribution of living organisms on Earth. Learning material illustrated using audiovisual teaching aids is an effective form of learning. The optimal use of audiovisual media allows you to develop classes more informative, interesting and meaningful, but requires much more time to prepare from the teacher in order to clearly organize the participants in the educational process.

**Keywords:** *audiovisual teaching aids, video teaching aids, biogeography, professional competence*

Стаття надійшла до редакції 06.09.2020 р.

УДК 373.5.016:51  
https://doi.org/10.33989/2075-146x.2020.26.227659

**ЛЮБОВ ЧЕРКАСЬКА**

ORCID: 0000-0003-0871-8503

**ОКСАНА МОСКАЛЕНКО**

ORCID: 0000-0002-8394-4976

**ОЛЕНА КОВАЛЕНКО**

ORCID: 0000-0002-1990-3205

Полтавський національний педагогічний університет імені В.Г. Короленка

## УСУНЕННЯ ПОМИЛОК ЯК КОМПОНЕНТ КОРЕКЦІЇ РЕЗУЛЬТАТІВ НАВЧАННЯ УЧНІВ У СИСТЕМІ УРОКІВ МАТЕМАТИКИ

У статті розкриваються особливості роботи із усунення учнівських помилок на уроках математики різних типів.

**Ключові слова:** навчальний процес, корекція результатів навчання, усунення помилок, контроль знань і вмінь учнів, уроки математики

Розбудова освітньої галузі на компетентнісній основі, орієнтація навчального процесу на особистісне інтелектуальне зростання учнів, вироблення для кожного індивідуальної освітньої траєкторії зумовлює необхідність створення комфортних умов для навчання, забезпечення толерантного ставлення до можливих утруднень школярів, створення ситуацій успіху. На виконання цих завдань значною мірою орієнтована процедура корекції результатів навчання учнів. Своєчасне виявлення та усунення окремих помилок та суттєвих прогалин у знаннях і вміннях учнів, встановлення, дослідження та подолання причин, що зумовлюють виникнення хибних міркувань, неправомірних суджень є необхідною умовою організації ефективного освітнього процесу. Відтак, потребує вирішення проблема дослідження дидактичних та методичних основ організації корекції математичної підготовки учнів та розробки сучасного якісного функціонального інструментарію для її забезпечення.

**Метою статті** є дослідження особливостей здійснення корекції знань і вмінь учнів у процесі навчання математики. **Завдання статті** полягають у виявленні підходів до вивчення учнівських помилок, типологізації помилок за різними критеріями, визначенні причин появи помилкових суджень, виділенні комплексу ефективних методів усунення учнівських помилок та їх проектуванні на різні ситуації корекції в системі уроків математики.

Помилка – результат неправильної (помилкової) дії, дії, що не досягла мети. Помилкові дії різняться причинами, ступенем прояву залежно від величини відхилення від норми, мірою грубості відповідно до етапу навчання, на якому вона була допущена.

У кожній помилці необхідно розрізнити зміст і причину її виникнення. *Зміст помилки* складає те, що об'єктивно неправильно, неадекватно виконано в діях учнів у процесі навчання математики. *Причина помилки* – деяка обставина (чи їх сукупність), яка призвела до виконання такої дії. Зміст помилки зовні виражається у діях учня, причина помилки, як правило, зовні себе нічим не проявляє; вона залишається прихованою; потрібні додаткові дослідження, щоб її викрити (Артемов, 1969, с. 260).

Аналіз результатів досліджень О. Артемова, Г. Іщенко, М. Метельського, Н. Тарасенкової, З. Слєпкань та ін. дозволив виділити деякі підходи до вивчення помилок.

*Констатація змісту помилки:* цей підхід характеризується акцентуацією уваги на, власне, змісті помилки відповідно до конкретної теми шкільної програми. *Розгляд помилок у зв'язку з оцінюванням якості засвоєння учнями математики:* цей підхід обумовлюється проблемою визначення ступеня істотності, значимості, „грубості“ помилки та його впливу на оцінку знань і вмінь учнів. Грубими вважаються ті помилки, що свідчать про неусвідомлене засвоєння теоретичних основ науки, незнання найважливіших означень, теорем, правил, алгоритмів, формул. До негрубих можуть бути віднесені „помилки в обчисленнях чи перетвореннях, допущенні внаслідок неувважності, неправильного вживання символів тощо“. Недоліками можуть бути „записи відповідей, що допускають спрощення, недотримання основних вимог у малюнках до геометричних задач“ (Кирик, 2008, с. 22). *Спроба встановлення причин виникнення помилок.* Вважаємо, що саме такий підхід до вивчення помилок є найбільш перспективним з позицій вироблення ефективних методів і розробки відповідних засобів корекції, застосування яких спрямоване на усунення причин помилок, а відтак і запобігання та ліквідацію самих помилок (наскільки це, звичайно, можливо).

Детальне вивчення методичної літератури з питань, присвячених дослідженню математичних помилок, дозволило нам визначити й узагальнити підходи до класифікації помилок і виділити їх окремі групи.

*Розподіл помилок за відповідними розділами програми.* Така класифікація зручна для виявлення змісту помилки. *Розподіл помилок згідно з окремими видами навчальної діяльності:* помилки у виконанні побудов (невідповідність рисунка умові задачі, неправильне і неохайне виконання рисунка); недостатнє володіння теоретичним матеріалом (помилки у формулюваннях означень, теорем, відтворенні формул); помилки у розв'язуванні задач (невміння застосувати теорію під час розв'язування задачі, створити її математичну модель, обґрунтувати розв'язання,

інтерпретувати розв'язки задачі тощо). *Розподіл помилок згідно із зовнішніми обставинами їх виявлення*: помилки, викликані неправильним вживанням термінів, мовних зворотів, двозначністю вимови (мовленнєві); помилки у записах, побудовах, рисунках (графічні), помилки, допущені у процесі виготовлення моделей, приладів (практичні). *Розподіл помилок за особливостями психічної діяльності учнів*. Помилки, викликані звичкою. За Н. Веймером, коли здійснюється неправильне замість правильного, то це означає, що неправильне знаходилось у стані більшої психічної готовності, ніж правильне; часте повторення – причина більшої готовності (Артемов, 1969, с. 235). Помилкиperseveracii (від лат. *persevero* – уперто роблю, наполягаю) – описки, вказування зайвих ознак, пропуск істотних ознак в означенні якого-небудь поняття тощо. *Розподіл помилок за причинами їх виникнення*. Здійснити таку класифікацію повністю поки ще неможливо, оскільки причини багатьох помилок залишаються нез'ясованими. Однак робота у цьому напрямку, на наш погляд, є перспективною: вона дасть можливість відібрати і систематизувати методи і прийоми навчання, спрямовані на попередження можливих помилок, а також цілеспрямовано організувати роботу з виправлення допущених помилок.

Основними виявленими у результаті дослідження причинами виникнення математичних помилок учнів є: *психологічні* (відповідно до асоціативно-рефлекторної теорії); *методичні* (недоліки в організації навчального процесу) та *специфічні* (обумовлені особливостями математики як навчального предмета). У дослідженні з'ясовано, що виникнення помилки обумовлюється, як правило, комплексом причин з можливим домінуванням деяких із них (Черкаська, 2009, с. 71).

Робота із запобігання та усунення учнівських помилок є складовими компонентами процедури корекції результатів навчання учнів математики.

Зосередимося на особливостях організації роботи з подолання прогалин у математичній підготовці школярів, здійсненні заходів із виправлення учнівських помилок. Вважаємо за доцільне розрізнити ситуативні й системні помилки. Під *ситуативними помилками* будемо розуміти такі, що свідчать про незнання учнями окремих математичних фактів (небагатьох) чи невміння виконувати якусь певну дію, операцію. В якості *системних помилок* розглядатимемо такі, припущення яких говорять про значні прогалини в знаннях і вміннях учнів, нерозуміння загальних методів, прийомів роботи з математичними об'єктами або про відсутність загального бачення матеріалу, що вивчається, нездатність осягнути його структуру, встановити взаємозв'язки між його елементами (Черкаська, 2009, с. 82).

Відповідно до етапності здійснення процедури корекції виправлення ситуативних помилок є доцільним на етапах доконтрольної та післяконтрольної корекції. Усуненню системних помилок сприяє здійснення післяконтрольної корекції, оскільки коректування на цьому етапі окрім вказаної мети забезпечує формування узагальнених знань, встановлення зв'язків між поняттями, твердженнями. Деякою мірою вирішенню цього питання буде сприяти і корекція, здійснювана під час виконання учнями контрольної роботи (синхронна).

Цілеспрямована робота з усунення ситуативних помилок здебільшого реалізується як індивідуальна, групова або фронтальна поточна доконтрольна корекція. Під час формування знань і вмінь учнів виявлення помилки і момент її виправлення не є віддаленими в часі, а тому усунення ситуативної помилки у такому режимі роботи є найбільш ефективним, оскільки воно дає змогу учням уникати негативного імпринтингу (Тарасенкова, 2002, с. 32).

Виявлення системних помилок та робота з їх подолання здійснюється з використанням методичного та дидактичного інструментарію корекції тематичного та підсумкового видів. При цьому найбільш ефективною видається індивідуальна коректувальна робота з кожним учнем відповідно до ступеня опанування ним навчального матеріалу та з урахуванням утруднень, які при цьому виникли.

Розглядаючи особливості здійснення корекції та враховуючи результати дослідження математичних помилок, а також з огляду на важливе значення роботи з їх запобігання та усунення, найбільш ефективними методами проведення такої роботи є:

- 1) формування вмінь учнів використовувати прийоми розумової діяльності;
- 2) формування в учнів правильної математичної мови;
- 3) формування розуміння логічних зв'язків між математичними поняттями, твердженнями, алгоритмами;
- 4) аналіз помилкових розв'язань вправ;
- 5) використання у процесі навчання вправ коректувального характеру;
- 6) надання диференційованої допомоги учням під час навчання математики;
- 7) використання відповідних педагогічних програмних засобів (Іщенко, 2001, с. 18).

Урок засвоєння нових знань. На уроці даного типу проведення повноцінних контролювальних заходів та здійснення корекції математичної підготовки учнів не передбачене, проте досягнення мети уроку неможливе без встановлення рівня підготовленості учнів до вивчення нової теми та удосконалення раніше здобутих знань, дослідження якості поступового засвоєння нового матеріалу, виявлення у ньому незрозумілих для учнів моментів, проведення роботи із недопущення помилок, контролю за початковим застосуванням знань учнів з нової теми, виправленню при цьому допущених школярами помилок.

Під час актуалізації знань учнів відбувається встановлення рівня підготовленості учнів до вивчення нової теми (діагностика), перевірка знань ними окремих теоретичних фактів, означень понять, формулювання теорем, формул і, власне, підготовка до вивчення нового навчального матеріалу. При цьому, як підтверджує практика, ймовірно є поява ситуативних помилок, усунення яких проводиться індивідуально (якщо помилка допущена одним чи кількома учнями) або фронтально (помилки припустилося багато учнів). Відповідно до характеру помилки обирається метод її усунення (аналогії, конкретизації, узагальнення, контриприкладів тощо). Корекція на етапі актуалізації знань характеризується як синхронна.

## Розподіл методів корекції у частині усунення допущених помилок відповідно до ситуації корекції

Ситуації корекції	Методи усунення	
	ситуативних помилок	системних помилок
Корекція, спланована і здійснювана вчителем безпосередньо	I група	
	виявлення, виправлення, обговорення допущених учнями помилок під час занять (метод аналогії, конкретизації, узагальнення, контрприкладів тощо)	
Корекція, спланована вчителем безпосередньо, керована ним опосередковано, здійснювана учнями	II група	
	– надання диференційованої допомоги	– використання спеціальних алгоритмічних приписів; – надання диференційованої допомоги
Корекція, спланована і здійснювана самим учнем. Самокорекція проводиться за результатами контролю чи самоконтролю	III група	
	– повторення необхідних правил, теорем, алгоритмів; – розв'язування вправ, аналогічних до тих, у розв'язаннях яких допущено помилки	– повторне опрацювання матеріалу даної теми та інших тем (у разі необхідності); – спеціальні алгоритмічні приписи
Корекція, здійснювана учнями (взаємокорекція). Може бути спланована вчителем або самими учнями (взаємодопомога)	IV група	
	– консультаційна робота; – пояснення певного теоретичного факту; – правильне розв'язання завдання; – розв'язування аналогічних завдань	– консультаційна робота; – пояснення особливостей матеріалу теми; – розгляд типових вправ, алгоритмів їх розв'язування

У разі допущення учнями ситуативних помилок на етапах засвоєння нових знань та їх закріплення – необхідна їх візуалізація, оперативне усунення в індивідуальному порядку. Корекція на цих етапах уроку є доконтрольною.

Наприкінці уроку під час підведення підсумків доцільно запропонувати учням відповісти на запитання, що охоплюють найбільш важливий матеріал розглядуваної теми. На основі результатів фронтального опитування учитель має можливість зацентувати увагу окремих учнів на необхідності здійснення самокорекції їх знань та ініціювати роботу зі взаємокорекції.

Отже, на уроці засвоєння нових знань протягом усіх його етапів ймовірно є поява ситуативних помилок учнів. Оперативна адекватна професійна реакція вчителя у таких ситуаціях є додатковою можливістю повторного вибіркового пояснення, акцентуації уваги учнів на складних моментах навчального матеріалу.

Урок формування навичок і вмінь. Урок даного типу призначений завершити створення базового підґрунтя (основні знання, прийоми діяльності) для подальшого широкого застосування набутої математичної підготовки учнями у курсі математики та інших навчальних дисциплін. Відповідно й основним призначенням корекції результатів навчання школярів на цьому уроці є сприяння формуванню міцних навичок і вмінь на основі усвідомленого застосування теоретичних знань, їх „тонких місць“, візуалізація допущених учнями ситуативних помилок, робота з їх усунення та запобігання надалі.

Протягом усього уроку (на етапі актуалізації знань під час повторення основних теоретичних фактів, засвоєння яких відбувалося на попередньому уроці (уроках), у процесі безпосереднього формування умінь, а також під час закріплення навичок і вмінь) можливим є виникнення ситуативних помилок. Важливого значення набуває своєчасне оперативне реагування на помилки, їх обов'язкова візуалізація. Вибір методів усунення допущених помилок визначається специфікою розглядуваного математичного матеріалу, типом помилки, а також рівнем підготовки учнів класу. Учні мають змогу скористатися необхідними алгоритмічними приписами, картками-консультаціями, звернутись до розв'язань аналогічних завдань. Усунення помилок здійснюється здебільшого індивідуально. Оскільки корекція проводиться у процесі формування нових навичок і вмінь, то вона визначається як поточна, доконтрольна, синхронна.

На уроці формування навичок і вмінь порівняно з уроком засвоєння нових знань акценти у здійсненні корекції навчальних досягнень учнів поступово починають зміщуватись із фронтальної форми організації навчальної діяльності на індивідуальну. Цей перехід обумовлений поступовим превалюванням такого компонента корекції, як усунення ситуативних помилок, що реалізується в індивідуальному порядку роботи з кожним учнем, над компонентом – запобігання помилок, розрахованим на учнів усього класу.

Урок застосування знань, навичок і вмінь. Як правило, уроків такого типу у процесі вивчення програмової теми проводиться декілька. Це так звані традиційні „уроки розв’язування вправ“ (Черкаська, 2005, с. 29).

Процес застосування знань і вмінь учнів є керованим учителем, а, отже, і обов’язково ним контрольованим. У разі виникнення помилок, а також виявлення недоліків у підготовці учнів корекція проводиться учителем або ним ініціюється з наступним здійсненням самокорекції чи взаємокорекції із використанням відповідних матеріалів коректувального характеру.

Корекція математичної підготовки учнів на уроці застосування знань і вмінь є поточною. При цьому форма її організації поступово трансформується з фронтальної (на перших уроках) у групову та індивідуальну (наприкінці вивчення програмової теми), що сприяє зосібленню корекції, забезпеченню її адресності.

На уроках цього типу виявляється можливість комплексного використання усіх компонентів корекції результатів навчання. Під час актуалізації знань учнів доцільним є здійснення фронтальної профілактичної роботи із запобігання помилок та використання ефективних методів реагування на ситуативні помилки, яких припускаються окремі учні. На етапі застосування знань, навичок і вмінь, як правило, корекція реалізується в частині роботи над учнівськими помилками. Усунення ситуативних помилок здійснюється під час індивідуальної роботи, якщо певної помилки припускаються багато учнів – фронтально. Для ліквідації прогалин у математичній підготовці учнів (усунення системних помилок), окрім індивідуальних занять, пропонується використання групової форми організації навчальної діяльності, коли у ході взаємокорекції сильні учні надають необхідну допомогу учням з нижчим рівнем математичної підготовки (додаткове пояснення незрозумілих моментів, повторний розбір алгоритмів розв’язування типових вправ тощо). Вид корекції – поточна.

Урок систематизації й узагальнення знань і вмінь. Місце даного уроку в системі уроків математики зумовлює, який саме тип систематизації та узагальнення планується реалізувати на цьому уроці (міжпонятійний, тематичний чи підсумковий). Міжпонятійні узагальнення полягають у встановленні істотних ознак і властивостей понять, в об’єднанні засвоєних понять у систему та розкритті й характеристиці відношень між ними. Тематичні та підсумкові узагальнення сприяють формуванню цілісної системи понять, що складають зміст теми чи розділу або всього навчального курсу. Одним із важливих завдань, що вирішуються на уроках даного типу, є встановлення рівня опанування школярами навчального матеріалу, оскільки такі уроки, як правило, проводяться наприкінці вивчення теми, розділу, курсу. Проте, попри суто утилітарне використання уроків даного типу, більш важливим його призначенням є можливість удосконалення знань учнів з теми, тобто коректування їх результатів навчання. Корекція спрямовується насамперед на виявлення прогалин у математичній підготовці учнів з даної теми, візуалізацію не стільки ситуативних, скільки системних помилок та їх усунення у процесі роботи на уроці під час обговорення теоретичних питань, виконання завдань (у тому числі проблемного, творчого характеру), а також у позаурочний час у процесі здійснення взаємокорекції (наприклад, при підготовці навчального проєкту).

Отже, компоненти корекції, притаманні уроку узагальнення і систематизації знань: усунення ситуативних помилок та усунення системних помилок. Усуненню ситуативних помилок, допущених у результаті неправильного виконання окремої одиничної операції, дії, візуалізація яких відбувалася у процесі здійснення контролю із застосуванням різних форм організації навчальної діяльності учнів, відповідає поточна індивідуальна та фронтальна корекція. З метою подолання істотних прогалин у знаннях учнів доцільним є використання тематичної індивідуальної та групової корекції. Усунення ситуативних помилок відбувається з використанням методів корекції I групи, системних помилок – II групи та IV групи.

Урок контролю й корекції знань і вмінь. Контроль є органічною складовою переважної більшості уроків (він здійснюється під час перевірки домашнього завдання, актуалізації знань, засвоєння нових знань, формування навичок і вмінь та їх застосування, систематизації й узагальнення знань учнів тощо). Мета проведення визначає вибір його виду, форми, методів і засобів, а також зумовлює напрям і перспективні шляхи можливої подальшої корекції результатів навчання школярів. Поточний контроль знань і вмінь учнів обумовлює реалізацію індивідуальної синхронної корекції, спрямованої як на усунення ситуативних помилок, так і на їх попередження, шляхом надання необхідної диференційованої допомоги із застосуванням карток різних видів, алгоритмічних приписів тощо. Під час такої роботи доцільним є використання педагогічних програмних засобів.

За результатами тематичного й підсумкового контролю часто необхідною є післяконтрольна корекція з ліквідації прогалин у математичній підготовці учнів, усунення системних помилок. Корекція при цьому може ініціюватися й учителем, і самим учнем. Для здійснення такої роботи доцільним є використання індивідуальної, а також групової форм організації навчальної діяльності з використанням методів корекції II, III, IV груп та відповідним набором засобів корекції (алгоритмічних приписів, карток-консультацій, зразків розв’язань типових вправ тощо).

Якщо контроль знань учнів здійснюється під час усної бесіди, то учитель має можливість відразу вказати на недоліки чи помилки, допущені учнем у процесі відповіді, виправити їх чи спонукати школяра до самостійного відшукування та усунення, спрямувати його діяльність у цьому напрямку.

У випадку використання письмового контролю знань і вмінь учнів організація подальшої (у разі потреби) коректувальної роботи може ініціюватися вчителем, ним безпосередньо або опосередковано керуватися (методи і засоби корекції I, II, IV груп).

Індивідуальна або фронтальна форма контролю обумовлена метою його здійснення та конкретною педагогічною ситуацією – найбільш повне, всебічне з’ясування рівня навчальних досягнень усіх учнів. Однак, доміантною формою корекції є індивідуальна.

Комбінований урок. Типом уроку, який найчастіше використовується у навчальному процесі, є комбінований. У ньому поєднуються елементи уроків засвоєння нових знань, навичок і вмінь, їх застосування, систематизації й узагальнення, контролю та корекції. Загалом, у структурі комбінованих уроків виділяються такі основні етапи, як цілепокладання, мотивація діяльності учнів на уроці, актуалізація набутих знань, засвоєння нових знань та їх закріплення.

На етапі актуалізації знань відбувається проведення контролювальних заходів, що має на меті з'ясування рівня підготовки учнів до вивчення нового матеріалу (діагностика) та забезпечення відповідної підготовки учнів завдяки реалізації навчальної функції контролю та здійсненню корекції їх навчальних досягнень, оскільки цілком ймовірно є поява помилок в усних відповідях учнів чи їх письмових роботах. Отже, корекція на початковому етапі реалізується через компонент усунення ситуативних помилок. Робота у цьому аспекті здійснюється індивідуально (методи I групи) чи у груповій формі (методи IV групи).

Під час оволодіння учнями новими знаннями найбільш доцільним методом здійснення контролю є фронтальне усне опитування або навчальна самостійна робота. Компоненти корекції, притаманні даному етапу, – запобігання помилок учнів, усунення ситуативних помилок. Робота із запобігання помилок проводиться вчителем фронтально; з усунення ситуативних помилок – індивідуально.

У процесі закріплення нових знань контроль може бути реалізований за допомогою опитування (фронтальна та групова форми). Усунення ситуативних помилок, яких учні можуть припускатися під час відповідей на запитання чи завдання вчителя, здійснюється з використанням методів корекції I групи в індивідуальній або фронтальній формі та IV групи у груповій формі.

На всіх етапах уроку контроль і корекція є поточними.

Підвищення якості математичної підготовки учнів неможливе без забезпечення наступності та неперервності освітнього процесу на всіх його етапах. Шкільний курс математики характеризується наявністю тісних внутрішньопредметних зв'язків. Відповідно, якість засвоєння знань, сформованість навичок і вмінь учнів з кожної навчальної теми залежить від рівня опанування ними навчального матеріалу з інших тем, пов'язаних з даною. Відтак, якщо своєчасно не виявляти прогалини в знаннях учнів та їх не усувати, то математична підготовка школярів буде, звичайно, недостатньою. Здійснення корекції результатів навчання доцільно спрямовувати на засвоєння учнями основних понять, їх властивостей, математичних тверджень, алгоритмів та формування видів діяльності з їх використання, що складатиме основу для подальшого успішного опанування школярами не тільки математики, але й інших навчальних дисциплін.

#### Список використаних джерел

- Артемов, А. К. (1969). Состав и методика формирования геометрических умений школьников. Пенза: Приволжское книжное издательство. Пензенское отделение.
- Ищенко, Г. (2001). Коректуючі функції навчальних вправ. *Математика в школі*, 4, 18-20.
- Кирик, І. (2008). Робота над помилками як одна з основних форм подолання прогалин у знаннях і вміннях учнів з геометрії. *Математика в школі*, 6, 22-25.
- Тарасенкова, Н. А. (2002). Прийом візуалізації помилок як спосіб оперативного коректування знань учнів під час усного опитування. *Математика в школі*, 3, 32-35.
- Черкаська, Л. П. (2009). *Методика контролю та корекції навчальних досягнень з математики учнів основної школи*. (Дис. канд. пед. наук). Київ.
- Черкаська, Л. (2005). Особливості використання елементів корекції на уроках математики (урок з теми „Квадратні рівняння“). *Математика в школі*, 1, 29-33.

#### References

- Artemov, A. K. (1969). *Sostav y metodyka formyrovaniya heometrycheskykh umenyi shkolnykov [Composition and methodology for the formation of geometric skills of schoolchildren]*. Penza: Pryvolzhskoe knyzhnoe yzdatelstvo. Penzenskoe otdelenye [in Russian].
- Cherkaska, L. P. (2009). *Metodyka kontroliu ta koreksii navchalnykh dosiahnen z matematyky uchniv osnovnoi shkoly [Methods of control and correction of academic achievements in mathematics of primary school students]*. (PhD diss.). Kyiv [in Ukrainian].
- Cherkaska, L. (2005). *Osoblyvosti vykorystannia elementiv koreksii na urokakh matematyky (urok z temy „Kvadratni rivnianniia“)* [Features of the use of correction elements in mathematics lessons (lesson on "Quadratic equations")]. *Matematyka v shkoli [Mathematics at school]*, 1, 29-33 [in Ukrainian].
- Ishchenko, H. (2001). *Korektuiuchi funksii navchalnykh vprav [Corrective functions of training exercises]*. *Matematyka v shkoli [Mathematics at school]*, 4, 18-20 [in Ukrainian].
- Kyryk, I. (2008). *Robota nad pomylkamy yak odna z osnovnykh form podolannia prohalyu u znanniakh i vminniakh uchniv z heometrii [Working on errors as one of the main forms of overcoming gaps in the knowledge and skills of students in geometry]*. *Matematyka v shkoli [Mathematics at school]*, 6, 22-25 [in Ukrainian].

Tarasenkova, N. A. (2002). Pryiom vizualizatsii pomylok yak sposib operatyvnoho korektuvannya znan uchniv pid chas usnoho opytuvannya [Reception of visualization of errors as a way of operative correction of knowledge of pupils during oral interrogation]. *Matematyka v shkoli [Mathematics at school]*, 3, 32-35 [in Ukrainian].

**CHERKASKA L., MOSKALENKO O., KOVALENKO O.**

Poltava V. G. Korolenko national pedagogical University, Ukraine

### **ERROR MANAGEMENT AS A COMPONENT OF THE CORRECTION OF THE RESULTS OF LEARNING WITHIN THE MATHEMATICS LESSONS SYSTEM**

An important component of correcting students' learning outcomes in mathematics is to eliminate errors and gaps in their knowledge and skills. The analysis of scientific research has allowed to identify the approaches to studying students' mathematical errors and to carry out their group distribution (into the corresponding sections of the program, in accordance with the certain types of educational activities, due to external circumstances of their detection, the peculiarities of psychological activity of students, causes of occurrence). The main causes of mathematical errors made by students that was discovered during the research are psychological, methodological, and other specific causes, conditioned by the peculiarities of mathematics as an educational subject.

In the process of development of methods for correcting the results of students' training in mathematics, the classification of errors as situational and systemic was taken into account. Situational errors indicate students' lack of knowledge of particular facts or inability to perform particular operations, while system errors indicate significant gaps in the knowledge and skills of students, lack of understanding of general methods of working with mathematical objects or the lack of a general vision of the educational material. Methods and means of correction were defined and clustered into 4 groups according to the situation and the subject of correction.

The article reviews didactic models of basic mathematics lessons in the context of correction of students' knowledge and skills. The characteristics of each lesson contain a detailed description of the main didactic characteristics of the type of correction, adapted to the specifics of teaching mathematics.

**Key words:** *educational process, correction of learning outcomes, errors elimination, control of students' knowledge and skills, mathematics lessons*

Стаття надійшла до редакції 17.09.2020 р.

УДК 677.03-047.87]:502

<https://doi.org/10.33989/2075-146x.2020.26.227660>

**ЛЮДМИЛА ЧИСТЯКОВА**

ORCID: 0000-0002-9076-2484

**ТЕТЯНА КУЦЕНКО**

ORCID: 0000-0002-0087-2664

Центральноукраїнський державний педагогічний університет імені Володимира Винниченка

### **НАВЧАННЯ КОНСТРУЮВАННЮ ОСНОВИ ПЛЕЧОВОГО ВИРОБУ ПРИ ЗАСТОСУВАННІ ТЕХНОЛОГІЇ ЕКОЛОГІЧНОЇ ПЕРЕРОБКИ ТЕКСТИЛЬНИХ МАТЕРІАЛІВ**

Майбутні фахівці професійної освіти (Технологія виробів легкої промисловості) в процесі навчально-дослідницької діяльності набувають предметних та фахових компетентностей, серед яких визначальними є оволодіння методикою конструювання одягу. Не менш важливими є розвиток загальних компетентностей, зокрема, усвідомлення цінностей сталого розвитку суспільства, до яких відносимо екологічну культуру, яка формується в процесі здобуття освіти. Удосконаленню такої підготовки сприяє виконання студентами творчих проєктів з технології екологічної переробки текстильних матеріалів, що відповідає впровадженню у освітній процес принципів стійкої моди. У статті представлено обґрунтування одного із методів конструювання основи плечового виробу – методу дуг, як одного із ефективних при виконанні студентами творчих проєктів з виготовлення швейних виробів із застосуванням технології екологічної переробки текстильних матеріалів. Залучення студентів до таких проєктів сприяє формуванню екологічної культури, формує уявлення про стійку моду, є ефективним способом уповільнення моди.

**Ключові слова:** *конструювання, екологічна переробка текстильних матеріалів, апсайклінг, плечовий швейний виріб, стійка мода*

**Постановка проблеми.** Освіта ХХІ століття є базовим елементом формули успіху. Для сучасної людини важливо використовувати знання в реальному житті, що сприяє самодостатності та життєвій реалізації особистості. Освіта, яка не сприяє успіху і добробуту людей, а також економічному розвитку держави, не може визнаватися якісною. Ключовим напрямом державної освітньої політики, є модернізація структури, змісту й організації освіти на засадах компетентнісного підходу. Майбутні фахівці, зокрема студенти, які навчаються за спеціальністю 015 Професійна



освіта (Технологія виробів легкої промисловості) в процесі навчально-дослідницької діяльності набувають предметних та фахових компетентностей, які є базою їх подальшої професійної діяльності та підґрунтям власної професійної траєкторії.

Як зазначає Т. М. Борисова, «стратегічним напрямом педагогічної підготовки майбутніх викладачів професійно-технічних навчальних закладів на сьогодні є установка на розвиток і самовдосконалення фахівця, за умови реалізації якої він зможе вільно орієнтуватися у складних соціокультурних ситуаціях, науково обґрунтовано впливати на навчання, виховання і розвиток іншої людини» (Борисова, 2018, с. 233).

Серед загальних компетентностей, які набувають майбутні фахівці, є усвідомлення цінностей сталого розвитку суспільства, до яких відносимо і екологічну культуру, яка формується в процесі здобуття освіти. Закон України «Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики на період до 2030 року», прийнятий 2019 року, визначає, що однією із стратегічних цілей і завдань впровадження освіти в інтересах збалансованого (сталого) розвитку є запровадження екологічної освіти та виховання, усієї просвітницької діяльності з метою формування в суспільстві екологічних цінностей і підвищення його екологічної свідомості (*Про освітні засади...*, 2019).

**Аналіз останніх досліджень.** Підготовка креативних, творчих, екологічно грамотних, висококваліфікованих спеціалістів, є запорукою розвитку галузі легкої промисловості України. Різні аспекти професійної підготовки викладачів швейної галузі досліджують О. Абрамова, Т. Борисова, О. Єжова, К. Пашкевич, Г. Сафонова. Питання формування та розвитку екологічної культури майбутніх фахівців висвітлені у роботах В. Бойчука, В. Глуханюка, Л. Курняк, В. Крисаченка, Л. Лук'янової, А. Суравегіної. Ряд досліджень з питань повторного використання текстильних матеріалів проведено І. Давиденко, М. Сусук, П. Чоні, Н. Чупріною.

В умовах зростання ролі творчої праці, компетентність майбутніх фахівців залежить від рівня теоретичної та практичної підготовки випускників. Удосконаленню такої підготовки сприяє виконання студентами творчих проєктів з технології екологічної переробки текстильних матеріалів, що відповідає впровадженню у освітній процес принципів sustainable fashion (стійка мода). Ознайомлення учнів та студентів із принципами sustainable fashion в закладах освіти орієнтована на формування у молоді екологічної компетентності, вивчення підходів до розробки нових швейних виробів, що будуть багатифункціональними, такими, що трансформуються, тим самим сприятимуть мінімізації використання одягу (Mykhyda, Yezhova, Abramova, et ed, 2019, с. 186).

Переробка текстильних матеріалів – технологія «upcycling», передбачає повторне використання текстильної та швейної продукції, створення нової речі із такої, що вже була у використанні. Оскільки кількість матеріалу є дещо обмеженою, важливо точно провести конструювання базової основи виробу, яку в подальшому можна використовувати в моделюванні майбутнього нового виробу.

Сучасна методика конструювання одягу передбачає розроблення креслеників для виробництва одягу на типові фігури. В технології екологічної переробки текстильних матеріалів, як правило, новий виріб виготовляється за індивідуальними мірками, які не завжди відповідають типовим розмірним ознакам. Постає необхідність впровадження такого методу конструювання, при якому максимально враховуються індивідуальні параметри фігури.

Актуальність теми обумовлена недостатньою розробленістю методики формування конструкторських компетентностей студентів спеціальності «Професійна освіта (Технологія виробів легкої промисловості)» під час проведення виробничого навчання та підвищенні якості засвоєних знань при формуванні фахових компетентностей.

**Метою** дослідження є розроблення алгоритму побудови основи плечового виробу на нестандартну фігуру для формування предметних компетентностей студентів під час виконання творчих проєктів при застосуванні технології екологічної переробки текстильних матеріалів.

**Виклад основного матеріалу дослідження.** Проблеми навколишнього середовища, надмірне споживання, велика кількість відходів та значне навантаження на екосистему планети з боку індустрії моди, зумовили появу нової концепції – стійкої (повільної) моди, підґрунтям якої є відповідальне споживання та мінімізація негативного впливу на екологію. Одним із напрямів цієї концепції є екодизайн, в основі якого лежить формотворення виробів з екоматеріалів та із застосуванням екотехнологій, що враховують усі етапи життєвого циклу виробу – від створення до утилізації. При цьому головною метою екодизайну є збереження природних ресурсів.

Нові швейні виробу одягового призначення можна створювати не тільки з нових матеріалів, а із вживаних, які мають мінімальну зношеність або втратили актуальність, чи із залишків матеріалів – випадів крою, нестандартних відрізів, залишків тканини тощо. Таким чином зменшується виробництво первинної текстильної продукції та скорочується маса звалищ, які несуть негативне навантаження на довкілля.

Однією з технологій екологічної переробки текстильних матеріалів є технологія апсайклінг («upcycling»), яка є ефективним способом уповільнення моди. Одним із перших, хто використав термін «upcycling» у значенні переробка, був Райнер Пільц, коли у 1994 році в інтерв'ю журналу «Salvo» говорив про необхідність творчої утилізації матеріалів, наголошуючи на переробці непотрібних речей і надання їм ще більшої цінності.

Науковці Чупріна Н. В., Сусук М. Б., досліджуючи апсайклінг як напрям екодизайну в індустрії моди, наголошують, що: «Апсайклінг - це не тільки збереження первинних функціональних характеристик сировини, а й її вдосконалення та покращення. Дуже часто залишки якісь діяльності або старі об'єкти не можна просто реставрувати, зате з них можна створити нові» (Чупріна, Сусук, 2014, с. 40).

Технологію апсайклінгу текстилю з точки зору світової тенденції дослідили науковці І. Давиденко і П. Чоні, які виокремили і систематизували «основні способи роботи з вторинною текстильною сировиною в різних культурах світу, принципи створення нових фактур та орнаментального вирішення ... елементів дизайну сучасного костюму» (Давиденко, Чоні, 2017).

Наразі дизайнери активно впроваджують технологію апсайклінг в моду, оскільки вона відповідає концепції «зменшення споживання – повторне використання – переробка». Серед світових брендів індустрії моди технологію апсайклінг використовують H&M, Diesel, Zara, Nike. Активними пропагандистами повторного використання одягу є

дизайнери Стелла Маккартні та Джон Гальяно. Філософію повторного використання пропагують українські бренди Remade, Uli Uliа, Papina-rubashka, MoD44, Rehach, Preарoklo; дизайнери Соломія Бутковська, Ольга Гаєвська, Олег Звонарьов, Яся Хоменко, Ксенія й Антон Шнайдер та ін. Цього року в Україні презентовано новий апсайкл-проект Bettter, спрямований на популяризацію відповідального споживання, реалізацію виготовлення нових речей із вінтажних або пошкоджених речей. Сировиною для нових колекцій слугують речі секонд-хенд, які купують у різних країнах світу.

Студенти спеціальності «015 Професійна освіта (Технологія виробів легкої промисловості) Центральноукраїнського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка залучаються до виконання творчих проєктів з використанням технології апсайклінг. Досвід виконання таких проєктів показав, що недостатньо сформованими є конструкторські компетентності студентів. При побудові основи плечового виробу на нетипову фігуру студентам дещо складно побудувати кресленик, якій максимально враховує особливості фігури.

На основі аналізу різних методик конструювання швейних виробів та власної практичної діяльності дійшли висновку, що найдоцільніше при побудові кресленика за індивідуальними мірками використовувати метод дуг. На основі індивідуально розробленого кресленика можна змоделювати будь-яку модель швейного виробу точно у відповідності до особливостей фігури, що не потребуватиме додаткової модифікації.

Аналізуючи методику конструювання плечового виробу Єжової О.В. на стандартну фігуру з'ясували, що побудова основи плечового виробу за індивідуальними мірками має свої особливості. Проблема виникає у визначенні положення крайньої точки плеча. За розрахунками на стандартну фігуру обирається умовна величина скосу плеча з урахуванням характеристик: високі, нормальні, низькі (Єжова, 2020, с. 65).

Пропонуємо використовувати для побудови крайньої точки плеча метод дуг. Суть цього методу полягає в тому, що дві дуги, радіуси яких відповідають певним міркам перетнуться в точці точного розташування на конкретній фігурі. При побудові спинки: дуга радіусом, що дорівнює мірці висота плеча коса спинки ( $V_{ПКС}$ ) перетнеться з дугою, радіусом відповідної мірки ширина плеча з прибавкою на плечову виточку ( $Ш_{П} + B$ ), в крайній точці плеча. При побудові пілочки: дуга радіусом, що дорівнює мірці висота плеча коса переду ( $V_{ПКП}$ ), перетнеться з дугою радіусом відповідної мірки ширина плеча ( $Ш_{П}$ ) також в крайній точці плеча. Саме ці три мірки враховують особливості плечового поясу конкретної фігури. Положення лінії плеча визначає баланс швейного виробу, що і забезпечує гарну посадку плечового виробу на фігурі.

Для зручності розрахунків під час побудови креслення основи плечового виробу розмірні ознаки обхватів відразу розділяємо навіпіл і записуємо мірку півобхват ( $C$ ) з відповідним індексом.

Таблиця 1

**Індивідуальні мірки для побудова основи плечового виробу**

Півобхвати	Довжини	Ширини
$C_{Ш}$ – півобхват шиї; $C_{Г1}$ – півобхват грудей перший; $C_{Г2}$ – півобхват грудей другий; $C_{Т}$ – півобхват талії; $C_{С}$ – півобхват стегон	$D_{ГП}$ – довжина до талії переду (від верхньої точки плеча); $D_{ГС}$ – довжина до талії спинки (від верхньої точки плеча); $V_{Г}$ – висота грудей; $V_{Б}$ – висота бочка; $V_{ПКП}$ – висота плеча коса переду; $V_{ПКС}$ – висота плеча коса спинки; $D_{ВИР}$ – довжина виробу	$Ш_{Г}$ – ширина грудей; $Ш_{С}$ – ширина спини; $Ш_{П}$ – ширина плеча; $Ц_{Г}$ – центр грудей.

Для зручності знаходження мірок під час побудови доцільно їх систематизувати:

Півобхвати	Довжини	Ширини
$C_{Ш}$	$D_{ГП}$ – $V_{ПКП}$	$Ш_{Г}$
$C_{Г1}$	$D_{ГС}$ – $V_{ПКС}$	$Ш_{С}$
$C_{Г2}$	$V_{Г}$	$Ш_{П}$
$C_{Т}$	$V_{Б}$	$Ц_{Г}$
$C_{С}$	$D_{ВИР}$	

## Алгоритм побудови основи плечового виробу

№	Назва відрізка	Умовне позначення	Формула або мірка
<b>Базисна сітка</b>			
1	Побудова прямого кута з вершиною О (лівий верхній)		
2	Положення лінії низу	ОН	$D_{\text{вир}}$
3	Положення лінії талії (мірка, яка більша)	ОТ	$D_{\text{тп}} \geq D_{\text{тс}}$
4	Положення лінії грудей	ТГ	$B_{\text{боч}}$
5	Положення лінії стегон	ТС	18 – 22 см
6	Ширина базисної сітки ( $P_r$ прибавка по лінії грудей для легкого одягу 0 – 4 см)	$ГГ_1$	$C_{Г2} + P_r$
7	Базисна сітка – вертикальні лінії: середина спинки середина переду. Горизонтальні лінії: лінія грудей лінія талії лінія стегон лінія низу	ОН $O_1H_1$  $ГГ_1$ $ТТ_1$ $СС_1$ $НН_1$	
<b>Спинка</b>			
8	Положення лінії ростка, якщо $D_{\text{тп}} > D_{\text{тс}}$	ТР	$D_{\text{тс}}$
9	Ширина ростка	$РР_1$	$C_{\text{ш}}/3 + 0,5\text{см}$
10	Глибина ростка	$РР_2$	2 см
11	Положення допоміжної точки 2 по лінії талії	$T_2$	2 см
12	Положення крайньої точки плеча спинки П 1-а дуга 2-а дуга	$P_1П$ $2П$	$Ш_{\text{п}} + (1,5\text{см})$ $B_{\text{пкс}}$
13	Положення лінії ширини спини	ГШ	$ГР / 3$
14	Ширина спинки	$ШШ_1$	$Ш_{\text{с}} + 0,3P_r$
15	З'єднати точки $P_2, P_1, П, Ш_1$		
<b>Перед</b>			
16	Положення лінії горловини, якщо $D_{\text{тс}} > D_{\text{тп}}$	$T_1 O$	$D_{\text{тп}}$
17	Ширина горловини	$O_1O_2$	$C_{\text{ш}}/3$
18	Глибина горловини	$O_1O_3$	$O_1O_2 + 1\text{см}$
19	Положення вершини нагрудної виточки Ц (перетин відрізків $O_2Ц$ і $ЦЦ_1$ де $(ЦЦ_1 \perp O_1H_1)$ )	$O_2Ц$ $ЦЦ_1$	$B_r$ $Ц_r$
20	Положення лінії ширини грудей ( $BШ_2 \perp O_1H_1$ )	$ЦВ$	$Ц_r$
21	Розхил нагрудної виточки	$ВВ_1$	$C_{Г2} - C_{Г1}$
22	2-а сторона нагрудної виточки (провести промінь $ЦВ_1$ )	$ЦВ_2$	$B_r$
23	Положення крайньої точки плеча переду 1-а дуга 2-а дуга	$B_2П_1$ $ЦП_1$	$Ш_{\text{п}}$ $B_{\text{пкп}}$
24	Через точку $B_1$ провести перпендикуляр. Ширина грудей	$Ш_2Ш_3 =$ $Ш_2B + B_1Ш_3$	$Ш_r + 0,2P_r$
25	З'єднати точки $O_3, O_2, Ц, B_2, П_1, Ш_3, Ш_1$ (точки $Ш_3, i Ш_1$ з'єднати за допомогою лекала)		
26	Положення лінії боку по лінії грудей. З т. $Г_2$ провести лінію $Г_2H_2$ паралельно ОН. На перетині з лінією талії точка $T_2$	$ГГ_2$	$ГГ_1/2 - 1\text{см}$
27	Розхил бічної виточки по лінії талії	$T_2T_3 = T_2T_4$	$(C_{Г2} - C_{Г1})/4$
28	Положення лінії середини талієвої виточки по спинці	$ТТ_С = Т_СТ_3$	$ТТ_3/2$
29	Розхил талієвої виточки спинки	$Т_СТ_{С1} = Т_СТ_{С2}$	$T_2T_3/2$
30	Положення верхньої точки талієвої виточки спинки (нижче лінії $ШШ_1$ на 3см)	$T_{С3}$	
31	Положення нижньої точки талієвої виточки спинки (вище лінії стегон на 2см)	$T_{С4}$	
32	Талієва виточка спинки $T_{С3}, T_{С2}, T_{С4}, T_{С1}, T_{С3}$		

33	Розхил талієвої виточки переду $T_{П1}T_{П1} < T_{П1}T_{П2}$ на 0,5см	$T_{П1}T_{П2} = T_2T_3 = T_2T_4$	
34	Положення верхньої точки талієвої виточки переду $T_{П3}$ (нижче т.Ц на 2см)	$T_{П3}Ц$	2 см
35	Положення нижньої точки талієвої виточки переду $T_{П4}$ (на лінії стегон)	$T_{П4}$	
36	Талієва виточка переду $T_{П3}, T_{П1}, T_{П4}, T_{П2}, T_{П3}$		
37	Положення лінії боку спинки по л. стегон ( $P_c$ прибавка по лінії стегон для легкого одягу 0 – 2 см)	$CC_3$	$(C_c + П_c) / 2 - 1$ см
38	Положення лінії боку переду по л. стегон	$C_1C_4$	$(C_c + П_c) / 2 + 1$ см
39	З'єднати точки $\Gamma_2, T_3, C_3, H_3$ – лінія боку по спинці. З'єднати точки $\Gamma_2, T_4, C_4, H_4$ – лінія боку по переду		

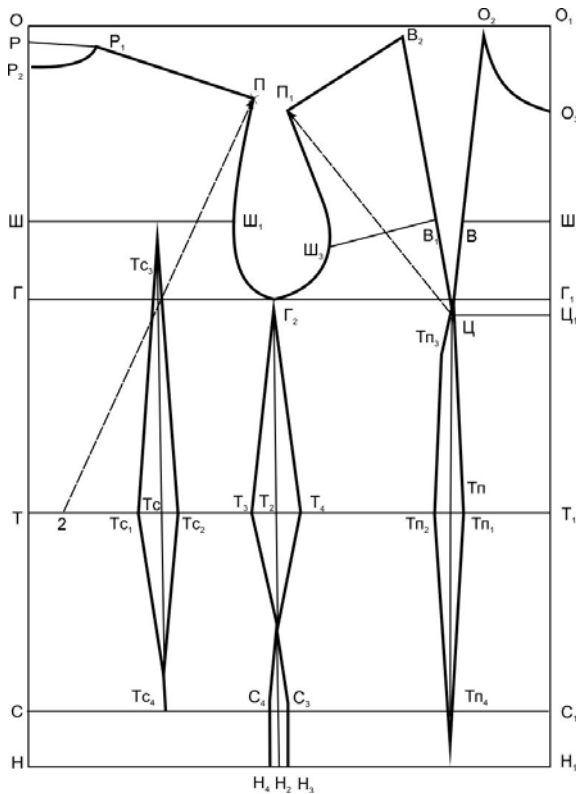


Рис.1 Основа плечевого виробу

У процесі створення алгоритму здійснено:  
 – узагальнення практичних прийомів зняття мірок;  
 – визначення індивідуальних параметрів розмірних ознак та порівняння їх з типовою фігурою;  
 – систематизація запису мірок;  
 – побудова основи плечевого виробу за алгоритмом на нестандартну фігуру.

Використовуючи запропоновану систему мірок, легко характеризувати фігуру, що має відхилення від типової. Щоб визначити за мірками перегиниста чи сутула фігура порівнюємо величини мірок  $D_{ТП}$  з  $D_{Тс}$ ,  $Ш_{Г}$  з  $Ш_{С}$ . Для перегинистої фігури величини  $D_{ТП} > D_{Тс}$ ,  $Ш_{Г} > Ш_{С}$ . Сутула постава має відповідно  $D_{ТП} < D_{Тс}$ ,  $Ш_{Г} < Ш_{С}$ .

Характеризуючи поставу в залежності від висоти плечей (з високими та з низькими плечима) порівнюємо величини мірок  $D_{Тс}$  з  $V_{ПКС}$ ,  $V_{Г}$  з  $V_{ПКП}$ . Для постави з високими плечима  $V_{ПКС} \geq D_{Тс}$ ,  $V_{ПКП} \geq V_{Г}$ , а постава з низькими плечима  $D_{Тс} \geq V_{ПКС}$ ,  $V_{Г} \geq V_{ПКП}$ .

**Висновки.** В результаті дослідження було визначено порівняльні характеристики індивідуальних вимірів жіночих фігур молодшої вікової групи, а також врахування особливостей фігури при створенні алгоритму побудови основи плечевого виробу. Якість посадки одягу на фігурі людини насамперед залежить від балансу конструкції одягу. Виникнення дефектів пов'язана з невідповідністю типових розмірних ознак індивідуальним міркам.

Дослідження показали, що використання алгоритму побудови основи плечевого виробу з урахуванням особливостей фігури уможливило точну побудову кресленика, на основі якого можна без додаткової модифікації розробити

нову модель при повторному використанні одягу. Пошук нових рішень сприяє розвитку творчих здібностей студентів спеціальності 015 Професійна освіта (Технологія виробів легкої промисловості) під час виконання проєктів на заняттях з конструювання одягу та виробничого навчання, а також сприяє вихованню екологічної культури й формуванню ключових та професійних компетентностей.

Викладений матеріал можна використати при підготовці майбутніх учителів трудового навчання та технологій (спеціальність 014.10 Середня освіта (Трудове навчання та технології)), які навчаються за спеціалізацією «Конструювання та моделювання одягу», «Дизайн одягу». Навчальною програмою з трудового навчання для закладів загальної середньої освіти передбачено виконання творчих проєктів із застосуванням різних технологій. Серед них – технологія виготовлення швейних виробів, технологія оздоблення одягу тощо. Тому майбутньому вчителю необхідно самому досконало володіти відповідними технологіями, при цьому маючи високий рівень екологічної культури та свідомості.

### Список використаних джерел

Борисова, Т. М. (2018). Реалізація індивідуалізованої технології навчання майбутніх викладачів конструювання та моделювання одягу. *Вісник Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка. Серія: Педагогічні науки*, 27, 233-240. Взято з [file:///C:/Users/User/Downloads/vgnpu\\_2018\\_2\(1\)\\_33%20\(1\).pdf](file:///C:/Users/User/Downloads/vgnpu_2018_2(1)_33%20(1).pdf).

Давиденко, І. В., Чоні П. В. (2017). Дослідження принципів використання вторинних текстильних матеріалів в проєктуванні сучасного костюма. *Технології та дизайн*, 2 (23). Взято з [http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis\\_nbuv/cgiirbis\\_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP\\_meta&C21COM=S&2\\_S21P03=FILE=&2\\_S21STR=td\\_2017\\_2\\_3](http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&2_S21P03=FILE=&2_S21STR=td_2017_2_3)

- Єжова, О. В. (2020). *Конструювання одягу: курс лекцій*. 3-є вид., доп. Київ: Центр учбової літератури.
- Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики на період до 2030 року*: Закон України від 28 лют. 2019 р. № 2697-VIII. Взято з <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2697-19>
- Чуприна, Н. В., Сушук, М. Б. (2014). Апсайклінг та його визначення як напрямку екодизайну в сучасній індустрії моди. *Вісник Харківської державної академії дизайну і мистецтв*, 3, 38-41.
- Mykhyda, S. P., Yezhova, O. V., Abramova, O. V., Puliak, O. V., Cherkasov, V. F., & Chystiakova L. O. (2019). Environmental Education of Young People in Carrying out Design Projects on the Basis of Literary and Musical Folklore. *Revista Romaneasca pentru Educatie Multidimensionala.*, 11 (4), 175-192. DOI: 10.18662/rrem/165.

## References

- Borysova, T. M. (2018). Realizatsiia individualizovanoi tekhnologii navchannia maibutnikh vykladachiv konstruiuvannia ta modeliuvannia odiahu [Implementation of individualized technology for training future teachers of clothing design and modeling]. *Visnyk Hlukhivskoho natsionalnoho pedahohichnoho universytetu imeni Oleksandra Dovzhenka. Seriy Pedahohichni nauky [Bulletin of Hlukhiv National Pedagogical University named after Oleksandr Dovzhenko. Series: Pedagogical sciences]*, 27, 233-240. Retrieved from file:///C:/Users/User/Downloads/vgnpu\_2018\_2(1)\_33%20(1).pdf [in Ukrainian].
- Chuprina, N. V., & Susuk, M. B. (2014). Apsaiklinh ta yoho vyznachennia yak napriamu ekodyzainu v suchasniy industrii mody [Upsikling and its definition as a direction of ecodesign in the modern fashion industr]. *Visnyk Kharkivskoi derzhavnoi akademii dyzainu i mystetstv [Bulletin of the Kharkiv State Academy of Design and Arts]*, 3, 38-41 [in Ukrainian].
- Davydenko, I. V. (2017). Doslidzhennia pryntsyypiv vykorystannia vtorynnykh tekstylnykh materialiv v proektuvanni suchasnoho kostiuma [Research of principles of use of secondary textile materials in designing of a modern suit]. *Tekhnologii ta dyzain [Technology and design]*, 2 (23). Retrieved from [http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis\\_nbuv/cgiirbis\\_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP\\_meta&C21COM=S&2\\_S21P03=FILE=&2\\_S21STR=td\\_2017\\_2\\_3](http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&2_S21P03=FILE=&2_S21STR=td_2017_2_3) [in Ukrainian].
- Mykhyda, S. P., Yezhova, O. V., Abramova, O. V., Puliak, O. V., Cherkasov, V. F., & Chystiakova L. O. (2019). Environmental Education of Young People in Carrying out Design Projects on the Basis of Literary and Musical Folklore. *Revista Romaneasca pentru Educatie Multidimensionala.*, 11 (4), 175-192. DOI: 10.18662/rrem/165.
- Pro Osnovni zasady (stratehiu) derzhavnoi ekolohichnoi polityky na period do 2030 roku [About the Basic principles (strategy) of the state ecological policy for the period till 2030]*: Zakon Ukrainy vid 28 liut. 2019 r. № 2697-VIII. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2697-19> [in Ukrainian].
- Yezhova, O. V. (2020). *Konstruiuvannia odiahu [Clothing design]*: kurs lektsii. Kyiv: Tsentr uchbovoi literatury [in Ukrainian].

### CHYSTIAKOVA L., KUTSENKO T

Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State Pedagogical University, Ukraine

### DESIGNING THE BASIS OF THE SHOULDER PRODUCT USING THE TECHNOLOGY OF ECOLOGIKAL PROCESSING OF TEXTILE MATERIALS

In condition of nowadays, it raises the question of life and professional realization of the individual, the ability to use and acquire knowledge throughout life, to build own professional path, while having a high level of general and professional culture.

Future specialists of professional education (Technology of light industry goods) acquire object and professional competencies in the process of educational and research activities, including the mastering of the method of clothing design that is decisive. The development of general competencies is no less important, especially awareness of the values of sustainable development of society, including environmental culture, which is formed in the process of education. The improvement of this training helps students to do creative projects on the technology of ecological processing of textile materials, which corresponds to the introduction of the principles of sustainable fashion into the educational process.

The article also describes the technology of "upcycling", which expects the reuse of textiles and clothing. It is the process of creating a new thing from another one that is not used any more. Its potential is the formation students' environmental culture and the relevant skills of resource conservation. Since the amount of material is limited, there is a need to build an accurate design of the product base, which can be used further modeling a new product without extra elaboration.

The article presents the substantiation of one of the methods of constructing the basis of the shoulder product – dip transfer welding, which is one of the effective one when students do creative projects on the manufacture of garments using the technology of ecological processing of textile materials. Involving students in such projects contributes to the formation of environmental culture, forms an idea of sustainable fashion, and it is an effective way to slow down fashion.

The creating of an algorithm for building the basis of the shoulder product on a non-standard figure will contribute to the formation of object competencies of students during doing creative projects using the technology of ecological processing of textile materials.

**Key words:** *designing, ecological processing of textile materials, upcycling, shoulder garment, stable fashion.*

Стаття надійшла до редакції 14.10. 2020 р.

УДК 378.124.3:61

<https://doi.org/10.33989/2075-146x.2020.26.227661>

**НАТАЛІЯ ШАРЛАЙ**

Українська медична стоматологічна академія, м. Полтава

## **СВІТОВІ ДОСЯГНЕННЯ УЧНІВ О.О. БОГОМОЛЬЦЯ ТА ЗНАЧЕННЯ ЇХНЬОГО НАУКОВОГО ДОРОБКУ**

Здійснено цілісний аналіз світових досягнень учнів О.О. Богомольця та значення їхнього наукового доробку. З'ясовано, що науково-педагогічна і викладацька діяльність ученого не належно досліджена, узагальнена та висвітлена в літературі, – тому його спадщина, як педагога, засновника наукових шкіл, потребує ще детальнішого вивчення й системного опрацювання.

Визначено, що на сьогодні фактично відсутні системно завершені дослідження його педагогічної діяльності, організаційно-методичної роботи зі створення наукових шкіл та роботи з майбутніми лікарями. Визначено, що унікальність науково-методичного феномену О.О. Богомольця полягає в тому, що його ідеї в ряді поставлених завдань набагато випереджали рівень науки його часу.

***Ключові слова:** вчений, медицина, наука, наукові досягнення, освіта, учні*

**Постановка проблеми.** Національна система освіти на сучасному етапі розвитку України з метою підготовки до продуктивної інтелектуально-виробничої діяльності в суспільстві та забезпечення вільної адаптації до самостійного життя повинна збагачувати молодь необхідними знаннями, уміннями та навичками. Нова освітня політика молодій українській державі має широко використовувати не лише сучасні інноваційні технології, часто створені на базі досвіду зарубіжних освітніх та наукових шкіл, а також проводити розробку більш ефективних педагогічних технологій і експериментальних моделей на базі вже існуючого, але не актуалізованого досвіду передових науковців як минулого, так і сучасності.

Українська школа повинна гармонійно поєднувати загальнолюдські цінності й ідеали, традиції вітчизняної і світової педагогічної науки. Вивчення такого досвіду має особливе значення, оскільки парадигма освіти й виховання потребує критичного осмислення історичної спадщини. Аналіз праць і життєвого шляху педагогів, письменників, громадських діячів, учених, які зробили вагомий внесок у розвиток вітчизняної педагогічної думки залишаються надзвичайно актуальними. У цьому напрямку активізуються наукові пошуки в Україні. Використання спадщини О.О. Богомольця, про що наголошують його учні, сприятиме ефективному залученню учнівської та студентської молоді до наукової роботи та якісному рівню підготовки кандидатів і докторів наук.

**Аналіз досліджень і публікацій.** У вітчизняній історії педагогіки до теоретико-методологічних проблем вивчення персоналії звертались О. Адаменко, А. Алексюк, Л. Березівська, Г. Васькович, Л. Вовк, Н. Гупан, Д. Зербіно, Ю. Храмов та ін. На їх переконання вивчення та узагальнення досвіду роботи видатних учених, науковців сприяє збагаченню педагогічного досвіду. Тому, вивчення науково-педагогічної спадщини О.О. Богомольця є обумовлено не просто вшануванням видатного вченого, а використанням його наукового доробку в закладах вищої медичної освіти. Аналіз наукової літератури показує, що науково-педагогічна і викладацька діяльність ученого досліджена, узагальнена та висвітлена в навчально-методичній літературі досить побіжно, – тому його спадщина, як педагога, засновника наукових шкіл, потребує ще детальнішого вивчення й системного опрацювання, адже вона містить цінний багаж досвіду науково-методичної та педагогічної роботи для становлення нового покоління науковців.

**Мета статті** полягає у здійсненні цілісного аналізу світових досягнень учнів О.О. Богомольця та значення їхнього наукового доробку.

**Вклад основного матеріалу.** О.О. Богомолець – науковець світового значення, український учений-патофізіолог, основоположник української школи патологічної фізіології, ендокринології і геронтології, організатор української науки. Йому були притаманні глибока ерудиція, ініціативність, надзвичайна відданість науці, демократичність, лекторський хист. Ці якості уможливили створення ним наукової школи патофізіологів. О.О. Богомолець мав велику когорту талановитих учнів і при цьому залишив велику спадщину через своїх учнів наступним поколінням. Глибина блискучих наукових досліджень і стиль науково-педагогічної роботи зуміли захопити сотні молодих науковців. Справу великого науковця продовжують його учні, серед яких відомі вчені: Є.О. Татаринів, М.М. Сиротинін, Н.В. Медведєва, Я.Г. Ужанський, М.М. Горєв, М.О. Федоров, О.О. Богомолець (син), П.Д. Марчук та ін.

Як зазначав колишній президент НАНУ Борис Патон, Олександр Богомолець є велетом наукової думки, блискучим експериментатором, видатним клініцистом, талановитим педагогом. Є вчені, які на цілі десятиліття випереджають наукову думку й освітлюють шляхи для майбутніх поколінь. До них належав і Олександр Богомолець. «Сьогодні стрімкими темпами розвивається медико-біологічна наука. Але якими б темпами вона не розвивалась, яких би висот не досягла, науковий здобуток академіка Богомольця не втрачає своєї ваги і значення в наші дні», – наголошував учений (Мирская, 2002).

Одним із перших учнів О. О. Богомольця був Леонід Рувимович Перельман (1900–1969). Ще будучи студентом, він проявив інтерес до експериментальної роботи і став працювати препаратором на кафедрі професора О.О. Богомольця, основоположника найбільшої школи радянських патофізіологів. Напрацювання Л.Р. Перельмана

викладені в численних монографіях, статтях, наукових роботах його учнів і послідовників, які були завідувачами кафедр і лабораторій патофізіології в багатьох містах України та за кордоном.

З 1962 по 1967 рр. Л. Р. Перельман був консультантом відділу експериментальної патології, який працював на базі кафедри патофізіології Ленінградського санітарно-гігієнічного медичного університету. Також, займався дослідженнями з геронтології, що цілком відповідало традиціям школи Мечникова-Богомольця. Запропоновані Л.Р. Перельманом ідеї відносяться до когорти найбільших досягнень медичної думки минулого століття і складають наріжні камені сучасної патофізіології, імуноендокринології і фізіопульмонології (Гупан, 2002; Максименко, 2014).

Під керівництвом Олександра Олександровича працював і Микола Миколайович Сиротинін (1896–1977). З 1925 р. М. М. Сиротинін був завідувачем кафедри патофізіології Московського університету. Працював спочатку асистентом, а потім доцентом кафедри. Через два роки він успішно захистив докторську дисертацію та переїхав до Казані, де працював завідувачем кафедри патологічної фізіології, вивчав зміни основного обміну і зміст глутатиона в крові при анафілаксії, а також вплив блокади ретикулоендотеліальної системи на анафілаксію. М.М. Сиротинінін написані розділи «Запалення» і «Алергія» для багатотомного видання з патофізіології під редакцією О.О. Богомольця. Він також опублікував перший в СРСР навчальний посібник із алергії (1934).

У 1934 році М.М. Сиротинін переїздить до Києва в Інститут експериментальної біології і патології, який очолював О. О. Богомолець. Працював в Інституті фізіології АН УРСР, одночасно був завідувачем кафедри патологічної фізіології Київського медичного інституту (нині Національний медичний університет імені О.О. Богомольця). За період своєї наукової діяльності М.М. Сиротинін зробив вагомий внесок у вивчення проблем реактивності і резистентності. Здійснив порівняльно-еволюційний аналіз явищ інфекції, імунітету та алергії. Ним було вивчено гіпоксичні стани в умовах розвитку різних патологічних процесів і створено науково-дослідну лабораторію на Північному Кавказі. Учений протягом 25 років очолював кафедру патологічної фізіології Київського медичного інституту.

Микола Никифорович Зайко (1908–1991) – учень і послідовник О.О. Богомольця. М.Н. Зайко активно працював у студентському науковому гуртку. Як обдарованого випускника О.О. Богомолець рекомендує його до вступу в аспірантуру при академії наук СРСР. Після закінчення аспірантури він працює у Ленінському медичному інституті на кафедрі патологічної фізіології, яку на той час очолював один із перших учнів О.О. Богомольця – Л.Р. Перельман. На кафедрі М.Н. Зайко займається викладацькою діяльністю на посаді асистента, а потім доцента. У 1950 р. його обрано завідувачем кафедри патофізіології Одеського медичного інституту ім. М.І. Пирогова. Використовуючи сучасне медичне обладнання учений разом зі своїми учнями дослідив нейродистрофічні зміни в тканинах ока, носа, ротової порожнини, та в інших органах і тканинах із порушеною іннервацією (Васькович, 1999; Вовк, 1997).

Під час перебування у відрядженні в Німеччині М.Н. Зайко організував першу самостійну кафедру патологічної фізіології в німецьких університетах, а саме в місті Йена, а при ній радіоізотопну лабораторію. Повернувшись до України у 1986 році, працює на посаді завідувача кафедри патофізіології Національного медичного університету ім. О.О. Богомольця. Починаючи з другої половини 60-х років був деканом лікувального факультету. Під його керівництвом були проведені численні конференції, він був активним учасником багатьох міжнародних конгресів і наукових форумів.

Наукові та педагогічні досягнення Миколи Никифоровича було визначено Державною премією УРСР, премією О.О. Богомольця, медалями Ф. Шиллера і Я. Туркіньє, численними урядовими нагородами, почесними грамотами. В історії науки та в історії Національного медичного університету імені О.О. Богомольця, він залишиться, як видатний представник української патофізіологічної школи, а в пам'яті учнів і сучасників – як яскрава, сильна, непересічна особистість.

Василь Павлович Комісаренко (1907–1993) – відомий український ендокринолог та патофізіолог, академік АМН України та академік НАН України, організатор і директор Інституту ендокринології та обміну речовин, завідувач кафедри патофізіології у 1955–1960 рр. Після переїзду на запрошення академіка О.О. Богомольця у Київ, із 1940 року та протягом 25 років Василь Павлович керував лабораторією ендокринології Інституту експериментальної біології та патології, реорганізованого потім в Інститут фізіології ім. О. Богомольця АН УРСР. У 1941 р. В.П. Комісаренко захищає докторську дисертацію та видає монографію «Про патогенез інсулінового шоку». Під час Другої світової війни В. Комісаренка призначають заступником наркома охорони здоров'я УРСР і уповноваженим Військової ради Південно-Західного фронту.

У 1965 року академік В. Комісаренко засновує у Києві Науково-дослідний інститут ендокринології та обміну речовин. Він став одним із головних ендокринологічних центрів Радянського Союзу. Василь Павлович нагороджений орденом Леніна, орденом Жовтневої Революції, двома орденами Трудового Червоного Прапора, орденом Дружби народів, орденом «Знак Пошани», Почесною Грамотою Президії Верховної Ради УРСР, почесним орденом Угорської Народної Республіки, а також золотою медаллю «Борцю за мир» та медаллю Всесвітньої Ради Миру. Заслужений діяч науки УРСР (1960), лауреат Державної премії УРСР в галузі науки і техніки (1976), Лауреат премії ім. О.О. Богомольця (1961) та золотої медалі ім. С.І. Вавилова. Все своє життя В.П. Комісаренко поєднував наукову роботу з організаційною і громадською. Він завжди підтримував талановитих молодих дослідників, створив потужну, визнану світовою науковою спільнотою школу українських ендокринологів. Під науковим керівництвом Василя Павловича захищені десятки кандидатських і докторських дисертацій. Він є автором і співавтором шести монографій, понад 250 наукових публікацій (Гриньова, 2006; Гупан, 2002).

Микола Миколайович Горев (1900–1992) – російський та український патофізіолог, доктор медичних наук, професор, заслужений діяч науки УРСР, член-кореспондент, дійсний член Академії медичних наук СРСР – теж вважається одним із учнів О.О. Богомольця. За свою багаторічну наукову діяльність він був нагороджений Орденом Леніна, Трудового Червоного Прапора, двома орденами «Знак Пошани» та медалями, премією ім. О.О. Богомольця, Почесною грамотою ВР СРСР, званням Відмінник охорони здоров'я.

М.М. Горев був одним з організаторів і директором Інституту геронтології. Його дослідження присвячені патології кровообігу. Був розробником експериментальних моделей, які дозволили вивчати роль різних відділів нервової системи в патогенезі артеріальної гіпертензії, досліджував особливості розвитку артеросклерозу залежно від віку.

Євген Олександрович Татаринів (1892–1950) – український радянський патофізіолог, член-кореспондент АН УРСР, заслужений діяч науки УРСР. У 1934–1950 рр. завідувач відділу Інституту клінічної фізіології, одночасно – завідувач кафедри Київського медичного інституту. Є автором наукових праць з проблем гематології та імунітету. Ніна Борисівна Медведєва (1899–1969) – патофізіолог, чл.-кор. АН УРСР, заслужений діяч науки УРСР. У 1931–1951 рр. – завідувач відділу Інституту експериментальної біології і патології. Одночасно у 1934–1948 рр. працювала старшим науковим співробітником в Інституті клінічної фізіології. У 1953–1957 рр. – в Інституті фізіології. Наукові дослідження присвятила проблемам злоякісного пухлиноутворення, переливання крові, патології обміну речовин, ендокринології.

Віктор Павлович Протопопов (1880–1957) – психіатр, акад. АН УРСР (1945), заслужений діяч науки УРСР, головний психіатр та голова вченої ради МОЗ УРСР. У 1940–1952 рр. працював в Інституті клінічної фізіології, у 1953–1957 рр. в Інституті фізіології (з 1944 р. – завідувач відділу психіатрії і патології вищої нервової діяльності). Одночасно працював у Київському інституті вдосконалення лікарів, займався дослідженнями проблем фізіології і патології вищої нервової діяльності та психіатрії. Сформулював концепції патогенезу шизофренії і маніакально-депресивного психозу та запропонував нові методи їхнього лікування (Кузьмінський, 2005; Максименко, 2014).

Олександра Іванівна Смирнова-Замкова (1880–1962) – патологоанатом, академік АН УРСР, заслужений діяч науки УРСР. В Інституті клінічної фізіології – з 1931 року, завідувач відділу – 1938–1952, у 1953–1962 – завідувач лабораторії морфології Інституту фізіології. Наукові праці присвячено гіганатомії променевої та інфекційних хвороб, дослідженню передраку, неклітинних структур організму, походження пухлин.

Доречно згадати Олега Олександровича, сина О.О. Богомольця (1911–1991) – українського патофізіолога, члена-кореспондента Академії Наук УРСР, заслуженого діяча науки і техніки УРСР. Так само, як і батько, Олег Богомолець обрав професію вченого-медика. У 1934 році закінчив Київський медичний інститут (нині Київський національний медичний університет ім. Богомольця). Сфери наукової зацікавленості Олега Богомольця – алергія, імунітет, переливання крові, реактивність організму, механізм дії антиретиккулярної цитотоксичної сироватки (АЦС), терапія променевих уражень тощо. Цим питанням присвячено близько 60 наукових робіт.

Після смерті батька очолив Інститут експериментальної біології і патології Міністерства охорони здоров'я УРСР. З 1953 по 1980 роки завідував лабораторією патофізіології Українського НДІ фармакології і токсикології. Водночас очолював кафедру патофізіології Київського інституту підвищення кваліфікації лікарів. З 1964 року – член-кореспондент Академії Наук УРСР. З 1980 року – науковий консультант Інституту фізіології АН УРСР. Лауреат премії ім. О. Богомольця (1971) (Гриньова, 2006; Гупан, 2002).

Історії відомі славетні династії лікарів, і приклад цьому є родина Богомольців. Олександр Михайлович Богомолець, випускник медичного факультету Університету св. Володимира у Києві, лікар. Олександр Олександрович Богомолець, випускник медичного факультету Одеського університету, директор Інституту фізіології НАН (1934–1946), академік і президент АН УРСР, віце-президент АН СРСР. Олег Олександрович Богомолець, випускник лікувального факультету Київського медичного університету, директор Інституту фізіології НАН (1946–1953). Катерина Олегівна Богомолець, випускниця лікувального факультету Київського медичного університету, професор, керівник кафедри патологічної анатомії КНМУ ім. О.О. Богомольця. Ольга Вадимівна Богомолець, випускниця лікувального факультету Київського медичного університету, доктор медичних наук, координатор Європейської асоціації лазерної дерматології у Східній Європі, головний лікар Клініки лазерної медицини.

В Україні учні та послідовники О.О. Богомольця одержали чудові результати в медицині, а саме з напрямку патофізіології світового рівня. Феноменальний результат можемо спостерігати при Інституті фізіології імені О.О. Богомольця Національної академії наук України:

- вперше у світовій науці розроблено (академіки НАН України П.Г. Костюк та О.О. Кришталь) метод внутрішньоклітинної перфузії нервових клітин, який дозволяє контролювати процеси на внутрішньому боці клітинних мембран. Цей метод покладений в основу досліджень іонних механізмів діяльності нервових і інших збуджуючих клітин як в країнах колишнього СРСР, так і в США, Японії, Німеччині тощо;

- одержані принципово нові дані про молекулярні механізми збуджуючої та гальмівної синаптичної передачі в різних типах мозкових нервових клітин, механізми специфічних змін пластичних структур (ендоплазматичного ретикулуму, мітохондрій, клітинного ядра), а також про порушення цих механізмів при експериментальних моделях патологічних станів (гіпоксії, епілепсії, діабеті) (академік НАН України П.Г. Костюк);

- знайдені нові особливості протон-активованих каналів. Залежно від типу клітин розрізняється чутливість цих каналів до протонів, зсуваються криві стаціонарної активації та інактивації. Досліджено вплив ряду FMRFa – подібних пептидів ендогенного та синтетичного походження. Сила дії деяких пептидів залежить від величини активуючого рН. Запропоновано механізм дії FMRFa – подібних пептидів на протонактивовані канали сенсорних нейронів шкурів. Усе це – основа нових перспектив в розвитку медичної науки.

**Висновки.** Внесок О.О. Богомольця і його учнів у світову науку беззаперечний, а самі досягнення ученого та його учнів як першовідкривачів у науці дійсно вражають. Досягнення та вагома праця О.О. Богомольця гідно відзначені як у нашій державі, так і в цілому світі. Унікальність О.О. Богомольця полягає в тому, що він умів поєднувати глибину теоретичної думки з поставленими завданнями в медицині. Його ідеї в ряді поставлених завдань випереджали рівень науки того часу і значно пізніше вже підтверджувалися в наукових дослідженнях. Свої наукові надбання О.О. Богомолець із успіхом передав через своїх учнів, тож його ідеї переходять із покоління в покоління.



### Список використаних джерел

- Адаменко, О. В. (2006). *Розвиток педагогічної науки в Україні в другій половині ХХ століття (1950–2000 рр.)*. (Автореф. дис. д-ра пед. наук). Луганськ: ЛНПУ ім. Т.Г. Шевченка.
- Алексюк, А. М. (1998). *Педагогіка вищої освіти України. Історія. Теорія: підруч.* [для студ., аспірант. та молод. викладачів вищ. навч. закл.]. Київ, Либідь.
- Березівська, Л. Д. (2008). *Реформування шкільної освіти в Україні у ХХ столітті*: монографія. Київ: Богданова А.М.
- Васькович, Г. (1999). *Шкільництво в Україні (1905–1920)*. Київ.
- Вовк, Л. П. (1997). *Громадсько-педагогічне сподвижництво в Україні. Етапи і особливості*. Київ.
- Гриньова, М. В. (2006а). *Педагогічні технології: теорія та практика*: навч.-метод. посіб. Полтава: АСМІ.
- Гриньова, М. В. (2006б). *Педагогіка з історією педагогіки*: навч.-метод. посіб. Полтава: ІОЦ ПДПУ.
- Гупан, Н. М. (2002). *Українська історіографія історії педагогіки*. Київ: А.П.Н.
- Зербіно, Д. Д. (2001). *Наукова школа: лідери і учні*. Львів: Євросвіт.
- Кузьмінський, А. І. (2005). *Педагогіка вищої школи*: навч. посіб. Київ: Знання.
- Максименко, С. Д. (2014). *Педагогіка вищого медичного образования*: учебник. Киев: Центр учебной литературы.
- Мирская, Е. З. (2002). *Научные школы как форма организации науки. Наука и науковедение*, 3, 8-24.
- Храмов, Ю. О. (2008). *Наукові школи в НАН України. Наука та наукознавство*, 4, 122-133.

### References

- Adamenko, O. V. (2006). *Rozvytok pedahohichnoi nauky v Ukraini v druiii polovyni KhKh stolittia (1950–2000 rr.)* [Development of pedagogical science in Ukraine in the second half of the twentieth century (1950–2000)]. (Extended abstract of D diss.). Luhansk: LNPU im. T.H. Shevchenka [in Ukrainian].
- Aleksiuk, A. M. (1998). *Pedahohika vyshchoi osvity Ukrainy. Istoriia. Teoriia* [Pedagogy of higher education in Ukraine. History. Theory]: pidruch. [dliia stud., aspirant. ta molod. vykladachiv vyshch. navch. zakl.]. Kyiv, Lybid [in Ukrainian].
- Berezovskaya, L. D. (2008). *Reformuvannia shkilnoi osvity v Ukraini u XX stolitti* [Reforming school education in Ukraine in the XX century]: monohrafiia. Kyiv: Bohdanova A. M. [in Ukrainian].
- Grinyova, M. V. (2006a). *Pedahohichni tekhnolohii: teoriia ta praktyka: navchalno–metodychnyi posibnyk* [Pedagogical technologies: theory and practice: educational and methodical manual]. Poltava: ASMI [in Ukrainian].
- Grinyova, M. V. (2006b). *Pedahohika z istoriieiu pedahohiky* [Pedagogy with the history of pedagogy]: navchalno-metodychnyi posibnyk. Poltava: IOTs PDPU [in Ukrainian].
- Hupan, N. M. (2002). *Ukrainska istoriografii istorii pedahohiky* [Ukrainian historiography of the history of pedagogy]. Kyiv: A.P.N. [in Ukrainian].
- Khramov, Yu. O. (2008). *Naukovi shkoly v NAN Ukrainy* [Scientific schools in the National Academy of Sciences of Ukraine]. *Nauka ta naukoznavstvo* [Science and science], 4, 122-133 [in Ukrainian].
- Kuzminsky, A. I. (2005). *Pedahohika vyshchoi shkoly* [Higher school pedagogy]: navchalnyi posibnyk. Kyiv: Znannya [in Ukrainian].
- Maksimenko, S. D. (2014). *Pedagogika vysshego medicinskogo obrazovaniya* [Pedagogy of higher medical education]. *uchebnik*. Kyiv: Centr uchebnoi literatury [in Russian].
- Mirskaya, E. Z. (2002). *Nauchnye shkoly kak forma organizpcii nauki* [Scientific schools as a form of organization of science]. *Nauka i naukovedenie* [Science and science], 3, 8-24 [in Russian].
- Vaskovych, H. (1999). *Shkilnytstvo v Ukraini (1905–1920)* [Schooling in Ukraine (1905–1920)]. Kyiv [in Ukrainian].
- Vovk, L. P. (1997). *Hromadsko-pedahohichne spodyvzhnystvo v Ukraini. Etapy i osoblyvosti* [Social and pedagogical community in Ukraine. Stages and features]. Kyiv [in Ukrainian].
- Zerbino, D. D. (2001). *Naukova shkola: lidery i uchni* [Scientific school: leaders and students]. Lviv: Yevrosvit [in Ukrainian].

#### SHARLAY N.

Ukrainian Medical Stomatological Academy, Poltava, Ukraine

#### WORLD ACHIEVEMENTS OF STUDENTS OO WORSHIP AND THE SIGNIFICANCE OF THEIR SCIENTIFIC WORK

The content of the article is to carry out a holistic analysis of the world achievements of students O.O. Bogomolets and the significance of their scientific achievements. It was found out that the scientific-pedagogical and teaching activity of the scientist O.O. Bogomolets is improperly researched, generalized and covered in literature – so his legacy as a teacher, founder of scientific schools, requires even more detailed study and systematic study, because it contains valuable experience of scientific and methodological and pedagogical work for a new generation of scientists. It is determined that today there are actually no systematically completed studies of his pedagogical activities, organizational and methodological work on the establishment of scientific schools and

work with future doctors. It is investigated that the contribution of O.O. Bogomolets and his disciples in world science are indisputable, and the achievements of the scientist and his disciples as pioneers in science are really impressive. It is determined that the uniqueness of O.O. Bogomolets is a combination of the depth of theoretical thought with the tasks in medicine. It is substantiated that his ideas in a number of tasks were much ahead of the level of science at that time and much later were confirmed in scientific research. O.O. Bogomolets is a scientist of world importance, Ukrainian scientist-pathophysiological, founder of the Ukrainian school of pathological physiology, endocrinology and gerontology, organizer of Ukrainian science. He was characterized by deep erudition, initiative, extreme devotion to science, democracy, lecturing skills. These qualities made it possible for him to create a scientific school of pathophysiologicals. Alexander Bogomolets had a large detachment of talented students and at the same time left a great legacy through his students to the next generation. The depth of brilliant scientific research and the style of scientific and pedagogical work have managed to encourage hundreds of young scientists.

**Key words:** scientist, medicine, science, scientific achievements, education, students

Стаття надійшла до редакції 11.10. 2020 р.

УДК 378.04-057.212:17.022.1  
<https://doi.org/10.33989/2075-146x.2020.26.227663>

**НЕЛЯ ШТЕПА**  
ORCID 0000-0002-8594-9244

**МАРИНА ЗДІР**  
ORCID 0000-0003-1289-9642

Полтавський національний педагогічний університет імені В.Г. Короленка

## **РОЗВИТОК ЗДАТНОСТІ МАЙБУТНЬОГО МЕНЕДЖЕРА ДО СТВОРЕННЯ ЕФЕКТИВНОГО ДІЛОВОГО ІМІДЖУ**

Аналізуються сутність та складники ділового іміджу менеджера, критерії його ефективності. Обґрунтовується важливість вивчення курсу «Основи іміджології» для майбутніх менеджерів. Розглядаються особливості застосування інтерактивних методик для розвитку здатності майбутнього управління до проєктування і створення ефективного ділового іміджу.

**Ключові слова:** *майбутній менеджер, магістр, імідж, діловий імідж, ефективний імідж, проєктування іміджу*

**Постановка проблеми.** Сутність і основні характеристики ділового іміджу окреслюються колом завдань, що їх має вирішувати фахівець для забезпечення успішної взаємодії з колегами, клієнтами, партнерами, громадськістю – тобто, з усією сукупністю осіб, від яких тією чи іншою мірою залежить успіх його професійної діяльності. І хоча спершу імідж розглядався як образ людини, що складався на основі вражень від її зовнішності та поведінки, часто без цілеспрямованого контролю з її боку, сьогодні ми все частіше говоримо про імідж як продукт обміркованих зусиль не лише самої людини, а й фахівців, що займаються його проєктуванням як для окремого суб'єкта, так і для організацій, установ, підприємств.

**Аналіз джерел, на які спираються автори.** Основи сучасної іміджології закладалися такими зарубіжними дослідниками, як Дж. Бергер, С. Бек, Дж. Браун, Е. Фромм, Л. Якокка, що звертали увагу не лише на вивчення явища іміджу в соціальному, психологічному, естетичному плані, а й розглядали його в практично-діловому аспекті. З подібних позицій до проблеми підходять сучасні вчені А. Бандурка, С. Бочарова, С. Болсун, О. Землянська, О. Сориніна, В. Стрельников, Ю. Падафет, Г. Почепцов, І. Хіміч, Т. Хомуленко, В. Шепель, Г. Щокін та ін., чії праці досить ґрунтовно розкривають, у тому числі, й поняття ділового іміджу (яке, на нашу думку, може в більшості випадків розглядатися як синонімічне до іміджу професійного).

Погоджуючись із позиціонуванням іміджу фахівця як зовнішнього образу, що характеризує певний соціальний тип особистості і несе відбиток професії (Мазоренко, 2010, с. 319), ми вважаємо, що перспективним напрямом наукової розробки проблеми ділового іміджу є з'ясування змісту і способів його формування для фахівців різних галузей. Зокрема, важливою видається підготовка майбутнього фахівця до роботи над власним діловим іміджем, яку можна розглядати, в тому числі, і як один із чинників досягнення успішної адаптації у професійному середовищі. Адже адекватність створеного іміджу умовам і завданням професійної діяльності є свідченням того, що людина правильно визначає свою ділову роль і розуміє, які зовнішні та внутрішні риси і як саме сприяють її успішному виконанню. Та навіть маючи змогу скористатися послугами іміджмейкера, вона повинна вміти достатньо критично оцінити його задум і прийняти правильне рішення щодо його подальшому слідуванню.

Отже, вочевидь, слід говорити про іміджологічну компетентність фахівця, і насамперед менеджера, для якого справляти позитивне враження, бути визнаним більшістю лідером – питання вдалої професійної діяльності.

Як слушно стверджує М. Мазоренко, «проблема іміджу особистості професіонала – це проблема змін, нових підходів до бачення самого себе і, як наслідок, нових ідей. Можна з самого початку сказати, що вдалий імідж – це довгостроковий внесок у професійний та особистий успіх» (Мазоренко, 2010, с. 320). Саме в такому аспекті ми й розглядаємо розвиток здатності майбутнього менеджера до створення ефективного ділового іміджу як одне з важливих завдань його професійної підготовки.

Отже, **метою** нашої статті є аналіз змісту та засобів педагогічного впливу на майбутнього менеджера як суб'єкта створення ефективного ділового іміджу.

**Виклад основного матеріалу.** Хоча в сучасних дослідженнях проблема ділового іміджу, зазвичай, розглядається в двох основних аспектах (особистий імідж фахівця та імідж організації), ми вважаємо, що саме особистий імідж має знаходитися в центрі перманентного процесу формування відповідних компетентностей в умовах ЗВО.

Творення особистого іміджу має значення практично для кожної людини, яка ставить перед собою соціально детерміновані цілі. Тож, починаючи з перших курсів, майбутні бакалаври з менеджменту вивчають предмет «Основи іміджології», мета якого – систематизувати уявлення юнака чи дівчини про імідж, його структуру і значення, вчити їх адекватно аналізувати ситуацію і розуміти, які запити вона актуалізує щодо конкретної особистості, а також закладати основи професійної іміджотворчості.

Перш за все, майбутній менеджер повинен розуміти, що імідж може бути як позитивним, так і негативним. Звісно, репутація людини відображає реальні факти її взаємодії з колегами, клієнтами, громадськістю тощо, але інтерпретація цих фактів може бути різною, виключно ідеальною діяльністю із різних об'єктивних і суб'єктивних причин теж буває рідко, і, також, багато що залежить від того, наскільки повною, аргументованою, позитивно акцентованою буде інформація, на основі якої складається думка про людину / організацію. Тому для керівника, підприємця більш вигідно вдаватися до кроків, які створюють його позитивний імідж, аніж сподіватися, що добра думка складеться сама собою. За дещо цинічними, але справедливими словами Ф. Дейвіса: «Ти можеш бути яким завгодно розумним, чесним і професійним, але значимим для суспільства ти станеш лише тоді, коли зможеш подати себе відповідним чином» (Цит. за: Колосовська, 2006, с. 72).

З іншого боку, важливим є імідж керівника і в самій організації. Не секрет, що не кожен його крок може викликати у підлеглих виключно позитивні емоції. Рано чи пізно, з того чи іншого приводу доводиться приймати непопулярні управлінські рішення, які, водночас, зазвичай, відображають настання дійсно складної ситуації, в якій керівникові дуже потрібна підтримка колективу. До керівника, що має стійкий позитивний імідж, у цьому випадку прислухатимуться вдумливо – раз він вирішив саме так, значить, не варто відразу засуджувати його дії, можливо, інші варіанти за наявних умов неприйнятні. Якщо ж таке рішення приймає керівник, що не користується повагою і симпатією підлеглих, то воно сприймається спершу як ще одне свідчення його некомпетентності чи невміння працювати з людьми, і лише потім починає обмірковуватися раціональна сторона того, що відбувається.

Отже, вчені наголошують, що «імідж:

– соціальне явище. Він не існує тільки на рівні окремої людини, тобто об'єкт повинен бути відомим якійсь групі людей (споживачів, клієнтів тощо), а також повинен мати значення для членів цієї групи, викликати до себе інтерес та увагу;

– є динамічним, адже його атрибути перетворюються, видозмінюються в залежності із змінами у самому носії чи у груповій свідомості;

– є активним за своєю суттю – може впливати на свідомість, емоції, діяльність і вчинки як окремих людей, так і цілі групи населення» (Химич, 2009, с. 59-60).

Ми можемо додати також, що імідж не можна розглядати виключно як «рекламне» утворення, що має під собою досить ефемерне підґрунтя. Ефективним, тобто справді дієвим і таким, що може впродовж тривалого часу цю дієвість зберігати, може бути тільки імідж, який не імітує, а акцентує справжні риси менеджера (чи, у іншому випадку, організації).

По-друге, варто наголосити на тому, що іміджеві якості не можуть бути надто суперечливими і достатньо рівноцінними між собою. На думку С. Болсун, професійний імідж передбачає створення сукупного образу – синтезу «професійних якостей і компетентностей та особистісних якостей і зовнішності особистості. Причому всі складові професійного іміджу взаємозв'язані та взаємообумовлені без надання переваги жодній із них. Практика засвідчила: ігнорування будь-якого компоненту професійного іміджу під час надання одночасно серйозної уваги іншим не приносить очікуваного результату» (Болсун, 2013).

Тому, з одного боку, створення позитивного іміджу керівника як фахівця і особистості (говоримо про ці явища як про нероздільні) – це, дійсно, технологія самореклами, розрахованої на певну категорію оточуючих, а з іншого – воно вимагає різнобічного розвитку самої особистості, її управлінської майстерності, набуття нею рис, здатних лягти в основу такого іміджу.

Сформульоване положення базується на думці, що структуру іміджу керівника утворюють «три важливих блоки. Перший з них пов'язаний з особистістю носія іміджу і являє собою комплекс характеристик його якостей. Другий блок характеризує стан і поведінку його в соціальному середовищі. І третій з них показує застосування цих якостей у професійній діяльності керівника» (Шевченко, 2016, с. 158). Отже, розвиток управлінських якостей – це лише одна сторона формування іміджу майбутнього менеджера, хоча, по суті, вона є найвищою сходинкою його особистісно-професійного розвитку.

Дослідники розглядають не лише напрями такого розвитку, а й застерігають від помилок, здатних створити для нього реальні бар'єри. Так, зокрема, І. Гінсіровська вважає, що найкращі управлінські наміри залишаються нереалізованими, або й сягнуть своєї протилежності, якщо менеджер неспроможний до кваліфікованого планування своєї діяльності. У цьому випадку «менеджер постійно піддається стихійному перебігу подій, не керує власним часом, він втрачає здатність і можливість відрізнити головне від другорядного, побачити за конкретними ситуаціями більш

фундаментальну проблему. Його рішення набувають характеру оперативного погашення конфліктів. По суті, виконуючи роль генерального диспетчера, такий менеджер не виконує своїх першочергових обов'язків. Залишаються невіршеними перспективні проблеми, а це в свою чергу породжує багато нових проблем. Нерідко буває і так, що менеджери великого значення надають проблемам і перспективним питанням... Невпорядкованість робочого дня, постійна зайнятість, безперервна штурмовщина у справах, які потребують вдумливого, планомірного вирішення, створюють у самому апараті управління такий стиль роботи, який призводить до нераціонального використання часу в усіх підрозділах» (Гінсіровська, 2017, с. 15-16).

Наведений приклад наочно показує, що прогалини в діяльності керівника, які роблять її малоефективною попри докладені зусилля, неминуче вплине на ефективність діяльності організації, а відтак – і на її імідж. Адже «імідж корпорації має включати такі чотири компоненти: імідж товару – наскільки якісні й потрібні товари вона виготовляє; імідж управлінський і фінансовий – чи ефективно вона управляє, чи варто бути її акціонерами; імідж громадський – чи активна корпорація як член громади; імідж корпорації як роботодавця – чи добре вона платить, як поводить себе зі службовцями тощо», (Колосовська, 2006, с. 74), і принаймні два з них, другий і останній, безпосередньо пов'язані з характеристиками її керівника.

Розглядаючи курс «Основи іміджології» як не лише теоретичне, а й практичне підґрунтя майбутнього іміджотворення керівника, ми опиняємося перед проблемою добору дидактичних технологій, які б дозволили успішно вирішити завдання підготовки майбутніх менеджерів до цього процесу. На наш погляд, пріоритетною серед них має стати технологія інтерактивного навчання, що передбачає постійну взаємодію учасників освітнього процесу, зокрема, із опануванням тих чи інших комунікативних ролей, у тому числі – завдяки квазіпрофесійним комунікативним моделям.

За твердженням В. Шевченка, вибір моделей поведінки в професійній управлінській діяльності повинен передбачати наступні критерії вибору:

- модель поведінки повинна відповідати поставленим цілям організації і самого керівника;
- відповідати законам та нормам, прийнятним у суспільстві;
- уособлювати собою моральну бездоганність;
- перебувати в єдності зі сформованою обстановкою, ситуацією;
- мати самокритичну оцінку власної моделі поведінки (Шевченко, 2016, с. 159-160).

Ці критерії необхідно застосовувати і по відношенню до квазіпрофесійних моделей. Вони можуть використовуватися як підстави для оцінки рівня виконання студентами завдань, пов'язаних із вибором готових та, що значно складніше, проектування власних управлінських ситуацій.

Разом із тим, студент повинен орієнтуватися на опанування способами позитивного представлення характеристик, важливих для створення позитивного іміджу. За твердженням Е. Галицької та Н. Донкоглової, сюди слід віднести:

- зовнішній вигляд (охоплює природні зовнішні дані та вмиле їх використання, з метою створити гарне враження на оточення за допомогою одягу, зачіски, косметики, аксесуарів);
- інтелектуальне враження (особистісні характеристики, які виявляються під час комунікації, насамперед це стосується навичок, здобутих унаслідок освіти та виховання. Це розумність, розважливості, практична мудрість, набута шляхом навчання, а також чесноти волі, характеру, мужність, щедрість, моральність тощо, які здобуваються шляхом виховання);
- психологічні характеристики (комунікабельність, рефлексивність, культура мови, як вербальної, так і невербальної);
- соціально-психологічні характеристики (особистісна ієрархія життєвих цінностей та чеснот, ставлення особи до власних помилок тощо);
- соціальні характеристики (забезпечують бездоганність репутації людини, відображають моральні цінності, манери поведінки, мотивацію, реальні вчинки в різних життєвих ситуаціях (звичайних та екстремальних), стійкість соціальних відносин у певному колі спілкування, прояви соціальної поведінки тощо);
- статусне сприйняття (професія, посада, становище у суспільстві, відповідність вищезазначених окремих характеристик статусному сприйняттю в діловій сфері) (Галицька & Донкоглова, 2011, с. 13).

Виконання завдань, що вимагають виконання різноманітних комунікативних ролей в умовах аудиторної взаємодії, дозволяє не лише вправлятися у здатності реалізувати той чи інший стиль поведінки, а, по-перше, дає змогу для самодіагностики, оскільки студент відчуває, наскільки йому близькі концептуальні та поведінкові засади цього стилю. По-друге, навчальна діяльність такого типу дає змогу кожному пережити взаємодію з «керівником» певного типу, проаналізувати на практиці прийнятність тих чи інших рис його іміджу, співвіднести власні уявлення з теоретичними описами та закласти основи особистісно-професійного саморозвитку в контексті завдань проектування власного ефективного ділового іміджу.

**Висновки.** Отже, під ефективним діловим іміджем ми розуміємо такий образ майбутнього менеджера у сприйнятті його колег, партнерів, клієнтів, громадськості, який максимально сприяє не лише позитивному ставленню до цієї людини, а є діловим і емоційним стрижнем успішної спільної діяльності, взаємодії, спрямованої на досягнення спільних цілей. Його створення вимагає від менеджера сформованої іміджотворчої компетентності, що досягається лише досить тривалою і різнобічною роботою над собою, а отже, повинна закладатися вже з перших днів навчання в ЗВО, зокрема, вивченням спеціально зорієнтованих навчальних курсів у ході опанування відповідної теорії і розвитку практичних управлінських навичок.

#### Список використаних джерел

Болсун С. (2013). Професійний імідж керівника навчального закладу. *Управління школою*, 7-9, 51-55.

- Галицька, Е. В., Донкоглова, Н. А. (2011). Імідж ділової людини та чинники впливу на його формування. *Наукові записки НаУКМА*, 120, 12-16.
- Гінсіровська, І. Р. (Уклад.). (2017). *Праксеологічні основи менеджменту: методичні рекомендації*. Тернопіль: Терноп. нац. техн. ун-т імені Івана Пулюя.
- Колосовська, І. І. (2006). *Сучасні підходи до формування іміджу організації*. Взято з <http://nz.uad.lviv.ua/static/media/2-10/14.pdf>
- Мазоренко, М. О. (2010). Діловий імідж – професійно важлива якість спеціаліста. *Проблеми екстремальної та кризової психології*, 7, 319-327.
- Химич, І. Г. (2009). Імідж як важливий показник діяльності підприємства у сучасних умовах розвитку корпоративної культури. *Економіка та держава*, 9, 59-61.
- Шевченко, В. С. (2016). *Роль і місце іміджу керівника в ефективному управлінні сучасної організації*. Взято з <https://periodicals.karazin.ua/soceconom/article/download/8259/7769/>

### References

- Bolsun S. (2013). Profesiyniy imidzh kerivnyka navchalnoho zakladu [Professional image of the head of the educational institution]. *Upravlinnia shkoloiu [School management]*, 7-9, 51-55 [in Ukrainian].
- Halytska, E. V., & Donkohlova, N. A. (2011). Imidzh dilovoi liudyny ta chynnyky vplyvu na yoho formuvannia [Image of a business person and factors influencing its formation]. *Naukovi zapysky NaUKMA [Scientific notes of NaUKMA]*, 120, 12-16 [in Ukrainian].
- Hinsirovska, I. R. (Comp.). (2017). *Prakseolohichni osnovy menedzhmentu [Praxeological bases of management]: metodychni rekomendatsii*. Ternopil: Ternop. nats. tekhn. un-t imeni Ivana Puliuia [in Ukrainian].
- Khymych, I. H. (2009). Imidzh yak vazhlyvyi pokaznyk diialnosti pidpriemstva u suchasnykh umovakh rozvytku korporatyvnoi kultury [Image as an important indicator of enterprise activity in modern conditions of corporate culture development]. *Ekonomika ta derzhava [Economy and state]*, 9, 59-61 [in Ukrainian].
- Kolosovska, I. I. (2006). *Suchasni pidkhody do formuvannia imidzhu orhanizatsii [Modern approaches to the formation of the image of the organization]*. Retrieved from <http://nz.uad.lviv.ua/static/media/2-10/14.pdf> [in Ukrainian].
- Mazorenko, M. O. (2010). Diloviy imidzh – profesiino vazhlyva yakist spetsialista [Business image is a professionally important quality of a specialist]. *Problemy ekstremalnoi ta kryzovoi psykholohii [Problems of extreme and crisis psychology]*, 7, 319-327 [in Ukrainian].
- Shevchenko, V. S. (2016). *Rol i mistse imidzhu kerivnyka v efektyvnomu upravlinni suchasnoi orhanizatsii [The role and place of the image of the leader in the effective management of a modern organization]*. Retrieved from <https://periodicals.karazin.ua/soceconom/article/download/8259/7769> [in Ukrainian].

**SHTEPA N., ZDIR M.**

Poltava V. G. Korolenko national pedagogical University, Ukraine

### DEVELOPMENT OF THE FUTURE MANAGER'S ABILITY TO CREATE AN EFFECTIVE BUSINESS IMAGE

The essence and components of the manager's business image, criteria of its efficiency are analyzed.

Under the effective business image, the authors understand the image of the future manager in the perception of his colleagues, partners, customers, the public, which contributes not only to a positive attitude towards this person, but is a business and emotional core of successful joint activities. Its creation requires from the manager the formed image competence which is reached only by long enough and various work on itself, and, therefore, should be put from the first days of study at university, in particular, studying of specially oriented training courses.

As an example of such training, the article substantiates the importance of studying the course "Fundamentals of Imageology" for future managers. Features of application of interactive techniques for development of ability of the future manager to design and creation of effective business image are considered.

**Key words:** *future manager, master, image, business image, image design.*

Стаття надійшла до редакції 18. 09. 2020 р.

УДК 81'367.4.161.2  
https://doi.org/10.33989/2075-146x.2020.26.227664

**СВІТЛАНА ЩУПКО**

ORCID: 0000-0001-9094-0415

Західноукраїнський національний університет, м. Тернопіль

## **СИСТЕМНЕ ОПРАЦЮВАННЯ СКЛАДНОПІДРЯДНИХ РЕЧЕНЬ В ОСНОВНІЙ ШКОЛІ (ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНА НАВЧАЛЬНА МЕТОДИКА)**

Статтю присвячено експериментальній методиці з вивчення різних видів складнопідрядних речень. Відзначається інтегративна роль синтаксису складного речення. У статті з'ясовується, що завдання, які стоять перед вчителем і учнями під час системного опрацювання складнопідрядних речень, складні і тому виникають неабиякі труднощі при їх вивченні.

Проте всі названі види вправ проводяться принагідно, здебільшого усно, цілком підпорядковуються системному опрацюванню теоретичного матеріалу, оскільки основним завданням перших уроків є формуванням понять, якими учні оперуватимуть, аналізуючи окремі типи складнопідрядних речень з одним чи кількома підрядними.

***Ключові слова:** граматична основа речення, сполучники та сполучні слова, складнопідрядна конструкція, синоніміка засобів зв'язку підрядної частини з головною, стилістичні особливості речень, системне опрацювання складнопідрядних речень*

### **Постановка проблеми**

У системі навчання учнів синтаксису помітне місце посідає розділ «Складнопідрядні речення із сполучниками та сполучними словами», який складається з трьох відмінних один від одного підрозділів. Перший з них – загальні відомості про складнопідрядні речення, їх структуру, засоби зв'язку між простими реченнями, що входять до них; другий – характеристика окремих видів складнопідрядних речень; третій – аналіз складнопідрядних речень з кількома підрядними. В кожного з них – різні дидактичні завдання, тому неоднаковими мають бути методи опрацювання матеріалу.

В процесі роботи учні повинні навчитися:

- 1) визначати кількість предикативних частин у складі речення;
- 2) помічати у реченні сполучник або сполучне слово, яким його частини з'єднуються між собою;
- 3) правильно інтонувати речення (робити паузу на межі його складових частин);
- 4) виникати у смислові відношення між компонентами складного речення, ставити питання від однієї частини до іншої і тим самим визначати, де головне, а де підрядне речення.
- 5) чітко і правильно визначати тип складнопідрядного речення.

**Мета** статті – з'ясувати, як правильно сформувати в учнів основної школи уявлення про окремі види складнопідрядного речення. Відповідною системою навчальних вправ допомогти школярам уникати синтаксичних помилок при конструюванні цих речень.

### **Аналіз актуальних досліджень**

Мовознавці розглядають речення як складне, багатоаспектне й різнопланове утворення.

Проте бракує фундаментальних досліджень, присвячених розвитку синтаксичних умінь і навичок у комунікативному аспекті досліджуваної проблеми. Це дає підстави стверджувати, що вивчення синтаксису складного речення в основній школі недостатньо ефективне.

Складнопідрядні речення — важливий розділ шкільного курсу української мови. В процесі вивчення цих складних речень поєднуємо засвоєння теоретичних знань з виробленням практичних умінь, з розвитком мислення і мовлення учнів.

Виклад основного матеріалу

Як і під час опрацювання будь-якого розділу шкільної програми, в процесі вивчення складнопідрядних речень поєднуємо засвоєння теоретичних знань з виробленням практичних умінь, з розвитком мислення і мовлення учнів.

І. Р. Вихованець вважає визначальними складнопідрядними структурами сполучникові складнопідрядні речення та вказує на їхню домінуючу функцію (Вихованець, 1999, с. 316).

Труднощі вивчення цієї теми пов'язані передусім з тим, що смислові відношення між частинами складнопідрядного речення дуже різноманітні. До того ж нерідко основні значення ускладнюються додатковими смисловими відтінками, переплітаються з ними. Засоби зв'язку компонентів складнопідрядних конструкцій не закріплені за певним типом речень: у реченнях одного типу можуть вживатися різні сполучники та сполучні слова, а ті самі – у конструкціях різних типів. Ускладнює роботу й те, що ті самі смислові зв'язки (наприклад умовні, часові, причинно-наслідкові) передаються не тільки складнопідрядними, але й складносурядними чи безсполучниковими складними реченнями, що у багатьох випадках складнопідрядні речення як в смисловому, так і в інтонаційному відношенні уподібнюються до інших синтаксичних конструкцій – відокремлених або й невідокремлених членів речення.

Це призводить до сплутування різних синтаксичних одиниць, до помилок у побудові та пунктуаційному оформленні складнопідрядних речень. Усе це треба враховувати, вибираючи методи і прийоми роботи, добираючи дидактичний матеріал для уроків.

У процесі роботи над складнопідрядними реченнями, як і завжди, треба спиратися на вивчене раніше. Які ж опорні відомості для засвоєння теми в учнів є? Вони мають загальне поняття про складне речення як синтаксичну одиницю, утворену з кількох компонентів (простих речень), знають, що у складнопідрядному реченні частини граматично залежні одна від одної. Про саму суть підрядного зв'язку двох компонентів – головного і залежного – учні дізналися, вивчаючи словосполучення, вміють встановлювати цей зв'язок за допомогою питань. З курсу морфології вони знають, що для з'єднання частин складного речення можуть вживатися сполучники підрядності й відносні займенники. Якщо вивчення тем «Займенник» та «Сполучник» у попередніх класах було організоване правильно, то учні не тільки спостерігали складнопідрядні речення, але й конструювали їх, використовуючи вказані засоби зв'язку (без цього роль їх не була б достатньо усвідомленою).

Усі ці знання необхідно використати.

Складнопідрядні речення становлять дериваційну базу простих ускладнених речень. На думку К. Г. Городенської, це «...зумовлено його неоднорідною природою з точки зору власне- синтаксичної та семантико-синтаксичної інтерпретації» (Городенська, 1996, с. 16). У складнопідрядних реченнях підрядна предикативна частина залежить від головної предикативної частини.

Розділ «Складнопідрядні речення із сполучниками та сполучними словами» складається з трьох відмінних один від одного підрозділів. Перший з них – загальні відомості про складнопідрядні речення, їх структуру, засоби зв'язку між простими реченнями, що входять до них; другий – характеристика окремих видів складнопідрядних речень; третій – аналіз складнопідрядних речень з кількома підрядними. В кожного з них – різні дидактичні завдання, тому неоднаковими мають бути методи опрацювання матеріалу.

В основу вивчення першого з названих підрозділів необхідно покласти вміння відрізнити складнопідрядні речення від інших, близьких за змістом конструкцій. У процесі роботи учні повинні навчитися:

- визначати кількість предикативних частин у складі речення;
- помічати у реченні сполучник або сполучне слово, яким його частини з'єднуються між собою;
- правильно інтонувати речення (робити паузу на межі його складових частин);
- вникати у смислові відношення між компонентами складного речення, ставити питання від однієї частини до іншої і тим самим визначати, де головне, а де підрядне речення.

«Вивчення складнопідрядного речення, як і всіх інших синтаксичних явищ, створює, що найкращі умови для реалізації компетентісного підходу з огляду на його складність та поліфункційність як синтаксичної категорії» (Мельничайко, 1975, с. 2).

Враховуючи те, що відомості про складнопідрядне речення будуть розглянуті на уроках української мови, а закріплення знань та вдосконалення навичок триватиме й під час вивчення окремих видів таких конструкцій, вважаємо, що на питання, пов'язані з загальними особливостями складнопідрядних речень, відвести лише два уроки. На першому з них закріпимо поняття про складнопідрядне речення, головну та підрядні частини, розглянемо засоби зв'язку між його компонентами – сполучники та сполучні слова, а також вказівні слова у головному реченні; на другому – місце підрядного речення відносно головного, особливості інтонації та пунктуації (разом з тим закріплюючи й матеріал попереднього уроку) Початкові уявлення про суть складнопідрядного речення в учнів склалися під час опрацювання тем «Загальні відомості про складне речення» та «Зв'язок простих речень у складному. Основні типи складних речень». Зокрема, там було розглянуто приклади смислової та граматичної нерівноправності частин, показано роль сполучників підрядності та сполучних слів. Тепер ці уявлення треба конкретизувати й доповнити.

На першому уроці вивчення складнопідрядних речень, як і раніше, корисно застосовувати порівняльний аналіз синтаксичних конструкцій:

1. Після сильної зливи несподівано засвітило яскраве сонце (просте речення).
2. Пройшла сильна злива, а потім несподівано засвітило яскраве сонце (складносурядне речення).
3. Після того, як пройшла сильна злива, несподівано засвітило яскраве сонце (складнопідрядне речення).

Знайшовши граматичні основи, встановлюємо, що перше речення – просте (виділена частина у ньому служить обставиною коли? після сильної зливи); а друге і третє – складні: кожне складається з двох простих речень. Тільки у другому — вони граматично не залежать одне від одного, між ними вжито сполучник сурядності а; це складносурядне речення. У третьому — головна увага зосереджується на другій частині, а перша, хоч і зберігає структурні особливості речення, вказує на час названої дії, відповідає на питання коли?, тобто виконує таку саму функцію, що й обставина часу. Для зв'язку обох частин у цьому випадку служить складений сполучник підрядності після того як, що міститься у залежному реченні. Отже, ця конструкція – складнопідрядне речення.

Цю роботу виконуємо ще на кількох прикладах: встановлюємо, що речення складне (має дві граматичні основи), частини з'єднані за допомогою сполучника підрядності або іншого слова (займенника чи прислівника), що виконує його функції. Від однієї частини до іншої ставимо питання і на цій підставі з'ясовуємо роль кожної з них. При цьому виразно, роблячи паузи, читаємо приклади, вимагаємо цього і від учнів, принагідно звертаючи увагу на відповідність між паузами та розділовими знаками. Бажано, щоб серед проаналізованих речень були такі, у яких підрядна частина займає різну позицію щодо головної. Спостереження за інтонацією та пунктуацією в таких прикладах буде доброю підготовкою до наступного уроку.

Дуже важливо, щоб головними частинами виступали не тільки двоскладні, а й односкладні речення: В селі не бачили й не чули, де вона поділась; Добре жить тому, чия душа і думка добро навчилася любити (Т. Шевченко).

Під час опрацювання засобів зв'язку між частинами складнопідрядного речення найголовніше усвідомити роль сполучників і сполучних слів (сполучники підрядності учні пізнають краще). Звісно, на цьому уроці немає змоги

розглянути всі можливі вживання сполучних слів. Та це і непотрібно: детально засоби зв'язку буде проаналізовано на наступних уроках, при вивченні окремих типів складнопідрядних речень. Тут же можна обмежитись переліком (не для заучування, а для орієнтації) займенників та прислівників, що виступають у реченнях сполучними словами (який, котрий, чий, скільки, хто, що – у різних відмінках; коли, куди, де, звідки, як) підкресливши, що вони завжди входять до складу підрядного речення.

Найважче дається учням розрізнення сполучників і сполучних слів, особливо у тих випадках, коли вони бувають омонімічними. Наведене у підручнику пояснення, що сполучники не виступають членами речення, а сполучні слова, як повнозначні частини мови, водночас виконують роль сполучника і виступають членами підрядного речення, школярі часто заучують механічно, в тексті ж розрізнити ці засоби зв'язку не можуть. Причина в тому, що при аналізі простих речень мало звертається уваги на приклади, у яких займенники та прислівники є членом речення. Зокрема, це стосується питальних речень, у яких ті займенники та прислівники, що вживаються як сполучні слова, служать для вираження основної суті питання.

На основі спостереження учні дійдуть висновку, що у ролі сполучних слів займенники і прислівники виступають тими самими членами речення, що й у простому реченні. Сполучне слово, на відміну від сполучника, може виділятися логічним наголосом: Я здогадувався, що в цей час пише брат (сполучне слово що – додаток при перехідному дієслові пише). Я здогадувався, що в цей час брат пише щоденник (що – сполучник).

Серед розглянутих речень мають бути і такі, де в головному будуть вказівні слова. Роль їх потрібно з'ясувати докладніше. Розглянемо такі вислови: Ми зупинилися біля будинку – Ми зупинилися біля того будинку. У першому з них маємо відносно закінчену думку, не відчуваємо потреби в доповненні чи уточненні сказаного. У другому слово того вказує на необхідність уточнити, про який саме будинок йдеться. Отже далі має бути підрядне речення, що відповідало б на питання якого? Таку ж різницю помічаємо у висловах: Він читав голосно і Він читав так голосно. У другому випадку мусимо вжити підрядне речення, що уточнювало б значення вказівного слова, відповідаючи на питання як?, наскільки? Таким чином, вказівне слово зумовлює характер, семантику підрядного речення.

Щоб переконливіше показати це, можна запропонувати учням доповнити головні речення, що відрізняються лише вказівними словами:

- Ми тому зустрілися біля стадіону... (чому?)
- Ми зустрілися біля того стадіону... (якого?)
- Ми зустрілися біля стадіону тоді... (коли?)
- Ми зустрілися біля стадіону для того... (для чого?) і т. ін.

Робимо висновок, що вказівне слово, виступаючи логічно наголошеним членом головного речення, вказує, на яке питання має відповідати підрядне і, отже, яку функцію воно має виконувати. Навіть тоді, коли в підрядному реченні залишиться незмінним лексичне наповнення, смисл його буде відповідати семантиці вказівного слова: Учні ідуть туди, де красується дивовижний старовинний замок. Учні ідуть звідти, де красується дивовижний старовинний замок. Без вказівного слова неможливо було б встановити різницю у відтінках значення.

Часто без вказівного слова взагалі не може бути побудоване складнопідрядне речення (Я той, що греблі рвав, а не сидів у скелі П. Воронько), в інших його можна пропустити (Вчитель розповів учням про те, як вчені-ботаніки вирощують різні селекції гладіолусів). Наявність вказівного слова надає реченню книжкового, офіційного відтінку.

Інші питання, пов'язані з вживанням вказівних слів, з їх співвідносією зі сполучниками або сполучними словами (відмінність вказівного та сполучного слова від складених сполучників), доцільніше розглядати під час вивчення конкретних типів складнопідрядних речень.

Інтонування складнопідрядних речень окремого розгляду не вимагає. На другому уроці під час вивчення інших питань треба подбати, щоб серед прикладів були питальні, спонукальні, окличні речення, щоб аналіз кожного прикладу супроводжувався виразним читанням, дотриманням пауз на межі головного і підрядного речень.

Учні складно буває визначити, де головне, а де підрядне речення. Часто вони вважають головним перше речення. Тому необхідно переконати їх у хибності такої думки, довести, що на початку може стояти залежна частина. Тут же покажемо і можливість перестановки: Тільки той ненависті не знає, хто цілий вік нікого не любив (Леся Українка). Хто цілий вік нікого не любив, тільки той не знає ненависті. Тільки той, хто цілий вік нікого не любив, не знає ненависті.

У процесі аналізу з'ясуємо, що, незалежно від того, в якій послідовності розташовані обидві частини речення, смисловий зв'язок між ними залишається незмінним: у всіх варіантах у підрядних реченнях пояснюється слово той, відповідаючи на питання хто?

Найбільше уваги треба приділити аналізу структури і виразному читанню речень з підрядними всередині головного: школярі часто не роблять паузи і не ставлять коми в кінці підрядного речення. Хоч основне пунктуаційне правило для складнопідрядних речень дуже просте: головне речення відділяється від підрядного однією чи двома комами. Однак застосування його вимагає орієнтації у структурі фрази. А для цього потрібно швидко й безпомилково знаходити граматичні центри простих речень, розуміти смислові відношення між ними, помічати сполучники і сполучні слова, бачити зв'язки між словами в кожній з частин складної структури.

Хоч про взаємне розташування головного і підрядного речень йтиметься на наступних уроках, уже тепер доцільно показати, що перестановка не завжди можлива.

«Найкраще вивчення синтаксису складного речення реалізується в методі вправ (особливо творчих), навчальна мета яких полягає в тому, щоб навчити учнів творчо мислити, навчити вирішувати поставлену на уроці синтаксичну проблему і цим самим сприяти підвищенню ефективності граматичного ладу мовлення учнів» (Мельничайко, 1975, с. 8).

Уже під час опрацювання загальних відомостей про складнопідрядні речення застосовуємо різноманітні види роботи з розвитку зв'язного мовлення: добір сполучників чи сполучних слів, заміну одних засобів зв'язку іншими, синонімічними, добір до наведених головних речень підрядних і, навпаки, до підрядних – головних, утворення складнопідрядного речення з двох простих і поділ складного речення на прості, зміну розташування складових частин,



заміну інших синтаксичних конструкцій складнопідрядними реченнями тощо. Проте всі названі види вправ проводяться принагідно, здебільшого усно, цілком підпорядковуються опрацюванню теоретичного матеріалу, оскільки основним завданням перших уроків є формування понять, якими учні оперуватимуть, аналізуючи окремі типи складнопідрядних речень з одним чи кількома підрядними.

На наступних уроках учні теж виконуватимуть вказані вправи, пов'язуючи їх з розглядом особливостей того чи іншого різновиду складнопідрядних конструкцій. Крім того, будуть застосовані й інші види роботи, спрямовані на підвищення розвитку та культури мовлення учнів (заміна одних складнопідрядних речень іншими, виправлення неправильно побудованих речень). Вибір і спосіб виконання таких вправ залежатиме від специфіки аналізованих на уроці складнопідрядних речень.

Розглянемо особливості опрацювання окремих видів складнопідрядних конструкцій.

На цю частину розділу відводимо сім уроків. Якби завдання обмежувалося тим, щоб навчити учнів розрізняти види підрядних речень та правильно ставити у складнопідрядних конструкціях коми (а частина вчителів саме цій меті підпорядковує навчальний процес), такої кількості уроків було, б забагато. Але завдання, що їх доводиться розв'язувати, набагато різноманітніші: вироблення навичок будувати і вживати різні види речень, ознайомлення із синонімією засобів зв'язку підрядної частини з головною, цілих конструкцій, з'ясування стилістичних особливостей кожного з видів складнопідрядних речень. Отже, уроки ці не можуть бути лише уроками граматики і пунктуації.

На вивчення речень з підрядними означальними доцільно відвести окремі уроки. На основі аналізу кількох прикладів підводимо учнів до висновку про роль цього виду підрядних речень. У ході роботи звертаємо увагу на те, що біля пояснювального іменника може стояти вказівне слово той, такий, яке сприяє виділенню одного чи кількох предметів з ряду однорідних. Потім організуємо спостереження над тим, якими засобами приєднується підрядне означальне речення до головного, зосереджуючи увагу на сполучних словах – займенниках що, який, котрий, чий, прислівниках де, коли, куди, звідки, як, сполучниках що, щоб, мов, наче, неначе. При цьому слід ще раз підкреслити, що при визначенні виду підрядного речення треба орієнтуватися не на засіб зв'язку, а на смисловий зв'язок з головною частиною.

Робимо висновок про розташування означального підрядного речення неодмінно після пояснюваного слова (тобто підрядне означальне не може стояти на початку, а лише всередині головного речення або після нього).

Далі необхідно організувати спостереження над значенням і формою сполучних слів. Зокрема, з'ясуємо, що сполучні слова де, куди, звідки вживаються тоді, коли підрядне речення пояснює іменник із значенням місця; сполучне слово коли – при поясненні іменника із значенням часу; як – вживається при наявності смислового відтінку порівняння; що рід сполучних слів – займенників залежить від того іменника в головному реченні, який пояснюється підрядним, а відмінок залежить від ролі займенника у підрядному реченні. Звертаємо увагу й на те, що сполучні слова який, котрий, чий можуть стояти, як на початку підрядного речення, так і після члена підрядного речення, вираженого іменником.

Вказуємо, що сполучні слова – прислівники можна замінити найбільш характерними для означальних підрядних речень сполучними словами - займенниками: Повертались через вокзал, на якому (замість сполучника де) спинився поїзд з пораненими.

Основна робота на цьому уроці – виконання різноманітних усних і письмових граматики-стилістичних вправ. Для того, щоб вчитель мав більший вибір, можна рекомендувати ще такі вправи.

1. Доповнити речення, якщо це можливо, вказівними словами і виявити зміни у відтінку значення і стилістичному забарвленні.

- а) Тихим гомоном срібних струмочків... (які весело співали)... прощалася зима.
- б) Багато наукових відкриттів зроблено в наш час... ;
- в) Стояла темна осіння ніч...
- г) У кожної справжньої людини в житті є певна мета... (яка здається для неї великою).

2. Виправити речення, вживаючи підрядні означальні:

- а) Метелик покружляв над лугом, а луг рябіє квітами. (Метелик покружляв над лугом, який рябіє квітами.)
- б) Раптом ми побачили білочку, і вона здивовано дивилась на нас. (Раптом ми побачили білочку, яка здивовано дивилась на нас.)

Такі вправи сприяють формуванню мовних навичок, дають уявлення про стилістичне використання складних речень із підрядними означальними.

На цьому ж уроці розглядаємо займенниково-означальні речення, в яких підрядне речення пояснює в головному реченні займенник, вжитий у значенні іменника. Аналізуючи приклад, звертаємо увагу на такі особливості цього типу речень: підрядне в них може бути і на початку речення; вказівне слово той може бути пропущене: Вставай, хто серцем кучерявий! (П. Тичина).

У ході роботи наголошуємо, що займенниково-означальні речення часто використовуються для чіткого, стислого викладення думки (афоризми, прислів'я), і пропонуємо учням самостійно знайти приклади, що підтверджують це.

Наступний урок присвячуємо вивченню речень з підрядними з'ясувальними. Аналізуючи приклади, підводимо учнів до висновку, що підрядні з'ясувальні вживаються при тих словах, зміст яких вимагає поширення речення з метою завершення думки. Найчастіше це дієслова мовлення (Нам повідомили...), думання (Хворому примарилось...), почування (Викладачі нашої школи пишуться...), а також прикметники, прислівники, навіть іменники, з такими самими значеннями (радий, гідний, відомо, треба, радість, думка).;

Речення з підрядними з'ясувальними загальноживані і тому особливих труднощів для учнів не становлять. Звичні у цих реченнях й засоби зв'язку – сполучники що, як, ніби, щоб та сполучні слова. Це дає змогу без зайвих пояснень перейти до тренувальних вправ – доповнення поданого вислову підрядним реченням, заміни члена речення підрядним з'ясувальним. При цьому слід показати, що завдяки підрядному реченню можна точніше висловити зміст думки:

Усім стало відомо про повернення експедиції. – просте речення.



Речення з підрядними наслідковими краще аналізувати, спираючись на знання про підрядні причини. Адже причина і наслідок завжди тісно пов'язані. Тому складнопідрядне речення з підрядним причини часто можна перебудувати на конструкцію з підрядним наслідковим:

Надвір не можна було вийти, бо не припинялась злива. — Злива не припинялася, так що надвір не можна було вийти.

Корисно провести ще одне зіставлення – з підрядним способом дії:

Дощ лив так, що на двір не можна було вийти. – Лив сильний дощ, так що на двір не можна було вийти.

При цьому звертаємо увагу на логічний наголос і на паузу між головним і підрядним реченням.

Наступний, сьомий урок відводимо на розгляд речень з підрядними умовними та допустовими.

Опорою для роботи над підрядними умовними реченнями можуть бути знання про дієслова умовного способу, що означають дію, яка може відбутися за певних умов. Почати можна із завершення таких речень: Наш клас завоював би першість... Ніхто б тобі не дорікав... і т. ін. Найбільш імовірно, що учні додадуть підрядні речення з характерними для розмовного мовлення сполучниками як, якби: ...як усі працювали б сумлінно, ...,якби ти знову не повторював тих же помилок. Учні зможуть проаналізувати структуру доданої частини, поставити до неї питання за якої умови?. Після цього (на цих самих прикладах) з'ясуємо, що підрядне речення може стояти і перед головним, і в середині головного, що у головній частині, розташовані після підрядної, може бути слово то; що, крім названих, у таких конструкціях вживаються й інші, синонімічні сполучники: нейтральне коли, книжне якщо.

Наголошуємо, що присудком головного речення може бути не тільки дієслово умовного способу, але й теперішнього, минулого чи майбутнього часу або й неозначена форма дієслова.

Підрядні допустові мало вживаються у повсякденному мовленні і тому менше відомі учням. Розглядати їх варто у зіставленні з підрядними причини. Якщо у підрядному причини йдеться про те, що сприяло якійсь дії, то в підрядному допустовому розкриваються обставини, що перешкоджали їй. Порівняймо: книжку прочитали всі, бо вона дуже цікава. – Книжку прочитали всі, хоч й вона не дуже цікава. Таке зіставлення допомагає зрозуміти наведене у підручнику визначення і потім активно працювати над засвоєнням засобів зв'язку, над з'ясуванням синонімічності сполучників.

Сприяють засвоєнню вивченого матеріалу вправи на заміну інших конструкцій реченнями з підрядними допустовими.

Навіть побачивши список зарахованих, хлопець ще не вірив, що став студентом. – Хоч хлопець побачив список зарахованих, він ще не вірив, що став студентом.

Щоб такі завдання учні не виконували механічно, доцільно пропонувати для перебудови речення, у яких дієприслівникові звороти мають різні смислові відтінки – крім допустового, ще й значення часу, причини, умови.

Така робота створить передумови для успішного опрацювання відомостей про складні речення з кількома підрядними, сприятиме удосконаленню мовних навичок учнів основної школи.

### **Список використаних джерел**

- Беляєв, О. М. (1993). *Сучасний урок української мови*. Київ.
- Волгина, Н. С. (1989). *Синтаксис современного русского языка*. Москва: Высш. шк.
- Вихованець, І. Р. (1999). *Граматика української мови. Синтаксис*. Київ: Либідь.
- Ганич, Д. І., Олійник, І. С. (1985). *Словник лінгвістичних термінів*. Київ: Вища школа.
- Горяний, В. Д. (1994). *Синтаксис односкладових речень: посібник для вчителів*. Київ.
- Єрмоленко, С. Я. (2005). *Синтаксис і стилістична семантика*. Київ: Наукова думка.
- Золотова, Г. А. (1982). *Коммуникативные аспекты русского синтаксиса*. Москва: Наука.
- Мельничайко, В. Я. (1975). Елементи стилістики на уроках синтаксису. *Українська мова і література в школі*, 11, 74-78.
- Омельчук С. А. (2007). Комунікативно-функційний підхід до вивчення синтаксису. *Дивослово*, 1, 2-9.
- Плиско, К. М. (1992). *Синтаксис української мови*. Харків: Основа.

### **References**

- Bieliaiev, O. M. (1993). *Suchasnyi urok ukrainskoi movy [Modern lesson of the Ukrainian language]*. Kyiv [in Ukrainian].
- Hanych D. I., & Oliinyk I. S. (1985). *Slovnnyk lnhvistychnykh terminiv [Glossary of linguistic terms]*. Kyiv: Vyshcha shkola [in Ukrainian].
- Horianyi, V. D. (1994). *Syntaksys odnoskladovykh rechen [Syntax of single-component sentences]: posibnyk dlia vchyteliv*. Kyiv [in Ukrainian].
- Melnychaiko, V. Ya. (1975). Elementy stylistyky na urokakh syntaksysu [Elements of stylistics on syntax lessons]. *Ukrainska mova i literatura v shkoli [Ukrainian language and literature at school]*, 11, 74-78 [in Ukrainian].
- Omelchuk S. A. (2007). Komunikatyvno-funktsiinyi pidkhid do vvychennia syntaksysu [Communicative-functional approach to the study of syntax. *Dyvoslovo [Divoslovo]*, 1, 2-9 [in Ukrainian].
- Plysko, K. M. (1992). *Syntaksys ukrainskoi movy [Syntax of the Ukrainian language]*. Kharkiv: Osnova [in Ukrainian].

- Volgina, N. S. (1998). *Sintaksis sovremennogo russkogo yazika [Grammar of the Ukrainian language. Syntax]*. Moskva: Vysshaya Shkola [in Russian].
- Vykhovanets, I. R. (1999). *Hramatyka ukrainskoi movy. Syntaksys [Grammar of the Ukrainian language. Syntax]*. Kyiv: Lybid [in Ukrainian].
- Yermolenko, S. Ya. (2005). *Syntaksys i stylistychna semantyka [Syntax and stylistic semantics]*. Kyiv: Naukova dumka [in Ukrainian].
- Zolotova, G. A. (1982). *Kommunikativnyye aspekty russkogo sintaksisa [Communicative aspects of Russian syntax]*. Moskva: Nauka [in Russian].

**SHCHUPKO S.**

West Ukrainian National University

**SYSTEMIC PROCESSING OF COMPLEX SENTENCES IN MIDDLE SCHOOL (EXPERIMENTAL METHODOLOGY)**

The article is devoted to the experimental method of studying various types of complex sentences. An integrative role of the syntax of complex sentences is noted. The article clarifies that the tasks faced by the teacher and the students during the systematic elaboration of complex sentences are complex and therefore there are considerable difficulties in their study. For example, when working out general information on complex sentences, we use various types of work on the development of coherent speech: the selection of conjunctions or connecting words, the replacement of certain means of communication by other, synonymous, the formation of a complex sentence of two simple, the division of complex sentences into simple, change the location of parts, etc.

However, all these types of exercises are conducted, in the majority of cases, orally, entirely subject to systematic study of theoretical material, since the main task of the first lessons is the formation of concepts that students will operate by analyzing individual types of complex sentences with one or more subcontractors.

**Key words:** *grammatical basis of sentence, conjunctions and connecting words, complex structure, synonyms of means of communication of the contracting part with the main, stylistic features of sentences, systematic elaboration of complex sentences*

Стаття надійшла до редакції 15.10.2020 р.

УДК 372.891:371.26:378.14  
<https://doi.org/10.33989/2075-146x.2020.26.227666>

**ТЕТЯНА ЯРНИХ**

ORCID 0000-0001-8496-1578

**ОЛЬГА РУХМАКОВА,**

ORCID 0000-0002-8573-8965

**НІНЕЛЬ ОРЛОВЕЦЬКА**

ORCID 0000-0002-9417-5236

Національний фармацевтичний університет, м. Харків

**СИТУАЦІЙНІ ЗАДАЧІ ЯК ЕФЕКТИВНИЙ ІНСТРУМЕНТ КОНТРОЛЮ ЗНАТЬ ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ**

У статті розглянуто роль ситуаційних задач як ефективного інструменту контролю знань здобувачів вищої освіти. Показано, що методика проведення контролю знань із використанням ситуаційних задач спонукає здобувачів вищої освіти вивчати не тільки основну, а й додаткову навчальну літературу, удосконалити методи самоконтролю знань і умінь.

Ситуаційні задачі є одним із засобів досягнення високої ефективності освітньої діяльності здобувачів вищої освіти при освоєнні ними певних компетентностей через різні види професійної освіти. Особливе значення вони набувають у дистанційній освіті, так як забезпечують високий рівень самостійності та креативності у пізнавальній діяльності здобувачів вищої освіти.

**Ключові слова:** *ситуаційні задачі, інструмент контролю, знання, здобувачі вищої освіти*

**Вступ.** Організація освітнього процесу у вищому навчальному закладі (ЗВО) повинна відповідати світовим стандартам вищої школи, забезпечувати активне мотивування отримання здобувачами вищої освіти (ЗВО) професійних знань і гарантію якісної освіти. Сучасний процес професійної підготовки в Україні здійснюється під впливом вимог європейського освітнього простору. Вища фармацевтична школа динамічно розвивається і постійно змінюється, підвищується якість фахівців із вищою фармацевтичною освітою, що забезпечується шляхом

удосконалення освітніх програм із кожної дисципліни та новим підходом до їх викладання (Коротков; Олексенко, 2004; Лазоришенець, Банчук, Волосовець, та ін., 2009; Лазоришенець, Банчук, Волосовець, та ін., 2009).

Проте досить часто, випускники університетів виявляються не підготовленими до соціального життя, відчувають труднощі у різних ситуаціях (Полат, Бухаркіна, 2008). Саме тому, у теперішній час актуальним є питання підготовки кваліфікованих кадрів. Крім необхідної наукової бази і практичних навичок, важливо розвивати у сучасній людині здатність пошуку, самостійного аналізу інформації, а також інтерес до самонавчання, саморозвитку, самовдосконалення (Гончаренко, 2000; *Медицина біологія*, 2005; Лазоришенець, Банчук, Волосовець, та ін., 2009).

Однією із нових форм ефективних технологій навчання є проблемно-ситуативне навчання із використанням кейсів. Упровадження навчальних кейсів у практику фармацевтичної освіти у даний час є досить актуальним. Кейс являє собою опис конкретної реальної ситуації, підготовленої за певним форматом і призначеної для навчання ЗВО аналізу різних видів інформації, її узагальнення, навичкам формулювання проблеми і пошуку можливих варіантів її вирішення відповідно до встановлених критеріїв.

Кейсова технологія (метод) навчання – це навчання дією. Суть кейс-методу полягає у тому, що засвоєння знань і формування умінь є результатом активної самостійної діяльності ЗВО по вирішенню труднощів, у результаті чого і відбувається творче оволодіння професійними знаннями, навичками та вміннями (Гончаренко, 2000; Малихін, Павленко, Лаврентьєва, Матукова, 2011; Полат, Бухаркіна, 2008).

Превентивним заходом рішення різних труднощів можна вважати практику вирішення ситуаційних завдань, які є одним із різновидів кейс-технологій і можуть бути застосованими практично до будь-яких дисциплін. Рішення ситуаційних завдань (хімічних, математичних, професійних тощо) часто застосовують у медичній, технічній, педагогічній та інших видах професійної освіти.

Цінність ситуаційних задач полягає у тому, що процес їх вирішення розширює кругозір ЗВО, допомагає не тільки системно мислити, здійснювати активну пізнавальну діяльність, самостійно вивчаючи додатковий матеріал, а також застосовуючи вже існуючі знання і компетенції з дисципліни, а й творчо підходити до розуміння сутності та рішення завдання.

Розв'язання ситуаційних задач дозволяє розвивати у ЗВО аналітичні, практичні, комунікативні та соціальні навички та адаптувати їх до реальних проблем сучасного життя. Отже, ситуаційні задачі є одним із важливих засобів навчання у сучасних умовах (Олексенко, 2004; Полат, Бухаркіна, 2008; Тупикін, 2017).

**Мета даної роботи.** Показати роль ситуаційних задач, як ефективного інструменту контролю знань ЗВО.

**Результати.** У рамках сучасної університетської освіти немає достатніх розробок у застосуванні ситуаційних задач із метою отримання і розвитку ключових компетенцій, чим й обумовлена необхідність більш глибокого вивчення їх використання.

Відомо, що важливою частиною формування ключових компетенцій у навчальному процесі є практично-орієнтований підхід, який робить акцент на ролі життєвого досвіду, умінь ЗВО застосовувати знання у реальних ситуаціях із яких, згодом, розвивається активізація самонавчання.

Психологічно під ситуаційними задачами розуміють об'єкт розумової діяльності, який містить ситуацію із питанням, що включає у себе умову, функціональні залежності та вимоги до прийняття рішення.

Зі змістовної сторони, ситуаційні задачі являють собою завдання, які включають у себе характеристику ситуації та умов, у яких може виникнути та чи інша ситуація, пропозиція її виправити, знайти вихід із неї тощо.

Вирішення ситуаційних задач вимагає обґрунтованого рішення, залучення додаткової інформації, що робить їх педагогічно ефективними і сприяє розвитку креативності ЗВО. Такий вид діяльності використовується у педагогічному процесі на етапах закріплення нових знань, удосконалення розрахункових і експериментальних умінь, на етапі перевірки і контролю отриманих знань (Полат, Бухаркіна, 2008).

Оцінка знань і умінь ЗВО є важливим структурним і необхідним компонентом процесу навчання та відповідно до дидактичних принципів систематичності, послідовності і міцності навчання має здійснюватися протягом усього періоду навчання.

У процесі контролю знань відбувається їх діагностування та коригування, облік результативності окремого етапу процесу навчання і визначення підсумкових результатів навчання на різному рівні, тобто оцінка знань, умінь і навичок ЗВО.

Крім перевірки, контроль містить у собі оцінювання (як процес) і оцінку (як результат) перевірки. Від правильної постановки оцінки багато у чому залежить успіх навчання, так як оцінка є так званим «зворотним зв'язком», коли викладач отримує інформацію про ефективність вивчення предмету.

Однією із технологій коректної оцінки знань ЗВО є застосування навчальної ситуації, яка може бути побудована на предметному змісті та носити надпредметний характер. Варто звернути увагу на те, що у навчальних ситуаціях повинні бути відображені ті життєві ситуації, із якими ЗВО стикаються або можуть зіткнутися у своїй професійній діяльності.

Більшість авторів відзначають деякі відмінності між традиційними завданнями і ситуаційними задачами, наприклад, при вирішенні ситуаційних задач у ЗВО з'являється пізнавальна мотивація, зумовлена користю отриманих знань для повсякденного життя. Крім того, часто, в умовах ситуаційних задач немає повного матеріалу для їх рішення.

Цей матеріал треба шукати додатково, додумувати, а іноді й придумувати, розвиваючи уяву, виходячи із ситуації (Малихін, Павленко, Лаврентьєва, Матукова, 2011; Полат, Бухаркіна, 2008; Тупикін, 2017).

Зазвичай, завдання має ситуацію – тобто проблему із реального життя, особистісно-значущі пізнавальні питання, додаткову інформацію із даного питання, а також питання для даного завдання. Причому, завдання формується різного типу складності, що допомагає враховувати й індивідуальні особливості ЗВО.

Рішення ситуаційних задач має наступний алгоритм: актуалізація, проблемний етап, цільовий етап, етап вибору засобів вирішення, теоретичний і результативний етапи, генералізація. Ситуаційна задача – це задача, що дозволяє

освоювати у процесі роботи з інформацією послідовний ряд інтелектуальних операцій у вигляді ознайомлення – розуміння – застосування – аналізу – синтезу – оцінки. Проблема, яка лежить в основі ситуаційних задач, повинна бути близька і зрозуміла ЗВО.

На кафедрі технології ліків Національного фармацевтичного університету здійснюється викладання дисципліни «Аптечна технологія ліків», яка закладає фундамент для подальшого засвоєння ЗВО знань та умінь із профільних теоретичних і практичних дисциплін. Для оцінки викладачами якості засвоєння ЗВО знань та моніторингу ефективності вивчення «Аптечної технології ліків» широко упроваджується вирішення ситуаційних задач при контролі засвоєння конкретного змістового модуля, на які розбита дисципліна.

Майбутні фахівці оволодівають навичками вирішення подібних завдань, урізноманітнюють ситуації і поглиблюють отримані знання, накопичують досвід із приготування різних лікарських форм, що відіграє велику роль у формуванні компетентностей провізора (Тихонов, Ярних, Тихонова, та ін., 2015).

Такий контроль здійснюється письмово за картками, які містять три питання, одне із яких є ситуаційною задачею. Особливістю цих задач є те, що у них міститься опис реальної технологічної ситуації, формуються питання, які треба вирішити.

У задачі можуть бути наведені невірні розрахунки, невірна послідовність технологічних операцій, невірна технологія лікарського засобу або неправильне його оформлення до відпуску. Приклад ситуаційної задачі з дисципліни «Аптечна технологія ліків» наведено нижче.

*Випишіть рецепт латинською мовою. Дайте характеристику лікарському засобу. Критично оцініть проведені фармацевтом розрахунки, обрану технологію, пакування та маркування препарату.*

Візьми: Адонізиду 10 мл

Камфори 1,5

Натрію броміду 2,0

Води очищеної 150 мл

Змішай. Видай. Познач. По 2 столових ложки 3 рази на день.

*Фармацевт у підставку відміряв 140 мл води, додав 10 мл 20 % розчину натрію броміду. В ступку помістив 1,5 камфори, подрібнив із 15 краплями етилового спирту, після чого додав невелику кількість готового розчину (за правилом Дерягіна). Потім змив рештою розчину у флакон для відпуску. Чи якісно приготовлений лікарський засіб?*

Щоб надати правильну відповідь на задачу ЗВО повинен добре знати матеріал за певною темою. Для перевірки кількостей активних фармацевтичних інгредієнтів (АФІ) та допоміжних речовин ЗВО має провести власні розрахунки та порівняти їх із наведеними в умовах задачі. Для виправлення наведеної технології необхідно знати послідовність технологічного процесу, правила введення різних АФІ у різні лікарські форми з урахуванням їх фізико-хімічних властивостей і чітко уявляти як правильно потрібно оформити лікарський засіб до відпуску.

Застосування ситуаційних задач у практиці навчання дозволяє створити умови для більш повного засвоєння дисципліни та забезпечує формування і розвиток різних компетенцій у ЗВО. При вирішенні ситуаційних задач у ЗВО створюється ставлення до подій і власна модель поведінки, одночасно з цим удосконалюються навички й уміння знаходити потрібну інформацію у різних джерелах, у тому числі і в інтернет ресурсах.

#### **Висновки**

1. Розглянуто роль ситуаційних задач як ефективного інструменту контролю знань ЗВО.
2. Методика проведення контролю знань із використанням ситуаційних задач спонукає ЗВО вивчати не тільки основну, а й додаткову навчальну літературу, удосконалювати методи самоконтролю знань і умінь.
3. Показано, що ситуаційні задачі є одним із засобів досягнення високої ефективності освітньої діяльності ЗВО при освоєнні ними певних компетентностей через різні види професійної освіти. Особливе значення вони набувають у дистанційній освіті, так як забезпечують високий рівень самостійності та креативності у пізнавальній діяльності ЗВО.

#### **Список використаних джерел**

- Гончаренко, С. У. (2000). *Методика як наука*. Хмельницький: Вид-во ХГПК.
- Коротков, Е. *Концепція якості освіти*. Взято з <http://osvita.ua>.
- Лазоришенець, В. В., Банчук, М. В., Волосовець, О. П. та ін. (2009). Стан підготовки та підвищення кваліфікації медичних працівників і завдання вищої медичної школи щодо її інтеграції до світового освітнього простору. *Медична освіта*, 2, 5-10.
- Медична біологія*. (2005): програма навчальної дисципліни для студентів вищих медичних навчальних закладів III-IV рівнів акредитації. Київ.
- Малихін, О. В., Павленко, І. Г., Лаврентьєва, О. О., Матукова, Г. І. (2011). *Методика викладання у вищій школі*: навч. посіб. Сімферополь: Дайфі.
- Олексенко, В. В. (2004). Ефективні шляхи вдосконалення змісту і форм підготовки спеціалістів ВНЗ. *Вища освіта України*, 2, 66-69.
- Полат, Е. С., Бухаркіна, М. Ю. (2008). *Современные педагогические и информационные технологии в системе образования*: учеб. пособ. для студ. вузов. 2-е изд., стер. Москва: Академия.
- Тихонов, О. І., Ярних, Т. Г., Тихонова, С. О. та ін. (2015). *Методологія викладання аптечної технології ліків*: навч.-метод. посіб. для викладачів. Харків: НФаУ.

Тупикин, Е. И. (2017). Ситуационные задачи как средство повышения эффективности образовательного процесса при дистанционном обучении. *Международный журнал прикладных и фундаментальных исследований*, 4-1, 266-267.

#### References

- Honcharenko, S. U. (2000). *Metodyka yak nauka [Methodology as a science]*. Khmelnytskyi: Vyd-vo KhHPK [in Ukrainian].
- Korotkov, E. *Kontseptsiia yakosti osvity [Education quality concept]*. Retrieved from <http://osvita.ua/> [in Ukrainian].
- Lazoryshenets, V. V., Banchuk, M. V., & Volosovets O. P. et ed. (2009). Stan pidhotovky ta pidvyschennia kvalifikatsii medychnykh pratsivnykiv i zavdanna vyshchoi medychnoi shkoly shchodo yii intehratsii do svitovoho osvitnoho prostoru [The state of training and retraining of medical workers and the tasks of higher medical school for its integration into the world educational space]. *Medychna osvita [Medical education]*, 2. 5-10 [in Ukrainian].
- Medychna biolohiia [Medical biology]* (2005): prohrama navchalnoi dystsypliny dlia studentiv vyshchykh medychnykh navchalnykh zakladiv III-IV rivniv akredytatsii. Kyiv [in Ukrainian].
- Malykhin, O. V., Pavlenko, I. H., Lavrentieva, O. O., & Matukova, H. I. (2011). *Metodyka vykladannia u vyshchii shkoli [Methods of teaching in high school]: navchalnyi posibnyk*. Simferopol: Daifi [in Ukrainian].
- Oleksenko, V. V. (2004). Efektyvni shliakhy vdoskonalennia zmistu i form pidhotovky spetsialistiv VNZ [Effective ways to improve the content and forms of training of university specialists]. *Vyshcha osvity Ukrainy [Higher education in Ukraine]*, 2. 66-69 [in Ukrainian].
- Polat, E. S., & Buharkina, M. Yu. (2008). *Sovremennyye pedagogicheskie i informatsionnyie tehnologii v sisteme obrazovaniya [Modern pedagogical and information technologies in the education system]: uchebnoe posobie dlya stud. vuzov*. Moskva: Akademiya [in Russian].
- Tupikin, E. I. (2017). Situatsionnyie zadachi kak sredstvo povysheniya effektivnosti obrazovatel'nogo protsessa pri distantsionnom obuchenii [Situational tasks as a means of increasing the efficiency of the educational process in distance learning]. *Mezhdunarodnyiy zhurnal prikladnyih i fundamentalnyih issledovaniy [International Journal of Applied and Basic Research]*, 4-1, 266-267 [in Russian].
- Tykhonov, O. I., Yarnykh, T. H., & Tykhonova, S. O. et ed. (2015). *Metodolohiia vykladannia aptechnoi tekhnolohii likiv [Methodology of teaching pharmacy technology of drugs]: navch.-metod. posib. dlia vykl.* Kharkiv: NFAU [in Ukrainian].

**YARNYKH T., RUKHMAKOVA O., ORLOVETSKA N.**

National University of Pharmacy, Ukraine

#### **SITUATIONAL TASKS AS AN EFFECTIVE TOOL OF KNOWLEDGE CONTROL OF HIGHER EDUCATION'S APPLICANTS**

The organization of the educational process in a higher educational institution must meet the world standards of higher education, provide active motivation for higher education's applicants to obtain professional knowledge and guarantee quality education. The modern process of professional training in Ukraine is carried out under the influence of the requirements of the European educational space.

Higher School of Pharmacy is dynamically developing and constantly changing, improving the quality of specialists with higher pharmaceutical education, which is provided by improving educational programs in each discipline and a new approach to their teaching.

The article considers the role of situational tasks as an effective tool for monitoring the knowledge of higher education's applicants. It is shown that the method of knowledge control using situational tasks encourages higher education's applicants to study not only basic but also additional educational literature, to improve methods of self-control of knowledge and skills.

Situational tasks are one of the means to achieve high efficiency of educational activities of higher education's applicants in the development of certain competencies through various types of vocational education. They are especially important in distance education, as they provide a high level of independence and creativity in the cognitive activity of higher education.

**Key words:** *situational tasks, control tool, knowledge, applicants for higher education*

Стаття надійшла до редакції 16. 10. 2020 р.

## НАШІ АВТОРИ

**Бабенко Ірина Василівна**, кандидат педагогічних наук, асистент Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка

**Бардінова Анастасія Олексіївна**, аспірантка Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка

**Берецька Світлана Володимирівна**, кандидат педагогічних наук, доцент, завідувач кафедри, здобувач вищої освіти СО «магістр» Донецького національного університету імені Василя Стуса, м. Вінниця

**Бермудес Діана Валеріївна**, кандидат педагогічних наук, доцент Сумського державного педагогічного університету імені А.С. Макаренка

**Блажко Людмила Миколаївна**, кандидат фізико-математичних наук, доцент Київського національного університету будівництва і архітектури

**Большая Оксана Вікторівна**, кандидат економічних наук, старший викладач Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка

**Бондаренко Валентина Володимирівна**, кандидат педагогічних наук, доцент Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка

**Бондаренко Марія Русланівна**, магістрантка Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка

**Бородай Едуард Миколайович**, здобувач Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка

**Важеніна Інна Леонідівна**, начальник відділу кадрів та діловодства Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка

**Варениченко Анастасія Борисівна**, кандидат педагогічних наук, асистент Мелітопольського державного педагогічного університету імені Богдана Хмельницького

**Величко Руслана Миколаївна**, магістрантка Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка

**Вечерок Ольга Миколаївна**, кандидат філологічних наук, викладач Української медичної стоматологічної академії, м. Полтава

**Воскобойнікова Галина Леонідівна**, доктор педагогічних наук, професор Київського міжнародного університету, Національного медичного університету імені О. О. Богомольця, м. Київ

**Гриньов Станіслав Якович**, кандидат педагогічних наук, старший науковий співробітник Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка

**Гриньова Валентина Станіславівна**, учитель Полтавської спеціалізованої мистецької школи-інтернату І-ІІІ ступенів «Центр освіти та соціально-педагогічної підтримки» імені Софії Русової Полтавської обласної ради

**Гриньова Марина Вікторівна**, доктор педагогічних наук, професор, член-кореспондент НАПНУ, декан природничого факультету Полтавського національного педагогічного університету імені В.Г. Короленка

**Гузій Наталія Василівна**, доктор педагогічних наук, професор Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова, м. Київ

**Даниско Оксана Володимирівна**, кандидат педагогічних наук, викладач Полтавського національного педагогічного університету імені В.Г. Короленка

**Демченко Юлія Сергіївна**, консультант із професійної реабілітації, Департамент охорони здоров'я та соціальних служб шт. Вашингтон, США



**Довжук Вікторія Валентинівна**, кандидат фармацевтичних наук, доцент Національного медичного університету імені О. О. Богомольця, м. Київ

**Донець Олександр Володимирович**, кандидат наук з фізичного виховання, доцент Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка

**Донченко Вікторія Іванівна**, кандидат педагогічних наук, доцент Української медичної стоматологічної академії, м. Полтава

**Дяченко-Богун Марина Миколаївна**, доктор педагогічних наук, професор Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка

**Жданова-Неділько Олена Григорівна**, доктор педагогічних наук, доцент, завідувачка кафедри Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка

**Здір Марина Сергіївна**, асистент Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка

**Зімакова Лілія Василівна**, кандидат педагогічних наук, доцент Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка

**Зуб Оксана Володимирівна**, асистент Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка

**Ищенко Володимир Іванович**, кандидат педагогічних наук, доцент Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка

**Каролон Олена Олександрівна**, старший викладач навчально-наукового інституту Київського національного університету культури і мистецтв

**Коваленко Олена Володимирівна**, асистент Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка

**Козаченко Юлія Сергіївна**, кандидат педагогічних наук, старший викладач Сумського державного університету

**Колодько Інна Миколаївна**, аспірантка Інституту проблем виховання НАПН України

**Комишан Юлія Вадимівна**, аспірантка Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка

**Коновалов Олександр Дмитрович**, аспірант ДЗВО «Університет менеджменту освіти» НАПН України, м. Київ

**Коновалова Людмила Володимирівна**, кандидат педагогічних наук, доцент Національного медичного університету імені О. О. Богомольця, м. Київ

**Кононець Наталія Василівна**, доктор педагогічних наук, доцент кафедри економічної кібернетики, бізнес-економіки та інформаційних систем ВНЗ Укоопспілки «Полтавський університет економіки і торгівлі»

**Корносенко Оксана Костянтинівна**, доктор педагогічних наук, професор Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка

**Кравчук Надія Леонідівна**, аспірантка Української інженерно-педагогічної академії, м. Харків

**Крамаренко Валентина Олександрівна**, викладач Кременчуцького педагогічного коледжу імені А. С. Макаренка

**Кудінова Анна**, магістрантка Полтавського інституту економіки і права

**Кузьменко Григорій Михайлович**, кандидат педагогічних наук, доцент Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка

**Кузьменко Наталія Миколаївна**, завідувач навчально-методичного кабінету кафедри ДПД та українознавства Сумського національного аграрного університету

**Купріянова Олена Анатоліївна**, вихователь ДНЗ «Полтавський центр професійно-технічної освіти»

**Куторжевська Любов Іванівна**, кандидат педагогічних наук, доцент Полтавського інституту економіки і права ВНЗ «Відкритий міжнародний університет розвитку людини «Україна»»

**Куценко Тетяна Володимирівна**, старший викладач Центральноукраїнського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка, м. Кропивницький

**Манзюк Марина Юрївна**, учениця спеціалізованої загальноосвітньої школи I-III ступенів №5 з поглибленим вивченням предметів природничо-математичного циклу ім. Л.І. Бугаєвської Горішньоплавнівської міської ради Полтавської області

**Мелаш Валентина Дмитрівна**, кандидат педагогічних наук, доцент Мелітопольського державного педагогічного університету імені Богдана Хмельницького

**Мироненко Світлана Георгіївна**, кандидат біологічних наук, доцент Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка

**Міхеєнко Олександр Іванович**, доктор педагогічних наук, доцент Сумського державного педагогічного університету імені А.С. Макаренка

**Москаленко Оксана Анатоліївна**, кандидат педагогічних наук, доцент Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка

**Насадюк Тетяна Олександрівна**, аспірантка Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова, м. Київ

**Неустровса Гелена Олегівна**, старший викладач Національного технічного університету «Харківський політехнічний інститут»

**Новописьменний Сергій Анатолійович**, кандидат педагогічних наук, доцент Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка

**Орловецька Нінель Фатехівна**, кандидат фармацевтичних наук, доцент кафедри Національного фармацевтичного університету

**Печонкіна Лариса Андріївна**, учитель спеціалізованої загальноосвітньої школи I-III ступенів №5 з поглибленим вивченням предметів природничо-математичного циклу ім. Л.І. Бугаєвської Горішньоплавнівської міської ради Полтавської області

**Піддубна Юлія Сергіївна**, студентка природничого факультету Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка

**Проценко Ірина Іванівна**, кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри педагогіки Сумського державного педагогічного університету імені А.С. Макаренка

**Пономаренко Наталія Володимирівна**, кандидат філологічних наук, доцент Українського державного університету залізничного транспорту

**Рассоха Інна Володимирівна**, кандидат фізико-математичних наук, доцент Національного університету «Полтавська політехніка імені Юрія Кондратюка»

**Рендюк Сергій Петрович**, кандидат педагогічних наук, доцент Національного університету «Полтавська політехніка імені Юрія Кондратюка»

**Рожнова Тетяна Євгеніївна**, кандидат педагогічних наук, доцент ДЗВО «Університет менеджменту освіти» НАПН України, м. Київ

**Рухмакова Ольга Анатоліївна**, доктор фармацевтичних наук, професор Національного фармацевтичного університету

**Сагайдак Віталіна Романівна**, голова студентської ради природничого факультету Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка

**Сайко Наталія Олександрівна**, доктор педагогічних наук, доцент Національного університету «Полтавська політехніка імені Юрія Кондратюка»

**Скальська Світлана Анатоліївна**, викладач Української медичної стоматологічної академії, м. Полтава

**Согоконь Олена Анатоліївна**, кандидат педагогічних наук, доцент Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка

**Соколов Дмитро Олександрович**, аспірант Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка

**Станіченко Оксана Федорівна**, аспірантка Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка

**Стрижак Юлія**, аспірантка Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка

**Тименко Марія Миколаївна**, кандидат педагогічних наук, науковий співробітник Інституту педагогіки НАПН України

**Тимченко Галина Миколаївна**, кандидат технічних наук, доцент Національного технічного університету «Харківський політехнічний інститут»

**Ткаченко Андрій Володимирович**, доктор педагогічних наук, доцент Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка

**Трусова Людмила Василівна**, викладач Української медичної стоматологічної академії, м. Полтава

**Усік Ірина Анатоліївна**, заступник начальника управління – начальник відділу інституційного аудиту управління Державної служби якості освіти у Чернігівській області

**Ханнанова Олеся Равілівна**, кандидат біологічних наук, асистент Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка

**Черкаська Любов Петрівна**, кандидат педагогічних наук, доцент Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка

**Чистякова Людмила Олександрівна**, кандидат педагогічних наук, доцентка, докторантка Центральноукраїнського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка, м. Кропивницький

**Шапаренко Інна Євгеніївна**, кандидат біологічних наук, доцент Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка

**Шарлай Наталія Миколаївна**, здобувач Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка

**Шевченко Юлія Михайлівна**, доктор педагогічних наук, доцент Мелітопольського державного педагогічного університету імені Богдана Хмельницького

**Шкура Тетяна Володимирівна**, кандидат біологічних наук, доцент Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка

**Штепа Неля Андріївна**, асистент Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка

**Щупко Світлана Олександрівна**, викладач Західноукраїнського національного університету, м. Тернопіль

**Юдіна Ксенія Євгеніївна**, кандидат історичних наук, викладач Української медичної стоматологічної академії

**Ярних Тетяна Григорівна**, доктор фармацевтичних наук, професор, завідувачка кафедри Національного фармацевтичного університету

## ЗМІСТ

Бабенко І. Кузьменко Г.	Сутнісно-змістова характеристика поняття «толерантність» як професійної якості викладача вищого закладу освіти	5
Бардінова А.	Формування у молоді уявлень про відповідальність щодо кримінальних порушень у ході виборчого процесу	8
Берецька С.	Модель управління наступністю дошкільної та початкової шкільної освіти	12
Блажко Л. Рассоха І. Рендюк С.	Використання мобільних додатків у навчальному процесі	17
Большая О.	Загальнотеоретичні основи формування комунікативної компетентності керівника закладу загальної середньої освіти в процесі самоосвіти	21
Бородай Е.	Класифікація методів військово-патріотичного виховання старшокласників у процесі допризовної підготовки	25
Важеніна І. Зуб О.	Інтелектуальне середовище магістратури як контекст особистісно-професійного становлення майбутнього управлінця	29
Вечерок О. Скальська С. Трусова Л.	Роль міжкультурної комунікації на етапі довузівської підготовки іноземних громадян	33
Воскобойнікова Г. Довжук В. Коновалова Л.	Майстер-клас інтегрованого застосування комплексу належних фармацевтичних практик у професійній підготовці майбутніх магістрів фармації	37
Гриньов С. Піддубна Ю.	Європейський досвід діяльності студентських клубів за інтересами в умовах карантину	41
Гриньова М. Величко Р.	Особливості застосування методу проєктів для формування пізнавальної діяльності студентів-екологів	47
Гриньова М. Юдіна К.	Концепція формування базових компетентностей студентів-стоматологів у медичних ЗВО України	52
Гузій Н.	Професійна підготовка творчого менеджера економічної галузі	56
Даниско О.	Педагогічні аспекти використання навчальної аналітики як інструменту моніторингу успішності та підвищення якості професійної підготовки майбутніх учителів фізичної культури в умовах змішаного навчання	60
Демченко Ю.	Організаційно-дидактичні особливості професійної підготовки фахівців із соціальної реабілітації в США	67
Донченко В.	Форми та методи навчання здоров'язбереженню студентів медичних закладів вищої освіти	71
Жданова-Неділько О.	Формування системи особистісно-професійних цінностей майбутнього управлінця в умовах магістратури	74
Зімакова Л. Крамаренко В.	Сучасна дитяча книга як мистецько-ігровий матеріал формування креативності дітей дошкільного віку	78
Іщенко В.	Доцільність застосування основ самоменеджменту в практичній діяльності молодого педагога	83

Каролоп О.	Професійна компетентність як фактор формування конкурентноспроможності бакалаврів готельно-ресторанної справи	89
Козаченко Ю.	Технології навчання у викладанні іноземних мов	93
Колодько І.	Теоретичні аспекти поняття «готовність учнів до екологічної діяльності»	97
Комишан Ю.	Науково-творчий доробок Григорія Левченка в контексті розвитку мистецького краєзнавства на Полтавщині	101
Кононец Н. Новописьменний С.	Ресурсно -орієнтоване навчання дисципліни «Педагогіка вищої школи» в умовах дистанційної освіти	106
Корносенко О. Бондаренко В. Бондаренко М.	Інформаційно-комунікаційні технології як інноваційний засіб фізичного виховання: актуальні проблеми й оцінка використання	113
Кравчук Н.	Технологія формування компетентності в сфері охорони та захисту прав інтелектуальної власності вчителів в процесі підвищення кваліфікації	119
Кудінова А. Куторжевська Л.	Особливості впровадження інклюзивної освіти для осіб із серцево-судинними захворюваннями	131
Кузьменко Н. Проценко І.	Теоретичний аналіз проблеми професійної адаптації учителів закладів середньої освіти	136
Мелаш В. Шевченко Ю. Варениченко А.	Взаємозв'язок теорії та практики на основі впровадження нових освітніх технологій як педагогічна умова професійної підготовки майбутнього вчителя початкової школи	141
Мироненко С. Шапаренко І.	Теоретико-методичні основи викладання дисципліни «Фізична реабілітація» при підготовці бакалаврів зі спеціальності «Фізична культура і спорт» у системі професійної педагогічної освіти	146
Міхеєнко О. Бермудес Д. Ткаченко А. Дяченко-Богун М.	Активізація навчально-пізнавальної діяльності студентів в умовах дистанційного навчання	152
Насадюк Т.	Психолого-педагогічні особливості реалізації прикладної спрямованості навчання математики сучасних учнів 5- 6-х класів	156
Печонкіна Л. Манзюк М.	Формування соціальної активності учнівської молоді засобами учнівського самоврядування в ході проєктної діяльності	161
Проценко І.	Управління професійною адаптацією вчителів у системі середньої освіти	165
Рожнова Т. Коновалов О.	Теоретичні засади професійної підготовки пілотів-інструкторів цивільної авіації в Україні	170
Сагайдак В. Гриньова В.	Створення зони комфорту для вчителя в Новій українській школі	175
Сайко Н. Купріянова О.	Соціально-психологічні умови професійної підготовки майбутніх соціальних педагогів у сучасній системі вищої освіти України	181
Сококонь О. Донець О.	Застосування сучасних фізкультурно-оздоровчих технологій при підготовці вчителів фізичної культури	185
Соколов Д.	Процесуальний компонент готовності майбутніх учителів музичного мистецтва до культурно-освітньої роботи в закладах позашкільної освіти	191

Станіченко О.	Трудова діяльність як засіб виховання чуйності у дітей дошкільного віку	195
Стрижак Ю.	Формування професійної компетентності майбутніх учителів іноземної мови у процесі професійної підготовки	198
Тименко М.	Навички XXI століття у шкільній освіті у Великій Британії	202
Тимченко Г. Неустроєва Г. Пономаренко Н.	Проектна діяльність студентів та критерії оцінювання її результатів	206
Усік І.	Експериментальна перевірка готовності керівників закладів загальної середньої освіти до антикризового менеджменту у процесі підвищення кваліфікації	210
Ханнанова О. Шкура Т.	Особливості використання аудіовізуальних засобів навчання при викладанні курсу «Біогеографія»	215
Черкаська Л. Москаленко О. Коваленко О.	Усунення помилок як компонент корекції результатів навчання учнів у системі уроків математики	219
Чистякова Л. Куценко Т.	Навчання конструюванню основи плечового виробу при застосуванні технології екологічної переробки текстильних матеріалів	224
Шарлай Н.	Світові досягнення учнів О. О. Богомольця та значення їхнього наукового доробку	230
Штепа Н. Здір М.	Розвиток здатності майбутнього менеджера до створення ефективного ділового іміджу	234
Щупко С.	Системне опрацювання складнопідрядних речень в основній школі (експериментальна навчальна методика)	238
Ярних Т. Рухмакова О. Орловецька Н.	Ситуаційні задачі як ефективний інструмент контролю знань здобувачів вищої освіти	244

## CONTENTS

Babenko I. Kuzmenko G/	Essential and substantive characteristics of the concept of "tolerance" as a professional quality of a teacher of higher educational institution	5
Bardinova A.	Formation in young people of perceptions of responsibility regarding criminal violations during the election process	8
Beretska S.	Model of management of continuity of preschool and primary school education	12
Blazhko L. Rassokha I. Rendiuk S.	Use of mobile applications in the learning process	17
Bolshaia O.	General theoretical fundamentals of formation of communicative competence of the head of the institution of general secondary education in the process of self-education	21
Borodai E.	Classification of methods of military-patriotic education of senior grade students in the process of pre-call preparation	25
Vazhenina I. Zub O.	The intellectual environment of the master's degree as a context of personal and professional development of the future manager	29
Vecherok O. Skalska S., Trusova L..	The role of intercultural communication at the stage of pre-university training of foreign citizens	33
Voskoboynikova G., Dovzhuk V., Konovalova L.	Master class application of a complex of appropriate pharmaceutical practices in the professional training of future masters of pharmacy	37
Grynov S., Pidubna Y.	European experience of activities of student clubs of interest in quarantine	41
Grynova M. Velychko R.	Features of creating a method of projects for the formation of cognitive activity of environmental students	47
Grynova M., Yudina K.	The concept of formation of basic competencies in dental students in medical universities of Ukraine	52
Huzii N.	Professional training of a creative manager of the economic branch	56
Danyisko O.	Pedagogical aspects of using educational analytics as a tool for success and quality improvement monitoring of future physical culture teachers' professional training in conditions of blended learning	60
Demchenko J.	Organizational and didactic features of social rehabilitation students' professional training in the USA	67
Donchenko V.	Forms and methods of teaching health saving to students of medical institutions of higher education	71
Zhdanova-Nedilko O.	Formation of a system of personal and professional values of the future manager in the conditions of a magistracy	74

Zimakova L. Kramarenko V.	Modern children's book as an artistic and game material for the preschoolers' creativity formation	78
Ischenko V.	Expenditure of applying the fundamentals of self-management in the practical activity of a young teacher	83
Karolop O.	Profession competence as factor forming competitiveness bachelor hotel-restaurant right	89
Kozachenko Y.	Teaching technologies in foreign language teaching	93
Kolodko I.	Theoretical aspects of the concept "the readiness of pupils to the ecological activity"	97
Komyshan Y.	Hryhoriy Levchenko's scientific and creative works in the context of the artistic local lore development in Poltava region	101
Kononets N. Novopismenny S.	Resource-based learning of the discipline "Higher school pedagogy" in the conditions of distance education	106
Kornosenko O., Bondarenko V., Bondarenko M.	Information and communication technologies as innovative means of physical education: current problems and evaluation of use	113
Kravchuk N.	Technology of competence formation in the field of protection and protection of teachers 'intellectual property rights in the process of qualification improvement	119
Kudinova A. Kutorzhevskaya L.	Peculiarities of introduction of inclusive education for persons with cardiovascular diseases	131
Kuzmenko N. Protsenko I.	Theoretical analysis of the problem of professional adaptation of teachers of secondary education institutions	136
Melash V., Shevchenko Y., Varenchyenko A.	Interconnection between theory and practice based on the introduction of new educational technologies as a pedagogical condition of professional training future primary school teacher	141
Myronenko S., Shaparenko I.	Theoretical and methodological basis of teaching the discipline "Physical rehabilitation" in the preparation of bachelors in the specialty "Physical culture and sports"	146
Mikheienko O. Bermudes D. Tkachenko A. Dyachenko-Bohun M.	Activation of educational and cognitive activity of students in the conditions of distance learning	152
Nasadyuk T.	Psychological and pedagogical features of the implementation of the applied orientation of teaching mathematics to modern students of 5-6 grades	156
Pechonkina L. Manzyuk M.	Formation of social activity of student youth by means of student self-government in the course of project activity	161
Protsenko I.	Management of professional adaptation of teachers in the system of secondary education	165
Rozhnova T. Konovalov O.	Theoretical aspects of the professional training of pilot instructors in civil aviation of Ukraine	170
Sagaidak V. Grynova V.	Creation of a comfort zone for a teacher in a New Ukrainian school	175
Saiko N. Kupriyanova O.	Social-psychological conditions of future social teachers' professional training in the modern system of Ukrainian higher education	181



Sogokon O., Donets A.	Application of modern physical and health technologies in training of physical cultural teachers	185
Sokolov D.	Procedural component of readiness of future teachers of music art for cultural and educational work in extracurricular institutions	191
Stanichenko O.	Labor activity as a means of sensitivity education among preschool children	195
Stryzhak Y.	Formation of professional competence of future foreign language teachers in the process of professional training	198
Timenko M.	21 <sup>st</sup> century skills in school education in the United Kingdom	202
Timchenko G. Neustroieva G Ponomarenko N.	Project activities of students and criteria for evaluating results	206
Usik I.	Experimental verification of readiness of heads of general secondary education institutions for anti-crisis management in the process of increasing quality	210
Khannanova O. Shkura T.	Features of the use of audiovisual teaching aids in teaching the course "Biogeography"	215
Cherkaska L. Moskalenko O. Kovalenko O.	Error management as a component of the correction of the results of learning within the mathematics lessons system	219
Chystiakova L. Kutsenko T.	Designing the basis of the shoulder product using the technology of ecological processing of textile materials	224
Sharlay N.	World achievements of O.Bogomolets' students and the significance of their scientific work	230
Shtepa N. Zdir M.	Development of the future manager's ability to create an effective business image	234
Shchupko S.	Systemic processing of complex sentences in middle school (experimental methodology)	238
Yarnykh T. Rukhmakova O. Orlovetska N.	Situational tasks as an effective tool of knowledge control of higher education's applicants	244

*Наукове видання*

**ВИТОКИ**  
**педагогічної майстерності**

Науковий журнал

*Випуск 26*

Редактор *О. Г. Жданова-Неділько*  
Художньо-технічний редактор *А. І. Тимошук*  
Комп'ютерна верстка *А. І. Тимошук*

Підписано до друку 27.12.2020р. Формат 60x84/8.  
Гарнітура Cambria. Папір офсетний. Друк офсетний.  
Ум-друк. арк. 29,99. Обл.-вид. арк. 33,13.  
Наклад 100 прим. Зам. № 2007.

Віддруковано в ПНПУ імені В. Г. Короленка,  
вул. Остроградського, 2, м. Полтава, 36003  
Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до державного реєстру  
серія ДК № 3817 від 01.07.2010 р.